

HIFZI TOPUZ

II. Mahmut'tan Holdinglere

Türk Basın Tarihi



Remzi Kitabevi

Hıfzı Topuz, 1923'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni (1942), İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Strasbourg Üniversitesi'nde devletler hukuku ve gazetecilik alanlarında yüksek lisans (1957-59) ve yine Strasbourg Hukuk Fakültesi'nde gazetecilik doktorası yaptı (1960).

1947-58 yılları arasında *Akşam* gazetesinde önce istihbarat şefi, sonra yazı işleri müdürü oldu. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığında bulundu.

Paris'te UNESCO Genel Merkezi'nde Özgür Haber Dolaşımı Şefi olarak çalıştı (1959-1983). Uluslararası mesleksel gazeteci örgütleri arasında işbirliği, basın ahlâkı, gazetecilik eğitimi ve gazetecilerin korunması projelerini yönetti. Afrika ülkelerinde, Hindistan'da, Filipinler'de gazetecilik eğitimi seminerleri düzenledi. Kara Afrika'da kırsal basın projesini oluşturdu.

1962 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin o zamanki adıyla Basın-Yayın Yüksek Okulu'nun kuruluşu için, Paris'te UNESCO'nun merkezinde ilk projeleri hazırladı.

1974-75 yıllarında TRT'de Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı'nda bulundu. 1986'da yakın dostlarıyla birlikte İletişim Araştırmaları Derneği'ni (İLAD) kurdu ve uzun yıllar derneğin başkanlığını yaptı.

Çeşitli konularda 20'den fazla kitap yayınladı. Başlıcaları şunlardır: *Internationale dans la Presse Turque* (Strasbourg, 1961), *Kara Afrika* (1970), *Caricature et Société* (Paris, 1974), *Uluslararası İletişim* (1985), *İletişimde Karikatür ve Toplum* (1985), *Lumumba* (1987), *Kara Afrika'da İletişim* (1987), *Status, Rights and Responsibilities of Journalists* (Prag, 1989), *Basında Tekelleşmeler* (1989), *Yarının Radyo-TV Düzeni* (1990), *Siyasal Reklamcılık* (1991), *Dünya Karikatür Tarihi* (1997), *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları* (1998).

Romanları: *Meyyale* (1998), *Taif'te Ölüm* (1999), *Paris'te Son Osmanlılar* (1999), *Hatice Sultan* (2000), *Gazi ve Fikriye* (2001), *Çamlıca'nın Üç Gülü* (2002).

Anı: *Paris'li Yıllar* (1994), *Eski Dostlar* (2000).

İnceleme yazıları ve diziler: *Vatan, Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde ve çeşitli dergilerde diziler ve inceleme yazıları yazdı.

Anadolu, Galatasaray ve İstanbul Üniversiteleri iletişim fakültelerinde basın, radyo ve TV tarihi, uluslararası iletişim ve siyasal iletişim dersleri verdi.

HIFZI TOPUZ

II. Mahmut'tan Holdinglere

Türk Basın Tarihi



Remzi Kitabevi

TÜRK BASIN TARİHİ / Hıfzı Topuz

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0946-2

BİRİNCİ BASIM: Kasım, 2003

Bu kitabın her basımı 3000 adet olarak yapılmaktadır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055
WEB: http://www.remzi.com.tr E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Önsöz

Türk Basın Tarihi'ni ilk kez 1973'te yazmıştım. O zamandan bu yana çok şeyler değişti.

O yıllarda ne iletişim sözcüğü vardı, ne de medya. Bilgisayar ve internet daha gazetelere girmemişti, haberler ne faksla iletiliyordu ne de e-postayla, videoyu dahi henüz keşfetmemiştik, insanlar televizyon ekranının tutsağı olmamıştı, basın, güvenirliğini ve inandırıcılığını bu ölçüde yitirmemişti, gazetecilerin saygınlığı vardı, olaylar bu ölçüde saptırılmıyordu.

En yüksek gazete tirajı 600 bindi, fikir gazetelerinin 100-150 bin bastığı yıllardaydık. İkitelli'nin adı bile yoktu, belki de oralarda koyun ve sığır sürüleri dolaşıyordu.

Türkiye'de televizyon sayısı henüz 100 bin bile değildi. Gazeteler reklam gelirlerini TV'ye henüz kaptırmamışlardı.

Ya gazeteciler? Demokrat Parti döneminde gazeteciler onurlu bir savaşım vermiş ve hemen hemen hepsi cezaevlerine girip çıkmıştı, ama kimse işkence görmemiş, öldürülmemişti.

Her şey 12 Mart (1971) ile başladı. İşkenceciler, kontrgerilla merkezlerinde eğitim gördüler. Baskı örgütünün başında tek isim vardı: General Faik Türün. Önce dört gazete kapatıldı, sonra devrimci dergiler; daha sonra da profesörler, gazeteciler, sendika yöneticileri ve TİP üyeleri gözaltına alındı. Ardından 61 Anayasası değiştirildi, birbirinden güçsüz ve yeteneksiz başbakanlar ülkeyi yönettiler.

Bedrettin Cömert, Abdi İpekçi, Doğan Öz, Ümit Doğanay, İsmail Gerçeköz ve Ümit Kaftancıoğlu kurşunlanarak öldürüldü. Sonraki yıllarda da Muammer Aksoy, Uğur Mumcu, Turan Dursun, Musa Anter, Çetin Emeç, Ahmet Taner Kışlalı... Server Tanilli ölümden kıl payı kurtularak sakat kaldı. Tetikçiler zaman zaman belli oldu ama ya tetiği çektirenler?

Başına bela gelmeyen gazeteci, yazar, sanatçı ve sendikacı kalmadı. 1982 Anayasası düşünce özgürlüğünü yok etti, Basın Yasası değiştirildi, Olağanüstü Hal Kanunu ile yöneticilere her türlü baskı hakkı tanındı, Güneydoğu sıkı bir baskının uygulandığı savaş alanına döndü.

Derken, "yarı sivil-yarı coplu" Özal dönemine geçildi. Sözde "liberallik" diye adlandırılan bir dönemde korkunç bir devlet terörü uygulandı. Yönetime sızan güçler bir yandan da kaba kuvvete yeşil ışık tuttular. Türkiye "faili meçhul cinayetler" dizisinin en kanlı bölümlerine tanık oldu o dönemde.

Bunların yanı sıra Muzır Yasası, Törerle Mücadele Kanunu (8. Madde), Olağanüstü Hal Bölgesiyle ilgili kararnameler çıkartıldı. Yüzlerce, binlerce dava açıldı. Hapisler, yasaklar, gazete ve kitap toplamalar... Turgut Özal döneminin yarattığı "güleryüzlü baskı, şiddet ve işkence rejimi"ydi bu.

1980-90 yıllarında açılan basın davalarının toplamı 2.000'in üstündeydi. Yargılanan yazar, yayıncı ve sanatçı sayısı 3.000'i aşıyordu. 2.000 yılı aşan hapis cezası istenmişti. Dünyanın neresinde bunun eşi görülmüştü? Düşünce özgürlüğüne karşı şiddet uygulamada rekorlar kırdık.

Yalnız 1990'da gazete ve dergilere karşı 586 dava açıldı, toplam 2.814 yıl hapis cezası istendi.

Meclis, iki kişinin aynı amaçla yan yana gelmesiyle terör örgütünün oluşacağına karar verdi. Yasada, terör örgütlerinin açıklamalarını basanlara çok ağır cezalar kondu.

1991-93 yıllarında 309 gazeteci saldırıya uğradı. Güvenlik güçleri Metin Göktepe'yi kafasına vurarak öldürdüler. Bu muydu düşünce özgürlüğü? İletişim özgürlüğü?

Bir de işin ekonomik yanı ve altyapısı var; Medya artık, birkaç istisnanın dışında, holdinglerin elinde. İletişim düzenine holdingler yön veriyor. Gazete ve dergi dağıtımı da tekellerin eline geçti.

Türkiye, bir de promosyon furyası yaşadı. Gazetecilerin, tencere-tabak-buzdolabı-ütü almak için satıldığı başka ülke var mıydı? Gazeteler, promosyon kampanyalarını yeni yazı dizileri, yeni imzaları, yeni yorumları, yeni yaklaşımları tanıtmak için değil, ürünleri pazarlamak için yaptılar.

Medyanın ağır topları ekonomik güçlerin, sanayi ve finans gruplarının elinde olursa buna nasıl "Dördüncü Kuvvet" denebilir? Amerika bütün dünyada eşi görülmemiş bir imparatorluk oluştururken, siyasal, ekonomik baskılar yeni boyutlara ulaştı.

Böyle bir gelişmenin ya da çöküşün elbette ki tarihini yazmak gerekiyordu.

Hıfzı Topuz

I

Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi

(1828-1876)

İLK TÜRKÇE GAZETELER

Vakayi-i Mısriye (1828)

Çok yakın tarihlere kadar ilk Türkçe gazetenin 1831'de yayınlanan *Takvim-i Vakayi* olduğu sanılır ve "Türk Basın Tarihi" bu gazeteyle başlatılırdı. Oysa değerli araştırmacı Orhan Koloğlu ilk Türkçe gazetenin *Takvim-i Vakayi*'den üç yıl önce 1828'de Mısır'da yayınlanan *Vakayi-i Mısriye* olduğunu kanıtladı.[1]

Vakayi-i Mısriye gazetesinin çıkmasından sekiz-dokuz yıl önce de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle Mısır'da Bulak matbaası kurulmuştu. Orhan Koloğlu'nun belirttiğine göre yayınların yarısından fazlası Türkçe, geri kalanı da Arapçaydı.

Mehmet Ali Paşa Arap gazetelerini Türkçeye çevirtip dışarıdan bilgi ediniyordu. Bu belgelerin, o zamanki deyimle, jurnallerin derlenip değerlendirilmesi için bir divan, yani bir kurul oluşturuldu. Bu kurula "Curnal Divanı" deniyordu. Kurulun değerlendirdiği haberler de "Curnal el Hidivi" adı verilen bir bülten biçiminde yüz sayı basılıyor, yöneticilere ve ilgililere dağıtılıyordu. Bu bülten yeterli görülmeyince de Mehmet Ali Paşa 1828'de bu tür haberlerin *Vakayi-i Mısriye* adı altında, yarısı Türkçe, yarısı Arapça haftalık bir gazete biçiminde yayınlanmasına karar verdi.

Gazetenin ilk sayısında çıkış nedeninin tarım, endüstri ve öteki

---

(1) Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın;* Orhan Koloğlu, *İlk Gazete, İlk Polemik, Vakayi-i Mısriye'nin Öyküsü* ve *Takvim-i Vakayi'de Tartışma.*

alanlardaki gelişmelerin izlenmesi ve toplumu koruyacak önlemlerin alınması olduğu belirtiliyordu. Amaç, yenilikleri anlatarak Mısır'daki yeni düzenin propagandasını yapmaktı.(2)

Journal Asiatique'de çıkan bir yazıya göre de, "Mısır'da o zamana kadar yaşamın gündelik sorunlarıyla ilgili konular, yayınlanan kitaplarda ya hiç bulunmuyor ya da eksik biçimde sunuluyordu. Mısır gazetesi, okunduğu ülkelerde yeni düşünceleri gündeme getirecek ve yeni gereksinimler yaratacaktı."(3)

Vakayi-i Mısriye gazetesi ilk başlarda 8-20 gün arayla yayınlanıyordu; bir süre sonra rayına oturup haftada iki gün çıkmaya başladı.

"Mehmet Ali Paşa gazetenin yönetimini oğlu İbrahim Paşa'ya bağlamıştı ama her şeyiyle kendisi ilgeniyordu."(4)

Paşa gazetede içerik, dilbilgisi ve dizgi yanlışlarına da çok kızıyor ve kabahatli olanların üzerine gidiyordu. Öte yandan dil konusu üzerinde titizlikle duruyor ve sade bir dilin kullanılmasına özen gösteriyordu.

Koloğlu'nun belirttiğine göre Türkçe, 15.-16. yüzyıldan sonra bütün Ortadoğu'da yönetimin tek dili durumuna gelince, anadili Arapça olanlar bile Türkçe öğrenmek zorunda kalmışlardır. Din konusunun dışındaki bütün yazılar bu gazete kadrolarından çıktığı için Arapça kitaplarda bile Türkçe ve yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcükler kullanılmıştır. Dolayısıyla, *Vakayi-i Mısriye* Türkçenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Gazetede haberlerin kaynağı genelde Fransız ve İtalyan gazetelerdir. Girit kaynaklı haberlerin de ağırlığı vardır.

Buna karşılık İstanbul kaynaklı haberler yok denecek kadar azdır. Osmanlı padişahından da çok az söz edilmiştir. Sadece İstanbul'dan bir ferman geldiği zamanlarda padişahın adı geçmiştir.

Gazetede Avrupa'ya yönelik eleştiriler yer almamıştır. Avrupa ülkelerine ve onların sömürgelerine ağırlık verilmiş, ama emperyalizm eleştiri konusu olmamıştır. İslâm ülkelerinden gelen haberler ise oldukça sınırlı kalmıştır.(5)

Her fırsatta İslâmın üstünlüğünden, halifeye bağlılıktan söz edil-

---

(2) Orhan Koloğlu, *İlk Gazete, İlk Polemik*, s. 27.

(3) Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 28.

(4) Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 31.

(5) Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, s. 15-16.

miş, ama öteki dinlere karşı hiçbir saldırgan tutum içine girilmemiştir. Sömürgelerdeki İslâm toplulukları ve onların bağımsızlık savaşları da gazeteye yansımamıştır. İslâm öteki dinlerle eşit koşullarda tutulmuştur. Gazetede Hıristiyanlara karşı hiçbir saldırı havası görülmemiştir.

Vakayi-i Giridiye

Mehmet Ali Paşa *Vakayi-i Mısriye* ile yetinmeyerek, ondan üç yıl sonra, yani, 1830'da da Girit'te *Vakayi-i Giridiye* adında bir gazete yayınlatmıştır. Bu gazetede de Türkçenin yanında Yunanca eşit olarak kullanılmıştır.[6]

Takvim-i Vakayi (1831)

İstanbul'da Türkçe yayınlanan ilk gazete *Takvim-i Vakayi* (olayların takvimi) devrimci bir padişah olan II. Mahmut'un çabasıyla 11 Kasım 1831'de çıktı. Yani, bizde ilk gazete, İbrahim Müteferrika'nın girişimiyle kurulan ilk matbaadan 105 yıl sonra çıkartılmış oldu. Padişah bu konuda yayınladığı bir fermanda kısaca şöyle diyordu: "Gazete konusunun düzene konması çoktan beri emelimdi. Ancak zamanı gelmemiş olduğundan susuyordum. İşte şimdi sırası geldi. Bunun din kurallarına ve düzene karşı bir yanı olmadığı gibi, ülkeye pek çok yararı olacağını herkes kabul ediyor. Bu işe Esat Efendi nezaret edecek. Sârım Efendi ile Sait Bey'i de bu işe memur ediyorum..."

Takvim-i Vakayi neden çıkartıldı? Yabancı ülkelerde basının iki yüz yıllık bir tarihi vardı. Dışardaki olayları gazetelerden izleyenler bunları Padişah'a duyuruyorlardı. O yıllarda İzmir'de çıkan Fransızca gazeteler de geniş yankılar uyandırmıştı. Bu olayların Padişah'ı etkilediği anlaşılıyor.

14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması'ndan sonra devlete yeni bir düzen vermek üzere "Islahat Meclisleri"nin toplanmasına başlanmıştı. Hükümetin bir gazete çıkarması tasarısı ilk defa bu Meclis toplantılarında ortaya atıldı. Padişah tasarıyı olumlu karşıladı ve gazetenin adını da kendi koydu: *Mukaddeme-i Takvim-i Vakayi.*

"Önsöz" başlıklı özel sayıda açıklanan, gazetenin çıkış nedenleri şöyle özetlenebilir: "Eskiden vak'anüvis denen resmî tarih yazarla-

(6) Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 17.

rı, kendi çağlarının önemli olaylarını kaleme alsalar da bunlar ancak 20-30 yıl sonra bastırılıp dağıtılırdı. Halk gerçekleri zamanında öğrenemediği için de olaylar yanlış yorumlanır ve bunun devlete zararları olurdu. Gazete, bütün bunları önleyerek iç ve dış olayları zamanında duyurmak için çıkmaktadır."

Takvim-i Vakayi önceleri haftalık olarak çıkartıldı. Gazetenin boyu 40x27 cm.'di. İlk sayı 5.000 basıldı. Bütün devlet örgütüne, subaylara, taşra eşrafına ve elçiliklere gönderildi. Gazetenin yıllık abone ücreti de 120 kuruştu.

Gazete, Süleymaniye Camisi ile şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin arasında bulunan bir konakta çıkartılıyordu. "Takvimhane-i Amire" denen basımevi de aynı yerdeydi.

Gazetenin başına Mekke kadılığı yapmış olan vak'anüvis Esat Efendi getirildi. Bu bakımdan Esat Efendi Türk gazetecilerinin piri sayılır. Haber ve yazıları toplama işleriyle Babıâli kalemi kâtiplerinden Sârım Efendi ve serasker maiyetinden Sait Bey görevlendirildi.

Gazetenin özü: Yazılar şu bölümlerde toplanıyordu; umur-u dahiliye (iç haberler), mevad-dı askeriye (askeri işler), umur-u hariciye (dış haberler), fünun (bilimler), tevcihat-ı ilmiye (din adamlarının atanması), ticaret ve es'ar (fiyatlar).

İlk çeviri yazı gazetenin 8'inci sayısında yayınlandı. İlk ilân da 11'inci sayıda çıktı.

Gazetenin dili: Sultan II. Mahmut gazete dilinde sadeliğe önem veriyordu. Yaptığı bir gezinin notlarını kendisine gönderen Esat Efendi'ye yolladığı bir notta, yazıların herkesin anlayabileceği bir dilde olmasını istiyordu.

Gazetenin sürekliliği: Haftalık olarak yayınlanmak üzere çıkartılan *Takvim-i Vakayi* hiçbir zaman haftalık olmamış, yılda ancak 15 -20 ve en çok 31 sayı çıkartılabilmiştir. Belirli sürelerde çıkartılamayan *Takvim-i Vakayi* böylece taze haber verebilme olanağını da yitirmiştir.

Takvim-i Vakayi 1860'tan sonra bir çeşit resmî gazete oldu ama, yine de zaman zaman çeşitli baskılarla karşılaştı ve kapatıldı. İlk kapanışı 1879'da bir dizgi yanlışı yüzündendir. Gazete bu nedenle 12 yıl yayınlanmamıştır.

1891'de yeniden çıkmaya başlayan *Takvim-i Vakayi*, bu kez de, 1892'de yine bir dizgi yanlışı yüzünden kapatılmış ve İkinci Meşrutiyet'e, yani 1908'e kadar kapalı kalmıştır.

27 Temmuz 1908'de yeniden çıkmaya başlayan *Takvim-i Vakayi* İstanbul Hükümeti düşene kadar yayınlanmış ve 4 Kasım 1922'de kesinlikle tarihe karışmıştır.

Fransızca ve azınlık dilleriyle *Takvim-i Vakayi*:

Takvim-i Vakayi Fransızca ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlık dilleriyle de yayınlandı: Arapça, Farsça, Ermenice ve Rumca. Bu dillerdeki baskıların nasıl yayınlandığı ve kaç yıl sürdüğü kesin olarak bilinmemektedir. *Takvim-i Vakayi* Fransızca olarak *Le Moniteur Ottoman* adıyla yayınlanmıştır.

Ceride-i Havadis (1840)

Türkiye'de Türkçe yayınlanan ikinci gazete olan *Ceride-i Havadis*'i (havadis gazetesini) William Churchill adında bir İngiliz çıkarmıştır. Bu gazetenin ilginç bir öyküsü vardır:

Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabirliğini de yapmakta olan William Churchill adlı bir tüccar, 1836 yılında bir gün Kadıköy'de avlanırken bir çocuğu yaralamış. Bunun üzerine kendisini yakalayıp Üsküdar muhafızlığına götürmüşler ve tutuklanmış. Ama o dönemde kapitülasyonlarla yabancılara geniş hak, yetki ve dokunulmazlıklar tanındığı için İngiliz Elçiliği işe el koymuş ve Churchill hemen salıverilmiş. İş bununla da bitmemiş, zamanın dışişleri bakanı Akif Paşa azledilmiş. Churchill'e de pırlantalı bir nişan, on bin kantarlık (aşağı yukarı 350 bin kuruş değerinde) zeytinyağı ihracı için bir ferman, bir de gazete çıkarma izni verilmiş. O sırada eski dışişleri bakanı Akif Paşa İçişlerine getirildiği için Churchill gazete imtiyazını kullanmaya cesaret edememiş, ama birkaç yıl sonra Akif Paşa bu görevden ayrılır ayrılmaz Churchill derhal gazetesini çıkartmaya karar vermiş. Hamidiye Türbesi karşısında, şimdi Dördüncü Vakıf Han'ın bulunduğu yerde, bir basımevi kurarak 3 Temmuz 1840'ta gazetesini yayınlamaya başlamış.

Gazetenin ilk başlarda hiç satılmadığı anlaşılıyor. İlk üç sayı bedava dağıtılmış, sonra da gazetenin ancak 150 kadar okuyucusu olmuş. Churchill bir yazısında, ilk üç yılda *Ceride-i Havadis*'in "düşe kalka" yayınladığını ve ancak 150 kadar "zevat" tarafından rağbet gördüğünü belirtiyor. Ama Churchill hükümete baskı yapabilecek güçte bir yabancı olduğu ve kendisine devletten ayda 2500 kuruşluk bir yardım yapıldığı için gazete yavaş yavaş durumunu düzeltmiştir.

Önceleri 10 günde bir yayınlanmışsa da sonraları yayın sürekliliği sık sık aksamıştır.[7]

Gazetenin yazarları: *Ceride-i Havadis*'te çeşitli yıllarda yazı yazan kişiler: Mehmet Efendi, Şair Ali, Ahmet Zarif, Ebüzziya Tevfik, Ahmet Rasim, Sadrazam Sait Paşa, Şair İsmet, Emin Bey, Nüzhet Efendi, Siret Bey, Salih Efendi ve Süreyya Bey'dir.

Gazetenin özü: Dış haberlere her zaman önem vermiş ve çevirilere geniş yer ayırmıştır. Enver Behnan Şapolyo, İskenderiye'den *Ceride-i Havadis*'e haber gönderen bir gazetecinin basın tarihimizde ilk muhabir sayılacağını öne sürmektedir.[8]

Kırım Savaşı gazetenin gelişmesini sağlamıştır. 1854'te bazı İngiliz gazetelerinin muhabiri olarak Kırım'a giden Churchill, *Ceride-i Havadis*'e oradan yazılar yollamış ve bunlar gazeteye bir canlılık kazandırmıştır. Kırım'dan sık sık önemli haberler gelmesi üzerine gazete özel sayılar yayınlamaya başlamış ve bunlara *Ruzname-i Ceride-i Havadis* denmiştir.

Ceride-i Havadis geniş ölçüde ilân yayınlayarak gelir sağlamıştır. İlk ölüm ilânları da bu gazetede yayınlanmıştır.

Gazetenin kapanışı: William Churchill, ölümünden kısa bir süre önce gazetenin yönetimini oğlu Alfred Churchill'e bırakmış, o da *Ceride-i Havadis* yerine *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'i sürekli olarak, haftada 5 gün yayınlamaya başlamıştır. Fakat bu gazetenin uzun süre yaşayamadığı anlaşılıyor.

Tercüman-ı Ahval (1860) ve Agâh Efendi

Bizde gazeteciliği *Tercüman-ı Ahval*'in çıkışıyla başlatanlara çok rastlanmıştır. 1960'ta gazeteciliğin 100'ncü yıldönümü diye törenler düzenlenmiş ve pullar çıkartılmıştır. Yani, bazi kimseler *Takvim-i Vakayi* ve *Ceride-i Havadis*'i gazeteden saymayarak basın tarihini *Tercüman-ı Ahval*'le başlatmaya kalkmışlardır. Neden? Çünkü *Takvim-i Vakayi* devletin yönetiminde çıkan bir gazetedir. Basın, devletin yönetiminde olursa gazetecilik olmaz demişlerdir!

Takvim-i Vakayi'de birçok gazeteci çalışmış ve burada gelenek-

(7) Hasan Refik Ertuğ, W. Churchill'in 1842'de Ermeni harfleriyle de Türkçe bir gazete çıkardığını ve bunun uzun süre yayınlandığını belirtmektedir; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, s. 163.

(8) Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, s. 110.

lı de yaratılmıştır. Burada çalışanlar yalnız devlet memurluğu yapmamış, aynı zamanda kendilerini mesleğin ilkelerine bağlı, gerçek gazeteci saymışlardır. Bu gazeteyi ve burada çalışan gazetecileri yok sayıp gazeteciliği *Tercüman-ı Ahval*'le başlatmak çok yanlıştır. Ama ne yazık ki bu görüş uzun süre basın camiyasında da geçerli olmuştur.

Bu görüşü savunanlar, *Ceride-i Havadis*'i de yok saymışlardır. Gazeteyi kapitülasyonlardan yararlanan bir İngiliz çıkarmış ve yönetmiştir ama, gazetede Türkler çalışmış ve bütün yazıları onlar yazmıştır. Bütün bunları yok sayıp da Türkiye'de gazeteciliğin başlangıcını 29 yıl sonraya almak Türk gazeteciliğini yanlış anlatmak olur.

Gelelim *Tercüman-ı Ahval*'e; bu gazeteyi Şinasi ile Agâh Efendi çıkarmıştır. Gazete çıktığı zaman Agâh Efendi 28 yaşındaydı. 1852-53 yıllarında Paris Elçiliği'nde görev almış ve sonra çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştu. Şinasi de o sıralarda 34 yaşındaydı. 23 yaşında öğrenci olarak Fransa'ya gönderilmiş ve 6 yıl Paris'te dil, edebiyat ve maliye konularında çalışmıştı. Agâh Efendi ile Şinasi'nin aynı yıllarda Paris'te bulundukları anlaşılıyor. Belki de yurda dönünce Fransa'daki gazeteleri örnek alarak birlikte bir gazete çıkarma tasarısını ilk olarak o yıllarda düşünmüşlerdir.

Tercüman-ı Ahval'in yayınına 21 Ekim 1860'ta başlandı. Gazete önceleri haftada iki gün çıkıyordu. 22 Ocak 1861'den sonra haftada üç, daha sonraları da haftada dört-beş gün yayınlandı.

Gazetenin özü: Gazetenin "Mukaddime"sinde belirtildiğine göre *Tercüman-ı Ahval* iç ve dış olaylardan seçme haberlerle eğitici yazılar yayınlayacak ve bunlar "umum halkın kolaylıkla anlayabileceği düzeyde" olacaktı.

Gazetede iç ve dış haberlerin yanında resmî haberlere, "hattı hümayun"lara, bildirilere, tüzüklere, anlaşmalara da yer veriliyor, piyasa ve borsa haberleri, fiyat listeleri, çeşitli çeviriler, ekonomik konularla inceleme yazıları da önemli yer tutuyordu. *Tercüman-ı Ahval*'in iç sayfalarında geniş ölçüde resmî ve özel ilânlar da yayınlanıyordu.

Basın tarihimizde ilk tefrika *Tercüman-ı Ahval*'de yayınlandı. Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı manzum (şiir türü) oyunuyla gazetenin ikinci sayısından başlayarak tefrike halinde yayınlandı.

Tercüman'ın çıkışını *Ceride-i Havadis* hiç iyi karşılamamış ve bu iki gazete arasında çeşitli nedenlerle sık sık tartışmalar olmuştur.

Baskı ve dağıtım: Gazete elle çalışan basit bir düz makineyle basılıyor, yazıları hocalar diziyordu. Daha ülkede dağıtım örgütü kurulmadığı için gazete çok güç koşullar altında dağıtılıyordu. Gazete yalnız tek bir yerde, basımevinin bulunduğu hanın altındaki tütüncü ve tömbekici Hasan Ağa'nın dükkânında satılıyordu.

Yazarları: Şinasi'nin *Tercüman*'da ancak 6 ay kadar çalıştığı anlaşılıyor. Gazetenin başlıca yazarları; Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Bey, Refik Bey ve Hasan Suphi Efendi idi.[9]

Hükümetle ilişkiler: *Tercüman-ı Ahval* hükümetle iyi ilişkiler kuramamıştır. Gazete ilk olarak 1861 Mayıs'ında iki hafta süreyle kapatılmış, neden kapatıldığı açıklanmamıştır. E. B. Şapolyo'ya göre gazete, Ziya Paşa'nın Millî Eğitim'i eleştiren yazıları yüzünden kapatılmıştır.[10]

Gazetenin kapanışı: *Tercüman-ı Ahval* ancak beş buçuk yıl yaşayabilmiştir. Elde bulunan son sayı 11 Mart 1866 tarihlidir (sayı 792).

Agâh Efendi: Türkiye'de özel sermayeyle çıkan ilk gazetenin kurucusu olan Agâh Efendi'nin basın tarihimizde önemli bir yeri vardır. Çünkü devletten emir almadan, kendi dar olanaklarıyla ilk özel gazeteyi çıkaran ve bu gazetenin sayfa düzenini, başlıklarını yapan ve başyazıları yazan doğrudan Agâh Efendi'dir. Fakat Agâh Efendi öyle Namık Kemaller, Ahmet Mithat Efendiler, Ahmet Rasimler, Ahmet İhsanlar ve Hüseyin Cahitler gibi bütün yaşamını gazeteye vermiş bir kişi değildir. Agâh Efendi'nin bütün ömründe basına ayırdığı süre yaklaşık 11 yıldır. Bu dönemde Agâh Efendi devletteki işinden de ayrılmamış, gazetecilikle devlet memurluğunu bir arada yürütmüştür.

Bu arada Agah Efendi, Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasında görev almış, sonra arkadaşlarının tutuklanmasıyla birlikte, 1867'de Avrupa'ya kaçmıştır. Yaşamında dört yıllık yeni bir dönem başlamıştır. Bu dört yıl da, tümüyle gazeteciliğe ayrılmış değildir. Agâh Efendi önce Paris'e gitmiş, sonra Brüksel'e yerleşmiş, oradan Londra'ya geçmiş ve orada yayınlanmasına yardımcı olduğu *Hürriyet*'e yazılar yazmıştır.

---

(9) Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketler, Tarihi*, s. 175.

(10) Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, s. 118.

1870'de Fransız-Alman savaşı çıktığı zaman Agâh Efendi Paris'tedir. Paris kuşatmasının sıkıntılı günlerini yaşar. O yıl orada Paris Komünü'ne katılan üç Türk vardır: Nuri, Reşat ve Mehmet Beyler. Agâh Efendi onlarla birlikte olmamıştır. Paris Komünü kendisini etkilemiş midir? Bilinmez. Kasım 1871'de de İstanbul'a döner.

Agâh Efendi'nin, bütün gazeteciliği bu kadardır. *Tercüman-ı Ahval*'i 28 yaşında çıkarmış, 35 yaşında Avrupa'ya kaçmış, 39 yaşında da yurda dönmüştür. Yani, Paris dönüşünde tam çalışabilecek bir yaştadır. Ama, gazetecilikten hevesini almıştır artık. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunur: İzmit mutasarrıflığı yapar, Şûra-yi Devlet'e üyesi olur, sonra Bursa'ya, daha sonra Ankara'ya sürülür, Rodos ve Midilli mütasarrıflıklarında bulunur, sonra Atina'ya elçi olur ve 1885'te 53 yaşında orada ölür.

Ahmet Rasim, Agâh Efendi'nin biyografisinde şöyle diyor:

"Acaba Agâh Efendi'yi böyle bir gazete sahibi olmaya götüren âmil (etken) kim ya da ne idi? Belli değil. Ama herhalde Fransa'da yabancı gazeteleri gördükten sonra Agâh Efendi'nin bunlara benzer bir düşünce gazetesi çıkarmaya heveslenmiş olması akla gelebilir."

1832'de Sarıyer'de doğan Agâh Efendi o zamanlar Beyoğlu'nda bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de okuduktan sonra Babıâli Çeviri Odası'nda çalışmaya başlamıştır. Agâh Efendi'nin yaşamındaki en önemli olaylardan biri o zaman olağanüstü yetkilerle Paris'e atanan Rıfat Paşa ile birlikte elçi kâtibi olarak Avrupa'ya gitmesidir. Agâh Efendi Paris'e gittiği zaman 20 yaşındadır. Orada Üçüncü Napoleon'a ve Kraliçe Eugenie'ye tanıtılır, törenlere katılır, Paris yaşamını görür, gazeteleri izler... Bütün bunlar etkileyecektir kendisini. Ama bu görev çok sürmez, dört ay sonra İstanbul'a döner.

Basın o zamanlarda gazetecilere geçim sağlayacak ölçüde gelir getiren bir meslek değildir. İlan geliri çok yetersizdir. Uzun süre gazetecilerin bir çoğunu Saray beslemiştir. Gazetecilerin genellikle devlet memurluğu da vardır. Gazetecinin bir göreve atanıp devletten maaş alması bir gelenek olmuş, bu, Cumhuriyet yıllarına kadar sürmüştür.

Agâh Efendi de *Tercüman*'ı çıkardığı yıllarda ne görevlerde bulunmamıştır ki. Bir ara Posta yönetiminin başına getirilmiş, bir ara Vapur İşletmeleri'ne bakmış, bir ara da Ereğli kömürlerinde görev almıştır.

Tasvir-i Efkâr (1862) ve Şinasi

Tasvir-i Efkâr'ın (düşüncelerin anlatımı) kurucusu Şinasi'dir. Daha önce Agâh Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval*'i çıkarmış olan Şinasi, kısa bir süre sonra bu gazeteyi bırakarak tek başına yeni bir düşünce gazetesi çıkarmaya karar vermiştir.

Tasvir-i Efkâr, Şinasi'nin yarattığı bir gazetedir. 27 Haziran 1862'de çıkan ilk sayıda yayınlanan giriş yazısında belirtildiğine göre gazetenin amacı havadis vermek, halka kendi yararlarını düşünmeyi ve kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmektir. Bu yazıda Şinasi her hükümetin halkın yararına çalışmakla güç kazanacağını belirtmiştir.

Tasvir-i Efkâr haftada iki gün çıkıyordu. Gazete iç ve dış haberler için ayrı ayrı sütunlar ayırmış ve bunlar "Havadis-i Dahiliyye" ve "Havadis-i Hariciyye" diye süslü başlıklarla verilmiştir. Şinasi, kamuoyu, düşünce özgürlüğü gibi konularda uyarıcı başyazılar yazıyordu. Gazeteyi üç yıla yakın bir süre Şinasi çıkardı. O sıralarda bir arkadaşının tutuklanmasından tedirgin olan Şinasi, 1865 ilkbaharında Paris'e kaçtı. Fazıl Mustafa Paşa'nın kendisini bu yolda desteklemiş olduğu öne sürülür.

Şinasi'nin ayrılışından sonra gazetenin başına Namık Kemal'in geçtiğini görüyoruz. Şinasi'nin etkisi altında kalan Namık Kemal daha 25 yaşında iken başyazı yazmaya başladı. Yazılarında özgürlük konularına değiniyor ve aydın çevrelerde geniş yankılar uyandırıyordu. 1867'de çıkan "Şark meselesi"(11) başlıklı bir yazı dizisi üzerine Namık Kemal'in gazeteciliği yasak edildi. Bunun üzerine Namık Kemal de Avrupa'ya kaçtı ve gazetenin yönetimi Recaizade Ekrem'e kaldı.

Tasvir-i Efkâr 835 sayı yayınlanmıştır.

Şinasi (5 Ağustos 1826-13 Eylül 1871)

Bizde düşünce gazeteciliğinin öncüsü sayılan Şinasi, 5 Ağustos 1826'da İstanbul'da Boğazkesen Mahallesi'nde doğdu. İlk öğreniminden sonra Tophane kaleminde çalışmaya başlayan Şinasi, orada bir yandan İslâm kültürünü iyi bilen kişilerle ilişkiler kurdu, bir yandan da İstanbul'a yerleşmiş eski bir Fransız subayından Fransızca öğrendi.

(11) *Tasvir-i Efkâr,* sayı 465.

Bu sıralarda bazı gençler öğrenim için yabancı ülkelere gönderiliyordu. Şinasi de 1849'da Abdülmecit'in emriyle Fransa'ya gönderildi. Paris'te bir yandan edebiyat, bir yandan da maliyecilik üzerine çalışmalar yapan Şinasi, orada Ernest Renan ve Lamartine gibi ünlü Fransız yazarlarıyla ilişkiler kurdu.

Paris'teki öğrenimini bitirdikten sonra 1854'te İstanbul'a dönen Şinasi'nin o zamanki Maarif Meclisi'ne üye olduğunu görüyoruz. Kendisini Reşit Paşa, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa ve Yusuf Kâmil Paşa koruyordu. Şinasi işte bu sıralarda, 1860'ta, Agâh Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval*'i çıkartacak ama anlaşamadığı için bir süre sonra *Tasvir-i Efkâr*'ı yayınlayacaktır. 1865'te, yukarıda belirtildiği gibi, Şinasi yeniden Paris'e kaçar ve orada yalnız dilcilik ve edebiyat konuları üzerinde çalışır. Politikayla hiç ilgilenmek istemez. Paris'te bu hava içinde iki yıl geçirir.

Bu arada, 1867'de Abdülaziz, Fuat Paşa ile birlikte Paris'e gelmiştir. Fuat Paşa Şinasi'yi görür ve kendisine İstanbul'a dönmesini söyler. Şinasi de bu çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gelir. Ama topu topu beş gün kalır İstanbul'da, 40.000 kuruş tazminat verip karısını boşadıktan sonra Paris'e döner.

Şinasi'nin bu üçüncü Paris yaşantısı kısa sürecek ve 1869'da kesin dönüş yapıp İstanbul'a yerleşecektir.

Bundan sonra Şinasi Babıâli'de ufak bir basımevi kurar, kendisini yalnız dilcilik çalışmalarına, çevirilere ve bir sözlüğün hazırlanmasına verir. Fakat Babıâli'nin gürültülü havasından kısa zamanda yorulur ve Cihangir'e taşınır. Orada basit bir evde, çok güç geçim koşulları altında yaşayan Şinasi, toplumla ilişkisini kesmiş bir kişidir. Bu arada hastalanır, bakılamaz. Her ne kadar Fazıl Paşa kendisine yardım etmeye çalışsa da Şinasi kurtarılamaz ve 13 Eylül 1871'de, Cihangir'deki odasında, notlarının, kitaplarının arasında dünyadan göçüp gider.[12]

Şinasi'nin gazeteciliğinden başka, şairliği vardır; kaside ve gazeller yazdı, Fransızca'dan çeviriler yaptı. Bizde ilk yerli tiyatro oyunu olan *Şair Evlenmesi*'de onundur. Yıllar boyu üzerinde çalıştığı sözlük ve dilbilgisi notları ise kaybolmuştur.

---

(12) Murat Uraz, *Şinasi;* Server İskit, "Tasvir-i Efkâr", *Hürriyet* gazetesi eki, Aralık 1967; Mustafa Baydar, "Ölümünün 100. yıldönümünde Şinasi" *Cumhuriyet,* 14-15 Eylül 1971.

Muhbir (1866) ve Ali Suavi

1866 yılında ünlü devrimci Ali Suavi yönetiminde çıkan *Muhbir* (haber veren, ihbar eden) gazetesinin basın tarihimizde çok önemli bir yeri vardır. Gazetenin sahibi Filip Efendi'ydi, ama kendisinin "okuyup yazması biraz kıt"[13] olduğu için, gazeteyi Ali Suavi yönetiyordu.

Ali Suavi (İstanbul, 1839-1878), Davutpaşa Ortaokulu'nu bitirdikten sonra Serasker Kapısı'nda üç yıl kâtiplik etti. Sonra da bir seçme sınavını kazanarak Bursa Ortaokulu'na öğretmen olarak atandı. Simav ve Filibe'de de görev yaptıktan sonra 18 yaşında Hicaz'a giderek İslâm dini üzerinde araştırmalara yöneldi. Bir süre sonra İstanbul'a dönen Ali Suavi önce çeviriler yapmaya, 27 yaşında da *Muhbir*'de gazeteciliğe başladı.

Muhbir çeşitli fırsatlarla hükümetin politikasını eleştirerek basında bir eylem başlattı. O zamanlarda bir Girit sorunu vardı. *Muhbir*, hükümetin davranışını yetersiz buluyor ve bir Millî Meclis'in kurulması gerektiğini öne sürüyordu. Gazete Girit'te ezilen Türklere yardım için de büyük bir kampanya açtı ve önemli miktarda para topladı.

Muhbir okuyucu mektuplarına geniş yer ayırıyordu. "Okuyucu mektubu" diye yayınlanan bazı yazılarda dolaylı bir biçimde hükümete sorular yöneltiliyordu. Gazetede çıkan bu çeşit yazılar hükümeti kızdırdığı için 1867'de bir emirnameyle *Muhbir* yasak edildi. Emirnamede, gazetenin hükümet aleyhine yazılar yayınlamayı alışkanlık haline getirdiği ve son sayılarında da kanuna karşı pek çok uygunsuz şeyler yayınladığı, bu nedenle basımevinin bir süre tatil edildiği bildiriliyordu.

Muhbir özel bir sayı çıkartarak bu bildiriyi bastı. Bildirinin altında "Filip" imzasıyla bir açıklama yayınlanmıştı. Bu yazıda şöyle deniyordu:

"Dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir matbaayı kapatmaya hükümetin yetkisi vardır. Fakat yukarıdaki bildiride sözü edilen yazılar *Muhbir*'in hangi sayısında yazılmıştır? Müşterilerimiz ve hamiyet erbabı kişiler bunu bildirirlerse, bundan böyle gazetemizin kapatılmasını önleriz. *Muhbir* Devlet-i Âliyye'nin ve milel-i Osmani-

(13) Selim Nüzhet Gerçek, Filip Efendi için bu deyimi kullanmıştır. *Türk Gazeteciliği*, s. 42.

ye'nin (Osmanlı milletlerinin) hayırhahıdır (hayrınadır). Bir ay süreyle kapandığını müşterilerimize duyururuz. Bu süre içinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal başka bir gazeteyle anlaşacağım ve Girit meselesini o gazeteyle ilân eyleyeceğim ve ileride, hükümete hakların korunması için bazı düşünceler beyan edeceğim."

Yani *Muhbir*, neden kapatıldığını bile anlamamıştı, gazete kendisini savunmaya çalışıyordu.

Muhbir bir aylık süre sonunda yeniden çıkmaya başladı ve 27 Mayıs 1867'ye kadar yayınlandı. Gazete ancak 55 sayı çıktı. Ali Suavi Avrupa'ya kaçınca, *Muhbir*'in de kapatıldığı anlaşılıyor.

Ali Suavi bir süre sonra Londra'ya yerleşmiş ve kendi deyimiyle "doğru söylemenin yasak olmadığı bir memlekette" *Muhbir*'i yeniden yayınlamaya başlamıştır.

Ali Suavi, *Muhbir*'den sonra, Paris'te *Ulûm* gazetesini yayınlamış ve 1871'de Paris Almanlar tarafından kuşatılınca, Paris Komünü'nün en heyecanlı günlerini yaşamış ama Jön Türkler gibi Komün'e katılmamıştır. Ali Suavi'nin sonra da Lyon'da *Muvakkaten* adlı bir gazete çıkardığını görüyoruz.

Londra'da bir İngiliz kızıyla evlenen Suavi, Abdülhamit tahta çıktıktan sonra İstanbul'a döndü ve yeni hükümdarı öven yazılar yazdığı için de Galatasaray Lisesi Müdürlüğü'ne atandı. Fakat kısa bir süre sonra görevine son verildi. Bunun üzerine Ali Suavi *Basiret* gazetesinde yazılar yazmaya başladı.

19 Mayıs 1878'de gazetede çıkan son yazısında şöyle diyordu:

"Herkes ve her gazete şimdiki durumun tehlikesinden bahsediyor. Benim söyleyeceğim şeyi herkesin dinleyeceğinden şüphem yoktur. Şimdiki güçlükler pek büyüktür. Ama çaresi pek kolaydır. Yarınki sayımızda, herkesin izniyle, bu çareyi kısaca açıklayıp yorumlayacağım. Bu mektubumun amacı yarınki yazıya genel dikkati çekmektir."

Ali Suavi bu yazısını yazdığı sırada Abdülhamit'i devirerek 5. Murat'ı yeniden tahta çıkartmak için bir eylem hazırlıyordu. Devrimci gazeteci ertesi gün Kuzguncuk'a geçerek orada toplanmış olan göçmenlerin arasına karıştı. Ali Suavi önceden Nişli Salih ve Çerkes Razi adlı kişilerle işbirliği yaparak göçmenleri örgütlemeye çalışmıştı. Birkaç yüz göçmen Yıldız Sarayı'nı basacak, bir bölüm göçmen de Çırağan Sarayı'na geçerek V. Murat'ı kurtaracaktı. Ali Suavi 50-60 göç-

menle birlikte bir mavnaya binerek Çırağan Sarayı'nın rıhtımına geldi. V. Murat'ın sarayındaki bazı kimselerle de ilişkiler kurmuştu. Ali Suavi göçmenlerin öncüleriyle birlikte Sultan Murat'ı dairesinden çıkartarak alt kata indirirken Beşiktaş muhafızı Yedisekiz Hasan Paşa'nın direnişiyle karşılaştı. Muhafızlar göçmenlerin üzerine silâh ve sopalarla saldırdılar. Hasan Paşa eline geçirdiği bir sopayla Ali Suavi'nin kafasını parçaladı. Muhafızlar da yirmi üç göçmen öldürdüler. Öteki göçmenler ağır yaralandı. *Mufassal Osmanlı Tarihi*'ne göre, "Ali Suavi ne kadar taşkın mizaçlı ve cesur olursa olsun böyle üç-beş yüz kişiye güvenerek ihtilâl yapmaya kalkışacak kadar şuursuz değildi. Bilhassa Ordu'nun katkısı olmadan böyle bir hareketin başarılı olmasının imkânsız olduğunu bilirdi. Onun Taşkışla'daki askerlerle temasta bulunduğu anlaşılmıştı..." Ali Suavi öldüğü zaman 39 yaşındaydı.

Basiret (1869) ve Basiretçi Ali Bey

Basiret'in (1869-1878; 1908-1909) kurucusu "Basiretçi Ali Bey" dir. Gazete 1869'da çıkmaya başladı. Ali Bey 1867'de imtiyaz almak için hükümete başvurdu, ama Girit'te karışıklık olduğu için dileği geri çevrilmişti. İki yıl sonra Ali Bey yeni bir girişimde bulundu. Bu kez dileği iyi karşılandı, kendisine 300 altınlık bir de yardım yapıldı.

Gazeteye yazı yazanlar arasında şu kişilerin adı bulunuyordu: Suphi Paşazâde Ayetullah Bey, İsmail Efendi, Mustafa Celâlettin Paşa, Lehli Hayrettin Karski, Halet Bey, Ahmet Mithat Efendi ve Ali Suavi.

Basiret küçük boyda ve 4 sayfaydı. Haftada beş gün çıkıyordu. Dış haberlere oldukça önem veriyordu. Gazete önceleri Vezir Hanı'nda, eski bir basımevinde basılıyordu. Sonra Asmaaltı'nda, Papazyan basımevinde basılmaya başlandı. Fiyatı 40 paraydı. 1871'de baskı sayısı 10.000'e yükseldi.

1870'te Fransız-Alman savaşı çıktığı zaman, gazetede yapılan bir toplantıda Mustafa Celâlettin Paşa'nın isteği üzerine, *Basiret*'in Almanları tutmasına karar verildi.

Basiretçi Ali Bey *İstanbul'da Yarım Asırlık Vakayi-i Mühimme* (İstanbul'da Yarım Yüzyıllık Önemli Olaylar) adlı anılarında bu konuyu şöyle anlatmaktadır: İki büyük devlet arasında savaş devam ediyordu. Bir gün yazı işlerinde bir toplantı yaparak gazetenin hangi yo-

lu tutacağını görüşmeye başladık. Mustafa Celâlettin Paşa, "Üçüncü Napolyon, 'Askerlerime Alman İmparatoru Vilhelm'in sarayında çorba içireceğim,' diyor. Biz onun tarafını tutmayacağız, Prusya'yı tutacağız," dedi. Başyazarımız Ayetullah Bey de, "Pekâlâ, ama Saray ve Babıâli Fransız politikası taraftarıdır. Bu işte bir felâkete uğramayalım," dedi ise de Mustafa Celâlettin Paşa kendi fikrini kabul ettirdi.

Savaş sona erince Bismark, Ali Efendi'yi Berlin'e çağırdı. Ali Efendi bu gezi için Alman Elçiliği'nin kendisine 10 bin frank verdiğini, ayrıca Sadrazam Ali Paşa'nın da 500 altın ödediğini yazmaktadır. Ali Efendi Berlin'de 29 gün kalarak Bismark'la görüşmüş, Bismark da *Basiret*'in savaş sırasındaki hizmetlerinden dolayı kendisine 1000 mark ve bir de baskı makinesi hediye etmiştir. Bu bakımdan *Basiret* gazetesi, izlediği politikadan dolayı yabancı bir devletten para alan ilk gazete sayılır.

Basiretçi Ali Efendi, Abdülaziz'in hükümdarlığı yıllarında, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın yaptığı zulümleri yazdığı için dört ay hapiste kalmıştır. Ali Efendi gazetesinde Ali Suavi'nin yazılarını bastığı için de Mayıs 1878'de yakalanarak Taşkışla'da beş buçuk ay tutuklu kalmış, sonra Kudüs'e sürülmüştür ve gazete de kapatılmıştır.

Basiret gazetesi otuz yıl sonra, 1908'de, Meşrutiyet'in ilânı üzerine yeniden çıkartılmışsa da tutunamamış ve kapanmıştır.

İbret (1870) ve Namık Kemal

Meşrutiyet'ten önceki yıllarda adı geçen gazetelerden biri olan *İbret* gazetesi, 1870'te çıkmaya başladı. Gazetenin kurucusu ve sahibi Aleksan Sarrafyan Efendi'ydi. 1870 yılının ağır havası içinde *İbret* bir ay kapatıldı. Sarrafyan Efendi gazetenin adını *İbretname-yi Âlem*'e çevirerek *İbret*'i haftalık bir mizah gazetesi yaptı ama gazetenin durumu yine de düzelmedi. 1872'de gazeteyi Ahmet Mithat Efendi kiraladı. *İbret* yeniden günlük gazete oldu ve 13 Haziran 1872'de yeni kadrosuyla çıkmaya başladı. Başyazıları Namık Kemal yazıyordu. Ebüzziya Tevfik ve Paris'ten dönen Reşat ve Nuri Beyler de gazeteye girdiler. *İbret* İstanbul basınına olgun ve kaliteli bir hava getirdi.

Ama aradan bir ay bile geçmeden 9 Temmuz 1872'de *İbret* 4 ay süreyle kapatıldı. Namık Kemal'in Ocak ve Şubat 1873'te çıkan birkaç yazısından dolayı yeniden bir ay kapatıldı. O sıralarda Namık Ke-

mal *Vatan yahut Silistre*'yi yazmıştı. *İbret*'te bu oyunla ilgili bir yazı yayınlandı. Bunun üzerine 5 Nisan 1873'te büsbütün kapatıldı. Yazarları tutuklandı ve birkaç gün sonra sürgüne gönderildiler. Gazete ancak 132 sayı çıkabildi.

İbret, Namık Kemal'in yaşamında önemli yeri olan bir gazetedir. Pertev Boratav'ın, Namık Kemal'in gazeteciliği üzerinde yaptığı bir incelemede Kemal'in her şeyden önce gazete yazarı olduğunu belirtiyor.[14]

Namık Kemal toplumun değişmesinde gazetelerin çok büyük bir rol oynadığı kanısındaydı. Ona göre, "Ülkemizin Avrupa'dan birkaç yüzyıl geri kalmasının başlıca nedeni basının olmamasıydı." Kemal'e göre basın, hükümetin gidişatını kontrol eden bir organdır. Basının parlamento kadar önemli bir rolü vardır. Namık Kemal kendi gazeteciliğinden söz ederken de şöyle der: "Kendimi vatan hizmetkârlığı için doğmuş bilenlerdenim. Bu görevi yerine getirmek için yazıdan başka bir araç bulunmadığından, elim kalem tuttuğu günden beri gazeteciliği seçtim."

Namık Kemal gazetecilik mesleği üzerinde de durmuş ve bir gazetenin Avrupa'da birkaç yüz kişiyi beslemesine karşılık, bizde genellikle kendi masraflarını bile karşılayamadığını, ama yine de bir gazetecinin kendi kalemine dayanarak geçinmeyi göze alması gerektiğini belirtmiştir.

Kemal, *İbret*'teki yazılarında hükümetin gazeteleri kapatmakla, basına ve gazetecilere büyük zararlar verdiğini öne sürerek şöyle demiştir: "Hangi gazete kapansa, sahibi gelirini yitirmiş olmuyor mu? Gazetenin sahibi ve yazarları aç da bırakılabilir. Dünyada açlığa cevaz (izin) var mıdır?"

Namık Kemal hükümetin, gazetecileri susturmak için kendilerine memuriyetler teklif etmelerine de karşı koymaktadır: "Gazeteciler bir meslek seçmişlerdir ve o meslekte geçimlerini sağlamaktadırlar. Niçin istemedikleri bir mesleğe girmeye zorlansınlar? Vatanımızda büyük ilerlemeyi edebiyatta ve edebiyatta en büyük ilerlemeyi de gazetelerde gördüğüm için o yolda yaşamayı birçok şeye tercih etmiştim. Felek elvermedi. Gazete çıkar çıkmaz devlet hizmetinde kullanılmaya hak kazandığımız yolunda bin taraftan, bin türlü sözler çıkmaya başladı. Hükümet gazeteleri kapatıp gazetecileri oraya buraya

(14) Pertev Boratav, *Namık Kemal'in gazeteciliği.*

gönderirken, bunların, devletin çıkarlarına aykırı düşünceleri olduğunu öne sürüyor. Bu zararlı kimseler nasıl olur da devlet memuru olarak kullanılabilir?"

Kemal bir başka yazısında da şöyle diyecektir: "Mademki basın ülkenin çıkarlarına hizmet etmektedir, o halde basına azamî özgürlük sağlanmalıdır."

Namık Kemal, hükümetin bir basın yönetmeliği yapmasını önerir, "Gazeteciler yasak olan şeyleri bilmeli, ona göre yazı yazmalıdır," der. Kemal mahkeme kararı olmadan hükümetin gazete kapatmasına karşı koyarak şöyle demiştir: "Katilleri, canileri, Girit esirlerini, Yunan haydutlarını mahkeme önüne çektiler, hâlâ da çekiyorlar. Duruşmasız sürülmek, susturulmak, aç bırakılmak, yalnız ve biçare gazetecilere mahsus bir belâ mıdır?"

Namık Kemal *İbret*'teki yazılarında kanunsuzluklara karşı koyarak her gün gümbür gümbür haykırdı. Ama hükümet *İbret*'i kapatıp Namık Kemal'i Magosa'ya sürdü. Büyük vatan şairinin gazetecilik yaşantısı da böylece sona erdi. Namık Kemal Türk basın tarihinde önemli izler bırakmış bir gazetecidir.

ABDÜLAZİZ DÖNEMİNDE ÖTEKİ GAZETELER

Abdülaziz'in padişahlığı döneminde *Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, İbret ve Basiret* gibi Türk basın tarihinde özel birer yeri olan gazetelerin yanında bazı ufak gazeteler de yayinlandı. Bu gazetelerin bazıları ancak birkaç sayı çıkabildi, bazıları kapanıp kapanıp yeniden çıktı, bazıları sık sık ad değiştirdi. Bazıları da sürekli oldu. Bu tür gazeteler arasında şunlar üzerinde durulabilir:

El Cevaib (yamtlar): 1860'ta İstanbul'da, hükümetin yardımıyla Arapça çıkartıldı. Osmanlı rejimini savundu ve Araplara seslendi. 20 yıl boyunca Arapça hiçbir gazete *El Cevaib*'le rekabet edemedi. Fransızlar ve İngilizler bu gazetenin kendi sömürgelerinde dağıtımını yasakladılar.[15]

Ayine-i Vatan (vatanın aynası): 1866'da Eğribozlu Mehmet Arif Bey adında biri tarafından çıkartıldı. Selim Nüzhet, bizde ilk resim-

(15) Orhan Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 20.

li gazetenin bu olduğunu belirtiyor. Resimler çok ilkeldi. Gazete fazla sürüm yapamadığı için kapandı. Bir süre sonra *Vatan* adıyla yeniden çıkmaya başladı. Bu da tutmamış olacak ki 1867'de gazetenin adı *Ruzname-i Ayine-i Vatan* oldu. Ertesi yıl bu addan da vazgeçildi; gazetenin adı *İstanbul* oldu.

Muhip (dost): 1867'de yayınlanmaya başladı. İki yıl kadar sürdü.

Aynı tarihlerde çıkan bir gazete de *Muhibb-i Vatan*'dır. Bu gazete birçok kez ad değiştirmiştir: *Memalik-i Mahrusa* (gözetilen ülke, osmanlı ülkesi), *Türkistan, Hülâsat ül Efkâr* (düşüncelerin özeti), *Efkâr* (düşünceler).

Utarit (Merkür): 1867'de yayınlanmaya başladı, ancak beş sayı çıkabildi.

Terakki (ilerleme ve gelişme): 1868'de Ali Raşit ve Filip Efendiler tarafından çıkartıldı. Birkaç defa kapandı. Türkiye'de ilk kadın gazetesi, Terakki'nin yayınladığı haftalık özel bir kadın ekidir. Bizde ilk mizah gazetesi de yine *Terakki*'nin yayınladığı haftalık bir mizah sayısıdır. Bu sayıya ayrı bir ad verilmiştir: *Letaif-i Asar* (güldüren eserler). Bu mizah gazetesinde karikatür de yer almıştır.

Mümeyyiz (iyiyi kötüyü ayırt eden): 1869'da çıkartıldı. Gazetenin çocuklar için yayınladığı özel bir sayı da bizde ilk çocuk gazetesi sayılır.

Hakayik ül Vakayi (olayların hakikatleri): 1870'de yayınlanmaya başladı ve uzun süre çıkabildi. Recaizâde Ekrem ve Kemal Paşazâde Sait Bey bu gazetede çalıştılar.

Asır (yüzyıl): 1870'de çıkmaya başladı, özel eğlence sayıları yayınladı.

Devir (çağ): Ahmet Mithat Efendi 1870'de *Devir* adıyla bir gazete çıkardı ama ilk sayıda kapandı ve çok kısa bir süre sonra da *Bedir* adıyla çıktı.

Hadika (ağaçlı bahçe): Önce 1869'da bilimsel bir gazete olarak çıktı ama çok yaşamadı. İki yıl sonra yeniden yayınlandı. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ebüzziya Tevfik ve Şemsettin Sami bu gazetede çalıştılar. Gazetenin sahibi Aşir Efendi'ydi.

Hülâsat ül Efkâr (düşüncelerin özeti): 1883'te çıkartıldı. *Sabah* ve *Akşam*, günde iki baskı yaptığı oldu.

Medeniyet: 1874'de Eğribozlu Mehmet Arif Bey tarafından yayınlanmaya başladı. Yazarları arasında şu kişiler görülür: Çaylak Tevfik,

Lehli Hayrettin Karski, Faik Reşat ve Binbaşı Sait Beyler. *Medeniyet* de resimli bir gazeteydi.

Sadakat: 1875'te çıkmaya başladı. Namık Kemal de bu gazeteye yazılar yazdı. *Sadakat* çocuklar için sürekli bir özel sayı yayınlamıştır.

İstikbal: Türk mizahının kurucusu Teodor Kasab tarafından 1875'te çıkartılmış bir haber gazetesidir.

Vakit: Bu da 1875'te Filip Efendi tarafından çıkartıldı. *Vakit* kadınlar için özel bir sayı yayınlamıştır.

Sabah: İlk olarak 1876'da Papadopulos adında bir kişi tarafından çıkarıltıldı. Şemsettin Sami bu gazetede çalışmıştır. *Sabah* 1882'de ünlü gazeteci Mihran Efendi tarafından ele alınarak yeni bir biçimde yayınlandı.

VİLÂYET (İL VE BÖLGE) GAZETELERİ

Osmanlı döneminde hükümetler bazı büyük illerde gazetelerin çıkmasına yardımcı oldu. Bunlar valinin ya da mektupçu denen vali yardımcısının yönetimindeydi. Bu gazeteler, İstanbul'daki hükümetin kararlarını taşraya duyuruyordu. Devlet, gazetelere basımevleri de sağlıyordu.

Orhan Koloğlu *Türkiye'de Basın* adlı kitabında yerel yönetimin resmi sözcüsü olarak Türkçe-Arapça ilk vilayet gazetesinin 1860'da Beyrut'ta çıkartılan *Hadikat al Ahbar* olduğunu yazıyor.[16] Suriye'deki iç kargaşaları bastırmakla görevlendirilen Fuat Paşa'nın bu gazeteyi geliştirdiği anlaşılıyor.

Vilayet gazeteleri arasında ikinci sırada Mithat Paşa'nın Tuna valisiyken 1865'te Rusçuk'ta yayınladığı *Tuna* gazetesi yer alıyor. Mithat Paşa Niş valisi olduğu yıllarda, genç bir delikanlı olan Ahmet Mithat Efendi'yi tanımış, kendi adını ona vermişti. *Tuna* gazetesinde de ona çalışma olanağı sağlamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin yazın hayatıyla tanışması böyle olur. Gazetenin başyazarı bir süre sonra İstanbul'a atanınca Mithat Paşa Ahmet Mithat'ı gazetenin başına getirir ve bu görev sekiz ay kadar sürer.

Taşra gazetelerinin önemlilerinden biri de yine Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği sırasında çıkardığı *Zevra* (Dicle Nehri, Bağdat, özgürlük) gazetesidir. Mithat Paşa 1869'da Devlet Şûrası (Danıştay) baş-

(16) Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 20.

kanlığından Bağdat valiliğine atanınca Ahmet Mithat Efendi'ye bir mektup göndererek kendisinden Bağdat'ta bir basımevi kurmasını

ister.

Ahmet Mithat Efendi bu öneriyi sevinçle karşılar, İstanbul'a gelir ve Mithat Paşa'nın başkanlığında 104 kişilik bir valilik heyetiyle 21 Mart 1869'da *Talia* vapuruyla İskenderun'a yola çıkar. Halep ve Diyarbakır yoluyla beş hafta sonra Bağdat'a varırlar. Ressam Hamdi Bey de onların arasındadır.

Derhal hazırlıklara girişirler ve 1869'da *Zevra* gazetesi Türkçe ve Arapça çıkartılır.(17)

Önemli vilayet gazetelerinden biri de 1866'da Trablusgarp'ta çıkartılan *Trablusgarp* gazetesidir. Türkçe-Arapça olarak yayınlanan bu gazete kendi işlerini şöyle tanımlamaktadır:(18)

"Bilindiği gibi gazete denilen şey, yararlanılacak haberleri gerek çıktığı yere, gerekse taşraya duyurmak ve herkesi iyi bilgiye sahip kılarak eğitim hizmetini üstlenmektir." (Sayı 69, 1867)

Trablusgarp gazetesi 25 Haziran 1874'teki sayısında da "Anadolu'da açlık" konusunu şöyle işlemiştir:

"İstanbul ve ecnebi gazetelerinin tümü Anadolu'da açlığın arttığından söz ediyorlar. Adeta feryad ediyorlar. Nasıl feryad etmesinler ki, Anadolu'nun birçok yerlerinde ahali açlıktan can veriyor. Ciğerparelerini (evlatlarını) kesip yemek derecesine varıyorlar. Böyle müthiş acıları işitip de hüngür hüngür ağlamayan, gönlü bin parça olmayan kimdir? Meğer ki insan gibi görünen bir canavar olursa... Anadolu'da birkaç milyon, din ve vatan kardeşlerinin açlıktan can vermekte olduğunu bildiği halde, sofrasını kurup da keyifle karnını doyuran insana insan diyebilir miyiz?..."

Üzerinde durulması gereken bir başka gazete de 1866'da Erzurum'da yayınlanan *Envar-ı Şarkiyye* (Doğu'nun nurları) gazetesidir.(19)

Erzurum vilayeti o yıllarda sekiz sancağı içine alan bir bölgedir: Hakkâri-Van Sancağı, Bitlis-Muş Sancağı, Bayazıt Sancağı (Ağ-

(17) Münir Süleyman Çapanoğlu, Ahmet Mithat, s. 97, 192, 193, 230; İhsan Songu, Ali Ediz ve Hakkı Tarık vs.'nin verdiği bilgiler.

(18) Orhan Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 74.

(19) Muammer Yaşar, *Anadolu'da ilk Türk Gazetesi; Envar-ı Şarkiyye* ,Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 1971.

rı), Kars Sancağı, Çıldır (Oltu) Sancağı, Erzurum Sancağı, Erzincan Sancağı ve Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) Sancağı. Bu sancaklar 83 ilçeyi içermektedir. Vilayetin toplam nüfusu yaklaşık 650 bin kişidir. (110 bini Ermeni)

İşte bu vilayette bölgesel bir gazete çıkartılması kararlaştırılmış ve gazete Türkçe-Ermenice olarak yayınlanmıştır.

Muammer Yaşar *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi* adlı monografisinde *Envar-ı Şarkiyye*'nin çıkışını şöyle anlatıyor:

"Sultan Abdülaziz, Nisan 1863'te yaptığı Mısır gezisinden çok olumlu izlenimlerle dönmüştü. Sultan, Mısır'ın çeşitli vilayetlerinde gazeteler çıkarıldığını öğrenmiş ve Anadolu'yu aydınlatacak başka önlemler düşünmeye başlamıştı. *Envar-ı Şarkiyye* bu düşüncenin bir ürünü oldu. Gazetenin kurulmasını Anadolu'nun kalkınması fikrinin bir başlangıcı da saymak gerekir. Çünkü Padişah sadece Erzurum'da değil, çeşitli vilayetlerde birer matbaa kurulmasını, gazete çıkartılmasını ve birer de salname (yıllık) yayınlanmasını öngörüyordu. Bu karar, İstanbul'un yüzyıllarca unuttuğu Anadolu'ya nihayet katılmasının bir işaretiydi.[20]

O yılların önemli gazetelerinden biri de 1869'da Bursa'da Türkçe-Ermenice yayınlanan *Hüdavendigâr* gazetesidir. Bu gazetenin ilk sayısında şu açıklama yer almıştır.

"Basımcılık ilmi ortaya çıkınca, bir kalemde, az vakitte yüz bin okuyucunun ele geçmesi mümkün oldu. Artık herkes gözünün önündeki adamın sözleriyle yetinmeyip kendisinden bin saat uzaktaki adamların söylediklerini işitmeye ve okumaya başladı. Bu çeşit havadisi ilân eden kâğıtcağıza da gazete dendi.[21]

Orhan Koloğlu 1860-1876 yıllarında çıkan öteki vilayet gazetelerini de şöyle sıralıyor.

Suriye gazetesi (Şam, Türkçe-Arapça 1865); *Gadis el Fırat* (Halep, Türkçe-Arapça, 1867); *Lübnan* gazetesi (Laleli, Lübnan, Arapça-Fransızca, 1867); *Girit* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1867); *Edirne* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1868); *Işkodra* gazetesi (Türkçe, 1868); *Yanya* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1868); *Fırat* gazetesi (Halep, Türkçe-Arapça, 1869); *Konya* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1869); *Selânik* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1869); *Trabzon* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1869); *Prizren*

(20) Muammer Yaşar, a.g.e., s. 29

(21) Orhan Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 22.

gazetesi (Türkçe-Sırpça, 1871); *Kastamonu* gazetesi (Türkçe, 1872); *Adana* gazetesi (Türkçe-Rumca, 1872); *Yemen* gazetesi (Türkçe-Arapça, 1872); *Rumeli* gazetesi (Manastır, Türkçe, 1873); *Ankara* gazetesi (Türkçe, 1874); *Aydın* gazetesi (Türkçe, İzmir, 1874); *Neretva* gazetesi (Hersek, Türkçe-Sırpça, 1876).

İLK FRANSIZCA GAZETELER

Bulletin des Nouvelles (Haberler Bülteni 1795)

Türkiye'de ilk gazeteyi Fransızlar çıkardı. Gazetenin adı *Bulletin des Nouvelles* (haberler bülteni) idi. 1795'te, Büyük Devrim'den altı yıl sonra Fransa hâlâ heyecan içindeydi. Fransızlar bir yandan yurtiçinde devrimi güçlendirmeye çalışıyorlar, bir yandan da dışarıya devrimi tanıtmak istiyorlardı. Aynı zamanda tüm dünyanın desteğini kazanmak gerekiyordu. Daha ajanslar kurulmamıştı. Yabancı ülkelerin çoğunda da gazete çıkmıyordu. Hele Osmanlı ülkesinde, Devrimin getirdiği yenilikleri Fransızlara ve Türklere anlatmanın hiçbir yolu yoktu. Paris'ten, o zamanki Fransız devrimci hükümetinin Osmanlı ülkesindeki özel temsilcisine, bir gazete çıkarma görevi verildi. Türkiye'de yayınlanan bu ilk gazeteden elde hiçbir örnek kalmamıştır. Gazetenin kaç sayı çıktığı da belli değildir. Ama arşivlerde gazetenin çıktığına dair belgeler vardır. Bu belgelerin en ilginçlerinden biri Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerinde bulunmaktadır.

İstanbul'daki Fransız Elçiliğine E. F. Henin adında bir başkâtip gönderilmiştir. Jurnalcilik o zaman da vardır. Başkâtip, Paris'teki Dış İlişkiler Komiseri'ne, yani Dışişleri Bakanı'na gizlice bir mektup ulaştırmıştır. Elçiyi jurnal etmekte ve şöyle demektedir:

"Komiser vatandaş, İstanbul'daki Elçiliğimiz Paris'ten alınan haberleri kullanarak bir bülten yayınlıyor. Bu bültenleri okuduğunuz zaman şaşıyorsunuz. Bazen başarılarımız çok abartılıyor, bazen de düşman gazetelerin bile yazmayacağı şeyler çıkıyor bu bültende. Bazı koşullarda bu temsilcinin tutumu gerçeklere hiç uygun değil. Şimdiye kadar bütün bu uygunsuzlukları bildiremedim, çünkü bültenlerin tümünü bulamamıştım. İlişik olarak sunduğum sayı ayrıca dikkati çekmektedir. Yabancı bir ülkede, hele Osmanlı ülkesinde, bir temsilcimizin bu yazıları ancak devrimimizi küçük düşürmeye ya-

rar. Çünkü bu bültenler Türkçe'ye çevrilip bütün İstanbul'a yayılıyor."

Elçilik başkâtibinin Paris'e yolladığı jurnalin orada ne etkiler yarattığı pek belli değil, ama daha önce, gazetenin kurulması aşamasında elçilikle Paris arasındaki yazışmalardan, Devrim Hükümeti'nin İstanbul'daki gazete konusuna özel bir önem verdiği anlaşılıyor. 4 Nisan 1795'te Fransız Dış İlişkiler Bakanlığı İstanbul'da Elçiliğe bağlı bir basımevinin açılmasını öngörüyor. Louis Allier de Hauteroche adlı bir kişi bu basımevine müdür atanıyor ve yanında üç basın işçisiyle İstanbul'a gönderiliyor. Bunun yanı sıra da Marsilya yoluyla iki baskı makinesi ve çeşitli harfler yola çıkarılıyor. Müdüre gönderilen bir mektupta şunları okuyoruz:

"Vatandaş, bu basımevini Cumhuriyet'in çıkarlarına en uygun biçimde kullanacağına inanıyoruz. Konvansiyon bültenini ve yasalarımızı basarak bunları Doğudaki ajanlarımıza tanıtacaksınız."

27 Temmuz 1795'te baskı makineleri ve harfler İstanbul'a ulaşıp basımevinin müdürüne teslim ediliyor. Bu sırada yeni bir elçi atanmıştır İstanbul'a. Elçi Verninac, Paris'ten gönderilen harflerin Türkçe yazı basmaya elverişli olmadığını görünce üzülüyor ve basımevi müdüründen, hemen Türkçe baskı yapabilmek için gerekli çarelere başvurmasını istiyor.

Müdür bir rapor yazıp basımevinin Türkçe baskı yapabilmesi için gerekli harflerin derhal ısmarlanacağını belirtiyor. Ama olumlu bir sonuç vermiyor bu istek. Elçi Türkçe baskı işlerinden vazgeçiyor.

Ayda iki gün, 6-8 sayfa olarak yayınlanan ve yalnız Fransa ve Avrupa haberleri veren *Bulletin des Nouvelles* kısa ömürlü oldu. Verninac Direktuar yönetimi sırasında, 7 Mart 1796'da geri çağırıldı. *Bulletin des Nouvelles* böylece tarihe karıştı.

Gazette Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi) 1796

İstanbul'da ikinci gazeteyi de Fransızlar çıkartmıştır. Elçi Verninac geri alınınca yerine Aubert-Dubayet atanıyor. 1796 yazında yeni Büyükelçi İstanbul'a gelip yerleşiyor. O da basına meraklı bir kişidir. İstanbul'da doğru dürüst bir Fransızca gazete çıkarmaya yöneliyor. Kısa bir hazırlık döneminden sonra, Eylül ya da Ekim 1796'da Fransızlar yeni gazeteyi yayınlıyorlar. Bunun adı *Gazette Française*

de Constantinople'dur. Bu da aylık bir gazetedir. Genellikle dört sayfadır. Bazen iki sayfalık bir de ek yayınlıyorlar. Bu gazetede de tek yerli haber yoktur, bütün haberler Fransa ve dış dünyayla ilgilidir. *Gazette Française de Constantinople* topu topu iki yıl yaşayabiliyor. Eylül 1798'de Fransızlar Mısır'a çıkartma yapmaya kalkınca, İstanbul'daki Elçilik kapatılıyor, bütün büyükelçilik memurları Yedikule zindanında gözaltına alınıyorlar. Elçilikteki baskı makinelerine de Hazine el koyuyor. Bir süre sonra barış olacak, elçilik memurları görevlerine dönecekler, baskı makinelerini de geri alacaklardır. Ama *Gazette Française de Constantinople* tarihe karışmıştır artık.

Le Spectateur Oriental (Doğulu İzleyici) 24 Mart 1821

Türkiye'de Fransız Elçiliği'ne bağlı olmadan çıkartılan ilk gazete Le *Spectateur Oriental*'dır. Bu gazeteyi 24 Mart 1821'de İzmir'de Alexandre Blacque adlı bir Fransız çıkarmıştır.(22) Gazetenin başlığının hemen altında "Feuille Littéraire, Critique et Commerciale" (edebiyat, eleştiri ve ticaret yaprağı) yazısı okunmaktadır. A. Blacque'ın izlediği politika, o zamanki Fransız politikasına uymadığı için İzmir'deki Fransız Konsolosluğu, kapitülasyonlara dayanarak bu gazeteyi sık sık kapattırmıştır. Gazetesinde çeşitli fırsatlarda İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı sert eleştiri yazıları yayınlayan A. Blacque, İzmir'deki azınlıkların sevgisini kazanmıştır. *Le Spectateur Oriental*'de dış haberlere çok geniş yer ayrıldığı görülmektedir. Gazete haftalık ve dört sayfadır. A. Blacque ile Fransız Konsolosluğu arasında süregelen çekişmeler sonunda gazete 27 Mart 1824'te konsoloslukça kapatılır.(23) 24 Mart 1821'den, 27 Mart 1824'e kadar süren bu üç yıllık dönem, *Le Spectateur Oriental* gazetesinin basın tarihimizde aydınlanmamış bir

---

(22) Alexandre Blacque'ın Türk basın tarihinde önemli bir yeri vardır. Fransız Büyük Devrimi'nde XVI'ncı Luis'yi savunan avukatlardan birinin oğlu olan Alexandre Blacque Devrim'den sonra ailesiyle birlikte İzmir'e gelip yerleşmiştir.

(23) Hristos Sokratis Solomonides, *I Dimitiographia Sti Smirni* (İzmir'de gazetecilik).
1850'de çıkan *Annuaires des Deux Mondes*'a göre bu gazete 1825'te A. Blacque tarafından kurulmuştur. Djiveleguian da *Le Régime de la presse en Turquie*'de başka bir kaynağa dayanarak aynı tarihi veriyor. Selim Nüzhet Gerçek ve Hasan Refik Ertuğ ise gazetenin bir süre sonra A. Blacque yönetimine geçtiğini belirtiyor.

bölümüdür. Bundan altı ay sonra *Le Spectateur Oriental*'in yeni bir biçimde çıktığını görüyoruz. Bu kez gazetenin başlığının altında "Journal Commerciale, Politique et Littéraire" (ticaret, politika ve edebiyat gazetesi) yazısı vardır.

Gazete yeni biçimiyle 1 Ekim 1824'te çıkmaya başlar. Bu kez gazetede yönetici olarak iki ad görünür: Vigoureux ve Didier.

A. Blacque, o zaman Yunanistan'ın bağımsızlığı için Adalar'da geniş bir eyleme girişmiş olan ihtilalcilere karşı Osmanlı politikasını savunur. İzmir'de ticaretle uğraşan azınlıklar ve yabancılar da bölgede karışıklık çıkmasından ve dolayısıyla işlerinin aksamasından korktukları için, o günkü durumun devamından yanadırlar. Fransa ve İngiltere ise, Yunanistan'ın bağımsızlığını destekler. Bu bakımdan Fransız Konsolosluğu A. Blacque'ı susturmaya çalışır. Gazete çeşitli baskılarla karşılaşır. Konsolosluk birçok kez gazeteyi kapatır. Ama A. Blacque her defasında yeni formüllerle gazetenin yeniden çıkmasının yolunu bulur. Sonunda gazete 1827'nin son günü kesinlikle kapatılır.

Le Smyrnéen (İzmirli) 1824

İzmir'deki Fransızlar 1824'te ikinci bir gazete çıkarttılar. Charles Tricon adında bir Fransız'ın, 3 Temmuz 1824'te yayınlamaya başladığı bu gazeteyi bir süre sonra *Roux* adlı bir Fransız tüccarı satın aldı. Gazetenin tuttuğu yol Osmanlı hükümeti çevrelerinde hoşnutsuzluk uyandırıyordu. *Le Smyrnéen* ancak on bir sayı çıkabildi. 11 Eylül 1824'te kapatıldı.

Le Courrier de Smyrne (İzmir Postası) 1828

Le Spectateur Oriental kapandıktan sonra Alexandre Blacque İzmir'de Osmanlı hükümetinin de desteğiyle *Le Courrier de Smyrne* adlı yeni bir gazete çıkardı. Gazete Ruslara karşı Osmanlı politikasını savunduğu için Rus ve Fransız büyükelçilikleri gazetenin kapatılması yolunda yine Babıâli üzerinde çeşitli baskılara başladılar. A. Blacque 1831'de gazetesini satmak zorunda kaldı. Gazete ad değiştirdi, *Journal de Smyrne* (İzmir gazetesi) oldu.

Journal de Smyrne 1833-1915: İzmir'de yayınlanan bu gazetenin sık sık kapatıldığı anlaşılıyor.

Echo de l'Orient (Doğu'nun yankısı) 1838-1845: İzmir'de ayda 6 gün çıkan bir haber gazetesiydi.

Le Moniteur Ottoman, 1831

Bu gazete Sultan II. Mahmut'un isteğiyle 1831'de İstanbul'da çıkartılan yarı resmî bir devlet organıdır. İkinci Mahmut bir yandan *Takvim-i Vakayi*'nin hazırlıklarıyla uğraşırken bir yandan da Babıâli'nin görüşlerini ve politikasını yansıtacak Fransızca bir gazete çıkartmayı düşünüyordu. İzmir'de uzun zaman devletin görüşlerini savunmuş olan Alexandre Blacque'ı İstanbul'a getirterek kendisine gazetenin kurulması görevini verdi. Fransa'da yayınlanan *Le Moniteur Officiel de la France* adlı resmî gazetenin adından esinlenerek bu gazeteye *Le Moniteur Ottoman* dendi.

Le Moniteur Ottoman, Takvim-i Vakayi'nin Fransızca çevirisi değildi. Ama *Takvim-i Vakayi*'de çıkan birçok haber, *Le Moniteur*'de de yayınlanmış ve gazete genellikle hükümetin görüşlerine yer vermiştir. Fransa'da kralcı olarak tanınan Alexandre Blacque'ın, "Blak Bey" adıyla yarı resmî bir gazetenin başına geçmesi Fransız Elçiliği'nde hoşnutsuzluk yaratmış ve İstanbul'da çeşitli tepkiler uyandırmıştır.

Blak Bey'in 1836'da Sultan'dan aldığı gizli bir görevle Fransa'ya giderken Malta'da birdenbire ölmesi (veya zehirlenerek öldürülmesi) üzerine gazetenin yönetimi, yanında çalışanlara kalır.[24] *Le Moniteur Ottoman*'ın ne zaman kapandığını bilmiyoruz.

Journal de Constantinople (İstanbul gazetesi) 1846-1866: İzmir'de çıkan *Journal de Smyrne* ile *Echo de l'Orient*'ın sahipleri birleşerek İstanbul'da *Journal de Constantinople* gazetesini çıkardılar.

La Turquie 1866: *Journal de Constantinople* 1866'da ad değiştirerek yeni bir biçimde günlük çıkmaya başladı. *La Turquie* böyle kuruldu.

Impartial (yansız) 1841-1912: İzmir'de çıkan bu gazete önceleri haftalıktı, sonra haftada dört gün yayınlandı.

La Réforme, 1869-1922: Oskar Efendi adında bir Ermeni'nin çıkarttığı bu gazete, önceleri haftada iki gün yayınlanıyordu. Gazeteyi 1900 yılında Dr. N. Zürükzoğlu satın aldı ve 1904'te gazete günlük oldu. La Réforme pazar günleri 42 sayfa çıkıyordu.

(24) Blak Bey'in gizli görevle Fransa'ya gönderildiği *Annuaires des Deux Mondes 1850*'de belirtilmektedir. İkinci Mahmut, A. Blacque'ın çocuklarının eğitimiyle ilgilenmiş, bunlardan Edouard Blacque (1824-1895) daha sonraki yıllarda İstanbul'da çıkan *Courrier de Constantinople* gazetesinin başyazarlığına getirilmiş, sonra Blak Paşa adını alarak Basın Genel Müdürü olmuş. Bükreş elçiliği de yapmıştır.

Le Phare du Bosphore (Boğaziçi feneri) 1870-1890: İstanbul'da çıkan ve Patrikhane'nin çıkarlarını savunan bir gazeteydi. Gazetenin başyazarı Kiriakopulos, gazete kapandıktan sonra Mısır'da çalışmıştır.

Levant-Herald, 1867: Fransızca-İngilizce olarak İstanbul'da çıkan bu gazetenin sahibi Edgar Wittaker 1890 yıllarında Saray'dan aldığı ödeneği artırmak için birtakım şantajlara başvurmuştur. Gazetenin birçok kez kapandığı anlaşılıyor. Wittaker, *Times* gazetesinin Türkiye muhabirliğini de yapmıştır.

Stamboul (İstanbul) 1875-1964: İstanbul'da 1867'de kurulmuş olan *Levant Times and Shipping Gazette* adlı İngilizce gazeteyi çıkartan Laffan ve Henry Hanly kardeşler Ağustos 1875'te bu gazeteye yeni bir biçim ve yön verdiler, gazetenin adı da *Stamboul*'a çevrildi.

Hanly kardeşlerin ölümünden sonra gazete 1895'te Chester adında birine satıldı. Gazetenin yönetimi de *Figaro*'nun İstanbul muhabiri, Fransız edebiyatı öğretmeni Regis Delbeuf'e verildi. 1911'e kadar gazeteyi yöneten Regis Delbeuf'ün döneminde *Stamboul* gazetesi en başarılı yıllarını yaşamıştır. Bu gazetecinin ölümünden sonra *Stamboul*'un yönetimiyle Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Pierre Le Goff görevlendirilmiş ve 1946'ya kadar gazeteyi bu kişi yönetmiştir. (Gazete Birinci Dünya Savaşı sırasında –1914-1918– çıkmamıştır.) Le Goff'tan sonra gazetenin başına René Houille getirilmiş ve 1955'e kadar gazete onun yönetiminde kalmıştır. Yeni teknik gelişmelere ve Türkiye'de basının ve toplumun koşullarına ayak uyduramayan *Stanbul* gazetesi bir süre Fransız Elçiliği'nin yardımıyla yaşamış, bu yardımın kesilmesiyle de 1964'de kapatılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çıkan Fransızca gazeteler arasında şunlar da vardır:

Presse Orient (günlük gazete, İstanbul 1849-1854), *Courrier d'Orient* (günlük gazete, 1854), *Gazette Médicale d'Orient* (aylık tıp gazetesi, İstanbul 1857), *Le Commerce de Constantinople* (ticaret gazetesi, İstanbul), *Le Moniteur Orient* (İstanbul, 1882-1919), *Revue d'Orient* (İzmir, 1871), *Indépendant* (İzmir, 1918), *Le Levant* (İzmir, 1919), *La Liberté* (İzmir, 1919), *Echo de la France* (İzmir, 1919-1922).

Le Journal d'Orient (İstanbul, 1918-1972): Albert ve Anjel Karasu'nun çıkardığı bu gazete İstanbul'daki yabancılar için uzun süre önemli bir haber kaynağı olmuşsa da baskı ve haber tekniği bakımından çok geri kaldığı için okuyucusunu yitirmiş ve kapanmıştır.

Yabancı ülkelerde "Jön Türkler" olarak tanınan devrimci Türklerin dışardaki çalışmaları iki döneme ayrılır:

1. Abdülaziz dönemi, 1865-1876;

2. Abdülhamit istibdadına karşı koyma ve İttihat ve Terakki dönemi, 1878-1908.

Bu iki dönemde dışarıda yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı yüzün üstündedir.[25]

Abdülaziz Dönemi (1865-1876)

Bu dönem, Yeni Osmanlılar'ın 1865'te Abdülaziz ve Ali Paşa'ya karşı örgütlenerek kendi aralarında gizli bir dernek kurmalarıyla başlar. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agâh Efendi, Reşad, Nuri ve Rıfat Beyler bundan bir süre sonra Avrupa'ya kaçarak ilk Jön Türk gazetelerini çıkartmaya başlayacaklardır. Cavit Orhan Tütengil'e göre Yeni Osmanlılar'ın dışarıya kaçmaları başlıca iki faktöre dayanmaktadır.[26]

İç faktör: Türkiye'de basın üzerinde baskıların artması, Belgrad Kalesi'yle ilgili yazı üzerine *Muhbir*'in kapatılması ve Ali Suavi'nin Kastamonu'ya sürülmesi, *Tasvir-i Efkâr*'ın kapatılarak Ziya Bey'in ve Namık Kemal'in memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırılmaları:

Dış faktör: Bir süredir Paris'te oturmakta olan Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlılar'dan bazılarını yurtdışına çağırması.

Jön Türkler'e en büyük yardımı sağlayan Mustafa Fazıl Paşa olmuştur.

Bu dönemde yayınlanan başlıca gazeteler şunlardır:

Muhbir: Ali Suavi 31 Ağustos 1867'de Londra'da Yeni Osmanlılar adına bu gazeteyi yayınlamıştır. Türkiye dışında yayınlanan ilk Türk gazetesi *Muhbir*'dir. Niçin gazete İngiltere'de çıkartılmıştır da Fransa'da ya da başka bir ülke değil? Ebüzziya Tevfik bunu şöyle anlatıyor: "Gazetenin Londra'da yayınlanmasına karar verilmişti. Çünkü Fransa'da basın ağır cezaları öngören bir kanuna tâbi olduğu gi-

(25) Selim Nüzhet Gerçek, 3 Nisan 1941'de *Akşam* gazetesinde çıkan bir yazısında şu sayıları veriyor: Türkçe 95 Jön Türk gazetesi, Arapça 8, Fransızca 12, Yahudice (İbranice) 1, toplam 114).

(26) Cavit Orhan Tütengil, *İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, s. 22-23.

bi, gerekirse gazetelere kanundışı da muamele ediliyordu. Hele bir yabancı tarafından çıkartılacak gazete, o yabancının mensup olduğu sefaretin şikâyetine de kurban edilebilirdi. Yani Fransa'da keyfi irade yasal kuralların üstündeydi. Bunlar göz önüne alınarak basın hürriyetinin tam olduğu Londra tercih edilmiştir."[27]

Paris'e geldikten bir süre sonra Yeni Osmanlılar'ın Fransa'yı terke davet edilmelerinin yarattığı hayal kırıklığının da Londra'nın seçilmesinde rol oynadığı sanılıyor.

Muhbir 31 Ağustos 1867 ile 3 Kasım 1868 tarihleri arasında 50 sayı çıkmıştır. Gazeteye Fransızca ve İngilizce ekler konmuştur. *Muhbir*'deki aşağı yukarı bütün yazılar Ali Suavi'nin kaleminden çıkmıştır. Ali Suavi şöyle der:

"Ben Türkistan'ın (Türkiye'nin) hayrına şeyler yazacağım. Madem ki ben Arabistan ve Anadolu'yu ve Rumeli'yi gezmiş ve bütün vatanımı karış karış bilmiş ve milletimin dilindeki eserleri okumuş, öğrenmiş bir adamım, elbette vatanımı Mösyö Çörçil'den ve lala kucağında büyüyenlerden daha âlâ bilirim ve yazarım. Öyle bir adamım ki, icabında yalınayak yürümek, toprak üstünde yatmak, kuru ekmek kemirmekten sıkılmam. Nerede bulunsam kalemim beni besler..."[28]

Ali Suavi yazılarında, "Büyük Meşveret Meclisi'nin (yani bir danışma meclisinin, bir millet meclisinin) kurulmasını ve memleket işlerinin orada görüşülmesini istiyordu. Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre de Ali Suavi halktan yetişmişti, bir esnaf çocuğu idi, halkın diliyle ve çok kez mantığıyla konuşuyordu.

Kısa bir süre sonra Yeni Osmanlılar *Muhbir*'in, derneği temsil eden bir organ olamayacağını belirterek yeni bir gazete çıkarmaya karar verdiler; *Hürriyet* böyle doğdu.

Hürriyet: 29 Haziran 1868'de, yine Londra'da Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına yayınlanmaya başladı.

63'üncü sayıya kadar gazeteyi Namık Kemal ve Ziya Paşa birlikte yayınladılar. Eylül 1869'da Namık Kemal ayrıldı ve gazetenin yönetimi Ziya Paşa'ya kaldı. Ali Suavi de gazeteye sürekli yazı veriyordu. Ali Suavi'nin 20 Ocak 1869'da çıkan bir yazısı "Ali Paşa'nın öldürülmesini teşvik edici" sayıldığı için İngiliz adliyesi, gazetenin yö-

(27) Cavit Orhan Tütengil, a.g.e., s. 5.
(28) Cavit Orhan Tütengil, a.g.e., s. 37-38.

neticilerine karşı bir kovuşturma açtı. Bunun üzerine Ziya Paşa İsviçre'ye kaçtı ve 3 Nisan 1870'te *Hürriyet*'i 89'uncu sayıdan başlayarak Cenevre'de çıkarmaya başladı. Gazete burada ancak 11 sayı çıkabildi ve 100'üncü sayı çıktıktan sonra gazete kapandı.[29] Namık Kemal 1869'da, Ziya Paşa da 1871'de vatana döndüler.

Hürriyet bir haber gazetesi değil, bir düşünce gazetesiydi. Yazılarda genellikle kolektif bir hava vardı. Gazete parlamenter rejimi savunuyordu. "Meşveret" (meclis) yolu kabul edilecek olursa bütün bozuklukların düzeleceği öne sürülüyordu.

Ulûm: Ali Suavi Londra'dan ayrıldıktan sonra Paris'e gitti ve aynı yıl, 1869'da, orada *Ulûm* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Fransız-Alman Savaşı sırasında Paris kuşatılınca da Ali Suavi Lyon'a geçerek gazetesini orada *Muvakkaten* başlığıyla yayınlamaya devam etti.

İnkılâp: Bu gazeteyi de 1870'te yine Cenevre'de Hüseyin Vasfi Paşa ile Mehmet Bey çıkarttı.

İstibdat Döneminde Çıkan Başlıca Jön Türk Gazeteleri

Abdülhamit, Mebusan Meclisi'ni dağıttıktan kısa bir süre sonra yabancı ülkelerde yine Jön Türk gazetelerinin çıkmaya başladığı görülür: *Hayal* (Paris, 1878; Londra, 1879), *İstikbal* (Cenevre, 1880), *Gencinei Hayal* (hayal hazinesi, Paris, 1881) vb.

Fakat bu ikinci dönemde en büyük etkinlikleri İttihat ve Terakki Derneği'nin kurulmasından sonra başlar. Bu dönemde on üç yabancı ülkede gazete çıkartılmıştır: İngiltere, Fransa, Avusturya, İsviçre, Belçika, Bulgaristan, Romanya, İtalya, Yunanistan, Kıbrıs, Mısır, Amerika ve Brezilya, Bu gazetelerin çoğu Türkçe, bazıları da Fransızca, Arapça, Almanca, İngilizce ve İbranicedir.

Abdülhamit döneminde iz bırakan Jön Türk gazeteleri arasında şunlar önemlidir:

Meşveret (danışma): 1895 yılında Ahmet Rıza Bey Paris'te çıkarmıştır bu gazeteyi. Meşveret Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. 4 sayfadır ve içinde Türkiye'deki baskı yönetimini anlatan haberler ve inceleme yazıları vardır. Osmanlı hükümeti'nin gazetenin kapatılması için Fransız hükümetine başvurması üzerine Ahmet Rıza Bey, *Meşveret*'i önce İsviçre'ye sonra da Belçika'ya taşımıştır.

Ezan: 1896'da, Tunalı Hilmi'nin Cenevre'de çıkardığı gazetedir.

(29) Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, s. 58.

Mizan (terazi): Mizancı Murat Bey'in 1897'de kurduğu bu gazete önce, Kahire'de, sonra da Cenevre'de çıkartılmış, Murat Bey İstanbul'a dönünce de kapatılmıştır.

Osmanlı: Mizan'ın kapatılması üzerine İttihatçılardan İshak Sukûti ile Abdullah Cevdet, 1 Aralık 1897'de Cenevre'de Türkçe ve Fransızca yeni bir gazete yayınlarlar. *Osmanlı* gazetesi 1 Haziran 1900'e kadar Cenevre'de çıktıktan sonra İngiltere'ye taşınır ve 62'nci sayı 10 Haziran'da Londra'da yayınlanır. 1 Ekim 1900 tarihli 69'ncu sayının da Folkestone'de çıktığı görülür. Son sayı 15 Mart 1903 tarihli ve 119 numaralıdır. *Osmanlı* 120'nci sayıdan sonra Kahire'de çıkartılır.[30]

Bu dönemde çıkan öteki Jön Türk gazeteleri arasında şunlar görülür: *Terakki* (Prens Sabahattin, 1906); *Şûrayı Ümmet* (Halk Meclisi, Ahmet Rıza Bey, 1902-1908); *Hürriyet* (Londra, 1896); *Kanunu Esasi* (Anayasa, Kahire, 1897); *Hakikat* (Cenevre, 1897); *Enini Mazlum* (zulüm görenin inlemesi, Kahire, 1899); *İntikam* (Cenevre, 1900); *La Foudre* (yıldırım, 1901); *Selâmet* (Folkestone, 1901); *Le Moniteur Ottoman* (1901); *Le Libéral Ottoman* (özgür Osmanlı, 1901); *İçtihat* (yorum ve kural, Cenevre, Abdullah Cevdet, 1904); *La Fédération Ottomane* (1903); *Ahali* (1905); *El Rakib* (Rio de Janeiro); *El Eyyam* (günler, New York); *Die Freie Osmanische Post* (özgür Osmanlı postası, Viyana); *Le Courrier des Balkans* (Sofya) vb...

Bundan başka dışarıda Jön Türkler'in çıkardığı birçok mizah gazetesi de vardır: *Dolab* (Folkestone, 1890); *Hamidiye* (Londra, 1896); *Tokmak* (Cenevre, 1901); *Laklak* (Kahire) vb....

Dışarıda yayınlanan Jön Türk gazetelerinin elbette hepsi iyi niyetlerle, özgürlük savaşları için çıkartılmamıştır. Bu gazetelerle şantaj yapmaya yönelenler de çok olmuştur. İşte Ahmet Bedevi Kuran'ın kitabında yayınladığı mektuptan bir parça:[31]

"Parasız kalan veya fazla paraya ihtiyacı olan bir gazete çıkarıyor, biraz bağırıyor, beş on mangır alarak bir tarafa çekiliyor. Bununla milliyeti berbad ediyor, Cemiyetin (İttihat ve Terakki) namusunu lekeliyorlar. Yeni bir gazete gördüğümüz zaman, 'Adam, bu da para için çıkıyor, yarın beş on para aldığı gibi susar,' diye söylenmeye başladık..."

---

(30) Cavit Orhan Tütengil, *İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, s. 88.
(31) Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, s. 120.

İlk Yasaklama: 1858 Ceza Kanunu'na Konan Maddeler

Bizde basınla ilgili ilk yasaklar, 1858 Ceza Kanunu'yla başlar. Bu yasadan önce Türkiye'de topu topu iki gazete çıkmıştır: devletin resmî gazetesi *Takvim-i Vakayi* ve *Ceride-i Havadis*. Bir tek de dergi vardır: *Vakayi-i Tıbbiye*. Ama devletin yöneticileri ileriyi görmüşler ve basından gelebilecek zararları önleyebilmek için önlem almaya başlamışlardır! Gerçekte Fransız Ceza Kanunu, Fransızcadan Türkçeye çevrilirken basınla ilgili maddeler de bize uyarlanmış ve ilk yasaklama böyle çıkmıştır.

Bu kanunun 138. maddesi şöyle der:

"Devleti Âliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye (yüce saltanat), erbabı hükümet (yöneticiler) ve tebaa-ı Saltanatı Seniyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzirre (zararlı belgeler) tab ve neşrine mütecasir olan (yeltenen) kimselerin, iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptiyle derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün (kesinlikle) kapatıldıktan sonra on mecidiye altınından elli mecidiye altınına kadar cezayı nakdi (para cezası) ahzolunur (alınır)."

Kanunun 139'ncu maddesinde genel adaba aykırı mizah yazıları ile müstehcen resim basılması yasak edilmiştir.

Kanunun 213'üncü maddesi de "basma kâğıt talik (asmak) ve neşriyle" yani afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yüklemek yasaklamıştır.

Matbuat Nizamnamesi (1864)

1864'te yayınlanan Matbuat Nizamnamesi özenti bir yönetmeliktir. O yıllarda Türkiye'de topu topu 4 gazete yayınlanmaktadır: *Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr.* Buna azınlık gazetelerini ve Fransızca çıkan gazeteleri de eklerseniz sayı onu bulmaz. Bu gazeteler de hükümete kafa tutacak güçte yayın organları değildir. Topunun baskısı birkaç bini geçmez. Ama birtakım yöneticiler Avrupa'da hükümetleri sarsan tehlikelerin yarın öbürgün Osmanlı İmparatorluğu'nda da huzursuzluk yaratabileceğini sezip önceden önlem almaya yönelmişlerdir. İşte Fuat Paşa'nın

Fransa'dan ithal ettiği Matbuat Nizamnamesi böyle bir yönetmeliktir.

XIX'uncu yüzyılın ortalarında Fransa'da basının iki yüz yıllık bir geçmişi vardır; her eğilimde yüzlerce gazete çıkmıştır o güne kadar. Eski imparatorluk çağlarının özlemi içinde kendine yeni bir taht yaratan III. Napolyon, 17 Şubat 1852'de bir kararname yayınlamıştır. 1864'te bizde örnek alınan yönetmelik budur.

Nedir bu Matbuat Nizamnamesi'nin hükümleri?

Birinci maddeye göre gazete çıkarabilmek için hükümetin izni gereklidir.

Yabancı ülkelerde basılan ve "devlete karşı taarruz ve husumet (düşmanlık)" havası taşıyan gazetelerin de ithali yasaktır (madde 9).

Nizamname'nin ikinci bölümü (madde 10-36) cezalara ayrılmıştır. Bu bölümde şu gibi suç ve cezalar yer alıyor:

Ruhsatsız gazete çıkarmak; gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek; hükümetten gelen resmî yazıları yayınlamamak; Devlet-i Âliyye'nin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişileri kışkırtmak; genel adaba ve millî ahlâka aykırı yazılar; Hazreti padişahiye saldırı sayılabilecek yazılar; bakanlara dokunacak söz yazılması; dost hükûmdarlara dokunacak deyimler kullanılması; meclisleri, mahkemeleri ve devletçe kurulan heyetleri kötüleyecek yazılar; devlet memurlarının aleyhinde kötü yazı yazılması; yabancı diplomatların kötülenmesi; halkın aşağılanması.

Âli (yüksek) Kararname (1867)

Hükümet, Matbuat Nizamnamesi'nin getirdiği yasaklarla yetinmemiş ve 1867'de yayınlanan bir kararnameyle basına karşı her çeşit yetkiyi elde etmiştir. Üç yıl içinde ne olmuştur da hükümet bu kadar korkmuştur? O dönemde gazetelerde çıkan yazılara bugünün bakış açısından bakacak olursak ortada hiçbir şey yoktur. Çok çok şu olaylar dikkati çeker:

Muhbir gazetesi Girit meselesi üzerinde bir kampanya açmış ve bir "Meclis-i Millî"nin açılmasını önermiştir. Gazete kararname çıkmadan bir hafta önce, yani 3 Kasım 1867'de Maarif Nazırı'nın (Milli Eğitim Bakanı'nın) bir emirnamesiyle "geçici olarak" kapatılmıştır. Bu emirnamede gazetenin hükümet aleyhine yazı yayınlamayı alışkanlık haline getirdiği öne sürülmüştür.

Tasvir-i Efkâr'da da Namık Kemal "Şark Meselesi" başlıklı yazısında; ülkenin içinde bulunduğu güç koşulları belirtmektedir. Bu yazı bardağı taşıran damla olmuştur. "Şark Meselesi" başlıklı yazı 4 Kasım 1867'de yayınlanmıştır. Âli Kararname'nin tarihi de 10 Kasım 1867'dir.

Kararname bir sayfa bile tutmaz. Ama neler yoktur bu kararnamede? Gerçekte o kararnamedeki sözler basın özgürlüğünün her zincire vuruluşunda söylenen sözlerdir:

"...Dersaadet'te (yani İstanbul'da) yayınlanmakta olan gazetelerin birtakımının bir süreden beri kullandıkları dil ve tuttukları yol..."

"...Memleketin genel çıkarlarına aykırı aşırılıklar..."

"...Devlete dil uzatanlar..."

"...Fesat (karışıklık) âleti olarak birtakım zararlı düşünceleri ve yalan haberleri yazanlar..."

"...Halkın durumunun iyileştirilmesi ve memleketin ilerlemesine her vakitten ziyade çaba gösterildiği bir sırada..."

"...Asayişin ve düzenin korunması için..."

"...Bu kurala aykırı davranan gazetelerin, bütün devlete ve millete olan zararlarının önlenmesi için..."

"...Matbuat Nizamnamesi hükümlerinin dışında olarak hükümetçe eğitici ve önleyici önlemler alınmasına karar verilmiştir."

"...İşbu Kararname geçicidir. Bunu yaratan koşullar ortadan kalkınca Kararname de kaldırılacaktır."

Âli Kararname geçici olarak çıkarılmıştır, ama 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır. Çünkü kararnamenin çıkartılmasına neden olan koşullar ortadan kalkmamıştır! Kalkamaz da kolay kolay. İşbaşına gelen her hükümet bu kararnameyi kendine göre kullanmış ve basına zincirler vurmaya yönelmiştir.

Nasıl uygulanmıştır bu Âli Kararname? İşte bazı örnekler:

Mizah gazetesi *Diyojen* 1871'de 15 kez kapatıldı.

Aynı yıl *İbret* gazetesi bir ay yasaklandı.

Yine 1871'de *İbretnûma-yı Âlem* (mizah gazetesi) geçici olarak kapatıldı.

İbret 1872'de yeniden 4 ay kapatıldı. 1873'de *Diyojen* kapatıldı. *Letaif-i Asar*'ın geçici olarak yayını durduruldu. 1873'te *Hadika* 2 ay, *İbret* önce 1 ay, sonra süresiz kapatıldı.

Basiret kapatıldı. 1874'te *Hülâsat ül Efkâr, Şark* ve *Hayal* gazeteleri kapatıldı.

1875'te *Hayal* gazetesi yasak edildi. v.b....

Basına İlk Sansür (1876)

Âli Kararname de yetmemiştir basını susturmak için. Ülkedeki bütün bozukluklardan basın sorumlu tutulmuş ve hükümetin en ufak bir eleştiriye tahammülü kalmamıştır. Sonunda, 11 Mayıs 1876'da, yeni bir kararnameyle basına sansür konmuştur. Bu kararnamede kısaca şöyle denir:

"Osmanlı basınında çıkan yazılara hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli veya süresiz olarak kapatmışsa da basın inzibat altına alınamamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce denetimine karar verilmiştir. Bu karar da geçicidir..."

Server İskit *Türkiye'deki Matbuat Rejimleri* kitabında bu kararnamenin basında geniş tepkiler yarattığını göstererek şu iki örneği veriyor:

1. *Basiret* gazetesinde Sansür Kararnamesi'nin yayınlandığı gün şöyle bir ilân çıkmıştır: Matbaamızın makinesi bozulduğundan gazetemiz birkaç gün yayınlanmayacaktır.
2. *Sabah* gazetesi de ilk gün gazeteyi, sansürün yasakladığı yazıların yerini boş bırakarak yayınlamıştır.

Yeni Baskı Önlemleri

Matbuat Nizamnamesi'nin basın özgürlüğünü ortadan kaldıran sert maddeleri, 1867'de yayınlanan Âli Kararname ve 1876'da çıkarılan Sansür Kararnamesi yetmiyormuş gibi hükümet, basını büsbütün sindirmek için yeni önlemlere yönelmiştir. Bunların en önemlisi yine 1876 yılında yayınlanan bir tebliğdir. Sırbistan savaşı başlamıştır o sırada. Hükümetin durumu hiç de parlak değildir. Yenilgi haberleri yayılmaya başlamıştır. Ama hükümetin yayınladığı resmî tebliğe göre bunlar hep dedikodudur:

"Asakiri İslâm (İslâm askerleri) düşman karşısında uğraşırken burada birtakım kimselerin gerçekleri bilmeden böyle bir mesele üzerinde düşünce üretmeleri bozgunculuk demektir. Bunlar yasak edilmiştir. Yer yer hafiyeler tayin edilmiştir. Devlet işleri üzerinde söz söyleyenler vatan haini sayılacaktır. Gazetelerin de bu konularda yazı yazmamaları için Matbuat Dairesi'nce talimat verilmiştir..."

ABDÜLAZİZ'DEN SONRA KISA BİR ÖZGÜRLÜK DÖNEMİ

1876 Mayısı'nda Abdülaziz'in tahttan indirilmesi geçici bir özgürlük döneminin başlangıcı oldu. Sürgünler İstanbul'a döndüler. Gazetelerde her çeşit yazılar çıkmaya başladı. Yeni gazeteler yayınlandı. V. Murat'ın üç aylık bir iktidar dönemi böyle bir hava içinde geçti. II. Abdülhamit tahta çıkınca da aynı hava devam etti. İlk Kanunu Esasî'nin, yani Anayasa'nın ilânı havayı büsbütün coşturmuştu.

Anayasa'nın 12. maddesi "Basın kanun dairesinde serbesttir" diyordu. Ama bu çok esnek bir deyimdi. Ne demekti basının kanunlar çerçevesinde özgür olması? Bu, özgürlük her çeşit kanunla sınırlandırılabilir demekti! Kaldı ki eski Matbuat Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış değildi. Sansür Kararnamesi de yürürlükteydi.

Kısa bir özgürlük dönemi dediğimiz bu dönemde de basın yine kısıtlamalar içinde kalmıştır. Bu dönemin başlangıcı 30 Mayıs 1876, yani Abdülaziz'in tahttan indirilmesi tarihidir. Sonu ise 13 Şubat 1878, yani Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıdır. Ama Meclis'in kapatılmasından önceki dönem de çok sıkı koşullar altında geçmiştir. 23 Nisan 1877'de "93 Harbi" denen Osmanlı-Rus Savaşı patlak vermiştir. Savaşı bahane ederek de Abdülhamit her alanda sıkı önlemler almaya yönelmiştir. Demek ki bu dar özgürlük dönemi gerçekte bir yıllık bile değildir.

Neler olmuştur bu dönemde?

Her şeyden önce Abdülaziz'in tahttan indirilmesi bir şenlik havasıyla karşılanmış ve öteden beri Jön Türkler'le çeşitli ilişkileri olan V. Murak tahta çıkmıştır. Hürriyet kahramanı Mithat Paşa her ne kadar başbakanlığa getirilmemiş ise de yöneticiler arasındadır ve çok geniş etkileri olmuştur. Büyük reform tasarılarının hazırlıklarına girişilmiştir. Kanunu Esasî ilân edilecek, bir Meclis-i Mebusan, bir de Meclis-i Âyan kurulacaktır.

Ama daha bunlara sıra gelmemiştir. Abdülaziz devrilmiş, Hürriyet kahramanları işbaşına gelmiştir ama, basının öyle fazla ileri geri her şeyi yazmasına izin verilmemiştir. İşte bunun bir örneği: Abdülaziz intihar ettikten tam üç ay sonra, 4 Ağustos 1876'da, yani V. Murat'ın 93 günlük padişahlığı sırasında *Vakit* gazetesinde şu yazı yayınlanmıştır:

"Bir vakitten beri *Hayal* gazetesi, *Basiret* ve *Vakit* gazeteleri imti-

yaz sahipleri aleyhine birtakım küçük düşürücü makaleler yayınladığından dolayı, gazetenin sahibi, idareye getirtilmiş ve kendisine tenbih ve ihtarda bulunulmuşsa da gazete yine de namus ve edebdışı yazılara devam etmiştir. Kişileri kınayacak havadis yayını kanun ve nizamlarla yasaklandığı halde, bu gibi yazılar yayınlamak şu zamana uygun olmayacağı için *Hayal* gazetesi süresiz olarak kapatılmıştır. Bundan böyle lâtife ve mizaha dair varakpare (gazete, dergi) yayınlanmasına izin verilmeyeceği ilân olunur..."

Hayal gazetesinin sahibi Teodor Kasab bir süre sonra gazetesinde, "Matbuat Kanun Dairesinde Serbesttir" yazısıyla elleri ve ayaklarına zincir vurulmuş bir Karagöz deseni yayınladığı için 3 yıla mahkûm olacak ve İstanbul'dan kaçacaktır.

Abdülhamit tahta çıkalı daha dört ay bile olmamıştır, Kanunu Esasî'nin yayınlanmasına birkaç hafta kala, Mithat Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında yayınlanan bir tebliğ şöyledir:

"Bir süreden beri Türkçe gazetelerin çoğunda zihinlerin ve düşüncelerin zaten tasavvur edilmeyen bazı teşebbüslere olan eğilimlerini teşvik edecek birçok yazılar görüldüğü için... Bu gibi havadis yayınlayanlara karşı şiddetli önlemler alınmasına mecburiyet duyulacağı bildirilir."

1877 yılının ortalarına doğru, Kanunu Esasî'nin ilânından ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasından bir süre sonra yayınlanan resmî tebliğde de şöyle denmektedir:

"Eskiden, gazeteler yokken dedikodular yalnız ağızlarda dolaşırdı. Şimdi herkes aklına geleni birer gerçekmiş gibi yayınlıyor. Gazetelerde çıkan yazıları da herkes tümüyle gerçek sanıyor. Bu yüzden ortaya çıkan yanlışlar eskisinden çok önemlidir. Hükümetin etkinlikleri aleyhine dil kullananlar fesatçı sayılacağı ve bu çeşit yazılar yazanlara karşı gereken şiddetli yasal önlemlerin alınacağı cümlenin malûmu olmak üzere, devlet adına bu durum şimdiden ilân olunur."

Abdülhamit, Kanunu Esasî'ye ve yeni kurulan parlamenter rejime rağmen, güdümlü bir düzenin hazırlıklarını yapıyordu. Ruslarla savaş patlak vermişti. 20 Eylül 1877'de yayınlanan Sıkıyönetim Kararnamesi'yle Padişah, eskiden olduğu gibi olağanüstü yetkiler elde ediyordu. Şöyle diyordu bu kararname:

"Askerî hükümet, gerekli kişilerin gece ve gündüz evlerini arayabilir, şüpheli ve sabıkalı kişileri başka bölgelere gönderebilir... Zihin-

leri kurcalayacak yayın yapan gazeteleri derhal kapatabilir ve her türlü cemiyetleri yasak edebilir..."

13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan kapatıldı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir dönem başlamış oluyordu. Buna "İstibdat Dönemi" denir.



II

Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi

(1876-1908)

İLK BASIN YASASI TASARISI (1877)

Abdülhamit tahta çıktıktan birkaç ay sonra, Mithat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında bir basın kanunu tasarısının hazırlanması için bir komisyon kurulmuştu. Komisyon kısa zamanda bu tasarıyı hazırlayarak 1877 Nisan'ında Mebusan Meclisi'ne getirdi. Tasarının birinci bölümünde basımevlerinin kuruluşu ve işletilmesiyle ilgili hükümler yer alıyordu. İkinci bölüm, gazetelere ve süreli yayınlara ayrılmıştı. Üçüncü bölümde de basın yoluyla işlenecek suçlar ve bunlara verilecek cezalar sıralanmıştı.

Matbuat Kanunu tasarısı, Mebusan Meclisi'nde uzun tartışmalara yol açtı. Mebuslar şunları söylediler:

"Matbuat serbest olmalıdır. Matbuat nerede serbest ise orada terakki hâsıl olur. Bu lâyihayı görenler ceza kanunu zannettiler. İçinde para ve hapis cezasından başka bir şey yok. Bizim ceza kanunumuz var. Gerekirse ona başvurulur. Amerika'nın bu kadar ileriye gidişine herkes şaşıyor. Ama bilmiyorlar ki iki Amerikalı bir yerde bulunursa yanlarında bir matbaa, bir de gazete bulunur." (Vasilâki Efendi)

"Matbuat kanun dairesinde serbesttir denildikten sonra, matbuatı zincirlerle bağlarsak hürriyet kalır mı?" (Hüdaverdi Efendi)

"Bendeniz matbuatın serbest olması tarafındayım. Memleketimizde her menfaat matbaalardan çıkmıştır." (Niş'ten Süleyman Bey)

"Silâh tehlikelidir ama hangi devlette silâh satılması yasak edilmiştir. Herkes silâh alır, ama adam öldürürse devlet onu tutar, cezasını verir." (Hüdaverdi Efendi)

"Yalnız vilayet ve liva merkezlerinde değil, kaza merkezlerinde de matbaa açılabilmelidir." (Rasim Bey)

“Gelecek yıl inşallah matbaaları köylere kadar tevsi edeceğiz (yapacağız).” (Yusuf Ziya Efendi)

“Londra’da, Paris’te, Berlin’de, hâsılı her yerde mizah gazeteleri vardır. Bunlar nükteli şeyler yazarak halkı terbiye ederler.” (Hüdaverdi Efendi)

“Bizim terbiyemiz gazetelere kaldıysa vay halimize; biz gazete terbiyesi istemeyiz.” (Astarcılar Kethüdası Ahmet Efendi)

“Şimdiye kadar yayınlanan mizah gazetelerine bakalım. Bunlardan ne zarar geldi? Ama birisi birkaç defa yolsuz bir madde yazmış o da cezasını çekmiştir. İnsan bir tüfek atarsa birisini öldürebilir. Ama öyle bir mahzur olduğu için tüfeği ortadan kaldıramayız. Pek çok zevat vardır ki ciddi gazete okumaz da mizah gazetesi okur. Eğer mizah gazeteleri başka memalikte (memleketlerde) bulunmasalar bile bunları biz kendimiz yapmalıyız.

“Matbuat ne kadar serbest olursa o kadar fayda hâsıl edeceğine şüphe edilmemelidir. Eski halimize nispetle pek çok terakki ettik. Bu da matbuat sayesindedir.” (Hasan Fehmi Efendi)

“Dünyada komedya ile mizah kalkarsa fenalığı tepelemek için elimizde silâh kalmaz. Ciddî gazetelerin yapamadıkları şeyi mizah gazeteleri yapar.” (Solidi Efendi)

“Mizah gazetelerinin men’i caiz değildir. Bunlar kaldırılacaksa tiyatro gibi, gazino gibi eğlence mahallerinin cümlesini kaldırmalı.” (Sebuh Efendi)

“Mizah gazeteleri yalnız Rusya’da memnudur (yasaktır). Ondan başka her yerde çıkar. Biz de Rusya gibi mi davranacağız?” (Vasilâki Bey)

“İki bin seneden beri şiir ve irşatta (doğru yolun gösterilmesinde) ileri giden milletler hep komedyalarla ileri gitmişlerdir. Mizah bir nevi komedya demektir.” (Hüdaverdi Efendi)

“Mizah soytarılık değildir. Bu matbuat kanunu geleli beri acayip acayip şeyler işitiyoruz.” (Sebuh Efendi)

“Eğer mizah soytarılıksa karagözleri de kaldırmalı.” (Manok Efendi)

“Gazeteler ne kadar çok olursa o kadar fayda vardır.” (Vasilâki Bey)

“Macid Bey’den işittik ki Frengistan’da çıkan mizah gazetelerinden memaliki mezkûre (adı geçen ülkeler) uleması memnun değillerdir. Öyle ise acaba devletler niçin men etmiyorlar?” (Başkan)

"Mizah gazetelerinden hiç olmazsa elifba öğrenilir ki bu da faydalıdır." (Hasan Fehmi Efendi)

"Ahaliyi gazete okumaktan men etmemek için ağır ağır tekliflerin büsbütün kalkmasını isterim." (Hüdaverdi Efendi)

Bu arada, tasarıyı destekleyen düşünceler de ileri sürüldü: "Mizah gazeteleri lüzumsuz ve faydasız olduğu gibi onların zararları da vardır. Avrupa'da mizah gazeteleri var diyorlar; biz onları taklide mecbur değiliz. Biz Avrupa'nın tüccarından istifade etmeliyiz. Bakalım Avrupa'nın uleması, hükeması (düşünürleri, filozofları) bu mizah gazetelerinden memnun mudur? Benim âcizane bildiğime göre memnun değillerdir. Resmin insana olan tesirlerine bakmalı... Açık saçık resimler insanı isyan ettirirler. Aklın cisim üzerindeki hükmü gider. Gençlerin, yaşlıların iradesi elden gider. Avrupa'da birtakım deniz hamamları filân vardır ki, o misilli yerlerin vukuatından olarak birtakım açık saçık resimler yaparlar. Hükema bundan şikâyetçidir. Irz ve edep sahibi olan familya babaları bunların adını bile söylemezler... Bunlar terbiyeyi bozar." (Macid Bey, Matbuat Müdürü)

Mizah gazetelerini yasaklayan ve gazete çıkartmak için bir garanti parası yatırılmasını öngören maddelerin geri çevrilmesinden sonra Mebusan Meclisi 2 Mayıs 1877'de tasarıyı kabul etti. Tasarı on gün sonra da Âyan Meclisi'nden geçti ve Padişah'ın onayına sunuldu. Ama Abdülhamit bu değişiklikleri çok kötü karşılamıştı. Tasarıyı onaylamadı ve uzun tartışmalarla Meclis'ten geçmiş olan Matbuat Kanunu tasarısı, bir türlü yürürlüğe giremeden, "Hazret-i Padişah"ın kalem dairesinde unutuldu kaldı.

İSTİBDAT'TA SANSÜR (1878)

Osmanlı tarihinde "İstibdat Dönemi" denen, Abdülhamit'in otuz buçuk yıllık diktatörlük dönemi, Türk basınının en karanlık çağıdır. Abdülhamit tahta çıktıktan bir süre sonra çok güdümlü ve tekelci bir yönetime yönelmiştir. Yeni Anayasa'nın, yani meşrutiyetin ilânı (23 Aralık 1876) ve bundan birkaç ay sonra da Mebusan Meclisi'nin toplanması (19 Mart 1877) Padişah'ın eğilimlerinde hiçbir değişiklik yapmamıştır. Abdülhamit'in, daha Birinci Meşrutiyet'in ilk aylarında basına karşı alınmasını istediği önlemler bunun kanıtlarıdır. Padişah 20 Eylül 1877'de yayınlanan Sıkıyönetim Nizamnamesi'yle gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisini eline

almıştı. Balkan ülkelerinin çıkarttığı bağımsızlık savaşları ve Çarlık Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na saldırısı, ülkedeki havayı büsbütün gerginleştirmiş ve hükümdar, dış tehlikeleri bahane ederek otuz buçuk yıl sürecek olan büyük bir baskı rejiminin temellerini atmıştır.

13 Şubat 1878'de Mebusan Meclisi'nin kapatılması, bu bakımdan diktatörlük döneminin başlangıcı sayılabilir. Bu dönemde üzerinde durulması gereken başlıca konular şunlardır: Basın sansürü; basına konan yasaklar, gazetelerin kapatılması; gazetecilere çıkarlar sağlanması ve jurnalcilik; yabancı basının satın alınması; yabancı ülkelerle haberleşmenin engellenmesi.

Basın Sansürü

Abdülhamit'in hükümdarlığı döneminde basın sansürü ilk olarak 1878'de Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin uygulanmasıyla başladı. Önceleri yalnız siyasal gazeteler sansürden geçiriliyordu. 1882'de her çeşit gazete ve dergiler de sansürün kapsamına girdi.

Üç türlü sansür vardı bu dönemde:

1. Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayınlanan gazetelerin sansürü:

Bu sansürün uygulanması amacıyla 1878'de bir sansür, heyeti kurulmuş ve bu kurul İçişleri Bakanlığı'ndaki İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştı.

Gazete yazı işleri müdürleri gazeteye girecek bütün yazıların provalarını her akşam Sansür Kurulu'na sunuyorlar, sansür memurları da gerekli gördükleri yazı, paragraf, cümle veya kelimeleri çıkardıktan sonra gazeteye geri gönderiyorlardı.[1]

2. Türkiye'de ve dışardan gelen yabancı dillerde basılan gazetelerin sansürü:

Bu çeşit yayınların sansürüyle Dışişleri Bakanlığı'na bağlı "Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü" görevlendirilmişti. Bu müdürlüğün Milli Eğitim Bakanlığı'yla da yakın ilişkileri vardı. Yabancı ülkeler-

---

(1) Gazeteci Süleyman Tevfik Bey'in anılarından: "O zamanın İsmail Kemal, Sait, Ahmet Mithat gibi büyük yazarları gazeteye girmeyeceğini bildikleri halde Saray'a duyurmak istedikleri mühim şeyleri başmakale şeklinde yazar ve sansüre gönderirlerdi. Çünkü bunun yayınını yasak eden bir memur yazının bir kopyesini bir notla Saray'a gönderir Abdülhamit de bunu okutup dinlerdi..."

den gönderilen yayınlar daha gümrükten geçmeden Milli Eğitime, bağlı memurların kontrolünden geçiyordu.

3. Yerli ve yabancı kitap sansürü:

Abdülhamit tahta çıkmadan çok önce, daha 1846-47 yıllarında kurulmuş bir Eğitim Kurulu vardı. Bu kurula bazen "Meclis-i Maarif" bazen de "Meclis-i Kebir-i Maarif" (Büyük Eğitim Meclisi) dendiğini görüyoruz. Bu kurulun görevi, basılmadan önce kitapları incelemek ve gazete çıkarmak isteyenlere "ruhsat" vermekti. Demek ki bu kurul kitap sansürüyle görevlendirilmişti.

1880'de yine Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak bir "Encümen-i Teftiş ve Muayene" kuruldu. Bu kurul da siyasal olmayan sürekli yayınların ve kitapların sansürü ve kontrolüyle ilgileniyordu. Kurulun 74 kişilik bir kadrosu vardı.

1897'de yine Millî Eğitim'e bağlı olarak bir "Tetkik-i Müellefat" (Yazılmış Kitapların İncelenmesi) ve bir de "Kütüb-ü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti"nin (Din Kitaplarını İnceleme Kurulu) kurulduğunu görüyoruz.

Tetkik-i Müellefat Komisyonu; Encümen-i Teftiş ve Muayene'den ruhsat alarak yayınlanan kitap ve Türkçe oyunların yeniden incelenmesiyle görevlendirilen ve haftada iki gün Millî Eğitim Bakanı'nın başkanlığında toplanan bir komisyondu.

İstibdat Dönemi'nde sansürün nasıl uygulandığını çeşitli belgelerden ve o dönemde yaşamış bazı gazetecilerin anılarından anlıyoruz.

Bu belgelerin en önemlilerinden biri, Mabeyn'den, yani Yıldız Sarayı Başkâtipliği'nden Matbuat Müdürlüğü'ne gönderilen yönergedir.(2)

Yıldız Saray-ı Hümayunu Başkitabet Dairesi,

1- Her şeyden önce Padişah'ın değerli sağlığına, ürünlerin durumuna, ticaretin ve sanayiin gelişmesini bildiren haberlere öncelik verilmesi;

---

(2) Bu yönerge Paul Fesch'in, 1907'de Paris'te çıkardığı *Constantinople aux derniers jours d'Abdülhamit* (Abdülhamit'in son günlerinde İstanbul) adlı kitabında yayınlanmıştır. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları* adlı kitabına bunun Fransızcadan çevirisini koymuştur. Yönergenin yayınlandığı tarih belirtilmemiştir.

2- Millî Eğitim Bakanlığı'nın ahlâk açısından onaylamadığı hiçbir romanın veya yazı dizisinin yayınlanmaması;

3- Bir sayıda yayınlanamayacak kadar uzun edebî ve bilimsel yazılara yer verilmemesi, "Devamı var", "Devamı yarına" gibi cümlelerin kullanılmaması;

4- Yazıda boşluklar bırakılmaması, çünkü bunlar birtakım kötü sanılara ve kafaları karıştırmaya yol açabilir;

5- Kişilere sataşılmaması; (bir vali veya mutasarrıfın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü veya ayıplanacak bir iş yaptığı söylenecek olursa saklanması gerekir.)

6- Kişilerin ve Vilayet ahalisinin bazı yolsuzlukları bildirmek için Hükümdar'a verdikleri dilekçelerin yayınlanması kesinlikle yasaktır;

7- Tarihte ve coğrafyada özelliği olan bazı adların kullanılmaması, örnek: Ermenistan;

8- Yabancı hükümdarlara karşı her ne biçimde olursa olsun girişilen suikastları veya yabancı ülkelerdeki kışkırtıcı gösterileri yazmak yasaktır. Çünkü yasalara saygısı olan barışsever halkımızın bunları duyması iyi olmaz;

9- Bazı kötü niyetli kişilerin yersiz yorum ve gözlemlerine yol açabileceği için bu yönergenin gazetede yayınlanması yasaktır.

Serkâtibi Hazreti Şehriyarî Tahsin

Yasaklanan Sözcükler

Bazı kelimelerin kullanılması yasak edilmişti. Sansür memurları elde yazılı bir kural olmadığı halde bunları yazılardan çıkartıyorlardı.

O dönemden kalma belgelerde şu kelimelerin çıkartıldığı belirtiliyor: Grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm, dinamo, dinamit, infilâk, kargaşalık, hal, (hükümdarın tahttan indirilmesi), kıtal (vuruşma), Kanunu Esasî, hürriyet, vatan, müsavat (eşitlik), Bosna, Hersek, Makedonya, Girit, Kıbrıs, Yıldız, Büyük burun (Abdülhamit'in burnu büyük olduğu için), istibdat, beynelmilel (uluslararası), veliaht, cumhuriyet, mebuslar, Âyan âzası, bomba, Mithat Paşa, Namık Kemal Bey, inkılâp, tahtakurusu, (yanlışlıkla "tahtı kurusun" diye okunabileceği için); kimya ile ilgili yazılarda 0 = AH gibi simgelerin kullanılması yasaktı, çünkü bunlar "Abdülhamit = sıfır" anlamına

gelebilirdi; hasta (hasta adam, yani Osmanlı İmparatorluğu), kardeş (yani Sultan Murad), v.b.

Servet-i Fünun'un sahibi ve başyazarı Ahmet İhsan sansürle ilgili anılarında şöyle demektedir.[3]

"Sansür son dereceyi bulmuştu. Hamidiye suları yeni akıtılmış ve çeşmeler açılmıştı. Dr. Besin Ömer Paşa sular hakkında bir makale yazdı; çeşme başında bir ihtiyar adamın dua ettiğini gösterir artistik bir renkli resim de basılacaktı. Sansür buna soru işareti koydu ve ben şaşırdım. Baş sansürcü Kara Kemal Bey'e bir tezkere yazdım. Gelen cevap şudur:

> 'Azizim,
>
> Çeşme resmi hakikaten pek güzel. Dua da herkesin gözünde şüphesiz ki kutsaldır. Lâkin bugünlerde gazetelerden neyi çıkartacağımı, neyi bırakacağımı bilmiyorum. Çünkü kötü düşünceli kimseler bu güzel resmi görür görmez, 'Hah, işimiz duaya kaldı,' demek istediğimizi sanırlar. Mademki klişesini yaptırmışsınız, ileride, uygun bir zamanda koymanız için haber veririm. Olimpiyat Oyunları'na gelince, onların yayınlanmasına uygun zaman henüz gelmedi. Yayınlamayınız. Diğerlerine ruhsat verilmiştir. 24 Mayıs 1896.' "

Ahmet Rasim de sansürle ilgili anılarında o çağın ünlü sansür memuru Hıfzı Bey'le arasında geçen bir konuşmayı şöyle anlatmaktadır:

"'Biz,' dedim, 'yazdığımız yazılarda zatıâlinizin çizeceğinizi bildiğimiz kelimeleri kullanmıyoruz. Biliyoruz ki vatan, millet, hürriyet, ihtilâl, cinnet, mecnun, yıldız, intihar, zehir v.s. gibi birçok kelimeler yazılmaz. Fakat sansürden gelen provalarda her seferinde başka başka kelimeler, cümleler görüyoruz ki, çizmişsiniz. Bazen yarım sütunu, bir sütunu kaldırıyorsunuz. Bunların ne gibi şeyler ve ne türlü fikirler ve manalar olduğunu lütfedip söyleseniz de boş yere yazmasak ve sizi de yormasak.'

"'Onu ben de bilmem. Yalnız size şu kadarını söyleyeyim ki siz anlayınız. Siz hangi yazınızı en çok beğenerek yazarsanız, Oh, ne güzel oldu, derseniz, benim onu çizeceğimi biliniz...'"

---

(3) Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, s. 150.

Kitapların Yakılışı

İstibdat Dönemi'nde hükümetin en büyük düşmanlarından biri kitaptı. Kitaba karşı savaş açılmıştı sanki. Dünyanın en ilginç belgelerine bu dönemde rastlıyoruz. İşte bazı örnekler:

Mabeyn Başkâtipliği'ne, yani Saray'a yollanmış belgelerden özetler:(4)

"Encümeni Teftiş ve Muayene'nin elkoyduğu 150 çuval kadar kitap ve belgenin, önce Kâğıthane bölgesinde yakılıp yok edilmesi öngörülmüştü. Sonra bundan vazgeçildi, kitapların Millî Eğitim Bakanlığı arkasındaki bahçede, bir demir kafes içinde yakılması uygun görüldü. Fakat ne kadar dikkat edilirse edilsin, yanarken bazı kâğıtların havaya dağılacağı ve çıkacak dumanların da dışarıdan yangın sanılacağı üzerinde duruldu. Çünkü geçen yıl bazı belgeler bahçede yakılırken, tulumbacılar bunu yangın sanıp işi karıştırmışlardı.

"Bu yüzden kitap ve belgelerin Çemberlitaş Hamamı'nda yakılması daha doğru görülmüştür. Çünkü bakanlığın mahzenine açılan bir geçitten Hamam'ın külhanına geçilebilir. Kitaplar böylece hiç kimse görmeden Hamam'a taşınabilecektir...

"150 çuval zararlı belgenin kimse görmeyecek şekilde Çemberlitaş Hamamı'na taşınması için bugün Bakanlığın bahçe duvarında bir geçit açıldı, saat altı buçukta belgelerin yakılmasına başlandı ve vaktin müsaadesi ve külhanın alabildiği ölçüde saat on buçuğa kadar 13 çuval yakıldı. Belgeler tamamen kül haline getirildikten sonra üzerine su dökülüp mahvedildi..." (7 Mayıs 1902)

"Bugün saat on ikide toplanıldı. Akşam saat on buçuğa kadar 22 çuval yaktırıldı. Her ne kadar yanan belgeler bir kül yığını haline geldiyse de hamam külhanında iz bırakılmaması için üstüne su dökülerek çamur haline getirildi. Sonra bakanlığın yanındaki bahçede kazılan çukurun içine doldurularak üzeri toprakla örtüldü..." (8 Mayıs 1902)

"Bugün de sabahleyin on ikiden akşam on ikiye kadar zararlı ve yasak edilmiş kitaplardan beş çuval daha yaktık. Böylece yakılan kitap ve risalelerin sayısı 165 çuvala yükselmiş oldu..." (12 Mayıs 1902)

---

(4) Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, s. 135.

Dizgi Yanlışları

İstibdat döneminde bazı dizgi yanlışları yüzünden gazetelerin kapatıldığı görülmüştür. Bu yanlışların en ünlüleri arasında şunlar vardır:

"Şevketlü Abdülhamit" Arap harfleriyle "şu kötü Abdülhamit" olarak okunabilecek şekilde çıktığı için *Sabah* gazetesi bir süre kapatılmıştır.

Padişahın tahta çıkışının yıldönümünü bildiren bir yazıda bir dizgi yanlışıyla "leylei mes'ude" (mutlu gece) "leylei mesude" yani karanlık gece olarak çıkmış ve *İkdam* gazetesi hakkında kovuşturma açılmıştır.

"Hollanda Kraliçesi'ne Bir Nişan İtası (verilmesi)" konulu bir haber, *Takvim-i Vakayi* gazetesinde bir dizgi yanlışıyla "nişan hatası" olarak çıktığı için gazete 1908'e kadar kapalı kalmıştır. Çünkü jurnalciler, Padişah'a, 12 yaşındaki bir çocuğa nişan vermekle "hata" edildiğinin ima edildiğini ve bunun bir çeşit muhalefet olduğunu duyurmuşlar.

Matbaai Âmire'de (Devlet Basımevi'nde) dizilip yayınlanan Salname'de (Devlet Yıllığı) Kanunu Esasî'nin bir yaprağı cilde ters girdiği için bu, Padişahı baş aşağı görme dileği olarak yorumlanmış ve Devlet Basımevi kapatılmıştır.

BASINA SAĞLANAN ÇIKARLAR

Abdülhamit'in hükümdarlığı döneminde yerli basını susturmak ve gazetecileri satın almak için çeşitli formüller uygulanmıştır. Bunların başlıcaları, gazetecilere çeşitli kaynaklardan ödenekler sağlamak ve gazetecilere nişanlar vermektir.

Gazetecileri susturmak için gazetelere Saray'dan verilen ödeneklerin ve sağlanan çıkarların listeleri birçok yerde yayınlanmıştır. İşte bazı örnekler:[5]

Saadet gazetesi emir buyurulan ödeneğin verilmesini beklemektedir." (12 Ocak 1905)

Tercüman-ı Hakikat gazetesine hazineden 120 bin kuruş verilmektedir." (9 Şubat 1908)

(5) Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamit Devrinde Basın Rezaletleri", *Dünya* gazetesi, Aralık 1955.

"İstanbul'da çıkan *Levant Herald* gazetesine 100.000 kuruş; *Moniteur Oriental* gazetesine 67.606 kuruş; *Saadet* gazetesine 36.000 *kuruş; Byzantis* gazetesine 30.000 kuruş; *La Turquie* gazetesine 84.000 kuruş; *İstanbul* gazetesine 24.000 kuruş ödenek verilmiştir." (24 Eylül 1890)

Musavver Cihan (resimli dünya) adlı derginin parasızlıktan kapanmasına Zatı Şahane'nin merhameti müsaade etmeyeceği için gazeteye İçişleri Bakanlığı'ndan 1120 liralık yardım yapılması İrade-i Seniye'ye (padişahın onayına) sunulmuştur." (13 Aralık 1890)

İstanbul'da çıkan *Levant Herald* gazetesinin sahibi Edgar Vitaker'in, Saray'dan para koparmak için yaptığı şantajların üzerinde özellikle durulmaya değer. Bu adam 24 Temmuz 1890'da Saray'a gönderdiği bir dilekçede şöyle demektedir:

"1877'de Hükümetin çıkarlarını savunmaya çalışıyordum. Hiçbir mükâfat görmedim. Bilâkis Hükümet ödeneğimi kıstı, gazetemi kapattı. Sekiz yıl dayandım. Elimdeki bir kısım malımı, Çanakkale'deki çiftliğimi, İstanbul'daki arsamı satarak durumumu korumaya çalıştım. Ama çok zor duruma düştüm. Sekiz yıldan beri biriken ödeneklerimin ve gazetemin kapatılmasıyla uğradığım zararların tutarı 20 bin liradır.

"Bir de sansür usulü kondu. Bu, halkın olayları anlamasına engel olmak için konmuş bir tıkaçtır. Hatta kolera gibi musibetleri bile yazmak yasaktır. Bu yüzden gazetemin okurları azalmış ve uğradığım zarar ve ziyanlar artmıştır.

"Şimdi sefalet içindeyim. Ömrümün sonuna kadar sefalet içinde kalmamak için yardımınızı rica ediyorum. Aksi halde, Osmanlı ülkesinde 35 yıl içinde topladığım bilgileri başka ülkelerde yayınlamam gerekecektir."

Edgar Vitaker, 23 Kasım 1890'da Sadarete ikinci bir mektup yazarak yine eski yardım isteklerini öne sürmüş ve bu dilekler Sadaret'te geniş tepkilerle karşılanmıştır. Bu şantaj olayının nasıl sonuçlandığı belli değildir.

Tarik (yol) gazetesi sahibi Filip Efendi de Padişah'a mektup yazarak İstanbul'da bir salhane (mezbaha) kurmak için imtiyaz istemiştir.

Servet-i Fünun'un kurucusu Ahmet İhsan, basınla ilgili anılarında hükümetten gördüğü para yardımlarından söz ederek şöyle demektedir:

"Aldanmıyorsam, Babıâli kararıyla, bir nezaret bütçesinden yar-

dım gören ilk gazete *Servet-i Fünun*'dur... Birkaç sene sonra bütün gazetelere maaş bağlanmıştı."[6]

Servet-i Fünun'a para yardımı yapılmasıyla ilgili 19 Aralık 1891 tarihli karar, *Takvim-i Vakayi* gazetesinde resmî ilân olarak çıkmıştır. Bu kararda "Ahmet İhsan Bey'e lüzumu miktar yardım akçası verilmesi için... emrü fermanı hazreti şehriyari" çıktığı belirtilmektedir.[7]

Münir Süleyman Çapanoğlu *Basım Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar* kitabında *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet'in Padişah'a çektiği bir telgrafın üzerinde durmaktadır. Ahmet Cevdet, bu telgrafında, vaktiyle tütün işi yaparken Reji'nin (Tekel'in) kurulması dolayısıyla uğradığı zararları ve *İkdam*'ın geliriyle geçinemediğini anlatarak, Fransızca gazete çıkarmak için Padişah'tan yardım istemektedir.[8]

Padişah'ın doğum günlerinde ve tahta çıkış yıldönümlerinde gazeteciler yaldızlı cümlelerle dalkavukluk yazıları yazarlar, Sultan da kendilerine nişan ve çeşitli armağanlar verir, paralar dağıtırdı. Bu konuda yayınlanmış birçok liste vardır. Bu listelerde o dönemin en ünlü yazarlarının adlarına rastlanmaktadır.

Yabancı Basının Satın Alınması

Abdülhamit dış basında çıkan yazılardan çok korkmuştur. O zamanki anlayışa göre; içerdeki olayların yabancı ülkelerde duyulmaması gerekir. Yabancı gazetelerde çıkacak haber ve yorumlardan her zaman çekinilmiştir. Abdülhamit de bunu önlemek için çeşitli yollara başvurmuştur. Yabancı gazetecilere türlü çıkarlar sağlamış ve bol bol para verilmiştir. Türk basın tarihi bunun sayısız belgeleriyle doludur.

Bir zamanlar dışişleri bakanı olan Sait Paşa ile dışişleri müsteşarı Artin Dadyan'ın bu konuda birlikte hazırladıkları bir rapor çok ilginçtir. Raporda İstanbul'da yabancı dillerde çıkan *Levant Herald, Phare du Bosphore, La Turquie, İstanbul* ve *Byzantis* gazetelerine yılda 340 bin lira ödendiği, yabancı ülkelerdeki gazetelere ise yalnız 1300 lira verildiği belirtildikten sonra şöyle denmektedir:

"Basma ayrılan paranın toplamı önemlidir. Bunun iyi kullanılma-

---

(6) Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, c. 1, s. 72
(7) Ahmet İhsan (Tokgöz), *a.g.e.*, c. 1, s. 75.
(8) Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, s. 49.

sı oldukça fayda sağlayabilir. Onun için, yabancı dillerdeki gazetelerin ileride yapacakları hizmetler karşılığı, yerli gazetelere verilmekte olan paraların hemen kesilmesi, yahut miktarlarının azaltılmasıyla bu paranın yabancı basına ayrılmış ödeneklere eklenmesi yerinde olacaktır.

"Şimdi dış basın ödeneğinden bir miktar para almakta olan *Memorial Diplomatique* gazetesine ve Avrupa'da büyük ve tanınmış bir-iki gazeteye, mümkün olduğu kadar hiçbir tarafa renk verilmeksizin, bazı devletlerin yaptıkları gibi, para verilmesi ve bu gazetelerin tarafımıza geçirilmesi, İstanbul'daki muhabirlerinden her ikisinin mükâfatlandırılması ve bu suretle hükümet lehine yazılar yazdırılması uygun görülmektedir."(9)

Eski Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa da saraya sunduğu bir raporda Fransız basınının satın alınması için şunları önermektedir:

"*Débats* ve *Temps* gibi en ünlü gazetelere kalem erbabından olan eski bakanlar yazı yazarlar. Bu yazarlara memleketimizden verilen bilgilerin çoğu yanlıştır, bir kısmı da gareze dayanır. Onun için, bu yazarları yanlış yollara kapılmaktan men ile Saltanat'ın menfaatlerine uygun surette yayın yapmaya âlet etmek pek önemli ve gereklidir. Şimdiye kadar bu gazetelerin kanaatlerini değiştirmek için bir yol tutulmamış, yalnız zararlı yayınların tahkiki için harcanan paralardan da bir fayda elde edilememiş olduğundan, temas ettiğim Paris'in tanınmış şahsiyetlerinin yardımıyla şu kanıya vardım ki, bu gazetelerin bir kısım yazarlarının münasip surette taltif edilmeleri (ödüllendirilmeleri) gerekir.

"30 gazetenin ayda 5000 franklık ödenekle tamamen ele alınmalarını sağlamış durumdayım. Bu para, şimdi dış yayınları izlemek ve araştırmak için vermekte olduğumuz paradan ve telgraf ücretlerinin dörtte birinden bile azdır. Bunun fazla görülmeyeceği düşüncesiyle bu gazete yazarlarıyla bir mukavele imzalanması gerektiği kanısındayım."

Victor Bérard 1897'de Paris'te yayınlanan *La politique du Sultan* (Sultan'ın Politikası) adlı kitabında, o yıllarda Paris'teki 17 gazeteye Türkiye'yle ilgili heyecan verici haber yayınlamamaları için sürekli olarak para verildiğini yazmaktadır.

---

(9) N. A. Banoğlu, "Abdülhamit Devrinde Basın Rezaletleri", *Dünya*, 22 Aralık 1955.

Başka bir belgeye göre de Fransız basınına şu paralar verilmektedir. *Liberté* gazetesine 750 frank, *Voltère* gazetesine 1000 frank, *République Française de Presse*'e 1000 frank, *Gil Blas* gazetesine 500 frank, *Orient* gazetesine 10.401 kuruş...

Orient gazetesini Paris'te Nikolaidis adlı bir Rum çıkarmıştır. Nikolaidis de çeşitli şantajlarla hünkârdan para çekmeye uğraşmış bir kişidir. Dışişleri Bakanı Sait Paşa'nın 20 Mayıs 1891 tarihli bir tezkeresine göre, Nikolaidis, kendisine ödenek verilmeyecek olursa hiç değilse bir yere konsolos olarak atanmasını istemiştir.(10)

Mabeyn Başkâtibi'nin padişaha sunduğu bir tezkerede de Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın, Nikolaidis'e 200 frank verilmesini istediği, fakat bu para ödenmediği için Nikolaidis'in sızlandığı, oysa bu kişinin bir süre önce padişah hakkında Fransızca bir övgü broşürü bastırıp dağıttığı ve padişahtan "ihsanı şahane" istediği belirtilmektedir. Bunun üzerine Nikolaidis'e Dışişleri'nden, istediği 200 franktan başka Padişah da 200 frank göndermiştir.

Abdülhamit'in yönetimi üzerine ilginç bir kitap yayınlayan Paul Fesch de Nikolaidis'in bir süre sonra Fransa'dan kovularak Brüksel'e yerleştiğini yazmaktadır.

Saraydan para çekmek için türlü şantajlara başvuran gazetelerden biri de Paris'te Marango adında birinin yayınladığı *La Turquie Libre* gazetesiydi. 1891-92 yıllarında yayınlanan bu gazetenin sahibi, Paris Büyükelçiliği'nin isteği üzerine Fransa'dan sınırdışı edilmiştir.

O zamanki Paris Büyükelçisi, Fransız basınıyla ilişkilerin düzenlenmesini sağlamak için Fransız Basın Müdürlüğü'nde görevli Chesnel adlı bir gazeteciyi kullanmıştır. Bu adamın Büyükelçi'ye verdiği bir raporda şöyle denmektedir:

"Paris basınında durumumuz son derece iyidir. Önümüzdeki yıl daha da başarılı olmak için bütün araçları sağladığımıza inanabilirsiniz. Parti gazeteleriyle olan ilişkilerimiz sayesinde her türlü bilgiyi zamanında elde ediyoruz. Gazetelerin gelecek Ocak'ta sona erecek kontratlarını yenilememiz bugün düşüneceğimiz tek şeydir..."(11)

Basın şantajlarından biri de *Constantinople* ajansı muhabiri Gros-

---

(10) N. A. Banoğlu, a.g.e., *Dünya*, 3 Ocak 1956.

(11) Paris Büyükelçiliği'nden çıkarlar elde ederek Fransız basınında Abdülhamit'i öven yazıların çıkmasını sağlayan bir gazeteci de *Figaro* yazarlarından Theodore Cahot olmuştur.

ser tarafından yapılandır. Bu adam, Osmanlı yönetimini yeren bir broşür hazırlayarak Saray'dan 5 bin altın ödenek ve karısı için de iyi paralı bir iş istemiştir. Paul Fesch'in anılarından anlaşıldığına göre, bu para verilmediği için şantajcı gazeteci, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı altı broşür daha yayınlamıştır!

Bundan başka Viyana'da çıkan *Correspondance de l'Est* ve *Correspondance de Vienne* gazeteleri Saray'dan para sızdırmak için çeşitli yollara başvurmuşlardır. *Correspondance de l'Est*'in yazarlarından Michel Niulinski'nin bu konuda birçok dalavereler çevirdiği anlaşılmaktadır.

Abdülhamit kendi yönetimini eleştiren yazıların mutlaka bir çıkar elde etmek için yazıldığı kanısındaydı. Bunları susturmak için elinden geleni de yapıyordu. Ama bu davranış, basında şantajların türemesine yol açtı.

İSTİBDAT DÖNEMİ GAZETELERİ

Tercüman-ı Hakikat (1878) ve Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Mithat Efendi'nin Türk basınında özel bir yeri vardır. Kendisine "yazı makinesi" dedirtecek kadar çok yapıt koymuştur ortaya. Ama en önemlisi "halka yönelen" halkın anlayabileceği basit bir dilde yazı yazma çığırını açmıştır. Türkiye'de "halk tipi" gazeteciliğin ve gazete yazılarında "vülgarizasyon"un kurucusudur.

Vâ-Nû kendisi için şöyle der: "O, geniş halk tabakalarına okutmak; okutabilmek için de halkın nabzını elinde tutmak, halkın dilini kullanmak, öğretici bir vülgarizatör olmak yolunu tutan yazarların pîridir." (Akşam, 8 Temmuz 1944)

Ahmet Efendi 1844'te İstanbul'da doğmuş bir halk çocuğudur. Anası bekâr çamaşırları dikermiş. Babası Hacı Süleyman Ağa da bunları pazar yerlerinde, cami avlularında satarmış. Binbir güçlük içinde büyümüş Ahmet Efendi. Babası onu önce Mısır Çarşısı'nda bir aktar dükkânına, boğaz tokluğuna çırak olarak vermiş. Orada dükkân süpürmüş, un taşımış, helâ yıkamış, odun kırmış. Sonra bahşiş toplayıp para biriktirmiş, bir hocadan ders almış, kitap okumaya başlamış ve böylece adam olmuş.

Ahmet Efendi'nin yaşamı bundan sonra şöyle gelişiyor. Niş'e gidiyor Ahmet Efendi. O zaman orada vali Mithat Paşa'dır, çok beğeniyor

bu genci ve kendi adını veriyor ona. Ahmet Mithat Efendi Niş Rüştiyesi'ni bitiriyor. O sırada Mithat Paşa Tuna valiliğine atanmıştır, Ahmet Mithat'ı da beraberinde Ruscuk'a götürüyor. Ahmet Mithat kısa bir süre sonra *Tuna* gazetesine yazılar yazmaya başlar. Bu yazıların derhal büyük ilgi uyandırdığı ve bazı İstanbul gazetelerinde de yayınlandığı görülür. Hatta kendisini İstanbul'a bile çağırırlar; gitmez. Ahmet Mithat Efendi'nin bu ilk gazetecilik dönemi 8 ay sürmüştür.

1869 Şubat'ında Mithat Paşa Bağdat'a atanır. Kendi takımını toplayıp Bağdat'a gider. Ahmet Mithat Efendi de vardır bu takımda.

Ahmet Mithat Efendi artık kendini gazeteciliğe vermiştir. Orada *Zevra* adlı bir gazete çıkartır, bir yandan da okur, ders alır, öğrenir, bilgisini genişletir.

Günün birinde kararını verir, İstanbul'a dönüp gazeteciliğe atılacaktır. Zaten daha önce de kendisine bir paşa, "Oğlum yazı yazmak istiyorsan tapu evrakı yazma. Telif, çeviri; senin istidadın meydanda," demiştir. Ahmet Mithat Efendi Tahtakale'de ufak bir basımevi kurar, *Ceride-i Havadis* gazetesinde yazılar yazar. İşleri büyümeye başlar, basımevini Babıâli'ye taşır. Babıâli'de ilk basımevini açan Ahmet Mithat Efendi'dir.

Ahmet Mithat Efendi bir yandan da *Basiret*'e yazı yazar. İlk yazısı çok ilginçtir. Bu yazıda, İstanbul'da gazete çıktığı halde bunlarda halka yarayacak yazılar bulunmadığından ve bu yazıların da halkın anlayacağı dilde yazılmadığından yakınmaktadır. Şöyle der:

"Yüz binde bir kişinin anlayabileceği lisana, biz millet lisanı diyebilecek miyiz? Halkımızın kullandığı bir lisan yok mu? İşte onu millet lisanı yapalım. Arapça ve Farsçanın ne kadar izafetleri ve ne kadar sıfatları var ise kaldırıversek... Şimdi meselâ, 'Devletimizin hidematı mahsuse-i terakki perveranesi,' diyoruz. Bunu kim anlayabilir? 'Daima ilerlemeye çalışan devletimizin himmet ve gayreti,' denilse elbette daha çok anlayan bulunur."[12]

Ahmet Mithat Efendi *Basiret*'teki 17 Nisan 1872'deki yazısında da basının eğitici rolü üzerinde durarak, dergilerin birer "gezici okul" olmasını ileri sürecektir.

Bir süre sonra *Devir* gazetesini çıkartır. Orada da Sadrazam Mithat Paşa'ya seslenerek devlete görevlerini hatırlatan sert bir yazı yazacak ve şöyle diyecektir:

---

(12) *Basiret,* 5 Haziran 1872.

"Ey veziriâzam, biz terakki isteriz. Bizi okut, sanat öğret, zengin et, hür et. Okul yap; eğer okumazsak kabahat bizim. Sen fabrikalar, örnek çiftlikler yap; işletemezsek kabahat bizim. Sen bize hürriyet ver, kötüye kullanırsak kabahat bizim..."(13)

Ertesi gün *Devir* kapatılır!

Bunun arkasından *Bedir*'i çıkartır Ahmet Mithat Efendi. O gazete de 13 Ekim 1872'de kapatılır. Bu sefer *Dağarcık*'ı yayınlar. Onda da Darwin'in görüşlerinden söz etmeye kalkar, yobazlar çileden çıkar. Ahmet Mithat Efendi *İbret* gazetesinde yobazlara cevaplar verir. Bilimle yobazlığın çatışmasıdır bu. Bu sefer de *İbret* kapatılır, Ahmet Mithat, Rodosa sürülür ve İstanbul'a üç yıl sonra döner.

8 Şubat 1877'de *Takvim-i Vakayi*'ye geçer. 27 Haziran 1878'de *Tercüman-ı Hakikat*'ı yayınlamaya başlar. Bu arada her konuda sayısız yazı yazar, roman yazar, kitap yayınlar. 1808'de de Üniversite'de İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda, Darüşşafaka'da çeşitli dersler verir.

Tercüman-ı Hakikat, Ahmet Mithat Efendi'nin gericiliğe, tutuculuğa karşı savaşlarını yürüttüğü öz gazetesi olmuştur. Romanlarını tefrika etmiştir bu gazetede, tarih ve ekonomi dizileri yazmıştır.

O yıllarda Ohannes ve Portakal Mihail Paşalar Siyasal Bilgiler Okulu'nda ekonomi dersleri vermektedir. Seçilen yol liberal ekonomidir, paşa-profesörler bu doktrinleri savunurlar. Ahmet Mithat Efendi ise *Tercüman*'daki yazılarında bunların karşısına dikilerek şöyle diyecektir:

"Salt ticaret özgürlüğünü, bugünkü günde Avrupa'da kabul edebilecek ne bir devlet, ne bir millet vardır. Adam Smith'in ekonomisini okullarda öğretmeye kalkmak, kiliselerde 'Yanağınıza tokat vuranlara öteki yanağınızı da çeviriniz,' diye vaaz vermeye benzer. Bizim yüksek okullarımızda Adam Smith ekonomisinin bir kanun, uygulanması gereken bir düstur sayılması çok esef edilecek bir şeydir. Biz ki henüz Quesnay ve Colbert zamanlarına değil, Sully zamanına bile gelmemişiz. Biraz tarımımız olmasa yokluk içinde kalırız. Sanayiimiz yoktur; her malı dışarıdan getirtmek zorundayız. Ticaretimiz yoktur. Ne kendi malımızı satabiliyoruz, ne de dışarıdan mal getirtebiliyoruz. Hal böyle iken serbest ticaret nerede, biz neredeyiz? Bize 'Siz ekonomi politikası bilmiyorsunuz,' diye ders vermek istiyorlar. Fesüphanallah!..."

---

(13) *Devir*, 25 Ağustos 1872.

Ahmet Mithat Efendi bu yazılarının yanı sıra ortaokul öğrencileri için *Tercüman*'ın özel eğitim sayılarını yayınladı. *Tercüman-ı Hakikat* sayısız gazeteciye de örnek olmuş, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Nigâr Hanım, Halide Edip Adıvar, Veled İzbudak, Necip Asım, Ahmet İhsan Tokgöz ve Hüseyin Cahit Yalçın uzun süreler *Tercüman*'da çalışmışlardır.

Onun kadar çalışkan az kişi çıkmıştır dünyada. 28 Aralık 1912'de Darüşşafaka'da bir anjin kriziyle yıkılıp kalacaktır.(14)

Tercüman, Ahmet Mithat Efendi'nin ölümünden sonra da yayınlanmaya devam etmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar çıkmıştır.

Sabah (1882) ve Mihran Efendi

Sabah gazetesi ilk olarak 1876'da çıkmıştır. Gazetenin sahibi Papadopulos adında bir Rumdur, başyazarı Şemsettin Sami Bey, müdürü de Mihran Efendi'dir. Gazete o sıralarda 10 paraya satılır. Şemsettin Sami'ye göre, "Gazeteden halkın yararlanması, ancak yazı dilinin sadeliği ve fiyatının ucuzluğuyla kabildir."(15)

Sabah, 1882'de, Mihran Efendi tarafından satın alınarak yeni bir yayın dönemine başlayacaktır. Mihran Efendi Kayseriliydi. Küçük yaşta babasını kaybeden Mihran'ın gençliğinde cebine birkaç para koyup bir eşeğe binerek İstanbul'a geldiği anlatılır.(16)

Mihran bir sanat öğrenmek istemiştir. İstanbul'da sanayi okuluna girmiş, mürettiplik (dizicilik) öğrenmiş ve gazetelerde çalışmaya başlamıştır. Biraz para biriktirince kendi hesabına yazı dizerek ufak bir basımevi edinir ve kitap basar. Bir süre sonra da *Sabah* gazetesine idare müdürü olur.

O zamanlarda gazetenin üç başyazarı vardı: Diran Kelekyan, Ahmet Rasim ve Mahmut Sadık. Yazı işleri müdürlüğünü de Ebüssüreyya Sami ve Hasan Bedrettin Beyler yapıyordu.

Mihran Efendi Mahmut Şevket Paşa'nın harbiye nazırlığı sırasında armatörlüğe de heves etmiş, *Konya* adlı bir şilep satın alarak asker taşımıştı. Çok geçmeden bir vapur daha satın aldı. Buna da *Sabah* adını verdi. Bir süre sonra *Kayseri* adını verdiği başka bir vapur edin-

(14) Hakkı Tarık Us, *Ahmet Mithat'ı Anıyoruz,* İstanbul.
(15) Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği,* s. 72.
(16) Enis Tahsin Til, "Eski Gazeteciler, Eski Gazeteler" *Vatan,* 6 Mayıs 1959.

di. Enis Tahsin Til, "Araya savaşlar girmemiş olsaydı Mihran Efendi belki de bizim Onassis'imiz olacaktı," der.(17)

İstibdat döneminde *Sabah* gazetesinin en büyük rakibi *İkdam* gazetesiydi. *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet Bey, Mihran Efendi için, "Hamaldır, okuyup yazması pek azdır," dermiş. Mihran Efendi de Ahmet Cevdet Bey için, "Kafası et doludur, beyinden eser yoktur," diye söz edermiş.(18)

Sonradan *Sabah* gazetesinde çalışmış gazeteciler arasında şu adlara rastlanır: Hüseyin Cahit Yalçın, Adnan Adıvar, Hommer'i çeviren Ata Bey, Hamit Vehbi, Ahmet Emin Yalman, Arif Cemal, Enis Tahsin Til ve Ahmet Rasim.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında gazetenin başyazarlığına Ahmet Emin Yalman getirildi. Yalman o dönemde gazetenin 15.000 bastığını belirtmektedir.(19)

Refik Halit ve Yahya Kemal de bu gazetede başyazı yazmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı bittikten çok kısa bir süre sonra Mihran Efendi *Sabah* gazetesine yeni bir yön verecek önemli bir karar aldı; gazetenin yönetimini *Peyam* gazetesi başyazarı, İttihatçıların en büyük düşmanı Ali Kemal'e bıraktı.

İlk Büyük Gazete İkdam (1894-1926) ve Ahmet Cevdet

1894'te Abdülhamit'in istibdat döneminde çıkan *İkdam* (ilerleme) gazetesi, II. Meşrutiyet'in en önemli yayın organlarından biri olmuş, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarihe göçmüş bir gazetedir.

İkdam gazetesini çıkartan Ahmet Cevdet (1861-1935) basın tarihimizin önemli kişilerinden biridir. Siyasal Bilgiler'i ve Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra *Sabah* gazetesinde ve *Tercüman-ı Hakikat*'te çeviriler yapan Ahmet Cevdet 34 yaşında *İkdam* gazetesini çıkartarak *Sabah*'la rekabete başlamıştır. *İkdam* çıktığı zaman basın sönük bir durumdadır. Dört gazete yayınlanmaktadır o sıralarda: *Tercüman-ı Hakikat, Sabah, Tarik* ve *Saadet*. Ayrıca *Ceride-i Askeriye* ve *Ceride-i Bahriye* gibi haftalık gazeteler de vardır.

Ahmet Cevdet *İkdam*'ı çıkartırken Saray'la yakın ilişkiler kurmuş ve yıllar boyu bunu başarıyla sürdürmesini bilmiştir. Mühir Sü-

---

(17) Enis Tahsin Til, "Filip ve Mihran Efendiler", *Vatan* 29 Ocak 1960.
(18) Enis Tahsin Til, "Gazetecilikte Rekabet", *Vatan* 19 Şubat 1962.
(19) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, c. I, s. 294.

leyman Çapanoğlu'nun yayınladığı bir belgeye göre Ahmet Cevdet, Abdülhamit'e, "Siz Allah'ın yerdeki gölgesisiniz, adalet kapınız büyük küçük herkese açıktır," diye telgraflar çekmiş ve gazetesi için yardım istemiştir.

İkdam, çıktığı yılların en başarılı, en önemli gazetecilerini yazı kadrosuna almıştır. Gazeteye ilk katılanlardan biri Ahmet Rasim'dir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Necip Asım ve Teodor Kasab da gazeteye katılanlar arasındadır.

İkdam'ın parlak bir çıkış yaptıktan dört gün sonra kapatıldığını görüyoruz. Bunun nedeni ufak bir dizgi yanlışıdır. Dördüncü sayı hazırlanırken provalara göre sayfa kalıbını düzelten başmürettip, satırlardan birini karıştırmış ve "Cenab-ı Padişahileri" ile başlayan bir yazı "Mösyö Cenab-ı Padişahileri" olmuştur.

Gazete çıktıktan sonra bir süre hastalanarak İsviçre'ye giden Ahmet Cevdet, on yıl orada kalmış ve sürekli *İkdam*'a İsviçre'den mektuplar yazmıştır.

İkdam Meşrutiyet'in ilk yıllarında 40.000 traja ulaşabilmiş bir gazetedir. Türkiye'ye ilk olarak rotatifi getiren *İkdam*'dır. Birinci Dünya Savaşı'nda bütün baskı ve dağıtım güçlüklerine rağmen *İkdam*'ın tirajı 25.000 yakınlarında olmuştur. O yıllarda *İkdam*'da çalışan ve Peyami Safa'nın kardeşi olan İlhami Safa'ya göre gazetenin bu başarısının nedeni haberlere büyük bir önem vermesidir. *İkdam* şehir haberlerini 10-15 muhabirle izlemiş, bütün bölgelerden, dış ülkelerden özel haberler sağlamıştır.

İstibdat döneminde *İkdam*'da çalışanlar arasında Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü, Hüseyin Cahit Yalçın, Maliyeci Cavit Bey, Ali Reşat, Mahmut Ata, Veled Çelebi ve Dr. Adnan Adıvar'ın adlarına rastlanır.

1908'de gazetenin başına Ali Kemal geçmişse de bir süre sonra ayrılıp *Peyam* gazetesini çıkarmıştır. *İkdam* gazetesine sonradan katılanlar arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay vardır.

İkdam Mütareke yıllarında çeşitli güçlüklerle çıkmaya devam etmiş, Cumhuriyet'in ilânından sonra da büyük krizler geçirmiştir. Ahmet Cevdet gazetenin yönetimini 1922'de Mecdi Sadettin'e bırakmışsa da 1926'da gazetenin yine başına geçmiş, fakat çok kısa bir süre sonra *İkdam*'ı Ali Naci Karacan'a devretmiştir. *İkdam*'ın bu son dönemi altı ay kadar sürmüş ve gazete aynı yıl, yani 1926'da

kesinlikle kapanmıştır. *İkdam* birçok gazeteciye okul olmuş bir gazetedir.

Ahmet Cevdet'in ölümü de kötü bir rastlantıdır. Mayıs 1935'te toplanan Birinci Türkiye Basın Kurultayı'na katılmak üzere meslek heyecanıyla Ankara'ya giden Ahmet Cevdet, orada birdenbire hastalanmış ve Kongre'nin üçüncü günü ölmüştür.[20]

GAZETECİLERİN İLK GREVİ (1901)

İstibdat dönemindeki basın olaylarının en önemlilerinden biri, gazetecilerin ilk grevidir. Şöyle olmuştur bu grev:

Yıl 1901. O zamana kadar gazetelere iki paralık pul yapıştırılmaktadır. Abdülhamit tahta çıkışının 25'inci yıldönümünü kutlar o yıl. Basının hoşuna gitsin diye de o yıldönümünde pul vergisini kaldırır. Gazete patronları önemli bir gelir sağlarlar bundan. Pulların kaldırılması her bir gazetenin gelirinde 80-90 liralık bir artış sağlayacaktır.[21]

Gazetede çalışanlar da bundan kendilerine bir pay isterler. Patronlar, "Hayır, olmaz," derler. Kimlerdir o zaman gazete patronları: *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet'le *Sabah*'ın sahibi Mihran Efendi. Gazetecilerin istediği şey, bu 90 liranın hiç değilse üçte birinin kendilerine verilmesidir. Patronlar dayatırlar. İş büyür ve sonunda gazeteciler greve karar vererler. O zamanlarda daha grev girmemiştir Osmanlı İmparatorluğu'na. Grev nasıl yapılacak? Kimse bilmez bunu. Gazeteciler kendi aralarında toplantılar düzenlerler. İş yanlız işi bırakmakla kalmamalı, grevciler yeni bir gazete de çıkartmalıdır.

Nasıl çıkar bu gazete? *Saadet* diye yarı batak bir gazete vardır o zamanlarda. Onu kiralamaya karar verirler. "Her muharrir 25 lira sermaye verecek ve bununla kâğıt ve lüzumlu malzeme satın alınacaktır." Paralar toplanır ve grevciler kendi öz gazeteleri *Saadet*'i yayınlamaya başlarlar.

Ama o zamana kadar birbirlerinin en büyük düşmanı sayılan Ahmet Cevdet'le Mihran Efendi aralarında anlaşarak, *İkdam*'la *Sabah*'ı hiçbir şey olmamış gibi çıkartmaya devam ederler. Okuyucular bütün yazı kadrosunun ayrılıp grev yaptığını anlamayarak her günkü

(20) "Almanak" 1936, İstanbul, Basın Kurumu, s. 93.
(21) Enis Tahsin Til, "Muharrirlerin Grevi", *Vatan* 11 Şubat 1959

alışkanlıkla gazetelerini almaya devam ederler. Hüseyin Cahit Yalçın şöyle anlatıyor bunu:

"Hepbirden grev yapıp *Saadet*'i çıkarmamız ne *İkdam*'ı sarstı ne de *Sabah*'ı. Basın piyasasının kalburüstü ve en işgüzar yazarları *Saadet* gazetesini bir türlü yürütemiyorlardı. Sansür müthiş bir silindir olmuştu. Hiçbir yazarın benliğini göstermesine, hiçbir gazetenin başka türlü olmasına imkân yoktu. Nasıl olupta bizlerin böyle bir çeşit isyan şeklinde, kendi başımıza bir gazete çıkarmamıza müsaade ettiklerine şimdi şaşıyorum..."

İlk grev böylece fiyaskoyla sonuçlanır. Grevciler borçlarını ödeyemedikleri için günün birinde *Saadet* gazetesinden de atılırlar.

İLK ERMENİCE VE ERMENİ HARFLERİYLE TÜRKÇE GAZETELER

Türkiye'de Ermeni basınının köklü bir tarihi vardır. İstanbul'da ilk Ermeni matbaası 1567'de kurulmuştur. Yani, İbrahim Müteferrika ile Sait Efendi'nin ilk Türk matbaasını kurmaları için Padişah III. Ahmet'in 1726'da yayınladığı fermandan tam 159 yıl önce.

Basın tarihçisi Selim Nüzhet Gerçek, İstanbul'da ilk Ermeni basımevini 1567'de Sivaslı Apkar'ın kurduğunu yazıyor.

Ama 16. yüzyılın başlarında Venedik'te dizgi ve baskı işlerinin geliştirildiğini biliyoruz. Agop Megabardian adında bir Ermeni matbaacı da 1512-1513 yıllarında Venedik'te siyah beyaz beş kitap basmıştır. Bunlardan birincisi *Barzaduman* adlı bir takvim (118 sayfa), ikincisi *Badarak* adlı bir dinsel gelenekler kitabı (88 sayfa), üçüncüsü *Urpadagirk* adlı bir pazar kitabı (108 sayfa), dördüncüsü *Aghtark* adlı bir astroloji kitabı (384 sayfa), sonuncusu da *Nerkagirk* adlı bir şarkı kitabıdır(160 sayfa).

Megabardian'dan 50 yıl sonra Apkar Tokatyan adında başka bir matbaacı da yine Venedik'te, 1564-1565 yıllarında üç din kitabı daha basıyor. Selim Nüzhet Gerçek'in Sivaslı Apkar dediği kişinin bu Apkar Tokatlıyan olması olasılığı vardır.[22]

İşte o yıllarda Sivaslı Apkar'ın, Hotorian adlı bir gravür ustasıyla birlikte İstanbul'a geldikleri görülüyor. Selim Nüzhet Gerçek 1939'da yayınladığı *Türk Matbaacılığı* adlı kitabında Apkar Usta'nın

(22) Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, 1939.

1576'de Venedik'ten getirdiği dizgi ve baskı araçlarına İstanbul'da el konduğunu, Apkar Usta'nın yakalandığını ve hakkında kovuşturma açıldığını, ama suçu görülmediği için koyverildiğini ve ilk Ermeni matbaasının Kumkapı'da Surp Nikogos kilisesinin akaretlerinde açıldığını yazıyor.

Yine aynı kaynağa göre bu matbaada 1567'de dincilik konusunda bir kitap, 1568'de bir dua kitabı ve 1569'da da dinsel törenlerle ilgili bir kitap basılmıştır.

Ermeni basın tarihi üzerinde bir araştırma yapan Karken Muradyan'a göre ise, 1567'de İstanbul'da ilk Ermeni matbaasını açan Hotorian Usta'dır.(23) Ama bu ilk matbaa bir süre sonra kapatılmış ve Ermeni matbaacılar 1584'te Venedik'te ve Roma'da yeni matbaalar açmışlardır. İtalya'daki bu matbaaların Hovhanes Derzeniyan tarafından açıldığı ve Apkar Tokatyan'ın da yeniden Venedik'te kitap bastığı belirtiliyor.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Apkar Tokatyan İstanbul'a dönüyor ve 1587'de yeni bir matbaa açıyor.

Başka ülkelere göç eden Ermeniler, başlangıçtan 1858'e kadar 12 ülkede birçok matbaa açıyor ve çeşitli gazeteler çıkartıyorlar.

Dünyada Ermenice ilk aylık gazete *Aztarar*, 1794'te papaz Harutyan Simavonyan tarafından Hindistan'ın Madras kentinde yayınlanıyor. 1839'da da İzmirli Protestan Ermeniler, İstanbul'da yine aylık olarak *İştemeran Bidani Kidelyats*'ı çıkartıyorlar. Bunu İzmir'de yayınlanan *Aztarar Pazantyan* (1840) ve *Arşalus Araradyan* (1840) adlı Ermenice ilk günlük gazeteler izliyor.(24)

Bunlardan sonra şu gazeteleri görüyoruz: *Hayrenasar* (1843, İzmir); *Hayastan* (1846, İstanbul, Patrikhanenin organı); *Lirakir* (1846); *Surantak Puzantian* (1849); *Surantak Gonstantian* (1850); *Masis* (1852, Garabet Ütüciyan tarafından çıkartılıyor); *Arpi Araradyan* (İzmir, 1853, Dedeyan kardeşler); *Tutak Haygazyan* (1854, İzmir); *İştemeran-Avedaper* (1855, Amerikan misyonerlerinin desteğiyle yayınlanan siyasi, bilimsel, liberal ve dini gazete); *Astriğ Aravelyan* (1855); *Megu* (1856, İstanbul, Sıvacıyan tarafından üç günde

(23) Karken Moradian, "Armenien Journalism", *Journalism Quarterly*, Winter 1970.

(24) *Jamanak* gazetesi 40. yıl eki 1948. Bu araştırmayı Toros Azadyan'ın yaptığı anlaşılıyor.

bir yayınlanıyor, gülmece gazetesi); *Zivarcahos* (1856, haftalık gülmece); *Yerevak* (1857, on beş günlük); *Kınar Aravelyan* (1857, haftalık); *Tankaran Hasaragats* (1858, İzmir); Punch (1860); *Jamanak* (1863); *Ziazan* (1866); *Orakir* (1868); *Ararat* (1869); *Poğaravodyan* (1870); *Hayrenik* (1870); *Por Aravelyan* (1872); *Masis* (1872'de günlük oluyor); *Oratest-Asya* (1872); *Mortar* (1874); *Lirakir* (ikinci kez 1876); *Norakir* (1876); *Abaka* (1877); *Havadarmutun Aravelk* (1884); *Püzantyon* (1896); *Zağıg* (1899); *Surhantag* (1899).

1794'ten 1858'e kadar olan dönemde Osmanlı sınırları içinde, 14'ü İstanbul'da, 5'i İzmir'de olmak üzere 20'ye yakın Ermenice gazete yayınlanıyor. Başka ülkelerde çıkan Ermenice gazetelerin sayısı şöyle: Venedik'te 5, Kalküta'da 3, Tiflis'te 3, Viyana'da 3, Madras'ta, Singapur'da, Moskova'da ve Paris'te ikişer, Astrakan'da, Bombay'da ve Lefkoşa'de birer gazete.

Türkiye'de Ermenice Gazetelerin Sayısı

1970'li yıllarda Paris'te tanıdığım Sorbonne Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Vartan Ozinian'ın yaptığı bir araştırmaya göre başlangıçtan 1973'e kadar Türkiye'de Ermenice 456 gazete yayınlanmıştır. Kentlere göre gazete sayıları şöyledir:

İstanbul 350, İzmir 38, Adana 13, Trabzon 8, Erzurum 6, Van 4, Merzifon 4, İzmit 3, Sivas 3, Harput 3, Tokat 2, Gaziantep 2, Erzincan 2, Giresun 2, Amasya 2, Muş 1, Bursa 1, Tekirdağ 1, Kayseri 1, Adapazarı 1, Konya 1, Samsun 1, Tarsus 1.

Ermeni Harfleriyle Türkçe Gazeteler

Türkiye'de Ermeni harfleriyle Türkçe 20'den fazla gazete yayınlanmıştır. Neden Ermeni harfleriyle? Bunun nedeni Arap harfleri bilmeyen Ermenilere Türkçe seslenebilmek olsa gerekir. Ermeni vatandaşların birçoğunun dinsel kitapları okuyabilmeleri için Ermeni harflerini öğrendikleri ama, Arap harflerinden uzak kaldıkları düşünülebilir.

Ermeni harfleriyle yayınlanan ilk gazete devletin resmi organı *Takvim-i Vakayi* olmuştur. *Lirakir* adı verilen bu gazetenin ilk sayısı 13 Ocak 1836'da çıkmıştır. Ermeni ve Rum patrikleri o günlerde bir bildiri yayınlayarak gazeteye Ermenilerin ve Rumların abone olmalarını istemişlerdir. Gazetenin müdürü Kevork Krikoryan'dır.

Takvim-i Vakayi Ermenicenin yanı sıra Arapça, Farsça ve Rumca da çıkartılmıştır.

Lirakir'in adının 13. sayıda *Havadis-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye*'ye çevrildiğini görüyoruz. Bu ad çok tutmamış olmalı ki, gazetenin adı 1841'de *Haydaran Kir Lro Osmanian* (Osmanlı haberleri rehberi) olmuş, 1846'da yeniden ad değiştirilerek gazetenin adı *Haydaran Lirakir*'e (rehber gazetesi) çevrilmiş, daha sonra 1849'da gazetenin adı *Surantak Puzantyan* (Bizans habercisi) olmuş, en sonunda da gazete *Surantak Gostantyan* (İstanbul habercisi) adıyla yayınlanmıştır.

İstanbul'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başka kentlerinde Ermeni harfleriyle Türkçe yayınlanan öteki gazeteler de şunlardır:

Ceride-i Havadis (1840): Bu Türkçe gazetenin ilk sayısı 3 Temmuz 1840'da yayınlanmış ve bunun Ermeni harfleriyle yapılan baskısında da Haçadur Vosganyan sorumlu olmuştur.

Mecmua-i Havadis (1852-1853: Hovsep Vartanyan Paşa); *Ahabiri Konstantiniye* (1855, R. Kuyrukçuyan); *Zühal* (1855-1857, H. Deroyan ve Çamurcuyants); *Münadü Erciyas* (1859-1864, Garabet Panosyan); *Tercüman-ı Hakikat* (Ermenicesi 1860); *Manzume-i Efkâr* (Türkçe-Ermenice, 1866-1896, Garabet Panosyan); *Fırat* (1867'de Halep'te yayınlanmış); *Envar-ı Şarkiye* (Türkçe-Ermenice, 1867-1877, Erzurum); *Varaka-i Havadis* (1868-1869, Garabet Panosyan); *Torçnik* (Kuşcuk, 1868, İpekyan); *Hüdavendigâr* (Türkçe-Ermenice, 1869-1872, Bursa); *Sada-i Hakikat* (Türkçe-Ermenice, 1870-1873); *Avedaper* (1870); *Tercüman-ı Efkâr* (Türkçe-Ermenice, 1878-1884, Dikran Civelekyan); *Ceride-i Şarkiye* (Türkçe-Ermenice, 1885-1913, Dikran Civelekyan, İstanbul); *Mecmua-i Ahbar* (Türkçe-Ermenice, 1885-1906); *Felek* (Türkçe, Ermenice, 1885-1887, Hovhannes Balıkçıyan).

Ahmet İhsan Tokgöz de anılarında Ermeni harfleriyle Türkçe yayınlanan *Manzume-i Efkâr, Ceride-i Şarkiyye* ve *Cihan* gazetelerini okuduğunu anlatıyor (cilt I, s. 35).

Ermenice gülmece ve karikatür: Ermenilerin Türk karikatür ve gülmece sanatına büyük katkıları olmuştur. Osmanlı sınırları içinde ilk gülmece dergisi *Boşboğaz Bir Adam*'ı 1852'de Hovsep Vartanyan Paşa yayınlamıştır. Vartanyan Paşa *Boşboğaz Bir Adam*'ın yanı sıra, önce *Mecmua Havadis*'i çıkartmış sonra da *Manzume-i Efkâr* ve *Tercüman-ı Efkâr*'da başyazarlık yapmıştır.

Meğu (arı): 1856'da yayına başlayan *Meğu*'da Kirkor Semizyan, Harutyan Hekimyan, Delemak Ekserciyan gibi ilk karikatürcüler çalışmıştır.

O dönemdeki öteki gülmece dergileri arasında şunlar yer alır: *Zivarcahos* (hoşsohbet, 1856); *Mamul* (1869, Abraham ve Kevork Ayvazyan); *Mimos* (1875); *Punch* (1860).

İLK MUSEVİ GAZETELERİ

Avram Galanti'nin *Türkler ve Yahudiler*[25] adlı kitabında belirttiğine göre 1492'de İspanya'dan Türkiye'ye göç eden Museviler matbaayı da beraberlerinde getirmişlerdir. 1493'te İstanbul'da ilk matbaa Gerson adında bir haham tarafından kurulmuştur. Gerson 1530'a kadar bu matbaada çalışmış, sonra da oğulları bu işi sürdürmüştür.

Gerson'un kurduğu matbaada İbranice bir tefsir (yorum), Tevrat (1493) ve İbranice bir dilbilgisi kitabı (1495) basılmıştır. İkinci Beyazıt döneminde (1481-1512) İstanbul ve Selânik'te 19; Birinci Selim döneminde de (1512-1520) 33 kitap yayınlanmıştır.[26]

Musevilerin kurduğu matbaalarda İbranice'den başka İspanyolca, Latince ve Rumca kitapların yanı sıra bir İbranice-Türkçe sözlük basılmıştır. Musevi matbaalarının sayısı sonraki yıllarda İstanbul'da 19'a, Selânik, Halep, Edirne, Şam ve İzmir'de de 30'a yükselmiştir.

Ziyat Ebüzziya'nın belirttiğine göre Türkiye'de yaşayan Museviler İspanyolca ve Ladino[27] dilinde 102 gazete çıkartmışlardır.[28] Bunların 86'sı Osmanlılar döneminde, 16'sı ise 1923'ten sonra yayınlanmıştır.

Osmanlılar döneminde Musevilerin çıkardıkları süreli yayınlar şunlardır: *La Buena Esperansa* (Ladino, İzmir 1842); *Chaaré Mizzahpuerta del Oriente* (İzmir, 1946); *Or Israel-La Luz de Israel* (İspanyolca); *El Manedero-La Fuente de Sensia Para el Puevlo* (İsp. 1855-1858, 1885-1889); *Journal Israelit* (İsp. 1860-1866); *Sefat Emek-El Luzero* (İsp. 1867); *El Necinel* (İsp. 1871); *El Tiempo* (İsp. 1871); *El Progres-*

(25) Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler.*

(26) Kâmil Özer, *Türkiye'de Gayrimüslim Azınlık Basını.*

(27) Ladino İspanya'dan gelen Musevilerin kullandıkları İspanyol kökenli bir dildir. Bu dil İspanyolca, Türkçe, Rumca ve Bulgarcanın karışımıyla ortaya çıkmıştır.

(28) Ziyat Ebüzziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını, Türkiye'de Yabancı Dilde Basın,* İstanbul Üniversitesi yayınları 3342.

so (İsp. 1871); *El Telegrafo* (İsp. 1872-1930); *La Patria* (İsp. 1908-1909); *La Boz* (İsp., 1908-1910); *El Relampago* (İsp. 1909); *El Koreo* (İsp. 1911); *El Sol* (İsp. - Fr. 1979); *El Rayo de Luz* (İsp. - Fr. 1885); *El Amigo de la Famia* (İsp. - Fr. 1885); *El Instruktor* (İsp.-Fr., 1888); *Elcudio* (İsp.-Fr. 1909-1922); *Le Edison de Cugeues El Telegrafo* (İsp. - Fr. 1894); *Coha Coheyka* (İsp. 1860, Mizah); *El Burlon* (İsp. 1909, Mizah); *El Jugveton* (İsp. 1909-1931, Mizah); *Chuflete* (İsp. 1909, Mizah); *El Grasiozo* (İsp. 1910, Mizah); *Şarkiyye* (İzmir, 1867, İbrani harfleriyle Türkçe); *Zaman* (İzmir 1872, İbrani harfleriyle Türkçe); *Ceride-i Terceme* (İzmir, 1876), Ceride-i Lisan (İzmir 1899); *İttihat* (İzmir 1908); *İktisadiyat Mecmuası* (1914-1918); *Mir'at* (1911); *Ceride-i Felsefe* (1912); *Ha Mevaser* (İbranice, 1909-1911); *L'Aurore* (Fr. 1908-1922); *Le Jeune Turc* (Fr. 1908-1918); *La Nation* (Fr. 1908-1922); *Le Journal d'Orient* (Fr. 1917-1971); *Djouha* (Nasrettin Hoca, Mizah).[29]

İLK RUMCA GAZETELER

Filos ton Neon (gençlerin arkadaşı): 1831 Eylül'ünde İzmir'de Evangelist Papaz Okulu'nun müdürü Omirolatis'in, okulun bir köşesinde kurulan bir basım bölümünde çıkardığı bu gazete, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanan ilk Rumca gazete sayılır. İngiliz ve Amerikan misyonerlerinden yardım gören bu gazetede, dinsel konuların yanında günlük olaylara da yer veriliyordu. *Filos ton Neon* ancak üç ay çıkabildikten sonra, 28 Aralık 1831'de kapandı.

Astir en ti Anatoli (Anadolu yıldızı): 1832'de çıkmaya başladı. Bir yıl sonra adını değiştirdi. *Filos ton Neon-Astir en ti Anatoli* oldu. Gazete İngilizce, Rumca olarak iki dilde yayınlandı. Bir süre sonra yalnız İngilizce olarak *The Star in the Fast New Series* başlığıyla çıktı. Bu gazete de çok kısa ömürlü olmuştur.

Mnimosini: 1833'de, yine İzmir'deki Evangelist Papaz Okulu'nun müdürü Omirolatis tarafından kuruldu. Dört sayfalık haftalık siyasi, edebî ve ticarî bir gazeteydi. 13 Eylül 1835'te yayınlanan 28'inci sayısında İzmir'deki Rum aydınlarının gazeteye karşı gösterdikleri ilgisizliği yeren bir yazı yayınlayarak kapandı.

---

(29) Nesim Benbanaste, *Örneklerle Türk-Musevi Basınının Türkçesi;* Selim Kaneti, *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, 3342.

Othomanikos Minitor (1835): İstanbul'da çıkan ilk Rumca gazetedir. Bu gazete *Takvim-i Vakayi*'nin Rumcaya çevirisidir. Bazı kaynaklara göre Rumca *Takvim-i Vakayi* 1832'de çıkmıştır.[30] Bu gazetenin kaç yıl yaşadığı kesinlikle belli değildir.

Ionikos Paratiritis (İyonyalı gözlemci): Mart 1837'de İzmir'de çıkmaya başladı, ancak üç yıl yaşayabildi.

Amalthia (bolluk boynuzu): 6 Ağustos 1838'de, Konstantinis Rode adlı bir Rum'un İzmir'de çıkardığı bu gazetede dış haberlere de yer ayrılıyordu. *Amalthia* önceleri haftalıktı, 1870'te haftada iki gün yayınlanmaya başlandı. 1882'de günlük oldu. 1888'de baskı sayısı 2500'e yükseldi. İzmir'in kurtuluşundan sonra 28 Eylül 1922'de kapandı. Son sayısının numarası 19.925'tir. Rumların İzmir'den ayrılmalarından sonra *Amalthia* 17 Aralık 1922'de Atina'da yayınlanmış ve 28 Ekim 1923'de kapanmıştır.

Telegraphos tou Bosphorou (Boğaziçi telgrafı): Bu gazetenin 1850'den önce İstanbul'da yayınlandığı anlaşılıyor. 1856'da *Byzantis* gazetesiyle birleşmiştir.

Anatolikos Minitor: 12 Ocak 1845'te İzmir'de çıkan bu gazete, Rum harfleriyle dizilen Türkçe bir gazetedir. Dil öğretmeni E. Misailidis tarafından çıkartılmıştır. 1847'de gazetenin İstanbul'a taşındığını görüyoruz. Günlük *Anatoli* gazetesi 1900 yılına kadar çıkmıştır.

I Efimeris tir Zmirnis (İzmir'in gazetesi): İzidor Skilasis adlı bir yazarın 1849'da çıkardığı bu gazete 1854 başında kapanmıştır.

Byzantis: 1850'den sonra İstanbul'da çıkan günlük gazete Patrikhanenin organı sayılmıştır. *Byzantis*'in 1888'e kadar çıktığı sanılıyor.[31]

Anatolikos Astir (Anadolu yıldızı): 1862'de İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. 1890'a kadar çıkmıştır.[32]

Neologos (1861, İstanbul): Elencilik akımının organı olmuştur.

İzmir'de aynı dönemde çıkan öteki Rumca gazeteler şunlardır: *Argos* (1839-1841); *Yoniki Melisa* (İyonya arısı, 1839); *İziyania* (1840-1841); *Elpis* (Ümit, 1841); *Astir tis Anatolus* (Anadolu yıldızı, 1841-1842); *Esperinos Kiriks* (İkinci Vaizi, 1842); *O Filos tu Lau*

---

(30) H. R. Ertuğ, *Basın Yayın Haberleri Tarihi*, s.152.
(31) A. Dascalakis, *La Presse néo héllenique*, s. 68.
(32) A. Dascalakis, a.g.e.

(halkın arkadaşı, 1842); *Orion* (1843); *O Melisiyenis* (1844); *Alithia* (gerçek, 1846); *Emborikos Tahidromos* (ticaret postası, 1856); *Telegrafos tir Zmirnis* (İzmir telgrafı, 1859-1861); *Evsevia* (1861); *Mintor* (1869-1874); *Velos* (1875-1888).

Zmirni (İzmir): İlk sayısı 1870'de yayınlanmış ve 508 sayı çıktıktan sonra 1875 Ekim'inde kapanmıştır.

Nea Zmirni (*Yeni İzmir*): 14 Şubat 1876'da *Zmirni* gazetesinin devamı olarak çıkmış, beş ay sonra da günlük olmuştur. Gazetenin müdürü K. Andreadakis'in 1914 yılında sınır dışı edilmesiyle gazete kapanmıştır. İzmir'e ilk linotip'i bu gazete getirmiştir.

Aydın: 1869'da Türkçe ve Rumca çıkmaya başlamış, 1869'da kapanmıştır.

I Proodos (gelişme): Meşrutiyet'te İzmir'den milletvekili seçilen Minas Hamudopulos tarafından 1871'de çıkartılmıştır. 1912'de kapanmış, 1919'da yeniden çıkmışsa da kısa bir süre sonra yok olmuştur.

I Epohi (devir): 1872'de İzmir'de yayınlanmıştır. Türkçe-Rumca bir gazetedir.

Ionia (İyonya): 1874-1879 yıllarında İzmir'de haftada iki gün yayınlanmış, zaman zaman da parasız ekler dağıtmıştır.

Théatis (seyirci): İstanbul'da çıkmıştır. Günlüktür.

Thraki (Trakya): İstanbul'da çıkmış günlük bir gazete.

Kudunatos: Mizah yazarı Teodor Kasab'ın çıkardığı *Çıngıraklı Yılan*'ın Rumcasıdır.

Momus: Teodor Kasab'ın çıkarttığı *Hayal* gazetesinin Rumca baskısıdır.

Konstantinopolis, Epitléorisis, Proodos, Kronos, Proia.(33)

Elenikos Fologikos Silogos (1864-1922): İstanbul'da yayınlanan ve geniş etkileri olan tarih ve edebiyat dergisidir.

Eklisiastiki Alitheia (1881-1922): Bu da İstanbul Partikhanesi'nin organı, dinsel bir dergidir.

Oksonos Pontos (1881-1885): Trabzon'da yayınlanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde çıkan gazeteler arasında şunlar vardır: *Nea Efemeris, Tahidromos, Pedikos Kosmos, Bosforis, Metapolitefsis, Patris, Apoyevmatini ve Embros.*

---

(33) N. Maschopoulos, *Historique de la presse grécque;* Bibliographie de la presse, s. 646.

DIŞ HABER KAYNAKLARI VE İLK YABANCI AJANS BÜROLARI

Yabancı Ülkelerdeki Muhabirlerden Gelen Yazı ve Mektuplar:

İstibdat döneminde Türk gazeteleri yabancı ülkelerde özel muhabir bulundurabilecek durumda değillerdi. Ama eğitim için dışarıya giden bazı aydınlar, gazetelerle anlaşarak onlara sürekli yazı ve mektup gönderiyorlardı. Her ünlü gazetenin dışarda bu çeşit bir muhabiri vardı. Örneğin Ali Kemal, Paris'ten sürekli olarak *İkdam*'a yazı yazıyordu. Ahmet Cevdet kendi gazetesi *İkdam*'a yıllar boyu İsviçre'den yazı yollamıştı. Dr. Adnan Adıvar da yine *İkdam*'a Paris'ten yazı gönderiyordu. Sonraki yıllarda Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel de gazetelere sık sık Amerika'dan mektuplar yazmışlardı.

Gazetecilerin bir olayı izlemek için dışarıya gönderilmeleri olağan değildi. Ama herhangi bir nedenle dışarıya giden gazeteciler elbette kendi gazetelerine izlenimlerini yazıyorlardı. Örneğin *Basiret* gazetesinin sahibi Ali Efendi, Bismark'ın çağrısı üzerine 1872'de Almanya'ya gitmiş ve bunu uzun bir röportaj konusu yapmıştı. Bu, bizde dış ülkelerde yapılan ilk röportajdır. *Servet-i Fünun*'un sahibi Ahmet İhsan da yabancı ülkelerdeki baskı ve dizgi makinelerini görmek için bazı büyük şehirleri gezmiş ve bunları yazılarında işlemişti.

Yabancı Ajans Haberleri:

Büyük İstanbul gazetelerinin genellikle İstanbul'daki yabancı ajans bürolarıyla anlaşmaları vardı. Dış haber bültenlerini bu ajanslardan alıyorlardı.

Yabancı Ülkelerde Çıkan Gazete ve Dergilerden Çeviriler

Yabancı ülkelerde çıkan gazetelerin Türkiye'ye sokulması yasaktı. Bunlar "evrak-ı fesadiye" (karışıklık yaratan belge) sayılıyordu. Yabancı gazete ve dergileri ancak İstanbul'daki yabancılar okuyabiliyordu. Onlar da elçilikler kanalıyla yabancıların kendi postanelerinden elde ediyor, Serkdoryan ve İngiliz Kulübü gibi yabancı kulüplerinde okuyorlardı. Yabancıların bu gazeteleri Türklere vermemeleri için sıkı önlem alınıyor, Padişahın hafiyeleri bu konuda sık sık

Saray'a jurnaller veriyorlardı. Ama buna rağmen gazeteciler yabancı ülkelerde çıkan bu gazeteleri elde ederek dış olayları izlemeye çalışıyorlardı. Abdülhamit ise yabancı basını büyük bir ilgiyle izliyordu. Yıldız Sarayı'nda bir çeviri bürosu vardı. 15 Ocak 1891 tarihli bir belgeye göre bu büroya sürekli olarak 154 gazete ve dergi geliyor ve bunların içinden seçilen önemli yazı ve haberlerin özeti her gün Padişah'a okunuyordu.

Abdülhamit zamanında Yıldız Sarayı'nda Mabeyn Başkâtibi olan Tahsin Paşa, Sultan'ın dış basına verdiği önemi şöyle belirtmektedir:(34)

"Sultan Hamit basına çok önem verirdi. Yabancı gazeteler içinde en çok önem verdiği şunlardı: *Times, Temps, Kölnische Zeitung, Tribuna* ve *Standart.* Bu gazetelerin siyasal makale ve yorumları günü gününe Türkçeye çevrilir ve Padişah'a sunulurdu. Padişah bunların içinde düzeltilmesi gereken yazılara yabancı basın müdürü, Saray çevirmenleri ve bazı ünlü yazarların aracılığıyla cevaplar hazırlatır ve bunları yayınlatırdı."

Yabancı ülkelerdeki elçilikler de dış basında çıkan Türkiye'yle ilgili yazıları telgrafla Saray'a bildiriyorlardı. Böyle bir telgraf alındığı zaman Saray bu gazetelerin Türkiye'ye girmemesi için özel önlemler alıyordu.

Saray'a verilen jurnaller üzerine sık sık araştırmalar yapılıyor ve evinde yabancı gazete ve sakıncalı kitap bulunanlar yakalanıp zindana atılıyor ya da sürgüne gönderiliyordu.

İstanbul'da Yabancı Dillerde Çıkan Gazetelerden Çeviriler

O zamanlar genellikle Beyoğlu yakasında çıkan bu gazetelere "karşı gazeteler" denirdi. Bu gazetelerde çıkan dış haberler Türkçeye çevrilerek gazetelere aktarılırdı.

İlk Yabancı Ajans Büroları

1854 yılında İstanbul birdenbire yabancı basının büyük ilgisini çeken bir şehir oluverdi. Neden? Çünkü Kırım Savaşı vardı o sıralarda. Fransızlar da katılmışlardı bu savaşa. İstanbul Kırım yolu üzerindeydi. Gemiler Kırım'a İstanbul'dan gidiyordu. Askerler İs-

(34) Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamit Devrinde Basın Rezaletleri" *Dünya,* 14 Kasım 1955 - 17 Ocak 1956.

tanbul'dan geçiyor, yaralılar İstanbul'a geliyordu. O zaman ajanscılık daha yeni bir konuydu. Dünyanın ilk haber ajansı Havas kurulalı ancak 19 yıl olmuştu. 1854'te Havas hemen bir muhabir yolladı İstanbul'a. Ertesi yıl Viyana-Karadeniz telgraf hattının açıldığını ve bunun İstanbul'a bağlandığını bildirerek, "İstanbul, artık Paris üzerinden Londra'ya bağlanmıştır," diye bir haber yayınladı.

İngilizlerin Reuter ajansı da İstanbul'un önemini anlamakta gecikmedi. İstanbul, Hindistan yolu üzerinde sayılırdı. "Üzerinde güneş batmayan İngiliz İmparatorluğu"nun birçok yolu Osmanlı ülkesinden geçmiyor muydu? Bu bakımdan Reuter'in de mutlaka İstanbul'da özel bir muhabir bulundurması gerekiyordu. Bu muhabirçok başarılı çalışmış olacak ki 1866'da hükümet'in, telgraf haberlerinde Reuter'e öncelik tanındığı açıklandı.[35]

Derken, Continental Ajansı da İstanbul'da muhabir bulundurmaya başladı. Böylece İstanbul uluslararası büyük ajanslar için çok önemli bir merkez oldu. Ama, bu iş pahalıya çıkıyordu. Sonunda, 17 Ocak 1870'de, Havas, Reuter ve Continental ajansları kendi aralarında bir anlaşma imzalayarak dünyayı bölüştüler. Osmanlı İmparatorluğu'yla Mısır, "ortak haber bölgesi"ne giriyordu. Havas'la Reuter 1870'de İstanbul'da ortak bir büro açtılar. Bu büro hem dışarıya haber gönderecek, hem de İstanbul gazetelerine haber satacaktı. Böylece İstanbul'da ilk büro kurulmuş oldu.

1889'da ajanslar kendi aralarında yeni bir anlaşma yaptılar. Reuter İstanbul'dan çekildi. İstanbul, Havas ile Avusturya Ajansı Corrbureau'nun tekeline verildi. Corrbureau da, İstanbul'da "Constantinople Ajansı" adıyla bir şube açtı. Dış haberleri bu ajanslar vermeye başladı.

Ajans büroları dışarıdan çekilen telgrafları sansürsüz olarak alıyor ve haber bültenlerini yine sansürsüz olarak abonelere gönderiyorlardı. Ama bu haberler gazetelere girerken sansürden geçiriliyor ve dış haberlerin çoğu yok ediliyordu.

(35) Graham Storey, *Reuter's Century.*

III

İkinci Meşrutiyet Dönemi

(1908-1918)

BASINA TANINAN ÖZGÜRLÜK

24 Temmuz 1908'de İstanbul gazetelerinde çıkan dört satırlık bir resmî bildiri, Meşrutiyet'in yeniden ilân edildiğini ve 1876 Anayasası'na göre seçimlerin yapılacağını açıklıyordu. Bu haber büyük bir coşku yarattı İstanbul'da. Gazeteciler Sirkeci Garı'nın karşısındaki bir lokantanın bahçesinde toplandılar.[1] 33 yıldan beri ilk defa böyle bir toplantı yapılıyordu. Gazeteciler derhal kendi aralarında bir dernek kurmaya karar verdiler. "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" adlı bu derneğin temelleri o toplantıda atıldı.

Özgürlük vardı artık İstanbul'da. Gazeteciler kesin bir karar aldılar. Sansür memurlarını o gece gazetelere sokmayacak ve sabaha kadar görev başında kalacaklardı. Nitekim öyle yaptılar. Sansür memurları kapılardan geri çevrildi. "Gazeteler hürdür artık. Sansür yasaktır. Gazeteleri sansür etmeye kalkmak ağır bir suçtur." dediler. Ve 25 Temmuz 1908 sabahı gazeteler yıllardan beri ilk olarak sansürsüz çıktı. Sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz günü Cumhuriyet'ten sonra "Basın Bayramı" kabul edildi.

O günlerde İstanbul'da topu topu dört gazete çıkıyordu: *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman* ve *Saadet*. Bütün bu gazeteler Meşrutiyet'i ve özgürlüğü öven ateşli yazılar yayınladılar o gün. Baskı makineleri bütün gün çalıştı. 10 paraya satılan *İkdam*'ın o gün "karaborsa"ya düştüğü ve yarım liraya satıldığı anlatılır. Yeni bir dönem başlıyordu artık Türk basınında. Yıllardan beri düşündüklerini yazamamış olanlar yeni gazeteler çıkarmaya başladılar. İlk iki ay içinde 200'ün üstün-

(1) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, c. I, s. 62.

de gazete imtiyazı alındı.[2] Her eğilimde gazete ve dergi yayınlanıyordu artık. Gazete tirajları 2.000'den 50.000'e kadar yükseldi. Bu gazete furyası içinde en önemlileri şunlardı:

Yeni Gazete: Abdullah Zühtü, *İkdam*'dan ayrılarak bu gazeteyi çıkardı. Mahmut Sadık *Yeni Gazete*'ye geçti. Ahmet Emin Yalman imzasız başyazılar yazdı. Hakkı Behiç ve Nazım Poroy da bu gazeteye katıldılar.

Tanin (çınlama): Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım 2 Ağustos 1908'de *Tanin*'i çıkardılar. Hüseyin Cahit koyu İttihatçıydı ve Mebusan Meclisi'ne İstanbul'dan milletvekili seçilmişti. *Tanin* İttihatçıların organı sayılıyordu. 31 Mart olayında gericiler gazeteye saldırıp yağma ettiler. Tevfik Fikret kısa bir süre sonra gazeteden ayrıldı. *Tanin* sürekli saldırılara uğruyordu; birçok kez kapatıldı, adını değiştirerek yeniden çıktı: *Cenin, Renin, Senin, Hak...* Eski İttihatçı Maliye Bakanı Cavid Bey ve Adnan Adıvar.da *Tanin*'de çalıştılar. *Tanin* 1925'te İstiklâl Mahkemeleri'nce kapatıldı.

Mizan (terazi): Uzun süreler yurtdışında kalmış olan tarihçi Murat Bey çıkardı bu gazeteyi. *Mizan* İttihatçılara ateş püsküren gazeteler arasında yer alıyordu.

Hukuk-u Umumiye (genel haklar): Mevlanzâde Rıfat'ın yönettiği bu gazete, Fedakâranı Millet Derneği'nin organı idi. İttihatçılara sert bir dille çatıyordu. Kısa zamanda kapatıldı.

Serbestî (özgürlük): *Hukuk-u Umumiye* kapatıldıktan sonra Mevlanzâde, *Serbestî*'yi çıkardı. İttihatçılar 1909 Nisan'ında gazetenin başyazarı Hasan Fehmi'yi öldürttüler. Bu olay geniş tepkiler yarattı.

Sada-yı Millet (ulusun sesi): Gazeteyi Kozmidi adında bir milletvekili yönetiyordu. İttihatçılar kendilerine karşı koyan bu gazetenin başyazarı Ahmet Samim'i de vurdurdular.

Şura-yı Ümmet (halk meclisi): İttihatçıların organıydı. 31 Mart olayında gericiler bu gazeteyi yağma ettiler.

Takvim-i Vakayi (olayların takvimi): İstibdat döneminde bir dizgi yanlışı dolayısıyla kapatılan bu gazete 29 Temmuz 1908'de yeniden çıkmaya başladı.

Osmanlı: Ahrar Partisi'nin organı idi. Süleyman Nazif yönetiyordu gazeteyi.

---

(2) Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, s. 76.

Volkan: 31 Mart olayını düzenleyen Derviş Vahdeti'nin yönetiminde gerici bir gazeteydi.

Tercüman: Ahmet Mithat Efendi'nin 1878'de kurduğu bu gazete, tarafsız olmaya çalışıyordu. Ahmet Mithat Efendi'nin ölümünden sonra *Tercüman*'ı Şükrü ve Behçet Beyler çıkardılar.

Tasvir-i Efkâr: 19 Ocak 1913'te yeniden yayınına başlanan gazetenin sahipleri Talha ve Velid Ebüzziya idi. Yunus Nadi ve Zekeriya Sertel de *Tasvir*'de çalıştılar.

Dinsel gazeteler: Bunların başında *Sırat-ı Müstakim* (doğru yol) gelir. Bu gazeteyi Mehmet Akif yönetiyordu. Bir süre sonra *Sebilürreşat* yayınlandı. *Saday-ı Din, Tarık-i Hidayet* (doğruluğun yolu), *Medrese, İlmiye* adlı dergiler de çıkartıldı.

Edebiyat ve düşünce dergileri: *Genç Kalemler* (Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Emin Bülent, Ali Canip, Ziya Gökalp...); *Yeni Mecmua* (Ziya Gökalp, Refik Halit, Ömer Seyfettin...); *Türk Yurdu* (Türk Ocakları yöneticilerinin dergisiydi); *İçtihat* (yorum, Abdullah Cevdet); *Mahasin* (güzellikler, Mehmet Rauf); *Resimli İstanbul, Musavver Muhit* (resimli çevre, Faik Sabri Duran); *Şehbal* (uzun kuştüyü)...

Gazete sayısı: İkinci Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 607 gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bunların çok azı uzun bir süre dayanabilmiş, bazısı birkaç sayı, bazısı üç beş ay çıktıktan sonra kapanmıştır. Parti gazeteleri bu dönemde aydın çevreleri kışkırtmada önemli rol oynamıştır. Yeni yayınların çoğu muhalefet gazetesidir.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından, 1918 sonuna kadar, on buçuk yıllık bir dönem içinde 918 gazete ve dergi çıkartılmıştır.[3] Balkan Savaşı sırasında yeni yayınların sayısında bir azalma görülmüşse de 1913'te yeniden önemli artışlar olmuştur. Yeni yayınların en az olduğu dönem 1915-17 yıllarıdır.

MATBUAT KANUNU VE DEĞİŞİKLİKLERİ

31 Mart olayından çok kısa bir süre sonra, 28 Nisan 1909'da Mebusan Meclisi'ne basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yeni bir basın kanunu tasarısı getirildi ve bu, gazeteciler arasında çok geniş tepkiler yarat-

(3) 1908-1909, 353 gazete ve dergi; 1910, 130 gazete ve dergi; 1911, 124 gazete ve dergi, 1912, 45 gazete ve dergi, 1913, 92 gazete ve dergi; 1914, 75 gazete ve dergi; 1915, 6 gazete ve dergi; 1916, 8 gazete ve dergi; 1917, 14 gazete ve dergi; 1918, 71 gazete ve dergi.

tı. Tasarı her yandan saldırılara uğradı. Ancak Meclis uzun tartışmalara yol açan bu tasarıyı, 14 Temmuz 1909'da kabul etti. Âyan Meclisi'nden de hızla geçen Basın Kanunu tasarısı, 18 Temmuz 1909'da kesinleşti. Bir yığın değişiklikle 1931'e kadar, yani 22 yıl yürürlükte kalan bu kanunun genel hükümleri o zamanki Fransız Basın Kanunu'ndan aktarılmıştır. Gazete çıkartmak için önceden ruhsat alma zorunluluğu kaldırıldı. Kanun gerçekte oldukça liberal eğilimliydi, ama sonradan yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü her yandan sınırlandı ve basın rejimi geniş bir baskı rejimine yöneltildi.

İkinci Meşrutiyet'in ilk yılındaki özgürlük havası içinde, Basın Kanunu tasarısı Meclis'te uzun tartışmalara yol açtı. Meclis'teki konuşmalardan alınan bu örnekler, milletvekillerinin tasarıyı hiç de kolaylıkla kabul etmek istemediklerini gösteriyor:

"Eğer hükümetin gönderdiği bu kanun maddesini kabul edecek olursak, Osmanlı ülkesinde basına artık paydos deyip çıkmalıyız. Çünkü yalnız 200 lira depozito yatırabilecek olanlar gazete çıkartabilecektir. Basımevlerini büsbütün kapatalım; hiç kimse gazete çıkaramasın." (Fazıl Arif Efendi)

"Yalnız parası olan adam gazete çıkartabilecek demektir. Gazetecilik böylece yalnız zenginlerin tekelinde olacaktır. Fukara olan, fakat bilgin ve aydınlık düşünceli olanlar gazete çıkaramayacaktır. Böylece fukara ahalinin haklarını ellerinden almış oluyoruz. Depozito istemek bütün basımevlerinin ayaklarını bağlamak ve bunları zenginlere teslim etmektir. Basını daima serbest bırakmalıyız." (Vartkes Efendi)

"Bendeniz sansür usulünün yeniden kabul olunmasını öne süreceğim. Sansür varken gazete epeyce yazıyordu. Sansür bu kısıtlamalardan daha iyidir." (Vartkes Efendi)

"Bir adam hükümetin yaptığı işlerden birini tenkit edebilir. Bunlar ispat olunur şeyler değildir. Hükümet işlerindeki yolsuzluğu eleştirme yetkisini basından alacak olursak basın özgürlüğü kalmaz." (Sabri Efendi)

"Bir kimsenin kötülüğünü gazeteler yazmazsa adamın fenalığı anlaşılmaz. Böyle kimseler önemli işlere atanabilirler, halka zararlı olurlar, vatana ihanet ederler. Bunları aydınlatmak gazetelerin görevidir. Eleştiri ve kötüleme doğru bir şeydir, cezalandırılması gerekmez." (Sait Bey)

"Basın özgürlüğünün ülkeye zararları olacak korkusuyla encü-

men, basını büsbütün mahvedecek ölçüde ağır cezalar koymuştur. Basını hem hapis, hem de altın zincirlerle bağlamaya kalkmıştır."

"Bir ülkede basın ne kadar özgür olursa hükümet de o kadar çok şey duyar. Gazeteler hükümetin kulağıdır. Hükümetin yardımcısıdır. Toplumun ilerlemesini basın sağlar. Basın ne kadar kısıtlanırsa o derecede sağır olur." (İsmail Paşa)

"Müvezziler halkın rahatını bozuyorlar. Geçenlerde Arap kılıklı bir herif, eline bir destan almış 'Tokatlıyan lokantasında yemek yeyip de milletin işini görmeyen mebusların destanı, 10 para,' diye bağırıyordu. Bunun yasaklanması gerekir." (Ankara Mebusu Talât Bey)

"Pek de yalan söylememiş ya..." (Boşo Efendi)

Matbuat Kanununda Yapılan Değişiklikler

14 Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu, 8 Ağustos 1931'e kadar, 22 yıl yürürlükte kalmışsa da 15 kez değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişikliklerin başlıcaları şunlardır:

- Yazı işleri müdürleri için yüksek öğretim veya yedi yıllık idadi (lise) diploması zorunluğu;
- Siyasî gazete imtiyazı almak için İstanbul'da 500, taşrada 200 lira depozite yatırılması; askerlerin yazı yazmalarının yasaklanması (3 Mart 1912 tarihli geçici kanun).
- Edep ve ahlâk kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanıp toplatılması (16 Şubat 1913 tarihli geçici kanun).
- Mebusların ve Âyan üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmalarının yasaklanması; gazete satıcılarının polisten belge almaları zorunluluğu (9 Mart 1913 tarihli geçici kanun).
- Devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek biçimde yayın yapan gazetelerin Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilmesi (9 Kasım 1913 tarihli geçici kanun).
- Askerî sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılmaması (25 Ağustos 1914 tarihli geçici kanun).
- Sıkıyönetim bölgelerinde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanmaması (5 Şubat 1919 tarihli kararname).
- İç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması (5 Ağustos 1920 tarihli kararname).

Basın Yabancılardan Para mı Alıyordu?

Meşrutiyet yıllarında gazeteler yabancı devletlerden yardım mı görüyordu? O dönemde birçok gazetede çalışmış olan Ahmet Emin Yalman bu konuda şöyle demektedir:

"Gazetelerin çoğu yabancı parası alıyor ve bunun karşılığı olarak memlekette fitne ve karışıklık çıkarıyor, onların emellerine bilerek ya da bilmeyerek alet oluyorlardı. O sırada bir ecnebî hükümetten, bir ecnebî banka ve şirketten para almak, bir gazetenin tıpkı satış gibi, ilân gibi, normal gelir kaynaklarından biri sayılıyordu.

"Bütün gazeteler ecnebî parası alır mıydı? Bu elbette iddia edilemez. İttihat ve Teraki'nin *Şura-yı Ümmet* ve *Hakikat* gibi adlar altında çıkardığı gazetelerin ecnebî parası aldıkları hatıra gelemez. *Tanin* için, 'Ruslardan para alıyor, Rus baştercümanı matbaadan çıkmıyor,' sözünü ben iftira sayarım. Fakat her gün takım takım yazılarla ortalığı bulandıran, meşru gelirlerle yaşamalarına ihtimal olmayan büyük bir kısım gazetelerin ecnebî parası aldıklarına şüphem yoktur.

"Ne yazık ki kendi mesul olduğum, sevdiğim, başarısı için kendi sahamda var kuvvetimle uğraştığım *Yeni Gazete*'de de ecnebî parası büyük rol oynuyordu. İngiliz sefaretinin ortalığı bulandırma hareketinde en esaslı rolü oynayan baştercüman ve yardımcısı, Reuter ajansı muhabiri Rendall, *Times* muhabiri Graves, sık sık gazeteye uğruyordu. Abdullah Zühtü ile siyasi muharrir Saffeti Ziya ile uzun uzun konuşmalar yapıyorlardı. Bu arada Kamil Paşa'nın İngiliz siyasetine ateşli bir şekilde bağlı olan oğlu Amiral Said Paşa da buhranlı günlerde matbaaya geliyordu. Benim aldığım izlenim, gazetenin, zamanına göre, hem İngilizlerden hem de Avusturyalılardan para aldığı yolundaydı."(4)

Meşrutiyet dönemi gazeteciliği işte böyle bir gazetecilikti...

İTTİHATÇILARIN ÖLDÜRTTÜĞÜ DÖRT GAZETECİ

Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey, Hasan Tahsin.

İkinci Meşrutiyet yılları basın tarihi bakımından bir terör dönemidir. Dört gazeteci öldürülmüş, katiller yakalanmamış ve ağır bir baskı havası yaratılmıştır. Bunu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ile-

(4) A.E Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, cilt 1, s. 86-87.

ri gelenleri örgütlemiştir. Daha sonraki yıllarda ülkeyi büyük bir çıkmaza sürükleyen bu kişiler, terör eylemlerine sokak ortasında gazeteci öldürmekle başlamışlardır.

Hasan Fehmi

Siyasal Bilgiler'i bitirdikten sonra Paris'e kaçan Hasan Fehmi, bir süre Mısır'da yaşamış ve 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönerek *Serbestî* gazetesine başyazar olmuştur. İttihatçılara karşı koyan bu gazetenin yazıları aydın çevrelerde geniş yankılar uyandırıyordu. İttihatçılar Hasan Fehmi'yi susturmak için önce kendisine gözdağı verdiler, fayda etmedi. Bir akşam Hasan Fehmi üç arkadaşıyla birlikte Galata Köprüsü'nden geçerken kendisini kurşunlayıp öldürdüler (5 Nisan 1909). Katiller yakalanmadı.

Ertesi gün *Serbestî*'nin birinci sayfasında yalnız şu yazı vardı:

"Serbestî-i matbuatın (basın özgürlünün) ilk kurbanı, ömrünü menfalarda (sürgünlerde) geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna fatiha."

Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üniversite çevresinde de heyecan yarattı. Öğrenciler ertesi sabah büyük bir gösteri düzenleyerek Babıâli'nin önünde toplandılar. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa öğrencileri kabul etmek zorunda kaldı. O zaman Hukuk Fakültesi'nde öğrenci olan 19 yaşındaki bir genç, Burhan Felek, öğrenciler adına bir konuşma yaparak katillerin yakalanmasını istedi. Sadrazam da, "Katili bulur, astırırım," diyerek öğrencileri yumuşattı. Gençler Mebusan Meclisi'ne giderek Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey'le görüştüler. Orada da, "Artık bu gizli eller kırılsın. Millet kan ağlıyor. Katilleri isteriz," diye bağırdılar. Polis ise bu işin üzerine gitmek istemiyordu. Kimler vardı kimbilir cinayeti düzenleyenler arasında!...

Hasan Fehmi Bey "Derin Devlet"in desteklediği terör örgütünün kurşunladığı ilk basın kurbanı olmuştu.[5]

Ahmet Samim

1884'te doğan Ahmet Samim, Galatasaray Lisesi'nde ve Robert Kolej'de okuduktan sonra bir ara Tekel'de çalıştı. İkinci Meşruti-

(5) Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet;* Burhan Felek, "Gazeteci Hasan Fehmi'nin Öldürülüşü" *Milliyet;* Mustafa Baydar, "Öldürülen Gazeteciler" *Cumhuriyet,* 26 Temmuz 1967.

yet'ten sonra gazeteciliğe başladı. İttihaçılara karşı koyan Ahrar (özgürler) partisinin yayınladığı *Osmanlı* gazetesinde yazılar yazdı, sonra da *Sada-yı Millet* gazetesinin başına geçti. Ahmet Samim'in yazıları İttihatçı çevrelerde tepkiler yaratıyordu. Neler yazıyordu Ahmet Samim? İşte bazı örnekler:

"Basın, halkı her konuda aydınlatmak zorundadır. Gerekirse hükümetin zayıflığını ortaya koyar, kusurlarından, yanlışlarından söz eder. Bizde garip bir ruh hali var. Basın, Osmanlılığın gücünden ve şanından söz ederse görevini yerine getirmiş sayılıyor, bunun dışına çıkıp da bozuklukları ortaya korsa kötü bir yol tutmuş oluyor. Sizi ihanetle, kötü bir amaca hizmet etmekle suçluyorlar." (10 Şubat 1910)

"Bu ülkede özgürlük vardır, gerçek özgürlük vardır. Herhangi bir kişi, sosyal ve siyasal inançları ne olursa olsun, hiçbir saldırıya uğramayacağına inanmalıdır." (29 Ocak 1910)

Ahmet Samim'e ölümünden iki gün önce İç İşleri Bakanı valilik teklif etmiş, Samim buna yanaşmamıştır.

Öldürüleceğini biliyordu. Ölümünden kısa bir sıra önce bir arkadaşına yazdığı bir mektupta şöyle demişti:

"İttihat ve Terakki Cemiyeti idamıma hükmetmiş; idam olunacağım. Bunu yarı resmi bir surette bildirdiler. Emin olun ki kalbimde hiçbir korku duymuyorum. Bana dini bir tevekkül (kadere inanç) geldi. Ölmeye razı, hazırım. Yanlız ne zaman olacağını bilmiyorum."

9 Haziran 1910 Perşembe akşamı, Ahmet Samim gazeteden çıkmış, arkadaşı Fazıl Ahmet Aykaç'la Eminönü'ne doğru yürüyorlarmış. Tam Bahçekapı'dan geçerken bir tabanca sesi duyulmuş ve Ahmet Samim yere yığılıp kalmış...

Neden kurşunlamışlardı Ahmet Samim'i? Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre, "Sıkıyönetimin harb divanının gizli işkence usullerine ait belgeleri ortaya atan ve Soma-Bandırma demiryolu imtiyazı işinin içyüzünü açıklayan," tek gazeteciymiş. İttihatçıların Almanları tutmasına karşılık, o İngilizleri tutuyormuş...[6] İşte cinayetin nedenleri.

Ahmet Samim'in öldürülmesi hiçbir tepki yaratmamış o zaman ki gazetelerde. Kendisini sevenler ise bunu öfkeyle karşılamışlar. Refik Halit Karay bunu şöyle anlatıyor:

(6) Mustafa Baydar, "Öldürülen Gazetecilirimiz" *Cumhuriyet*, 1967.

"Bir şeyler yazacak, suçu işleyenin hükümet olduğunu ispata çalışacaktık. İstanbul'da sıkıyönetimin, divan-ı harplerin, kısacası hem askeri hem sivil iki başlı bir Makedonya diktatörlüğünün hüküm sürdüğü bir sırada, bildiri basmak bizi idama kadar götürebilirdi; fakat yayınımızı gazeteyle yapabilirsek, müebbet kürekle (yaşam boyu hapis) kurtulabilirdik. Peki öyle bir gazete nerede? En aşağı bizler kadar deli birini bulmamız, bu delinin de bir gazeteci olması gerekiyordu.

"Bulduk: Türkiye'nin ilk sosyalisti Hilmi, gazetenin adı *İştirak.*

"Hilmi bunu kabul etti. Gazeteyi ben doldurdum. Katil karşısında susan mebuslara, Türkçe gazetelere atıp tutmuştum. Şunu da söylemişim: 'Şehrimizde Alman, İngiliz, Fransız, Rum ve Ermeni dilleriyle çıkan gazeteler olaylardan uzun uzadıya bahsederek hükümeti göreve çağırdılar, sütunlarını siyah çizgiler arasına aldılar. Türk gazeteleri ise basının onurunu sefil derecelere indirdiler...'

"*İştirak* gazetesinin o sayısı, hükümet toplatma kararı verip harekete geçinceye kadar satışa çıkarıldı ve ertesi sabah en çok satılan, kapışılan, satış rekoru kıran gazete oldu..."[7]

Ahmet Samim için arkadaşları büyük bir cenaze töreni düzenlediler. Cenaze Babıâli'deki *Hilal* basımevine götürüldü. Oradan da Sultan Mahmut türbesine götürülecekti. İttihatçılar bunu beklemediler. Basımevinin kapısı kırıldı ve dört kişi tabutu omuzluyarak kaçırdılar ve mezarlığa götürüp gömdüler.[8]

Yıllar boyunca hep aynı oyunlar oynanmadı mı?

Zeki Bey

1866'da doğan Zeki Bey Galatasaray Lisesi'ni ve Siyasal Bilgiler Okulu'nu birincilikle bitirdikten sonra, bir süre Dışişleri Bakanlığı Çeviri Bürosu'nda çalışmış, daha sonra Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) Komiserliği'nde önemli işler kalemi müdürlüğüne atanmıştı. Zeki Bey bunların yanı sıra çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliği yapıyor ve *Şâhrah* (anayol) gazetesine de başyazı yazıyordu. "Zeki Bey yazılarında Maliye Bakanı Cavit Bey'in politikasını hırpalayan bir düyunu umumiye müdürü idi."[9] Zeki Bey daha önceleri de *Mi-*

(7) R. Halit Karay, "Öldürdüğümüz Üç Gazeteci", *Yirminci Asır,* Aralık, 1952.
(8) Refi Cevat Ulunay, "Öldürülen Gazeteciler", *Milliyet,* 24 Aralık 1959.
(9) R. Halit Karay, "Öldürdüğümüz Üç Gazeteci", *Yirminci Asır,* Aralık, 1952.

zan ve *Serbestî* gazetelerinde de çeşitli konularda yazılar yazmış ve İttihatçıların yönettiği politikayı sert bir dille eleştirmişti.

Son zamanlarda birtakım yolsuzlukların yapıldığını gören Zeki Bey, ciddi bir düşünce gazetesiyle hükümeti uyarmak amacındaydı. Neydi o yolsuzluklar? O günlerde bir brom madeni sorunu vardı. Bu madenin işletilmesi için dışarıdan borç alınmış ve bu işte büyük yolsuzluklar olmuştu. Yine o günlerde kurulan Türkiye Millî Bankası'na da Maliye Bakanı Cavit Bey'in ortak olduğu öne sürülüyordu. Zeki Bey bazı belgelere dayanarak bu konularda bir kampanya hazırlamaya başlamıştı.

İşte bu tür yolsuzlukları ortaya çıkartacak bir kampanyaya girişmek cinayet nedeni olmuştu. İttihatçılar Zeki Bey'i, 10 Temmuz 1911 Pazartesi akşamı Bakırköy'deki evine dönerken kurşunlattılar.[10]

Hasan Tahsin

1883'te İstanbul'da doğan Hasan Tahsin, Harbiye'de Atatürk'ün sınıf arkadaşıydı. Selânik'te *Silâh* adıyla bir gazete çıkardığı için kendisine "Silâhçı Tahsin" dendi. Meşrutiyet'ten önceki yıllarda İttihatçılara katılan Hasan Tahsin, bu örgütte gizli ve önemli görevler aldı. İttihatçılar 1913'te işbaşına geçtikleri zaman da onlara karşı koyan, uzlaşması güç, çevresinde korku yaratan bir kişi olarak tanındı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İttihatçılar onu Sofya'ya gönderdiler. Gitti, ama bir süre sonra izinsiz İstanbul'a geldi. İttihatçılar kendisini "Teşkilâtı Mahsusa" denen gizli örgütün bir toplantısına çağırdılar. Süleyman Askerî Bey'in başkanlığında düzenlenen bu toplantıya Hasan Tahsin hiç korkmadan gitti. Her zaman üzerinde iki silâh taşıyordu. Toplantıda uzun tartışmalar oldu. Sonra ona uyuşturucu bir kahve içirdiler. Bir süre sonra da Çerkez Eşref denen bir adam, Hasan Tahsin'in boynuna ilmikli bir ip atarak kendisini yere yuvarladı. Tahsin tabancısına davranacak zaman bulamamıştı. Gizli örgütün üyeleri dışarı çıktı. Çerkez Eşref de ipi çekerek görevini tamamladı. Cesedi bir çuvala koyup Edirnekapı dışında bir mezarlığa bıraktılar. İki hafta sonra bulundu Silâhçı Tahsin'in cesedi.[11]

İttihatçılar işte böylece Türkiye'de yeni bir çığır açmış oluyordu. Daha sonraki yıllarda bu yolu izleyenler çok oldu.

---

(10) Mustafa Baydar, "Öldürülen Gazeteciler" *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1967.
(11) Mustafa Baydar, a.g.k., *Cumhuriyet*, 29 ve 30 Temmuz 1967.

AHMET RASİM (1865-1932)

Basın tarihimizde en iyi iz bırakan kişilerden biridir. Gazeteciliğin her dalında çalışmış, mesleğin bütün sıkıntılarına katlanmış ve 46 yıl gazetecilik yapmıştır. Çağdaşları arasında yaşamını onun kadar gazeteciliğe veren kişiler parmakla sayılacak kadar azdır. Nerelerde çalışmıştır Ahmet Rasim? Önce Ceride-i Havadis'te, sonra *Tercüman-ı Hakikat*'te, *İkdam*'da, *Malûmat*'ta, Sabah'ta, *Resimli Gazete*'de, *Tasvir-i Efkâr*'da, *Yeni Gün*'de, *Zaman*'da, *Vakit*'te, Akşam'da, *İleri*'de ve *Cumhuriyet*'te. Neler yazmamıştır buralarda: Çeviri, şiir, fıkra, haber, başyazı, hikâye, mizah yazısı, bilimsel yazı, röportaj, dilcilik araştırmaları, inceleme yazısı, anı, tarih yazıları, edebiyat eleştirileri, ramazan sohbetleri, şehir mektupları, gezi notları...

Ahmet Rasim mesleğe girişini şöyle anlatır:

"Ben gazeteciliğe henüz okulda iken beni rahatsız eden bir sebebin zoruyla girmiştim. Para kazanmak değil, gazete matbaası olsun da neresi olursa olsun, o binadan içeriye girmek, isterse bütün yazarlar topluluğunun en ardında bulunmak tek emelimdi. Hele başyazarlığın şan ve şerefi, o geleceğin güneşi zavallı ruhumu yakıp kavururdu."

Böyle bir istekle gazeteciliğe atılan Ahmet Rasim, önce İstibdat Dönemi'nin bütün zorlukları içinde yazı yazmaya çalıştı. Polis izledi kendisini, zaptiye müdürlüğünde sorguya çekildi kaç kez, sansür yüzünden başı ne belâlara girmedi, ekmek parası bulamadığı günler olmuş, işsiz kalmış, ama gazetecilikten vazgeçmemişti.

1927'de Ahmet Rasim yine işsizdir. Kendisine bir zamanlar açıktan para veren Baba Tahir, Ahmet Cevdet ve Mihran Efendi gibi gazete patronları da yoktur artık Babıâli'de. İş aramak için Ankara'ya gider. Anafartalar caddesinde İsmail Müştak Mayokan'a rastlar, laf arasında, işsizliğini anlatır. Mayokan çok duygulanır, hemen o akşam Atatürk'e söz eder bundan. Atatürk heyecanlanır:

"Yarım yüzyıl Türk irfanına hizmet etmiş bir kişiye nasıl yardım edilmez," diye hemen o gece bütün otelleri aratıp Ahmet Rasim'i buldurur. Çankaya'ya getirirler. Atatürk ayakta karşılar Ahmet Rasim'i, yanına oturtur. Sonra da:

"Açık bulunan İstanbul milletvekilliğini lütfen kabul eder misiniz?" der.

Ve Ahmet Rasim İstanbul milletvekili olur. Bu büyük gazetecinin son beş yılı Meclis'te geçecektir artık.

Ahmet Rasim, Türk basın tarihi üzerine eğilen ve bu konuda araştırmalar yapıp bir şeyler ortaya çıkaran ilk büyük gazeteci olmuştur. Bizde basın tarihinin kurucularından biridir.

Ahmet Rasim'in yaşadığı yıllarda gazetecilik okulları dünyada daha yeni yeni açılmaya başlanmıştır. Çünkü yeni bir bilim ve eğitim konusudur gazetecilik. Buna rağmen Türkiye'de gazetecilik okulu açılması düşüncesini ilk ortaya atan Ahmet Rasim'dir. Şöyle diyecektir bir yazısında:

"Benim gençliğimde gazetecilik, âdeta 'devşirme' kişilerden, az çok okumuş, az çok düşünce sahibi, az çok anladığını anlatır, söyleneni anlar, bu halleriyle beraber, okuyucu zümresi çoğunluğunun üstünde bir kültür düzeyinde kimselerden meydan gelmişti.

"Şimdi ise gelişme zamanıdır. Bu nedenle, bir gazetecilik okulu açılması gereği şiddetle duyulmaktadır. Fakat, bunu "gazeteciler" açmalıdır.

"Artık kendimizi yavaş yavaş toplayalım. Sendikalarımızı, okullarımızı yapalım. Zira bu gidiş gidiş değil."

Gazetecilerin sendika kurmaları düşüncesini de demek ilk olarak Ahmet Rasim ortaya atmıştır.

Ahmet Rasim'in basın alanında ortaya attığı en önemli konulardan biri de okullarda öğrencilere "gazete okumak ve gazeteleri anlamak" için dersler konması tasarısıdır. Gazetecilik eğitiminin öncülerinden birisidir Ahmet Rasim.

İLK HABER AJANSLARI

Osmanlı Telgraf Ajansı (1911-1914)

Türkiye'de ilk yerli haber ajansı 1911'de kurulan Osmanlı Telgraf Ajansı'dır. Salih Gürcü adlı bir kişinin kurduğu bu ajans, devletten bazı yardımlar elde ediyordu. Havas ve Reuter Ajanslarıyla imzalanan anlaşmalar gereğince de Osmanlı Telgraf Ajansı, bu ajansların Türkiye'de haberlerini yayma tekelini almıştı. Gerçekte bu ajans, Havas ve Reuter'in örtülü bir örgütüydü.

Ajans bir süre sonra hükümetten daha çok yardım istedi, gücünü artırmaya yöneldi. Hükümet, bu istekleri destekleyecek bir kanun tasarısı hazırladı ve bunu Mebusan Meclisi'ne getirdi. Tasarıda bu ajansın yurtiçinde 15 büro kurması öngörülüyor ve bürolardan

çekilecek tellerin günde 50 kelimesinin ücretsiz olması isteniyordu. Meclis'te bazı milletvekilleri bu tasarıya karşı çıktılar: "Hükümetin yetki vermek istediği ajans yabancı bir ortaklıktır. Bunlar yanlız kendi çıkarlarını korumaya çalışacaklardır: Yabancı bir ortaklığa bu yetkileri vermektense ulusal bir ajansın kurulması doğru olur," dendiyse de hükümet öne sürdüğü tasarıyı geri almadı ve Meclis'ten geçti. Osmanlı Telgraf Ajansı İngiliz ve Fransız hükümetlerinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1914'te kapatıldı. Bu ajansın Mütareke yıllarında yeniden canlandırıldığı anlaşılıyor. Havas ve Reuter ajansları Ekim 1922'de bu ajansla bir anlaşma imzaladılar.[12]

Osmanlı Millî Telgraf Ajansı (1914-1918)

Osmanlı Telgraf Ajansı'nın kapanmasının ardından Hükümet yeni bir ajansın kurulmasını öngörüyordu. Osmanlı Millî Telgraf Ajansı bu koşullar altında kuruldu. Bu ajans da Alman haberalma servislerinden alınan bültenleri yayınlıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanların yenilgisi üzerine bu ajans da kapandı.

Türkiye-Havas-Reuter Ajansı (1920-1922)

Osmanlı'nın yenilgisinden sonra İstanbul'a yerleşen yabancılar hemen Türkiye'de kendi haberlerini yayacak bir ajans kurmaya kalktılar. Türkiye-Havas-Reuter Ajansı 1920 Nisan'ında bu amaçla kuruldu. Ajans bu görevini iki yıl yaptı. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sona ermesiyle ajansın da görevi sona ermiş oluyordu. Hele Anadolu Ajansı kurulduktan sonra Türkiye-Havas-Reuter Ajansı'na yapacak hiçbir iş kalmıyordu. Onlar da sadece malî ve ekonomik bülten yayınlamakla yetindiler. Bir süre sonra bütün yetkiler Anadolu Ajansı'nda toplandı. 3 Ekim 1923'te Havas-Reuter bürosu kapandı.

SOL BASIN

Sol basın Türkiye'de İkinci Meşrutiyet yıllarında doğdu. Daha önceleri tek tük sol eğilimli yazılar vardı, hatta Namık Kemal'in *İbret* gazetesinde bile Avrupa'daki işçi olaylarının önemini belirten ve sosyalizmden haberler veren yazılar çıkıyordu ama bunlar sol basın tarihi için bir başlangıç sayılamaz.

(12) Pierre Frederix, *Un Siècle De Chasse Aux Nouvelles*, s. 342.

A. Cerrahoğlu bizde ilk sosyalist gazetenin 1908 Kasım'ında İzmir'de Boykotaj Cemiyeti'nin yayınladığı haftalık *Gâve* gazetesi olduğunu belirtiyor.[13] *Gâve* liberal sosyalizmi savunuyordu. Bu sosyalizm İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kutsal sayan, Padişahçı ve Hilâfetçi bir sosyalizmdi. *Gâve* işçilerle eşrafı ve sermayecileri uzlaştırmaya yöneliyor ve batı kapitalizmine karşı geliyordu.

Yine A. Cerrahoğlu'na göre 1909'da Selânik'te çıkan *Amele* Gazetesi de ilk sosyalist yayınlar arasında yer alır.

İştirak: İstanbul'da ise yankı uyandıran ilk solcu gazete Hüseyin Hilmi'nin 26 Şubat 1910'da yayınlamaya başladığı haftalık *İştirak* gazetesidir.[14] Bu gazetenin iki dönemi vardır:

26 Şubat 1910'dan, 15 Eylül 1910'a kadar 20 sayılık bir dönem. Bu süre içinde de *İştirak* iki buçuk ay kapalı kalmıştır.

20 Haziran 1912'den, 9 Ekim 1912'ye kadar üç buçuk aylık bir dönem. Bu süre içinde gazete 33'üncü sayıya kadar yayınlanabilmiş, sonra kesin olarak kapatılmıştır.

İştirak gazetesinde yabancı ülkelerdeki sol eylemler ve Türkiye işçi sorunlarıyla ilgili yazı ve haberler çıkmıştır. Gazete o dönemde kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın da sözcülüğünü yapıyordu.

Sosyalist, İnsaniyet ve *Medeniyet* gazeteleri: Bunlar *İştirak*'in kapatıldığı dönemlerde yine aynı kişilerin ancak birkaç sayı çıkartabildikleri gazetelerdir.[15]

İdrak: İştirak 1912'de son defa kapandıktan sonra İstanbul'da uzun yıllar yeni bir sol gazete çıkmamıştır. Osmanlı Sosyalist Fırkası da dağılmıştır zaten. Ama 1918'de, Mütareke'den sonra eski sürgünler İstanbul'a dönmeye başlarlar. İştirakçi Hilmi de 1919 Şubat'ında Türkiye Osmanlı Fırkası'nı kurar. Partinin bir yayın organına ihtiyacı vardır. 28 Nisan 1919'da *İdrak* gazetesi çıkartılır. Bu gazete uzun ömürlü olmayacak ve aynı yıl 22 Temmuz'da yayınlanan 33'ncü sayıdan sonra kapanacaktır.

İdrak neden kapandı? O dönemde *İdrak*'te çalışmış olan Münir Süleyman Çapanoğlu gazetenin bu son sayısında Sadrazam Ferit Paşa'ya karşı çok ağır yazılar yazıldığını, sansürün çıkardığı bütün yazı-

(13) A. Cerrahoğlu, "Osmanlı Döneminde İlk Sosyalist Yayınlar", *Ant* dergisi, sayı 4, s. 83.

(14) Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar,* s. 26. 44.

(15) *Sosyalist* 24 Kasım 1910 (yalnız 2 sayı çıkmıştır) *İnsaniyet* 1 Aralık 1910 (3 sayı), *Medeniyet* 14 Aralık 1910 (2 sayı).

ların yine gazeteye konduğunu ve bunun üzerine polis ve jandarmanın gazeteyi bastığını anlatıyor.[16]

İştirakçi Hilmi

İştirakçi Hilmi, İkinci Meşrutiyet yıllarının en ilginç kişilerinden biridir. M. S. Çapanoğlu'na göre, "Hilmi'nin politikayla, ilimle, edebiyatla, hatta sosyalizmle, şu veya bu toplumsal davayla hiçbir ilgisi yoktu. Bir kara cahildi o. Ama ona bir kere sosyalist denilmişti. Bir aralık kendi de inanmıştı buna. Sonra saptı, sapıttı. Hepsi bu kadar..."[17]

Hilmi, İzmir'de doğmuş, 1908'den önce orada *Serbest İzmir* adlı bir gazete çıkardıktan sonra İstanbul'a gelip yerleşmiştir. Hilmi'nin nasıl sosyalist olduğu konusunda çeşitli hikâyeler var. Bir söylentiye göre Hilmi 31 Mart Vakası'ndan önce Romanya'da bir gezide bulunduğu sırada, orada bir işçi gösterisi görmüş ve o heyecanla sosyalist olmuştur. Başka bir söylentiye göre de bir gün arkadaşlarıyla konuşurken, Hilmi, "Herkes bir meslek sahibi oldu, ben ne olsam acaba?" diyecek olmuş, bunun üzerine Baha Tevfik adlı bir dostu da, "Sosyalist ol be Hilmi," demiş ve sosyalizmin ne olduğunu anlatmış. O da meslek olarak sosyalizmi seçmiş.

Hilmi o günden sonra bütün yaşamı boyunca hep kırmızı gömlek veya kırmızı yelek giymiş ve kendisini sosyalizmin Türkiye'de en yetkili temsilcisi saymıştır. Bu yüzden de yıllar boyu sürgünlere gönderilmiştir. Ama işçileri örgütleyip bir eyleme sokmak için savaşmaktan da vazgeçmemiştir hiç. 1920 ilkbaharında İstanbul'da Tabakhane, Tersane ve Tramvay işçilerinin grevini düzenleyen odur. 1 Mayıs 1921'de "Amele Bayramı" dolayısıyla Demiryolları ve Tramvay işçilerinin işi bırakmasında onun önemli katkısı olmuştur. Büyük bir kışkırtıcıdır Hilmi.

Ama onun yaşamının son yılları hâlâ çözülememiş sorularla doludur.

İdrak gazetesinin o toplatılan son sayısını nasıl ve neden hazırlamıştı Hilmi? Belli değil.

Münir Süleyman Çapanoğlu, İştirakçi Hilmi'nin, Mayıs-Haziran

(16) M. S. Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, s. 66-75.

(17) M. S. Çapanoğlu, *a.g.e.*, s. 66-75.

1920'de Tramvay işçileri greviyle o zamanki yabancı tramvay şirketini büyük zarara soktuğunu, şirketin bu yüzden Hilmi'yle pazarlığa giriştiğini ve "kendisine malî yardımda bulunduğunu, hatta para verip maaş bağladığını" yazıyor.[18]

Yine Çapanoğlu şöyle diyor: "Hilmi mütareke yıllarında oldukça büyük bir faaliyet gösterdiği halde, ona ne hükümet, ne de işgal kuvvetleri dokundu. Hilmi kırmızı otomobilinde azametle dolaştı, yedi, içti, eğlendi... Ona niçin dokunmadılar?..."

Ama sonunda İştirakçi Hilmi de 1923 sonbaharında bir akşam, Bozdoğan Kemeri'nde "Haydar adlı bir "sivil polis" tarafından tabancayla vurularak öldürüldü. Yakaladılar bu Haydar'ı. İpe sapa gelmez sözler söyledi. Sonunda 15 yıla mahkûm ettiler.

Hilmi birtakım bulanık işlere karışmıştı ama Meşrutiyet yıllarının ünlü İştirakçi Hilmi'sini acaba gerçekte kimler öldürtmüştü?

Hâlâ belli değil...

(18) M. S. Çapanoğlu, *a.g.e.*, s. 72.

IV

Mütareke Yılları ve Kurtuluş Savaşı

(1919-1923)

Birinci Dünya Savaşı'nın Almanya, Avusturya ve Türkiye için büyük bir yenilgiyle sona ermesinden ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Türkiye'de yeni bir dönem başladı. İmzadan üç gün sonra Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve İttihatçıların önde gelenlerinden bazıları yurtdışına kaçtılar. İngilizler Mütareke anlaşmasına uymayarak Musul'u işgal etti. Alman İmparatoru V. Wilhelm tahtını bıraktı. Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl da tahtından çekilmek zorunda kaldı. Aradan iki hafta bile geçmeden, 13 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan bir donanma İstanbul limanına girdi. Üç gün sonra da 400 İngiliz askeri İstanbul'a çıkarak işgal durumunu başlatmış oldular.

O dönemde basın ne durumdaydı?

MÜTAREKE YILLARINDA İSTANBUL BASINI

Mütareke yıllarında İstanbul'da çeşitli eğilimlerde gazete çıkmıştır. Bir yanda Millî Mücadele'yi destekleyenler vardı: *İleri, Yeni Gün, Akşam* ve *Vakit.* Bir yanda da Millî Mücadele'ye bütün güçleriyle saldıranlar: *Peyam-i Sabah, Alemdar* ve *Türkçe İstanbul.* Bunların dışındakiler Anadolu'daki direniş eylemine sempatisi olan gazetelerdi: *Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat.* 1922 Kasım'da yeniden çıkan *Tanin* yine İttihatçıları koruyordu. Koyu İslâmcılar *Sebilürreşad*'ın çevresinde toplanmışlardı. Komünistler de *Aydınlık* dergisini çıkardılar.

İstanbul'da birçok kimse, Amerikan Başkanı Wilson'un bütün ülkelere egemenlik tanınmasını öneren bildirisinin Türkiye'ye de yeni ufuklar açacağını umut etmeye başladılar. Bu amaçla bütün ünlü ga-

zeteciler ve düşünürler bir araya gelerek Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular (4 Aralık 1918).

Kimler yoktu ki yönetim kurulunda: Halide Edip, Dr. Celâl Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit Karay... Cemiyetin üyeleri arasında şu yazarlar da yer alıyordu: Celâl Nuri (*Ati* gazetesi), Necmettin Sadak (*Akşam*), Velid Ebüzziyya (*Tasvir-i Efkâr*), Cevat (*Zaman*), Ahmet Emin Yalman (*Vakit*), Mahmut Sadık (*Yeni Gazete*), Yunus Nadi (*Yeni Gün*)...

Dernek, Amerikan mandacılığının öncülüğünü yapan bir durumdaydı. Yöneticiler ertesi gün Başkan Wilson'a bir mektup gönderdiler. Mektupta Türkiye'de yapılacak reforma Amerika'nın tek başına rehberlik etmesi ve Türkiye'yi en az 15 yıl aydınlatması, eğitmesi ve koruması öneriliyordu.

Dernek, İngiliz hükümetine gönderdiği bir mektupta da İngiltere'nin "Amerikan Mandası"na aracılık yapmasını istiyordu.

Akşam

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşıldığı bir dönemde dört genç bir araya gelerek bir gazete çıkarmaya karar verdiler.

Bunlardan Necmettin Sadak (1890-1953) 28 yaşındaydı. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Lyon Üniversitesi'nde sosyoloji okumuş ve savaş çıkınca yurda dönerek, Milli Eğitim Bakanlığı Telif ve Çeviri Kalemi'nde görev almıştı. 1916'da İstanbul Üniversitesi'nde, Ziya Gökalp'le birlikte sosyoloji dersleri vermişti. Bir yandan da *Sabah* gazetesinde yazıyordu.

Kâzım Şinasi Dersan (1891-1964), Paris'te tarih okumuş ve o da İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuştu. Tarih dersleri veriyordu.

Ali Naci Karacan (1896-1955), Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra gazeteciliğe başlamış, *Tasvir-i Efkâr* ve *İkdam* da çalışmıştı.

Falih Rıfkı Atay (1894-1971), Mercan İdadisi'ni ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra *Tanin* gazetesinde çalıştı. Savaş yıllarında Cemal Paşa ile birlikte Suriye de bulundu. Paşa bahriye vekili olunca onun özel kalem müdürlüğünü yaptı. Necmettin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan ve Ali Naci Karacan bağımsız bir gazete çıkartmaya karar verince o da onlara katıldı.

Akşam'ın ilk sayısı 20 Eylül 1918'de yayınlandı. Gazete çıktıktan bir buçuk ay sonra Sultan Reşat öldü ve Vahdettin tahta çıktı. Artık

yeni bir dönem başlıyordu. Bir süre sonra Bulgaristan cephesi yarıldı, İngilizler Filistin cephesinden saldırıya geçtiler. Şam düştü. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı. 13 Kasım'da da İstanbul Limanı İngiliz ve Fransız zırhlılarıyla doldu. *Akşam* işte böyle bir ortamda yayına başlıyordu.

Sadak 31 Ekim 1918'deki başyazısında, "Umutsuzluğu kapılmayalım, yarını düşünelim. Bu, nihayet bir askeri anlaşmadır," diyordu. Olaylar hızla gelişiyordu. Sadak, hükümetin ulusa dayanması gerektiğini savunarak, "Padişahların güvenini kazanmak yeterli değildir," diye yazdığı için eleştirilere uğradı (12 Kasım 1918).(1) Sadak, daha ulusal direnişin başlamadığı günlerde de "Bütün dünyadan umudu keserek yapayalnız kaldığımız şu anda kurtuluşumuzu kimden bekliyoruz? Birleşelim ve hazırlanalım. 600 yıllık bir ulusun geleceği söz konusu olurken sen dedin, ben dedim gibi şeylerle meşgul olmak günahtır," diye yazarak halka moral veriyordu (16 Kasım 1918).

Buna karşılık hükümet muhalefet yapan bütün gazetelere karşı sansür uygulamaya başladı. 2 Aralık'ta Sadak'ın yazısı tümüyle sansür edilmiş, yazının yalnız başlığı kalmıştı. Öteki sayfaların da yarısı beyaz çıkmıştı.

Sadak ertesi gün şunları yazdı: "Gazetemizin dünkü sayısı okuyucularımızı güldürecek bir durumdaydı. Abdülhamit zamanından kalma, dar kafalı bir sansüre uğramış, nerede zulüm, kahır, millet, kuvvet, istibdat kelimeleri varsa çıkartılmıştır." (3 Aralık 1918)

Akşam 1919 ve 1920 yıllarında genelde bir haber gazetesi niteliğini taşıyor, İstanbul'daki siyasal olaylara ve dış haberlere yer veriyordu. Anadolu haberlerine öncelik verildiği pek görülmüyordu.

Necmettin Sadak, 27 Ocak 1921'de çıkan yazısında "Anadolu Hükümeti"ni Bolşevizme karşı dikkatli olmaya çağırıyordu. İki gün sonra da Anadolu'nun Bolşeviklere yüz vermeyerek Londra'ya koşmasını ve İngilizleri kazanmasını istiyordu (29 Ocak 1921). *Akşam*'ın direnişten değil de, İngiltere ile barıştan yana olduğu görülüyordu (1 Şubat 1921).

Gazete iki gün sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın bir sözüne yer vererek, "Biz barış istiyoruz," dediğini belirtiyordu. Ankara'nın mu-

(1) Bu bölümdeki tüm başyazı alıntıları için kaynak: Zeki Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 4 cilt.



hakkak Londra'ya delege göndermesini ve Türk davasının orada savunulmasını öneriyordu (6 Şubat 1921).

Sadak, Sovyetler'in İngiltere ile ticaret anlaşması yapmalarından da kuşku duyuyor ve bu konuda dikkatli davranılmasını istiyordu (14 Şubat 1921).

Gazete, Şubat 1921 sonlarında ise Anadolu haberlerine öncelik veriyor ve 1 Nisan'da okuyuculara "memleketin kurtarıcısı olan Kuvay-ı Millîye'nin kudret ve fedakârlığından emin olmalarını" öneriyordu. O günlerden sonra *Akşam* artık zafer haberleriyle doldu. Ama İstanbul yönetimine de karşı çıkmıyordu. Örneğin 17 Nisan'da gazetede, "Padişahımız Anadolu yaralılarına yardım için 10.000 lira ihsanda bulundular," diye bir haber yer aldı.

Ondan sonraki günlerde *Akşam*'da şu yazılar görülüyor:

"Müslümanlar! Vatan ve istiklâl için yaralanan Anadolu'daki kardeşlerimizi unutmayınız." (21 Nisan 1921)

"Anadolu'da herkes silâh başına." (25 Nisan 1921)

"İstanbul kalbiyle, ruhuyla Anadolu'ya bağlandıktan sonra kendini hissetti. Bu kuvvet buradaki düşmanları ezdi, susturdu." (N. Sadak, 26 Nisan 1921)

"Anadolu zaferinden hayrete düşenler, belki Sorbon'da okumuşlardır ama Anadolu köyünde ismini yazamayan bir rençberden daha cahildir." (Falih Rıfkı Atay, 30 Nisan 1922)

"Lenin, nazariyelerinden feragat etti." (17 Mayıs 1921)

Necmettin Sadak, Ruslarla görüşülmesinden endişe edilmemesini yazıyor (23 Mayıs 1921).

"İstanbul'u kurtaralım. İstanbul'da Türk kalmıyor." (30 Mayıs 1921)

"Mukadderatımızı düşündüm. Siz şeker yerken onlar açlıktan ölüyor." (10 Haziran 1921)

"Söz silâha kaldı." (Necmettin Sadak, 23 Haziran 1921)

"Türk futbolcuları Pera Rum takımını yendi. Fevkalade heyecanlı maçı 10.000 kişi izledi." (27 Haziran 1921)

"Eğer bu istiklâl ve özgürlük ordusu galip gelmemiş olsaydı, o asrın tarihini yazan sayfalar o kadar kara, o kadar çirkin olacaktı ki..." (Necmettin Sadak, 29 Ağustos 1921)

"Sönmüş görünen Türk ruhu, 7 günden beri Sakarya kıyılarında bir alev gibi yanıyor." (Falih Rıfkı Atay, 31 Ağustos 1921)

"Mustafa Kemal artık bir insan değil, bir timsaldir." (22 Eylül 1921)

"Lenin, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Muzaffer Türk Ordusu'nun himmetiyle Şark meselesinin yakında Türkiye lehine halledileceğinden ümitli olduğunu belirtti." (6 Ekim 1921)

"Henüz çizgi çizmesini bilmeyen insanlar, onu hayallerinde gördüğü şekilde yapıyorlar. Zira, herkesin kendi Mustafa Kemal'i var. Onda kendimizi seviyoruz. Onu hepimiz olmak istediğimiz şeye benzetiyoruz. Halk onda kendini tanıyor, kendine tapıyor." (Falih Rıfkı Atay, 19 Aralık 1921)

"Cahil vaizlerin saçma konuşmalarına artık bir çeki düzen vermek gerekir." (10 Mayıs 1922)

"Anadolu'nun manzarası bir iskelet gibi. Avrupalının görüşüne göre cehennemin tam ortasındayız. Neyi savunuyoruz? Hazinelerimiz, şehirlerimiz, bankalarımız, sarraflarımız yok. Milletlerin çoktan unuttuğu bir faziletimiz var." (8 Ağustos 1922)

"Engel tanımayız. Biz ikinci bir Anafartalar yapmak istemeyiz." (Necmettin Sadak, 23 Eylül 1922)

"Hürriyet ve namus müdafaasında bütün dünyanın ve kendi hükümetinin terk ettiği millet, dün Ankara Büyük Millet Meclisi'nde yeni Türkiye Devleti'nin esaslarını ilân etti." (3 Kasım 1922)

Ati-İleri

Ati gazetesini Celâl Nuri (İleri) ile Suphi Nuri (İleri) birlikte çıkardılar. *Ati* 19 Şubat 1919'da adını değiştirerek *İleri* oldu.

Mustafa Kemal duyulmasını istediği haberleri *İleri*'ye ulaştırıyor ve bu yazılar gazetede başka adlarla yayınlanıyordu. *İleri* âdeta Millî Mücadele'nin İstanbul sözcüsüydü. Bu yüzden İngilizler Celâl Nuri'yi 1920 Mart'ında Malta'ya sürdüler. Celâl Nuri, döndükten sonra milletvekili oldu, Suphi Nuri de bir süre sonra üniversiteye geçti. *İleri* 1924'de kapandı.

Celâl Nuri (1877-1937), Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra eğitimini Fransa'da sürdürdü. Daha sonra Meclis-i Mebusan'a Gelibolu'dan milletvekili seçildi. Sonraları Birinci dönemden Beşinci döneme kadar TBMM üyeliği yaptı. *Ati* ve *İleri* gazetelerindeki yazılarıyla Kuvay-ı Millîye'yi ve Ankara Hükümeti'ni destekledi. Cepheden en doğru haberleri her zaman *İleri* gazetesi duyurdu.

Suphi Nuri (1881-1945), Galatasaray'ı ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nda eğitimini tamamladı. *Ati* ve *İleri* gazetesinde Ankara'nın sözcülüğünü yapacak türde yazılar yazdı. Daha sonraları İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ve Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda öğretim üyeliği yaptı. İki kardeş de siyasal, ekonomik, hukuk ve sosyal içerikli birçok kitap yazdılar.

Yeni Gün

Yeni Gün'ü 3 Eylül 1918'de Yunus Nadi (1880-1945) kurdu. Yunus Nadi ilk okulu Fethiye'de okuduktan sonra, Rodos'ta Süleymaniye medresesinde eğitimini sürdürdü. Sonra Galatasaray'ı ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 20 yaşında *Malûmat* gazetesinde yazmaya başladı, Abdülhamit rejimine karşı yazdığı için 1901'de Midilli'ye sürüldü. Cezasını tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü, *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr*'da, İttihat ve Terakki Partisi'nin Selânik'teki organı *Rumeli* gazetesinde çalıştı. Meclis-i Mebusan'a seçildi. Sonra da 3 Eylül 1918'de kendi gazetesi *Yeni Gün*'ü çıkardı. Zekeriya Sertel ve Nebizâde Hamdi de yazı kadrosundaydılar.

Yunus Nadi o dönemde hükümeti yeren yazılarıyla dikkati çekiyor ve İngiltere ile Fransa'nın Türkiye'ye karşı tutumlarını eleştirerek, "Türkiye yarın onlarla dost bir unsur olabilecekken Yunanistan'ı karşımıza çıkardılar," diyordu.

Öte yandan Yunus Nadi Amerika'ya güvenen bir tutum içindeydi, "Amerika Yardım Kurulu'nun Anadolu gezisinden faydalanma fırsatı kaçınılmamalıdır," diyordu (8 Mart 1919).

Öteki gazeteciler gibi o da Wilson Prensipleri Derneği'nin kurucularındandı. "Wilson prensiplerine dayanarak, halkımızı dakika geçirmeden savunalım. Biz mağlubuz, verilecek kararları kabulden başka çaremiz yoktur," diye karamsar yazılar yazıyordu (13 Mart 1919).

Yeni Gün, 26 Mart 1919'da kapatıldı ve altı buçuk ay kapalı kaldı. 11 Ekim 1919'da çıkan ilk sayıda Mustafa Kemal Paşa'yla yapılmış bir konuşma yer aldı. *Yeni Gün* artık Mustafa Kemal yanlısı bir gazete olmuştu. Ama o günün koşulları içinde yine de gazetede, "Sevgili Padişahımız" başlıklı yazılar da çıkıyordu. (29 Ekim 1919)

Yunus Nadi her ne kadar Mustafa Kemal yanlısı ise de onun düşüncelerini ve tasarılarını anlamış sayılmazdı. Gazetede, yine de Türk-İngiliz milletleri arasında esaslı dostluk ilişkilerinin ihmal edi-

lemeyeceği belirtiliyor ve "Doğu'da Türk'ün varlığı ne kadar gerçek ise İngiltere'nin Asya İmparatorluğu da o kadar önemli bir olaydır," diye yazılar çıkıyordu (12 Kasım 1919). Yunus Nadi, "İngiltere'nin Asya İmparatorluğu'na verdiği önem Osmanlı devletinin varlığıyla çelişmez. Dostluk devrimi hazırlamaya çalışmak gerekir," diyordu (16 Kasım 1919).

Yunus Nadi her şeye karşın Amerika'dan hâlâ medet umuyor ve "Amerika'nın zavallı Şark'a el uzatmasını" istiyordu (9 Ocak 1920).

İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisi'ne de güveniyor ve, "Meclis'in en önemli görevi, bütün milleti Saltanat'ın ve Hilafet'in taç ve tahtı etrafında toplamaktır," diye yazıyordu (12 Ocak 1920). Yunus Nadi ertesi gün çıkan bir yazısında da, "Padişah bir baba lisanıyla, tutulacak yolu gösteriyor," demekten çekinmemişti.

Ama bunun yanı sıra da, "Emperyalizm mağlub oluyor. Kesin ve tam olarak mağlub olacaktır," diye yazılar da yazıyordu (25 Ocak 1920).

Aynı dönemde gazetenin Amerika muhabiri olan Zekeriya Sertel oradan yolladığı mektuplarda, "Amerikan kamuoyunun tamamen bize karşı olduğunu" belirtiyordu (10 Mart 1920). Yunus Nadi ise o günlerde çıkan imzasız bir başyazıda, "Amerika'nın Türk barışı için müdahale etmesini memnuniyetle karşılayacağını," bunun için de "Amerikan kamuoyunu aydınlatmamız gerektiğini" öne sürüyordu (22 Mart 1920).

Bütün bunların yanı sıra İstanbul'da gazetecilerin çalışma koşulları çok güçleşmişti. Yunus Nadi, 8 Nisan'da çıkan bir yazısında şöyle diyordu: "Bazen hür olduk, fakat bazen çok güç durumlarda kaldık. Sesimizi çıkaramaz olduk."

Gazete bu koşullarda görevini yapamadığı kanısındaydı. *Yeni Gün*'ün İstanbul'daki son sayısı 12 Nisan 1920'de yayınlandı. Başyazının başlığı "Millet Katilleri" idi. Yazıda şöyle deniyordu: "Önemli siyasal konular var. Fakat okuyucular bu olayları kendi kendilerine incelemeyi ve değerlendirmeyi tercih ediyorlar. Çünkü onlar daha elverişli durumdalar. Bizim değerlendirmelerimizin çoğunun artık değeri kalmamıştır."

İngilizler zaten gazeteyi 17 Mart gecesi basmışlar ve çalışanlarda bir panik havası yaratmışlardı. Bu durumda Yunus Nadi, *Yeni Gün*'ü kapatıp Ankara'ya kaçmaya karar verdi. Gazete dört ay sonra, 9 Ağustos 1920'de Ankara'da yeniden çıkmaya başladı.

Vakit ve Yalman

22 Ekim 1917'de yayın dünyasına katılan *Vakit* gazetesini Ahmet Emin Yalman'la (1888-1971), Mehmet Asım Us (1884-1967) birlikte çıkardılar.

Gazetenin kuruluş sermayesi 500 liraydı.[2] Yazı işleri müdürlüğünü önce Ali Naci Karacan, sonra da Enis Tahsin Til yaptı. Necmettin Sadak ile Kâzım Şinasi de *Akşam*'dan önce *Vakit*'te çalıştılar. Gazeteye sürekli yazı yazanlar arasında Hakkı Tarık Us, Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü Esmer, Reşat Nuri ve Prof. Selahattin vardı. Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp ve Halide Edip de zaman zaman yazı yazdılar.

Ahmet Emin Yalman Selânik'te doğdu. Askeri Rüştiye'yi bitirmesine iki ay kala geçirdiği bir hastalık nedeniyle okuldan ayrıldı ve Selânik Alman Lisesi'ne yazıldı, sonra da İstanbul Alman Lisesi'ni bitirdi. Gazeteci olmayı aklına koymuştu. Mihran Efendi'nin çıkardığı *Sabah* gazetesinde muhabir ve çevirmen olarak meslek yaşamına atıldı. Bir yandan da Hukuk Mektebi'ne yazıldı.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine *Sabah*'tan ayrılarak Abdullah Zühtü'nün çıkardığı *Yeni Gazete*'ye geçti.

1911'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir sınavı kazanarak Amerika'ya gönderildi. Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji, gazetecilik ve istatistik okudu. Bir yandan da *Yeni Gazete*'ye ve *İkdam*'a Amerika mektupları yazdı.

Yurda döndükten sonra, 1914'te Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi'nde) Ziya Gökalp'in yardımcısı olarak sosyoloji dersleri verdi, Mülkiye Mektebi'nde de istatistik okuttu.

Aynı yıllarda *Tanin* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Savaş yıllarında Almanya'ya savaş muhabiri olarak gönderildi ve cephelerden mektuplar yazdı.

Yalman, *Vakit*'i çıkartmasını şöyle anlatır: "29 yaşındaydım. Kendi başıma bir gazete çıkartmaya karar verdim. Bir ortağa ihtiyaç duyuyordum. *Tanin*'de 'Dereden Tepeden' sütununu yazan Mehmet Asım Us aklıma geldi. Düşüncemi kendisine açtım. Derhal ilgi gösterdi. İki yüz ellişer lira sermaye koyarak bu işe girişmeye karar verdik.

"Bir isim bulmak gerekiyordu. Eskiden Lastik Sait Bey'in başya-

(2) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, 2 cilt.

zarlığını yaptığı *Vakit* adı üzerinde karar kıldık. 22 Ekim 1917'de *Vakit*'in ilk sayısı çıktı.

"*Vakit*'in adının duyulmasında, ilk sayıda 20 vagonluk bir şeker yolsuzluğu konusunda verdiğimiz bir atlatma haber rol oynadı. Avusturya'dan 5 kuruşa alınan şekerin 300 kuruşa halka satıldığını ve böylece çok büyük bir vurgun yapıldığını yazmıştık. Harp sansürünün devamına rağmen sansür hiç yokmuş gibi davranıyorduk. 11 Haziran 1918'de sansür tamamiyle kaldırıldı."(3)

Yalman, 10 Mart 1919'da gözaltına alındı. Sonra Kütahya'ya, 1920 Martı'nda da, bağımsızlık hareketini desteklediği için Malta'ya sürüldü, gazetenin yönetimi Asım Us'a kaldı.

O dönemde *Vakit*'te yazanlar arasında Ahmet Cevat Emre ve Yusuf Razi de vardı. *Vakit* bir süre kapatıldı. Yalman'la Asım Us o günlerde gazeteyi *Mütevakkit* adıyla çıkardılar.

Yalman iki yıllık bir sürgün yaşamından sonra Ankara'ya gitti. Kendisine matbuat ve istihbarat genel müdürlüğü önerildi; kabul etmedi, gazeteciliğe döndü, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'le röportajlar yaptı, cepheleri dolaştı.

Yalman, İstanbul'a döndükten sonra 18 Mart 1923'te, ortaklar arasındaki anlaşmazlıktan dolayı, hissesini 12 bin liraya Asım Us'a satarak *Vakit*'ten ayrıldı, Ahmet Şükrü Esmer ve Enis Tahsin Til'le birlikte 26 Mart 1923'te *Vatan* gazetesini çıkarttı.

Mehmet Asım Us: Vefa İdadisi'ni ve Mülkiye'yi bitirdikten sonra bir süre kaymakamlık yaptı. Sonra *Tanin* gazetesinde çalıştı. Ahmet Emin Yalman'la birlikte *Vakit*'i kurduktan sonra Ankara Hükümeti' nin en ateşli savunucularından biri oldu. Mustafa Kemal Paşa bazı düşüncelerini Asım Us'un kalemiyle İstanbul halkına duyurdu.

Asım Us üçüncü, dördüncü beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci dönemlerde Artvin milletvekilliği yaptı.

Peyam-ı Sabah

Bu gazete 1 Ocak 1920'de, iki gazetenin birleşmesiyle yayına başladı. Bunlardan biri 1876'da kurulmuş olan *Sabah* gazetesiydi (Bakınız Bölüm II), öteki de 1913'te, Ali Kemal'in yönetiminde çıkmaya başlamış olan *Peyam* gazetesi.

---

(3) Ahmet Emin Yalman, a.g.e.

Ali Kemal (1867-1922): Gerçek adı Ali Rıza'ydı. Balmumcu esnafı başkanlarından Çankırılı Ahmet Efendi'nin oğluydu. Önce İstanbul'da, sonra da Paris ve Cenevre'de okudu. 1889'da siyasal nedenlerle Halep'e sürüldü. Orada Fransızca ve Edebiyat dersleri verdi. Beş yıl sonra Paris'e gitti ve oradan *İkdam* gazetesine yazılar yazdı. Brüksel Elçiliği ikinci katipliğine atandı. Oradan Mısır'a geçti ve bir prensin çiftliğinde yöneticilik yaptı. 1908'de İstanbul'a dönerek Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne girdi ve yazılarını yeniden *İkdam*'da yayınladı. İktidardaki İttihat ve Terakki Partisi'nin en büyük düşmanı olarak kendini tanıttı.

Bir süre sonra *Sabah* gazetesinde yazmaya başladı. 9 Kasım 1918' deki bir yazısında, "İngiliz milleti kâinatın en azimli milletidir. Devlet-i Osmaniye için iki siyasal ilke biliriz. İçeride milliyetlerin birliği, dışarda İngiliz dostluğu," diyordu Ali Kemal. Bu yazılarıyla İngiltere'yi coşkuyla savunan bir gazeteci olarak bütün vatanseverlerin eleştirileriyle karşılaştı.

Bir hafta sonra, 16 Kasım'da çıkan bir yazısında da şunları yazdı: "İki vatanımız var; biri asıl vatanımız, öteki Fransa!"

Ali Kemal bir süre sonra *Ati* gazetesi başyazarı Celâl Nuri'yle kapıştı. Celâl Nuri'ye ağır suçlamalar yöneltti, o da Ali Kemal'i mahkemeye verdi ve kendisinin, Abdülhamit'e ihbarlar veren bir jurnalci olduğunu ileri sürdü. Bütün öteki gazeteler de bu kavgaya karıştı. Celâl Nuri birkaç gün sonra da Ali Kemal'in bu jurnalini yayınladı. Gazeteler Ali Kemal'in Matbuat Cemiyeti'nden atılmasını istediler. Ali Kemal de, Celâl Nuri'nin örtülü ödenekten para aldığını yazdı, bir yandan da Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetesine saldırarak bu gazetenin İttihat ve Terakki'nin paçavrası olduğunu öne sürdü. *Yeni Gün*'e göre de Ali Kemal, Ermeni kıyımı olaylarını ele alarak yalancı pehlivanlık yapıyordu.

İşte o sıralarda, 4 Mart 1919'da, Birinci Damat Ferit Hükümeti kuruldu, Ali Kemal Eğitim Bakanlığına getirildi.

Derken, İzmir işgal edildi. Ali Kemal çeşitli demeçler vererek Yunan işgalinin geçici olduğunu, işgallere karşı koymanın Barış Konferansı'nı sekteye uğratacağını öne sürdü.

Oysa işgallere karşı dört bir yandan protestolar yükseliyordu. İçişleri bakanlığına getirilen Ali Kemal ise şunları söylüyordu: "Hükümet bu sıralarda işgalcilere karşı savaşa tutuşamaz. Varlığımızı ancak siyaset yoluyla savunabiliriz. Millî ordu kurmak gibi devletin se-

lâmetine son bir darbe vurmak isteyenleri zorla yola getiririz." (8 Haziran 1919)

Artık hedef Mustafa Kemal'di. Ali Kemal 21 Haziran 1919'da verdiği bir demeçte Mustafa Kemal'in telkinlerine uyan subay ve memurların Divan-ı Harbe verileceklerini açıkladı. İki gün sonra valiliklere gönderdiği gizli bir emirde de Mustafa Kemal'in görevinden alındıktan sonra kusurlarını daha açık ortaya vurduğunu öne sürüyor ve onun emirlerini yerine getirenlerin sorumlu olduklarını belirttikten sonra, "Harp ve darp ile bu müthiş dava kazanılmaz," diyordu.

Ali Kemal'e göre, Mustafa Kemal ve arkadaşları Rumlardan daha tehlikeli düşmanlardı, soyan, yıkan ve katleden çeteler kuruyorlardı. Ona göre millî ordu hazırlamak bir felâketti. "Askerler tarafından verilecek emirleri yerine getirmeyiniz," diye bildiri üzerine bildiri yayınlıyordu.

Ali Kemal 25 Ağustos 1919'da *Sabah* gazetesine geri döndü.

Ali Kemal yine aynı şiddetle Mustafa Kemal'e ve Anadolu eylemlerine saldırılarını sürdürüyordu. Sonunda, 22 Ağustos 1919'da kendi yönetiminde yayınlanan *Peyam* gazetesinin başına geçti ve orada da düşmanca kampanyasına devam etti. Ali Kemal artık her fırsatta afişe olmuş bir Millî Mücadele düşmanı ve işgalcilerin uşağı durumunda bir gazeteciydi.

Rıza Tevfik, Ahmet Refik, Yahya Kemal ve Yakup Kadri de zaman zaman *Peyam*'da yazıyordu.

Peyam'ın parasal durumu çok parlak olmadığı için Ali Kemal bir süre sonra Mihran Efendi'nin *Sabah* gazetesiyle birleşmek zorunda kaldı, iki gazete 1 Ocak 1920'de birleşerek *Peyam-ı Sabah* adıyla yayına başladı.

Sabah gazetesinde 31 Aralık günü şöyle bir ilân yayınlandı: "Gazetemiz yarından itibaren *Peyam* gazetesi başmuharriri Ali Kemal Bey'e tevdi edilmiştir. Meşrutiyetimizin başlarından, hatta eski devirden beri siyaseten, ilmen, edeben mesleğini hiç değiştirmemiş, kalem ve vicdanından başka hâkim tanımamış birkaç muharririmiz varsa, şayet varsa, onlar da hiç şüphe yok ki Ali Kemal Bey ve arkadaşlarıdır. O halde şimdiden sonra *Sabah* gazetesinin ne olabileceğini okurlarımıza anlatmayı fazla buluruz."

Peyamı-ı Sabah derhal İttihatçılara karşı büyük bir saldırı kampanyasına girişti. Ali Kemal bütün İttihatçılara, "Hinoğlu hinler," di-

yor, İttihatçıları tutan gazetelere "lahana yaprakları, karpuz kabukları" diye saldırıyor. *Akşam* gazetesinin yazarları için de "finolar" diye yazılar döşeniyordu.

Ali Kemal her fırsatta Anadolu hareketine yükleniyor ve Millî Mücadele'nin liderlerine "Bolşevik ajanları, zırtapozlar, şakiler, bâgiler (âsiler)" diye her gün saldırıdan geri kalmıyordu.

Ali Kemal neler yazmıyordu ki, işte bazı örnekler: "Mustafa Kemal ve Rauf Bey iktidar hırsı içindedirler. Siyasetten habersizdirler..." (14 Kasım 1919) "...Para, dolap, dalavere sayesinde Ankara'da iktidarı ele aldılar... Cinayetler işlediler." (4 Mart 1920)

"Kuyucu Murat Paşa Celâlilere nasıl davranmışsa Kuvay-ı Millîye'ye de öyle davranmak gerektir." (20 Nisan 1920) "Padişahımızdan adalet bekleriz. Bu canilerin cezası çabuk ve şiddetli verilmelidir." (29 Nisan 1920) "Mustafa Kemal'in ordusu haydutlardan, yağmacılardan, sabıkalılardan kuruludur." (12 Temmuz 1920) "Hükümet önce Anadolu'yu Mustafa Kemal'lerden o ipsiz sapsız, akılsız, fikirsiz zorbalardan temizlemelidir." (5 Ağustos 1920) "Büyük Millet Meclisi üyeleri figürandır kukladır. Bu ne idüğü belirsiz hizip dışardan dilediğini yapıyor." (1 Eylül 1920) "Ankara'daki adamlar ufak bir aşireti bile yönetemezler." (13 Şubat 1921) "Hiddet ve şiddet, şarlatanlık ve yaklabanlık beş para etmez. Harp olmazsa Ankara kahramanları yaşayamazlar, küflenirler, sönenler." (23 Kasım 1921) "Bu devletin çöküşünü durdurmak için yine Saltanat'a ve Hilâfet'e bel bağlamalıyız." (13 Aralık 1921) "Bu milletin yazgısını bu başıbozuklukların elinden kurtarmak gerekir." (16 Nisan 1922)

Ali Kemal'in son yazısı "Gayeler Birdi ve Birdir" başlığıyla 10 Eylül 1922'de yayınlandı. Ali Kemal, "Seviniyoruz ama bu sevincimiz bizi siyasal içtihatlarımızdan vazgeçiremez," diye direniyordu.

Ertesi gün, 11 Eylül 1922'de, Ali Kemal'in gazeteden atıldığı haberi çıktı. Daha ertesi gün de gazetenin adı yine *Sabah*'a çevrildi. Ama Mihran Efendi korku içindeydi artık. Kendisinden hesap sorulabileceğinden korkuyordu. Aradan bir ay bile geçmeden *Sabah*'ı kapattı, her şeyini satıp Avrupa'ya kaçtı.[4]

Ali Kemal'e gelince, 1922 Eylül ayının bir öğle üzeri kendisini Beyoğlu'nda bir berber dükkânında traş olurken yakalayıp gizlice İzmit'e götürdüler. İstanbul daha düşman işgalindeydi. İzmit'te Nuret-

(4) Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar.*

tin Paşa'nın karargâhında sorguya çekildi. "Ben davanın başarılı olacağına inanmıyordum. Türk milletinde bu kadar büyük yaşama gayreti ve savaş ruhunun var olduğunu bilmiyordum. Bu bilgisizliğimden dolayı mazur görülmeliyim. Yaşamımın büyük bir bölümü Avrupa'da geçti, Türk milletini tanımıyormuşum, tanıyamamışım," diye yanıt verdi.

Nurettin Paşa, Ali Kemal'in linç edilmesi için gereken hazırlıkları yapmıştı. Cezaevine götürülmek üzere karargâhtan çıkarken elleri bıçaklı, demir çubuklu, zincirli insanlar, gençler, çocuklar başladılar kendisine saldırmaya. Beline bir bıçak sapladılar, yere yuvarlandı. Taşlarla, tekmeyle, piştollarla kafasını ezdiler. Soyup elbiselerini, parmağındaki yüzüğünü, altın saatini, cüzdanını aldılar. Sonra ayaklarına bir ip bağlayarak sürüklediler.

Nurettin Paşa, garın önünde bir sehpa kurulmasını emretmişti. Ali Kemal'in cesedini, boğazına bir ip geçirerek oraya astılar.

Alemdar

Gazetenin başyazarı Refi Cevat Ulunay (1890-1968) Şam'da doğdu. Babası Ankara'nın eski valilerinden Ali Muhiddin Paşa'ydı. 1909'da Galatasaray'ı bitirdikten sonra Tevfik Fikret'in aracılığıyla gazeteciliğe başladı. O zamanlar gazetelerde üç çeşit muhabir vardı: Beyoğlu muhabiri, Babıâli muhabiri, bir de devlet daireleri (devair) muhabiri. Refi Cevat, Beyoğlu muhabiri olarak gazeteye girdi. Beyoğlu muhabirinin alanı, Maslak'tan Galata Limanı'na kadar uzanıyordu. Refi Cevat bir yıl pir aşkına (ücretsiz olarak) çalıştıktan sonra 120 kuruş aylıkla kadroya girdi. Önce *Tanin*'de çalıştı. Sonra *İkdam*'da, sonra da *Şahrah* gazetesine geçti, 1911'de de Pehlivan Kadri'yle birlikte *Alemdar*'ı çıkardı.

1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın vurulmasıyla gelişen siyasal olaylar sonucu *Alemdar* kapatıldı. Refi Cevat önce Sinop'a sürüldü, sonra da Çorum'a ve Konya'ya. Beş yıllık bir sürgün döneminden sonra İstanbul'a döndü ve 4 Ocak 1919'da *Alemdar*'ı yeniden çıkardı. Sait Molla, Refik Halit, Aka Gündüz, Cenap Şahabettin de bu gazetede çalıştılar. Refik Halit "Aydede" ve "Kirpi" takma adlarıyla sürekli olarak Millî Mücadele'yi küçümseyerek, alaya alıyordu.

1919 yılı İstanbullular için çok çetin bir yıldı. Birinci Dünya Savaşı yenilgiyle sona ermiş ve limanı dolduran düşman zırhlıları toplarını kentin üzerine çevirmişlerdi. Gazetecilik çok sakıncalı bir işti ve

dürüst davranmak, vatanını korumak büyük yüreklilik istiyordu. Bunu yapan gazeteciler de vardı, yapamayan da.

Peki Refi Cevat nasıl bir yol tuttu? İşte o dönemdeki yazılarından bazı örnekler:

"Siyasette hangi yol? İngiltere şimdiye kadar hiç iflas etmemişti, edemez. Çıkarlarımızı, İngiltere'nin müttefikleriyle bize açacakları ana siyasette görüyoruz." (6 Ocak 1919)

Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'in idamı üzerine yazdığı şiddet ve kin dolu yazı şöyleydi:

"Kemal Bey bir koldu. Şeriatın kuvvetli satırı, insanlık için zararlı olan bir kolu kopardı. Sıra onu düşünen dimağlardadır. Bu kafalar taşın altında ezilmeli, onlar nasıl milletin kadınlarını dul bıraktılarsa kendi kadınları da dul kalmalı." (12 Nisan 1919)

"Onun cenazesi dört hamalla mezara gönderilmeliydi." (15 Nisan 1919)

"İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleriyle adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak. İngiliz mandası için İstanbul'da 24 saat içinde 40 bin imza toplandı." (21 Nisan 1919)

"Artık ölmeyeceğiz. Acele yardıma ihtiyacımız var. İngiltere uzatacağımız dost eli tutacaktır." (22 Mayıs 1919)

"Yegâne dostumuz olan İngiltere, yegâne halaskârımız (kurtarıcımız) olacaktır." (30 Mayıs 1919)

"Türkiye'nin bir yabancı devlete dayanması şarttır. Bu devlet İngiltere'den başkası olamaz. İslâm dininin anahtarını İngiltere'nin güvenilir eline teslim etmekte, İslâm âlemi için hiçbir tehlike yoktur." (14 Temmuz 1919)

"Manda ister himaye, ister vesayet anlamında alınsın istiklâlle bağdaşamaz, sözleri karşısında hayrete düştük. Bir millet güvendiği bütün şahsiyetleri iktidara getirdiği halde yararlanamazsa, bir memlekette kuvvet, para olmazsa ne yapar? Başka bir çare varsa ayıp değil ya, öğrenmek istiyoruz. Bu devlet yaşamak için İngiltere'nin vesayetini kabul etmelidir." (19 Ağustos 1919)

"Amerika değil, İngiltere." (22 Ağustos 1919)

"İngiltere bizim elimizden tutmalı. 'İstiklal diye bağıranlar kötü niyetlidir." (31 Ağustos 1919)

"İngiltere bizi bizden daha iyi düşünüyor." (1 Eylül 1919)

"Anadolu'dakiler ne istiyor? Tekrar harp mi edelim? Milleti so-

yup soğana mı çevirelim? Bunlar milleti kırdırmak istiyor." (27 Eylül 1919)

"Mustafa Kemal Paşa değil ama, Millî Hareket'in içinde deliler var. Memleket delilerin elinde kaldı." (26 Ekim 1919)

"Daha ne bekliyoruz? İngiltere yönetimini ve adaletini sevmekle vatanımı sevmiş oluyorum." (1 Aralık 1919)

"Ahmet Aznavur Bey öldüyse ruhuna fatiha okumak borcumuzdur." (4 Aralık 1919)

"Azimli bir hükümet, temiz bir elle Kuvay-ı Millîye adı altına sığınan bu haydutların kafasına neden bir yumruk indirmiyor?" (16 Mart 1920)

"Bütün millet Kuvay-ı Millîye'nin yediği herzenin tarihini takvimden koparıp saklamalı." (17 Mart 1920)

"Bu millet İttihatçıları ve Kuvay-ı Millîye'yi istemiyor. İnşallah onların kafalarına adalet kazmasının indiğini yakında göreceğiz." (22 Mart 1920)

"Anadolu harekâtını tutan zehirli mahlukların kafaları ezilmeli." (13 Nisan 1920)

"Kuvay-ı Millîye adı altında hareket eden eşkiya..." (15 Nisan 1920).

"Kemalist çetelerin Bursa'daki şâkilikleri..." (18 Nisan 1920)

Refi Cevat Millî Mücadele döneminde yazılarını hep bu tempoda sürdürdü. İki büyük düşman vardı: İttihat ve Terakki ve Kuvay-ı Millîye. 1921 sonlarında gazetesi kapandı. Ertesi yıl da yurtdışına kaçtı ve daha sonra adı vatana ihanet eden 150'likler listesine alındı. Yurda ancak 1938'de çıkartılan bir aftan yararlanarak dönebildi.

Döndükten sonra önce *Tan*'da ve *Yeni Sabah*'ta yazılar yazdı. Sonra da ölümüne kadar *Milliyet*'te "Takvimden Bir Yaprak" yazılarıyla mesleğini sürdürdü. Ama Refi Cevat, Mütareke yıllarının kana susamış yazarı değildi artık. Kent sorunlarından, tarihten söz eden, fıkralar anlatan, çevresinde sevilen hoşsohbet, tatlı bir yazar olmuştu. Bir daha politikaya bulaşmadan 78 yaşında gözlerini yaşama yumdu.

Refik Halit Karay ise *Alemdar*'da zaman zaman yazıyor ve şimşekleri üzerine çekiyordu. İşte yazılarından bir örnek: "Yeni bir yavru daha: 'Millî Misak.' Aman Allahım ne çirkin, ne gayrı millî bir kelime." (2 Şubat 1920)



Atatürk ve Basın

"Muhterem efendiler, basın özgürlüğünden doğacak sakıncaların giderilmesi doğrudan doğruya basın özgürlüğüyle sağlanmalıdır." *(1.11.1923, TBMM)*

"Arkadaşlar, Türkiye basını, ulusun gerçek sesinin ve kararının belirtisi olan Cumhuriyet'in çevresinde çelikten bir kale oluşturacaktır: Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyet'in hakkıdır" *(8.2.1924, İzmir Gazetecileriyle Görüşme)*

"Basın özgürlüğü ve toplumsal özgürlükler olmadan ve konuya ait işler hakkında geniş eleştiri alanı bırakılmadan, kamuoyu görevini yapamaz. Kamuoyu özgür eleştiri ve tartışma alanıdır. Bu alan hep açık olmalı ve değişik fikirlerle desteklenmelidir." *(1929, H.S. Tanrıöver'in anılarından)*



▲ ***1922'deki Büyük Taarruz'dan önce, İsmet Paşa Akşehir'de***: Bu resmi, *Akşam*'da çalıştığım yıllarda gazetenin arşivinde, sararmış ve yıpranmış bir zarfın içinde bulmuştum. 20 Ekim 1951'de İsmet İnönü'nün Maçka -Taşlık'taki evine 'Cumhuriyet'i Kuranlar Anlatıyor' başlıklı bir dizi için röportaja giderken resmi yanıma almıştım. Kendisine gösterdim; çok duygulandı. "Evet, hatırlıyorum," dedi. "Bu resim, Büyük Taarruz'a hazırlandığımız günlerde Akşehir'de çekilmişti."

Resmin arkasında da İşgal Kuvvetleri Sansürü'nün şöyle bir damgası vardı: 'Censored, Allied Authorities, The Censor' (Sansürlenmiştir, Müttefik Yetkililer). İnönü'nün gözü damgaya takıldı. "O dönemde," dedi, "İşgal Kuvvetleri'nin izni olmadan bizim fotoğraflarımız gazetelere dağıtılamazdı."



◀ ***Ali Suavi (1839-1878):*** İstanbul'da doğdu. 1866'da çıkartılan *Muhbir* gazetesini yönetti. 1867'de Avrupa'ya kaçtı. Önce Londra'da *Muhbir*'i yayınladı, sonra da Paris'te *Ulûm*'u çıkardı. İstanbul'a döndükten sonra *Basiret*'te yazdı. 1878'de Beşinci Murat'ı yeniden tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'nı bastığı sırada kafasına indirilen odun darbeleriyle öldürüldü.



▶ ***Basiretçi Ali Efendi (1838-1912):*** *Basiret* gazetesini çıkardı. 1870'te Fransız-Alman Savaşı'nı izlemek için Almanya'ya gitti. Savaştan sonra Bismark kendisine bir matbaa hediye etti. Gazete 1878'de kapandı. 1908'de *Basiret*'i yeniden yayımladı ama gazete uzun ömürlü olamadı.

▲ ***Ahmet Cevdet, Kara Vasıf ve Ahmet Rami Topuz:*** 1913 yılında Paris'te, *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet'in başkanlığında düzenlenmiş bir toplantıya katılanlar: (Soldan) Hıfzı Topuz'un babası Ahmet Rami Topuz, Emin Beyzâde Halim Bey, Necmi Numan Bey, Ahmet Cevdet Bey ve İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinden, 1918'de Karakol Cemiyeti'ni kuran Kara Vasıf Bey. Ahmet Cevdet Bey, yıllarca Paris'te sürgünde bulunduktan sonra yurda döndü ve 1935'te katıldığı Basın Kurultayı'nda bir kalp krizi geçirerek öldü.



◄ ***Ahmet Remzi Yüreğir (1892-1951):*** 1918'de Adana'nın işgali üzerine, birkaç arkadaşıyla birlikte bir direniş eylemi örgütleyerek önce *Adana,* sonra da *Yeni Adana* gazetelerini çıkardı. Adana'nın kurtuluşundan sonra Matbuat Cemiyeti Başkanlığı'na seçildi. 1946'da CHP'den milletvekili oldu. 1951'de geçirdiği bir trafik kazası sonucu 59 yaşında öldü.





▲ ***Ahmet Rasim (1865-1932):*** İstanbul'da doğdu. Darüşşafaka'yı bitirdikten sonra gazeteciliğe başladı. *Tercüman-ı Hakikat, Ceride-i Havadis* ve *Sabah* gazetelerinde çalıştı. 100 kadar kitap yazdı. *Envar-ı Zekâ, Berk, Gülşan, Güneş, Sabah, Hamiyyet, Şafak, Servet-i Fünun, Resimli Gazete, Edep* gibi dergilerde yazıları çıktı. Cumhuriyet döneminde *İleri, Vakit, Akşam* ve *Cumhuriyet*'te çalıştı. Öykülerinde İstanbul'un sosyal yaşamını yansıttı. Gazeteciler için bir okul açılmasını ilk öneren o oldu. Gazetecilerin çalışma koşullarını inceledi ve bunu çeşitli yazılarında dile getirdi. Atatürk'ün önerisiyle III. ve IV. dönemde İstanbul milletvekili seçildi. 10 Kasım 1932'de 67 yaşında öldü. Ahmet Rasim basının temel direklerinden biriydi.

◄ Semih Balcıoğlu'nun çizgisiyle Ahmet Rasim.



◀ ***Muhittin Baha Pars (1885-1954)*:** İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Lise öğretmenliği ve Bursa'da avukatlık yaptı. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin üst yöneticileri arasında bulundu. İslâmi -Bolşevik eğilimli *Bursa Mecmuası*'nı yönetti. Sol eğilimli *Millet Yolu*'nu çıkardı. 1920'den ölümüne kadar milletvekilliği yaptı. Resimde, 1951'de kendisiyle yaptığım bir röportajda görülüyor.



▶ ***Arif Oruç (1893-1950):*** Dimetoka'da doğdu. Gazeteciliğe 1913'te *Tanin*'de muhabir olarak başladı. *Tasvir-i Efkâr* ve *Sabah*'ta çalıştı. İşgal yıllarında Eskişehir'de *Seyyare-i Yeni Dünya*'yı çıkardı. 1924'te gazetesi kapatıldı ve hapse mahkûm edildi. *Son Saat, Vakit, Milliyet* ve *Cumhuriyet*'te Ayhan adıyla yazdılar yazdı. 1929'da *Yarın*'ı yeniden yayınladı ama gazete tutmadı. *Milliyet*'te yine takma adıyla yazılar yazdı. 1950'de öldü.



◄ ***Sedat Simavi (1896-1953):*** Galatasaray'da okudu. 1914'te haftalık *Hande* gazetesini çıkardı. Mütareke yıllarında Milli Mücadele'yi destekledi. Sonra *Payitaht* ve *Yedigün* dergilerini yayınladı. Karikatür çizdi, gazeteciliğin her dalında yazı yazdı. 1 Mayıs 1948'de *Hürriyet*'i kurdu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucusu ve bir numaralı üyesi oldu. Üç yıl Cemiyet'in başkanlığını yaptı. Çağdaş Türk basınının gelişmesinde çok büyük katkıları oldu.



► ***Refik Halit Karay (1888-1965):*** Galatasaray'da okudu. Mesleğe Mihran Efendi'nin *Sabah* gazetesinde başladı. İttihatçılar işbaşına gelince Posta Genel Müdürlüğü'ne getirildi. Kuvay-ı Millîye'ye ve Atatürk'e karşı yazılar yazdı. İstiklal Savaşı sona ererken yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. 150'likler listesine alındı. 1939'da yurda döndü. *Akşam*'da Re-Ha adıyla küçük fıkralar yazdı. *Aydede*'yi çıkardı. *Hürriyet*'te çalıştı. Edebiyat tarihinde önemli yeri olan roman ve anılar yazdı.

▲ ***Zekeriya Sertel ve İsmail Cem*** : Zekeriya Sertel 1969'da Bakü'den Paris'e geldiğinde, Port Royal metrosu yakınlarında bir otele yerleşti ve bir süre orada kaldı. O günlerde İsmail Cem de *Milliyet*'e bir yazı dizisi hazırlamak için Paris'e gelmişti. Kendisini Sertel'le tanıştırdım. Zekeriya Bey uzun uzun sürgün anılarını anlattı. İşte o röportajdan bir anı.



◄ ***Zekeriya Sertel ve kızı Yıldız Sertel***: Zekeriya Sertel 1969'da Paris'e geldiği zaman yaşı 80'e yaklaşmıştı. Yaşamının son 11 yılının büyük bir bölümünü kızı Yıldız'la Paris'te geçirdi ve 13 Mart 1980'de 90 yaşında Paris'te öldü. Bu resmi Zekeriya Bey'in son yıllarında Mairie de Montreux'deki apartmanında çekmiştim.

► ***Halil Lütfü Dördüncü (1893-1972):*** Selânik'te doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde Ulûm-u Tabiiye (Doğa Bilimleri) Bölümü'nü bitirdi. Daha öğrencilik döneminde, *Tanin* gazetesinde Ayan ve Mebusan Meclisleri muhabiri olarak mesleğe başladı. Sonra *İleri*'de çalıştı, daha sonra da *Yeni Şark* gazetesinde. 1929'da Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgii'le birlikte *Son Posta*'yı kurdu. Daha sonra *Son Posta*'yı bırakarak Zekeriya Sertel ve Ahmet Emin'le birlikte *Tan* gazetesini yeni şekliyle yayınlamaya başladı. 4 Aralık 1945'te *Tan* gazetesi saldırıya uğrayıp yok edildikten sonra, Halil Lütfü, Zekeriya Sertel'le birlikte "hükûmetin manevi kişiliğine hakaret"ten hapse mahkûm oldu.





◄ ***Ahmet Emin Yalman (1888-1972):*** Selânik'te doğdu. Columbia Üniversitesi'nde felsefe okudu. İstanbul'a döndükten sonra 1917'de *Vakit*'i, 1923'te *Vatan*'ı, 1936'da *Tan*'ı, 1940'ta da yeniden *Vatan*'ı çıkardı. Resimde Yalman 1919'da Malta'da sürgündeyken görülüyor.



◂ *Ahmet Emin ve İsmet İnönü*



▾ ***Hüseyin Cahit Yalçın, Hakkı Tarık Us, Muhlis Sırmalı, Asım Us ve Kâzım Şinasi Dersan***: İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın 18-20 Nisan 1955'te düzenlediği Türkiye Gazeteciler Konferansı büyük yankılar uyandırmış ve Başbakan Adnan Menderes, sendikanın kapatılması için İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'a direktif vermişti. Resimde, Konferans'ın açılış törenine katılanlardan birkaçı görünüyor.

▲ ***Falih Rıfkı Atay (1894-1971):*** İstanbul'da doğdu. Mercan İdadisi'nde ve Edebiyat Mektebi'nde okudu. 1918'de Necmettin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan'la birlikte *Akşam*'ı kurdu. 1922'de Ankara'da *Hâkimiyet-i Millîye*'de çalıştı. Sonra *Ulus*'un başyazarlığını yaptı. 1952'de *Dünya*'yı yayınladı. Resimde, Falih Rıfkı Atay 1951'de Hıfzı Topuz'la bir röportajda görülüyor.



▶ ***Ali Naci Karacan (1896-1955):*** Galatasaray'ı bitirdikten sonra *Tasvir-i Efkâr*, *İkdam* ve *Vakit*'te çalıştı. *Akşam* gazetesinin kurucularından biri oldu. Sonra *İkdam*'ı satın aldı. *İkdam* iki yıl yayınlandıktan sonra kapanmak zorunda kaldı. Daha sonra *Politika* ve *İnkılâp* gazetelerini çıkardı; onlar da tutmadı. Sonra *Tan* ve *Bugün*'ü yayınladı. 1950'de *Milliyet*'i çıkardı.



◀ *Ziyat Ebüzziya (1911-1994)*: Gazeteci Ebüzziya Tevfik'in torunu ve Talha Ebüzziya'nın oğlu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1940'ta *Tasvir-i Efkâr*'da çalışmaya başladı. 1954'te Konya'dan milletvekili seçildi. Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı.



▶ ***Cevat Fehmi Başkut (1908-1971):*** Edirne'de doğdu. Düzeltmen olarak mesleğe başladı. *Vakit*'te ve *Son Posta*'da çalıştıktan sonra *Cumhuriyet*'e geçti ve genel yayın müdürlüğüne getirildi. 1952-1955 yıllarında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti başkanı olarak çalıştı ve TGC'nin gelişmesine büyük katkılarda bulundu. 23 tiyatro oyunu yazdı.



► ***Cihat Baban (1911-1984):*** Galatasaray'ı ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra *Zaman, Son Posta, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Ege Ekspres* ve *Son Havadis*'te çalıştı. Ziyat Ebüzziya'yla birlikte *Tasvir*'i, sonra da *Son Saat*'i çıkardı. *Tercüman*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1946, 1950 ve 1954'te Demokrat Parti listesinden milletvekili seçildi. 1960'ta Basın-Yayın Bakanlığı yaptı. 1965 ve 69 seçimlerinde CHP'den milletvekili oldu.





◄ ***Nadir Nadi (1908-1991):*** *Cumhuriyet*'in kurucusu Yunus Nadi'nin oğlu olan Nadi Nadi Galatasaray'ı bitirdikten sonra Lausanne Üniversitesi'nde okudu. 1935'te *Cumhuriyet*'in Avrupa muhabiri olarak mesleğe başladı. 1945'te, babasının ölümü üzerine gazetenin başına geçti ve 1991'e kadar gazeteyi yönetti. *Cumhuriyet*'i sosyal demokrat bir düşünce gazetesi konumuna getirdi.



◀ ***Mithat Perin (1917-2000):*** Galatasaray'ı ve Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirdi. Mesleğe, 1928'de *Son Posta*'da başladı. *Vatan, Tasvir-i Efkar, Demokrat İzmir, İstanbul Ekspres, Son Havadis* ve *Hürriyet*'te çalıştı. Milletvekilliği de yaptı.

▶ ***Aziz Nesin (1915-1995):*** İstanbul'da doğdu. Kuleli Lisesi'ni, Harp Okulu'nu bitirdi. Üsteğmen rütbesiyle askerlikten ayrıldı. *Yedi Gün* ve *Karagöz* dergilerinde, *Tan* gazetesinde çalıştı. Sabahattin Ali ile birlikte haftalık mizah gazetesi *Marko Paşa*'yı yayınladı. *Akşam, Tanin* gazetelerinde sürekli yazılar yazdı. Sivas'ta, Madımak Oteli'nde Alevilere karşı yapılan saldırıdan güç koşullarda kurtuldu. Siyasal ve sosyal eleştiri ve mizah alanında çok başarılı yapıtlar üretti.



▸ ***Melih Cevdet Anday (1915 -2002):*** Ünlü şair Melih Cevdet Anday gazeteciliğe 1953 yılında *Akşam*'da başladı. Edebiyat ve sanat yazıları yazdı. *Varlık, Yeditepe, Yeni Ufuklar, Dönem, Yön, Ataç* dergilerinde, *Büyük Gazete, Tanin, Tercüman*'da çalıştı. Uzun yıllar *Cumhuriyet*'te inceleme, eleştiri, anı ve düşünce yazıları yazdı. Paris'te Millî Eğitim Müfettişliği yaptı ve Öğrenci Bürosu'nda görev aldı. Resimde Anday 1981'de Paris'te Hıfzı Topuz'un evinde görülüyor.

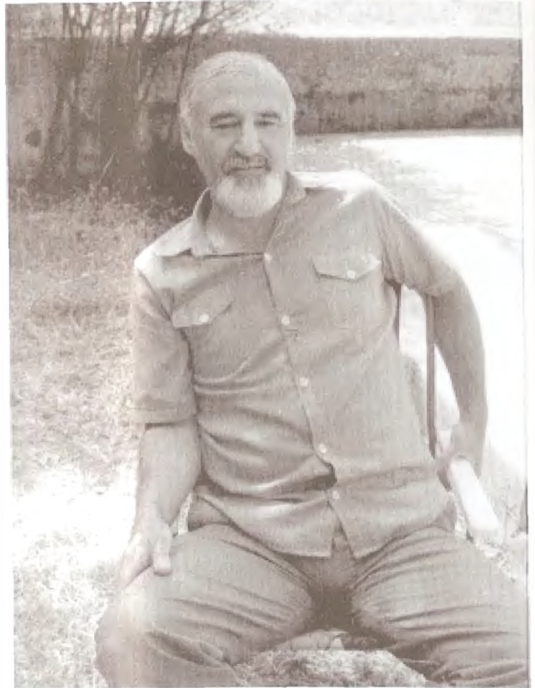


▾ ***Hıfzı Topuz ve Burhan Arpad:*** 1952'de, İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın tüzüğünü hazırladıkları günlerde.





◂ ***General Faik Türün ve Fahrettin Kerim Gökay***: 12 Mart 1971 döneminde, İstanbul'da gazetecilere kan kusturan Sıkıyönetim Komutanı General Faik Türün İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'la.



▸ ***Sadun Tanju:*** 1924'te Samsun'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Mesleğe 1950'de *Vatan*'da başladı. *Ulus, Demokrat İzmir, Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet* gazetelerinde yazılar yazdı. Yazı İşleri Müdürlüğü yaptı. Başlıca yapıtları şunlar: *Kutsal İnekler, Tepedeki Dört Adam, Dolu Dizgin, Hacı Ömer, Kâzım Taşkent, Sıdıka Ana, Eski Dostlar, Yahya Kemal* ve *Halikarnas Balıkçısı.*

Türkçe İstanbul

Bu gazete ilk olarak 9 Kasım 1918'de *Yeni İstanbul* adıyla çıktı. Gazetenin başyazarı Süleyman Radi adında bir kişiydi. Ama yönetim Dr. Abdullah Cevdet'le İngiliz ajanı Sait Molla'nın elindeydi. İttihatçılara şiddetli saldırılar yöneltiyorlardı.

Bir ay sonra, 6 Aralık 1918'de gazetede önemli bir değişiklik oldu. Süleyman Radi'nin gazeteyle ilgisi kalmadığı ilân edildi. Daha ertesi gün de, 8 Aralık 1918'de gazetenin adı *Türkçe İstanbul*'a dönüştü. Sait Molla artık gazetenin tek yöneticisi ve başyazarı durumundaydı.

Sait Molla, Danıştay üyesiydi. İttihatçı düşmanı olarak tanınmıştı. Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti'nin kurucularındandı. Gazetesinde, Türkiye'yi Amerika'nın değil, İngiliz yardımının kurtaracağını yazıyordu (16 Aralık 1918). Mayıs başlarında, İngiliz Yüksek Komitesi'ne bir rapor vererek İngiltere'nin Türkiye'de yönetime el koymasını istedi. 20 Mayıs 1918'deki yazısında, "Memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegâne çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden İngiliz himayesini istemelidir," diyordu.

Sait Molla aynı gün, İngiliz Muhipleri (dostları) Cemiyeti'nin kuruluş bildirisini İçişleri Bakanlığı'na verdi. Cemiyetin kurucuları arasında Damat Ferit Paşa, Ali Kemal ve Papaz Frew vardı. Padişah Vahdettin de bu cemiyeti destekliyordu.

Sait Molla 25 Mayıs'ta belediye başkanlarına çektiği bir telgrafta da, "İngiliz mandası istediğinizi bütün İtilaf devletleri temsilcilerine, hükümete ve gazetelere bildirin," dedi. Mustafa Kemal Paşa ise bu telgraf üzerine ertesi gün, bütün illere ve mutasarrıflıklara bir genelge göndererek ulusal bağımsızlığın, ancak ulusun bir bütün olarak savunulmasıyla kabil olacağını duyurdu.

Sait Molla, 10 Ocak 1919'da yapılan Hürriyet ve İtilaf Partisi kongresinde genel merkez üyeliğine seçildi. Molla'nın *Türkçe İstanbul*'daki yazıları hep İngiltere'ye övgü ve hayranlıklarla doluydu. Gazete Amerikan mandasına karşı da bir kampanya yürütüyordu.

Molla, 2 Eylül 1919'daki bir yazısında da şöyle diyordu: "Memleketimizde üç cereyan vardır. İngiliz taraftarlığı, Amerikan taraftarlığı ve uluslararası yönetim. Dördüncüsü yoktur." Yani Molla'nın kafasında bağımsızlığın yeri yoktu. Molla 17 Temmuz 1920'de yapılan İngiliz Muhipleri Cemiyeti Kongresi'nde başkanlığa getirildi.

O dönemde Millî Mücadele'nin İstanbul örgütü, Sait Molla'nın,

11 Ekim-5 Kasım 1919 tarihlerinde Papaz Frew'ya yazdığı 12 mektubun kopyasını da ele geçirdi. Molla bu mektuplarında Millî Mücadele'yi baltalamak için Papaz Frew'dan para istemekte ve bu paraları hangi ajanlara dağıtacağını açıklamaktaydı. Bu mektupların ele geçirilmesiyle Molla'nın ipliği pazara çıktı.

Ama Sait Molla daha bir süre *Türkçe İstanbul*'da yazılarını sürdürdü. 9 Kasım'da da gazete toplatıldı. Sonra *Türkçe İstanbul*'un adı artık duyulmadı. Sait Molla 1920 yılının Şubat ayında da *Alemdar*'da yazmaya başladı. Yine aynı sözler: "Türkler İngiliz dostudur. Halk Anadolu'daki şakilerden nefret etmektedir," gibi saldırganlıklarla Millî Mücadele'ye düşmanlığını sürdürdü. Daha sonraları da *Peyam-ı Sabah*'ta yazdı.

Büyük Zafer'den sonra gazeteler Molla'nın Mısır'a kaçtığını yazdılar, Sait Molla 16 Nisan 1924'te yayınlanan yasayla 150'likler listesine alındı ve yurttaşlıktan çıkartıldı.

İkdam

1894'da Ahmet Cevdet'in çıkardığı *İkdam* gazetesi Mütareke yıllarında da yayınını sürdürdü. *İkdam*'da Mütareke'nin ilk yıllarında Refik Ahmet yazıyordu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1920 başlarında gazeteye yeni bir renk getirdi. İlk yazılarının birinde, "Kötümser olmak bir nevi hainliktir. Farkına varmadan kaleyi içinden vurmaktır. Ümitli olmak zorundayız," diyordu (12 Ocak 1920). Ne var ki *İkdam*'ın o dönemde Kuvay-ı Millîye'ye daha pek güveni yoktu. 5 Ağustos 1920'de çıkan bir yazıda, "Yunan harekâtına karşı koyamayan Kuvay-ı Millîye, eski itibarını kaybetti. Hükümet bugün ona karşı girişeceği bir harekette daha kolay sonuç alabilir," diyordu.

Bir süre sonra Yakup Kadri daha umutlu yazılar yazmaya başladı. "Yeni bir devlet görüşü doğuyor. İçimizde bir şafak, ulusal bilincimiz doğuyor," diyordu (13 Aralık 1921). *İkdam* bir yandan da Padişah'ın doğum gününü kutlamayı hiç ihmal etmiyordu (31 Mart 1921).

İkdam şimşekleri üstüne çekmeden Ankara'nın başarılarını yansıtmaya çalıştı. İşte bazı örnekler: "Bütün mazlum milletler çelikten zincirlerini kırıyor." (16 Nisan 1921) "Mustafa Kemal Anadolu'ya hayat vermiştir." (14 Nisan 1921). "Dumlupınar Savaşı, kahraman askerlerimizin yaptığı akınlar ve Yunan Ordusunun çekmesiyle sonuçlanmıştır." (15 Nisan 1921)

1921 Temmuz'unda Yakup Kadri Ankara'ya gitti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla görüştü ve konuşmalarını *İkdam*'da yayınladı. Şunları yazdı: "800 yıl önce Sakarya vadisinde Haçlılara karşı koyan Kılıçarslan'ın yerinde, bugün İsmet Paşa'nın ordusu var." (25 Temmuz 1921)

Böylece *İkdam* Anadolu yanlısı olduğunu kanıtlamış oldu.

İstiklâl

İstiklâl'in ilk sayısı 23 Aralık 1918'de çıktı. Gazete ilk başlarda büyük bir şaşkınlık içindeydi. 4 Haziran 1919'da çıkan bir yazıda gazetenin başyazarı Rauf Ahmet şöyle diyordu:

"Bizde memleketi iyi yönetecek yeteri kadar adam yok. Milletler Cemiyeti'nin kefilliği altında geçici bir Amerikan vekâleti tayin olunmalıdır. Amerika kabul etmezse, İngiltere'ye veya başka bir memlekete Manda teklif edilmelidir..."

"Manda ile istiklâl birbirine zıt değildir. Manda tam *İstiklâl*'i sağlar." (7 Haziran 1919)

Bu yazılar gazete başyazarlarının dünya sorunlarından ne kadar uzak, bilgisiz ve ulusal onurdan yoksun olduklarının kanıtı değil mi?

Rauf Ahmet 21 Ağustos 1919'daki bir yazısında da şöyle diyordu: "Amerika genç, ülkücü bir millettir."

Mustafa Kemal Paşa ise o günlerde Erzurum'da şunları söylüyordu: "İstanbul bir Amerikan mandası tutturmuş gidiyor; bu olmayacaktır. Türkiye istiklâl bütünlüğüne sahip olacaktır. Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşık olacaklar? Bu ne hayal, bu ne gaflettir."

Bunlara karşılık *İstiklâl*'de Ruşen Eşref'in, Mehmet Zekeriya Sertel'in ve Yusuf Razi'nin de zaman zaman yazıları çıktı. Gazetenin adı 1919'dan sonra duyulmadı.

Yeni Tasvir-i Efkâr ve Tevhid-i Efkâr

Tasvir-i Efkâr (düşüncelerin anlatımı) gazetesini ilk kez 1862'de Şinasi çıkarmış ve gazete ancak 835 sayı yayınlanabilmişti.

1908'de Ebuzziya Tevfik ile Süleyman Nazif *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla tekrar yayınlamaya başladılar. Ebuzziya'nın, Şinasi'ye büyük bir hayranlığı olduğu için gazeteye bu adı vermişlerdi. Bu kez başyazarlığa Yunus Nadi getirildi. O da Selânik'ten tanıdığı Mehmet Zeke-

riya Sertel'i yanına aldı. Gazete yeni bir canlılık kazandı. Ama Zekeriya Sertel yaklaşık altı ay sonra gazeteden ayrılarak Paris'e gitti.

Yeni Tasvir-i Efkâr Mütareke yıllarının başlarında, "Kendimize güvenmeliyiz. Bizi ancak biz kurtarabiliriz," türünden yazılarla halka moral vermeye çalıştı. Daha sonraları, bazı İstanbul gazetelerinin Anadolu'daki eylemlere İttihatçı gözüyle bakmalarını eleştirerek, Anadolu'nun birleşmiş olmasını övdü (14 Ekim 1919). Mustafa Kemal Paşa'dan telgrafla bir demeç alarak yayınladı (18 Ekim 1919).

Yeni Tasvir'i Efkâr artık Anadolu'yu destekleyen bir politika izliyordu. "Anadolu hareketi, Türk milletinin yaşamaya azimli olduğunu ispat etmiştir," diye yazmaktan da çekinmedi (2 Kasım 1919). Sansür bu tür yazıları hiç de önlemeye kalkmıyordu. Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'deki ilk resmi de bu gazetede yayınlandı. O dönemde *Yeni Tasvir-i Efkâr*, Aydın cephesine de bir muhabir göndererek savaş haberlerini tüm canlılığıyla duyurdu. Ne var ki gazete uzun süre yayınını sürdüremeyerek 17 Nisan 1921'de kapandı.

Ama bu geçici bir kapanıştı, *Yeni Tasvir-i Efkâr* bir buçuk ay sonra 2 Haziran 1921'de adını değiştirerek *Tevhid-i Efkâr* adıyla yine aynı kadroyla ve aynı politikayla yayınını sürdürdü.

Gazete 27 Temmuz 1921 tarihli sayısında, "Muvaffak oluncaya kadar savaşa devam," derken, Ali Kemal *Peyam-ı Sabah*'ta, "Bu elim manzarayı bir an önce bitirmeli," diye savaş karşıtlığı yapıyordu. Velid Ebüzziya ise *Tevhid-i Efkâr*'da, "Galip gelmeye mecburuz," diyordu (31 Temmuz 1921).

Gazete, Sakarya Savaşı sürerken de, "Mustafa Kemal Paşa mutlaka muzaffer olacaktır. Çanakkale'de iki defa İstanbul'u kurtaran Mustafa Kemal Paşa bu defa da vatanı kurtaracaktır. Çünkü o bütün bir ümmetin ve bütün bir milletin kurtuluş ve yükselme azmini temsil etmektedir," diyerek, Mustafa Kemal Paşa'yı devletin tek temsilcisi olarak tanıyordu.

Tercüman-ı Hakikat

1878'de Ahmet Mithat Efendi'nin kurduğu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Mütareke yıllarında da ılımlı bir politikayla yayınını sürdürdü. Gazetenin başyazılarını Hüseyin Şükrü Baban yazıyordu. *Tercüman-ı Hakikat* Anadolu'da zaferler kazanılmaya başlayınca ulusal eylemleri destekledi. Ruşen Eşref, Peyami Safa ve Etem İzzet Benice'nin gazetede yazıları çıktı.

Tanin

1908'de Hüseyin Cahit Yalçın'la (1874-1957) Tevfik Fikret'in birlikte kurdukları *Tanin* gazetesi, ertesi yıl 31 Mart Vakası'nda gericilerin saldırısına uğramış ve yok edilmişti. Yalçın bir süre sonra yeniden çıkarmaya başladığı *Tanin*'i, 1913'te başkasına bıraktı ve İttihatçıların yanında önemli roller oynadı. 1919'da İngilizler kendisini tutuklayıp Malta'ya sürdü.

Yalçın, 14 Temmuz 1922'de İstanbul'a döndü, önce *Vakit* gazetesinde izlenimlerini yazdı, sonra *Renin* gazetesini, 20 Kasım 1922'de de *Tanin*'i çıkardı.

Gazetenin ilk başyazısında İsmail Müştek Mayokan, "Kalbim bütün saygı ve bağlılığı ile biat ediyor," (Anadolu'nun egemenliğini tanıyor) diyordu.

Minber

Minber gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın parasal katılımıyla çıkartılmış bir gazetedir.

Bu gazeteyi, Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Okyar 1918 yılının sonlarına doğru çıkarmaya karar verdiler ve Kemal Paşa askerlik süresince biriktirdiği ve işletilmesi için bir inci tüccarına bıraktığı parasını çekerek bu işe yatırdı. Başyazıları Fethi Okyar yazacak ve gazeteyi Dr. Rasim Ferit Talay yönetecekti. Mustafa Kemal Paşa bu gazetenin tutacağına inanıyordu. Hazırlıklar Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında yapıldı ve gazetenin ilk sayısı Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra yayınlandı. Kemal Paşa o günlerde Suriye Cephesinde, Halep'te bulunuyordu. Bazı eski İttihatçılardan, tüccarlardan ve Emanuel Karasu'dan toplanan paralarla sermaye 5 bin liraya ulaşacaktı. Ancak bu bir türlü gerçekleşemedi.

Minber savaşta uğranılan yenilgiye karşın, halka moral vermeye çalışıyor ve, "Kötümserliği haklı gösterecek bir belirti yok. Şimdi harbin yaraları sarılmalıdır," diyordu (4 Kasım 1918).

Gazetede bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'yla yapılmış bir söyleşi yayınlandı (17 Kasım 1918).

Gazete bütün kötü koşullar altında bile olsa Amerikan mandasına karşı çıkıyor ve Amerika'ya sığınmanın doğru olmadığını yazıyordu (9 Aralık 1918). *Minber* bir düşünce gazetesi niteliğindeydi ve İttihatçılara karşı geniş bir kampanya yürütüyordu.

Ne yazık ki, gazetenin parasal durumu hiç de parlak değildi. *Min-*

ber iflasın eşiğine gelmişti. 20 Aralık'ta gazetenin son sayısı yayınlandı. Mustafa Kemal Paşa da böylece bütün birikimlerini tüketmiş oldu.

Diğer Gazeteler

Mütareke yıllarında İstanbul'da çıkan diğer gazeteler de şunlardı:

Yeni Gazete (Mahmut Sadık); *Zaman* (M. Celal); *Hakikat* (Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin); *Yeni İstanbul* (Abdullah Cevdet); *Serbestî* (Mevlanzâde Rıfat); *Sekülüreşat* (Mehmet Akif, Babanzâde Naim); *Hukuk-u Beşer, Memleket* (İsmail Hami Danişment); *Ceride-i Havadis.*

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ANKARA VE TAŞRA BASINI

Anadolu'da Millî Mücadele'nin doğup gelişmesinin yanı sıra bir de Millî Mücadele basını doğmuş ve gelişmiştir. Gazetelerde o zamanlar en basit baskı araçları kullanılmıştır. Bazı yerlerde de gazete "esericedit" denilen yazı kâğıtlarına basılmıştır. Baskı makineleri at ve öküz arabalarıyla ilden ile taşınmış ve gazeteler en ilkel koşullar altında yayınlanmıştır. Meslekte mürettip (dizici) yoktur, matbaacı yoktur, kâğıt yoktur, mürekkep yoktur, yedek parça yoktur... ama Millî Mücadele'ye katılanlar her şeye rağmen gazete çıkarmıştır. Bu yıllar Türk basın tarihinin kahramanlıklarla dolu dönemlerinden biri sayılır.(5) Anadolu basınının düşmana ilk direnişi İzmir'de Hukuk-u Beşer (insan hakları) gazetesi başyazarı Osman Nevres'in, (takma adıyla Hasan Tahsin'in) 1919 Mayıs'nda Kordonboyu'nda karaya çıkan Yunan askerlerine attığı kurşunla başlar.

Osman Nevres, Selânikte Fevziye Lisesi'ni bitirdikten sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'ndan diploma alarak İstanbul'a dönmüş ve daha sonra Bükreş'te yapılan bir suikaste adı karıştığı için on yıla mahkûm olmuştu. Bir yıl hapis yattıktan sonra Hilmi Paşa'nın girişimleriyle özgür oldu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a geldi ve Mütareke'nin başlarında da İzmir'e yerleşti. *Hukuk-u Beşer* ga-

(5) Bu bölüm üzerinde iki önemli kaynak vardır: Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını;* Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, s. 112-219.

zetesindeki yazılarında düşmana karşı direnişi savunuyordu. Yunan askerleri İzmir'e çıkınca, Osman Nevres yazdığı yazılarla giriştiği eylem arasında hiçbir çelişki olmadığını kanıtlayarak düşmana ilk kurşunları attı. İki Efzun askerini yere serdi. Kendisini orada süngülediler.

Ama Osman Nevres, ilk örneği vermişti. Bu bir başlangıç oldu.

O sıralarda İzmir'de beş-altı gazete daha çıkıyordu, *Anadolu, Duygu, Islahat, Ahenk, Müsavat...*

Anadolu ve *Duygu*'yu çıkartan Haydar Rüştü de Millî Direniş'ten yana idi. Yunanlılar, bu gazetelerin basıldığı basımevini basarak her şeyi kırdılar, parçaladılar. Haydar Rüştü canını güçlükle kurtarabildi.

Öteki gazeteler ise işbirlikçi bir hava içinde yayınlarını sürdürdüler.

Hâkimiyet-i Milliye (Ankara)

Mustafa Kemal Paşa 1919 yılının Aralık ayının son günlerinde Ankara'ya gelir gelmez, orada bir gazete çıkartılması konusu üzerine eğildi. Sivas'ta yayınlanan *İrade-i Millîye* gazetesinin Ankara'ya taşınması söz konusu olamayacağına göre, yeni bir gazete tasarısını ele almak gerekiyordu.

Kemal Paşa bu işle Recep Zühtü adında bir yedek subayı görevlendirdi. Vefa İdadisi'ni bitirmiş olan bu genç, Sina Cephesi'nde yaralanmış, sonra da Sivas'a gelerek Paşa'nın hizmetine girmişti.

Ne var ki Ankara'da tek baskı makinesi Vilayet'teki matbaaydı. Recep Zühtü, Ankara valisi Galip Bey'le görüşerek çıkartılacak gazetenin bu matbaada basılması üzerinde anlaştı.

Gazetenin adını Kemal Paşa koydu: *Hâkimiyet-i Millîye.* On-on iki günlük bir hazırlıktan sonra, 10 Ocak 1920'de *Hâkimiyet-i Millîye*'nin birinci sayısı yayınlandı. Gazete hükümetin resmi organı durumundaydı.

Gazetenin hedefi "Milletin iradesini hakim kılmak"tı. Sorumlu müdür Recep Zühtü (Soyak), yazı işleri müdürü de Nizamettin Nazif'ti. Gazete haftada iki gün yayınlanacak ve 3 kuruşa satılacaktı.

Gazetenin ilk sayısında Kemal Paşa'nın dikte ettiği sanılan şöyle bir yazı yer aldı:

"*Hâkimiyet-i Millîye* üç büyük dayanak tanır; zekâ, kültür ve hamiyet (yurdunu, ulusunu ve ailesini koruma çabası). Ulusun ege-

menliği ne sermayelerin, ne içi boş politikaların, ne kinlerin, çıkarların ve ikballerin (yüksek makamlara erişme) ne de geçici heveslerin oyuncağı olur. Ulus özgün ve bağımsız olmaya muhtaçtır. Egemenliği bunun için kullanacaktır. Gazetemizin gayesi ulusun bu ihtiyacını karşılamaktır."

Gazetede her gün bağımsızlığı savunan yazılar yer alıyordu. 11 Şubat 1920'de çıkan bir yazıda da şöyle deniyordu:

"*Hâkimiyet-i Millîye*'nin başına geçenler, Bizans'ın zevkli hayatına, Anadolu'nun yalçın ve kimsesiz ufuklarını tercih etmişlerdir."

Gazete emperyalizmle savaşı da ilke edinmişti. İşte bir örneği:

"Emperyalizmle, millet ve bağımsızlık ilkelerinin mücadelesi, emperyalizmin yenilgisiyle sonuçlanacaktır. Sınırlarımız içinde kalan herkesi milletdaşımız sayıyoruz." (21 Şubat 1920).

"Bugün İstanbul'da bir hükümet varsa bu, milletin değil, İngilizlerin hükümetidir. Bu hükümetin üyeleri, İstanbul işgal edildiği zaman evlerine çekildiler, bir grev bile yapmadılar." (3 Nisan 1920)

"İstanbul'un işgali sonuçsuz kalmaya mahkûm bir şaşkınlıktan ibarettir. Millet duruma hâkimdir." (17 Nisan 1920)

6 Şubat 1921'de gazete günlük olarak çıkmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa, gazetenin başyazarlığına Hüseyin Ragıp Baydur'u getirdi.

Bir süre sonra Ankara'da sosyalizm sorunlarının tartışılmasına başlandı. *Hâkimiyet-i Millîye* o günlerde şöyle yazıyordu:

"Bizim için aşırı bir sosyalizm yönetimine imkân yoktur. Mamafih dünya sola doğru gidiyor, şimdiye kadar yaptığımız gibi, bundan sonra da cihandaki gelişme rüzgârlarına kapımızı penceremizi kapayıp tarihten öncesi bir hayat istemek makul değildir. Sosyalizmin pek çok esaslarını millî idaremizi bozmadan alıp uygulayabiliriz. Meselâ şirketleri yavaş yavaş millîleştiririz. Hükümet inhisarını, halk çıkarına çoğaltırız, daha birçok düzeltme yapabiliriz. Özel deyimle bir merci devlet-sosyalisti oluruz."

Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü bir süre Nafi Atuf Kansu yaptı. Sonra onun yerini Ziya Gevher Etili aldı. Gazete bir han odasında basılıyordu. Çalışanların hepsinin bellerinde silâh vardı. Bazen muhalif bir milletvekili gazeteyi basıyor, silâhların patlaması an meselesi oluyordu.

Ali Kemal İstanbul'da Anadolu hareketini lânetlerken *Hâkimiyet-i Millîye*'de şu satırlar yer alıyordu:

"Ey Ahali... Kendi elinizle memleketinizi vermeyiniz. Bu mübarek toprakları gâvurlara nasıl vereceksiniz? Karılarınızı, kızlarınızı gâvur kucaklarına nasıl teslim edeceksiniz?..."

"Artık tereddütsüz söyleyebiliriz ki, millet katili İstanbul Hükümeti Yunanistan'ın müttefikidir." (28 Haziran 1920)

"En büyük düşman, kapitalizm ve onun çocuğu olan emperyalizmdir." (20 Temmuz 1920)

"*Hâkimiyet-i Millîye* yazar yokluğu nedeniyle yayınına bir ay ara verdikten sonra yeniden yayınlanıyor." (5 Ekim 1920)

"Dünyanın manzarasını değil, temellerini değiştirmeye doğru giden komünizmin azami programını dahi savunmayı çoktan beri mesleğimize kaydetmiş bulunuyoruz. Ama (bizde) komünizm, komünizm diyen şarlatanlara aldanmayınız, onlar sahtedir." (9 Ekim 1920)

"Komünizm bayramı bütün Anadolu'da ve Ankara'da ilk defa kutlandı. İki gün temsiller verildi. Burjuva teşrifatı gözetilmedi. İnsanlık bütün halinde komünizme giderken, Ankara'nın böyle bir olaya sahne olması mutlu bir talih eseridir." (9 Ekim 1920)

"İki türlü komünizm vardır: Karl Marks dünyanın yürüyeceği yolları keşfetmekle iftihar edebilir. Bir ülkeye kapitalizm zulmederse, ona karşı herkes birleşir. Anadolu komünizmi, Rusya'daki kanlı ve haşin proletarya diktatörlüğüne lüzûm kalmaksızın daha faydalı, daha etkili sonuçlara doğru gidecektir. Anadolu zalimlerle, hainlerle anlaşamaz." (12 Ekim 1920)

"Bolşevizm devrimi bütün komünizm hareketleri için bir model değil, pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Her şeyde taklitçilik fenadır, bilhassa devrimcilikte." (16 Ekim 1920)

"Emekçi kadınlar, sizin ellerinizde iğne gibi bir silâhınız var. Moskova telsizi, kadınları seferberliğe çağırıyor, biz de Türk kadınlarına sesleniyoruz." (16 Ekim 1920)

"Askerlikte paralı, bedelli askerlik yasası çıkarmak, zenginler yaşasın, fakirler gebersin demektir. Herkesin görevi cepheye gitmektir." (27 Ekim 1920)

"Anadolu ne İstanbul'undur, ne de Avrupa'nın Anadolu Anadolularındır." (7 Kasım 1920)

"Askerlerin süngüleri gürbüz bir geleceğin başlangıcına benziyor. Ey, gazi erler sevgilisi ve şehit yiğitler yadigârı, solmayacaksın, hür ve kırmızı yaşayacaksın." (Ruşen Eşref, 6 Şubat 1921)

"İktisat vekili Celal Bey (Bayar) devlet sosyalizmini öven bir demeç verdi." (16 Şubat 1921)

"Dünya sağdan sola gidiyor. Taçlar yerlerde sürükleniyor." (Hüseyin Ragıp [Baydur] 6 Mart 1921)

"Kapitalizm mi, komünizm mi galip gelecek? İnsanlık devrimi sonunda ne kapitalist kalacak, ne de komünist olacak. Fakat herhalde sağa değil, sola doğru yürüyecek." (28 Mart 1921)

"Zafer!... Allah'a hamdolsun, bir kere daha zafer!" (3 Nisan 1921)

"Düşman önünde, cephe arkasında, kadın, çocuk, genç ihtiyar... Vatan aşkı ve geleceğin ateşiyle yekpare bir kale halini almıştır. İşte Türk milleti!" (7 Nisan 1921)

"Anadolu hayatıyla, Padişah saltanatıyla meşgul." (10 Nisan 1921)

"Beş gün süren şiddetli savaşlardan sonra, kahraman ordumuz düşmanı nihayet Dumlupınar'da mağlup etti." (13 Nisan 1921)

"Emperyalizme savaş ilân etmek, vicdanı olan bütün insanların borcudur." (18 Nisan 1921)

"Asya, Afrika ve bütün ezilmiş milletler, kendi kendilerine açtıkları aydınlık bağımsızlık yolunda yürüyorlar." (Müfide Ferit, 26 Nisan 1921)

"Bizler Anadolu İhtilâl'i ile bir iş gördüğümüzü anlamaktan bile aciziz. Bunu belki torunlarımız anlayacak." (8 Mayıs 1921)

"Asya'nın mazlum kavimlerinin özgürlük ve bağımsızlık savaşına, şimdi Afrika'nın mazlum halkı da katılıyor. Avrupa'nın zulümkâr politikacıları er geç mağlup olacaklardır." (7 Haziran 1921)

"Fransızlar Batı'nın en centilmen milletidir. Bizimle dost olmak istiyorlar." (15 Haziran 1921)

"Savaş yerlerini düşman cesetleri doldurmuştur. Ordumuz kesin başarıyı kazanacaktır." (23 Temmuz 1921)

"Türkler bir devrim ordusu halinde, her karış toprakta bir harika gösteriyorlar." (Ruşen Eşref, 3 Ağustos 1921)

"Bütün Anadolu ayakta. Tarihin en parlak levhaları..." (26 Ağustos 1921)

"Düşmanın ölüm yolculuğu. Harp sahasında düşman cesetleri yığınlar oluşturuyor." (30 Ağustos 1921).

"Zafer!... Yunanlılar'ın yolu Ankara değil, İzmir!" (11 Eylül 1921)

"Düşman kaçıyor. Ankara'da zafer şenlikleri." (14 Eylül 1921)

"Zafer Anadolu'ya yeni bir can verdi." (16 Eylül 1921)

"Mustafa Kemal Paşa, size müşirlik (mareşallık) de, gazilik de helâl olsun." (Ruşen Eşref, 23 Eylül 1921)

"Sakarya Zaferi dolayısıyla sabahlara kadar şenlik yapıldı." (26 Eylül 1921)

"Orduda fevkalâde hizmetlerinden dolayı 12 kadına madalya verildi." (21 Ekim 1921)

"Yeni Türkiye bir halk devletidir, bir sınıfın değil, halkın malıdır." (Mahmut Esat Bozkurt, 9 Kasım 1921)

"Türkiye'nin savaşında en büyük fedakârlığı köylüler yüklenmiştir. İdare halk idaresi olmak zorundadır." (Mahmut Esat Bozkurt, 10 Kasım 1921)

"1908 Devrimi (İkinci Meşrutiyet) halk egemenliğini gerçekleştiremedi. Bu son harekât üreticileri efendi kılacak." (Mahmut Esat Bozkurt, 15 Kasım 1921)

"Bugün artık bir emek-halk devleti kurulmaktadır. Bundan geri dönen gericiler şiddetle cezalandırılmalı, yok edilmelidir." (Mahmut Esat Bozkurt, 22 Aralık 1921)

"Halkın egemenliğini kurmak için halkın örgütlenmesine, özellikle sendikalara çok önem verilmelidir." (Mahmut Esat Bozkurt, 23 Aralık 1921)

"Sakarya zaferi Kahire'de, Kabil'de, Bombay'da, Cezayir'de ve Fas'ta sevinç yankıları uyandırıyor." (19 Ocak 1922)

"Ruşen Eşref, Mustafa Kemal Paşa'nın Pantürkizm ve Panislamizm aleyhindeki sözlerini benimsiyor." (20 Ocak 1922)

"Köylü milletin efendisidir." (5 Mart 1922)

"Enkaz altından bir devlet ve hükümet çıkardık." (10 Mart 1922)

"Ya Misaki Millî ya hiç! İşitiyor musunuz efendiler?" (27 Mart 1922)

"Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması onun yalnız büyük bir kumandan değil, büyük bir devlet adamı ve diplomat olduğunu kanıtlıyor." (20 Nisan 1922)

"İstanbul Hükümeti nedir? Hangi yüzle ve yetkiyle Anadolu adına konuşuyorsunuz? Siz kimsiniz? Neyi temsil ediyorsunuz? Arkanızda cemaat yok. Bir devlet ki oturacak toprağı yok! Bir kuvvet ki, ordudan, hazineden, gelirden yoksun! Bulunduğu yerin bütün ahalisi,

bütün gençliği açık açık kendisinden nefret ediyor. Bu acınacak durumumuz yetmiyormuş gibi nasıl ciddi bir hükümet tavrı takınarak imtiyazlar vermeye kalkıyorsunuz?" (5 Mayıs 1922)

"İhtilâl mi, inkılâp mı? Biz neyiz? Nereye doğru yürüyoruz?" (10 Mayıs 1922)

"Yaptığımız ulusal hareket hem ihtilâli, hem inkılâbı kapsar. Onlardan daha derin ve geniştir." (16 Mayıs 1922)

"Ali Kemal İngiliz memurlar tarafından satın alınmış alçak bir haindir. Bütün milletçe tanınmış melun bir zavallıdır. Damat Ferit'in mezarını da Türk çocukları ileride birbirlerine göstererek, 'Burada yatan melun bir haindir,' diyeceklerdir." (16 Haziran 1922)

"Amerika'nın Anadolu'da bir tahkikata evet demesine ve bir temsilci vereceğini açıklamasına üzüldük. Bu haktır ama veremeyiz. Tahkikat reddedilerek Amerika'yı kırmış olacağız. Ne yapalım ki kabahat bizim değildir." (18 Haziran 1922)

"Düşman ordusu Murat Dağları'na atıldı. Süvarilerimizin kılıçları altında kaçıyorlar. Kütahya ve Uşak alınmak üzere." (1 Eylül 1922)

"Ordu Eskişehir'e girdi. Teslim alınanlar arasında General Trikupis ve General Diyonis de bulunuyor." (2 Eylül 1922)

"Ankara'da şenlikler." (3 Eylül 1922)

"Anadolu Yunanistan için bir mezar oldu." (4 Eylül 1922)

"İzmir'de telâş gittikçe artıyor." (6 Eylül 1922)

"Süvarilerimiz cumartesi sabahı İzmir'e girdi." (10 Eylül 1922)

"Bugünkü zafer yalnız bir İzmir Zaferi değil, milletimizin üç yüz yıldan beri muhtaç bulunduğu bir muazzam eserdir." (11 Eylül 1922)

"Üç yüz milyon Müslümanın kahramanı Gazi Paşa'yı tebrik ederiz." (20 Eylül 1922)

"Yaşa ey ulu Gazi." (3 Ekim 1922)

"İstanbul jandarmalarımızı bekliyor. Heyecan gittikçe hararetleniyor. Beyoğlu'ndaki büyük cadde hiç böyle bir çehre arzetmemişti." (20 Ekim 1922)

"Ey ulu millet! Cihanın imrendiği zaferi çekemeyen Saray ve Bahçeli sana bir kere daha ihanet ediyor. Bu, kendisini mezara götüren son hainliği olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu çökmüştür." (31 Ekim 1922)

"Babıâli kabinesi istifa etmiş ve sevgili İstanbul, TBMM adına idare edilmeye başlamıştır." (5 Kasım 1922)

"İstanbul'da bütün bakanlıklar ilga edildi. Ali Kemal mel'unu halk tarafından parça parça edildi." (8 Kasım 1922)

"Vahdettin en son melanetini de gösterdi. Hilâfet makamından kaçtı ve İngilizlerin kucağına atıldı." (19 Kasım 1922)

Yeni Gün (Ankara)

İstanbul'dan Ankara'ya taşınan *Yeni Gün*'ün Ankara'da ilk sayısı 9 Ağustos 1920'de, *Anadolu*'da *Yeni Gün* adıyla yayınlandı. Gazete yine Yunus Nadi'nin yönetimindeydi. Ankara hükümetinin yarı resmi sözcülüğünü yapıyordu. İşte o dönemdeki yazılardan bazı örnekler:

"Düşman pire ise sen onu deve gör. Yunan kim oluyor deme. Rahat rahat oturma. Yangın küçükken bastırılır." (15 Eylül 1920)

"Dünya büyük bir devrim içinde. Batı emperyalizminin yıkılmasına yardım etmek, dış ilişkilerde hareket noktamızdır. En büyük değer emektir. Çanakkale, Moskof Çarlığı'nı yıkmış ve dünya devrimini doğurmuştu. Anadolu direnişi bu devrimi tamamlayacaktır." (16 Eylül 1920)

"Korkunç bir kasırganın, Bolşevizmin tehdidi altındayız. Türkler Rus değildir. Bolşevizm Rusya'nın koşullarına uygun olarak geliştirilmiştir. Türk milletini birleştirecek yol değildir." (Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucularından Mahmut Esat Bozkurt, 20 Eylül 1920)

"Zafer bizdedir. Onların kralları varsa bizim de Allah'ımız var." (12 Temmuz 1921)

"Bir an bile unutmayarak düşüneceğiniz tek mesele şudur: Herhalde Yunanistan yıkılmalıdır." (Yunus Nadi, 9 Aralık 1921).

"Ruhundaki sefaleti gittikçe daha iyi anladığımız Rıza Tevfik, Sevr'i imzaladığı kalemi Amerikan Mektebi Müzesi'ne hediye etmiş." (22 Aralık 1921)

"*Yeni Gün* gazetesi mürettipleri (dizicileri) İstanbul mebusu Numan Usta, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Rus Elçisi Aralof'u ziyaret ettiler. Aralof emperyalistlere karşı mertçe savaşan Türkiye Ordusu'nu, bütün Anadolu halkını ve konuk Ankara emekçilerini selâmladı. Emperyalizme karşı mücadelede Türkiye'nin sivrildiğini söyleyerek, 'Yaşasın yeni Türkiye, yaşasın Türkiye emekçileri,' dedi. Yemekte Enternasyonal ve işçi şarkıları söylendi." (27 Şubat 1922)

"TBMM'nin muhterem reisi diyor ki: Hazır ol cenge eğer ister isen sulhu salah." (3 Mart 1922)

“Paris Komünü’nün 52. yıldönümünde, Garp emperyalizminin baskısı karşısında siyasal ve ekonomik egemenliğimiz için çarpıştığımız şu sırada, Komün’ün fedakâr hatırasını saygıyla anıyoruz.” (Karl Marks’ın resmiyle, 17 Mart 1922)

“Yunanistan yıkılmalıdır ve elbette yıkılacaktır.” (Yunus Nadi, 7 Nisan 1922)

“Amerikan misyonerleri arkalarından kapitalistleri, onların arkasında da bayraklarını getirirler.” (Zekeriya Sertel, 20 Nisan 1922)

“1 Mayıs, sosyalizmin timsalidir. İnsanlığa yeni ve mutlu bir hayat vaat eden 1 Mayıs Bayramını, dünyada bütün milletlerin proleterleri bizimle birlikte kutluyorlar. 1 Mayıs, sermayedar sınıfının egemen olduğu batı ülkelerinde, zırhlara ve kalplere uzanan baskılar altında bunalmış işçilerin gönüllerinde fırtınalar uyandıracaktır.” (1 Mayıs 1922)

“Bugün Karl Marks’ın doğum günü. 5 Mayıs 1818-14 Mart 1883.” (5 Mayıs 1922)

“Amerika, milli eğitime tahsis etmek koşuluyla Türkiye’nin borçlarını bağışlamalıdır.” (10 Mayıs 1922)

“Abdülhamit zamanında verilen ve Doğu Anadolu’nun servet ve kaynaklarını Amerikalılara bırakan Chester Projesi’nin sahibi Ankara’ya geliyor.” (Zekeriya Sertel, 28 Mayıs 1922)

“Mustafa Kemal Paşa: Biz bir tarih yaratacağız...” (9 Temmuz 1922)

“Ordumuz İzmir yönünde başdöndürücü bir hızla ve başarıyla ilerliyor.” (6 Eylül 1922)

“Hain Padişah tahtını bıraktı. İngilizlerle kaçmaya hazırlanıyor.” (1 Ekim 1922)

“Meclis, Osmanlı Saltanatı’nı milletin tarihinden ebediyen kaldırıp atacaktır. Artık millet saltanatı, millet egemenliği başlıyor. Bundan sonra milletin hakimi, sultanı, padişahı, her şeyi kendimiziz.” (1 Kasım 1922)

“İstanbul sevincinden yerinden oynadı.” (7 Kasım 1922)

“Refet Paşa Hazretleri’nin demeci: Bahtiyar İstanbul yönetimimiz altında, şaşasın Millî Hükümetimiz! Yaşasın Büyük Millet Meclisi’miz! Yaşasın Mustafa Kemal Paşa Hazretleri! Kahrolsun Vahdettin! sesleri İstanbul’u çınlatıyor.” (9 Kasım 1922)

Yeni Gün 7 Mayıs 1924’te, yerini *Cumhuriyet* gazetesine bıraktı.

İrade-i Milliye (Sivas)

Mustafa Kemal Paşa basın aracılığıyla kamuoyu oluşturmanın önemini anlamış bir insandı. İlk gazetesi sayılan *Minber*'i çıkarmasına bu eğilimi yön vermişti. Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde, Kongre'nin çalışmalarını ve kararlarını duyuracak bir gazetenin olmamasından huzursuz oluyordu. Bu düşüncesini Kongre üyelerinden Rasim Bey'e açarak gazetenin başına geçirebileceği bir genç bulmasını istedi.

Rasim Bey, Paşa'ya 22 yaşında bir öğretmeni önerdi. Paşa hemen bu genci çağırtarak kısa bir sınava çekti. Selâhattin adındaki bu genç öğretmen, Gazi Paşa'da iyi bir izlenim bırakmış olacak ki hemen kendisine ilk gazeteyi çıkarma görevi verildi.

Gazetenin adını Mustafa Kemal Paşa koydu: *İrade-i Millîye.* Gazete dört sayfa olacak, 1000 adet basacak ve haftada iki gün yayınlanacaktı.

Hazırlıklar hemen tamamlandı ve kararın verilmesinden üç gün sonra, 14 Eylül 1919'da gazete Sivas sokaklarında bir bildiri gibi elden ele dolaşmaya başladı.

Neler vardı bu ilk sayıda: Mustafa Kemal Paşa'nın Kongrede yaptığı açış konuşması, Padişah'a çekilen telgraf, yayınlanan bildiri, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan Padişah'a yolladığı telgraf ve İsmail Hami Danişment'in, "Millî Harekâtın Sebebleri" başlıklı bir yazısı.

Gazetenin 21 Eylül 1919 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın Malatyalı Hacı Ali ve Mustafa Ağalar'a yazdığı bir mektubu yayınlandı. Paşa şöyle diyordu o mektubunda: "Sizler gibi büyükler oldukça Türk ve Kürt'ün birbirinden ayrılmaz bir kardeş olarak yaşamakta devam edeceği, sarsılmaz bir tek vücut halinde iç ve dış düşmanlarımıza karşı bir kale halinde kalacağı şüphesizdir."(6)

İrade-i Millîye, 5 Ocak 1920'de de Kürt aşiretlerinden gelen şu telgraf yayınladı: "Dersim'in ve Erzincan'ın bir kısmını meydana getiren biz Kürtlerin, bin yıldan beri birlikte yaşadığımız Türklerden ayrılmak hatırımıza bile gelmez. Bu birliği korumak için hayatımızı fedaya hazırız. Kimlikleri bizce bilinen birtakım kişiler Kürtlük adına söz söylemeye yetkili değildir."

Bunlar da başka sayılarda çıkan yazılardan örnekler:

---

(6) Enver Behnan Şapolyo, gazetedeki yazıları Mustafa Kemal Paşa'nın dikte ettiğini belirtmektedir.

"Güneş nereden doğacak? Karanlık, her taraf karanlık! Batı'nın kara bulutları arasında batan barış ve mutluluk güneşi, yıllar geçti, hâlâ doğmuyor." (26 Ocak 1920)

"Bolşevik cereyanının önüne geçmek isterseniz, milletlerin namus ve onurunu savunuruz. Tarihlerini zulüm ve haksızlıkla lekeleyen Fransızlar, bizden Bolşeviklere karşı mücadelelerine yardım beklemesinler." (2 Şubat 1920)

"Kâbus! Ey İslâm âlemi ve masum beşeriyet! Yirminci yüzyıl zulüm cellatları, medeniyet dünyasına leke sürmektedir." (22 Mart 1920)

"Müdafaa uğruna ölmek, yaşamanın en yüce mertebesidir." (12 Nisan 1920)

İrade-i Millîye, Millî Mücadele'nin sonuna kadar yayınını sürdürdü.

İzmir'e Doğru (Balıkesir)

İzmir'in işgalinden altı ay sonra, 16 Kasım 1919'da Balıkesir'de yayınlanan bu gazetede bağımsızlık için savaşan üç kişinin adı görülüyordu: Daha sonraları milli eğitim bakanı olan Mustafa Necati, Esat Çınar ve yine Atatürk döneminde milli eğitim bakanlığı yapan Vasıf Çınar.

Bir süre sonra gazetede başka imzalar da göründü. Sonraları ağır ceza mahkemesi başkanlığına getirilen Nefi Demircioğlu. İmralı'da cezaevi müdürlüğünden sonra, Sosyalist Partisi'ni kuran Esat Adil Müstecablıoğlu, Mansur Tekin ve İsmail Habib Sevük.

Gazete Millî Mücadele'nin simgesi olmuştu. Dört sayfa olarak çıkıyordu. İlk sayılar 1000-3000 kadar basıldı.

Yunanlıların Balıkesir'e girmeleri üzerine gazete kapandı.

Açık Söz (Kastamonu)

Açık Söz gazetesini 15 Haziran 1919'da Kastamonu Lisesi müdürü Behçet Bey, lise arkadaşları Hüsnü Bey (Açıksöz), Ahmet Hamdi Bey, Tahir Bey (Karaoğuz) ve lise öğrencileri hep birlikte çıkardılar. Tarih öğretmeni İsmail Hakkı Bey (Uzunçarşılı) ve Türkçe öğretmeni İsmail Habib Sevük, yazar Hasan Fehmi, yazar Abdullah Nuri, Doktor Fazıl Bey (Berki) ve Nizamettin Nazif de kısa süre sonra bu ekibe katıldılar. Gazetede şair Mehmet Akif ve İsmail Hami Danişment'in de yazıları çıktı.

Açık Söz belli başlı Anadolu kentlerinde dağıtılıyor ve Kuvay-ı Millîye'yi coşkuyla destekliyordu. Panislamist bir eğilimi savunduğu da oluyordu. Ege Adaları'nın Türkiye'ye verilmesini istiyor, İngiltere'ye karşı geniş bir kampanya yürütüyordu. Buna karşılık Fransa, Bulgaristan, İtalya, Almanya ve bir ölçüde Amerika'ya sıcak bakıyordu. İsmail Habib Sevük Millî Mücadele'yi ve Yunanlılara karşı direnişi savunan en coşkulu yazılarını *Açık Söz*'de yayınladı.

Gazete İstanbul hükümetine de şiddetle saldırıyor ve şöyle diyordu: "İstanbul bir suçlu, bir günahkârdır, yazıklar olsun İstanbul'un haline! İstanbul'u yola getirecek olan Anadolu'dur." (20 Temmuz 1919)

Gazetenin 1 Şubat 1920 tarihli yazısında da şöyle deniyordu: "Dünya büyük bir devrimin eşiğindedir. Zulüm ve tahakküm hiçbir zaman ayakta duramaz."

Açık Söz o yıllarda Rusya'da güçlenen Bolşevikleri İslâm dünyası için büyük bir tehlike olarak görüyor ama şunları da yazıyordu: "Gerçi İslâmiyet Bolşevizmle uyuşmaz ama ortak düşmana karşı birleşmelerinden doğal ne olabilir? Bugün bütün Doğu, Buhara, Afganistan, Hindistan, Çin hudutlarına kadar Bolşevizmin etkisi altındadır. Bolşeviklik Türklerin hakkı verilirse önlenir..." (22 Şubat 1920)

Bunlar da gazeteden başka örnekler:

"Damat Ferit Hükümetinin yapacağı barış, milleti, İngiliz esaretine koyar. Barışı, onlar değil, millet yapar." (16 Mayıs 1920)

"Yazık o Damat Ferit'e ki, vatanın parçalanmış enkazı üzerinde bir baykuş gibi tünemek için, düşmanın kötülük aracı ve vatanın mel'un cellatı oldu." (27 Mayıs 1920)

"Bolşeviklerden korkulmamalıdır." (10 Haziran 1920)

"İslâm ve Türk Bolşeviklerinden oluşan Bolşevik ordularının ülkemizde hüsnü kabul göreceği şüphesizdir. İslâmiyetin mesut olacağı günler yakındır." (14 Haziran 1920)

"Bu millet yaşamaz, diyenler gözlerini Hazar Denizi çevresinde 70-80 milyon milletdaşımıza ve daha aşağılardaki yüzlerce milyon dindaşımıza çevirsinler. Kokuşmuş Avrupa'yı bir kâbus gibi titreten toplardan ve ateşlerden daha güçlü bir insan mahşerini görsünler." (İsmail Habib Sevük, 27 Haziran 1920)

"Bolşevikler, mazlum esir milletlere kurtarıcı ellerini uzatmaktan hiçbir vakit çekinmeyeceklerdir. Aciz ve mağlup milletleri Avru-

pa'nın zalim pençesinden kurtaracak olan Bolşeviklik, milletimize o kadar da yabancı değildir." (12 Temmuz 1920)

"Bolşeviklerin birçok ilkesi İslâmiyet'e uygundur, onlar dine, millî geleneklere karışmıyorlar." (29 Temmuz 1920)

"Avrupa hükümetlerinin elinde emperyalizm ve kapitalizm gibi iki zalim ve gaddar bomba vardır. Hâkan esir, kabine kukla, oyuncak durumundadır. Hayır, bu idam hükmünü hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz. Sizin tahakküm ve istibdadınızın son bulacağı zaman pek yakındır." (16 Ağustos 1920)

"Toplumsal bir devrim zamanının geldiğine inanıyoruz. Yönetim halkın eline verilmedikçe, bu felâketi atlatamayız. O uğursuz emperyalizm kâbusu ortalığı kaplamadan işe başlamalıyız." (9 Eylül 1920)

"Bu memleket ve bu millet için Bolşevikliğin kabul edilmesinden başka çare kalmamıştır." (*Yeni Dünya*'dan alıntı, 27 Eylül 1920)

"Bolşevikliğin şartlarından birincisi şûralar hâkimiyetidir. Bolşeviklik ilân edilir edilmez şûraları yaratmak gerekir: Köy şûrası, nahiye şûrası, liva şûrası... İlk önce malların, emlâkın sayımı yapılır." (14 Ekim 1920)

"Kızıl bayrak, kızıl bayrak / Yüksel kanatlarını aç / Güneş gibi parlayarak / Yeryüzüne sen ışık saç." (2 Aralık 1920)

"Bu vahşi düşmana acınır mı? Düşman Bilecik, İnegöl, Yenişehir havalisinde 278 bina, 35 cami, 10 mektep yaktı..." (20 Nisan 1921)

Açık Söz'de ilk kez iki resim: Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi (7 Haziran 1921).

"Artık yüksek mevkidekiler, ilk milletin üstünde değil ruhunda yaşayacak. Saltanat çürümüştür." (İsmail Habib Sevük, 21 Haziran 1921)

"Bir ayağını Himalayalar'ın çağlayanlarına, öteki ayağını Güney Afrika'nın sıcak bağlarına dayamış, gururdan, hile ve bozgunculuktan yapılmış İngiliz heykeli." (İsmail Habib Sevük, 26 Haziran 1921)

"Yunanistan son kozunu oynuyor. Anadolu o koca orduya mezar olacak." (İsmail Habib Sevük, 13 Temmuz 1921)

"Kazanacağımızdan eminiz. Çünkü bir gayemiz var: Mutlaka muzaffer olmak." (İsmail Habib Sevük, 15 Temmuz 1921)

"Çıkmazda çırpınış: Anadolu, düşman için son çırpınıştır." (İsmail Habib Sevük, 20 Ağustos 1921)

"Yedi gündür yaramadıkları bir cepheyi bundan sonra da hiç yaramayacaklar. Neye inat ediyorlar? Galiba düş kırıklığı; dursa esaret, ilerlese ölüm bekliyor." (İsmail Habib Sevük, 30 Ağustos 1921)

"Gün değil, saat sayarak müjde bekliyoruz. Anadolu intikam diye bağırıyor." (6 Eylül 1921)

"Büyük ve ilâhi zafer. Dün akşamdan itibaren Türklerin önünde yeni bir tarih açıldı." (13 Eylül 1921)

"Biz Sakarya Zaferi'yle yalnız bir vatan değil, bütün İslâm âleminin istikbalini kurtardık." (26 Eylül 1921)

"Dahili Rumlar Türk ırkındandır." (İsmail Habib Sevük, 30 Kasım 1921)

"Şimdiye kadar hiçbir padişah, hiçbir vezir Mustafa Kemal'in yaptığını yapamadı." (İsmail Habib Sevük, 13 Aralık 1921)

"Anadolu'da tek bir millet vardır. O milletin Yunan'ı denize dökmekten başka düşüncesi yoktur." (İsmail Habib Sevük, 19 Aralık 1921)

"Düşman yaygarası boşunadır. Başkomutan'ın İzmir'e doğru ilerleyerek orduya 'İleri' emrini vermelerini bekliyoruz." (23 Şubat 1922)

"İngilizler Irak'ı parçalamak için iki krallık yapmaya çalışıyorlar." (26 Haziran 1922)

"İzmirli komünistlerin *Humanité* gazetesine mektupları: Emperyalist savaşın şiddetle aleyhindeyiz." (17 Temmuz 1922)

"Büyük Serdarınız ordunun başında İzmir'e girdi." (17 Eylül 1922)

"Büyük kumandan şimdiye kadar ne dediyse yaptı." (18 Eylül 1922)

"Hainlerin cezası: Mütarekenin başından beri yapmadığı hıyanet kalmayan İzmir Metropoliti ile *Kozmos* gazetesi müdürü idam edildiler." (19 Eylül 1922)

"Ordumuz Çanakkale Boğazı'na dayandı. Mutlaka Edirne'ye ve İstanbul'a varacağız." (25 Eylül 1922)

"Paydos! İstanbul'da hâlâ Saltanat'ı ve Hükümet'i yönettiklerinden bahsetmek isteyen baykuşların topuna birden paydos." (5 Ekim 1922)

"Artin Kemal (Ali Kemal) linç edilerek gebertildi." (8 Ekim 1922)

"Sabık Padişah İngiliz gemisiyle kaçtı." (11 Ekim 1922)

"Zaferden zafere." (12 Ekim 1922)

"Hain Halife kaçtı. Lenin'in demeci: Türklerin Boğazlar hakkındaki istekleri ve millî emelleri tatmin edilmelidir." (19 Ekim 1922)

"Hainler korunamaz." (22 Ekim 1922)

Açık Söz 1932'ye kadar yayınını sürdürmüş, beş yıllık bir aradan sonra da 1937'de *Doğru Söz* adıyla çıkmıştır.

Yeni Adana

Fransızlar Adana'yı 2 Aralık 1918'de işgal ettiler. Ahmet Remzi (Yüreğir) adında 26 yaşında bir öğretmen işgalden dört gün sonra birkaç arkadaşıyla birlikte *Adana* adında bir gazete çıkardılar. Gazete üç sayı çıktıktan sonra işgal kuvvetleri gazeteyi kapattı. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey'le arkadaşı Avni (Doğan) Bey *Yeni Adana* diye bir imtiyaz alarak yayını sürdürmeye yöneldiler. Ne var ki gazetenin sekizinci sayısı çıkar çıkmaz, işgal kuvvetleri matbaayı basıp çalışanları tutukladı.(7) Ahmet Remzi Bey ise kadın kılığına girerek canını zor kurtardı ve kaçtı.

İşgal kuvvetlerinin ellerinden kurtulanlar Karaisalı Kelebek istasyonunda, bir vagona yerleşerek en ilkel baskı araçlarıyla gazetenin yayınını sürdürmeye karar verdiler. *Yeni Adana*'nın dokuzuncu sayısı bu koşullarda, bir vagonun içinde, 25 Temmuz 1919'da yayınlandı. Vagon, günün koşullarına göre yer değiştiriyor ama bütün güçlüklere karşın gazete çıkartılıyordu.

Bir süre sonra gazete Pozantı'da yayınlandı. *Yeni Adana* Adana'nın kurtuluşundan sonra da, 9 Aralık 1921'de yayınını Adana'da sürdürdü.

Yeni Adana artık Kuvay-ı Millîye'nin organı durumundaydı. Çukurovalılar ordunun zafer haberlerini *Yeni Adana* gazetesinden öğrendiler.

Gazetenin yazı işleri müdürlüğüne Ferit Celâl (Güven) getirilmişti. O da İstanbul hükümetine yaylım ateşi açıyordu.

Yeni Adana, Çukurova'da Millî Mücadele'nin örgütlenmesinde, bu yönde kamuyu oluşturulmasında ve düşman propagandasının etkisiz duruma getirilmesinde önem rol oynamıştır.

Ahmet Remzi Yüreğir Adana'nın kurtuluşundan sonra Adana Matbuat Cemiyeti başkanlığına seçildi. 1930'da Serbest Fırka Ada-

---

(7) İbrahim İslâm, "Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi", Doktora tezi; Dr. Nejat Yaycıoğlu, *Atatürk ve Çukurova.*

na İl Örgütü'nün kurulmasında görev aldı. 1946'da CHP'den Adana Milletvekili seçildi. 1951'de de geçirdiği bir trafik kazası sonucu 59 yaşında öldü.

Avni Doğan, Millî Mücadele'de Boğazlıyan ve Ereğli kaymakamlığı yaptı. Bozok, Yozgat ve Çankırı milletvekili, sonra da Kastamonu senatörü oldu. 1925'te de gazetecilerin yargılandığı Doğu İstiklal Mahkemesi'nde de savcılık görevini üstlendi. Kurucu Meclis'e üye oldu, 1965'te öldü.

Ferit Celâl Güven *Yeni Adana*'dan sonra *Türk Sözü* gazetesini çıkardı. Urfa ve İçel'den milletvekili seçildi. 1961'de de Kurucu Meclis'te görev aldı.

2003 yılında da yayınını sürdüren *Yeni Adana*'yı Ahmet Remzi Yüreğir'in oğlu Çetin Remzi Yüreğir yönetmektedir.

Öğüt (Afyon, Konya, Ankara)

1921 Temmuz'unda Ankara'da çıkmaya başlayan bir akşam gazetesidir. *Öğüt* daha önce 2 Ocak 1918'de Afyon'da kurulmuştu. Yunanlıların İzmir'i işgalleri üzerine Konya'ya taşındı. Orada da İtalyanlar bastı gazeteyi. Bunun üzerine gazetenin sahibi Abdülgani Ahmet Bey *Öğüt*'ü Ankara'da yayınladı.

Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Sadri Ertem yapıyordu. Münir Müeyyet Bekman, Lütfi Arif Kenber, Kerameddin, Celâl Davut Arıbal, Raif Nezihi, Enver Behnan Şapolyo da yazı kadrosundaydı.

Gazete 1923'te kapandı.

Albayrak (Erzurum)

Bu gazete 1919'da Erzurum Kongresi'nin toplandığı dönemde çıkartıldı. Gazetenin başında öğretmen Süleyman Necati Bey, kardeşi Mithat Bey, öğretmen Sıtkı Dursunoğlu, makinist İzmirli Arif ve Hamza Demirel Beyler vardı.

Süleyman Necati Bey İttihatçıydı, Enver Paşa döneminde Erzurum hükümet komiserliği yapmıştı.

Albayrak gazetesi Solcu İttihatçılar'ın organı durumundaydı.[8] Albayrak'ta Sovyetler'e, komünizm ilkelerine sıcak bakan yazılar çıkıyordu.

Gazete kendini "Türk Halk Gazetesi" olarak tanımlıyordu. Tirajı

(8) K. Yust, *Kemalist Anadolu Basını,* (Orhan Koloğlu), s. 12.8

450 kadardı. 150 sayı çıkabildi. *Albayrak* 1921 başlarında Kürt ayaklanmasını bastıran Nurettin Paşa'yı eleştirdiği için kapatıldı.

Gazetenin kapatılması Büyük Millet Meclisi'nde iki gizli oturumda tartışma konusu oldu.[9]

Ahali (Samsun)

1919'da çıkartıldı. Gazetenin sahibi İsmail Cenani Oral, küçük bir pedal makinesiyle bu işe girişti. *Ahali* haftada bir yayınlanan devrimci bir gazeteydi. Gazetede çıkan yazılardan işte birkaç örnek:

"Mütegallibeler (egemen zorbalar) ahalinin malını, mülkünü, ırzını, hülane bütün insanlık varlığını berbat ettiler. Hükümet edenler, bu vatanın ve milletin düşmanı mütegallibelerdir."

"Milletin ve vatanın sonsuz felâketi pahasına, ihtikâr (vurgunculuk) sayesinde milyonlar kazanan harp zenginleri, kamu çıkarına ağır vergiler ödemeye mecbur tutulmalıdır."[10]

"Okullara devam edenlerin sayısını arttırmak için her yerde öğrenci yurtları kurulmalıdır. Zengin öğrenciler, fakirlerle giysi ve yiyeceklerini paylaşmalıdır."[11]

Seyyare-i Yeni Dünya (Eskişehir)

Bu gazeteyi 1920 Ağustos ayında Eskişehir'de Çerkez Ethem çıkardı. Yazı işleri müdürlüğüne de İstanbul'dan Arif Oruç getirildi. Çerkez Ethem'in çetelerine o zamanlar "Seyyare" dendiği için gazetenin adı *Seyyane-i Yeni Dünya* oldu.[12]

Gazetenin başlığının altında şu yazı okunuyordu. "Dünyanın fukare-i kâsibesi (emekçileri) birleşiniz."

Seyyare-i Yeni Dünya önce kendini "Türk Bolşevik," sonra da "İslâm Bolşevik" olarak tanıtıyordu. Çerkez Ethem de gazetede yayınlanan bir konuşmasında, "İyi uygulanmak koşuluyla, bu memleket ve bu milletin Bolşevikliği kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır," diyordu.

"Bolşevikliğin cihanı istilâ edeceğine zatıâliniz kâni bulunuyor musunuz?" sorusuna Çerkez Ethem şöyle yanıt veriyordu:

(9) Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 192.
(10) Ömer Sami Coşar, *a.g.e.*, s. 244.
(11) K. Yust, *Kemalist Anadolu Basım*, (Orhan Koloğlu) s. 68.
(12) K. Yust, a.g.e., s. 102.

"Evet, Bolşevizm cihanı istila edecektir. Biz onu lâyık olduğu gibi bir hisle karşılayıp kabul edersek memleket bu halde mesut olacaktır."[13]

Bir süre sonra *Seyyare-i Yeni Dünya* Ankara'ya taşındı. Çerkez Ethem'in *Dünya* gazetesinde yayınlanan anılarına göre; kendisinden, gazetenin Ankara'ya taşınması ve Komünist Cemiyet'in sözcülüğünü yapması istenmiş, o da buna razı olarak Arif Oruç'a talimat vermiştir.

O sıralarda Arif Oruç'la birlikte çalışan Nizamettin Nazif'e göre ise Ankara'dan gelen Celâl Bayar ile Tevfik Rüştü Aras, o gün geç vakte kadar Arif Oruç'la içki içmişlerdir. Daha sonra konuklarının isteği üzerine onlarla matbaayı görmeye giden Arif Oruç, makinelerin sökülüp sandıklara konduğunu görmüştür.

Arif Oruç önce buna karşı koymuş ama kendisine içi para dolu bir zarf uzatılınca, öneriyi kabul ederek makinelerin Ankara'ya götürülmesine karşı koymamıştır.

K. Yust'a göre Yunus Nadi de *Seyyare-i Yeni Dünya*'ya yazılar yazmıştır.[14] Arif Oruç, Çerkez Ethem'i "Kızıl Devrimci Lider" olarak da tanımlamıştır. Arif Oruç'un Çerkez Ethem ayaklanmasını bastırmak için gönderilen birliklere karşı direniş çağrısında bulunduğu da ileri sürülmüştür.

Yeni Dünya (Ankara)

Arif Oruç 29 Eylül 1921'de Ankara'ya döndükten iki ay sonra *Yeni Dünya*'yı yayınlamaya başladı. Nizamettin Nazif ve Tevfik Rüştü Aras da gazetede yazılar yazdılar.

Tevfik Rüştü Aras yazılarında, Anadolu'da köylünün üçüncü sınıf vatandaş olarak varolduğunu ve çabalarının bunların düzeltilmesi yönünde olduğunu ve Ankara'nın bu amaçla Sovyetlerle dostluk politikası izlemek zorunda olduğunu vurguladı.

Yeni Dünya artık Çerkez Ethem'in sözcüsü değildi ve bunun tam karşıtı bir politika izleyerek Birinci İnönü Savaşı'nın başladığı günlerde şunları yazıyordu:

"Yunanlılar, Ethem'in teşvikiyle kuvvetli fırkalarıyla Eskişehir üzerine yürüdüler. Hainlikten yararlanan düşman, hızlı bir hareket-

(13) Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 127.

(14) K. Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 103.

le Eskişehir'i kazanmak istiyor. Ethem Eskişehir'e kolayca girilebileceğini umut ediyordu. Ama askerlerimizin büyük bir heyecanla savaştıkları yolunda her yerden haberler alıyoruz."

Arif Oruç (1893-1950): Dimetoka'da doğdu. Babası Elazığ Vilayet Matbaası müdürü ve mektupçusuydu.[15]

Gazeteciliğe 1913'te *Tanin*'de muhabir olarak başladı. Ertesi yıl *Tasvir-i Efkâr*'a, bir süre sonra da *Sabah*'a geçti. Muhabir olarak Sofya'ya gönderildi. Orada Fethi Okyar ve Mustafa Kemal'le dostluk etti. Sofya dönüşü yeniden *Tasvir-i Efkâr*'a geçti.

İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya kaçtı. Sonra da yukarıda belirtildiği gibi Eskişehir'e gitti, *Seyyare-i Yeni Dünya*'yı çıkardı. Daha sonra yeniden Ankara'ya döndü. Bu kez de *Yeni Dünya* serüvenine girişti.

Bu iş de tutmayınca Arif Oruç Antalya'ya gitti. Orada da *Yeni İzmir* gazetesini çıkardı. Bir süre sonra İzmir'e geçerek *Yeni Turan* adında bir gazete yayınladı ama bu gazete de ancak 1924 yılı başlarına kadar yaşayabildi. Mart 1924 başlarında gazetenin kapatıldığını ve Arif Oruç'un hapse mahkûm edildiğini görüyoruz. Çünkü gazetede, İstanbul'da bir Hilâfet Kongresi'nin toplanacağı yazılmıştı.

Bu mahkûmiyet kararından sonra Arif Oruç bir süre gazetecilik yapamamış, ancak *Son Saat, Vakit, Milliyet* ve *Cumhuriyet*'e "Ayhan" takma adıyla tarihsel yazı dizileri yazmıştı.

Arif Oruç 1929 Aralık ayında Fethi Okyar'ın Serbest Fırka'sını tutan *Yarın* gazetesini yayınlamaya başladı. Gazete yine o hırçın polemikçi Arif Oruç'un yönetimindeydi. Çeşitli tartışmalara girişti, 1931'de çıkan Basın Kanunu'yla de gazetesi kapatıldı. Ne var ki Yunus Nadi'yle yaptığı bir tartışmada gazetesi kapatılırsa kundura boyacılığı yapacağını söylemişti. Bu sözünü yerine getirmek için bir boyacı dükkânı açtı ve geçimini öyle sağladı. Ama bu işi de sürdüremedi ve 1933'te Türkiye'den ayrılarak Sofya'ya gitti ve Şumnu'da *Yarın*'ı broşür biçiminde yayınlamaya başladı. Yedi sayı çıkan bu broşürlerde Arif Oruç'un "Türkiye Kurtuluş İşçi ve Çiftçi Fırkası" adında bir parti kurmaya yöneldiği anlaşılıyor. Partinin programı da hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

Arif Oruç o dönemde de yaylım ateşi açıyor Ankara'ya ve Halk Partisi'ne "Zavallı Türkiye, Zavallı Kanunlar! Yıkılan Ülke, Kalkınan

---

(15) Mete Tunçay, *Arif Oruç'un Yarını.*

Zümre! Dünkü vatanın bugünkü perişan hali" başlıklı yazıyı yazıyor ve Recep Peker'e saldırıyor.

Sonunda Arif Oruç savaşımını İstanbul'da sürdürmeye karar veriyor ve 17 Ağustos 1937'de yurda dönüyor. Döner dönmez de tutuklanıyor. İdam isteğiyle Ağır Ceza'ya veriliyor ve beraat ediyor.

Bu kez de *Son Posta* ve *Tasvir*'de yine Ayhan adıyla tarihsel diziler yazıyor. Ama Türkiye'de siyasal ortam artık değişmiş ve çok partili döneme geçilmiştir. Arif Oruç bundan güç alarak 1946'da *Yarın*'ı yeniden yayınlıyor ama bir süre sonra gazetesini kapatmak zorunda kalıyor. Ondan sonra yine *Milliyet*'te Ayhan adıyla tarihsel yazılar yazıyor ve 1950 yılında 57 yaşında ölüyor.

Milliyet'in kurucusu Ali Naci Karacan'la aralarında bir zamanlar büyük kavgalar olmuş, ama ölümünden bir süre önce Karacan, ona gazetesinin sütunlarını açmıştı. Ölümü dolayısıyla *Milliyet*'te Ali Naci Karacan'ın yazdığı sanılan bir yazıda özetle şöyle deniyordu:

"Arif Oruç 35'i aşkın yapıt yazdı. Türkçeyi iyi bilir, iyi yazardı. Sosyal davalar üzerinde durdu. *Birkaç Kuruşun Mürtekibi, Debbağlar Mahallesi, Ferhat Onbaşı* adlı romanların derecesinde, bir inceleme ve dava romanı yazılmamıştır. Mücadele adamı Arif Oruç, bu memleketin tarihi yazılırken unutulmayacaktır. Arif Oruç, yönetimdeki fena gidişi eleştirmiş, tutulan yolun kötü bir yol olduğunu korkmadan haykırmıştır. O zamanlar Başbakan olan İsmet İnönü'ye karşı açtığı mücadele, yaptığı hücumlar onun siyasal yaşamının en temiz örnekleridir.

"Arif Oruç genç öldü. Hapishanelerin rutubetli ve zehirli havası, çeşitli ameliyatlar, hastalıklar onu harap etmişti. Ama siyasal mücadelede yine demir gibiydi. Gençlere rahmet okutacak derecede enerjikti."

Yoldaş (Bursa)

Sosyalist eğilimli *Yoldaş* gazetesi 15 Ekim 1919'da yayınlanmaya başladı. Gazetenin sahibi öğretmen İbrahim Hilmi Efendi Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Ruslar'a tutsak düşmüş ve Kırım'da Bolşevik devrimcileri arasında bulunmuştur.[16] İbrahim Hilmi Efendi gazetenin başlığının altına şu notu koydurdu: "İşçi, çiftçi ve emekçi halk yararına çalışır, siyasi, edebi ve sosyal Türk gazetesidir."

(16) Yalman Akkılıç, *Bursa Ansiklopedisi*, s. 207-217.

Yoldaş 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın işgaline kadar Yeşil Ordu Cemiyeti'nin çizgisinde uyumlu bir yayın politikası izledi. Kurtuluş'tan sonra güç durumlara düşürüldü. Öğretmen İbrahim Hilmi Efendi 1925'teki "Komünist Tevkifatı"nda tutuklandı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde 7 yıl hapse mahkûm oldu. 1926'da çıkarılan genel afla serbest bırakıldı.

Millet Yolu (Bursa)

22 Şubat 1920'de ilk sayısı yayınlanan bu gazeteyi, Muhittin Baha Pars çıkardı. *Millet Yolu* Millî Mücadele'yi ateşli destekliyordu.

Muhittin Baha Pars daha önceleri de *Bursa Mecmuası*'nın sorumlu yönetmeni durumundaydı. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin de yöneticileri arasındaydı. *Bursa Mecmuası* İslâmcı-Bolşevik bir eğilimi savunuyordu.

Millet Yolu yörede giderek yaygınlaşmakta olan İslâmcı-Bolşevik düşünce akımından esinleniyordu. Muhittin Baha Pars, o döneme özgü sol eğilimli bir aydındı. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Bursa'dan milletvekili seçildi. Sekizinci döneme kadar milletvekilliğini sürdürdü. 1954'te öldü.

Ertuğrul (Bursa)

6 Aralık 1920'de Mümtaz Şükrü Eğilmez ve Ahmet Refik Beyler tarafından çıkartıldı. Ahmet Refik Bey'in Yunanlılarca tutuklanmasından sonra gazete kapatıldı ve ancak Bursa'nın Kurtuluşu'ndan sonra yayınını sürdürebildi.

Diğer Gazeteler

Babalık (Konya); *Doğru Söz* (Balıkesir); *İnkılâp* (Muğla); *Anadolu* (Antalya); *Tarsus; Misak-ı Millî* (Kayseri); *Kocaeli; İstiklâl* (Trabzon); *Işık* (Giresun); *Emel* (Amasya); *Satvet-i Millîye* (Elazığ); *Amal-ı Millîye* (Maraş); *Dertli* (Bolu); *Türkoğlu* (Bolu); *Yeşil Yuva* (Artvin).

ANADOLU AJANSI

Anadolu Ajansı İstiklâl Savaşı yıllarında, 6 Nisan 1920'de Ankara'da Atatürk'ün kararıyla kuruldu. Ajans'ın adını da Atatürk koydu. Anadolu Ajansı'nın kuruluşu şu bildiriyle halka duyuruluyordu:

"Kalbi İslâm olan Osmanlı Saltanat Merkezi'nin düşman işgaline

geçmesi ve bütün ulus ve vatanımızın en büyük tehlikeye uğramasının sonucu olarak, bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği ulusal ve kutsal savaş sırasında, halkın en doğru iç ve dış haberlerle aydınlatılması önemle göz önünde tutulmuş ve burada en yetkili kişilerden kurulu özel bir heyetin yönetiminde ve Anadolu Ajansı adı altında bir kurum kurulmuştur.

"Anadolu Ajansı'nın en hızlı araçlarla vereceği havadis ve bilgi, Heyeti Temsiliye'mizden de geçeceği için Ajans tebliğleri Müdafaai Hukuk örgütümüzce de bucak ve köylere kadar dağılacak ve duyurulacaktır. Bu bakımdan acele tertibat alınması ve sonucun bildirilmesi önemle rica olunur."

Ajans'ı o yıllarda ancak birkaç kişi yönetiyordu. Ajans'ın ne ülke içinde ne de dışarıda muhabirleri vardı. Kuruluşu sırasında Anadolu Ajansı'nın iki önemli amacı vardı. Bunlardan biri: Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak; diğeri ise Kurtuluş savaşı ve eylemiyle ilgili haberleri halka duyurmaktı.

23 Nisan 1920'de toplanan Büyük Millet Meclisi'nde ilk görüşülen konulardan biri de haberleşmeydi. Hükümet, "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü" adlı bir örgütün kurulmasını öngörüyordu. A. A. da bu örgütün içinde yer alıyordu. Tasarı 7 Haziran 1920'de kabul edilerek Ajans, Matbuat Genel Müdürlüğü çerçevesi içinde Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na bağlandı.

Ajansın kuruluşuyla ilgili kanun, T.B.M.M.'nin "İrşad Encümeni"nde görüşülürken, etkili haberleşme araçlarının yokluğu üzerinde duruldu. Üyeler, "silâh kadar etkili politika ve düşünce örgütlerinin öteden beri ihmal edilmiş olduğunu" önemle belirttiler. Kurulacak olan haberleşme örgütüne iki görev veriliyordu. "Birincisi, dileklerimizi ve amaçlarımızı dışarıya tanıtarak davamızın haklı olduğunu ispat etmek; ikincisi de halkı sürekli olarak aydınlatmak."

Bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için bir yandan İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, Kars ve İzmit'te birer haberalma şubesi kuruluyor ve bir yandan da askerî telsiz istasyonlarının dinleme servisleriyle, yabancı ülkelerin yayınları izlenerek Ankara'ya ulaştırılıyordu. Bunun yanı sıra Londra, Paris, Berlin, Viyana, Cenevre ve New York'ta haber bürolarının kurulması öngörülüyordu. Bu büroların görevi İstiklâl Savaşı ve Türkiye'nin kurtuluşuyla ilgili haberleri yabancı ülkelere duyurmak olacaktı. Anadolu Ajansı işte bu amaçların gerçekleştirilmesi için kuruluyordu.

Kurtuluş Savaşı haberleri İstanbul'a nasıl ulaşıyordu?

Mütareke yıllarında İstanbul basınında Millî Mücadele haberlerinin kaynağı genellikle takalarla, motorlu kayıklarla, yük gemileriyle İnebolu'dan ya da İzmit'ten getirilen haber bültenleriydi.

Anadolu Ajansı'nın Ankara'da "Resmi Tebliğ" olarak yayınladığı bu bültenlerde Meclis toplantılarının özetleri ve cephe haberleri vardı. Bunları çeşitli yollardan bulan kaptanlar, lostromolar, tayfalar İstanbul'a getirir, gazetecilere satarlardı. O zamanlar gazeteler bülten avcılığı için özel muhabirler tutmuşlardı. Bunlar sabah erken saatlerde, Kızkulesi açıklarında demirleyen ya da Yemiş İskelesi'ne yanaşan motorlara yaklaşıp bu bültenleri elde etmeye çalışırlardı.

O yıllarda *Tercüman* gazetesinde bu işle görevlendirilmiş olan Münir Süleyman Çapanoğlu şunları anlatmaktadır:

"İstanbul gazeteleri için bu haberleri ele geçirmek bir mesele idi. Hele akşamları çıkan gazeteler için bu iş büyük bir rekabet konusu idi. Bilhassa *Akşam*'la *Tercüman* birbirini atlatmak için çırpınıp duruyor ve her çareye başvuruyorlardı. Önceleri takacılar bu bültenleri parasız veriyorlardı. Sonra gazetecilerin resmî tebliğ peşinde koştuklarını görünce satış yoluna saptılar. Bunları ele geçirmek gerçekten fedakârlık isteyen bir işti. Bir defasında geminin bordrosuna tırmanırken denize düştüm. Tebliğ almak için harcamaya yetkili olduğumuz para 25-50 lira arasındaydı. Motorcu daha fazla isterse adamı yanımıza alır, matbaaya getirir, orada öderdik. İdare müdürü bir bezirgân gibi pazarlık ederdi.

"Bu haberler ilk olarak akşam gazetelerinde yayınlandıktan sonra ertesi gün çıkan sabah gazeteleri bunları makaslayıp kendi haberleri gibi büyük manşetlerle birinci sayfalarına koyuyorlardı."

Ajansın Özerkliği

Hükümet Anadolu Ajansı'nın yönetimine daha geniş bir esneklik vermek için 1924 yılında yeni bir kanun tasarısı hazırladı. 1 Mart 1925'te yürürlüğe giren bu kanunla Ajans, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nden ayrılarak özerk bir anonim ortaklık oldu. Aynı gün ajans Havaş ve Reuter ajanslarıyla bir haber alışverişi anlaşması imzaladı.

Bu ortaklığın hisse senetlerinin yüzde 50'den fazlası özel kişilerindi. Ajans'ın kuruluşunda, bu hisse senetlerinden Ajans'ta çalışanların yararlanması ve bunların başkalarına satılmaması öngörülmüş-

tü. Fakat bu, tartışmalı bir konu oldu; bu senetlerin basınla ilgisi olmayan kimselere satılmak istenmesi tartışmalara yol açmıştır. Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 2 Eylül 1971'de yayınladığı bir genelgeyle bu durumu protesto etmiştir. Genelgede, "Anadolu Ajansı'nı belli bir siyasi kadronun nüfuz alanı içinde tutma amacıyla girişilen her türlü tertip ve baskının reddedildiği" belirtilir.

Ajans, her yıl Basın-Yayın Genel Müdürlüğü bütçesine konan bir ödenekle yönetilmiştir. Abonelerden alınan ücretler Ajans'ın masraflarını karşılamaktan uzak olmuştur.

265 sayılı kanunun, "Anadolu Ajansı ile sözleşme" başlığını taşıyan 33. maddesi gereğince her yıl, basın yayın işlerinden sorumlu bakanlıkla A. A. arasında bir sözleşme yapılmaktadır. Bu sözleşmede A. A.'ya devletçe verilecek ödeneğin ölçüsü ve Ajans yöneticilerinin atanma ve denetim koşulları üzerinde maddeler vardır.

Ajans'ın devlet bütçesinden büyük bir ödenek alması ve yöneticilerin bu hükümetçe seçilmeleri bakımından Ajans bir devlet organı durumunda olmuştur.

MÜTAREKEDE DERGİLER

O yıllarda İstanbul'da şu gazete ve dergiler dikkati çekiyordu: *Dergâh* (Mustafa Nihat); *Güleryüz* (Sedat Simavi); *Kelebek* (mizah gazetesi); *Resimli Gazete* (Sedat Simavi); *Süs* (Mehmet Rauf'un çıkarttığı kadın gazetesi).

Ümid: Tarık Mümtaz Göztepe'nin yönettiği bu resimli edebiyat dergisine Celâl Sahir ve Fuat Köprülü gibi kimseler de yazı veriyorlardı.

Aydede: Refik Halit Karay'ın (1888-1959), 1920'de çıkarmaya başladığı bu mizah gazetesi, Millî Mücadele'ye karşı gelen yayın organlarından biriydi. Ancak kurtuluştan sonra Refik Halit 150'likler listesine alındı.

Büyük Mecmua: 1919'da Zekeriya Sertel'in kurduğu bu dergide başyazıları Halide Edip Adıvar yazıyordu. Ömer Seyfettin, Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfkı Atay, Fuat Köprülü, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Ruşen Eşref Ünaydın ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in de dergide sürekli yazıları çıkıyordu.[17]

---

(17) A. E. Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim,* s. 305.

Kurtuluş: 1919'da Almanya'dan dönen Sosyalistler çıkardı bu gazeteyi. Dr. Şefik Hüsnü de bu gruba katıldı. Eylül 1919'da yayınlanmaya başlayan *Kurtuluş* ancak beş sayı çıkabildi ve Şubat 1920'de kapandı.[18]

Aydınlık: Temmuz 1921-Şubat 1925 tarihleri arasında 30 sayı yayınlandı. Dergi Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın organıydı.[19] Dr. Şefik Hüsnü'nün yönettiği derginin yazı işlerine Prof. Sadrettin Celâl Antel bakıyordu. O yıllarda adı duyulan birçok komünist ve sosyalist yazarlar *Aydınlık*'ın kadrosundaydılar.

Günlük gazetelerin yanı sıra o yıllarda Ankara'da her eğilimde dergi ve haftalık gazete çıktığı görülür. Aka Gündüz Anadolu'da *Peyam-ı Sabah* adlı bir mizah gazetesi çıkarmaktadır. 21 Mayıs 1921'de de *Kalem* adlı bir mizah gazetesi çıkartılmıştır Ankara'da. Koyu İslâmcılar *Sebilürreşad*'ı yayınlamışlardır. Bir yanda da *Hayat* adlı bir komünist dergisi çıkartılmıştır. Mustafa Kemal'e kafa tutmaya kalkan Trabzon milletvekili Ali Şükrü de *Tan* adlı bir gazete yayınlamıştır.

Küçük Mecmua: Ziya Gökalp Malta'dan sürgünden dönünce Diyarbakır'a gelmiş ve 5 Haziran 1922'de *Küçük Mecmua*'yı kurmuştur. Bu gazete 5 Mart 1923'e kadar 33 sayı çıkmıştır.

(18) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 241.

(19) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul, s.327.

V

Cumhuriyet: Atatürk ve İnönü Dönemleri

(1923-1950)

Cumhuriyet'in ilânından sonra basının sınırsız bir özgürlüğe kavuşması elbette beklenemezdi. Bir yanda hâlâ Saltanat'ı ve Hilâfet'i savununlar vardı, öte yanda da yeni rejimin her türlü düşünceye özgürlük tanıyacağını umut edenler. Oysa yeni rejim henüz sağlam temeller üzerine oturtulamamıştı. Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları Cumhuriyet'i tehlikeye sokacak davranışlara karşı büyük duyarlılık gösteriyorlardı.

İSTANBUL İSTİKLÂL MAHKEMESİ (ARALIK 1923)

Halifelik henüz kaldırılmamıştı. Halifeliği savunanlar da az değildi. Bunların başında Hüseyin Cahit Yalçın (*Tanin*), Velid Ebüzziya (*Tevhid-i Efkâr*) ve Eşref Edip *(Sebilürreşad)* geliyordu.

Hüseyin Cahit Yalçın 1874'te Balıkesir'de doğdu. İlkokulu Serez'de okudu. 1896'da İstanbul'da Mektebi Mülkiye'yi, yani Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev aldı. Vefa İdadisi'nde müdür yardımcılığı, Mercan İdadisi'nde de müdürlük yaptı. Tevfik Fikret'e büyük hayranlığı vardı, birlikte *Tanin* gazetesini çıkardılar. İttihatçılarla yakın ilişkisi vardı. İstanbul'dan milletvekili seçildi. Dayinler Vekili oldu (yani Düyunu Umumiye denen dış borçların yönetimine bakan sorumlu kişi). İstanbul'un işgali sırasında Malta'ya sürüldü (1919-1922). Bu yüzden de Millî Mücadele'nin dışında kaldı.

Sürgün dönüşü *Tanin*'i yeniden çıkardı. Meşrutiyet'i ve Hilafet'i savunuyordu. Cumhuriyet'in ilânının çok aceleye getirildiği kanısındaydı, "İyi bir şey yapmak için fena bir yol tutulmuştu," diyordu. Hüseyin Cahit'e göre Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olmasından

sonra Hilâfet'e cephe alınmıştı. Cumhurbaşkanının halife olmasından da kuşku duyuyor ve, "En büyük ruhlu adamlar bile kişisel güç sahibi olmanın cazibesine karşı koyamamışlardır," diye yazıyordu. Amaç Hilâfet'in kaldırılmasını engellemek ve bu kuruma eski gücünü kazandırmaktı.[1]

Hüseyin Cahit şeriat düzenini savunmaktan da hiç çekinmiyor ve, "Şeriatın savunucusuyuz. Çünkü şeriata tecavüz edilmesini memlekete zararlı görürüz," diye tutucu düşüncelerini açıklıyordu.

Vatan gazetesi de Mustafa Kemal Paşa'nın, bir kenara çekilip politikadan uzaklaşmasını öneriyordu.

Hüseyin Rauf Orbay'ın da hâlâ cumhuriyet rejimine ısınamadığı görülüyordu. *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayınlanan bir demecinde, en doğru devlet biçiminin devlet başkanlığına Halife'nin getirilmesi olacağını ve Halife'ye verilecek sıfat ve yetkinin ilâhi kabul edilmesi gerektiğini öne sürüyordu.

Hüseyin Rauf o sıralarda Halife Abdülmecid Efendi'yi de ziyaret etmiş ve bu olay büyük tepkilere yol açmıştı. İsmet Paşa, halifelik makamının Ulusal Savaş içindeki ihanetini vurguladıktan sonra, "Halife'yi ziyaret Hilâfet sorunudur. Tarihin herhangi bir döneminde bir halife, zihninde bu memleketin geleceğine karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı mutlaka koparacağız," diyordu.

Ahmet Emin Yalman ise *Vatan*'da Hüseyin Rauf Orbay'ı savunan bir politika izliyordu.

İşte böyle bir havada İstanbul Barosu Başkanı, eski milletvekili Lütfi Fikri 10 Kasım 1923'te, Halife'nin görevinden asla istifa etmemesi yolunda bir mektup yazdı. Bu mektup *Tanin* gazetesinde yayınlandı.

Ertesi gün de yine *Tanin*'de Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir yazısı çıktı. O da şöyle diyordu: "Hilâfet bizden giderse beş-on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslâm âlemi içinde hiçbir önemi kalmayacaktır. Avrupa siyaseti gözünde de en küçük ve değersiz bir hükümet yerine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Gerçek milliyet hissini kalbinde duyan her Türk, hilâfet makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir."

Bu tartışmalar sürerken 5 Aralık 1923'te, *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde Hintli Ağa Han'la Emir Ali'nin bir mektubu yayınlandı. Mek-

(1) Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 182.

tup Ankara'ya gönderilmiş ama birer kopyası de İstanbul'daki gazetelere iletilmişti.

Mektupta Halifelik savunuluyor ve, "Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, hilâfet makamının Türkiye'ye güç ve onur kazandırmasını rica ediyoruz," deniyordu.

Başbakan İsmet Paşa, 8 Aralık 1923'te bu konuyu Büyük Millet Meclisi'ne getirdi ve Ağa Han ve Emir Ali'nin maddi çıkarlar peşinde koşan ve İngiliz Hükümeti'nin etkisinde olan kişiler olduklarını belirtti, o mektubu yayınlayan gazetecilerin de İstiklâl Mahkemesi'ne verilmelerini istedi.

Yapılan seçim sonunda İstanbul İstiklâl Mahkemesi şöyle oluştu: Başkan İhsan Topçu, Savcı Vasıf Çınar, Üyeler: Refik Koraltan, Cevdet Izrap ve Hakkari mebusu Asaf Bey.

Aynı gün İstanbul'da mektubu basan gazetelerin sahipleri ve sorumlu müdürleri olarak Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin Beyler tutuklandı ve Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey de gözaltına alındı.

11 Aralık'ta gazetecilerin ilk sorguları yapıldı. Ertesi gün Matbuat Cemiyeti yönetim kurulu, Halit Ziya Uşaklıgil'in başkanlığında toplanarak yargılanan gazetecilerin durumunu görüştü. Yönetim kurulu, Millî Mücadele'nin en çetin yıllarında İstanbul'da millî direnmeyi yapmış ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş oldukları bilinen bu gazetecilerin hiçbir kötü davranışa araç olmalarına ihtimal vermediklerini ve suçsuzluklarına inandıklarını belirtti.

Mahkeme mektubu basmayan gazetecileri de dinledi. *Vatan* gazetesinin sorumlu müdürü, mektubun gazeteye ulaşmadığını söyledi. *Vakit* gazetesinin müdürü Asaf Bey'le *Akşam* gazetesinin sahibi Necmettin Sadak ve Ali Naci Karacan Beyler, gazetenin eğilimlerine ters düştüğü için mektubu yayınlamadıklarını anlattılar.

Hüseyin Yalçın heyecanlı bir savunma yaparak duruşmada şunları söyledi:

"Bu memlekette Cumhuriyet'in dayanakları birkaç, yahut beş-on zatı muhterem değildir. Cumhuriyet'in dayanakları hak ve adalettir, kanundur. Kimden gelirse gelsin, millet zulûmden, istibdattan nefret eder. Ben Cumhuriyet'in dayanaklarını sağlamlaştırmak için bütün iyi niyetimle çalışıyorum. Biliyorum ki üzerime düşmanlıkları çekiyorum. Fakat ne yapayım, bir gazeteci için düşündüğünü söylemek vatan borcudur... Ben vatan haini değilim..."

Sonunda mahkeme tüm sanıkların beraatine karar verdi. Ahmet Emin Yalman da 3 Ocak 1920 tarihli *Vatan*'da şunları yazdı: "Mahkemenin kararı Cumhuriyet rejimi için bir kuvvet kaynağı olacaktır. Rejimin asıl dayanağı halkın sevgi ve güvenidir..."

İstiklâl Mahkemesi başkanı İhsan Topçu, duruşmalardan sonra basınla ilgili olarak şöyle dedi: "Basın, su ve ateş gibi bir unsurdur. Hem çok faydalı hem de çok zararlı olabilir. Yapılacak şey iyi ilişkiler kurarak faydalarını en yükseğe çıkarmak, zararlarını en aşağıya indirmekdir."

İhsan Topçu bu duruşmalardan sonra, hükümetle İstanbul basını arasındaki buzların çözülmesi için Atatürk'le gazete başyazarları arasında bir toplantı düzenlemeye çalıştı ve bu toplantı, 4 Şubat 1924'te İzmir'de yapıldı. Atatürk'ün basın toplantısına katılan gazeteciler şunlardı: *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet; *Tanin*'nin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın; *İleri*'nin başyazarı Celâl Nuri İleri; *Akşam*'ın başyazarı Necmettin Sadak; *Vakit*'in başyazarı Mehmet Asım Us; *Tercüman-ı Hakikat*'in başyazarı Hüseyin Şükrü ve *Vatan*'nın başyazarı Ahmet Emin Yalman. *Tevhid-i Efkâr*'ın başyazarı Velid Ebüzziya da İzmir'e çağrılmış, fakat Atatürk "sabit ve geri fikirleri dolayısıyla onunla tartışmaktan bir sonuç çıkmayacağı kanısında" olduğu için kendisinin basın toplantısına katılmaması istenmiştir.

Atatürk ertesi gün, İzmir'de gazetecilere verdiği bir yemekte basının rolü üzerinde durarak şunları söyleyecektir:

"Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyet'in çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek, Cumhuriyet'in hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selâmet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok, çok önemlidir..."

TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNU (1925)

1925 yılında doğu illerinde Şeyh Sait isyanı çıkmış ve Kürtler bağımsızlık eylemine girişmişlerdi. Ankara ve İstanbul'da da hükümete karşı bir muhalefet eylemi vardı. Terakkiperver Cemiyeti kurulmuş, eski İttihatçılar örgütlenmeye yönelmişlerdi. İstanbul basını

ise daha tek parti düzenine alışamamıştı. Basında ileri geri her türlü eleştiri yazıları çıkmakta ve bunlar Ankara'da geniş tepkiler yaratmaktaydı. Hükümetin görüşüne göre Doğu'da bir ayaklanma vardı. Basında falsolu sesler bu ayaklanmaya hizmet etmekteydi. Muhalefetin, eleştirinin hiç sırası değildi. Bütün falsolu sesleri susturmak gerekiyordu.[2]

Bu amaçla "Takrir-i Sükûn Kanunu" (Huzuru ve Barışı Sağlama Yasası) diye bir terör kanunu tasarısı Meclis'e getirildi. Kanun Meclis'te tartışılırken Halk Partisi'nin ileri gelenlerinden Recep Peker şunları söyleyecektir.

"İstanbul gazetelerinin, memlekette ne kadar kurum ve makam varsa hepsini yıkmaya yöneldiğini görüyoruz. Şeyh Sait isyanına sebep olanların başında bunlar gelir. En başta Millet Meclisi olmak üzere bütün kurumlara saldırdılar. Bu kanunun teklif edilmesine de İstanbul basını sebeptir. Çünkü yayın ve telkinleriyle isyanın çıkmasına sebep olmuşlardır. İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bu yılanlar, bu zehirli yuvalar, kanun kuvvetiyle dezenfekte edilmedikçe, memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur. İşte bu sebeple bu kanunu Yüksek Meclis'in kabul etmesi bir vatanî mecburiyettir."

Meclis 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nu kabul etti. Bu kanunda şöyle deniyordu:

"İrticaya ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve barışını, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelen her türlü teşkilâtı, kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları, Hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Hükümet, sanıkları İstiklâl Mahkemeleri'ne verebilir."

Önce iki yıl için kabul edilen bu olağanüstü durum kanunu, sonra iki yıl daha uzatılacak ve ancak 1929'da kaldırılacaktır.

Takrir-i Sükûn Kanunu, hükümete olağanüstü yetkiler vermiştir. Hükümet basın özgürlüğünü dilediği gibi kısıtlayabilir, gazeteleri kapatabilir. İstiklâl Mahkemeleri hukuk kurallarına uymayan kararlar alabilirler. Bunlar dikta rejimlerinin yetkileridir.

İstanbul basını büyük bir kuşku içindedir. Neler yapılacaktır gazetecilere karşı? Basın kendini savunmaya çalışır. *Vatan*'da o günlerde şöyle bir yazı çıkar:

---

(2) Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar.*

"Türk gazeteciliği Mütareke döneminde parlak bir sınav geçirmiştir. Düşman işgali altındaki bir şehirde çıkan gazetelerin millî davaya fedâkarca hizmetleri, Gazi Paşa ve bütün devlet adamlarımız tarafından hararetli kelimelerle takdir edildi. Gazetelerimiz her dış meselede görüş birliği içinde oldu. İnkılâplara, ilerlemelere dair münakaşaların büyük bir kısmı inkılâp fikrinin etrafında toplanmıştır. Memlekette yapılan her şeyi doğru, her yazılanı hata diye göstermek yanlış bir hareket olur. İstanbul gazetelerinin iyilikleri, herhalde hatalarından üstündür. Cehalet ve taasuba karşı tesirli bir faaliyet göstermek vazifesini taşıyan millî bir vasıtayı, 'yılan' kelimesiyle vasıflandırmak Recep Bey gibi bir devlet adamından hiç beklemediğimiz bir hareket tarzıdır.

"Dünyanın her yerinde devlet adamları eleştiriye hararetle taraftar görünürler, fakat fiilî surette eleştiri görevini yapan gazetelerden hoşlanmazlar.

"Bizde hatalı fikirleri savunan gazeteciler bulunabilir, fakat düşman gayelere âlet olan, zengin sermaye sahiplerinin menfaatı uğruna olayları tahrif eden, sınıf düşmanlığını körükleyen, yabancı tesiri altında bulunan her çeşit gazetecilik bizde her yerden azdır."

Hükümet kararını vermiştir, Takrir-i Sükûn Kanunu'nu uygulayacaktır. Kanun çıktıktan bir gün sonra, 6 Mart 1925 Cuma günü Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul'da altı gazete kapatılır: *Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebilürreşat, Aydınlık* ve *Orak Çekiç*. Ertesi gün de Adana'da *Toksöz* gazetesinin yayınına son verilir.

Bundan iki gün sonra, 9 Mart 1925'te de beş gazete daha susturulur: *Sadayı Hak* (İzmir); *İstikbâl* (Trabzon); *Kahkaha* (Trabzon); *Presse du Soir* (İstanbul); *Savha* (Adana).

Bunları, 15 Nisan 1925'te *Tanin*'in, yine Bakanlar Kurulu Kararıyla süresiz olarak kapatılması izler. Bunun ardından *Resimli Ay* dergisi kapatılır. 12 Ağustos 1925'te de *Vatan*'ın kapatıldığı bildirilir.

ANKARA VE İSYAN BÖLGESİ (ELAZIĞ) İSTİKLÂL MAHKEMELERİ

Doğu illerindeki Kürt eylemlerinin, yani Şeyh Sait ayaklanmasının büyümesi üzerine 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn yasasını kabul eden Büyük Millet Meclisi, sonra da 7 Mart 1925'te iki İstiklâl Mahkemesi'nin daha kurulmasına karar verdi. Niye iki İstiklâl Mahkemesi?

Çünkü biri Ankara'da, öteki de Doğu'da olacaktı. Doğu'dakine önce Vilayet-i Şarkiye İstiklâl Mahkemesi deniyordu. Sonra tüm Doğu illerini kapsayacak bir ad sakıncalı göründüğü için buna İsyan Bölgesi İstiklâl Mahkemesi adı verildi.

Ankara İstiklâl Mahkemesi şöyle oluşturuldu: Başkan Ali (Çetinkaya), Savcı Necip Ali (Küçüka), üyeler Kılıç Ali, Zırh Ali ve yedek üye Reşit Galip (Üç Ali'ler Mahkemesi).

İsyan Bölgesi İstiklâl Mahkemesi de şöyle kuruldu: Başkan Mazhar Müfit (Kansu), Savcı Ahmet Süreyya (Özgeevren), üye Ali Saib (Ursavaş) ve Lütfi Müfit (Özdeş), yedek Avni Doğan.

Hüseyin Cahit Yalçın Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde

Hüseyin Cahit Yalçın ilk olarak 19 Nisan 1925'te tutuklandı. Bunun nedeni o günlerde Terakkiperver Parti'nin merkezinde yapılan araştırmaları, *Tanin*'in, "Terakkiperver Fırka basıldı" diye göstermesidir. Yalçın'la birlikte gazetenin yazı işleri müdürleri Baha ve Kadri Beylerle, gazetenin sorumlu müdürleri Muammer ve Nuri Beyler de yakalanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildiler. 27 Nisan'da duruşma başladı. Yalçın bütün davranışlarının hesabını veriyordu bu duruşmada.

Mahkeme başkanı, Yalçın'a, "Siz", dedi, "Takrir-i Sükûn Kanunu çıktıktan bir gün sonra, hükümeti protesto şeklinde siyasi yazı yazmamaya karar verdiğinizi yazmıştınız. Bu yazınız da İsmet Paşa hükümetini protesto mahiyetindedir ve ağırdır. Memlekette artık hürriyet , özellikle söz ve yazı hürriyeti kalmadığını, siyasi yazılara veda etmek mecburiyetinde kaldığınızı ilân ettiniz. Bunları niçin yazdınız?... Memlekette irtica vardı, isyan vardı, kan dökülüyordu. Böyle bir zamanda niçin sustunuz?"[3]

Hüseyin Cahit Yalçın'ın cevabı şu oldu:

"Takrir-i Sükûn Kanunu çıkıyor dediler. Elzemmiş. Ben de bunu kabule mecburdum, sustum. Şimdi, susuşum bir suç oluyor. Susmak hakkım yok mu benim? Yazmakta devam edecek olsaydım, insan hali bu, bazen bir şey yazarsınız, karşıdakiler ona başka bir anlam verirler. Bunu önlemek mümkün değildir. Böyle nâzik bir zamanda bari hiçbir şey yazmayayın, hükümet rahat etsin, dedim. İyi niyetle gazetemi siyasi durumdan ayırdım. Bununla hizmet ettiğim

(3) Kandemir, a.g.e.

kanısındaydım. Oysa şimdi bu yüzden sorguya çekiliyorum. Hata ettiğimi görüyorum. Çünkü gazeteyi büsbütün kapamalı imişim...

"Engizisyon devrinden sonra, uygar ve özgür dünyada ve bilhassa egemenliğin halka dayandığı bir demokrasi ve cumhuriyette kimse fikir ve mesleğinden dolayı suçlanamaz. Mesleğe, fikre ceza yoktur. Reis Beyefendi Hazretleri, bu, adaletin öyle yüksek bir kanunudur ki Teşkilâtı Esasiye ile yönetilen hür ve uygar milletlerin hepsi onun önünde boyun eğmeye mecburdurlar.

"Cumhuriyetçi değil miyim? Laik değil miyim? İlerilik âşığı değil miyim? Demokrasinin savunucusu değil miyim? Siz benden nasıl şikâyet edebilirsiniz? Bırakınız benim tutumumu mürteciler (gericiler) ve padişahçılar beğenmesinler...

"Basın özgürlüğünü zararlı görmek, bunun, memlekette kötü sonuçlar verdiğini söyleyerek gazeteleri mahkûm etmeye kalkmak adalete aykırıdır. Mademki bu memleket halk egemenliği prensibiyle kendini yönetecektir, mutlaka basın özgürlüğü olacaktır. Hem de sınırsız bir basın özgürlüğü. Çünkü bütün dünya kabul eder ki, basın özgürlüğü olmadan demokrasi olmaz. En saydığımız ağızlar bize, 'Basın özgürlüğünün ilâcı gene basın özgürlüğüdür,' demiyorlar mı? Bir İstiklâl Mahkemesi kurarak ve bu kanunun kapsamına geçmişteki olayları da alarak, gazetecileri mahkûm etmekle basın özgürlüğü olur mu?"

İstiklâl Mahkemesi her şeye rağmen 7 Mayıs 1925'te kararını verdi. Yalçın, hayat boyunca Çorum'da sürgün cezasına mahkûm edildi; Muammer ve Nuri Beyler de ikişer yıl hapis cezasına.

Sürgün cezasını çekmek için Çorum'a gönderilen Hüseyin Cahit orada çok sıcak bir ilgiyle karşılandı ve hiç sıkıntı çekmedi. Yazın ailesini de yanına getirtti. Hatta Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in emriyle bakanlık adına Fransızcadan Türkçeye çeviriler yaptı.[4] Mustafa Kemal şapka devrimini başlatır başlatmaz, İstanbul'dan bir şapka getirterek giydi. Bir süre sonra da Hakkı Tarık Us'un kefil olmasıyla sürgün cezası kaldırıldı.

Ankara'da İsmet Paşa'yı ziyaret eden Yalçın'a, Paşa şunları söyledi: "Güçlü bir kalem ateş püskürerek yazıyordu. Öyle bir sırada, nereye doğru bizi götürdüğünü bilmediğimiz bu kalemi serbest bırakamazdık. Ama artık geçmiş silinmiştir. İstediğiniz gibi çalışabilirsiniz.

---

(4) Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 3/4.

Hiçbir düşmanlıkla karşı karşıya değilsiniz." Yalçın sürgünden döndükten sonra İstanbul'da *Fikir Hareketleri*'ni çıkardı.

Zekeriya Sertel ve Cevat Şakir'e Sürgün

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde görülen ikinci bir basın davası da *Resimli Hafta* mecmuası yazarlarının davasıydı. Sanıklar derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Zekeriya Sertel'le, suç konusu yazıyı Hüseyin Kenan takma adıyla yazan Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı) idi.

13 Nisan 1925'te çıkan yazının başlığı "İdama Mahkûm Olan İnsanlar, Bile Bile Ölüme Nasıl Giderler"di. Sanıklar bu yazıdan sonra halkı, "ordu ileri gelenlerine ve hükümete karşı tahrik ve askeri, kaçmaya kışkırtmak"la suçlanıyorlardı.

Zekeriya Sertel niçin tutuklanıp Ankara'ya gönderildiğini bilmiyordu. Eski arkadaşlarından gazeteci yazar Nebizâde Hamdi Bey kendisini görmeye geldi. Zekeriya Bey suçunun ne olduğunu öğrenmek için ondan yardım istedi. Ertesi gün yeniden Zekeriya Bey'le konuşan Hamdi Bey şöyle dedi:

"Kardeşim, dün akşam İstiklâl Mahkemesi üyelerini evime çağırdım. Yedik, içtik. Senin durumunu sordum. Sana bir haber getirdim ama, üzülme sakın. Seni asacaklar kardeşim!..."[5]

Sertel'in İstiklâl Mahkemesi'ne verilmesinin tek nedeni elbette Cevat Şakir'in yazısı değildi. Gerçekte Sertel son aylarda yazdığı tüm yazılarının hesabını veriyordu. İşte o dönemde yazdığı yazılardan bir örnek:

"Politikacıların egemen olduğu devlet, en kötü devlet biçimidir. Çünkü politikacı haris, tüfeyli (parazit) ve hissizdir. Onun amacı idare başında bulunabilmek, idareden uzak olduğu zaman muhalefete geçmektir. Bu hırs bazen kötü, elim ve feci sonuçlar doğurabilir. Bizde millet ıstıraptan kıvranırken onu idare eden tüfeyli politikacılar birbirleriyle boğaz boğaza kavgayla meşguldürler. Meşrutiyet'ten beri Türkiye'nin başına gelen bütün felâketler bu politikacılar yüzünden meydana gelmiştir. Tüfeyliler yaşama olanaklarından yoksun kalınca, mahkûm oldukları yaşam, sürünmek ve dolandırmaktır.

"Bugün gerek iktidarı bırakmak istemeyen Halk Partisi erkânı ve gerek onların yerlerini almak için muhalefete geçen yeni parti üyele-

(5) Yıldız Sertel, *Susmayan Adam*, s. 128.

ri memlekete zararlı politikacılardır. Biz demagogların elinden kurtulmadıkça memleketin huzura kavuşması olası değildir..." (Ocak

1924)

Üç Ali'ler Mahkemesi denen Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde başkanı Ali Çetinkaya (Kel Ali) önce Zekeriya Bey'i sorguya çekti. Sonra da Cevat Şakir'i. Başkan Cevat Şakir'in adını öğrenince, onu tanıdı. Cevat Şakir daha önce öz babası Şakir Paşa'yı öldürmekten yargılanmıştı. Kel Ali hırsından deliye döndü ve Zekeriya Sertel'e, "Beraber çalışacak başka arkadaş bulamadın mı? Çıkın dışarıya," diye haykırdı.

İki gün sonraki duruşmada da sanıkların suçları açıklandı: "Memlekette isyan bulunduğu bir sırada askeri isyana teşvik edici yazılar yazmak. Yüksek eğitim görmüş aydın kişiler olarak bu işi bilinçli olarak yapmak..."

Zekeriya Sertel üç yıl Sinop'ta sürgüne mahkûm oldu. Cevat Şakir de Bodrum'a sürüldü. Sertel hemen eşi Sabiha Hanım'a bir telgraf çekti: "Müjde... Üç yıl Sinop'ta kalebentliğe mahkûm oldum!..."

Elazığ İstiklâl Mahkemesi

Tanin ve *Resimli Hafta*'dan sonra sıra öteki gazetelere geldi. Çünkü Kürt İsyanı'nın başı olan Şeyh Sait, duruşmasında bazı gazetelerin kendilerini ayaklanmaya kışkırttıklarını söylemişti. Bunlar hangi gazeteler olabilirdi? Elbette ki hükümete zaman zaman karşı koyan gazeteler. Yani, *Tevhid-i Efkâr* (Velid Ebüzziya); *Son Telgraf* (Sadri Ertem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve İlhami Safa); *Sebilürreşad* (Eşref Edip) ve Adana'da çıkan *Toksöz* (Abdülkadir Kemali).

İsyan Bölgesi İstiklâl Mahkemesi 19 Haziran 1925'te, bu gazetecilerin derhal tutuklanarak Elazığ'a gönderilmelerini istedi. Adı geçen gazeteciler hemen Elazığ'a götürüldüler ve sorgulamalar başladı.

Bu olaylardan yaklaşık iki ay sonra da Mahkeme, *Vatan* gazetesinin kapatılmasına, Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer), İsmail Muştak (Mayokan), Suphi Nuri (İleri) Beylerin de tutuklanarak Elazığ'a gönderilmelerine karar verdi.

Ortada Yalman'ın tutuklanmasını gerektiren belirli bir neden yoktu. Sadece iki ayrıntı üzerinde duruluyordu. Bunlardan biri Rauf Orbay'ın Ahmet Emin'e yazdığı bir mektuptu. Rauf Orbay bu mektubunda, "memlekette gerçek demokrasiye ve hür münakaşaya sırt çevrilmesinden, tek parti ve totaliter rejim istidadının gelişmesin-

den duyduğu endişe ve üzüntüleri" anlatıyordu. Mahkeme bu mektubun, "rejime karşı bir isyan hareketi" olduğu kanısındaydı. Polis, mektubu Yalman'ın dosyalarında bulmuştu, ama onun bunda ne sorumluluğu olabilirdi?

İkinci olay da Yalman'ın bir yazısında, "Bir okuyucudan aldığımız mektupta şöyle deniyor," dedikten sonra o mektupta ileri sürülen görüşlere yanıt vermesiydi. Mahkeme bu mektubu Şeyh Said'in oğlunun yolladığı kanısındaydı. Bu olayda da Yalman nasıl sorumlu görülebilirdi?

Yani, elle tutulur hiçbir kanıt yoktu.

Gazeteciler Elazığ'da çok iyi karşılandılar. Mahkeme başkanı Mazhar Müfit'in, her gün gazetecilerle görüştüğü ve onlara gençliğindeki çapkınlık hikâyelerini anlattığı söyleniyordu. Ahmet Emin Yalman anılarında bu olayları şöyle anlatmaktadır:[6]

"Bir tek derdimiz vardı, Mazhar Müfit Bey her sabah Mahkeme'ye giderken bize sabah kahvesine geliyor, gençliğini dolduran aşk maceralarını anlatıyordu. Hikâyelerin hepsi çok güzel bir genç kadının Mazhar Müfit'e teslim olmasıyla bitiyordu... Doğrusunu isterseniz İstiklâl Mahkemesi'nde uğradığımız en ağır ceza bu bitmez tükenmez aşk hikâyelerini dinlemek ve inanır görünmekti."

Buna karşılık Mahkeme üyelerinden Ali Saib Bey ise her fırsatta Ahmet Emin'den intikam almaya çalışıyordu. Çünkü *Vatan* onun çok çirkin bir resmini basmıştı. Ali Sait Bey bir gün Yalman'a şöyle demişti:

"Şimdi bizim sıramız... İntikamımı alacağım."

Başka bugün de şunları söylemişti:

"Seni üzüntülü görüyorum. Buna sebeb yok. Akibetin belli oldu: Asılacaksın. Bu çok basit bir şeydir. Boynuna ilmek halinde bir ip takarlar, ipi çekerler. Ondan sonra hiçbir şey duymazsın. Görüyorsun ya, bu, diş çektirmekten kolay ve rahat bir şey..."

Başka bugün de şöyle dedi:

"Hakkındaki karar değişti. Çapakçur'a sürüleceksin. Ölünceye kadar orada kalacaksın. Bir evlât bekliyormuşsun; ömrün vefa ederse yirmi yaşına vardığı zaman onu görürsün."

Yalman anılarında, Ali Sait'in daha sonraları İzmir suikasti nedeniyle İstiklâl Mahkemesi'ne verildiğini ama beraat ettiğini, yıllar son-

(6) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, c. 2, s. 1012.

ra düşkün bir durumda Beyoğlu'nda kendini görmeye geldiğini ve şunları söylediğini yazıyor.

"Şunu bil ki Mahkemede biricik dostun bendim. Başkaları seni asmak istiyordu; ben kurtardım."

Mahkeme Eylül başlarına kadar sürdü. Duruşmanın son günlerinde gazeteciler, Cumhurbaşkanı'na bir telgraf çekerek aflarını istediler. Gazi de İstiklâl Mahkemesi başkanına bir telgraf çekerek aflarını isteyen gazetecilerin bu davranışlarının dikkate alınmasını uygun olacağını belirtti ve bütün gazeteciler beraat etti. Ama basında terör havası dağılmış değildi.

Mahkeme'nin kararında Ahmet Emin (Yalman)'la Ahmet Şükrü (Esmer)'in "yeni deliller ortaya" çıkarsa tekrar yargılanacakları vurgulanıyor ama gazetenin yeniden yayınlanmasından hiç söz edilmiyordu.

Mahkeme'nin kararını bazı çevreler, Yalman'ın gazetecilik yapmasının da yasaklandığı biçiminde yorumladılar. Yalman bir süre sonra Başbakan İsmet Paşa'ya bir mektup yazarak, "Yabancı gazetelere yazı yazmamı, gazetecilik etmemek yolundaki taahhüdüme aykırı buluyor musunuz?" diye sordu, ama hiçbir yanıt alamadı. Bundan anlaşıldığına göre, Yalman duruşmada bir daha gazetecilik yapmamaya söz vermişti. Yoksa ortada açık seçik bir yasaklama kararı yoktu. Yalman bu sözüne bağlı kaldı. 10 yıl gazetecilik yapmadı, ticaretle uğraştı.

Devrimlerin gerçekleştirilmesi için Takrir-i Sükûn Kanunu'yla bir terör havası yaratılması, gazetelerin kapatılması, gazetecilerin isyancılarla birlikte İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanması ve basının susturulması gerekli değildi.

Halkı devrimlerden uzaklaştıran, yıllar sonra gericilik akımlarının yeniden başkaldırmasını hazırlayan, çok partili ortama girildikten sonra Halk Partisi'nin bir daha Meclis'te çoğunluğu kazanamamasına sebep olan etkenlerden biri Takrir-i Sükûn Kanunu'ydu. Bu yasayla basında uzun süren bir sessizlik dönemi başlatıldı.

MECLİS'TE BASINA SALDIRILAR (1930-1931)

Cumhuriyetin ilânından sonra uzun yıllar yeni bir basın yasası çıkartılmamış ve 1909 Kanunu, Meşrutiyet döneminde yapılan çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalmıştı. Basınla ilgili en önemli karar,

sadece sıkıyönetimin ve sansürün kaldırılmasını öngören, 7 Ekim 1923 tarihli TBMM Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ydi. Bunda, "3 Ekim'den itibaren İstanbul'un işgaline son verilmiş olduğu için sıkıyönetim ve sansürün varlığına artık ihtiyaç kalmamış olduğu ve bunların kaldırıldığı" ilân ediliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri süren olağanüstü duruma artık son verilmişti. Ama basın yasaları hep eski yasalardı. İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması da havayı büsbütün ağırlaştırmış, Şeyh Sait İsyanı, İzmir suikasti ve Menemen Olayı da bu gerginliği çok artırmıştı. Yine de basında zaman zaman normale dönüş denemeleri oluyordu. Arif Oruç 1929'da İstanbul'da *Yarın* gazetesini yayınladı. Yazı işleri müdürlüğüne Mekki Sait Esen getirilmişti. Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) ile Şemsi ve Burhanettin adlı iki gazeteci de yazı kadrosundaydı. *Yarın*, muhalefet yapıyordu. 1930'da Serbest Fırka kuruldu. *Yarın* Serbest Fırka'yı destekledi. Gazetenin baskısı o zamanlara kadar görülmemiş bir ölçüde artarak 80.000'i buldu. *Yarın*'ın yazıları Halk Partili çevrelerde büyük tepkilerle karşılanıyordu.

O sıralarda (1930'da), bir muhalefet gazetesi daha kuruldu; Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi (Dördüncü) *Son Posta*'yı çıkardılar. Bu dört gazeteci arasında görüş ve düşünce birliği yoktu. Ama, gazetenin politikasını yönetme işi Zekeriya Sertel'e bırakıldı ve *Son Posta* hemen bir muhalefet gazetesi oluverdi. Sertel bunu şöyle anlatıyor:

"O dönemde halk arasında geniş ölçüde hoşnutsuzluk vardı. Tek parti sistemi halkı bıktırmıştı. Memleketin kaderini bir parti elinde tutuyor, bu da keyfî yönetime yol açıyordu. Yurttaş düşündüğünü söyleyemiyor, seçim hakkını bile özgürce kullanamıyordu. Ben *Son Posta*'nın ilk sayısında 'Boğuluyoruz, Biraz Hava istiyoruz' başlıklı bir yazıyla o günün baskısına karşı ilk isyan bayrağını açtım. Bu yazı o vakit büyük bir tepki yarattı. Çünkü halkın o günkü şikâyetlerine cevap veriyordu. Büyük Millet Meclisi halkı değil, Halk Partisi'ni temsil eden, göstermelik bir kurum olmuştu. Halk Partisi'nin dışında siyasi parti kurmak yasaktı. Basın sıkı bir baskı altında yaşıyordu. Telefonla gazete başyazarlarına verilen emirlerin dışına çıkılamazdı. En ufak bir hata yüzünden gazete haftalarca kapatılır, sorumlular mahkemeye verilirdi. Yani, tek kelimeyle halk nefes alamıyordu. Havasızlıktan ve hürriyetsizlikten boğuluyordu.

"O zaman esen bu hoşnutsuzluk havasını Atatürk de sezmişti.

Hatta bundan dolayı rahatsızdı. Her taraftan gelen şikâyetleri işitiyor, buna bir çare arıyordu. İşte aşağıdan gelen bu baskı üzerine Atatürk, o sırada ikinci bir parti kurdurmak yolunu seçti. Serbest Fıkra'yı kurdurdu.

"Partinin başkanı Fethi Okyar bize yakınlık gösteriyor, *Son Posta*'yı kazanmaya çalışıyordu. Fakat biz bağımsızlığımızı koruyorduk. Serbest Fırka liberalizmi savunuyordu, özel sermayeye önem veriyordu, devletçiliğe karşıydı. Biz ise özel sermayeye devletçe yapılan yardıma karşı şiddetli bir savaşa girişmiştik. Serbest Fırka'nın kuruluşu memlekette biraz daha özgürlük havasının esmesine yol açtı. Herkes daha özgür konuşabiliyordu. Biz de hürriyet ve demokrasi savaşını daha açık bir biçimde yapabiliyorduk."(7)

Yarın'ın, *Son Posta*'nın ve o zamanlar İzmir'de Serbest Fırka'yı destekleyen *Hizmet, Halkın Sesi* ve *Yeni Asır* gazetelerinin yayınları Halk Partisi'nde geniş bir hoşnutsuzluk yaratıyordu. Yeni bir basın kanunu tasarısı hazırlandı. Bunun açıklanmasından önce bazı milletvekillerinin Meclis'te bir hava yaratmaları istendi. Fazıl Ahmet Aykaç, Ahmet İhsan ve eski İstiklâl Mahkemesi savcılarından Ahmet Süreyya, meclis başkanlığına bir soru önergesi vererek bazı gazetelerin izledikleri yayın politikası hakkında Hükümetçe ne önlemler alındığını sordular. Bu soruda şöyle denmekteydi:

"Bazı gazetelerin izledikleri tehlikeli yön vatandaşların ve vatanın üzerinde bir fikir şakiliği (haydutluğu) yaparak masum ruhları tamamen zehirleyecek mahiyetler almaya başladı. Geleceğe zararlar hazırlayan bu felâketli akım karşısında Hükümet ne düşünüyor? Millî varlığı istilâya başlayan şu zehirli havadan kamu vicdanı pek ızdıraplıdır. Basının, özgürlüğünü kötüye kullanması karşısında, şimdiye kadar alınan önlemlerin yetmediği bellidir. Hükümetin bu konuda bilgi vermesini ve Meclis'in bir karar almasını zorunlu görüyoruz."

Bu önerge muhalefet basınına karşı yaylım ateşi açılması için tutulan yeşil ışıktı. 5 Temmuz 1931'de Halk Partisi'nin o zamanki ağır topları ateşe başladılar. Yirmiye yakın milletvekili kürsüye çıkıp falsolu sesler çıkartan gazetecilerin susturulmasını istediler. Önergeyi verenlerden Ahmet Süreyya çok ateşli bir konuşma yaparak şöyle dedi:

"Bugün konuşacağımız şey, bütün bir milleti fesatlamaya uğra-

---

(7) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 189-192.

şan, bütün memleketin huzur ve güvenliğini sarsmaya çalışan kötü bir düşmanlık, sefil, menfur bir hainlik, gerçek devrim ve cumhuriyet hainliği meselesidir. (Bravo sesleri) Aslında çok muhterem olan basın özgürlüğü gibi çok yüksek bir hakkı, kutsal bir kavramı âdeta bir paravan, bir paratoner gibi kullanmak için birkaç gazetenin çevresinde beş-on mahlûk toplanmıştır. Bunlar memleketi anarşiye sürüklemek için her gün bin bir çeşit cür'et ve küstahlıkla çalışıyorlar. Eleştiri diye, serbest tartışma diye, fikir özgürlüğü diye, ancak düşman devletlerin bozucu ve yıkıcı casus teşkilâtlarıyla, kiralanmış vatan hainlerinin yapabilecekleri mel'unlukların yüz bin kat daha fazlasını yapıyorlar. (Bravo sesleri) Basını, kimliği ve kişiliği belli olan birkaç serserinin eline hak ve hürriyet aleyhine kullanılan keskin bir silâh gibi, kayıtsız ve kontrolsüz olarak bırakamayız. Hükümetin düşman, bozguncu, fesatçı basına karşı önlem almasını istiyoruz."

Mazhar Müfit (Kansu) da aynı yönde uzun bir konuşma yaparak şunları söyledi:

"Efendiler, biz, basın hürriyetini kaldırın, heriflerin boğazını tıkayın demiyoruz. Ama bunlar zehirli yayınlarına devam ederlerse cezalarını görürler. Bu hainler sürekli olarak zehirlerini saçmaktadırlar. Bunlar yılan gibi bir parça güneş görünce zehirlerini saçarlar. Şeyh Sait İsyanı, Kubilay Meselesi bu gibi yılanların saçtığı zehirlerin neticesidir..."

Anadolu Ajansı eski genel müdürü, o zamanki Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili şöyle dedi:

"Arkadaşlarım, karşımızda birtakım suçlular var. Ellerinde baltalar, kazmalar, kargılarla durmadan millî vicdanı, gençliğin ruhunu, suçsuz dimağları kışkırtıyorlar. Bütün bu tahripler kutsal bir formül içerisinde devam ediyor: Basın hürriyeti! Bu haşereleri temizlemek için bir formül istiyoruz..."

İstiklâl Mahkemesi eski üyelerinden Ali Saib de aynı yönde çok sert ve coşkun bir konuşma yaparak şöyle dedi:

"Mesele basın kanunu meselesi değildir. Mesele gazeteci kılığına giren beş-altı serserinin her ne pahasına olursa olsun gemi azıya alarak, yalan ve iftiralar düzenleyerek, 'Acaba rejimi, Cumhuriyeti yıkabilir miyiz?' zannına düşmüş olmalarıdır."

Sonra falsolu ses çıkartan gazetecilerin adları sıralandı. Bunlar Arif Oruç, Zekeriya Sertel, Ahmet Kadri, İzmir'de Zeynel Besim, İsmail Hakkı ve Sırrı idi.

Aynı sertlikle konuşmalar devam etti. Sonunda Başbakan İsmet Paşa kürsüye gelerek şöyle dedi:

"Basın özgürlüğü bu çağın en yeni, en etkili araçlarından biridir. Ülkede basın olmaksızın halk yönetiminin bulunduğunu varsaymak ihtimali yoktur. Basın özgürlüğü iyi kullanılmayan yerde ülkeyi mutluluğa götürmez; ülkenin batırılmasını hızlandırır. Basın özgürlüğü devam etmeli, ama bu özgürlük zarar vermemelidir. Bir millete her gün fikir ilham etmek iddiasında bulunan adamlar birtakım kontrollere uymalıdır. Şimdi almamız gereken tedbir basına özgürlük sağlayan, kötü kullanışların zararlarını önleyen iyi bir kanun çıkartmaktır."

İnönü'nün bu ılımlı konuşması çok olumla karşılandı Meclis'te. Ama muhalif gazetecilere karşı sert önlemlerin alınmasını isteyenler yeni bir önerge verdiler. Onda da şöyle denmekteydi:

"Halkı, ülkede kurulu yönetim tarzından, devrim ile sonuçlarından, kurucularından, Anayasanın sağladığı haklardan ve özgürlüklerden soğutacak, ahlâksızlık saçacak yazıları yayınlayan gazeteler, hükümetçe geçici olarak kapatılır.

"Bunun tekrarı durumunda gazete kesinlikle kapatılır, sorumlular başka gazetelerde ve yayınlarda üç yıl çalışamazlar. Bunları çalıştıran yayınlar da kapatılır."

Önergenin altında şu imzalar görülüyordu: Salih Bozok, Kılıç Ali, Necip Ali, Celâl Bayar, vb...

Basın Kanunu tasarısının Meclis'e sunulması için böylece bir ortam hazırlanmış oluyordu.

1931'DE, MATBUAT VE CEZA KANUNULARIYLA BASKI REJİMİ

1931 Matbuat Kanunu'nun en önemli hükümleri şunlardır:

Gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat almak gerekmez, yalnız hükümete bildiri verilir. (Bu, o zamanki koşullar altında önemli bir hükümdür. Ama yedi yıl sonra, 27 Haziran 1938'de yayınlanan bir değişiklik kanunuyla yine ruhsat sistemine dönülmüştür.)

Vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve Devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar veya Millî Mücadele'de işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olan kişiler gazete çıkartamazlar.

Kanun, gazete yöneticileri için yüksek öğrenim zorunluluğu koymuştur: Gazete veya dergilerin başyazarları, genel yayın müdürleri ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul bitirmiş olmaları gerekir. Ama kanunun yayınlandığı sırada diploması olmayıp da bu görevlerde bulunan kişiler bu hükmün dışında bırakılmışlardır.

Kanun, gazete ve dergide çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının hükümete bildirilmesini istemiştir. (Bu idarî bir önlemdir. Amaç gazetede çalışan herkesi kontrol altında tutabilmektir.)

Kanuna telif haklarıyla ilgili maddeler konmuştur: Bir gazete veya derginin, özel olarak kendi araçlarıyla elde edip yayınladığı bir haber, aradan 24 saat geçmeden başka bir yayın organınca kullanılamaz.

Kanuna, suç işlemeye kışkırtıcı yazıları, açık saçık resim ve yazılarla, şantajı, yalan yayınları önleyecek maddeler konmuştur.

Kanunun ilginç hükümlerinden biri de piyango ve tombala gibi oyunların yasak edilmesidir. (Ne var ki, sonra çıkan birçok kanunda da bulunan bu hüküm, gazetecilikte lotaryacılığı önleyememiştir.)

İntihar olaylarının yayınlanması yasak edilmiştir.

Kanunda bazı politik eğilimleri engellemek için de birtakım yasaklar vardır: "Padişahlık ve hilâfetçiliği, komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayınlar yasaktır." Yurtdışına çıkarılmış eski Hanedan'dan oluşan kişilerin gönderecekleri yazıların basılması yasaktır.

Bir de şu hüküm vardır: Ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı, bakanlar kurulu kararıyla, gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan gazetenin sorumluları cezaları bitene kadar başka bir adla gazete çıkartamazlar.

Kanunun en önemli maddesi budur herhalde. Hükümet dilediği zaman, dilediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisini elinde bulundurmaktadır. Buna karşı başvurulacak bir adalet yolu da tanınmamıştır.

1931 Kanunu birçok kez değişikliklere uğramıştır. Bazıları ufak değişikliklerdir: 14 Mayıs 1932; 4 Haziran 1932; 8 Haziran 1933; 23 Haziran 1934. En önemli değişiklikler: 27 Haziran 1938 ve 1 Haziran 1946'da yapılanlardır.

1931-38 yıllarında ülkede oldukça sınırlı bir basın özgürlüğü vardır. Hükümet güdümlü bir özgürlüğe yönelmiştir. Her ne kadar Atatürk, "Basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek araç, yi-

ne basın özgürlüğüdür. İdare ve hükümet mezhebine taarruz etmemek şartıyle basın özgürdür," demişse de o zamanki CHP yöneticileri bu özgürlüğü sıkı bir kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. O dönem tek parti rejimidir. Muhalefet basını diye bir şey yoktur. Zaman zaman hükümetin hoşgörüsüyle sınırlı olarak bazı gazetelerde birtakım eleştiriler çıkmaktadır. Ama bu özgürlüğün hiçbir garantisi yoktur. İçişleri Bakanı bu sınırların aşıldığına karar verdiği anda "falsolu" sesler susturulur. Bu ölçülerin sınırlarını Şükrü Kaya, Recep Peker, Kılıç Ali gibi parti yöneticileri çizmişlerdir. Yöneticilerin çevresinde toplanmış olan bazı gazeteciler de bu tür saldırılara alkış tutarlar. O yıllarda CHP'nin her kararını heyecanla destekleyen birçok kimsenin 1946'dan sonra CHP'nin karşısına geçip bambaşka düşüncelere, akımlara yöneldikleri ve başka partilere geçtikleri de görülecektir.

Ceza Yasasının 142., 161. ve 163. Maddeleri

Uzun yıllar Türk basınının başında Damokles'in kılıcı gibi sallanan bir baskı silâhı da 1926'da kabul edilen Ceza Kanunu'nun basınla ilgili maddeleri olmuştur. Bu maddelerin en ünlüsü Faşist İtalyan Ceza Yasası'ndan alınarak 1936'da bizim Ceza Kanunu'na eklenen 142. maddedir. Bu madde şöyleydi:

"Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde mücesses (kurulu) iktisadi ve hukukî nizamları olan herhangi birini devirmek veya devletin siyasî ve hukukî nizanlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse, 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

"...Millî duyguları yok etmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse, 3 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

"...Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiiller yayın vasıtasıyla işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nisbetinde artırılır." (Bu madde 1991'de Terörle Mücadele Yasası kabul edilirken kaldırıldı.)

Siyasal bozgunculukla ilgili olan 161. maddede şöyle deniyordu:

"Barış zamanında kamunun telâş ve heyecanına sebep olacak şekilde asılsız, abartılmış veya özel maksada dayalı havadis veya haber yayan... kimse 2 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır." (161. maddenin bu fıkrası 1962'de kaldırıldı.)

163. maddede de: "Laikliğe aykırı olarak devletin sosyal veya iktisadi veya siyasî veya hukukî temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya dini duygular veya dince kutsal tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse 5 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır," deniyor ve bu fıkrada yazılı fiil yayın vasıtasıyla işlenirse cezanın üçte birden yarıya kadar artırılacağı belirtiliyordu. (Bu madde de Terörle Mücadele Yasası'yla kaldırıldı.)

Güdümlü Basın Yönetimi

Güdümlü basın yönetim organı o zamanlar "Matbuat Umum Müdürlüğü"dür. 1931'de dağıtılan bu örgüt, 1933 Mayıs'ında yeniden kurulmuş ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Atatürk'ün ölümüne kadar bu genel müdürlük İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın denetiminde olacaktır. Matbuat Umum Müdürlüğü'ne ilk, Vedat Nedim Tör atanır. 1937 sonlarına kadar bu kuruluşu o yürütür.

Vedat Nedim Tör'ün genel müdürlüğü sırasında, 1935 Mayıs'ında Birinci Basın Kongresi toplanır. Kongrenin amacı, basınla Basın Genel Müdürlüğü arasında sıkı bir işbirliği sağlayarak basının kültürel görevlerini geliştirmek ve Basın Birliği'ni kurmaktır. Üzerinde durulan çözüm yolları, basının hep devlet eliyle yönetilmesine dayanmaktadır. Türk Basın Kurumu da aynı amaçlara yönelmiş bir örgüttür. Matbuat Umum Müdürlüğü, gazetelerin karşılaştığı güçlükleri incelemek için anketler yapmıştır.

1937 Nisan'ında da İstanbul'da Balkan Matbuat Birliği Konferansı düzenlenir. Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye katılır bu konferansa. Balkan ülkeleri arasında işbirliğini sağlayacak kararlar alınır.

Basın Özgürlüğü Anlayışı

O yıllardaki basın özgürlüğü anlayışının en iyi örneklerinden biri Şükrü Kaya'nın şu konuşmasıdır:

"Yazarlarımız ülke işlerini eleştirmede özgürdürler. Eleştirme özgürlüğünü ve çerçevesini saptayacak ve sınırlayacak olan, yazarın irfanı, vicdanı ve sağduyusudur. Bu geniş özgürlükten doğabilecek sorumluluğu her kişinin veya her yazarın ayrı ayrı yorumuna değil, yasaların hükümlerine bırakıyoruz. Yazı özgürlüğü yazarın egemenliğindedir, yazarın sorumluluğunu da yargıç saptar."

Ulus başyazarı Falih Rıfkı Atay da şöyle diyecektir: "Bizdeki basın özgürlüğüne birçok batılı meslektaşlarımızın imrendiklerini biliyoruz. *Cumhuriyet* yönetimi kendi kusurlarını düzeltmek görevini gazeteciye bırakmıştır. Her yazar, kanunlara bakarak kalemini kolayca ayar edebilir." (11 Aralık 1937)

Atay altı ay sonraki bir yazısında da şöyle der: "Gazetecilerin iyileri sırf aşk yüzünden (meslek aşkı yüzünden) bu meslektedirler. Ancak pek iyi bilirler ki talihleri bir telefon darbesine bağlıdır." (28 Haziran 1938)

Nedir, Atay'ın bu telefon darbesi dediği şey? Telefon darbesi, İçişleri Bakanlığı'ndan gelecek bir telefonla gazetenin kapatılması demektir!...

Bir zamanlar İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan, sonra sürgüne gönderilen Hüseyin Cahit Yalçın da basın özgürlüğü konusunda şöyle demiştir o yıllarda: "Dünyanın en hür ülkesinde bile bundan daha fazla serbest yazı yazmaya imkân yoktur." (*Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1938)

O dönemin basın özgürlüğü anlayışı işte budur.

GAZETELER: 1931-1938 YILLARINDA

Bu dönemin en önemli gazeteleri *Cumhuriyet, Akşam, Tan, Son Posta* ve Ankara'da *Ulus*'tur.

Cumhuriyet

8 Mayıs 1924'te, Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Yunus Nadi'nin kurduğu bu gazete, İstanbul'da cumhuriyet rejiminin en yetkili sözcüsü olmuştur. Falih Rıfkı Atay Atatürk'ün *Cumhuriyet*'i kendi gazetesi saydığını belirtir.

Cumhuriyet, o yıllarda İstanbul'daki hilâfet propagandalarına karşı cumhuriyet rejimini savunmak, cumhuriyeti halka sevdirmek ve benimsetmek amacıyla kurulmuştur. Gazetenin kurucuları Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizâde Hamdi'dir. Kurucular onar bin lira ortaya koyarak gazeteyi çıkarmışlardır.[8]

Kısa bir süre sonra gazetenin baskısı ve sermayesi artırılmış, Sertel de bu sermaye artışına katılamadığı için *Cumhuriyet*'ten ayrılmış-

---

(8) Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 119-125.

tır. Sertel'den sonra yazı işlerinin başına Kemal Salih Sel getirilmiş ve gazetenin kadrosu çok zenginleştirilmiştir. Kadroda Abidin Daver, Cenap Şahabettin, Ahmet Rasim, Vedat Nedim Tör, Halit Ziya Uşaklıgil, Selâhattin Enis, Turhan Tan, Cevat Fehmi Başkut, Feridun Osman Menteşeoğlu, Ahmet İhsan, Mümtaz Faik Fenik ve Fuat Köprülü gibi ünlü kişiler vardır. Nadir Nadi ve Doğan Nadi yine bu yıllarda gazetede çalışmaya başlamışlardır.

Akşam

Gazetenin başında Necmettin Sadak vardır. Yazı işleri müdürü Enis Tahsin Til'dir. Vâ-Nû, Hikmet Feridun, Cemal Nadir, Sermet Muhtar, Selâmi İzzet Sedes, Cemalettin Bildik, İskender Fahrettin, Mustafa Ragıp Esatlı yazı kadrosundadır. Nâzım Hikmet de "Orhan Selim" adıyla küçük fıkralar yazmıştır o dönemde.

Tan

1935'te İş Bankası'nın kurduğu bir gazetedir. Önceleri Ali Naci Karacan'ın yönettiği bu gazetede; Burhan Felek, Eşref Şefik ve Fikret Adil çalışmıştır. Gazete zarar ettiği için İş Bankası bu gazeteden kurtulmak istemiştir. Ahmet Emin Yalman anılarında, "Atatürk benim gazetecilik mesleğine dönmeme izin verdikten sonra *Tan* tesislerinin benim elime geçmesini, böylece mesleğimden uzak geçirdiğim hasret yılları için bir teselliye kavuşmamı ve memlekette objektif tenkitlerde bulunacak müstakil bir gazete çıkmasını istemiş, ona göre emirler vermişti," diyor.

Yalman bunun üzerine Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü' yle anlaşarak *Tan* gazetesini satın almıştır. 1 Ağustos 1936'da *Tan* yeni şekliyle yayınlanmaya başlar. Gazetenin kadrosunda, yukarıda adı geçen yazarlardan başka, Mümtaz Faik Fenik, Ömer Rıza Doğrul, Raif Meto ve Suat Derviş vardır. Bir süre sonra, Yalman'ın isteğiyle, Refik Halit Karay ve Refi Cevat Ulunay da alınacaktır gazeteye. Böylece hiç birbirini tutmayan ve apayrı görüşleri savunan kişiler gazetede toplanmış olur. Tam bu sırada gazete, Yalman'ın 17 Ağustos 1938'de çıkan bir yazısı yüzünden üç ay kapatılır. Bu, bardağı taşıran damla olmuştur, ortaklar birbirlerine girer; Yalman *Tan*'dan ayrılır.

Bunun üzerine gazetenin düşünce yönünü ve başyazarlığını Zekeriya Sertel üzerine alır. Sabiha Sertel daha sık yazı yazmaya başlar.

Burhan Felek, Fikret Adil, Eşref Şefik, Refik Halit ve Ulunay gazeteden çekilirler.

Son Posta

O yılların gazeteleri içinde *Son Posta* en uzun ömürlü olanlarından biridir. Zekeriya Sertel'le Halil Lütfi'nin ayrılmasından sonra Selim Ragıp Emeç'in yönetiminde kalan bu gazete sonraları ufak bir İstanbul gazetesi olmuş ve 1960'lara kadar yaşamıştır.

Ulus

Atatürk'ün 1920 yılının ilk günlerinde Ankara'da kurduğu *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesi 1934'te *Ulus* adını aldı. Falih Rıfkı Atay'ın yönetiminde çıkan gazete, hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtıyordu. *Ulus*'un o dönemde çok zengin bir kadrosu vardır. Necip Ali Küçüka, Zeki Mesud, Nasuhi Baydar, Ahmet Şükrü Esmer, Neşet Halil Atay, Burhan Belge, Nurettin Artam, Nurullah Ataç, Yaşar Nabi, Mecdi Sayman ve Cemal Kutay'ın yazıları çıkıyordu gazetede. Yazı işlerine de Naşid Hakkı Uluğ, Samih Tiryakioğlu ve Münir Berik bakıyordu.

Zaman

1934'te Velid Ebüzziya çıkardı ama gazete uzun ömürlü olmadı. İki yıl sonra *Zaman*'ın yerini Etem İzzet Benice'nin yayınladığı *Açık Söz* gazetesi aldı. 1937'de de *Açık Söz, Son Telgraf* oldu.

Hürgün

Vâ-Nû ile Nizamettin Nazif 1933'te *Hürgün*'ü çıkardılar, o da çok yaşamadı. Daha sonraları Mehmet Faruk Gürtunca bu adla başka bir akşam gazetesi çıkartacaktır.

Haber

1931'de, Hakkı Tarık Us'la Rasim Us çıkardı.

Akın

Ahmet Ağaoğlu'nun 1933'te yayınladığı bir gazeteydi. Samet Ağaoğlu *Babamın Arkadaşları* adlı kitabında, Atatürk'ün, *Akın*'da çıkan yazılara büyük bir tepki gösterdiğini ve bu yüzden Ahmet

Ağaoğlu'na bir akşam Dolmabahçe Sarayı'nda çok sert davrandığını anlatmaktadır.[9] *Akın*, bu olaydan birkaç hafta sonra kapandı.

Vakit

1917'de Ahmet Emin Yalman'la Asım Us kurdu. 1934'te bu gazete adını değiştirerek *Kurun* oldu. Sadri Ertem'le Refik Ahmet vardı gazetenin kadrosunda. *Kurun* bir süre sonra yine *Vakit* oldu.

Atatürk'ün başyazarlığı: *Vakit*'in tarihinde en önemli olaylardan biri, Atatürk'ün 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde, beş gün *Vakit*'e başyazı yazmasıdır. Bunlar Asım Us adıyla yayınlanmıştır. O yıllarda gazetenin yazı işleri müdürü olan Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk Başmuharrir* adlı bir cep kitabında, Atatürk'ün bu yazıları Dolmabahçe Sarayı'nda nasıl hazırlayıp gazeteye yolladığını anlatmaktadır.[10]

Hatay davasının en heyecanlı günlerinde yayınlanmış olan bu yazıların konusu Türk-Fransız ilişkileri ve Hatay sorunudur. Yazıların ilk paragrafları şunlardır:

"Fransa'nın dostlarına sesleniyoruz! Türk halkoyu artık Fransız devlet yöneticilerini Hatay meselesinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görüyor. Fransa'nın başına, her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler Türk enerjisini takdirden uzak adamlardır." (22 Ocak 1937)

"Zavallı Fransa, bugün, kendisine pek mütemayil bir dostunu kaybetmek üzeredir. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın yeşil masasında oturanlar, büyük Fransız devrimlerinin fikir, özgürlük aşkı ve ahlâk mirascıları mıdır, yoksa Fransa'dan kovulan papazları, ilerleme yolundaki ülkelerde korumaya yeltenen mutaasıplar mıdır? Gaflet ve inadı ile, hayalperestlik ve cakacılığı ile Fransız ulusunun hayatî çıkarlarını ayaklar altına alan kurum: Paris'te Quai d'Orsay." (23 Ocak 1937)

"Cumhuriyet'imize Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamı gözüyle bakmak hem isabetsiz, hem de sakıncalı bir meslektir." (24 Ocak 1937)

"Hükümete sesleniyoruz! On beş gün bekleyin dediniz, bekledik. On altıncı gündeyiz. Durum nedir? Ne oluyor, ne olacak? Türk Ulusu'nu yeniden aydınlatınız." (25 Ocak 1937)

"Ne demek? Türkiye aldatılamaz! Fransızlar bizi aldatabilecekle-

(9) Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 175-178.
(10) Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk Başmuharrir*.

rini sanırlarsa bir defa daha gülünç ve acınacak duruma düşerler." (26 Ocak 1937)

Yeni Sabah

Bu gazeteyi 1938'de Peyami Safa'nın kardeşi İlhami Safa kurdu. Cemalettin Saraçoğlu da gazeteye ortak oldu. Başyazıları Hüseyin Cahit Yalçın yazıyordu.

Dergiler

1931-38 yıllarında yayınlanan dergiler arasında şunlar vardır: *Kadro* (düşünce dergisi, 1932, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Belge ve İsmail Hüsrev Tökin); *Çığır* (düşünce dergisi, 1932, Hıfzı Oğuz Bekata ve Samet Ağaoğlu); *Fikir Hareketleri* (1933, Hüseyin Cahit Yalçın); *Yeni Adam* (düşünce ve edebiyat dergisi, 1933, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu); *Varlık* (edebiyat dergisi, 1933, Yaşar Nabi ve Nahid Sırrı Örik); *Yedi Gün* (edebiyat dergisi ve magazin, 1933, Sedat Simavi); *Yücel* (edebiyat dergisi, 1935); *Karikatür* (mizah dergisi, 1935, Sedat Simavi); *Ayda Bir* (edebiyat dergisi, 1935, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon); *Akbaba* (mizah dergisi, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon); *Köroğlu* (mizah dergisi, Burhan Cahit Morkaya); *Uyanış* (eski *Servet-i Fünun*, Ahmet İhsan Tokgöz)...

1938'DE GETİRİLEN KISITLAMALAR

1938 yılının basınında, hükümetin huzurunu kaçıracak bir hava yoktu. Ama yine de 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılması öngörüldü. Bir süreden beri hükümetin hiçbir güçlükle karşılaşmadan uyguladığı yetkilerin bir yasa değişikliğiyle kendisine resmen tanınmış olması istendi.

Atatürk cumhurbaşkanıydı ama, hastalığı dolayısıyla devlet işleriyle doğrudan ilgilenecek durumda değildi. Yetkiler Başbakan Celâl Bayar'daydı.

Bir değişiklik tasarısı hazırlandı. Tasarı Adliye ve İçişleri Komisyonları'ndan geçirildikten sonra 28 Haziran 1938'de Meclis'e getirildi. Başkan değiştirilecek maddeleri teker teker okudu.

"Oya arz ediyorum," dedi. "Kabul edenler, etmeyenler? Kabul edilmiştir."

Tek kişi söz alıp da değişikliğe karşı koymadı.

"Layihanın tümünü oyunuza arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler? Kabul edilmiştir."

Yasa işte böyle bir hava içinde değiştirildi ve basın özgürlüğü çok önemli ölçüde kısıtlandı. Nedir bu değişiklikler?

Her şeyden önce gazete ve dergi çıkartmak için bir bankadan 1000-5000 liralık bir garanti mektubu sağlanması öngörülmüştür. Bu, o zaman için çok önemli bir paradır. Yani, sağlam malî durumu olmayan kişilerin gazete veya dergi çıkartmaları bu kanunla güçleştirilmiştir.

İkinci bir kısıtlama, bildiri sisteminden, ruhsatname sistemine geçilmesidir. Demek ki, her isteyen gazete ve dergi çıkartamaz. Hükümetten bir ruhsatname alınması zorunluğu vardır. Hükümet de bunu vermeyebilir. Zaten kanuna eklenen başka bir hüküm de "kötü ünlü" kişilere gazete çıkarma hakkının tanınmamasıdır. Nedir bu "kötü ünlü" kişiler? Bunun ölçüsü nedir? Bunun değerlendirilmesi valinin veya hükümetin yetkileri içindedir.

Kanun bununla da kalmamış "kötü ünlü" kimselerin gazete ve dergilerde muhabir, yazar, ressam, fotoğrafçı, düzeltmen ve idare memuru olmalarını yasaklamıştır.

1938 değişikliğinin getirdiği en önemli hükümlerden biri de okul ve üniversite olaylarıyla ilgili haberlerin izinsiz yazılmamasıdır. Kanun, "okullarda, fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak mahiyetteki olayların, gazetenin çıktığı yerin en büyük mülkiye âmirinden izin alınmaksızın yayınlanmasını" yasak etmiştir. Bu bir çeşit sansürdür.

Daha tâ 1938'lerde, dünyanın hiçbir yerinde son yıllardaki gibi gençlik olayları yokken, okul ve üniversiteyle ilgili haberlerin sansürden geçirilmesini istemek çok ileri (!) görüşlülüktür herhalde.

1939-1941 YILLARINDA YASAKLAR

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bazı haberlerin gazetelere hiç girmemesi, bazılarının büyütülmemesi konusunda Başbakanlık'tan ya da Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden emirler geliyordu. İşte bunlardan bazıları:[11]

(11) Bunlar Ziyat Ebüzziya'nın arşivinden alınmıştır. (Günvar Otmanbölük de bu örneklere *Babıâli'nin Yarım Asırlıkları* adlı kitabında yer vermiştir).

"Türkiye'den bahseden radyo haberlerinin, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden izin almadıkça yayını yasaktır." (19 Eylül 1939)

"'Rusya' yazılmayacak, 'Rusya' kelimesi yalnız başına kullanılmayacak, 'Sovyet Rusya' diye yazılacaktır." (23 Aralık 1939)

"Anadolu Ajansı'nın haberlerinden başka haber yazılmayacaktır; sansasyonel başlık yazılmayacaktır; başmakale yazılmayacaktır; ikinci baskı ve ilâve yapılmayacaktır." (İtalya'nın harp ilânı vesilesiyle tebliğ edilmiştir, 10 Haziran 1940).

"Gazetelerde büyük manşetler yalnız iç haberler için kullanılacaktır; dış haberler tek sütuna dizilecek ve bu haberlere en çok 12 puntodan büyük başlık konmayacaktır; Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden ve Anadolu Ajansı'nın vereceği dış haberlerden başka hiçbir dış haber yayınlanmayacaktır; Türk rejiminin ve bu rejimin ideolojisinden gayrı, velev inceleme adı altında olsa da diğer rejimlere ve ideolojilere ait yayın yapılmayacaktır."

"*Cumhuriyet*'te Nadir Nadi'nin makaleleri neticesinde açılan kalem tartışması son bulacaktır." (3 Ağustos 1940)

"Hatay'da 15 haydut 3 otomobili soymuş, bir polisi öldürmüş, 2 kişiyi yaralamış ve 15.000 lira gasp ederek kaçmışlar. Bu haber yazılmayacaktır." (29 Ağustos 1941)

Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün yaptığı yazışmalara bazı örnekler:

> *Tasvir-i Efkâr* Gazetesi Müdürlüğü'ne,
>
> Gazetenizin 15 İkinciteşrin (Kasım) 1940 tarihli üçüncü sayfasındaki Muharrem Feyzi'nin siyasi makalesi iki sütun üzerine plase edilmiştir. Bu hareketiniz talimata aykırıdır. Saygılarımı sunarım.
>
> Basın Yayın Genel Müdürü
> Selim Sarper
>
> Ankara: 14/12/1940
>
> (Reisicumhur İsmet İnönü, Ankara civarında küçük bir seyahat yapmak üzere Ankara'dan hareket etmiştir.)
>
> Gazeteler bunun haricinde hiçbir şey yazamayacaklardır.
>
> Basın Yayın Genel Müdürü

Ankara: 28/5/1941

Son günlerde İstanbul matbuatında dikkat çeken bir genişlik alan malûm polemiklere, yarın sabahtan itibaren ve kesin olarak son verilecektir.

Matbuatımızın her hususta dikkatli ve ılımlı bir yayınla birleşik, Türk kamuoyunun gerçek yansıtıcısı olarak kalmasını önemle rica ederim.

Basın Yayın Genel Müdürü
Selim E. Sarper

Ankara: 14/6/1941

Tasvir-i Efkâr Gazetesi Müdürlüğü'ne

13 Haziran 1941 tarihli sayınızın birinci sayfasında, Türkiye hakkında Berlin'den gelen haber telgrafına 36 puntoluk başlık koymanız, bu husustaki talimatın ruhuna aykırıdır. Bu vaziyetinizin dolayısıyla, sizi talimata aykırı hareket etmiş saymaktayız. Saygılarımı sunarım.

Basın Yayın Genel Müdürü

GAZETELER: 1939-1945 YILLARINDA

Bu döneme yön veren en önemli olay, Atatürk'ün ölümüdür (10 Kasım 1938). İnönü cumhurbaşkanı olmuştur. İnönü bir zamanlar Atatürk'e karşı olarak tanınan kişilere yeni görevler vermektedir. Atatürk'ün bazı yakınları da yerlerini kaybetmişlerdir. Bu değişikliklerin basında bazı tepkiler yaratmasından çekinilir.

Ama Celâl Bayar döneminde, 1938'de yapılan Basın Kanunu değişikliği yeni hükümete geniş yetkiler sağlamıştır; basının yönetimi İnönü'nün ve hükümetin tekelindedir.

1939 Eylül'ünde İkinci Dünya Savaşı patlak verir. Bütün dünyada gerginlik artar, olağanüstü önlemlere yönelinir. Türkiye savaşın dışındadır ama, 1940 Kasım'ında İstanbul bölgesinde sıkıyönetim ilân edilecektir. Hükümet artık savaş bitene kadar bu sınırsız yetkileri kullanacaktır. Basın özgürlüğünün hiç lâfı olmaz bu dönemde. Bakanlar Kurulu gerekli gördüğü anda, dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatacaktır. Bu kararlar kesindir, ne Meclis karışır bunlara, ne de Danıştay. Kararı Basın Genel Müdürlüğü telefonla bildirir gazetelere, o kadar. Gazete kapatılmıştır. Ondan sonra başbakana mektup-

lar yazılır. Devlet başkanının olgunluk gösterip gazeteleri affetmesi istenir. Günün birinde de bu aflar çıkar. Gazetenin patronuna, "Gazeteni artık çıkartabilirsin," denir ve gazete yeniden çıkmaya başlar. Böyledir bu dönemin genel havası.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de başlıca gazeteler şunlardır: *Cumhuriyet, Akşam, Tan, Vatan, Tasvir, Son Posta, Tanin, Sabah, Vakit* ve *Ulus.*

Cumhuriyet

Savaş yıllarında *Cumhuriyet*'in tutumu çoğu zaman büyük eleştiri konusu olmuştur. Viyana'da sosyoloji eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönen Nadir Nadi, babasının yerine zaman zaman gazetede başyazılar yazıyordu. Yunus Nadi gazetenin yönetimini artık oğluna bırakma eğilimindeydi. Fransızlar Maginot cephesini görmeleri için Şubat 1940'da bir grup gazeteciyi çağırdıkları zaman *Cumhuriyet*'i temsil eden Nadir Nadi'yle birlikte grup; *Ulus*'tan Falih Rıfkı Atay; *Akşam*'dan Necmettin Sadak; *Yeni Sabah*'tan Hüseyin Cahit Yalçın; *Tan*'dan Zekeriya Sertel; Anadolu Ajansı'ndan Muvaffak Menemencioğlu'ndan oluşuyordu. Nadir Nadi o günlerde İngiltere ve Fransa'yla dostluğumuzun geliştirilmesinden yanaydı.

Ama bir süre sonra Fransa cephesi çökünce Almanya'nın savaşı kazanması olasılığı güçlenmişti. Nadir Nadi de Alman yanlısı olarak nitelendirildi. 30 Temmuz 1940 tarihli başyazısında şöyle diyordu:

"Bugün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşanıyor. Bu, Alman birliğinden gelir. Bu birlik ise bir ya da birkaç kişinin değil, gelişen bir düşüncenin, binenaleyh tarihin eseridir. Aynı dili konuşan, aynı kültüre ve emellere malik 90 milyonluk bir kitle (Avusturya'nın işgaliyle), Avrupa'nın ortasında artık tek devlet teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lâzımdır.

"Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek Alman birliğini parçalamaya uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer. Alman birliğini parçalamak için milliyet fikrini öldürmekten başka çare kalmamıştır.

"Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidir..."

Nadir Nadi ertesi günkü başyazısında, "milleti, körü körüne İngiltere ile birlikte savaşa sürüklemenin" sakıncaları üzerine durur.

İsmet İnönü ve Başbakan Refik Saydam, Nadir Nadi'nin bu tutu-

mundan hiç hoşlanmayarak Yunus Nadi'yi uyardılar; fayda etmedi. *Cumhuriyet* Alman yanlılığını sürdürüyordu, ama Yunus Nadi bu durumdan çok üzgündü, İnönü'yle görüşerek gazetenin izlediği politikayı anlatmak için fırsat arıyordu. Millî Şef İnönü, o günlerde İstanbul'dan Ankara'ya dönecekti. Yunus Nadi de 7 Ağustos 1940 sabahı Ankara garında kendisini karşılamaya gitti. İnönü Yunus Nadi'yi görünce, "Sen biraz dur," diyerek yanında alıkoydu.

Nadir Nadi *Perde Aralığından* kitabında(12) bu olayı şöyle anlatıyor.

"Karşılayıcılar gidip de ortalıkta yalnız ilgililer kalınca İnönü babama dönerek sert bir sesle:

— Ticari maksatlar uğruna siyasî yazılar yazılmasına müsaade edemem! diye çıkışıyor. Babam üzüntülü,

— Yok böyle bir şey! diyerek *Cumhuriyet*'i savunmak istiyorsa da Şef sinirlidir. Bu sefer daha yüksek bir sesle tekrarlıyor:

— Katiyen müsaade edemem!

Ve babamın elini sıkmadan çıkış kapısına doğru ilerliyor.

Olayı yarım saat sonra Ankara temsilcimiz haber verdiği zaman yıldırımla vurulmuşa döndüm. Bir insan cumhurbaşkanı da olsa, Millî Şef de olsa, anlamadan, dinlemeden sırf etrafının doldurmasıyla eski bir arkadaşına bu muameleyi nasıl reva görebilirdi? Üstelik yazıyla babamın hiçbir ilintisi yoktu. Bir kusur işlenmişse benim sorumlu tutulmam gerekirdi...

Biraz sonra telefon çaldı. Ankara'da Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper beni arıyordu.

— Nadir, dedi, sabahleyin Ankara garında geçen olayı duymuşsundur. Bak sana söylüyorum, bu konuda hiçbir gazetede tek bir satır yazı çıkmayacak. Eğer beni dinlemez de bir şeyler yazarsan derhal *Cumhuriyet*'i kapatırız."

Nadir Nadi bu olaydan sonra "Atatürk Gençliğinin Kudreti" başlıklı bir yazı yazarak gençliğin Atatürk'ün izinde olduğunu anlatmaya çalışıyor. Ama bu yazı da İnönü'de ters tepki yapıyor ve:

"Bu adamlar benimle uğraşmak istiyorlar, kapatın şu gazeteyi," diye Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne emir veriyor. Ve 48 saat sonra gazete kapatılıyor.

Nadir Nadi anılarını şöyle sürdürüyor.

(12) Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, s. 98.

"Biz bir şeyden habersiz, Millî Şef'in gezisini izlemek üzere Mekki Sait'le foto muhabirimiz Namık'ı görevlendirmiştik. Arkadaşlar Yozgat Vilayet Konağı'nda Paşa'nın bulunduğu salona girince, ikisini de tanıyan İsmet İnönü, bir ilgiliye işaret ederek bizimkilerin içeri alınmamasını söylemiş. Onlar da gazetenin kapatıldığını bu şekilde öğrenmişler. *Cumhuriyet* ailesi için bir işkence dönemi başlamıştır...

Cumhuriyet'in kapalı bulunduğu süre içinde bana en yakın ilgiyi Necmettin Sadak gösterdi. Ne zaman istersem *Akşam*'a yazabileceğini söyleyerek gönlümü aldı. Hürriyet kahramanı Hüseyin Cahit Yalçın ise bir nezaket ilgisi olsun göstermedi.

(...)

Bir gün Ankara'dan telefon ettiler. Selim Sarper beni çağırıyordu. Gittim. Beni güleryüzle karşıladı.

— Müjde Nadir, dedi. Yarından itibaren *Cumhuriyet*'i tekrar çıkarabileceksiniz!

Bir suç işlemişim de affa uğramışım gibi teşekkür ederek ellerine sarıldığımı yazarken, içimde hafif bir utanma duygusu var."

Bu anılar o yıllardaki basın özgürlüğünün nasıl kısıtlandığını ve ne ölçüde güvencesiz olduğunu kanıtlıyor.

Bu arada *Cumhuriyet*'te, Nazizmi savunan Hitler hayranı en saldırgan gazetecinin Peyami Safa olduğunu da belirtmek gerekir.

O dönemde *Cumhuriyet*'in tarihinde en önemli olaylardan biri de gazetenin kurucusu Yunus Nadi'nin iki yıllık bir hastalık sonunda 28 Haziran 1945'te Cenevre'de ölmesi olmuştur. Ondan sonra da gazetenin yönetimi tümüyle Nadir Nadi'ye geçmiştir.

Vatan ve Ahmet Emin Yalman

Vatan ilk önce 1923'te Ahmet Emin Yalman, Enis Tahsin Til ve Ahmet Şükrü Esmer tarafından kurulmuş, 1925'te Takrir-i Sükun yasasıyla da kapatılmıştı. Ahmet Emin Yalman da gazetecilik yapamıyordu. Ama içinde hep bunun özlemi vardı.

Yalman 1940'da ikinci kez *Vatan*'ı çıkarmadan önce, 1936'da Zekeriya Sertel ve Halit Lütfi Dördüncü'yle anlaşarak *Tan* gazetesini satın almış ve Babıâli'ye yeniden dönme olanağını bulmuştu. (Bkz. Bölüm V, Gazeteler: 1931-1938 Yıllarında)

Ahmet Emin Yalman'ın mesleğe dönmesini eşi Rezzan Yalman şöyle anlatır:

"1936'da bir mucize oldu. Bir akşam Ankara'da Karpiç'te yemek yiyorduk. Birden ortalık karıştı. Atatürk dostlarıyla birlikte oraya geldi. Az sonra Kılıç Ali Bey beni dansa davet etti. Sonra da Atatürk'ün yaverlerinden biri gelip bizi Atatürk'ün masasına çağırdı. Gidip Atatürk'ün sağına ve soluna yerleştirilen iskemlelere oturduk. Sonra Atatürk Ahmet Emin'e dönerek, 'Asıl mesleğinizden uzak düştünüz, bu halinizden memnun musunuz?' diye sordu.

"Ahmet Emin daha ağzını açmadan, 'Ben memnun değilim. Bir gazeteciyle evlendim, o, bir süre sonra işadamı oldu,' dedim.

"Atatürk gülerek yine Ahmet Emin'e, 'Yeniden gazeteciliğe dönmek istiyor musunuz?' diye sordu. Ahmet Emin, 'Elbette,' dedi, 'mesleğimin dışında geçen yıllar bana ağır kürek mahkûmluğu gibi geliyor.'

"Atatürk, 'O halde,' dedi, 'size dikte edeceklerimi bir açıklama şeklinde not alınız.' Ahmet Emin kâğıt ve kaleme sarıldı ve Atatürk'ün söylediklerini not etti.

"Atatürk şunları dikte etmişti: 'On yıldır mesleğimden uzak düştüm. Bu zaman bir milletin hayatı için kısa bir devirdir, fakat fertlerin hayatında çok yer tutar. On yıl önce *Tabiat kuvvetlerinin* gidişine ayak uydurmakta zorluklar geçirdim. Bu benim kabahatim değildi, *Tabiat kuvvetlerinin* de kabahati değildi. Kusuru ortalığa hâkim olan hal ve şartlarda aramak icap eder. Tecrübe sahalarında on yıl ders gördükten sonra, bir Türk şairinin *Bu memleketi haraplıktan kurtaracak bir adam yok mu?* diye sorduğu suale, *Evet, var!* diye cevap veren adamla yeniden işbirliğine girişmeye kendimi istidatlı ve hazır görüyorum.'"

Atatürk sonra Yalman'a, "Yazdıklarınızı yüksek sesle okuyunuz, herkes duysun!" der, ama Yalman çok heyecanlı olduğundan, okuyamaz. Bunun üzerine Atatürk, Rezzan Yalman'ı bir iskemleye çıkartır ve notu yüksek sesle okutur, lokantada bulunanlar kendisini alkışlar.

Atatürk ondan sonra Rezzan Yalman'a şöyle der:

"Yunan ordularına karşı girişmeye hazırlandığım umumi saldırışa tek gazeteci olarak kocanızı seçtim. Özür diledi ve, "Henüz nişanlandım," dedi. Kendisini tenkit ettim ve bir aşk bağı kuran bir adamın memleket hizmeti için kaybolduğu kanaatımı ileri sürdüm. Şimdi bu sözümü geri almaya ve kendisini mazur görmeye hazırım. Ta başında, ben de sizin gibi akıllı bir kızla karşılaşarak bir aile kursaydım, bütün hayatım başka bir cereyan almış olabilecekti."

Yalman da anılarında bu olayı şöyle anlatır:

"Adapazarı'ndan İzmit'e dönüşte Gazi beni bir tarafa çekip, dedi ki: 'Sen arkadaşlarınla birlikte İstanbul'a dönme, benimle kal, beraber Ankara'ya gidelim. Gazeteci sıfatıyla sonradan buna çok memnun kalacaksın.'

"Bu sözleri söylerken Büyük Lider'in ne anlatmak istediğini bilmiyordum. Neden sonra öğrendim. Büyük taarruzda beni tek gazeteci olarak yanına almak istiyordu. Bana gazetecilik hayatımın en büyük fırsatını vermeyi düşünmüştü."

Karpiç'teki olaylardan sonra, Ahmet Emin Yalman'a Babıâli'nin kapıları açıldı ve 1936'da *Tan* gazetesine ortak oldu. Ama bu ortaklık ancak iki yıl sürdü. Ağustos 1938'de *Tan* üç ay kapatılınca Yalman gazeteden ayrılarak Amerika'ya gitti. New York Sergisi'nde görev aldı. 1939 sonlarında da yurda döndü. Amacı *Vatan*'ı yeniden çıkarmaktı. Bunun için bir ortaklık kurmak gerekiyordu. Babası, kardeşleri ve yakın arkadaşlarının desteği ve Kâzım Taşkent, Ahmet Karo, Enver Adakan, Ragıp Devres, İbrahim Şevki, İbrahim Şevket Dilber gibi dostlarının katılımıyla *Vatan* ortaklığını kurdu. *Vatan*'ın ilk sayısı 19 Ağustos 1940'da yayınlandı.

Savaş yılları içinde gazete sık sık kapatıldı. Bu olaylar üzerine Yalman, günün birinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na şunları söyledi:

"Tenkitten hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz? 'Tenkitte hürsünüz' diyorsunuz, biz de görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak, bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belâlara uğruyor. Halbuki siz apaçık sansür usulünü yürütseniz bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz, sorumluluk size geçer. Siz de rahat edersiniz, biz de..."

Başbakanın cevabı şu oldu:

"Ben sansür koymam, Anayasa'nın dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin!..."(13)

Sık sık gazetecilere karşı kovuşturmalar açılır. *Tan* ile *Yeni Sabah, Tan* ile *Cumhuriyet, Vatan*'la *Cumhuriyet* arasındaki tartışmalar da büyük yankılar uyandırır o yıllarda.

O dönem bir yandan Almanların, bir yandan Müttefiklerin Türk basınını elde etmeye çalıştıkları bir dönemdir. İlk olarak 1939'da

(13) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim,* c. 2, s. 1163.

Fransızlar çağırırlar bizim başyazarları. Sınırlardaki savunma tertiplerini gösterirler. 1942 Temmuz'unda sıra Almanlarındır, başyazarlar Alman cephelerini dolaşır, onları anlatırlar yazılarında. 1942 Temmuz'unda başyazarları İngilizler ve Amerikalılar çağırır; bu kez de onların övgüsü yapılır gazetelerde.

Ama bütün bu geziler hükümetin onayıyla olur, yazılarda falsolu bir ses olursa, kıyamet kopar. Basın çok güç koşullar altındadır.

1941 Mart'ında Beyoğlu'nda bir İngiliz diplomatına bomba atılmıştır. Ertesi gün gazeteler bu olayla ilgili resim basacak olurlar; *Akşam, Vakit, Son Posta, Yeni Sabah, Tasvir-i Efkâr, Tan, Vatan* ve *Halk* kapatılır bu yüzden.

Tan ve Sertel'ler

1938'de Ahmet Emin Yalman'ın ayrılmasından sonra *Tan*'ın yönetimi Zekeriya ve Sabiha Sertel'e geçmiş ve gazete İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm kadrosuyla Müttefikleri, yani İngiltere'yi, Fransa'yı, Sovyetler Birliği'ni ve Birleşik Amerika'yı tutmuştur. Özellikle Sabiha Sertel'in, o dönemde bir yandan faşizmi ve Almanya'yı eleştirmesi, öte yandan da İngiltere'nin emperyalist politikalarına saldırması hükümeti tedirgin etmiştir.[14] Sonunda gazete bir süre için kapıtılır.

Gazetenin sol köşesinde Zekeriya Sertel'in yazısı yer alır, sağ köşede Sabiha Sertel'in "Görüşler" yazısı. Cevat Şakir, Sabahattin Ali, Aziz Nesin de sürekli yazı yazarlar.

Zekeriya Sertel Kimdir?

Zekeriya Sertel 1980'li yılların başında Makedonya'nın Ustrumca kasabasında dünyaya geldi. Selânik Hukuk Mektebi'nde okuduğu sırada henüz 19 yaşında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı sayılabilecek *Rumeli* adlı gazetede gazeteciliğe başladı. Daha sonra, yine Selânik'te *Yeni Felsefe* dergisini yayınlayarak o dönemde Ziya Gökalp'ten aldıkları ilhamla onun görüşleri doğrultusunda, bağnaz düşüncelere ve tutucu geleneklere karşı çıktı.

Meşrutiyet Devrimi'ni destekleyen Zekeriya Sertel bir yandan da eğitimine devam ediyordu. Balkan Harbi sırasında Fransa'da felsefe okudu. 1915'de İstanbul'da 1895 Selânik doğumlu Sabiha Hanım

(14) Yıldız Sertel, *Susmayan Adam*, s. 228.

ile evlendiler. Bundan sonraki gazetecilik yaşamı eşi ile birlikte devam etti.

Zekeriye Sertel 1918'de devrim yapmak için bir örgüt kurmaktan dolayı, Bekirağa Bölüğü'nde bir süre hapsedildi. Çıktıktan sonra *Büyük Mecmua*'yı çıkardı. Halide Edip'in de aralarına katıldığı *Büyük Mecmua*'nın hedefi; halka cesaret vermek, işgal kuvvetlerine ve emperyalizme karşı savaşmak, direniş eylemine katılmaktı.

1919'da Sabiha ve Zekeriya Sertel ile kızları Sevim ile Amerika'ya gittiler. Sabiha Sertel sosyoloji okurken Zekeriya Sertel gazetecilik eğitimi yaptı. 1923'e kadar Amerika'da kaldılar ve ikinci kızları Yıldız dünyaya geldi.

Zekeriya Sertel 1923'te yurda döndü ve az sonra Ankara'da Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne getirildi. Sertel bu olayı anılarında şöyle anlatır.[15]

"Ankara'ya Millî Kurtuluş davasına yararlı olup olmayacağını anlamak için gelmiştim. Birkaç gün sonra bana şiddetle ihtiyaçları olduğunu söylediler ve beni Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne götürdüler. Bir iki ay sonra bir gün İsmet Paşa bana Çankaya'ya, Atatürk'ün yanına gideceğimizi söyledi.

Kapıda savaştan kalmış hantal bir otomobil bekliyordu. Ben İsmet Paşa'yı birkaç kez görmüştüm. En çok dikkatimi çeken şey o vakitki abullabut giyinişiydi. Bir türlü sivil kıyafete kendisini alıştıramıyordu. Pantolonu ütüsüz, başı itinasızdı. Kalpağı kulaklarına sarkıyordu. Bir süre sonra bana dönerek,

— *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesini nasıl buluyorsunuz? diye sordu.

— *Hâkimiyet-i Millîye* adında bir gazete tanımıyorum Paşam diye yanıt verdim.

Amacım gazetenin iyi çıkmadığını anlatmaktı. Galiba bu cevap Paşa'nın hoşuna gitmedi. Yolda bir daha hiç ağzını açmadı.

Nihayet otomobil büyükçe bir kapının önünde durdu. İçeri girdik. Atatürk gri bir elbise giymişti. Gayet ağırbaşlı bir görünüşü vardı. Oturduk. Konuşulanları merakla uzaktan uzağa izlemeye çalışıyordum. Zaten Lâtife Hanım beni lâfa tutuyor, konuşmaları izlememe fırsat vermiyordu.

Bir saat sonra beni yanlarına çağırdılar. İsmet Paşa "Yeni Mat-

(15) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 109.

buat Umum Müdürümüz" diye beni tanıtırken *Hâkimiyet-i Millîye* adında bir gazete tanımadığımı ekledi. Mustafa Kemal hiç duymamış gibi ilgisiz göründü. Bu konuyu görüşmek için de ertesi akşam bir toplantı düzenlenmesini emretti.

Anlaşılan Mustafa Kemal'i kızdırmıştım. Çünkü biz Lâtife Hanım'la konuşurken o hep yan gözle bizi izliyordu. Elimde bir tesbih vardı. Paşa'nın gözü ikide bir bu tesbihe takılıyordu.

Ertesi akşam memleketin belli başlı bütün gazeteler, yazar ve edebiyatçılarını köşkte buldum. Salonda toplandık. Konu *Hâkimiyet-i Millîye*'nin iyileştirilmesiydi. Paşa üç kişilik bir komisyon kurulmasını önerdi. Falih Rıfkı Atay, Hakkı Tarık Us ve ben seçildik. Bir proje taslağı hazırladık. Falih Rıfkı bu projeyi Mustafa Kemal'e verdi. Ansızın Paşa'nın yüzü değişti, kaşları çatıldı, projeyi parça parça yırtıp attı ve sonra Falih'e dönerek,

— Sizler galiba nerede bulunduğunuzu ve kime hitap ettiğinizi unuttunuz, dedi. Zaten ben gazetenin iyileştirilmesi için yapılacak şeyi düşündüm; bu işi Recep Beyefendi'ye vereceğim.

Recep Peker, Atatürk'ün askerlik arkadaşıydı ve eski bir komutandı. Mustafa Kemal birer birer sormaya başladı:

— Siz ne buyuruyorsunuz, Yakup Kadri Beyefendi?

— Pek münasip Paşam.

— Ne buyrulur Ahmet (Ağaoğlu) Beyefendi?

— Çok doğru düşünmüşsünüz Paşam.

— Fikri âliniz Ruşen Eşref Beyefendi?

— İsabet buyurmuşsunuz Paşam.

— Ne buyrulur Matbuat Umum Müdürü Beyfendi?

— Olamaz Paşam.

— Neden?

— Recep Beyefendi'nin çok değerli bir asker olduğunu duydum o kadar. Fakat gazetecilik ayrı bilgi isteyen bir uzmanlık işidir. Ben nasıl komutan olamazsam, Recep Beyefendi bu işi başaramaz sanırım.

Paşa bir şey söylemedi, konuşmayı burada kesti ve oturuma son verdi. Mustafa Kemal'le bu ilk çatışmam oldu.

O günlerde *Tasvir-i Efkâr*'da, *Tanin*'de, *Vatan*'da şiddetli muhalefet yazıları çıkıyordu. Bu kez de hükümetin basına sansür koyacağı söylentileri çıktı. Bu dedikoduları susturmak için bir bildiri yayınlayarak hükümetin böyle bir şey düşünmediğini bildirdim.

İçişleri Bakanı ertesi gün beni çağırttı.

— Sen yine ne yapmışsın Zekeriya, diye sordu.

— Ne yapmışım? Basına sansür konmayacaktır, diye bildiri yayınladım. Yanlış mı? Hükümetin böyle bir fikri var mı?

— Var.

O halde ben basına sansür koymak isteyen bir hükümette çalışmam, dedim ve çıktım.

İki gün sonra görevden affedildiğim bildirildi ve basına sansür kondu."

Sertel bu olaydan sonra İstanbul'a döndü. Yunus Nadi ve Nabizade Hamdi ile birlikte *Cumhuriyet*'i çıkardılar. Aynı yıl Sabiha Sertel'le birlikte de *Resimli Ay* dergisini kurdular.

Bu dergideki yazılardan dolayı İstiklal Mahkemesi kararıyla sürgüne gönderilen Zekeriya Sertel, bir buçuk yıl sonra Nâzım Hikmet'i, Sabahattin Ali'yi ve Cevat Şakir'i kadrosuna alarak *Resimli Ay*'ı sürdürdü.

Sabiha Sertel de sosyoloji bilgisini ortaya koyarak o günler için çok çarpıcı olan *Resimli Ay*'ı 1930'a kadar birlikte yaşattılar.

Zekeriya Sertel 1930-35'te *Son Posta* gazetesini çıkardı ve bu gazetenin ilk sayısında da "Boğuluyoruz, Hava İsteriz" diyerek basına yapılan baskıya isyan etti. 1935 yılında *Tan*'ı kuran Zekeriya Sertel, gazetenin tirajını 40 bine çıkardı. Sabiha Sertel de "Görüşler" köşesinde demokrasiyi savunan yazılar yazıyordu.

Zekeriya Sertel de basın rejimi üzerinde şöyle diyordu:

"İnönü Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra diktatörlüğü artırdı, tek millet, tek parti, tek şef diye bir sistem kurdu. Bunun adı polis devleti idi. Amansız, insafsız bir polis devleti. Emniyet örgütü kuvvetlendirilmiş, genişletilmişti. Nefes almak olanaksızdı. Basın bile onun elinde ve onun emrindeydi. Resmen sansür yoktu. Ama bazı bakanlar ve Basın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesi altındaydı..."(16)

İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli yankıları oldu Türkiye'de. Bazı gazeteler savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanmışlardı. Almanlarla sıkı bir dostluk politikasını savundular. *Tasvir-i Efkâr* ve *Cumhuriyet*'in bazı yazarları bu eğilimdeydi. *Akşam*, *Vatan* ve *Tanin* Müttefikleri tutuyordu ama, Sovyetlerin ilerlemesini kuşkuyla

(16) Zekeriya Sertel, a.g.e., s.241.

karşılıyorlardı. *Tan* ise bütünüye Müttefiklerden yanaydı. Hem faşizme, hem de kapitalist emperyalizme karşıydı. *Tan*'da Sovyet dostluğunun övgüsü yapıldı. Bu da bütün öteki gazetelerde geniş tepkiler uyandırdı.

Bir yanda da Turancı ve Milliyetçi akımlar vardı. Almanların başarısı üzerine Orta Asya Türkleriyle birleşme olasılıkları üzerinde duruluyordu. Atatürk zamanında susturulmuş olan bazı eğilimlerin de zaman zaman ortaya çıktığı görülüyordu.

İşte Zekeriya Sertel'in o dönemdeki yazılarından örnekler:

"Yarınki dünyayı kuracak olan ülkelerle işbirliğini güçlendirmeli. Türkiye tarafsızlık politikasından vazgeçerek müttefiklerle işbirliğine geçmeli. İngiltere ile yapılmış olan anlaşma ABD ve Sovyetler Birliği'ne doğru genişletilmeli. Türkiye'de demokratik reformlar yapılmalıdır." (11 Mayıs 1944)

"Biz su gibi, hava gibi, ekmek gibi doğal gereksinimiz olan insan haklarını istiyoruz. Güneş, ışık ve aydınlık istiyoruz. Anayasa'mız bütün bu hakları Türk vatandaşlarına sağlamıştır" (30 Mayıs 1945).

"Almanya'ya savaş ilân edildikten sonra bile, bu memlekette faşizmin yok edilmesi gerektiğini iddia ettiğimden dolayı gazetemizin 8 ay kapatılması bu özgürlüğün güçlü olmadığını gösteren önemli bir belgedir." (1 Haziran 1945)

"Tan ve onun başyazarı bütün yayın hayatında hiç kimsenin aleti, ajanı olmamış ya da para ile satılmış olmaya tenezzül etmemiştir. En büyük sermayemiz dürüstlüğümüz ve düşüncede özgürlüğümüzdür." (12 Ekim 1945)

Sertel o dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na da şöyle diyordu:

"Beyefendi, sorun basın özgürlüğünü zincirlerinden koparmak değildir. Dava tüm olarak, bütün demokratik hakları tanımak davasadır."(17)

"Son umudumuz Büyük Millet Meclisi olabilir. Ancak o da halkı değil Halk Partisi'ni temsil eder. Gerçek demokrasinin kurulmasına da ön ayak olamaz."(18)

"Bugünkü Meclis'ten bir şey bekleyemeyiz."(19)

(17) Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 245.
(18) Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 246.
(19) Zekeriya Sertel, bu yazısından dolayı mahkemeye verilmiştir.

Böyle gergin bir hava içinde büyük bir muhalefet partisinin kurulması gündeme gelmişti. Sertel anılarında bunu şöyle anlatıyor:

"Halk Partisi'nde bir çözülme ve kaynaşma başlamıştı. Celâl Bayar ile Adnan Menderes Parti'den çekilmişlerdi. Hatta Celâl Bayar'ın istifa mektubunu Moda'da beraber yazmıştık...

İşte o günlerde Tevfik Rüştü Aras *Tan* gazetesine beni görmeye geldi. Tek parti ve tek şefe karşı özgürlük ve demokrasi savaşında beraber çalışmamızı önerdi. Celâl Bayar'la Adnan Menderes'in de bizimle çalışacağını söyledi. Ben Bayar ve Menderes'le aynı kapta kaynayamayacağımı söyledim. Üzerinde vardığımız ilkeler şunlar oldu:

1. Yeni parti burjuva demokratik hak ve özgürlükleri savunacak,
2. İleri devletçi olacak. Ancak devletin yapamayacağı işler özel girişimcilere bırakılacak,
3. Türk-Sovyet dostluğu dış politikanın temeli olacak."

Bir süre sonra Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Celâl Bayar ve Adnan Menderes yeni partinin programını saptamak için aralarında toplantılar düzenlediler. O sıralarda büyük toprak sahiplerinin arazilerine sınır getiren bir yasanın hazırlıklarına başlanmıştı. Menderes yasaya karşıydı ve bu amaçla *Tan*'a bir yazı gönderdi. Sertel bunu basmadı ve aralarında soğuk bir hava esmeye başladı. Sovyet dostluğunun dış politikanın temeli olması önerisi de büyük provakasyonlara konu oldu.

Görüşler Dergisi

O dönemde Türkiye'de bir yanda *Yurt* ve *Dünya, Yeni Ses, Adımlar* ve *Tan* gibi solcu gazete ve dergiler vardır, bir yanda CHP'ye karşı liberal bir muhalefeti destekleyen Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan*'ı; milliyetçi akımların temsilciliğini yapan Peyami Safa, Cihat Baban ve Ziyat Ebüzziya'nın *Tasvir-i Efkâr*'ı; CHP saflarında olan Yalçın'ın sol akımlara sert çıkışlarda bulunan *Tanin*'i; orta sola doğru uzanan Necmettin Sadak'ın yön verdiği *Akşam* ve onların yanı sıra da *Son Posta, Vakit* gibi bazı ufak gazeteler.

Saraçoğlu başbakandır o sıralarda. Hükümet basında muhalefete daha alışamamıştır. Şu çeşit yazılar bile iktidarı çileden çıkartmaktadır:

"Muhalefet bir suçmuş gibi, hükümeti ve partiyi tenkid edenlere 'hain' deniyor. Bütün insanların kafalarını totaliter bir silindirden geçirip makine gibi işleten, tenkid edenleri hapishanelere götüren, de-

mokratları, sosyalistleri, Yahudileri fırınlarda yakan rejimin adı faşizmdir. Bu rejimde her türlü tenkid, her çeşit muhalefet vatana ihanettir. Bugün, dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadelesidir. Bu suç değil, demokratik rejimin gereğidir..." (11 Ekim 1945, *Tan*)

Tan gazetesinin başında olan Sabiha ve Zekeriya Sertel o zaman haftalık bir düşünce dergisi çıkarmaya hazırlanmışlardı. Tasarıyı ilk ortaya atan ve Sertel'lerin bu işi ele almalarını isteyen Atatürk döneminin dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'tı. Celâl Bayar dergiye sık sık demeçler vermeye hazır olduğunu söylerdi. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü de yazı kadrosuna katılmayı kabul etmişlerdi. Dergiye Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Boratav, Halide Edip Adıvar ve Cami Baykurt da yazı verecekti.

Görüşler büyük bir reklam kampanyasıyla yayına başladı. Derginin ilk sayısının kapağında Bayar'ın, Menderes'in Köprülü'nün ve Tevfik Rüştü Aras'ın resimleri vardı. Sabiha Sertel resimleri kapağa koymadan önce Tevfik Rüştü Aras'a danışmış, o da bunların ilân edilebilmesini onaylamıştı.[20]

Yine bu sırada Cami Baykurt, Sabahattin Ali ve Esat Adil Müstecaplıoğlu da *Yeni Dünya* gazetesini yayına hazırlamaktaydılar. Afişler asılmıştı...

Sağ kanatta ve CHP'nin o zamanki yönetici çevrelerinde kıyamet koptu.

4 Aralık (1945) Olayı

4 Aralık Olayı o zamanki Halk Partisi Hükümeti'nin, CHP il başkanı Alaeddin Tiritoğlu'nun, Hüseyin Cahit Yalçın'ın ve sağ kanatta yer alan birçok gazetecinin ve politikacının kışkırtmalarıyla düzenlenen bir terör olayıdır.

Hüseyin Cahit Yalçın olaydan bir gün önce *Tanin* gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı bir yazı yazarak tam bir provakasyon örneği vermişti. Şöyle diyordu o yazısında:

"Kalkın Ey Ehli Vatan. Mücadele başlıyor. Ve başlamak lâzım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propaganda zehiri dökülmesine müsaade edemeyiz... Bunları susturmak, cevap vermek hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır..."

(20) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 327.

Parti il örgütü aynı gün öğrenci yurtlarına gerekli talimatı vererek ertesi sabah *Tan*'a karşı bir gösteri düzenleneceğini bildirdi.

Kışkırtmanın temelinde şunlar vardı:

Zekeriya Sertel son yazılarında bazı CHP'lileri yolsuzluklarla suçlayarak şöyle diyordu: "1923'ten beri kazançları sınırlı olan, bugün ise kazançlarıyla ölçülemeyecek ölçüde han ve hamam sahibi olanlar pek çoktur. Bu zatların bu servetleri nasıl yaptıklarını bilmek vatandaşın en büyük arzusudur. Şimdi bizden hesap soranlardan biz hesap soruyoruz. Bütün servet sahibi vatandaşların mal beyanına mecbur edilmesini istiyoruz."

Ayrıca, Serteller'in ikinci bir parti, yani Demokrat Parti'nin kurulması yolundaki çabaları CHP'lileri rahatsız ediyordu.

Son olarak da, *Tan* gazetesinin Sovyet dostluğunu desteklemesi, tepki oluşturuyordu. Sovyetler, 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni durumlara uygun olmadığını ve yeni değişikliklere gereksinme duyulduğunu öne sürmüşlerdi. Bir süre sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'la Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Moskova'da bir araya gelerek konuyu tartıştılar. Sovyetler Boğazlar'da ortak bir savunma sisteminin oluşturulmasını, Sovyetler'e deniz ve kara üslerinin verilmesini ve Türk-Sovyet sınırında da bazı düzeltmeler yapılmasını istiyordu; anlaşmaya varılamadı.

Tiflis'te çıkan bir gazetede de iki Gürcü profesör Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun üzerinde hak iddia ettiler. Bu da bardağı taşıran damla oldu. Sovyetler'in bu tür provakasyonlara girişmeleri Türk-Sovyet dostluğuna çok büyük zararlar verdi. Stalin ve Molotov bu konuda çok yanlış bir politika izlemişler ve provokasyonlara neden olmuşlardı. Bu koşullar altında Türkiye, Amerikan desteğini aramaya koyuldu. Sovyetler bu yanlış politikalarıyla Türkiye'yi Amerika'nın kucağına attı.

Böyle siyasal bir ortamda *Tan* gazetesinin Sovyetleri desteklemesi, gazeteye karşı bir provokasyon havası oluşturuyordu.

Gençlerin kışkırtılmasında işte bu dostluğun savunulması büyük bir etken olmuş ve üniversite gençliği manipüle edilerek, oyuna getirilmişti. Gerçekte, açık açık bu konunun üstünde durulmuyor ve *Tan* gazetesi komünizm propagandasıyla suçlanıyordu. Sovyetlerle dostluk arayışları çok hassas bir konuydu. Üniversite öğren-

cileri de bu konuda çok duyarlıydı. *Tan* gazetesinin rejim konusundaki eleştiri ve önerilerini örtbas etmek için komünistlik suçlaması ele alındı.

4 Aralık sabahı gençler ellerinde bayraklarla Beyazıt'ta Üniversite bahçesinde toplanmaya başladılar. 10 bin kişilik bir topluluk Beyazıt meydanından Çarşıkapı'ya doğru yürüyüşe geçti. İlk önce Cağaloğlu yokuşunun başında bulunan ve devrimci yayınlar satan ABC kitabevinin camları kırıldı, kitaplar yağma edildi.

Sonra *Tan* gazetesine gidildi. Ortalıkta bir panik havası esiyor ve kepenkler indiriliyordu. Gazetenin birinci katında o zamanlar Türkiye'nin en büyük rotatifleri bulunuyordu. Saldırganlar ellerinde baltalar, keserler ve balyozlarla rotatifleri parçaladılar.

Oradan ikinci kata çıkarak oradaki linotipleri de kırdılar. Gazeteciler ortalıkta yoktu, matbaa teknisyenleri, rotatif ustaları ve diziciler de bir yerlere kaçmışlardı.

Saldırganlar hızlarını alamayıp kâğıt deposuna yüklendiler. Kâğıt bobinlerini sokağa çıkartıp Sirkeci'ye doğru yuvarladılar.

Kimler yoktu bu gençlerin arasında? Belki de sonradan önemli görevlere gelecek olan hukukçular, iktisatçılar, edebiyat ve tıp fakülteleri öğrencileri... İleride bunların kimi vali olacaktı, kimi milletvekili, kimi gazeteci, kimi de parti lideri... O zamanlar kalabalığın seline kapılmış sürüklenip gidiyorlardı.

Sirkeci'den sonra Köprü'ye geçerek Bankalar Caddesi'nden Tepebaşı'na geldiler. Ben göstericilere orada rastladım.

"Kahrolsun Serteller! Kahrolsun Komünistler! Yaşasın İnönü!" diye bağırıyorlardı. İçlerinden bir bölümü Tünel'e yürüdü. Yanılmıyorsam Cami Baykurt, Sabahattin Ali ve Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun *Yeni Dünya* gazetesi Kumbaracı Yokuşu'ndaki bir binada yayına hazırlanıyordu. *La Turquie* gazetesi ve *Görüşler* de orada basılıyordu. Oraya da saldırdılar.

Bir bölümü İstiklâl Caddesi'nden Taksim'e doğru yürüdü. Berrak Kitabevi Fransız Konsolosluğu'nun karşısındaydı. Onun da vitrinlerini kırdılar ve kitapları yağma ettiler.

Oradan Taksim alanına geldiler ve bir genç anıta tırmanmış haykırıyordu:

"Biz Yeni Dünya istemiyoruz. Bize eski dünyamız yeter!"

O gencin yüzünü hiç unutmadım. Birkaç yıl sonra Babıâli'de komşu olduk. Ben *Akşam*'da çalışıyordum, o da *Hergün*'de.

"4 Aralık'ta Taksim'de nasıl haykırdığını hatırlıyor musun?" diye sordum.

"Hiç hatırlatma," dedi.

Ertesi gün, 5 Aralık'ta gazetelerde şu bildiri yayınlanacaktır.

"Dün üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımeviyle birkaç kitabevine tecavüz etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseye katiyen müsamaha edilmeyecektir.

Sıkıyönetim Komutanı
Korgeneral Asım Tınaztepe"

Oral Çalışlar yıllar sonra bu konuda şunları yazacaktır:

"Polis saatlerce süren saldırıyı sadece seyretti. Belli ki önceden tembihliydiler. *Tan*'a yapılan saldırı hakkında hiçbir soruşturma açılmadı. Ama Sabiha ve Zekeriya Sertel tutuklandılar ve 6 ay hapiste kaldılar. Türkiye'nin en çok satan ikinci gazetesi sırf çok partili sistemi ve demokrasiyi savunduğu için devlet tarafından örgütlenen bir saldırıyla ortadan kaldırıldı.[21]

1950 yılında Sertel ailesi yurdu terk etmek zorunda kaldı. Çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Azerbaycan'da yaşadılar. Sabiha Sertel 1968'de Bakü'de, Zekeriya Sertel 1980'de Paris'te öldü.

1946 HAZİRAN'INDAKİ YASA DEĞİŞİKLİĞİ

1946'da çok partili döneme geçilirken CHP hükümeti basına ödünler vermek zorunda kaldı. Gazetelerin büyük çoğunluğu DP'yi destekliyordu. CHP ise seçim hazırlıklarına girişmişti, basının desteğine çok ihtiyacı vardı. O yıllarda basın özgürlüğünün karşısındaki en büyük engellerden biri, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50'nci maddesiydi. Şöyle diyordu bu madde:

"Memleketin politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler."

En büyük sakınca buydu. Savaş yıllarında bu maddeye dayanılarak hangi gazete kapatılmamıştı ki!

---

(21) Oral Çalışlar, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1995.

Demokrat Parti de basının desteğini kazanmak için 1945-50 yıllarında basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştu. Celâl Bayar şöyle diyordu o sıralarda:

"Bugünkü Basın Kanunu hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız."

Adnan Menderes de şunları söylüyordu:

"Yayın hürriyeti, yurttaşın şahsî ve siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkûmdur. Dünyanın her yerinde her zaman görülmüş bir gerçektir ki insan topluluklarının mukadderatını diledikleri gibi ellerinde bulundurmak isteyenler, hücumlarını her şeyden önce basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yerden yere vurmanın yolunu bulmuşlardır."

Hükümet yeni seçim kararını açıklamadan önce, havayı yumuşatacak bazı kanun tasarıları getirdi Meclis'e. Bunlar Seçim Kanunu, Genel Toplantılar Kanunu, devletin yönetiminde kurulan Basın Birliğinin Kaldırılması Hakkında Kanun ve Basın Kanunu'nun 50'nci maddesindeki gazete kapama yetkisinin kaldırılması hakkındaki tasarılardı. Basın Kanunu'nun değiştirilmesi ateşli tartışmalara yol açtı Meclis'te. Menderes şöyle demiştir o sırada:

"Gazete ve dergilerin kapatılabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa bir zaman için dahi kapatılması onun mahvına kadar gidebilir."

Sonunda Meclis, 1 Haziran 1946'da bu tasarıyı kabul ederek Hükümetin elinden bu "idam" yetkisini aldı. 50'nci maddenin kaldırılması basında olumlu bir başarı sayıldı. Çok partili döneme ve seçim hazırlıklarına girilirken böylece biraz umutlu bir hava belirmiş oluyordu.

GAZETELER: 1946-1950 YILLARINDA

1946-50 yılları Türkiye'de çok canlı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, CHP'nin aşırı tutucu kanadı büyük bir yenilgiye uğramış ve çok partili düzene geçilmiştir. Partinin içinde sert tartışmalar ve çekişmeler olmaktadır. Yıllardan beri birikmiş kızgınlıklar, kinler açığa vurulmaktadır. Artık her şey söylenmekte ve yazılmakta-

dır. CHP önce sertlik yolunu dener, Recep Peker başbakan olur, ama Peker'in tutumu büyük gerginliklere yol açar ve İnönü, başbakanlığa Hasan Saka'yı getirir. Hava bir hayli yumuşar. Saka'nın ardından da Şemsettin Günaltay başbakanlığa getirilir. CHP yeni ödünlere yönelir bu yıllarda. Bunlardan sağ kanat yararlanır. Cami köşelerindeki gazete ve kitap sergileri sağcı yayınlarla dolar. En etkili dergi, Necip Fazıl Kısakürek'in yayınladığı *Büyük Doğu* olur. Milliyetçi ve Turancı yayınlar da gelişir o dönemde.

Hürriyet ve Sedat Simavi

1 Mayıs 1948'de çıkmaya başlayan *Hürriyet*, Babıâli'de çığır açan bir gazete olacaktır. Gazeteyi çıkartan Sedat Simavi (1896-1953), Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra karikatür yapmaya başlamış ve sonra da gazeteciliğe yönelmiştir.

Sedat Simavi ilk, yirmi yaşında *Hande* adlı haftalık bir mizah dergisi yayınlamış, iki yıl sonra, 1918'de *Diken* adlı başka bir mizah gazetesi çıkarmıştır. Zamanın ünlü mizahçılarını toplar bu gazeteye. Sonra neler çıkarmamıştır ki? *İnci* (1919, aylık kadın dergisi); *Dersaadet* (1920-21, günlük gazete); *Payıtaht* (1921, günlük gazete); *Güleryüz* (1921-23, haftalık mizah gazetesi); *Hanım* (1921, aylık), *Hacıyatmaz* (1921, on beş günlük çocuk gazetesi); *Yeni İnci* (1922, aylık kadın); *Resimli Gazete* (1923-29, haftalık); *Yıldız* (1924-26, aylık magazin); *Meraklı Gazete* (1926, haftalık); *Yeni Kitap* (1927, aylık aile dergisi); *Arkadaş* (1928, haftalık); *Bravo* (1930, haftalık); *Yedigün* (1933-50, haftalık magazin); *Karagöz* (1935-50, haftalık mizah); *Karikatür* (1936-48, haftalık); *Model* (1937, haftalık moda gazetesi) ve *Ev Doktoru* (1937-39, haftalık). Bu yayınların bazısı çok tutmuş, bazısı da fiyaskoyla sonuçlanmıştır.

Sedat Simavi 1948'de bütün varını yoğunu *Hürriyet*'e yatırır. Geçirdiği bütün deneyimlerden aldığı derslerle büyük bir sabah gazetesi çıkartacaktır. Ankara'dan Samih Tiryakioğlu getirilir gazetenin başına. Geniş okuyucu kitlesinin sevdiği ve kolaylıkla okuduğu röportaj, fıkra ve tefrika yazarları alınır gazeteye. Fotoğrafla röportaj önemli bir yer tutacağı için iyi bir fotoğraf ekibi kurulur. Türk bayrağı gazetenin amblemi olur. Bütün duvarlar *Hürriyet*'in afişleriyle kaplanır o günlerde. Ve 1 Mayıs 1948'de *Hürriyet* yayınlanır. İlk sayının sağ sütunlarında İnönü'nün bir yazısı ve bir resmi vardır; sol sütunlarında da Celâl Bayar'ın bir yazısı ve bir resmi. Parti tartışmaları-

nın en ateşli olduğu bu dönemde *Hürriyet* tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesiyle çıkmıştır. Bütün Babıâli şüpheyle karşılar *Hürriyet*'i; "Gazetede hiçbir şey yok. Sedat Bey bunu da batıracak," derler. Ama, *Hürriyet* batmayacak ve durmadan yükselecektir.

İlk yıl tirajı 30 bin kadardır. 1949'da tiraj 56 bine yükselir, 1950' de 83 bine, 1951'de 100 bine, sonra da yüz binlere ve yarım milyona. Nedir bu *Hürriyet*'in başarısındaki etkenler?

Hürriyet her şeyden önce çok modern bir baskı makinesiyle işe başlamıştır. S. Simavi *Hürriyet*'in ilk hazırlıklarını yaparken, daha 1946'da Amerika'ya, saatte beş renk üzerinden 44 bin sayı basabilecek bir rotatif ısmarlamıştır.

S. Simavi gazeteciliğe ressamlıktan, desinatörlükten, karikatürcülükten geldiği için, gazeteye sayfa düzenlemesi bakımından güzellik vermesini bilen bir yönetici olmuştur. *Hürriyet*'in bütün yazıları, ortanın altında bir kültür düzeyinde olan okuyucuların kolayca anlayabileceği bir dilde yazılmış, bu da gazeteye geniş bir okuyucu kitlesi kazandırmıştır.

Hürriyet olaylardan yararlanmasını bilen bir gazetedir. Gazete yayına başladıktan kısa bir süre sonra, Ağustos 1948'de Londra Olimpiyatları olmuş ve *Hürriyet* oraya bir ekip göndermiştir. O zamana kadar birkaç muhabirin bir arada böyle büyük gezilere gönderilmesine Babıâli alışık değildir. *Hürriyet* ise kesenin ağzını açmıştır. Hele güreşçilerimiz Londra'da büyük başarılar kazanınca *Hürriyet* kapışılan bir gazete olmuştur.

Bunun ardından *Hürriyet* ilk olarak Kıbrıs sorununu ortaya atmış, halkın duygularına seslenerek heyecan yaratmıştır.

Arkasından Kore Savaşı çıkmış ve gazete bunu da başarıyla izleyerek on binlerce okuyucu kazanmıştır.

Kazaları, cinayetleri, heyecanlı olayları en canlı resimlerle gösteren hep *Hürriyet* olmuştur.

O zamana kadar ülkedeki bayi örgütünü de bir yana bırakıp kendi öz dağıtım örgütünü kurmuş ve bayilerin kölesi olmaktan kurtulmuştur. 1950'lere doğru *Hürriyet*'i Türkiye'nin en büyük gazetesi yapan etkenler bunlardır galiba.

Milliyet

1950'lerde Babıâli'de bir devrim yaratacak olan *Milliyet*'in temelleri 3 Nisan 1950'de atılmıştır. (Bu gazete ve Ali Naci Karacan'ın ga-

zeteciliği VI. Bölüm, 1950-1960 yıllarında Demokrat Parti Dönemi çerçevesi içinde ele alındı.)

Cumhuriyet

Cumhuriyet DP'yi tutmaktadır. Başyazıları yine Nadir Yazı yazar. Doğan Nadi'nin de "Bir Dakika" sütununda vurucu birkaç cümlelik mizahî eleştirileri çıkmaktadır? Cevat Fehmi Başkut yönetir gazeteyi. Dış politika sütununda Ömer Rıza Doğrul vardır. Burhan Felek'le Abidin Daver'in her gün fıkraları çıkar. Gazetenin zengin bir düşünce yazar kadrosu vardır. Ankara bürosunu Mekki Sait Esen yönetir.

Akşam

Akşam'ın başyazarı Necmettin Sadak, 1948'de dışişleri bakanı olunca, gazete 1950 seçimlerine kadar başyazısız çıkar. *Akşam*, particilik yapmadan, ciddi ve ağırbaşlı olmaya çalışmaktadır. Gazetenin başında Kâzım Şinasi Dersan vardır, o da CHP Şehir Meclisi üyesidir, ama *Akşam*'ı politik tartışmaların dışında tutar. Gazetede DP'ye karşı polemiklere yer verilmez. Yazı İşleri Müdürü Enis Tahsin Til, kuruluşundan beri *Akşam*'a güven sağlamış, deneyimli ve bilgili bir gazetecidir. *Akşam*'ın o zamanki sürekli yazı kadrosunda Vâlâ Nurettin Vâ-Nû, Şevket Rado, Cemal Refik, Cemalettin Bidik, Mustafa Ragıp Esatlı, Şahap Balcıoğlu ve Hıfzı Topuz vardır. Adnan Adıvar ve Semih Mümtaz'ın zaman zaman yazıları çıkar. Refik Halit Karay da genellikle imzasız ufak fıkralar yazar. Ankara muhabirliğini önce Mekki Sait Esen yapmaktadır. Daha sonraki yıllarda Nizam Payzın, sonra Çetin Altan, daha sonra da Mehmed Kemal Kurşunluoğlu görür bu görevi. *Akşam*'ın baskısı o dönemde 10 bini geçmez.

Vatan

Vatan aşağı yukarı DP'nin yayın organı sayılır o yıllarda. DP yöneticilerinin sık sık yazıları yayınlanır. Yalman DP liderlerinin birçok konuda akıl hocasıdır. En atlatma muhalefet haberleri *Vatan*'da çıkar. Mümtaz Faik Fenik de o dönemde *Vatan*'a geçmiştir. Zaman zaman başyazıları yazar. Faruk Fenik önemli röportajlar yapmaktadır. Vedat Nedim Tör, Altemur Kılıç, Tunç Yalman ve Mehmet Ali Sebük'ün de gazetede yazıları çıkar. *Cumhuriyet*'le *Vatan*'ın baskıları 40-50 bin kadardır.

Tasvir

1944 Eylül'ünde kapanan *Tasvir-i Efkâr*, 30 Mart 1945'de kadrosunu yenileyerek *Tasvir* adıyla yeniden yayına başlar. Gazete Ziyat Ebüzziya ile Cihat Baban'ın yönetimindedir. Bedii Faik, Mithat Perin, Bahadır Dülger, Atıf Sakar, Tekin Erer, Kadri Kayabal, Kâmuran Çelebi *Tasvir*'de çalışır. Gazete DP'yi destekler.

Adalet Cimcoz, Fitne Fücur takma adıyla sosyete dedikoduları yazar. Peyami Safa da kadroda yer alır. Gazetede zaman zaman yazanlar da şu kişilerdir: Ali Fuat Başgil, Ali Nihat Tarlan, Nurullah Berk, Fethi Çelikbaş, Reşat Ekrem Koçu, Orhan Tuna, Namık Zeki Aral, Mehmet Ali Aybar, Eşref Şefik, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu...

Yeni Sabah

1938'de İlhami Safa, Cemalettin Saracoğlu'yla birlikte kurdukları bu gazeteden, bir yıl sonra hisselerini C. Saracoğlu'na devrederek çekilir; Başyazıları C. Saracoğlu yazmaya başlar. Kadro genişletilir, Ulunay, Kadircan Kaflı, Sabri Esat Siyavuşgil, Şükrü Baban kadroya girer.

Ama bir süre sonra Cemalettin Saracoğlu gazeteden bıkar ve Eylül 1948'de *Yeni Sabah*'ı Safa Kılıçlıoğlu adında bir işadamına satar. Kılıçlıoğlu önceleri Adalet Mensucat Fabrikası'nda yöneticilik yapmış, sonra fabrikadan ayrılarak Sultanhamam'da bir mağaza açmış ve Bomonti'de bir fabrika kurmuştur. Onları satarak elde ettiği parayla gazetenin yönetimini eline aldı. Gazete hamle üzerine hamle yaparak bir süre sonra o dönemin en yüksek tirajlı gazetesi *Hürriyet*'le yarışa yönelir.

Tanin

Tanin, 14 Kasım 1947'de kapanır.

Hergün

Çocuk Sesi ve *Afacan* dergileriyle ve "Dokunmayın Bu Aslana" şiiriyle kendini tanıtan ve Galatasaray'da ilkokul öğretmeni olan Mehmet Faruk Gürtunca, bir süre sonra kendini gazeteciliğe adamış ve 1947 Kasım'ında *Hergün* adlı akşam gazetesini çıkartır. İlk yazı işleri müdürü Niyazi Ahmet Banoğlu'dur. Ondan sonra bu göreve Abbas Parmaksızoğlu gelir.

Gazeteye zaman zaman Reşat Ekrem Koçu, Rıza Ruşen, Nizamet-

tin Nazif ve Adnan Giz yazılar yazar. Ümit Deniz de uzun yıllar *Hergün*'de çalışır.

Son Saat

Cihat Baban 1946 seçimlerinden sonra *Tasvir*'in yanı sıra bir akşam gazetesi olarak *Son Saat*'i çıkartır. Gazetenin sahibi Cihat Baban'ın kardeşi Selim Baban görülür. Bedii Faik, Necdet Baytok, Atıf Sakar, Muharrem Fevzi Tokar da kadroda yer alırlar.

Son Telgraf ve Gece Postası

Etem İzzet Benice'nin çıkardığı ve genelde parti, adliye ve sendika haberlerine ağırlık veren akşam gazeteleridir.

Son Posta

Temmuz 1930'da çıkan *Son Posta,* 1945-1950 döneminde Selim Ragıp Emeç'in yönetiminde Demokrat Parti'yi coşkuyla destekler.

Ulus (Ankara)

Bu dönemde gazetenin başyazarı Falih Rıfkı Atay'dır. Kadroda Nurullah Ataç, Sadi Irmak, Ahmet Şükrü Esmer, Suat Kemal Yetkin, Agâh Sırrı Levent, Esat Tekeli, Muhlis Ete, Burhan Belge, Nihat Erim, Mümtaz Faik Fenik, Nazım Poroy, Yavuz Abadan ve Nermin Abadan yer alır.

1949'da Hüseyin Cahit Yalçın da *Ulus*'ta başyazı yazmaya başlar. Yazı işleri müdürü Cemal Sağlam'dır. Daha sonra onun yerini Naşit Hakkı Uluğ alacaktır.

Ulus bu dönemde yine zengin bir yazı kadrosuyla çıkar, fakat aydınların çoğu CHP'ye karşı olduğu için gazetenin hükümeti savunması çok güçtür. Bu yüzden de *Ulus*'un satışı düşer.

Zafer (Ankara)

Zafer 30 Nisan 1949'da Ankara'da, DP organı olarak çıkmaya başlar. Gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik'tir. Adviye Fenik, Bahadır Dülger, Ahmet Muhip Dranas, Fazıl Ahmet Aykaç, Hikmet Yazıcıoğlu ve Orhan Seyfi Orhon da yazı kadrosundadır. Yazı işlerinin başında Fatin Fuat vardır. *Zafer* 27 Mayıs 1960'da kapatılacaktır.

Solcu Dergiler

Sol basın ise önceleri çekingendir. Bir ara "artık her türlü özgürlük var" denilerek, sendikalar kurulur, dergiler yayınlanır: *Gerçek, Gün, Yığın...* Derken, dergiler kapatılır, bir sessizlik dönemi başlar. Sonra Mehmet Ali Aybar *Zincirli Hürriyet*'i çıkartır; Sabahattin Ali ile Aziz Nesin ise *Marko Paşa*'yı yayınlarlar, birbirine girer ortalık. *Marko Paşa* o günlere kadar görülmemiş bir satış yaparak 60 bin basmaya başlar... Gazeteler toplatılır, Aybar, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tutuklanır.

Ankara'da *Yaprak* yayınlanır. Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat vardır yazı kadrosunda. *Yaprak* da süreklilik sağlayamaz.

İstanbul'da *Varlık, Yeditepe* ve Ankara'da *Kaynak* gibi sanat ve edebiyat dergileri politikanın dışında kalarak yayınlarını sürdürürler.

VI
Demokrat Parti Dönemi
(1950-1960)

1950'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

14 Mayıs'ın 1950 seçimleri bir dönemin başlangıcı olmuştur Türkiye'de. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri iktidarda olan Halk Partisi özgür seçimlerle yerini Demokrat Parti'ye bırakıp Meclis'in bir köşesine çekilmiştir. O güne kadar basın, büyük çoğunluğuyla Demokrat Parti'yi hep desteklemiştir. Demokrat Parti, basının büyük ümitler bağladığı bir partidir. Parti işbaşına geldikten sonra bütün basın sorunlarının çözüleceği kanısı vardır gazetecilerde. CHP'yi tutan gazetelerde çalışanlar arasında bile DP'yi gönülden destekleyenlere rastlanmıştır. Tarafsız sayılan gazeteler yavaş yavaş DP'ye kaymışlardır. Sadun Tanju o dönemi şöyle anlatmaktadır:

"1946-50 yıllarında basının manzarası şuydu: Zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin en mükemmelini öne sürüyordu. Genellikle aydınlar demokrasinin bütün nimetlerinin elde edileceği hayali ile etkilenmişlerdi. Halk ise adalet ve eşitlik çığlıkları arasında, sigaranın beş kuruşa içileceği, şekerin ucuza yeneceği günleri düşünmeye başlamıştı. Muhalefete çok geniş bir kredi açılmıştı. İktidara ise o ölçüde hasis davranılıyordu... Basın, halkı coşturuyor, düşünmeye değil, bilmeye, habere önem veriyordu. İki seçim dönemi arasındaki dört yıl, bitmez tükenmez bir seçim kampanyası olarak devam etti. Basın halkın heyecanını daima taze tuttu..."(1)

İşte DP böyle heyecanlı bir hava içinde iktidara geldi. İlk ele alı-

---

(1) Sadun Tanju, "Türk Basını", *Vatan,* 19 Aralık 1959.

nan işlerden biri basın sorunu oldu. Hemen bir kanun tasarısı hazırlanıp Meclis'e sunuldu. Bu tasarı seçimlerden iki ay kadar kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1950'de Meclis'te büyük çoğunluğun oyuyla kabul edilerek, 21 Temmuz'da yürürlüğe girdi. Bugün birtakım değişikliklerle hâlâ yürürlükte olan kanun, budur. Ama kuşa çevrilmiştir.

1950 Basın Kanunu liberal bir kanundur. 1931 kanunu ve sonraki değişikliklerle kurulan güdümlü rejim yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır.

- Gazete ve dergi çıkartmak için artık hükümetin izin veya ruhsat vermesi gerekmez. Bir bildiri vermek yeter.
- "Kötü ünlü" kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski maddeler yeni kanuna girmemiştir.
- Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilmiştir. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan, ağır kırtasiyecilik işlemlerinden kurtulmuş olacaktır.
- Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının anlamsız ve gülünç bir şekilde basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanımıştır.
- Gazete sahipleri cezaî sorumluluklarından kurtulmuşlardır. Yani, suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumludurlar. Gazete sahibinin ancak hukuki ve malî sorumluluğu vardır.

DP iktidarının ilk yılları basının mutlu bir dönemidir. Kovuşturmaya uğrayan, tutuklanan gazeteci yoktur. Hükümetle gazeteciler arasında genellikle yakın ilişkiler kurulmuştur. Gazete sahipleriyle Başbakan Adnan Menderes arasında bir balayı dönemi başlamıştır o yıllarda. Ahmet Emin Yalman buna "Basının Altın Devri" diyecektir.[2] Başbakan ilk olarak 20 Aralık 1952'de Ankara'da gazete sahip ve başyazarlarıyla bir işbirliği toplantısı yapar. Şu kişiler katılır o toplantıya: Ahmet Emin Yalman *(Vatan)*; Sedat Simavi *(Hürriyet)*; Safa Kılıçoğlu *(Yeni Sabah)*; Habib Edip Törehan *(Yeni İstanbul)*; Necmettin Sadak *(Akşam)*; Selim Ragıp Emeç *(Son Posta)*; Ali Naci Karacan *(Milliyet)*; Falih Rıfkı Atay *(Dünya)*; Cihat Baban *(Son Saat)*; Mithat Perin *(İstanbul Ekspres)*; Asım Us *(Vakit)*; Cevat Fehmi Başkut *(Cumhuriyet)*; Faruk Gürtunca *(Hergün)*; Mümtaz Faik Fenik *(Zafer)*; Nihat Erim *(Ulus)*; Cavit Oral *(Hür Ses)*; Adnan Düvenci *(Demokrat İzmir)*; Şevket Bilgin *(Yeni Asır,* İzmir).

---

(2) Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, s. 258.

Yalman şöyle demiştir bu toplantı konusunda:

"Yarın siyasi hayatımız için çok önemli neticeler verebilecek bir

gelişmenin şahidi olacağız. Başbakan A. Menderes, memleketin başlıca gazetelerini temsil eden bir gazeteci grubunu, yeni iktidar devrinin ilk esaslı basın toplantısına çağırdı. Bu sayede hükümetle basın arasındaki birtakım kara kediler ve anlaşmazlıklar yüzünden açılan gedikleri kapamağa doğru gidilecek ve umumî hayatımızda normalleşmeye doğru önemli bir adım atılacaktır."(3)

Bu toplantılar, aşağı yukarı her ay ya Ankara'da düzenlenir ya da İstanbul'da. Gazete sahipleri ve başyazarlar genellikle çok mutludur. Menderes çok etkilemiştir hepsini. Eskiden Halk Partili olan bazı gazeteciler de Menderes'le yakın ilişkiler kurmuş ve hükümeti desteklemeye başlamışlardır.

Bunun yanı sıra gazetecilerin sosyal haklarını tanıyan "basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri düzenleyen 5953 sayılı, 13 Haziran 1952 tarihli kanun"da çıkmış ve bu kanunla gazeteciler şunları elde etmişlerdir:

- Sendika kurabilmek,
- Sosyal sigortalardan yararlanmak,
- İşverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapması zorunluğu,
- İş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi,
- Askerlikte, mahkûmiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi,
- Haftalık tatil, yıllık ücretli izin vb.

Bu kanun o zaman için çok önemli bir aşama olmuştur.

Böylece yumuşak bir hava yayılmıştır Babıâli'ye. Gazete sahipleri de gazeteciler de hükümetle iyi geçinme politikası yürütmeye çalışmışlardır.

DP İLE BASIN ARASINDAKİ İLK GERGİNLİKLER

Fakat bu balayı dönemi çok uzun sürmeyecek ve Yalman'ın "mavi ufuklar"ını yavaş yavaş kara bulutlar kaplamaya başlayacaktır. Neden? Bunun sayısız nedeni vardır. Her şeyden önce, temelde ekonomik nedenler yer alır. Halk DP döneminde umduğunu bulamamış-

(3) Ahmet Emin Yalman, *Vatan*, 10 Aralık 1953.

tır. Fiyatlar ucuzlamamış, gelirler artmamış, tersine, hayat pahalılığı durmadan yükselmiştir. Birtakım partililer görevlerini kötüye kullanarak yolsuzluklara yol açmışlardır. Karaborsa ve vurgun işlerine adları karışanlar vardır. Particilik endişesiyle bunların korunduğu görünmektedir. DP'yi tutmayan yöneticilere karşı da türlü baskılar başlamıştır. Çeşitli toplantılarda ve parti kongrelerinde hükümetin izlediği politika sert eleştirilere konu olmaktadır. Toplantıları izleyen muhabirler bu eleştirileri ve saldırıları olduğu gibi yazmakta, yazı işleri müdürleri ve sekreterler de bu haberlere geniş yer vermektedirler... Oysa Menderes gazete sahipleriyle kurduğu dostluk ilişkilerinden dolayı, basında hükümeti ve partisini eleştiren yazıların çıkmaması gerektiği kanısındadır. Çalışan gazetecileri genellikle hor görmüştür. Muhabirler, sekreterler, fıkracılar, gazete fotoğrafçıları ise kendilerini hiç de Başbakan-Patron ilişkileriyle bağlı saymamışlar ve patronların gücü de bunu önlemeye yetmemiştir. Bazı gazete sahipleri hiç onaylamadıkları halde bu havaya katlanmak zorunda kalmıştır. "Rahat bırakalım hükümeti, çalışsınlar, karışmayalım," sözlerini gazeteciler artık dinlemez olmuştur.

Bu hava çileden çıkarmıştır Başbakanı. Böylece, yavaş yavaş yeni bir ortama girilmiştir. Bu hava içinde hükümet, basınla ilgili bir kanun tasarısı hazırlamaya başlar, DP'nin bu konudaki eğilimleri artık belli olmuştur. Gazetelerde buna karşı tepkiler belirir. İşte bu sıralarda Nadir Nadi şöyle diyecektir:

"Daha üç buçuk yıl önce hürriyetçi basını göklere çıkaran, onun yardımıyla kuvvetlendiğini açıkça ilân eden, işbaşına gelir gelmez eski Basın Kanunu'nun zincirlerini koparan bir iktidar, şimdi genel seçimlere şunun şurasında dört-beş ay kala, birdenbire zihniyet ve huy değiştirsin; bu kolay kolay akla sığar bir şey değildir. Hür basının zararlarını önlemek uğruna göze alınan her tedbir, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüş, yani hürriyeti yok etmiştir."(4)

Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun Tasarısı

1954 yılının ilk aylarında Demokrat Parti hükümetinin Meclis'e getirdiği "Neşir yoluyla veya Radyo ile işlenecek bazı cürümler hak-

(4) Nadir Nadi, "Hangi Basın Rejimi?", *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1953.

kında kanun tasarısı" büyük gürültülere yol açmıştır. Hükümetin sözcülüğünü yapanlar, bu tasarının yalnız basını hedef tutmadığını, gerekirse radyonun da suç sayılabilecek yayınlardan ötürü cezalandırılacağını, böylece adaletin ve eşitliğin sağlanacağını öne sürüyorlardı. DP'yi tutan gazeteler bu tasarıyı savunmaktan geri kalmadılar. Tarafsız gazetelerde ise "basın hürriyeti nereye gidiyor?" diye yazılar çıktı. Meclis'te büyük çoğunluk DP'den yana olduğu için muhalefet bu tasarıyı engelleyemedi. Kanun 9 Mart 1954'te kabul edilerek sekiz gün sonra yürürlüğe girdi.

Ne idi bu Kanunun getirdiği yeni hükümler?

Kanunun amacı "namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarette bulunulması veya itibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesini" önlemekti. Bunlar genellikle Ceza Kanunu'nun kapsamına giren çeşitli suçlardı. Hükümet bunları özel bir kanunda toplayarak verilecek cezaları ağırlaştırdı. Bunlara 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10.000 liraya kadar para cezaları kondu.

Kanunun getirdiği en önemli hükümlerden biri, bu maddelere göre suç sayılabilecek bir yazı çıktığı zaman savcıların doğrudan doğruya kovuşturma açabilmeleriydi. Oysa Ceza Kanunu'na göre bunlar şikâyete bağlı suçlardır.

Bu maddenin kanuna girmesinin sebebi şuydu: Önemli bir gazetede ya da ufak bir taşra gazetesinde DP'nin ileri gelenlerinden birinin itibarını kıracak bir yazı çıkar, itibarı kırılan kişi de bunu görmemiş olabilir. İşte bunu önlemek için savcılara doğrudan kovuşturma yapma yetkisi ve görevi verilmiştir. Bunun üzerine bütün Türkiye Cumhuriyeti savcıları ve yardımcıları seferber olmuştur. Binlerce kovuşturma yapılmıştır gazetelere karşı. Gazetecilerin başına da büyük dertler açılmıştır.

Hem ne demektir "itibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi?" Bir kişinin halka zarar verecek dalavereli bir işi olur, gazeteci de bunu ortaya çıkarırsa o kişinin itibarına, şöhretine, servetine zarar verir elbette. Ama kanun işte bu hakkı gazeteciden geri almıştır.

İspat Hakkı da yoktur. Bu hak o yıllarda büyük tartışmalara yol açmıştır. Gazeteciye, öne sürdüğü şeyi ispat hakkı tanınmamıştır. Yani gazeteci, bir görevin kötüye kullanıldığı bir olayı bulur, ortaya çıkartır ve bunu kanıtlayacak durumdadır. Ama ona bu hakkı tanımazlar.

1960 yılına kadar Damokles'in kılıcı gibi gazetecilerin başlarının üstünde sallanan ünlü 6334 sayılı Kanun budur işte.

Bu yeni kanunla basın özgürlüğünün önemli bir ölçüde kısıtlanması yabancı ülkelerde de tepkiler yaratmıştır. Dış basında DP'nin basın politikasını eleştiren yazılar çıkmıştır. O yıllarda dışarıda Türk basınını genellikle Ahmet Emin Yalman temsil etmektedir. Uluslararası Basın Enstitüsü'nün yayınladığı derginin Kasım 1954 sayısında Yalman bu değişiklikleri savunarak şöyle diyecektir:

"Muhalefet partilerinin isterik saldırıları ile onların arkasına gizlenen komünistlerin yıkıcı çalışmaları arasında bir ayırım çizgisi çekmeye imkân yoktur. *Hürriyet* yalnız bir hoşgörü havası içinde yaşayabilir. Ceza yasalarındaki değişiklikler, belli başlı gazete başyazarlarına danışılarak hazırlanmıştır. Biz hürriyetimiz için bu değişikliği kabul ettiğimizi bildirdik. Bütün ömrünü Türkiye'deki hürriyet ve demokrasi hizmetlerine vakfetmiş bir gazeteci sıfatıyla size söyleyebilirim ki bugünkü durumu birtakım kıstaslarla ölçmek yanlıştır."

Yalman'la birlikte daha birçok gazetecinin bu basın kanununu savunduğu bu dönemde, basında havayı gerginleştiren olay, *Halkçı* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın 24 Eylül 1954'te 26 ay hapse mahkûm olmasıdır. Demokrat Parti Hükümeti CHP'nin mallarına el koymuş ve *Ulus* gazetesi de kapatılmıştı. Halk partililer onun üzerine *Halkçı* gazetesini çıkarmışlardı. Başyazıları Hüseyin Cahit Yalçın ve Nihat Erim yazıyordu. Yalçın'ın tutuklanması herkese şaka gibi geliyor ve yaşı yetmişi aşkın, mesleğin piri sayılan bir gazetecinin yakalanıp hapse atılabileceğine kimse inanmıyordu. Hiç de öyle olmadı. Günün birinde (1 Aralık 1954'te) Yalçın, Şişli'deki evinden alınarak Üsküdar Cezaevi'ne gönderildi. Ertesi gün bütün gazetelerde ak saçlı Yalçın'ın sivil polislerin arasında hapishaneye götürülürken çekilmiş resimleri çıktı. Yabancı gazeteler de Türkiye'de basının zincire vurulduğunu belirten yazılar yayınlamaya başladılar. Yalçın'ın affı için çeşitli bildiriler yayınlandı. Hüseyin Cahit'in cezaevinde bulundurulması büyük bir huzursuzluk kaynağı oluyordu. İçeriden ve dışarıdan gelen tepkilerin zoruyla sonunda Yalçın cezaevinden alınarak Şişli Çocuk Hastanesi'ne gönderildi. 1955 Martı'nda da cezası tamamlanmadan hastanenin kapıları açıldı. Ama artık olan olmuş, hükümetle basın arasındaki bağlar kopmuştu.

1955 yılı basın davalarının çoğalmaya başladığı bir yıldır. Basın Yayın Bakanı Mükerrem Sarol'a hakaret suçuyla Bedii Faik hapse

girer, bir süre sonra da affedilir, çıkar. Yine Mükerrem Sarol'a bazı "asılsız isnadlarda bulunmak" suçuyla *Akis* dergisi sahibi Metin Toker hapse mahkûm olur o yıl. *Akis* yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek de hapistedir. Bütün bunlar havayı gerginleştirmektedir. Derken, 6-7 Eylül olayları patlak verir.

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

6-7 Eylül olayları birtakım kışkırtmalarla düzenlenmiş, fakat sonra hükümeti güç durumda bırakmış ve devletin başına türlü belâlar açmış bir konudur. Kıbrıs sorunu yeni yeni alevlenmiştir o dönemde. Yunanlılarla aramız gergindir. İşte bu sıralarda Selânik'te Atatürk'ün doğduğu eve saldırılar olduğu yolunda bir haber çıkartılır. Öğleden sonraları çıkan *İstanbul Ekspres* gazetesi bunu büyük manşetlerle, kışkırtıcı bir biçimde yayınlar. İçişleri Bakanlığı bu konuda bir gösteri düzenlenmesi için birtakım yollara başvurmuştur. Halk Taksim alanına toplanır. Coşkunluklar başlar. Vilayet ve Polis ipin ucuna kaçırmıştır artık. Beyoğlu'nda, Galata'da, Harbiye'de, Şişli'de Rumlara ait ne kadar mağaza ve dükkân varsa vitrinleri parçalanır, mallar sokaklara dökülür, yağma edilir. Mezarlıklara saldırılar olur. O arada Rum olmayanların mağazaları da saldırıya uğrar. Varlıklılara, sömürücülere karşı aşırı bir tepki havası yaratılmıştır. Polis başa çıkamayınca, gece geç saatlerde ordudan yardım istenir. Askerî birlikler gösterileri önlemeye kalkarlar, ama o zamana kadar olan olmuş, bütün mağazaların bulunduğu yerler savaş alanına dönmüştür.

Sıkıyönetim ilân edilir sabaha karşı. Ertesi gün öğleye doğru Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar Vilayet'te bir basın toplantısı düzenlerler. "Suçlu basındır! Gazeteler halkı kışkırtmıştır, olaylar bu yüzden çıkmıştır! Komünist parmağı da vardır bu işlerde! Solcular Türkiye'nin dışarıdaki itibarını bozmak istemişlerdir!" denir.

Onlar hazırlamışlardır bu gösterileri! Polis fişlerinde ne kadar sicilli komünist varsa tutuklanır. Basına karşı büyük bir baskı başlar. En olmadık nedenlerle gazeteler kapatılır.

10 Eylül günü sıkıyönetim komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz, Harbiye'de bir basın toplantısı yaparak şu yasakları koyduğunu bildirecektir gazetecilere:

"Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Mec-

lis'teki görüşmeler halkı heyecanlandırabilecek nitelikteyse yazılmayacaktır."

"Hükümeti tenkit etmek yasaktır."

"Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır."

"Sıkıyönetimin çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır."

"Nato devletleriyle ilgili haberler yasaktır."

"Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır (örneğin ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyenlerin resmini koyamazsınız)."

"6 Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yolunda yazı ve yorumlar yasaktır."

"6 Eylül olaylarıyla ilgili haber ve resimler yasaktır."

"Magazin sayfalarında halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Çıplak kadın resmi basmak da yasaktır."

"İkinci baskı yapmak yasaktır."

Bu yasaklardan sonra da her gün sıkıyönetimden telefonda gazetelere yeni yeni yasaklar bildirilir:

"Kıbrıs'taki olaylarla ilgili haber vermek, resim basmak yasaktır." (12 Eylül 1955)

"Öğrenci birlikleri ve başka dernekler hakkında yapılan kovuşturmalarla ilgili haber basılamaz." (12 Eylül 1955)

"Heyecan verici cinayet haberlerinin geniş biçimde yazılması yasaktır." (17 Eylül 1955)

"Sıkıyönetim mahkemeleriyle ilgili haber basılamaz." (17. 9. 1955)

"Bugün *Hürriyet* gazetesinde, tahrib edilen dükkânların sayısı çıkmıştır, iktibas edilmesi yasaktır." (17 Eylül 1955)

"Beşiktaş'ta bir çuval içinde iki yanık ceset bulunmuştur, yazılması yasaktır." (29 Eylül 1955)

20 Eylül günü de Anadolu Ajansı bülteninde şöyle bir bildiri yayınlanır:

"1- *Ulus* gazetesi 19 Eylül 1955'te 'Çetin Bir İmtihan' başlığı altında yayınladığı bir makaleyle Örfî İdare Kumandanlığı'nın yasağına uymamıştır. Bu sebeple *Ulus* gazetesinin basılmasını ve yayınlanmasını süresiz olarak men ettim.

"2- 19 Eylül tarihli *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri *Ulus*'ta çıkan makaleyi iktibas ettikleri için örfî idare yasağına uymamışlardır. Bu sebepten *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin basılmasını ve yayınlanmasını 15 gün men ettim.

"3- 19 Eylül tarihli *Hergün* gazetesi 'Amerika'nın Bir Tavsiyesi' başlıklı bir yazısıyla örfî idare yasağına uymamıştır. Bu sebepten 15 gün süreyle basılmasını ve yayınlanmasını men ettim.
Örfî İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz"

Bundan iki gün sonra da şu tebliğ yayınlanır:
"Ankara'da çıkan *Medeniyet* gazetesinin 'Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları' başlıklı makalesi örfî idare yasağına uygunsuzluktur. *Medeniyet* gazetesini süresiz olarak men ettim.
Örfî İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz"

9 Aralık'ta iki gazete daha susturulmuştur:
"8 Aralık 1955 tarihli *Dünya* gazetesinin 'Demokrat Parti Grubundaki Huzursuzluk Arttı.' *Vatan* gazetesinin de 'Bu Böyle Gidemez' başlıkları, kışkırtıcı nitelikte göründüğünden adı geçen gazetelerin basımını ve yayınını 15 gün süreyle men ettim.
Örfî İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz"
Zafer ve *İstanbul Ekspres* gazeteleri de bir süre kapatılır. 1955 yılının baskılarından sayısız örnek vardır.

DP BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNE KARŞI

DP Hükümeti, 1956'da basın özgürlüğünü kısıtlayan iki yasa daha çıkmıştır.[5] Bu yasaların birincisiyle "Yayın yoluyla ve radyoyla işlenen suçlar kanunu"na yeni maddeler eklenmiş, ikincisiyle de Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır.

En ilginç hükümler şunlardır:

"Kötü niyetle veya özel maksada dayanan yayında bulunmak veya devletin veya hükümetin dışarıdaki itibar veya nüfuzunu kıracak şekilde asılsız, mübalâğalı veya özel maksada dayanan haberlerin dışarıda yayınlanmasına sebep olmak..."

Ne demektir kötü niyetli haber yazmak, özel maksada dayanan yayında bulunmak?... Bir gazetecinin çok iyi bir niyeti başka birine göre kötü bir niyet sayılmaz mı?

Ne demektir, "Hükümetin itibarını kıracak biçimde abartılmış veya özel maksada dayanan bir haberin dışarıda yayınlanmasına se-

(5) 7 Haziran 1956 tarihli 6732 ve 6733 sayılı yasalar.



bep olmak?" Haberi büyütmek, genişletmek, bazen de biraz şişirmek gazetecilikte çok yaygın bir şeydir. Kaldı ki doğru bir haber de hiç abartılmadan, hükümetin dışarıdaki itibarını kırabilir. Hükümetin itibarı kırılırsa, bunun sorumluları itibar kırıcı bir iş yapmış olan kişiler midir, yoksa bunu dışarıya bildirenler mi? Hükümet onur kırıcı bir karar alacak, örneğin muhalefet liderlerinden birini tutuklayacak, bir gazeteyi kapatacak, bir işkence olayını örtmeye çalışacak, gazeteci de bunu haber olarak yabancı bir gazete veya ajansa duyurdu mu suçlu olacak!...

7 Haziran 1956'da yapılan değişikliklerle Basın Kanunu'na eklenen başlıca hükümler şunlar olmuştu:

Cevap ve düzeltme yazılarında daha kısıtlayıcı birtakım koşulların uygulanması.

Gizli yapılan toplantılardaki görüşmelerin veya alınan kararların yazılmasının yasaklanması! (Millî Birlik Hükümeti 29 Kasım 1960'da bu maddeyi kaldırmıştır.)

Memleket ahlâkını, aile düzenini bozacak şekilde heyecan uyandıracak tafsilât vermek! Her türlü yoruma elverişlidir bu hüküm. Millî Birlik Hükümeti'nin kanundan çıkardığı maddelerin arasına bu da girmiştir.

Yapılan önemli değişikliklerden biri de şudur: Kanunda o zamana kadar gazeteci sanıkların tutuklanmamasını gerektiren bir hüküm vardı.(6) Bu madde 1956'da kaldırıldı ve ondan sonra da öyle kaldı.

1950'de kurulmuş olan basın özgürlüğü rejimi, işte bu değişikliklerle anlamını yitirmiş oluyordu.

Dışarıdaki Tepkiler

Yeni yasalar yabancı basında geniş tepkiler yarattı. Uluslararası Basın Enstitüsü bu olayları basın özgürlüğü ilkelerine aykırı buluyor ve protesto ediyordu. Enstitü'nün aylık dergisinin Temmuz 1956 sayısında Türkiye'ye iki sayfa ayrılmıştı. "Türk Gazetecileri Vesayet Altında" başlıklı bu yazıda şöyle deniyordu:

"Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir.

(6) Madde 39, son fıkra: "Basın yoluyla işlenen suçlarda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 200. maddesindeki tevkif mecburiyetine müteallik olan hüküm uygulanamaz."

Bir parti içinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluluklar artırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır birer tehdit sayılır. Enstitü, Türk basınının çok büyük çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgiyle karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşan Türk gazetecilerine saygılarını bildirir."

Besleme Basına Sağlanan Çıkarlar

Hükümet bununla da yetinmedi, gazeteleri ekonomik baskı altına almaya çalıştı. 26 Kasım 1957'de yayınlanan bir kararnameyle "Gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali"ne gidildi.

1958 yılının ilk günü yayınlanan bir kararnameyle de "ilân ve reklamların tek elden dağıtımı" kabul edildi. Gazeteler buna sert tepki gösterdi. Nadir Nadi o zaman *Cumhuriyet*'te şunları yazdı:

"...Bazı gazetelerden önemli kısıntılar yapılmış, bazılarına daha müsamahalı davranılmış, bir kısmının ilân gelirleri ise artırılmıştır. Özel ilânların bu şekilde dağılışı, insana ister istemez, hükümetçe basın hakkında yeni bir ceza ve mükâfat usulü denendiği hissini veriyor." (5 Ocak 1958)

Bunlar da yetmemiştir, bu kez de ilân tarifelerine ve gazete dağıtımına el atılır. 3 Eylül 1958'de yayınlanan bir bildiriyle, hükümetin özel ve resmî ilân tarifelerini düzenlemek ve gazete dağıtımını ayarlamak için hazırlıklar yaptığı açıklanır. Yine sert yazılar çıkar gazetelerde. Yabancı basında da bu önlemlerin geniş yankıları olur.

Uluslararası Basın Enstitüsü'nün Başbakan'a Mektubu

9 Eylül 1958'de Basın Enstitüsü, Başbakan Menderes'e bir mektup göndererek basın özgürlüğünün korunmasını isteyecektir. Şöyle denir bu mektupta:

"Enstitü gittikçe artan bir kuşkuyla Türk basınının durumunu izlemektedir. Hükümetiniz geçen yıl içinde basın özgürlüğünü daraltan çeşitli kararlar aldı. Herhangi bir ülkedeki iç politika olayları elbette bizi ilgilendirmez, ama Enstitümüz basın özgürlüğünün korunması için bütün devletlerin dikkatini çekmekle kendini görevli saymaktadır. Türkiye'de basın özgürlüğü tehlikeye girmiştir."

Abdülhamit döneminde olduğu gibi, DP döneminde de bazı ga-

zeteler ve gazeteciler kayırılmış ve bunlara birtakım çıkarlar sağlanmış mıdır?

Millî Birlik Hükümeti zamanında bu konular ele alınmış ve 28 Ekim 1960'ta "besleme basın"la ilgili bir kararname yayınlanmıştır. Buna göre DP'nin iktidarı döneminde tirajı düşük olan gazetelere, tirajı yüksek olan gazetelerden daha çok veya aynı ölçüde ilân verilmiştir. Resmî ilânlarda *Zafer* gazetesinin aldığı miktar 500-900 bin lira arasındadır. İzmir'de rekor *Yeni Asır*'da, İstanbul'da da *Havadis*'tedir.

1959 Ağustos'undan itibaren tiraj ve abone esasına göre yürürlüğe giren kararname de kötüye kullanılmış, tiraj ve abone sayısı göz önünde tutulmaksızın DP organı gazeteler birinci, DP'yi destekleyenler ikinci, tarafsızlar üçüncü kategoriye alınmış, *Ulus, Dünya* ve *Yeni Gün* gazetelerinin adları ilân listesinden çıkartılmıştır. Daha sonra *Yeni Sabah*'ın da ilânları kesilmiştir.

Resmî ilânlar kesildikten sonra özel ilânların da verilmemesi için genel müdürlere telefon edildiği saptanmıştır.

Kâğıt tahsisi konusunda da yine DP'yi tutan gazetelere, tirajlarına göre büyük ölçüde kâğıt verildiği, tarafsız ve muhalif gazetelere ise bu alanda da çok hasis davranıldığı, hatta *Kim* dergisinin 1958 Temmuz'unda kâğıdının kesildiği anlaşılmıştır. Muhalefeti tutan gazeteler ve tarafsız basın kâğıt darlığı yüzünden tirajını kısmak zorunda kalmıştır.(7)

Yine aynı belgeye göre *Havadis* gazetesi ilk kuruluşunda örtülü ödenekten 55 bin lira, Necip Fazıl Kısakürek de 27 Mayıs'a kadar toplam 147 bin lira almıştır.

Kararnamede Orhan Seyfi Orhon'a ve Yusuf Ziya Ortaç'a örtülü ödenekten çeşitli tarihlerde toplam 100 bin liraya yakın para verildiği belirtilmektedir.

Peyami Safa da Başbakanlığa çeşitli tarihlerde dilekçeler göndererek yardım istemiştir.

Yine aynı belgeye göre örtülü ödenekten ajans ve gazetelere toplam 723.809 lira dağıtılmıştır.(8)

---

(7) *Cumhuriyet* gazetesi, 29 Ekim 1960.

(8) *Havadis* gazetesi, 55 bin, *Büyük Doğu* ve Necip Fazıl Kısakürek 147 bin, *Türk Düşüncesi* ve Peyami Safa 45 bin, *Akbaba* 64 bin, *Türk Haberler Ajansı* 35 bin, *Yeni Asır* 74 bin, *İstanbul Ekspres* ve Burhan Belge 51 bin, *İzmir Gazetesi* 21 bin vb.

Gazeteciler Sendikası'nın Kapatılması

Gazetecilerin çalışma koşulları günden güne güçleşiyordu. 1957 yılının ilk aylarında yine birtakım kovuşturmalar oldu. Polis, muhalefet liderlerinin gezilerini izleyen muhabirleri copla kovalıyor, fotoğrafçıların makinelerini ellerinden alıyordu. İstanbul Gazeteciler Sendikası bu olayları protesto etmek için 1957 Temmuz'unda bir bildiri yayınladı. Kıyamet koptu o yüzden. Bir gece yarısı polis, sendika merkezinin kapısını mühürledi. Sendikanın bildirisinin, dışarıda Türkiye'yi küçük düşürücü amaçlara yönelmiş olduğu öne sürüldü. Hükümet artık ne gazete muhabirlerine tahammül edebiliyordu, ne de sendikalarına. Sendika dokuz ay kapalı kaldı.

Duruşmalar, Mahkûmiyetler

Bu sıralarda gazetecilere karşı yeni yeni davalar açılıyordu. *Zaman, Ulus, Yeni Gün, Milliyet, Cumhuriyet, Dünya, Vatan, Tercüman* gazetelerinin sorumluları haftada birkaç gün mahkemelere taşındılar.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta bir hükümet darbesi yapılmış, Menderes'in dostu olan Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ve Kral Faysal öldürülmüştü. Bu konuda bir demeç veren CHP sözcüsü Kasım Gülek'in sözlerini yayınlayan *Milliyet, Hürriyet, Akşam* ve *Ulus* gazeteleri sahipleri ve yazı işleri müdürleri mahkemeye verildiler. Çünkü bu sözlerden ihtilâli haklı gösterecek anlamlar çıkartılmıştır...

Uzun süreden beri gazetelere mahkemelerden, savcılardan sayısız yasaklamalar gönderiliyordu. İşte bazı örnekler:

"Ethem Menderes ve Kemal Aygün'e neşren hakaretten sanık *Yeni Ulus* gazetesi muharrirlerinden İbrahim Cüceoğlu ile yazı işleri müdürü Cemal Sağlam'ın duruşmasıyla ilgili yayın yasak edilmiştir." (15 Temmuz 1954)

"Malatya Şehir sinemasında Reisicumhur sayın Celâl Bayar'a hakarette bulunan kişilerle ilgili haberlerin yayını yasak edilmiştir." (10 Ekim 1954)

"Afyon kaçakçılığı suçuna iştirakten sanık Malatya Emniyet Âmiri Recai Dayroğlu ve arkadaşları hakkında yayın yapılması yasaklanmıştır." (4 Haziran 1955)

"22 Mayıs 1955'te Ankara'da Akköprü mevkiinde başsız bulunan kadın cesedi hakkında yayın men edilmiştir." (20 Haziran 1955)

"Kısıklı'da oturan Süleyman Hilmi Tunahan'ın Bulgurlu'daki Kuran kursunda Arap harfleriyle ders vermesiyle ilgili yayın yapılması men edilmiştir." (16 Ağustos 1956)

"Ankara'da Küçük Esat'ta 27 Ağustos 1956 günü bulunan kadın cesediyle ilgili haber yayınlanması yasaktır. (31 Ağustos 1956)"

"Akşehir'in Çakıllar köyü ile Bisse köyü arasındaki su anlaşmazlığı yüzünden çıkan ve iki kişinin ölümü ve 60 kişinin tutuklanması ilgili haberlerin yayını yasak edilmiştir. (6 Kasım 1956)

1954-60 yılları Türk basın tarihinde sonu gelmeyen davalarla dolu karanlık bir dönemdir. Yalnız dört yıllık bir süre içinde (Mart 1954-Mayıs 1958) 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış ve bunlardan 238'inin mahkûmiyetine karar verilmiştir.[9] 1958-60 yılları ise yurdun her yerinde sayısız basın davalarına bakıldığı bir dönemdir. Şu başlıklara rastlanır gazetelerde:

"Basın gazileri selâm size." (2 Ağustos 1959)

"35 gazeteci yargılandı." (17 Eylül 1959)

"Dün 7 gazete mahkûm oldu." (3 Aralık 1959)

"İstanbul ve İzmir'de 29 basın davasına bakıldı." (24 Aralık 1959)

"Üç arkadaş daha gitti." (1 Şubat 1960)

"Dün 25 basın duruşması devam etti." (4 Şubat 1960)

"Dün 27 gazeteci yargılandı." (17 Mart 1960)

Öteki davalar: 1959-60 yıllarının gazetelerini duruşma haberleri ve tutuklanan gazetecilerin resimleri kaplamıştı: Cemil Sait Barlas on aya mahkûm olmuştu; Oktay Verel ve Beyhan Cenkçi birer yıl yatacaklardı, *Yeni Gün*'ün müdürü Cemalettin Ünlü hapse girmişti, Ankara Cezaevine "Ankara Hilton" denmektedir; Tarık Halulu İzmir'de, Yusuf Ziya Ademhan Erzincan'da mahkûmiyet sürelerini doldurmaktadırlar. Ayrıca 11 ilde 26 gazetecinin mahkûmiyetine karar verilmiştir. 28 gazeteci daha hapsolunacaktır. "Bu liste, yürürlükteki basın rejiminin hürriyetleri ağır surette daraltan bir rejim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır." (Abdi İpekçi, 8 Mart 1960)

Yeni Sabah'ın 4 Mayıs'taki kapatılışını, 5 gün sonra *Milliyet*'in kapanışı izledi.

(9) Hatay Milletvekili İhsan Ada'nın bir önergesi üzerine Adliye Bakanı Esat Budakoğlu'nun verdiği bilgi.

PULLIAM DAVALARI

1959-60 yıllarının en önemli olayı Pulliam davalarıdır. Amerika'nın ünlü gazetecilerinden Eugene Puillam 1958 yılının ortalarında Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan'la görüşmek istemişti. Uzun zaman beklettiler kendisini. Pulliam da görüşmekten vazgeçti, tam Amerika'ya dönecekti ki Menderes'in İzmir'e giderken vapurda kendisini kabul edeceğini bildirdiler. Pulliam da, pekâlâ, deyip Ege vapuruyla İzmir yolculuğuna çıktı. Ama Başbakan parti işlerine vermişti kendini; yine Pulliam'a zaman ayıramadı; görüşemediler. Emin Yalman çıkacak gerginliği önlemek için elinden geleni yaptı, iki başyazı döşendi; fayda etmedi. Pulliam küskün ayrıldı Türkiye'den. Amerika'ya döndü. *Indianapolis* gazetesinde izlenimlerini yayınladı. Amerika'da 72 gazetede çıktı bu yazılar. Bir yazının başlığı "On ikiye Çeyrek Var"dı. Pulliam Türkiye'deki tehlikeli gidişatın üzerinde duruyordu bu yazısında. Menderes için bu hiç de övünülecek bir şey değildi bütün bunlar. *Dünya, Ulus, Vatan* ve *Kervan* bunun çevirisini yayınladılar. *Kim* ve *Altıok* dergileri de bunu aldılar sütunlarına. Bir kıyamettir koptu tabii. Başbakan, yazıyı basan gazeteler hakkında kovuşturma yapılması için savcılara izin verdi. Davalar açıldı. Menderes, *Dünya* gazetesiyle iyi ilişkilerinin sonucu olarak bu gazete hakkındaki şikâyetini geri aldı ama öteki gazeteler yargılandı.

1959-60 yılı gazetelerinde her gün bu konuyla ilgili bir haber görülüyordu:

"*Ulus* ve *Akis*'e kapanma kararı tebliğ edildi. *Ulus* iki ay, *Akis* bir ay çıkmayacak." (27 Mayıs 1959)

"Yalman, Tirali ve Akpınar'ın 1-3 yıl hapsi istendi. Falih Rıfkı Atay, Bedii Faik ve Yekta Ragıp Önen'in Pulliam yazısından ötürü duruşmalarına devam edildi." (29 Mayıs 1959)

"Pulliam davasında *Kim* mahkûm oldu. Şahap Balcıoğlu 16 ay hapis yatacak, dergi bir ay kapanacak." (16 Temmuz 1959)

"Pulliam'a açık mektup:

Sayın Mr. Pulliam, lütfen bir daha Türkiye hakkında yazı yazmayınız. Gerçi sizin oralarda herkes istediğini düşünüp yazmakta serbesttir, basın hürdür. Ama, bizim buralarda, basının hâlâ hür olduğunu zanneden bazı meslektaşlarımız var. Onlar bunları iktibas ediyorlar. Ama aradaki fark şimdilik 6 yıl, 7 ay 16 gün hapis, 19.888 lira

para cezası ve 3 gazetenin kapatılıp yüzlerce gazetecinin işsiz kalması..." (Abdi İpekçi, *Milliyet*, 1 Ağustos 1959)

"Pulliam davalarında Menderes *Dünya* için muvafakatini geri aldı." (10 Eylül 1959)

"*Ulus*'un sorumlu yazı işleri müdürü Ülkü Arman, Pulliam davasından dolayı açlık grevinde." (26 Kasım 1959)

"Pulliam'ın makalesini yayınlayan *Vatan* kapatıldı." (17 Aralık 1959)

"Pulliam'ın *Milliyet*'e beyanatı: Türk meslektaşlarım dünyanın en cesur gazetecileridir. Tabii dostumuz ve müttefikimiz Türkiye'nin ve hayranı olduğumuz Türk milletinin bu durumu çok acıdır." (23 Aralık 1959)

"*Kim* dün kapatıldı." (24 Aralık 1959)

"Balcıoğlu 16 ay için hapse girdi." (6 Ocak 1960)

"Pulliam dört Türk gazetecisine burs veriyor." (24 Ocak 1960)

"*Vatan*'ın sorumlu yazı işleri müdürlerinden Selami Akpınar cezaevine girdi." (29 Ocak 1960)

"Naim Tirali dün hapse girdi, 16 ay yatacak." (18 Şubat 1960)

"72 yaşındaki başyazarımız Yalman dün hapse girdi, 15 ay 16 gün yatacak." (8 Mart 1960)

Pulliam davası işte buydu.

TEKZİPLER VE NEŞİR YASAKLARI

DP iktidarının son yılında Türk basını dünyada eşine az rastlanan bir durumdaydı. Basın ve ceza kanunlarında yapılan değişiklikler ve ayrıca çıkartılan özel kanunlar yetmiyormuş gibi hükümet yeni baskı yolları arıyordu. Bir yandan da tutuklamalar, kovuşturmalar, "tekzip", "neşir" yasakları ve kapatma kararlarıyla bu kanunların en sert biçimlerde uygulanmasını sağlamaya çalışıyordu.

Gazeteler her gün gülünç tekziplerle çıkıyordu. Kanuna uydurulmak için yarısı büyük, yarısı küçük puntolarla dizilmiş kelimeler, ortadan kesilmiş cümleler garip bir hava veriyordu. Savcılıklardan gelen tekziplerden işte bazı örnekler:

"Bir CHP gazetesine âlet olduk."

"18 Mart 1959 tarihli gazetemizde çıkan haber yalandır."

"Şişli'de bir bakkaliye dükkânı soyulmadı, yanlış haber verdik."

"İnönü'nün hesapları tamamiyle yanlıştır." (Manşet, *Vatan,* 10 Temmuz 1958)

"2/9/1958 tarihli gazetemizin birinci sayfasında Gülek'in Trabzon'a gelişi dolasıyla neşredilen yazılar tamamiyle hilâfi hakikattir." (16 Eylül 1958, 6 sütunluk bir manşet)

Bunların yanı sıra "neşir yasakları" salgını başladı basında. Savcılıklar her gün akla gelmez konularda gazetelere yayın yasakları gönderdiler. Savcılarda, hükümetin hoşuna gitmeyecek bütün politik olayların yazılmasını önleme endişesi vardı:

İzmir'de, 2 Mayıs 1959'da çıkan bazı olaylarda, *Demokrat İzmir* gazetesi saldırıya uğramış; savcılık bu haberin yayınlanmasını yasaklamıştır.

4 Mayıs 1959'da İnönü'nün İstanbul'a gelişinde olaylar çıkmış; savcılık bunların yayınlanmasını yasak etmiştir.

Her gün bunlar gibi sayısız yayın yasakları görülür gazetelerde. Böylece tam bir sansür konmuştur basına.

Bazı günler de son dakika bildirilen yasak kararlarıyla bazı yazılar gazetelerden çıkartılmakta ve birinci sayfalar beyaz boşluklarla yayınlanmaktadır.

Gazetelerin çalışma koşulları gittikçe güçleşmiştir. Gazeteciler sık sık saldırılara uğramaktadır. 1 Mayıs 1959'da gazeteciler Uşak'ta bazı kimselerin saldırısına uğrarlar, bunda polisin de katkısı vardır. 13 gazetecinin fotoğraf makineleri, ellerinden alınıp parçalanır. Gazeteciler Federasyonu, Cemiyet ve Sendika bu olayı protesto ederler; hiçbir sonuç alınamaz. Muhalefet liderlerinin gezilerini izleyenler her gün en olmadık saldırılarla karşılaşırlar.

TAHKİKAT KOMİSYONU

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi özel bir kanunla Meclis'te bir de Tahkikat Komisyonu kurulur (27 Nisan 1960). Bu kanunun ikinci maddesinde basınla ilgili iki yeni hüküm vardır:

1. Bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımı önlenir;

2. yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır."

Emre Kongar'a göre, "Tahkikat Komisyonu Yasası, aslında iktidardaki Demokrat Parti'nin yaptığı bir sivil hükümet darbesidir. Bu yazıyla Meclis içinden seçilen 15 milletvekili, hem asker hem sivil

mahkeme yetkileriyle, hem savcı hem de yargıç olarak 'Muhalefetin rejim aleyhtarı faaliyetlerini incelemek üzere' görevlendirilmiştir; kararları kesindir, temyizi yoktur. 27 Mayıs Devrimi olmasaydı Menderes seçimlere gidecekti. Evet, hiç kuşkusuz gidecekti; muhalefetteki CHP'yi kapatıp, çok partili demokrasiyi tek partili rejime dönüştürmüş olacaktı."(10)

Tahkikat Komisyonu 27 Mayıs 1960 gününden sonra Meclis'teki görüşmelerin yazılmasını da yasaklamaya başladı.

Öte yandan İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilân edildi. Sıkıyönetim komutanlıkları da basına karşı yeni önlemler aldılar. Bir örnek: 4 Mayıs 1960 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinin birinci sayfasındaki, Güney Kore'de profesörlerin düzenlediği bir gösteriyle ilgili resim, "halkı kışkırtıcı mahiyette görüldüğü için" gazete 10 gün kapatılmıştır.

Ama her şeye rağmen gazeteler haber doludur. Okuyucu satırların, kelimelerin arasında her aradığını bulmaktadır. Bunu, ne kanunlar önleyebilmiştir ne tekzipler ne de gazetecilerin zindanlara atılması...

27 Mayıs'a işte böyle bir havada gelinir.

GAZETELER (1950-1960)

Milliyet ve Ali Naci Karacan

Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan *Milliyet*'i 3 Mayıs 1950'de Ali Naci Karacan kurdu. Karacan hem gazetenin sahibiydi, hem de başyazarı. Bedii Faik, *Tasvir*'den ayrılarak *Milliyet*'e geçmiş, ufak fıkralar yazıyordu.

Arif Oruç'un da gazetede Ayhan takma adıyla bir romanı çıkıyordu.

Gazetede zengin bir kadro oluşturuldu. Şu imzalar okunuyordu: Ali İhsan Göğüş, Refik Halit, Halit Kıvanç, Kadri Kayabal, Turhan Aytul, Mahmut Erhan, Yılmaz Çetiner, Nizamettin Nazif, Tarık Buğra, Fatin Fuat, Necdet Baytok, Faruk Demirtaş, Bedirhan Çınar, Sacit Öget, Fasih İnal, Mişel Perlman...

Dört yıl sonra da kadroya yazı işleri müdürü olarak Abdi İpekçi

(10) Emre Kongar, *Cumhuriyet* gazetesi, 2 Haziran 2003.

katıldı. Abdi'nin gazeteye girmesi yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Aynı dönemde Peyami Safa, Ulunay ve Ercüment Ekrem Talu da gazetede yazmaya başladılar. Ulunay 1954'ten 1968'de ölümüne kadar sürekli olarak *Milliyet*'te yazdı. Bedri Koraman da kadroya girdi.

Abdi İpekçi 1954'te yeni bir yönetim kadrosu oluşturarak Hasan Yılmaer ve Turhan Aytul'la çalışmaya yöneldi. Spor kadrosunun başına Namık Sevik'i getirdi; Necmi Tanyolaç, Halit Kıvanç, Babür Ardahan, Kahraman Bapçum spor servisini oluşturuyorlardı. Gündüz Kılıç, Şükrü Gülesin, Eşfak Aykaç ve Turgay da ayrıca spor sayfasını doldurdular. Turhan Selçuk da Abdi'nin çağrısı üzerine *Yeni İstanbul*'dan ayrılarak *Milliyet*'e geçti.

Ali Naci Karacan 6 Temmuz 1955'te ölünce, oğlu Ercüment Karacan gazetenin patronu oldu. Abdi İpekçi ile Ercüment çok iyi anlaşıyorlardı, çalışmalar hiç aksamadı. Çetin Altan Haziran 1955'te *Akşam*'dan ayrılarak Peyami Safa'nın ayrılmasıyla *Milliyet*'teki köşesine geçti. İlhami Soysal da Ankara Bürosu'nun başına gönderildi.

O yıllarda *Vatan*'dan ayrılan Ali Gevgilili gazeteye sürekli yazılar yazıyordu. Hasan Pulur Mart 1958'de *Akşam*'dan ayrılarak *Milliyet*'e geçti ve "Olaylar ve İnsanlar" köşesine yeni bir canlılık kazandırdı.

Yine aynı dönemde Nail Güreli, Doğan Heper, Sami Kohen, Halit Çapın ve Mete Akyol da yazı işleri kadrosunda yer aldılar. Gazetenin tirajı 27 Mayıs 1960'tan sonra 150 bine yükseldi. Gazete artık Molla Fenari Sokağı'ndaki binasına sığmıyordu, Nuruosmaniye Caddesi'nde yapılan yeni bir binaya taşındı.

Bu arada köşe yazarları kadrosunda bazı değişiklikler oldu; Refik Erduran, Bülent Ecevit, Kemal Bisalman, Metin Toker, Mümtaz Soysal, Burhan Felek, Örsan Öymen ve Zeynep Oral belirli aralıklarla gazetede yazmaya başladılar. 23 Mayıs 1965'te Çetin Altan sessizce gazeteden ayrılarak *Akşam*'a döndü. *Milliyet*'in tirajı o günlerde 260 bine yükselmişti.

Talât Halman 1969 Şubat'ında *Milliyet*'e girdi. Bedri Koraman da o günlerde *Milliyet*'te Turhan Selçuk'un yerine çizmeye başladı. Aynı dönemde gazetede İsmail Cem'in yazıları çıkıyor, Mustafa Ekmekçi de Ankara bürosunda çalışıyordu.

1 Şubat 1979'da Abdi'nin karanlık bir suikaste kurban gitmesinden sonra, bir süre gazeteyi Turhan Aytul yönetti. Gazete yine ayakta duruyordu, ama Ercüment Karacan artık bu işlerden bıkmıştı.

Gazetenin 8 Ekim 1979 tarihli sayısında ilk kez *Milliyet*'in yeni yönetim kurulunun adları yayınlandı. Kurulun başkanlığını *Milliyet* Holding Yönetim Kurulu Başkanı Ercüment Karacan yapacaktı. Yönetim kurulu da şöyle oluşmuştu:

Turhan Aytul, Bülent Çorapçı (İşadamı), Nurettin Demirkol, Aydın Doğan (sanayici), Ali Gevgilili, Osman Karaca (yayıncı), Filiz Ofluoğlu (işletmeci), Yekta Okur, Haydar Öz ve Orhan Tokatlı.

Milliyet'in 6 Ekim 1980 tarihli sayısında "*Milliyet*'ten Mektup" sütununda "Bir yıldan beri *Milliyet* Gazetecilik A.Ş.'nin büyük hissedarı olan başarılı işadamı Aydın Doğan'ın şirket adına gazetenin sahibi olduğu" ilân ediliyordu. Bu ilân *Milliyet*'te yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1 Haziran 1981'de Ercüment Karacan'ın adı künyeden silindi ve Aydın Doğan tek başına kaldı.[11]

Bu arada gazetenin yöneticileri arasında zaman zaman önemli değişiklikler oldu. Abdi'den sonra Ali Gevgili başyazar oldu, bir ara Güngör Uras gazetede etkin bir rol oynadı, sonra Tarhan Erdem genel koordinatör oldu, Çetin Altan gazeteden ayrıldı (Temmuz 1982), Altan Öymen ön plana geçti, Doğan Heper, Mehmet Ali Birand, Mehmet Barlas, Çetin Emeç de (1984-1985) belirli dönemlerde gazeteye yön verdiler. Melih Aşık'ın "Açık Pencere"si ilk kez Ocak 1986'da gazetede yer aldı. Emin Çölaşan da yazılarını o yıllarda *Milliyet*'te yayınladı. Yalçın Doğan, Yurdakul Fincancı, Ali Sirmen ve Oktay Akbal da *Milliyet*'e katıldı.

1984'ten sonra gazete büyük promosyon kampanyalarına girişti. Önce buz dolabı, çamaşır makinesi, fırın, elektrikli süpürge, traktör, sonra minibüs, otomobl, müzik setleri, televizyon, ev, arsa, kitap ve ansiklopediler dağıtıldı.

Ercüment Karacan gazeteyi sattıktan sonra yurtdışına yerleşti. Hasan Yılmaer'in anlattığına göre Ercüment Karacan, Abdi'nin öldürülmesinden sonra "komünistler gelecek elimden malımı alacaklar" diye bir korkuya kapılmıştı. Mehmet Ali Birand'ın belirttiğine göre de Ercüment "Bıktım bu memleketten" diyor, Semiramis Hanım da kendisini dışarıda yaşamaya zorluyordu.[12] 11 Ekim 1989'da *Milliyet*'te Ercüment Karacan'm Los Angeles'te öldüğü haberini yayınladı.

(11) Emin Karaca, *Milliyet Olayı.*

(12) Emin Karaca, a.g.e.

Ali Naci Karacan

1896'da doğdu. Galatasaray'ı bitirdikten sonra önce *Tasvir-i Efkâr*'da, sonra *İkdam*'da, daha sonra da *Vakit* gazetesinde çalıştı.

1918'de Kâzım Şinasi Dersan ve Necmettin Sadak *Akşam* gazetesini çıkartmaya hazırlanıyorlardı. Ali Naci Karacan 22 yaşındaydı, o da 250 lira vererek onlara katıldı ve gazete 750 liralık bir sermayeyle çıkartıldı.

Bir süre sonra Falih Rıfkı Atay da *Akşam*'ın ortakları arasına girdi.

Ali Naci'nin *Akşam*'daki ortaklığı dokuz yıl sürdü. Onun amacı tek başına bir gazete çıkarmaktı. İşte o dönemde *İkdam* gazetesinin sahibi yorulmuş ve gazetesini satmaya karar vermişti. Ali Naci'yi de *İkdam*'daki muhabirlik ve yazarlık yıllarından tanıyordu. *İkdam*'ı kendisine satmakta hiçbir sakınca görmedi. Ali Naci, *İkdam*'ı ancak iki yıl yayınlayabildi; 1929'da gazete kapandı.

Ama Ali Naci hiç yılmamıştı, bir süre sonra *Politika* gazetesini çıkardı. O gazete de ancak 185 sayı dayanabildi. Bunun üzerine Ali Naci yeni bir gazete işine girişti, 30 Ağustos 1930'da *İnkilap* gazetesini yayınladı. Ama *İnkılâp*'ın da ömrü ancak beş ay oldu.

Bu kez dostları ona Anadolu Ajansı'nın Sofya muhabirliğini önerdiler. Bu iş onun için biçilmiş kaftandı. Ali Naci üç yıl kadar Sofya'da kaldı, sonra da aynı görevi Bükreş'te sürdürdü.

1935'te İstanbul'a döndü. Yeni bir gazete çıkarmak için fırsat kolluyordu. İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş ona bankanın desteğiyle 1925'ten beri yayınlanan *Milliyet* gazetesini alıp yeni bir biçime sokmasını önerdi.

Bu öneriyi Ali Naci çok çekici buldu. Gazetenin adı *Tan*'a dönüştü. Bir süre sonra İş Bankası *Tan*'ı Ahmen Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halit Lütfi Dördüncü'den oluşan bir ortaklığa devretmeyi uygun gördü. Ali Naci yine açıkta kalmıştı. Banka bu kez de ona yeni bir iş önerdi: Latin Amerika ülkelerinde temsilcilik.

Ali Naci bu görevi bir buçuk yıl sürdürdükten sonra yurda döndü. Aklı yine gazetecilikteydi. 3 Ekim 1938'de *Bugün*'ü çıkardı, ama bu gazete ancak üç ay dayanabildi. 1939 Ocak ayında Ali Naci yine yeni serüvenler aramaya başladı. *İkdam* onun için nostaljik bir anıydı. Bu özlemle 1939 başlarında *İkdam*'ı yeniden yayınladı. Yine tutmadı. Ali Naci gazetesini 1942'de devretmek zorunda kaldı.

İki yıl sonra kendisine yeni bir dış görev bulundu: Bern'de basın ateşeliği. Bu çok zevkli bir görevdi, yaklaşık dört yıl sürdü.

Onun aklı yine gazetecilikteydi. O yurtdışındayken 4 Aralık 1945 olayı yaşanmış ve *Tan* gazetesi yerle bir edilmişti. Ama üç yıl sonra Halit Lütfi Dördüncü *Tan*'ı yeniden çıkarmayı düşünüyordu. Ali Naci'yle anlaştılar ve *Tan* yeni bir anlayışla, sol düşüncelerden arındırılmış olarak yeniden çıkartıldı, ama tutmadı.

Bu kez de Ali Naci kendi başına yeni bir gazete işine girişti. 3 Mayıs 1950'de yayınlanan gazetenin adı *Milliyet* oldu.

Ali Naci 1955'te ölümüne kadar gazetesinin başından ayrılmadı.

Hürriyet

1950-1960 döneminde *Hürriyet*, yıldan yıla gelişen ve yüksek tirajlara ulaşan bir gazeteydi. İlk çıktığı 1948 yılında 30 binlik bir tirajla çalışan *Hürriyet*'in baskısı 1950'de 83 bine, 1953'te 148 bine ulaştı. Sonraki yıllarda da bir milyonu buldu. Bu yükselişte spor haberlerine geniş yer ayrılmasının ve maçların büyük fotoğraflarla gösterilmesinin, Refik Halit Karay'ın romanlarının, Sait Faik'in, Kemal Tahir'in, Faruk Nafiz'in, Reşat Nuri'nin yazılarının, Ratip Tahir ve Şevki (Çankaya)'nın karitatür ve çizimlerinin, Âli Ersan'ın fotoğraflarının muhakkak ki payı oldu. Gazetenin Emin Karakuş yönetimindeki Ankara bürosu da yansız haberlerle bu yükselişe katkıda bulundu.

İlk yıllarda başyazıları Sedat Simavi yazıyor ve bunlar gazeteye bir canlılık kazandırıyordu. Sedat Simavi'nin de ele aldığı en önemli konu Kıbrıs sorunu oldu. Daha önceleri Türkiye'de bir Kıbrıs sorunu yoktu. Bunu ilk Sedat Simavi ortaya attı.

O yıllarda *Hürriyet*'te çalışan Hikmet Bil'in yazdığına göre, Sedat Simavi ilk olarak 1948 yaz aylarında Adana gemisiyle bir Akdeniz turuna katıldığı sıralarda kayıkla Limasol'a çıkmış ve orada konuştuğu Türkler'in durumlarından etkilenerek Kıbrıs sorununu ele almıştır.

İlk kez 18 Ağustos, 1948'deki başyazısında Kıbrıs Adası üzerinde Türkiye'nin hak talebinde bulunması gerektiğini öneren Sedat Simavi, ondan sonra da 23 Ekim 1948'de "Kıbrıs Türkleri", 26 Aralık 1948'de "Kıbrıs İçin", 13 Eylül 1949'da "Kıbrıs Türklerinin Cephesi", 15 Aralık 1949'da "Kıbrıs'tan Gelen Telgraf", 13 Ekim 1953'te "Kıbrıs ve Muhalefet" başlıklı yazıları yazdı. Sedat Simavi bu yazılarında hükümetin Kıbrıs'la ilgilenmemesini eleştiriyor, Kıbrıs'ın Anavatan'ın bir parçası olduğunu öne sürüyor, Kıbrıs Türklerini Ada'da

Yunanlılara karşı bir cephe oluşturmaya çağırıyor ve okuyucunun ulusal duygularına seslenerek hükümeti bir Kıbrıs politikası izlemeye çağırıyordu.

Hükümet hiç böyle bir politikadan yana değildi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü o tarihlerde, "Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir meselesi yoktur," demişti. Ne var ki Sedat Simavi *Hürriyet*'te başlattığı kampanyayla Kıbrıs sorununu hükümetin gündemine getirmeyi başardı.

DP'yi iktidara getiren 1950 seçimlerinden önce *Hürriyet* coşkunlukla DP'yi destekliyordu. Seçimlerden sonra ise CHP'nin üzerine gitmedi ve muhalefetin gelişmesinden yana oldu.

O sırada Kore Savaşı çıkmıştı. *Hürriyet*, hükümetin Meclis'in kararı olmadan Kore'ye asker göndermesini eleştirdi.

Hürriyet Atatürk devrimleri konusunda da çok duyarlıydı. Partilerin bu ilkeler çevresinde birleşmelerini ve devrimlerin seçim politikalarına alet edilmemeleri gerektiğini savundu.

Türkiye'nin Nato'ya girmesi için büyük bir kampanya düzenledi.

CHP'nin mallarına el konulmasına karşı çıktı, Menderes'i uyarmaya çalıştı.

DP artık Sedat Simavi'nin karşısındaydı. Dönemin dışişleri bakanı, Simavi'ye karşı hakaret davası açtı. Prof. Vasfi Raşit Sevig, Adil Aşçıoğlu ve Hikmet Bil, İkinci Ağır Ceza'da Sedat Simavi'yi savundular. Dava beraatle sonuçlandı. Ama bütün bu olaylar kendisini çok yıpratmış ve sağlık durumu büsbütün bozulmuştu. 11 Aralık 1953'te *Hürriyet* kara başlıklarla Sedat Simavi'nin ölümünü bildirdi.

Sedat Simavi Türkiye'de çağdaş ve popüler gazeteciliğin babasıydı. Düşüncelerinden hiç ödün vermeden *Hürriyet*'in gelişmesini ve Türkiye'nin en büyük gazetesi olmasını sağladı.

Vatan

1945-1950 döneminde *Vatan* Demokrat Partiyi desteklerdi. Liderleri sık sık *Vatan*'a giderek Yalman'la tartışırlardı. 1950 seçimleri Yalman için de büyük bir zaferdir. Ama 1950-60 yılları da Yalman için büyük bir düş kırıklığı dönemi sayılır. *Vatan* bu kez de DP'ye karşı muhalefetin sesini yansıttı.

Yalman'ın, her zaman, en büyük korkusu komünizm olmuştur. Solcu ile komünist arasında hiç fark görmemiştir. Yalman Ame-

rika'ya olan hayranlığını da hiç gizlememiştir. Ama buna karşın, 1950'de büyük bir hoşgörüyle Nâzım Hikmet'in affedilmesi için de Bursa cezaevine giderek şairle konuşmalar yapmıştır.

Görüştüğü kimselerin etkisinde kalan Yalman'ın aşırı esnekliği, sık sık yön değiştirmesi ve bir gün heyecanla savunduğu bir kişiye karşı ertesi gün en aşırı saldırılara girişmesi yüzünden *Vatan* sarsıntılar geçirmiştir.

Yalman hemen hemen bütün yaşamı boyunca aşırı sağın, milliyetçilerin ve islâmcıların, aşırı solun ve solun saldırılarına ve eleştirilerine uğramış bir gazeteciydi. 22 Kasım 1952'de Malatya'da, bir gericinin saldısına uğrayarak ağır yaralanmış ve bu yüzden uzun süre hastanede yatmıştır.

Yalman'a basın özgürlüğü için yaptığı savaşlardan dolayı, Ocak 1961'de Uluslararası Gazete Editörleri Federasyonu'nun Altın Kalem Armağanı verildi.

DP'nin iktidar dönemi Yalman'ın yaşadığı en bunalımlı yıllarını oluşturur. Sayısız kez hakkında kovuşturma açılır, tutuklanır, ama "Mavi Ufuklara Doğru" verdiği savaşlardan hiç vazgeçmez.

Kimlerin yazıları yayınlanmamıştır ki o yıllarda *Vatan*'da; Samet Ağaoğlu, Tevfik Rüştü Aras, Şevket Süreyya Aydemir, Ali Fuat Başgil, Burhan Belge, Ali Fuat Cebesoy, Mümtaz Faik Fenik ve Adviye Fenik, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Refik Koraltan, Sıddık Sami Onar, Rauf Orbay, Kemal Tahir, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ekrem Hayri Üstündağ, Cihat Baban, Bülent Ecevit, Tarık Zafer Tunaya, Behçet Kemal Çağlar...

Kimler vardır gazetenin kadrosunda? Burhan Arpad, Selami Akpınar, Recep Bilginer, Sadun Tanju, Mustafa Ekmekçi, Ecvet Güresin, Ali Gevgilili, Mehmed Kemal, Sinan Korle, Ferruh Doğan, Bedri Koraman, Altan Erbulak, Mustafa Eremektar (Mıstık), Adnan Veli, Mithat Perin, Hasan Pulur, Emil Galip Sandalcı, Gökşin Sipahioğlu, İhsan Ada, Esin Talu, Fasih İnal, Nail Güreli, Orhan Karaveli, Türkân Tükel, Con Kemal, Zihni Kanmaz, Yılmaz Çetiner, Coşkun Kırca, Cavit Yamaç, Altemur Kılıç, Tunç Yalman, Şakir Eczacıbaşı, Rezzan Yalman, Hıfzı Topuz (1958-1962, Paris Mektupları).

Yalman iktidara karşı geldikçe ilânları kesilmiş, kâğıt gereksinimleri karşılanmamıştır. Kâğıtsızlık yüzünden *Vatan*'ın tek yaprak çıktığı günler olmuştur. Ekonomik baskılar yüzünden *Vatan* darboğazlara sürüklenmiştir. Buna çözüm bulmak umuduyla *Vatan*'ın 600

bin lira olan sermayesi 1 milyon liraya çıkartılmış, gazeteye Naim Tirali, Özcan Ergüder, Nihat Karaveli, Reşat Umut, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Celâlettin Çetin, Ali Gevgilili, Babür Ardahan gibi yazarlar ortak alınmıştır.

Bundan sonra yeni bir dönem başlar. Seksenden çok ortağı olan *Vatan* gittikçe daha güç yönetilir, gazetede gruplaşmalar ortaya çıkar. 1960'ın ikinci yarısında da Yalman kendi gazetesinden ayrılmak zorunda kalır. *Hür Vatan*'ı çıkartır, ama tutturamaz.

Vatan'ı 1975 Eylül'ünde Milli Birlikçi Numan Esin, Naim Tirali'den satın alır. Bu artık gazetenin "üçüncü *Vatan* dönemi"dir. Yeni bir kadro oluşturulur. Zafer Mutlu, Cengiz Çandar, İlhami Soysal, Emil Galip Sandalcı, Kemal Sülker, Türkkaya Ataöv, Aziz Nesin, Yaşar Kemal gibi yazarların gazetede sık sık yazıları çıkar. Tiraj 50 bine yükselir. Ama bölünmeler başlar. Gazete bu koşullara ancak üç yıl dayanabilir ve 19 Mart 1978'de *Vatan* son nefesini verir. Gazetenin imtiyazı da *Aydınlık* gazetesine satılır.

Mehmed Kemal'in dediği gibi, "*Vatan* orada çalışan birçok arkadaş için hoş bir anı, hoş bir seda olarak kalır."

Otuz yıl *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman'la birlikte çalışan Selâmi Akpınar da eski patronu hakkında şöyle demiştir:

"Ahmet Emin Yalman mesleğinin bütün niteliklerine sahip tam bir gazeteciydi. *Vatan* o zaman âdeta basın mesleği derslerinin uygulandığı bir okula benzerdi. Kendisinden çok şeyler öğrendik.

"Basın özgürlüğünün, düşünce özgürlüğünün yılmaz savunucusuydu. Düşündüğünü, inandığını yazmaktan çekinmez, bu uğurda türlü kahırlara katlanır, gazetenin başına koyduğu 'Eğriye eğri, doğruya doğru' ilkesinden bir an şaşmazdı.

"Gazetede çalışanlara karşı saygılıydı. Herkes'in düşüncesini alır, sonunda hep birlikte karara varılırdı.

"Yazılarını hiçbir zaman geciktirmez, ne zaman gerekiyorsa o zamandan önce getirirdi.

"Yazılarını hiçbir zaman doğrudan mürettiphaneye götürmez, yazı işlerindeki görevli arkadaşa verirdi. Olayları bizimle birlikte izler, öğrendiği bir haber olursa onu hemen yazardı.

"Bir gün bir görevle Paris'e gidecekti. Bir gün önce yine gazeteye geldi. Elini önce ceketinin sağ iç cebine soktu, bir başyazı çıkardı, sonra sol iç cebine soktu, başka bir yazı çıkardı. Bunlara pantolonunun arka cebinden çıkardığı bir yazıyı ekledi. Dördüncü ve beşinciyi

de yan ceplerinden çıkardıktan sonra, 'Bunlar beş günlük yazılar, altıncıyı ve ötekilerini yoldan gönderirim," dedi.

"Gerçekten üç gün sonra postadan altıncı yazı çıktı. Hepsi günceldi.

"1946 ve onu izleyen yıllarda DP'nin başta gelen destekleyicisiydi. Çok partili rejimi savunuyordu. Zamanın Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'yı eleştiren yazılar yazıyordu. *Vatan* çok aranan bir gazete olmuştu.

"1950 seçimlerinden bir süre önce bir gün Cumhurbaşkanı İnönü, İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nda bir basın toplantısı yapacağı bildirilmişti. Ahmet Emin Yalman bu toplantıya gitmiş, yazısını yazmış ve yazı işlerinde çalışan arkadaşlardan, bu haberin manşetten verilmesini istemişti. O günlerde *Vatan* çok partili sistemi savunan, muhalefette bulunan bir gazeteydi. Yazı işlerinde bulunan arkadaşlar, haberin doğal olarak verileceğini, ama bunun manşetten olmamasını, aksi durumda tirajın düşeceğini ileri sürmüşlerdi. Emin Bey bunu kabul etmemiş ve, 'İnönü bugün ülkenin önemli bir mevkiinde bulunuyor. Bir gazeteci olarak benim görevim onun söylediklerini kamuoyuna gerektiği şekilde yansıtmaktır, bu da haberin manşetten verilmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı tiraj düşerse düşer,' demişti.

"Bu sözler üzerine haber manşetten verilmiş ve ertesi gün gazetenin satışında otuz bin azalma olduğu görülmüştü. Ne var ki, gazete zamanla kendisini toparlamış ve eski durumuna gelmişti."

Cumhuriyet

1950-1960 döneminde Türkiye'de çok partili rejimin sağlam temellere oturtulamaması önce *Cumhuriyet*'i etkiledi. İlk başlarda DP'yi tutan gazete yavaş yavaş muhalefete geçti. Başbakan Menderes basından gelen önerileri büyük tepkilerle karşılıyordu. Gazetenin başyazarı Nadir Nadi artık DP saflarında değildi. Menderes basın üzerindeki baskılarını yoğunlaştırırken, adına "Besleme Basın" denen gazeteleri desteklemekten geri kalmıyordu. DP iktidarı günden güne çöküyor ve şiddet eylemlerine başvuruyordu.

İşte o yıllarda *Cumhuriyet* sola sıcak bakan bir politika izlemeye başlamıştı. Nadir Nadi'nin, *Perde Aralığından* adlı anılarında belirttiği gibi *Cumhuriyet*'in sol havalar çalması genel yayın müdürü Cevat Fehmi Başkut'un yıllar boyu gazetede sürdürdüğü çabanın ürü-

nüdür. Cevat Fehmi'nin aydın bir kişiliği vardı. 30'dan çok oyun yazmıştı, ileri düşünceli ve meslek çevrelerinde saygınlığı olan bir gazeteciydi, 7 yıl Gazeteciler Cemiyeti başkanlığı yapmıştı, 50'li yıllarda *Bizim Köy*'ün yazarı Mahmut Makal'ı İstanbul'a getirtip tanıtan Cevat Fehmi olmuştu, Yaşar Kemal'in ilk röportajlarını o yayınlamıştı.

Cevat Fehmi gazeteyi yönettiği halde yüksek okul diploması olmadığı için "sorumlu yazı işleri müdürü" olarak gösterilemiyordu. 1957'de Nadir Nadi gazeteye yeni bir canlılık vermek amacıyla Ali İhsan Göğüş'ü yazı işleri müdürlüğüne getirdi. O yıllarda *Dünya* gazetesinin yazı işleri müdürü olan Ali İhsan Göğüş, Adnan Menderes'in gazete sahipleri ve yazı işleri müdürleriyle Park Otel'de yaptığı yemekli toplantılardan birinde, Menderes'e, gazetenin patronu Falih Rıfkı Atay'ın hoşlanmadığı bir soru sormuştu. Bu sorudan ne Menderes hoşlandı, ne de Falih Rıfkı. Göğüş'e, Falih Rıfkı'dan yazılı bir not geldi. Atay kendisine sorulmadan soru sorulmamasını istemişti. Buz gibi bir hava esti, Ali İhsan da ertesi gün *Dünya*'dan istifa etti ve Nadir Bey kendisini derhal *Cumhuriyet*'in başına getirdi.

Ali İhsan, gazetede kısa zamanda büyük değişiklikler yaptı, *Cumhuriyet*'in başlıkları, mizanpajı değişti ve gazete daha çağdaş bir görünüm kazandı.

27 Mayıs öncesindeki kovuşturma ve tutuklama furyasında Ali İhsan Göğüş tutuklandı, sonra da CHP'den milletvekili seçildi.

Nadir Nadi 27 Nisan 1960'daki başyazısında şöyle diyordu:

"Artık Türkiye'de hürriyet rejiminin, göstermelik kabilinden olsun, yürürlükte olduğunu ne içeride ne dışarda kimseye kabul ettiremeyeceğiz. Tahkikat Komisyonu dilediği kimseyi dilediği gibi sorguya çekecek, evlerde, bürolarda araştırmalar yapacak, her türlü belgeyi zaptedebilecek, vatandaşlara ceza verebilecek, gazeteleri toplatabilecek, matbaaları kapatabilecektir. Bu komisyona karşı vatandaşlara hiçbir itiraz hakkı tanınmamaktadır. Hukukun olmadığı yerde vahşi orman rejimi hüküm sürer. Böyle bir yönetim uzun zaman egemen olamaz."

Bu yazıdan üç gün sonra gazete kapatıldı.

30 Nisan'da Ali Ulvi'nin bir karikatürü yayınlanmıştı. "Uçtu uçtu" alt yazılı karikatürde Neron, Hitler, Mussolini gibi birkaç diktatör gökyüzüne yükseliyordu. Gazetenin kapatılmasına bir neden de bu karikatür oldu.

Artık herkes bir şeyler bekliyordu. Bu olaydan 27 gün sonra da Ordu yönetime el koydu.

Akşam

1950 seçimlerinden sonra *Akşam* tarafsız bir politika izlemeye yöneldi. Dışişleri bakanlığı sırasında başyazıları bırakmış olan Necmettin Sadak gazeteye dönmedi. Zaman zaman uğruyor, ama günlük politikaya karışmıyordu. DP yöneticileriyle, özellikle Celâl Bayar'la, Adnan Menderes'le, Refik Koraltan'la ve Fuat Köprülü'yle kökü çok eskilere dayanan dostluk ilişkileri vardı; dostluklarını hiç bozmak istemedi ve her türlü provokasyondan kaçındı.

Tiraj 10 binin altına düşmüştü. Dizgi ve baskı makineleri yıpranmıştı. Gazete özel muhabir göndererek ne yurtiçinde ne de yurtdışındaki olayları izleyebiliyordu. Yabancı foto ajanslarından ne fotoğraf alınabiliyordu, ne de magazin yazıları. Yüksek ücretlerle ünlü yazarları gazeteye çekme olanağı da yoktu. Gazete kendi yağıyla kavruluyordu.

Yazar kadrosu yine Vâlâ Nurettin Va-Nû, Cemal Refik, Şevket Rado, Hıfzı Topuz, Cemalettin Bildik, Mustafa Ragıp Esatlı, Şahap Balcıoğlu ve Re-Ha adıyla ufak fıkralar yazan Refik Halit Karay'dan oluşuyordu. Yazı işlerinin başında deneyimli gazeteci Enis Tahsin Til vardı. Bir süre Semih Balcıoğlu karikatür çizdi, sonra da Ferruh Doğan ve Mıstık (Mustafa Eremektar)

Kâzım Şinasi Dersan, o dönemde gazeteye çok ucuza bir magazin havası kazandırabilmek için Adnan Tahir'i geniş yetkilerle magazin sekreterliğine getirdi. Bu olay Enis Tahsin Til'i çok üzdü; emekliliğini isteyerek *Akşam*'dan ayrıldı ve *Vatan*'a geçti.

Onun yerine yazı işleri müdürlüğüne bir süre Nurettin Oryan getirildi ama o da gazeteye okuyucu kazandıramadı. Son olarak bu görev Hıfzı Topuz'a bırakıldı.

O dönemde Necmettin Sadak ölmüş ve gazeteye yeni bir başyazar bulma gereği duyulmamıştı.

Çetin Altan bir süre gazeteye Ankara'dan ufak fıkralar yazmış, ama yazılar Kâzım Şinasi'ye ters düştüğü için gazeteden ayrılmak zorunda kalmıştı.

İşte böyle bir hava içinde gazete, 1957'de Malik Yolaç'a satıldı ve Hıfzı Topuz yazı işleri müdürüyken *Akşam* sabah gazetesine dönüştü. Vâlâ Nurettin Vâ-Nû, Çetin Altan ve Ferruh Doğan *Akşam*'a

döndü. Müşerref Hekimoğlu *Yeni Sabah*'tan ayrılarak *Akşam*'a geçti. İzzet Sedes, Turhan Aytül ve Hasan Pulur *Milliyet*'i bırakarak *Akşam*'a geldiler. Topuz, bir süre sonra Malik Yolaç'la anlaşamayarak 1958'de *Akşam*'dan ayrıldı, Yazı İşlerine Osman Karaca atandı. Vâlâ Nurettin Vâ-Nû, Şevket Rado ve Cemal Refik de gazeteyi bıraktılar. Bunlara karşılık İlhami Soysal ve Aziz Nesin, Fethi Naci, Celalettin Çetin, İlhan Tunalı, Oğuz Akkan, Doğan Özgüden, Doğan Koloğlu *Akşam*'da yazmaya başladı. Karikatürcü Nehar Tüblek *Akşam*'ın kadrosuna girdi. Böylece gazete de yeni bir döneme geçildi.

Yeni İstanbul

Bu gazeteyi Aralık 1949'da Habib Edip Törehan adında bir işadamı çıkardı. Habib Edip, Mülkiye'yi bitirdikten sonra bir süre öğretim üyeliği yapmış, sonra Almanya'da çeşitli işler yaparak büyük kazançlar elde etmişti. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsviçre'ye yerleşen Törehan orada da başarılı ticaret işleri yaptıktan sonra yurda döndü ve Tünel'de yaptırdığı bir binada *Yeni İstanbul* gazetesini kurdu.

Büyük reklamlarla çıkan gazetenin genel müdürü Faruk Santer, yazı işleri müdürleri de spor yazarlığından gelme Sacit Öget ve Muzaffer Soysal'dı.

Başyazıları önceleri Habib Edip yazıyordu. Bedii Faik ve Falih Rıfkı Atay da bir süre sonra *Yeni İstanbul*'a geçtiler. M. Necmi, Reşat Nuri Drago, Fikret Adil, Hüseyin Avni Şanda, Ömer Sami Coşar, Refik Halit Karay, Bâki Suha Ediboğlu, İlhan Tarus, Tarık Buğra, Azra Erhat, İlhan Selçuk, Hikmet Saim, Abdülhak Şinasi Hisar ve Vedat Nedim Tör de gazetede çalıştılar. Abdi İpekçi Beyoğlu muhabiri olarak gazetede görev aldı. Gazetenin Ankara muhabirliğine de Mehmet Kemal Kurşunluoğlu getirildi.

Turhan Selçuk'un karikatürleri *Yeni İstanbul*'da yayınlandı.

1950'li yılların sonlarında gazeteyi ünlü bir müteahhit ve işadamı olarak tanınan Kemal Uzan satın aldı ve *Yeni İstanbul* Cağaloğlu'na taşındı.

Dünya

Dünya 1952'de kuruldu. CHP İstanbul'da ciddi bir muhalefet gazetesi yaratmak istiyordu. Gazetenin kurucusu ve başyazarı yıllarca *Ulus*'un başyazarlığını yapmış olan ünlü "kalemşör", Atatürk'ün yakın arkadaşı Falih Rıfkı Atay'dı.

1952'de Terzi İzzet, Kemal Dönertaş, Hüsnü Mirze, İsmet Kısmet, Ali Mühittin Hacıbekir, Ragıp Sarımahmutoğlu, Ali Sohtorik, Mehmet Kazancı ve Falih Rıfkı Atay'ın katkılarıyla 125 bin lira sermayeli bir ortaklık kuruldu.[13] Atatürk'e ait olduğu söylenen bir baskı makinesi de bu iş için İstanbul'a getirildi. Gazete Cağaloğlu'nda *Akşam* gazetesinin arkasında Acı Musluk Sokağı'nda kurulan matbaada yayına başladı. Yazı işleri kadrosu Yekta Ragıp Önen, Muzaffer Aşkın ve Sami Karaören'den oluşturuldu. Kadroda İhsan Barlas (dış politika), Adnan Benk, Hayri Alpar, Orhan Birgit, Ferruh Doğan, Hikmet Çağlayan ve Celâlettin Çetin görev aldı. Bir süre sonra da Bedii Faik gazeteye girdi ve *Dünya*'nın ikinci adamı oldu. Kemal Çilingiroğlu idare müdürlüğüne atandı. Yine aynı dönemlerde Ali İhsan Göğüş yazı işleri müdürlüğüne getirildi.

Gazete siyasal çevrelerde büyük bir saygınlık kazandı ama, Falih Rıfkı Atay'la Bedii Faik'in zamanla Adnan Menderes'le yakın ilişkiler kurmaları CHP'de hiç hoş karşılanmadı. Kurucular kendi hisselerini önce Falih Rıfkı Atay'la Bedii Faik'e devrettiler, sonra da hisseler ikisi arasında bölüşüldü.

Falih Rıfkı Atay: *Akşam*'ın kurucuları arasında yer aldıktan sonra, 1922'de Bolu'dan milletvekili seçilerek Meclis'e girmiş, hükümetin resmi organı olan *Hâkimiyet-i Millîye*'nin başına getirilmişti. Daha sonraları adı *Ulus*'a çevrilen bu gazetenin, 1947'ye kadar başyazarlığını yaptı. O yıl yerini Nihat Erim'e bıraktı. Bir süre sonra da İstanbul'a gelerek *Dünya* gazetesini kurdu.

Başlıca yapıtları şunlardır: *Kurtarıcının Bana Anlattıkları, Çankaya, Atatürk'ün Hatıraları, Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri, Atatürkçülük Nedir?, Atatürk Neydi?, Ateş ve Güneş, Eski Saat, Faşist Roma, Kaybolmuş Makedonya, Denizaşırı, Zeytindağ, Yeni Rusya, Bizim Akdeniz, Tuna Kıyıları...*

İstanbul Ekspres

Bu gazeteyi 1951 yılında Mithat Perin kurdu. 1917'de doğan Perin, Galatasaray Lisesi'nden sonra Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirdi. Gazeteciliğe 1938'de *Son Posta*'da başladı. Sonra *Vatan, Tasvir-i Efkâr, Demokrat İzmir* ve *Son Havadis*'te çalıştı. *İstanbul Ekspres*'i kurarken yanına Osman Karaca'yı aldı. Abdi İpekçi de *Yeni İstanbul*'dan

(13) Celalettin Çetin, *İşte Babıâli.*

Ekspres'e geçti. Cevdet Perin ve Füruzan Hüsrev Tökin gazetede yazı yazıyorlardı. Gökşin Sipahioğlu da gazeteciliğe 1952'de *Ekspres*'te başladı.

İstanbul Ekspres büyük fotoğraflar ve büyük manşetlerle heyecanlı bir akşam gazetesi oldu ve yüksek tirajlara ulaştı.

Atatürk'ün Selânik'teki evinin bombalandığını bildiren ve 6-7 Eylül olaylarına yol açan ikinci baskısıyla *İstanbul Ekspres* büyük heyecan yarattı ve büyük olaylara neden oldu.

Tercüman

Tercüman 1950 yılında Cihat Baban'ın çevresinde toplanan dört işadamının girişimiyle çıkartıldı. Bu ortaklardan biri Beyoğlu'nda Tanca Kundura mağazasının sahibi Semih Tanca, ikincisi eski milletvekillerinden Cemal Hünal, üçüncüsü İktisat doktoru, işadamı ve Galatasaray Lisesi'nin eski başmuavini İzzet Zeki Baraz, dördüncüsü de bir bankanın eski müfettişlerinden Reha Özakın'dı. İmtiyaz sahibi Semih Tanca idi. Başyazarı Cihat Baban, yazı işleri müdürü de Tevfik Erol'du. Gazete Beşiktaş'ta Nuri Demirağ'ın tesislerinde basılıyordu. Cihat Baban *Politika Galerisi* adlı anılarında bu konuda şöyle demiştir:

"*Tercüman*'ı bastığımız matbaanın sahibi Nuri Demirağ'ın kulağına zaman zaman binanın istimlâk edileceği haberleri uçuruluyordu. Çünkü ben Menderes'in aradığı uysallığı gösteremiyordum. Demirağ bu sözlere aldırış etmiyordu. 'Menderes, eğer fikir ve basın özgürlüğünü zorbalıkla baltalamak isterse, gelsin baltalasın. Benim itibarım artar, onun da adı lekelenir,' diyordu.

"Ben muhalefete geçip geçmemek meselesini prensip açısından ele aldığım sırada, onlar işi ticaret ve satış açısından görüyorlardı. Hiçbirinin elinde kalem yoktu. DP ileri gelenleriyle ilişkileri iyiydi. Bu ilişkileri bozmak niyetinde değildiler. Cemal Hünal ile Semih Tanca'nın özel işleri vardı, gazetenin bu özel işleri takviye etmesini düşünüyorlardı."[14]

Kadroya Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kadircan Kaflı, Semih Tuğrul, Haldun Taner ve Murat Sertoğlu alındı. Dinsel tefrikalarla gazetenin tirajı 160 bine ulaştı. Gazete daha sonra madenci Cemal Hünal'ın eline geçti. O da gazeteyi *Vatan*'da hissesi olan Nihat Kara-

(14) Cihat Baban, *Politika Galerisi*, s. 200.

veli'ye 500 bin liraya sattı. Ama Nihat Karaveli de gazeteyi sürdüremedi ve Temmuz 1961'de *Tercüman*'ı Ragıp Kutman adında bir işadamına 50 bin liraya devretti.[15]

Ragıp Kutman, imzasını bile güçlükle atan bir işadamıydı. Önceleri Ankara'da bir rakı fabrikasında iş takipçiliği yapmış, sonra Tophane'de hurda ticaretiyle uğraşmış, daha sonra bir kömür ocağına sahip olarak işini genişletmişti. Basınla uzaktan yakından hiçbir alâkası yoktu. Gazeteyi bir araç olarak kullanmak niyetindeydi.

Yeni Sabah

Gazeteyi 1948'den satın alan Safa Kılıçlıoğlu, Demokrat Parti yöneticileriyle ve özellikle Adnan Menderes'le çok yakın ilişkiler içindeydi, hükümetten destek görüyordu.

Yeni Sabah 1955'te tiraj bakımından *Hürriyet*'ten sonra Türkiye'nin ikinci gazetesi durumundaydı. Gazeteyi uzun zaman Osman Karaca yönetti, sonra Oğuz Akkan ve son olarak da Nezih Demirkent, Müşerref Hekimoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Ulunay, Siyavuşgil, Ratıp Tahir, Altan Erbulak, Oğuz Aral, Esin Talû, Ali Oraloğlu uzun süre kadroda yer aldılar.

E. Mahmut Karakurt'un "Moskova ve Kutuplar Dahil, Bütün Dünya Ülkeleri" dizisi Kasım 1953'te *Yeni Sabah*'la *Vatan, Milliyet* ve *Dünya* arasında polemiklere yol açtı. Diziyi ilân eden afişlerdeki Moskova sözcüğü tutucu ve milliyetçi çevreleri kızdırdı. Karakurt'un *Erikler Çiçek Açtı* adlı romanı da gazeteye büyük tiraj kazandırdı.

Bu dönemde gazetede gerek iktidara, gerek muhalefete karşı sert yazılar yayınlanmış, *Vatan* ve *Dünya* gazeteleriyle polemiklere girilmiştir.

Ulus

Kuruluşundan beri iktidar partisi gazetesi olan *Ulus*, 1950 seçimlerinden sonra muhalefet gazetesi oldu ve büyük güçlüklerle karşılaştı. O yıllarda kadro şu kişilerden oluşuyordu. Naşit Hakkı Uluğ, Cemal Sağlam, Münir Berik, Bülent Ecevit, Halûk Tuncalı, Nihat Subaşı, Seyfettin Turhan, Kemal Zeki Gençosman, Feridun Fazıl Tülbentçi, Metin And, İbrahim Cüceoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Erdoğan Tamer, Beyhan Cenkçi, Şinasi Nahid Berker vb...

---

(15) Celalettin Çetin, *İşte Babıâli.*

Zafer

Zafer DP yandaşları tarafından 1945 Nisan'ında Ankara'da çıkartıldı. Kurucular Mümtaz Faik Fenik, İhsan Tütüncü ve Zeki Rıza Sporel'di. Yazı işleri müdürlüğüne Fatin Fuat getirildi.

Yazar kadrosu şu kişilerden oluşuyordu: Hikmet Yazıcıoğlu, Ahmet Munip Dranas, Ragıp Akyavaş, Sabahattin Sönmez, Orhan Seyfi Orhon, Fazıl Ahmet Aykaç, Enver Behnan Şapolyo, Bahadır Dülger, Adviye Fenik, Mücahit Topalak, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Füruzan Hüsrev Tekin ve Rıfkı Salim Burçak.

Zafer 27 Mayıs 1960 devriminin yapıldığı gün kapatıldı ve yazı işleri müdürü tutuklandı.

Son Havadis

1951'de eski CHP'li bakanlardan Cemil Sait Barlas tarafından çıkartıldı. Sosyal demokrat eğilimli bir gazeteydi. Başyazıları Cemil Sait Barlas yazıyordu. Nurullah Ataç, Baki Kurtuluş ve Füruzan Hüsrev Tekin de sürekli yazı veriyorlardı.

Gazete 1953'ten sonra basma karşı alınan önlemler yüzünden büyük güçlüklerle karşılaştı ve birkaç kez kapandı. 1957 seçimlerinde Gaziantep'teki olaylar nedeniyle Cemil Sait Barlas 67 gün Yozgat Cezaevi'nde kaldı ve gazete yayınlanamadı.

TÜRK HABERLER AJANSI (THA)

1950-60 döneminin, iletişimde iz bırakan olaylarından biri, Türk Haberler Ajansı'nın kurulmasıdır. Ajansın kurucusu Kadri Kayabal (1921-1979) 18 yaşında gazeteciliğe başlamış, *Haber, Tasvir-i Efkâr, Tasvir, Yeni Sabah, Tan, Milliyet, En Son Dakika, Son Telgraf* ve *Hürriyet* gazetelerinde büyük röportaj yazarı olarak çalıştıktan sonra, 1950'de Cumhuriyet döneminin ilk özel haber ajansı olan THA'yı kurmuştu.

Kayabal THA'yı 1958'de bir anonim ortaklığa dönüştürdü. Hisselerin % 51'ini *Tercüman, Milliyet* ve *Dünya* gazeteleri ile *Hayat* dergisine devretti.

Türkiye'de ilk telefoto sistemini 1961'de Kayabal getirdi, ilk faks bağlantılarını da THA kurdu. 70'li yılların başlarında THA United Press International (UPI) ajansının temsilcisi oldu ve tüm gazetelerle faks bağlantısını ve taşra illerinde haber şebekesini örgütledi.

THA 1973'te de TV departmanını kurarak UPITN'e (UPI ajansının TV dalı) bağlandı. O dönemde 200 kişilik bir kadrosu vardı. Kadri Kayabal'ın zamansız ölümünden sonra oğlu Bedri Kayabal THA'yı iki yıl sürdürdü. 1982'de THA *Güneş*'e satıldı, 29 Mart 1986'da da kapandı.

Bedri Kayabal ise aynı dönemde UPITN'in yerini alan World Wide TV News (WTN) ajansıyla ilişkilerini geliştirerek 1993'te BBA denen ve TV alanında çalışan Bağımsız Basın Ajansı'nı kurdu.

VII

Millî Birlik Hükümetleri ve Adalet Partisi Dönemi

(1960-1971)

Demokrat Parti'nin 1954 yılından sonra bu kadar sertleşmesinin, her türlü eleştiriyi, muhalefeti ve basını susturmak için akla gelmez antidemokratik önlemler almasının nedenleri nelerdi?

Mehmet Ali Aybar bu soruyu şöyle yanıtlıyor.

"DP iktidarının ilk yılları savaş döneminin sıkıntılarını unutturan bir bolluk içinde geçti. Demokratlar savaş yıllarında birikmiş önemli miktarda altın ve döviz rezervleri buldular. İlk başlarda dış kredi ve yardımlardan ödemesiz olarak yararlandılar. Ayrıca, 1948'de başlayan tarımda makineleşme hareketi ekilen alanların genişlemesine yol açtı, birkaç yıl üst üste iyi ürün alındı. Kore Savaşı'nın neden olduğu yüksek dünya konjonktürü de Demokratların işine yaradı.

"Bu gelişmeler 1954 seçimlerinde DP'ye puan sağladı. Ama bu mutlu günler dört yıl daha devam etmedi. Borç ödemeleri başladı ve büyüyen dış ödemeler açığı ile enflasyon ekonomiyi darboğazlara soktu. Türkiye mâli iflasın eşiğine geldi.

"1957 seçimlerinde DP'nin oy oranı % 47'ye düştü, CHP'nin % 40.6'ya yükseldi. Türk lirasının dış değeri düşürüldü ve yeni dış krediler sağlandı.

"İttihat ve Terakki Komitacısı Celâl Bayar'ın başını çektiği DP iktidarı, 1957 seçimlerinden sonra CHP'yi ayaklanma tertipleri içinde olmakla suçladı.

"Enflasyon, gelir dağıtımını büsbütün adaletsiz hale getirmiş, işsizlik ağır bir sorun halini almıştı. Halk, Demokratlardan acaba yüz mü çeviriyordu? İnönü, Menderes'i irticaya yeşil ışık yakmakla ve Saidi Nursi'ye kanat germekle suçluyordu. Bu karşılıklı suçlamalar sonunda Tahkikat Komisyonu'nun kurulması kararlaştırıldı.

"Nisan 1960 ortalarında hava büsbütün elektriklendi.

"Ordu'nun başındaki yüksek rütbeli komutanlar iktidara bağlı görünüyorlardı. İnönü ise şöyle diyordu: 'Demokrat rejim ve dürüst seçim davasında, İstiklâl mücadelesinde olduğu gibi başarıya ermek milletçe iktidarımız dahilindedir.'

"Bu böyle gidemezdi. Devlet mâli iflasın eşiğine sürüklenmiş ve ekonomimiz yabancı kurumların, yabancı devletlerin denetimi altına girmişti. Silâhlı kuvvetlerimiz Nato'ya bağlanmıştı. Savaşta bir Amerikalı başkomutanın buyruğunda savaşacaktık. Amerika ile imzalanan ikili anlaşmaların bize ne gibi külfetler yüklediğini bilmiyorduk.

"İktidarı CHP'ye bırakmamaya kararlı olan DP, 6-7 Eylül Olayları'nı tertipledi. (İstanbul'da azınlıkların işyerleri yıkıldı, yağma edildi.) Yaşlı komitacının hazırladığı senaryo perde perde sahnelendi. Önce *Vatan* Cephesi kuruldu. Radyolar her gün *Vatan* Cephesi'ne katılanların adlarını açıklıyordu. 'Bizden olanlar, Cephe'ye evet desin,' deniyordu.

"Arkadan Tahkikat Komisyonu kuruldu. Bu, muhalefeti sindirmek için olağanüstü yetkilerle donatılmış, Anasaya'ya aykırı bir komisyondu. 15 DP'li milletvekilinden oluşan bu kurul, savcı ve yargıçlara tanınan kimi yetkileri kullanacak, ihmal ya da suistimali görülenler 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı.

"Kışkırtmalar yurdu ikiye bölmüştü. Camiler ve kahveler bile ayrılmıştı. Menderes iktidarı, devleti DP'lilerle doldurmuş ve devlet DP'nin arpalığı haline getirilmişti.

"Hükümet'in Ordu'yu aşağıladığı da ilk kez görülüyordu. Ordu'nun gerekirse yedek subaylarla yönetilebileceği söyleniyordu.

"Menderes kendilerine karşı tavır alan bilim adamlarını 'Kara cüppeliler' diye aşağılıyor, bakanlık emrine alıyordu. İsmet Paşa'nın Meclis'te, 'Artık sizi ben bile kurtaramam,' dediği günler yaşanıyordu."[1]

Ordu için için kaynıyor ve Demokrat Parti'nin oluşturduğu dikta düzenine karşı bir devrim girişimine hazırlanıyordu. Millî Birlik Komitesi adı verilen cunta grubunu oluşturan 38 subay, Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında 27 Mayıs sabahı yönetime el koydu.

---

(1) Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi*, c. 1, s. 54-70.

ANTİDEMOKRATİK YASALARIN KALDIRILMASI

Millî Birlik Komitesi 27 Mayıs 1960'ta işbaşına geldiği zaman bir basın sorunu vardı ülkede. Millî Birlikçiler basından büyük destek gördüler. Önemli ve ivedi işlerden sonra basın sorunları ele alındı.

Millî Birlik Komitesi ilk önce "Neşir yoluyla veya Radyo'yla işlenecek cürümler hakkındaki 6334 ve 6732 sayılı kanunları" ele alarak 12 Ekim 1960'ta 94 sayılı kanunla bunları iptal etti. Basın böylece büyük bir korkudan ve baskıdan kurtulmuş oluyordu.

Bundan sonra sıra geldi 1950'de kabul edilen Basın Kanunu'ndaki antidemokratik maddelerin kaldırılmasına. Millî Birlik Komitesi, 29 Kasım 1960'ta eski Basın Kanunu'ndaki antidemokratik hükümleri kaldıran bir kanun çıkarttı (143 sayılı kanun).

İspat Hakkı

Millî Birlik hükümetleri döneminde basın alanında yapılan en önemli işlerden biri de ispat hakkının tanınması oldu. DP döneminde bu hakkın olmaması büyük tartışmalara konu oluyordu. Yazdığı bir yazıdaki suçlamaları ispat edebilecek durumda olan bir gazeteci, bu hak tanınmadığı için hapse atılıyordu. Örneğin; bir genel müdürün ya da bir milletvekilinin dalavereli bir işini açıklıyorsunuz ve dolayısıyla bir işadamının yolsuzluk veya sahtekârlık yaptığı anlaşılıyordu. Ama kimseye "sahtekâr"lık yaptığını söylemeye yani yazmaya hakkınız olmadığı için hapse giriyordunuz. Çünkü mahkeme size bu sahtekârlığı ispat hakkını tanımıyordu.

1 Aralık 1960'ta Ceza Kanunu'nun 481'inci maddesinde yapılan bir değişiklikle gazeteciye birçok durumlarda iddiasını ispat hakkı da tanındı.

Gazeteci Hakları

Millî Birlik Hükümeti'nin gazetecilere kazandırdığı haklar "Basında çalışanlarla, çalıştıranlar arasındaki ilişkileri düzenleyen" 5953 sayılı kanunun değiştirilmesiyle sağlandı.

Millî Birlik Hükümeti'nin, yetkilerini Temsilciler Meclisi'ne bırakmadan önce ivedilikle aldığı kararlar arasında basını ilgilendiren iki kanun daha vardı. Bunlardan biri kısaca "Fikir işçileri kanunu" denen ve 5953 sayılı kanunu değiştiren 212 sayılı kanundu, öteki de "Basın İlân Kurumu"nun kurulmasını öngören 195 sayılı ka-

nun. Her iki kanunu da gazete sahipleri büyük tepkiyle karşıladılar ve bunları protesto etmek için 11-13 Ocak 1961'de üç gün gazete çıkartmadılar.

212 sayılı kanunla gazetecilere sağlanan hakların en önemlileri şunlardı:

- *Kıdem hakkı:* Eski kanunla gazetecinin kıdemi çalıştığı gazeteye girişiyle başlıyordu. Mesleğe ilk giriş tarihi göz önünde tutulmuyordu. Yeni kanun ise mesleğe ilk giriş tarihini kıdemin başlangıcı saydı.
- *Ölüm Tazminatı:* Yeni kanun, gazetecinin ailesine, Sosyal Sigortalar'ın yaptığı ödemelerin dışında, kıdeme göre bir ödeme yapılması zorunluluğunu koydu.
- *Gazetelerin kapanması durumunda gazetecilere tazminat verilmesi:* Yeni kanun, gazeteler kapanacak olursa gazeteciye iki aylık maaşla birlikte kıdemine göre ödenek verilmesini kabul etti.
- İstifa eden gazeteciye kıdem tazminatı verilmesi.
- Aylıkların peşin olarak ödenmesi.
- Gece çalışanlara haftada iki gün izin hakkı tanınması.
- Kâr eden gazetelerin gazetecilerine her yıl bir maaş ikramiye vermeleri.
- İş anlaşmazlıklarının ticaret mahkemelerine değil, iş mahkemelerine verilmesi.
- Ödemelerin gecikmesinde her gün için % 5 faiz yükümlülüğü getirilmesi. Gazete sahipleri, bu hüküm gereğince geciken ödemelere gerçekte yılda % 1830 oranında zam yapılmış olacağını belirterek bu değişikliğe çok büyük bir tepki gösterdiler.

Gazeteciler, 212 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 10 Ocak gününü "Çalışan gazeteciler bayramı" olarak kabul ettiler.

BASIN İLÂN KURUMU

Basın İlân Kurumu, Millî Birlik Hükümeti döneminde, resmî ilân dağıtımının düzene sokulması ve "Besleme Basın"ın yok edilmesi için 2 Ocak 1961'de kabul edilen 195 sayılı yasayla kurulmuş, özerk bir kurumdur. O tarihten bu yana yasa 1979, 1984, 1988 ve 1990'da bazı değişikliklere uğradı ama Kurum'un temelleri değişmedi.

Yasada Kurum'un görevleri şöyle belirtiliyordu: Resmî ilânların

gazetelerde ve sürekli yayınlarda basılmasına aracı olmak; gazete ve sürekli yayınlara, basın dernekleri ve sendikalarına en çok 5 yıllık kredi açmak; gazetecilere ve basın işçilerine en çok iki yıllık borç vermek; basının makine, kâğıt ve mürekkep gibi ihtiyaçlarını sağlamak; çalışamaz durumda olan basın mensuplarına ve ölenlerin ailelerine yardım etmek; sosyal girişimlerde bulunmak.

Yasada bir yandan da Anadolu Basını'nın gelişmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Kurumun 36 üyeden oluşan bir genel kurulu vardır. Bu kurul şu temsilcilerden oluşur: Gazete sahiplerinden 6, Gazeteciler Sendikası'ndan 3, İstanbul, Ankara ve İzmir Gazeteciler Cemiyetlerinden 3 üye; çeşitli bakanlıkların temsilcileri 11, Kâğıt Fabrikaları SEKA temsilcisi 1, Üniversite ve İletişim Fakülteleri temsilcileri 7 üye; Odalar Birliği 1 üye; Barolar Birliği 1 üye; TRT 1 üye; AA 1 üye; İlân prodüktörleri 1 üye.

Basın İlân Kurumu yasasına göre (madde 49); "Basın ahlâk esaslarına uymayan gazete ve dergiler"in ilân ve reklamları "2 ayı geçmeyecek" bir süreyle kesilir.

Bu maddenin nasıl uygulanacağı ancak 33 yıl sonra, 18 Kasım 1994'te, Genel Kurul'un aldığı bir kararla saptanmıştır. Bu karar, hükümetlerin 12 Eylül 1980'den beri basına karşı uyguladıkları politika doğrultusunda alınmıştır. Karardaki "Basın Ahlâk Esasları"nın en önemlisi şudur (madde 1/a): "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve *Cumhuriyet*'in insan haklarına dayalı, demokratik, laik, hukuk devleti niteliği, Atatürk ilke ve inkılâpları ve Anayasa'nın 174. maddesinde yazılı İnkılâp Kanunları aleyhine yayın yapılamaz."

Bir de şu vardır (madde 1/d): "Her türlü örgüt suçlarıyla mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz."

Bu maddeyle meslek örgütlerinin saptadığı basın ahlâk kuralları dışlanarak bunlara politik bir yön verilmek istendiği açıktır.

Karardaki öteki ilkeler genelde basın ahlâk yasalarında yer alan ilkelerdir. Örneğin: suça tahrik ve teşvik; şiddet ve terörü özendirecek yayınlar; uyuşturucu madde kullanmayı özendirmek; din sömürüsü; hakaret, iftira, haksız isnat; özel yaşamın gizliliğine saygısızlık; kişilerin ırkları, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanmamaları; kadın erkek eşitliğine saygı, vb.

Basın İlân Kurumu, Genel Kurulun ahlâk ilkeleri konusundaki bu kararıyla bir tür Basın Ahlâk Konseyi oluşturma yoluna girmiştir.

Bunun için de ilkelerin uygulanıp uygulanmadığını saptamak amacıyla uzman ya da uzmanların görüşlerinin alınabileceği belirtilmiştir (madde 5).

Yani Kurum 1994 kararıyla kuruluşunda saptanan mesleksel adalet ve sosyal yardım ilkelerini aşan politik bir yöne sapmıştır.

DOKUZ GAZETE PATRONUNUN DİRENİŞİ

Fikir İşçileri Kanunu ve Basın İlân Kurumu gazete sahiplerini çileden çıkarmıştı. Patronlar bu kanunları protesto etmek için 10 Ocak 1961'de yayınladıkları ortak bir bildiriyle üç gün gazete çıkarmayacaklarını ilân ettiler. Bildirilerinin altında 9 gazetenin adı vardı: *Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet* ve *Yeni İstanbul.*

Gazetecilerin buna gösterdiği tepki ise basın tarihinin en önemli olaylarından biridir. Gazeteciler kendi aralarında toplanıp patronların davranışlarını protesto etmek için bir gösteri yürüyüşü düzenlemeye karar verdiler. Bu yürüyüş "10 Ocak" Çarşamba günü yapıldı. Bütün çalışan gazeteciler bu gösteriye katıldı. Gazetecilerin ellerinde şu pankartlar vardı:

"Biz çalışan gazeteciler, gazete patronlarının gazete çıkarmama kararma katılmıyoruz."

"Menderes'e boyun eğenler, hürriyete başkaldırıyorlar."

"Çalışan gazeteci bugüne dek simitle ve ümitle yaşadı."

"Simidimiz ve hürriyetimiz için."

"Babıâli ağalığına paydos."

"Çalışan gazeteciye cop, patrona hep hazırlop."

"Patronlar paralarını, biz hayatımızı koyduk."

"Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Millî Birlik Komitesi'yle beraberiz."

Ve o gün gazetciler ortak bir Basın Gazetesi çıkarmaya karar verdiler. Her gazeteci kendi olanakları ölçüsünde bu gazetenin çıkmasına katkıda bulundu. 11, 12 ve 13 Ocak tarihlerinde yayınlanan bu gazete bir bayrak gibiydi.

Birinci günün başyazısında şöyle deniyordu:

"Temel hak ve hürriyetlerimizin gerçekten kısıtlandığı, basının, yalnız basının değil, bütün memleketin gerçekten eşi görülmemiş bir tehlikenin içine sokulduğu günlerde bile gazetelerini kapatmayan ve

protesto yoluna gitmeyen gazete sahiplerinin, şimdi bir ilân kurumu için yaptıkları bu hareket, basın tarihimizde herhalde şerefli bir yer kaplamayacaktır.

"Gazete çıkarmak çorap fabrikası işletmeye benzemez. Basın bir kamu hizmetidir."

TUTUKLANAN GAZETECİLER

Millî Birlik döneminde tutuklanan ilk gazeteciler Aziz Nesin ile İhsan Ada oldu.

DP devrileli aşağı yukarı bir yıl olmuştu. Millî Birlik Hükümeti basına özgürlük sağlayan kanun değişikliklerini yapmış, Temsilciler Meclisi'ni kurmuş ve yeni rejimi birtakım temellere oturtmaya başlamıştı.

Bu sıralarda Halk Partisi'nin eski bakanlarından Kasım Gülek bir gazete çıkarmaya kalktı. Bu yeni gazete *Tanin*'di. Gülek *Vatan*'ın eski yazı işleri müdürü İhsan Ada'yı getirdi gazetenin başına. İhsan Ada da görüşlerini ve eğilimlerini beğendiği yazarları toplayarak *Tanin*'in kadrosunu kurdu.

Tanin 1 Mart 1961 günü yayınlanmaya başladı. Bir olay olmuştu gazetenin çıkışı. İlerici olarak tanınan birçok yazarın *Tanin*'de toplanması çeşitli jurnallere konu olmuştu. Aziz Nesin'in yazılarında yine solculuk araştırmaları başlamıştı. Sonunda, 18 Mayıs 1961 Perşembe akşamı Birinci Şube'nin iki memuru gazeteye gelerek İhsan Ada ile Aziz Nesin'in nezaret altına alındıklarını bildirdiler. Kasım Gülek ne yapacağını şaşırmıştı. Ertesi gün *Tanin*'inde şu açıklama yayınlandı:

"Dün nezaret altına alınan muharrir Aziz Nesin'in bir hafta önce gazetemizle ilişkisi kesilmiştir. Esasen bizden önce birçok gazete ve dergilerde yazıları çıkan ve halen de çıkmakta olan bu yazarın son zamanlarda gazetemiz için yararlı olmadığına kanaat getirmiş ve kendisiyle ilgimizi kesmiştik.

"İhsan Ada'ya gelince; yıllarca *Vatan* gazetesinde yazı işleri müdürlüğünü yapan ve uzun süre *Ulus*'un genel yayın müdürlüğünde bulunan, son dönemde ise CHP Hatay milletvekili olan arkadaşımızın, yapılacak tahkikat sonunda temize çıkacağını ümit ediyoruz.

"*Tanin,* daima Büyük Atatürk'ün izinde ve Türk milletinin hizmetinde vazife görecektir."

Aradan iki ay bile geçmedi, 3 Temmuz 1961 günü İhsan Ada ile Aziz Nesin, yazılarında hiçbir suç unsuru görülmediği için, askerî sorgu yargıçlığının kararıyla "tahliye" edildiler. Bu olay gazetecilere karşı alman ilk "önlem" ve kötü bir başlangıç oldu.

1961 ANAYASASI'NDA HABERLEŞME HAK VE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ

Bir partinin Meclis'te çoğunluğu sağlayarak basını susturmaya yöneltecek kanunlar çıkartmasını önlemek amacıyla, 1961 Anayasası'na basın özgürlüğünü güvence altına alacak önemli maddeler konmuştu. Kurucu Meclis, eski acı deneylerden ders alarak basın düşmanı hükümetlerden gelecek tehlikeleri önlemeye çalışmıştı.

1961'den önceki Anayasalarda basın özgürlüğüyle ilgili çok yuvarlak sözler vardı. Örnek: "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir." Ne demektir basının kanun çerçevesi içinde özgür olması? Gerçekte hiçbir şey demek değildir. Hükümet, özel basın ve ceza kanunlarıyla gazetecilerin çalışmasını, haber vermesini, yorum ve eleştiriler yazmasını öyle bir önler ki ortada özgürlük diye bir şey kalmaz. Bunlar da hep "kanun dairesinde" olur. İşte Kurucu Meclis bu tür kanunları önlemeye yönelmiştir. Başarabilmiş midir bu işi? Dünyanın en modern, en özgür, en sosyal anayasası yapılır ama özgürlük düşmanı, gerici, tutucu gruplar bir süre sonra Meclis'te üçte iki çoğunluğu sağlayacak duruma geldiler mi, Anayayasa güme gider... Temelde Anayasa'yı yaşatacak bir yapı yoksa, özgürlükleri koruyabilmek kolay değildir.

1961 Anayasası neler getirmiştir basına? Anayasa her şeyden önce basın haklarını ve özgürlüklerini teker teker sıralamış ve bunların dokunulmazlığını belirtmiştir. Nedir bu haklar ve özgürlükler? Şunlar vardır Anayasa'da:

Basın hürdür, sansür edilemez (madde 22): Anayasa her ne koşullar altında olursa olsun sansürü yasak etmiştir. Demek ki hiçbir özel kanunla, sıkıyönetim rejimiyle veya herhangi bir olağanüstü durum nedeniyle basına sansür konulamaz.

Yayın yasağı konamaz (madde 22): Türk basın tarihi, hükümetlerin hoşuna gitmeyen haberlerin yazılmasına engel olan yayın yasağı kararlarıyla doludur. Her dönemde bunun sayısız örnekleri görülür. İşte Kurucu Meclis, artık hükümetler bir daha yayın yasaklarıyla ba-

sını susturmaya kalkmasın demiş ve Anayasa'ya bu maddeyi koymuştur. Ancak bir tek durumda yayın yasağı konabilir, o da yargı görevinin amacına uygun olarak bir gizlilik gerekiyorsa. Yani, bir kovuşturmanın ve yargılamanın başarıyla yürütülmesi için bazı olayların kovuşturma veya yargılama bitene kadar açıklanmaması gerekiyorsa.

Gazete ve dergiler toplatılamaz (madde 22): Kurucu Meclis, gazete ve dergilerin toplatılmasını önlemek istemiştir. Ama bu hüküm Anayasa'ya ters yönden girmiş ve "gazete ve dergilerin ancak hâkim kararıyla" toplatılabileceği belirtilmiştir. 1971 Eylül'ünde yapılan Anayasa değişikliğiyle de gazete ve dergilerin toplatılması için hükümete ve yargıçlara yeni yetkiler verilmiştir. "Devletin bütünlüğünün, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması bakımından, yargıcın vereceği kararın gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda ve kanunun açıkça yetkili kıldığı merci'in emriyle gazete ve dergiler toplatılabilir."

Nedir bu "merci"ler? Bunu öteki kanunlar gösterir. Yani, bakanlar kuruluna, içişleri bakanına, valiye, emniyet müdürlerine, sıkıyönetim komutanlarına böyle yetkiler verilebilir, onlar da gazeteleri toplatabilirler.

Ama bir hüküm daha vardır aynı maddede: Toplatma kararını veren merci bunu en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylayamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Yani, toplatmayı önleyen Anayasa maddesi çok esnek bir madde olmuştur.

Gazete ve dergiler kapatılamaz (Madde 22): Bu hüküm de ters girmiştir Anayasa'ya. "Gazete ve dergiler kapatılamaz" denmemiş de "gazete ve dergiler ancak mahkeme kararıyla kapatılabilir" denmiştir. 1971 Eylül'ünde değişikliğe uğrayan Anayasa hükümleri arasında bu da vardır. Şöyle olmuştur bu hüküm:

"Gazete ve dergiler millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal cumhuriyet ilkelerine ve devletin bölünmezliğine aykırı yayınlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir."

Yani, bu madde de büyük bir esneklik kazanmıştır bu son değişiklikle.

Gazete ve dergi çıkartmak için önceden izin alınmaz, malî teminat gerekmez (madde 23): Kurucu Meclis, eski basın kanunlarında yer

almış olan izin sistemine veya bankaya para yatırmayı gerektiren garanti sistemine yine bir gün dönülmesi ihtimalini önlemek için Anayasaya bu hükmü koymuş ve çok da iyi etmiştir.

Haber, düşünce ve kanıtların yayınlanması engellenemez (madde 23): Anayasa, basın kanununda yapılacak değişikliklerle haber, düşünce ve kanıların yayınlanmasını engelleyici ve zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî veya teknik önlemlerin alınamayacağım açıkça belirtmiştir. Bu da Anayasa'nın önemli hükümlerinden biridir.

Basımevlerine ve basın araçlarına el konamaz (madde 25).

Düzeltme ve cevap hakkı kötüye kullanılamaz (madde 27).

Devlet, haberleşme hakkının kullanılması için olanaklar sağlar (madde 22 ve 23): Anayasa'da bunlardan başka en önemli bir hüküm, basın özgürlüğünün kullanılmasında devlete bazı yükümlülükler tanınmasıdır, bu çok yeni bir şeydir. Kurucu Meclis, haberleşme hakkının uygulanması için devletin birtakım önlemler alınmasını, olanaklar sağlamasını öngörmüştür. Anayasaya göre gazete ve dergiler, devletin ve kamusal kurumların araç ve olanaklarından eşitlik ilkesine göre yararlanırlar.

Bu hükümlere göre devlet, haberleşme hakkının uygulanmasına seyirci kalmayacak, gazete ve dergi çıkartmak isteyenlere ve çıkartanlara kolaylıklar sağlayacaktır. Bu kolaylıklar vergi indirimi, posta, telefon, telgraf ve teleks ücretlerinde indirim, kâğıt ve araçlarda gümrük indirimi, dağıtım, haber kaynaklarına ulaşım kolaylıkları gibi şeylerdir.

Bu yükümlülüklerin Anayasa'ya girmesi çok olumlu ve devrimci bir tutum olmuştur.

Sorumluluklar (madde 22): Anayasa basın özgürlüğünün bazı koşullar altında, kanunla sınırlanabileceğini belirtiyor. Nedir bu koşullar?

1) Devletin bütünlüğünü, kamu düzenini, ulusal güvenliği ve genel ahlâkı korumak;

2) Kişilerin onuruna ve haklarına saldırıyı, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek;

3) Yargı görevinin uygulanmasını sağlamak.

Anayasa bu durumlarda basına sorumluluklar vermiş ve çıkartılacak kanunlarla, haberleşme hak ve özgürlüklerinin bu açıdan sınırlandırılmasını öngörmüştür.

TEDBİRLER KANUNU VE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER KANUNU TASARISI

Tedbirler Kanunu

Millî Birlik rejiminin heyecanlı döneminden sonra basın özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla çıkartılan ilk kanun, 5 Mart 1962'de kabul edilip 7 Mart 1962'de yayınlanmış olan 38 sayılı Tedbirler Kanunu'dur.

Bu kanun "27 Mayıs Devrimi'ni söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür ve başka araçlarla yersiz, haksız veya gayrımeşru göstermeye çalışanları" suçlamaya yönelmiştir.

Bu yasanın çıkartılmasının belli bir nedeni de 27 Mayıs Devrimi sırasında yurtdışında olan Harp Okulu Komutanı Talât Aydemir ve arkadaşlarının, bir süre sonra yeni bir darbe hazırlıklarına girişmeleri olmuştur. Talat Aydemir 22 Şubat 1962'de askerî öğrencileri silâhlandırarak darbe girişiminde bulunmuş ama bu olay İsmet İnönü hükümeti tarafından önlenmiştir.

Talat Aydemir 21 Mayıs 1963'te yeni bir darbe işine girişmişse de bu kez idam edilmiştir.

Tedbirler Kanunu, kendinden beklenen sonuçların hiçbirini sağlayamamış ve bu kanunun varlığına rağmen, hem 27 Mayıs 1960 Devrimi en aşırı saldırılara uğramış, hem de yasaklara karşın basında DP iktidarını öven ve savunan en ateşli yazılar çıkmıştır. Tedbirler Kanunu havada kalmış, anlamını ve gereğini yitirmiş bir kanundur.

Temel Hak ve Hürriyetler Kanunu Tasarısı

1966-67 yıllarında, Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde büyük gürültülere yol açan bir konu "Temel hak ve hürriyetler kanunu tasarısı" idi.

Şu hüküm vardı tasarıda:

"Toplum içinde kamu düzenini veya güvenliğini bozabilecek mahiyette her türlü bölücü faaliyette bulunanlar veya bu maksatla söz, yazı haber, havadis, resim, karikatür veya başka araçlarla örnekler vererek propaganda yapanlar veya telkinde bulunanlar 2 yıldan 5 yıla kadar...

"Anayasanın reddettiği komünizmi kurmayı amaç edinen bir görüşü etkili olarak aşılamaya yahut komünizmi benimsemeye, veya-

hut beğendirmeye yönelik her ne suretle olursa olsun propaganda yapanlar veya telkinde bulunanlar 5 yıldan 10 yıla kadar...

"Yargı kurullarında verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya başka araçlarla kötüleyen veya kötülemeye çalışanlar... 1 yıldan 5 yıla kadar... vb."

CHP'nin ve İnönü'nün Tepkileri

CHP bu tasarıya büyük bir tepki gösterdi. İnönü 14 Şubat 1967'de yaptığı bir konuşmayla yeni tasarının karşısına dikilerek şöyle dedi:

"Öyle görünüyor ki Hükümet'i olağanüstü kanun tedbirleri aramaya sevk eden sebep komünist tehlikesi olacaktır. Gerçek şudur ki seçim zamanı, seçim âleti olarak başlayan komünist tehlikesine memleket ölçüsünde bir tehlike önemi verilmek isteniyor...

"Sayın Başbakan, terör rejimini kurmayacağını bildirmişti. Buna içtenlikle inanıyorum. Ancak tecrübeyle bilinir ki terör rejimleri ilk gününde isteyerek kurulmaz. 50 yıllık tecrübeden sonra aşırı sol akımlara karşı tedbirler çok normal hudutlar içine sokulmuştur. Kaldı ki bizde aşırı sol gibi, aşırı sağ da vardır. Ve hangisinin azgın olduğu pek kestirilemez.

"Düşünülen temel haklar kanununun, vatandaş haklarından eser bırakmayan büyük bir huzursuzluk devri açmasından sakınınız..."

Bütün muhalefet basını ve tarafsız gazeteler bu tasarıya karşı büyük bir kampanya açtılar. Bunun üzerine hükümet, tasarıyı Meclis Genel Kurulu'na getirmekten vazgeçti ve "Temel Hak ve Hürriyetler Kanunu" yalnızca fırtınalar koparan bir tasarı olarak kaldı.

GAZETELER: 1960-1971 YILLARINDA

Gazeteciler 27 Mayıs'tan sonra birtakım haklar elde ettiler, kanunlarda basın özgürlüğünü sağlayacak değişiklikler yapıldı (ispat hakkı, yayın yoluyla işlenecek suçlar kanununun kaldırılması...), Basın İlân Kurumu kuruldu, v.b...

Fakat bunun yanı sıra da birtakım önlemler alındı. *Öncü* kapatıldı; *Tanin*'in çalışanlarından Aziz Nesin ve İhsan Ada tutuklandı; Tedbirler Kanunu çıkartıldı, v.b...

Yeni dönem işte böyle çelişkilerle başladı ve sonra iki yönde gelişti.

Yasal bakımdan basın geniş olanaklar elde etmişti ve basının gelişmesi için olumlu bir ortam hazırlanmıştı. Basının başının üstünde Demokles'in kılıcı gibi sallanan bazı kanun maddeleri yürürlükten kaldırılmış değildi ama, o özgürlük havası içinde savcılar bu maddeleri uygulayarak yeni kovuşturmalara yönelmiyorlardı. Yani, bu özgürlük havası bir bakıma bir hoşgörüye dayanıyordu. Demokrat Parti'nin basına karşı tuttuğu yolun kötü sonuçlarından ders almış olan Adalet Partisi yöneticileri, havayı gerginleştirecek olayları önlemeye çalışıyorlardı. Ülkenin koşulları da baskıcı yönetime hiç elverişli değildi. DP döneminde yasaklanmış her söz konuşulabiliyor, yazılabiliyordu artık. Bir bilinçlenme oluyordu aydın çevrelerde.

İşte bu ortam içinde sol basında büyük gelişmeler oldu. *Yön*'cüler ve *Ant*'çılar yeni bir hava getirdiler basına: Öte yandan Türkiye İşçi Partisi politik havanın değişmesinde büyük rol oynuyordu. TİP'çi yazarlar, çeşitli gazete ve dergilerde yeni görüş ve fikirleri savunmaya başladılar. Sol basın, Türkiye'nin tarihinde eşi görülmemiş bir zenginliğe kavuştu. Solun her rengi, her eğilimi vardı basında.

Bu özgürlük yasal temellere dayanmadığı için de tutarlı değildi. Sık sık çelişkiler ortaya çıkıyordu. Atatürk'ün Bursa Nutku yüzünden Çetin Altan'ın mahkemeye verilmesi, Şadi Alkılıç olayı, Babeuf çevirisi yüzünden açılan dava vb... Bunların sayısız örnekleri vardır.

1960'tan 1971 Mart'ına kadar uzanan dönemde günlük gazetelerde büyük gelişmeler oldu.

Düşünceye ve yoruma yer veren gazeteler geniş okuyucu kitlelerine seslenmeye başladı. Atatürk Devrimleri'ni destekleyen gazeteler bütün konulara ışık tutarak, politik ve ekonomik konularda yeni çözüm yolları öne sürdüler. *Cumhuriyet*'in tirajı 160 bine, *Akşam*'ınki 150 bine, *Milliyet*'inki de 200 bine yükseldi.

Bunun yanı sıra tutucu çevrelerce okunan *Tercüman* gazetesi de 300 binin üstünde baskı yaptı. Yoruma yer veren gazetelerin elde ettiği bu tirajlar daha önceki dönemlerde görülmüş şey değildi.

Öte yandan en büyük tiraj artışını, heyecanlı haber gazetelerinin sağladığı görüldü. *Hürriyet* ortalama 600 bin baskı yapıyordu. Haldun Simavi'nin Kasım 1968'de kurduğu *Günaydın*'ın tirajı o dönemde 350 bine yükseldi.

Baskı tekniklerinde çok büyük gelişmeler oldu. Günlük gazeteler ofset'e geçmeye başladılar. Resimlerin ve renklerin çekiciliği geniş kitleleri etkiledi, yeni tekniklerle basılan magazin ağırlıklı gazeteler

çok büyük tirajlara eriştiler. Bu gazetelerde yorum ve düşünce ikinci plana düştü.

Yine bu dönemin en önemli olaylarından biri gazetecilerin kültür ve eğitim düzeylerindeki yükselmeydi. Eski dönemlerde ortaokuldan, liseden ayrılanların basında iş bulabilmelerine karşılık, gazetecilik gittikçe sağlam bir meslek olma yoluna girdi ve yüksek öğrenim görmüş olanlar gazetelerde çoğunluğu sağladılar.

Gazetecilik eğitimi de ayrı bir önem kazandı. Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı olarak 1965'te Basın Yayın Yüksek Okulu kuruldu. İstanbul Gazetecilik Enstitüsü'ne ve gazeteci yetiştiren özel okullara her yıl yüzlerce öğrenci yazıldı.

Yine bu dönemde kurulan ve ilerideki dönemlerde büyük etkileri olacak bir olay da televizyondu. Televizyonun gelişmesi gazeteleri hem içerik, hem sayfa düzeni, hem de ilân gelirleri bakımından sonraki yıllarda geniş ölçüde etkiledi.

1960-1971 yıllarında dergicilikte de büyük gelişmeler oldu. Türk solunun bilinçlenmesini sağlayan *Yön* (1961-1967), *Devrim* (1969-1971) ve *Ant* (1967-1971) dergileri bu dönemde yayınlandı. (Bkz. Tematik Yaklaşımlar, Dergicilik)

Cumhuriyet

O dönemde *Cumhuriyet*'in yazı işleri müdürlüğünden Vecdi Kızıldemir, Kayhan Sağlamer, Erol Dallı gelip geçti. Havayı bulandıran bir olayı da vurgulamak gerekir. 1962'de gazetenin düzenlediği Yunus Nadi Armağanı "Makale Yarışması"nın birincisine verilecekti. Seçilen makaleler gazetede yayınlanıyordu. Bunlardan 47'ncisi Hikmet Alkılıç adlı bir kişinin yolladığı "Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizm" başlıklı yazıydı. 12 Aralık 1962'de çıkan bu yazıda savcılık "komünizm propagandası" gördü ve yazı işleri müdürü Kayhan Sağlamer ile makalenin yazarı, gerçek adı Şadi Alkılıç olan Hikmet Alkılıç tutuklandı. Şadi Alkılıç gençliğinde komünist bir eyleme katılmış, çok çekmiş, ezilmiş, sonra da pasif kalmaya karar vermiş, şair ruhlu eski bir Harbiyeli'ydi. Bir ara *Akşam*'da düzeltmenlik yapmıştı. *Cumhuriyet*'in ödül yarışması nedeniyle tutuklandığını görünce herkes çok şaşırdı.

Bu tutuklanma olayı, Nadir Nadi'nin kız kardeşleriyle eşlerinin büyük tepkilerine yol açtı. Bunun üzerine Nadir Nadi 20 Nisan 1963'te gazetede bir açıklama yayınlayarak "Bir süre için *Cumhuri-*

yet'in yönetimiyle hiçbir şekilde ilgilenmeyeceğini" bildirdi. Okuyucular gazetede neler olup bittiğini hiç bilmiyorlardı. Dört gün sonra gazetede yayınlanan başka bir haberde de Cevat Fehmi'nin *Cumhuriyet*'ten ayrıldığı açıklandı.

Bu ilk bunalım 20 ay sürdü, sonra hava yumuşadı, kardeş kavgası bitti ve Nadir Nadi 21 Aralık 1964'te gazeteye döndü.

O dönemde yazı işleri müdürlüğünde de önemli bir değişiklik olmuş, 1953'ten beri *Cumhuriyet*'in Ankara bürosunu yöneten Ecvet Güresin 1963'te genel yayın müdürlüğüne getirilmişti, 1970'e kadar da o görevde kaldı.

O yıllarda gazetede şu imzalar görünüyordu. İlhan Selçuk, Cihad Baban (M. Piri takma adıyla), Prof. Feridun Ergin, Yaşar Kemal, Hasan Ali Ediz, Melih Cevdet Anday, Cemal Hüsnü Taray, Prof. Cavit Orhan Tütengil, Doğan Nadi, Burhan Felek, Cahit Tanyol, İsmet Giritli, Mukbil Özyörük, Fikret Otyam, Şevket Süreyya Aydemir, Ergun Balcı, Sami Karaören, Oktay Kurtböke.

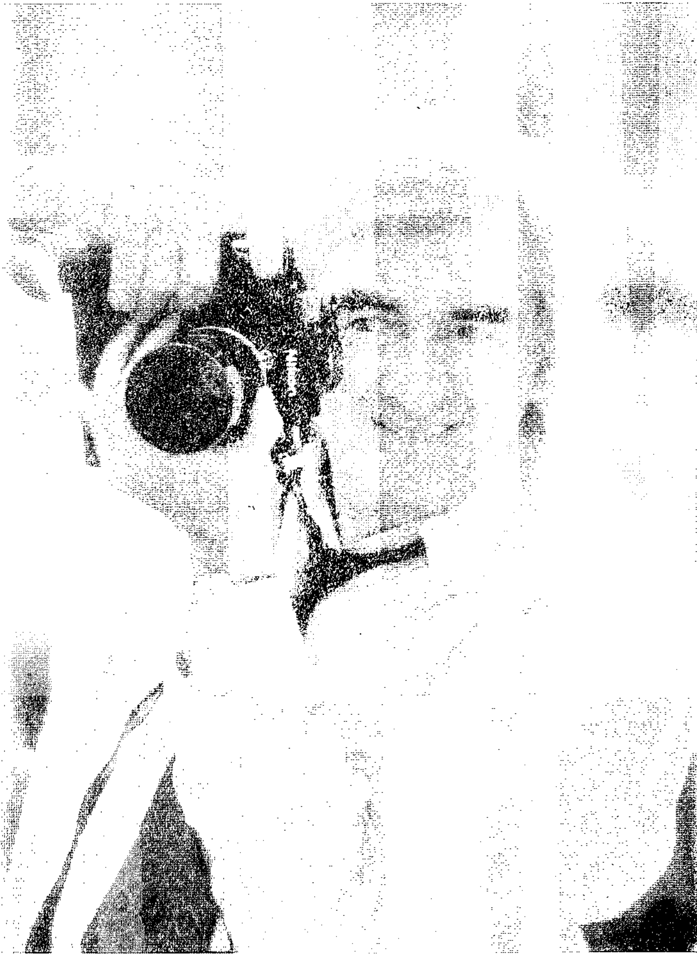
Nadir Nadi anılarında İlhan Selçuk'un 8 Nisan 1962'de *Cumhuriyet*'e girdiğini belirttikten sonra şöyle der:

"İlhan kısa sürede *Cumhuriyet*'in en çok okunan ve en beğenilen yazarlarından biri oldu. 12 Mart'a yaklaşan dönemlerde *Cumhuriyet* yeraltı ve yerüstü örgütlenmeleriyle Marxist kökenli tüm solcuların okudukları bir gazete haline gelmişti. 1962'ye kadar, ilk çıkışından itibaren 39 yıldır *Cumhuriyet*'in sayfalarında hiç görülmeyen bir şey oluyordu. *Cumhuriyet*, solcuların birbirleriyle iç haberleşme yaptıkları ve kamuoyuna mesaj ilettikleri bir gazete oldu. Solcular yayınladıkları gazete ve dergilerin ilânlarını ilk önce bize veriyorlardı. Nişan, nikâh, doğum, evlenme ve ölüm ilânları bizde çıkıyordu. Düzenledikleri bir miting ya da yürüyüşü, bir protestoyu, bir konferansı, bir paneli bizim sayfalarımız aracılığıyla duyuruyorlardı. Bu konumda yarı cahil ve bilinçsiz kitlelerin gözünde adımız, 'solcu gazete'ye, 'komünistlerin okuduğu gazete'ye çıkmıştı...

"Ama ben, sağcı gazete ve yazarların bize yönelttikleri töhmetleri ciddiye almıyor, 12 Mart darbecilerinin *Cumhuriyet*'e darbe vurabileceklerini hiç aklıma getirmiyordum..."

Akşam

Akşam 27 Mayıs 1960'tan önce kapanmıştı. Bir süre sonra Malik Yolaç, Adalet Partisi'nin kurucusu Ragıp Gümüşpala'yla ilişki kur-



▲ *Gökşin Sipahioğlu:* 1926'da İzmir'de doğdu. İstanbul'da Saint-Joseph Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi gördü. Mesleğe 1952'de *İstanbul Ekspres*'te spor yazarı olarak başladı. 1957'de *Yeni Gazete*'yi çıkardı. 1960'ta *Vatan*'ın Genel Yayın Müdürlüğü'ne atandı. Ama uzmanlık alanı gazete fotoğrafçılığıydı. Amacı, dünyayı dolaşarak sorunlu bölgelerden resimler çekmekti. Bu işi 1961'de Arnavutluk'tan başlattı. 1962'de *Hürriyet*'in resim sayfalarını hep ödül alacak resimlerle donattı. Küba'da çektiği resimler 45 Amerikan gazetesinde yayınlandı.

1969'da, 33 yıl sonra evleneceği Amerikalı gazeteci Phyllis Springer'la birlikte SIPA Press'i kurdu. Kısa süre sonra SIPA, dünyanın dört büyük fotoğraf ajanslarından biri oldu. Gökşin 2001'de SIPA'yı Sud Communication adlı büyük bir Fransız firmasına sattı ama SIPA'nın genel yönetmenliğini bırakmadı.



▲ ***Ali İhsan Göğüş:*** 1923'te Gaziantep'te doğdu. İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1947'de Gaziantep'te gazeteciliğe başladı. Sonra İstanbul'a gelerek *Tan, Milliyet, Dünya, Cumhuriyet, Ulus* ve *Tercüman*'da çalıştı. *Kim* dergisinde yazılar yazdı.

1950'li yıllarda Babıâli'nin en başarılı yazı işleri müdürlerinden biri durumundaydı. Yönettiği gazetelere büyük bir canlılık kazandırdı. Basında, Demokrat Parti iktidarına karşı muhalefetin en dinamik temsilcilerinin başında yer alıyordu.

1961-72 arasında Gaziantep milletvekilliği ve Turizm Tanıtma ve Devlet Bakanlığı yaptı. Her zaman İsmet İnönü'nün yanında yer aldı ve Bülent Ecevit CHP'de iktidarı elde edince partiden ayrıldı.

Resimde Ali İhsan Göğüş (soldan üçüncü), 1954'te *Dünya* gazetesini yönettiği günlerde Yekta Ragıp Önen, Samet Koçyiğit ve Salih Uygur'la bir toplantıda görünüyor. Üst köşede ise Ali İhsan Göğüş 2003'te.

▶ ***Adnan Menderes***: 1953'te Paris'te bir basın toplantısında. (Solda Hıfzı Topuz, Muharrem Nuri Birgi, İlhami Polatay ve Numan Menemencioğlu).

▶ ***İsmet İnönü gazetecilerle:*** İsmet Paşa muhalefet yıllarında her zaman gazetecilerle yakın dostluk ilişkileri kurdu. Tutuklananları cezaevlerinde ziyaret etti. Hapse girecek olanlara moral verdi. Resimde İnönü, Pulliam davalarından mahkûm olan *Vatan* gazetecisi yöneticileri Naim Tirali ve Selâmi Akpınar'ın arasında görülüyor.

▲ ***Walter Lippmann***: Amerikalı ünlü gazeteci Walter Lippmann 1949'da İstanbul'a gelmiş ve Gazeteciler Cemiyeti'nde bir basın toplantısı yapmıştı. (Ön sırada ayakta duranlar arasında soldan ikinci İbrahim Hoyi, üçüncü Burhan Felek, ortada Lippmann, yanında Selâmi Akpınar, sağ başta Mahmut Erhan; alt sırada soldan sağa Kadri Kayabal, Fethi Pirinççioğlu ve Abdi İpekçi).



◄ ***Ümit Deniz (1922-1975):*** Babıâli'nin en sevimli gazetecilerinden biriydi. Uzun yıllar *Hergün* ve *Milliyet*'te çalıştı. Polis romanları yazdı.



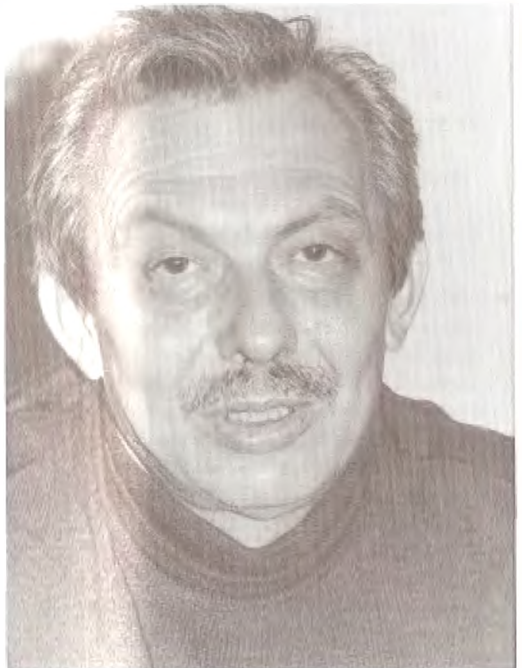
◄ ***Emil Galip Sandalcı (1922-1993):*** İstanbul İktisat Fakültesi'ni, Harvard ve Michigan Üniversitelerini bitirdikten sonra mesleğe 1956'da *Tercüman*'da başladı. *Vatan, Ulus, Yeni Sabah, Yeni Ortam* gazetelerinde çalıştı. Türkiye'nin Sesi Radyo Müdürlüğü ve TRT yönetim kurulu üyeliği yaptı. Gazetecilikte her zaman yürekli, dürüst ve ilerici davranışlarıyla büyük bir saygınlık kazandı.



► ***Abdi İpekçi (1929-1979)***: 1948'de Galatasaray'ı bitirdi. Hukuk Fakültesi'nde okuduktan sonra *Yeni Sabah*'ta gazeteciliğe başladı. *Yeni İstanbul*'da çalıştı. *İstanbul Ekspres*'te yazı işleri müdürlüğü yaptı. *Milliyet*'te Genel Yayın Müdürlüğü'ne getirildi. Aynı gazetede başyazar oldu. İstanbul Gazeteciler Sendikası Başkanlığı'nda bulundu. Uluslararası Basın Enstitüsü İkinci Başkanlığı'na seçildi. 1 Şubat 1979'da vurularak öldürüldü. Resimde 1949'da Beyoğlu muhabirliği yaparken Necati Zincirkıran'la görülüyor.



◄ ***İlhan Selçuk:*** 1925'te Aydın'da doğdu. Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Mesleğe 1952'de başladı. *Yeni İstanbul, Akbaba, Taş, Karikatür* dergilerinde, *Akşam, Tanin, Vatan* ve *Ulus* gazetelerinde yazdı. Sonra *Cumhuriyet*'e geçti. Nadir Nadi ve Berin Nadi'nin ölümlerinden sonra Cumhuriyet Vakfı adına gazetenin imtiyaz sahibi oldu. "Pencere" başlıklı köşe yazıları her zaman çok geniş yankılar uyandırdı. İlhan Selçuk, Çetin Altan, Aziz Nesin, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Uğur Mumcu ve daha birkaç yazarla birlikte Türk basınının sosyal demokrat kanadını oluşturan gazetecilerinden biri oldu.



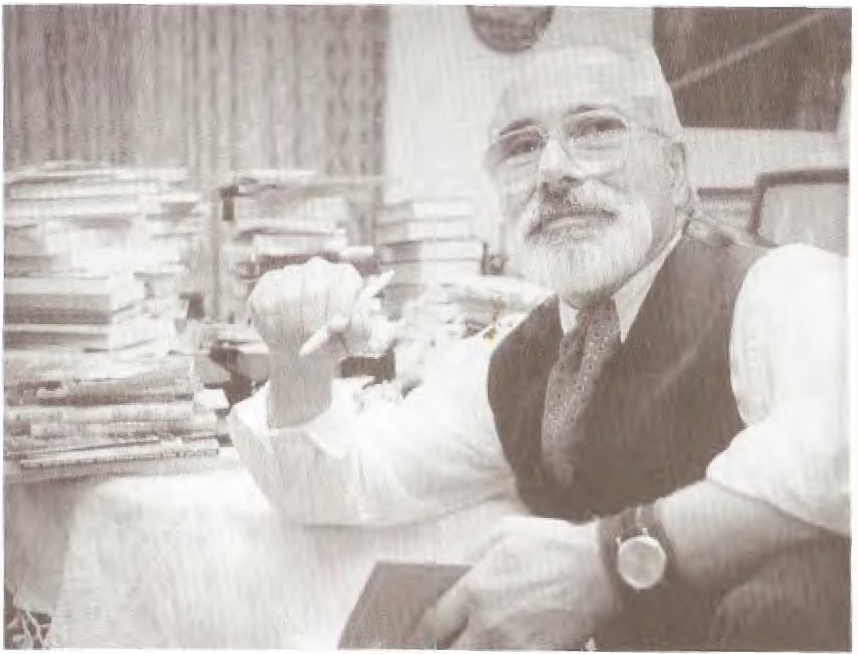
► ***Çetin Altan:*** 1927'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray'ı ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra mesleğe 1946'da *Ulus* gazetesinde başladı. İstanbul'da *Yeni Gazete, Akşam, Milliyet, Hürriyet, Güneş* ve *Sabah*'ta çalıştı. TİP'ten milletvekili seçildi. Heyecanlı yazılarıyla gençliği peşinden sürükledi. Sol basının en sevilen yazarlarından biri oldu.



◂ ***Orhan Koloğlu:*** 1929'da Konya'da doğdu. Galatasaray'ı bitirdi. Strasbourg Üniversitesi'nde Yüksek Lisans yaptı. *Son Saat, Yeni İstanbul, Milliyet, Akşam, Hürriyet* ve *Aydınlık*'ta çalıştı. Yıllar boyu yazı işleri müdürlüğü ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü yaptı. Basın tarihi konularında birçok araştırma ve değerli kitapla yazdı.



▸ ***Hasan Pulur:*** 1932'de İstanbul'da doğdu. Mesleğe *Son Saat*'te muhabir olarak başladı. *Yeni İstanbul, Vatan, Havadis, Milliyet, Akşam, Hürriyet* ve *Güneş*'te çalıştı. Çok sevilen ve okunan bir köşe yazarı olarak geniş kitlelere seslenmesini bildi ve halkın sorunlarını yazılarına başarıyla yansıttı.



▲ ***Emre Kongar:*** 1941'de İstanbul'da doğdu. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye ve İktisat Bölümü'nden sonra Michigan Üniversitesi Sosyal Çalışma Yüksek Okulu'nu bitirdi. Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyal Çalışma Yüksek Okulu'nu kurdu ve buraya müdür olarak atandı. 1981'de profesör oldu. 15 Şubat 1983'te, askeri rejimin üniversitedeki uygulamalarını protesto etmek amacıyla üniversiteden istifa etti.

1983-1987 yıllarında *Hürriyet* gazetesinde danışmanlık yaptı. 1992'de Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı'na atandı ve bu görevini Kasım 1995'e kadar sürdürdü.

Bir süre sonra *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığına başladı. Onun ardından da gazetenin danışmanlığına atandı. Medya ve kültür konularında araştırmalar yaptı, kitaplar yayınladı, ödüller aldı, televizyon programlarını yönetti ve bu alanda çok büyük bir saygınlık kazandı.

▶ ***Abdi İpekçi, Hıfzı Topuz ve Selâmi Akpınar***: 1950'de Beyoğlu muhabirliği yıllarında bir röportaj sırasında.

▶ ***Russell Dorr ve Beyoğlu muhabirleri***: Beyoğlu muhabirleri büyük otellerde kalan yabancılarla, Yeşilköy Havaalanı'na gelenlerle ya da Galata Yolcu Salonu'nda rastladıkları ünlü kişilerle konuşur, demeç alırlardı. O dönemdeki Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Russell Dorr da gazetecilerin peşinde koştukları kişilerden biriydi. Resimde soldan sağa *Yeni İstanbul* yazarı Hikmet Saim, AA.'dan Cevdet Bereket, *Akşam*'dan Hıfzı Topuz, *Vatan*'dan Selâmi Akpınar ve Russell Dorr görülüyor.



◄ *Çetin Emeç (1935-1990):* Galatasaray'ı, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra babası Selim Ragıp Emeç'in gazetesi *Son Posta*'da çalışmaya başladı. *Son Posta* 1962'de kapanınca *Ses* ve *Hayat* dergilerinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Oradan *Hürriyet*'e, sonra *Milliyet*'e geçti, daha sonra yine *Hürriyet*'e döndü. Çok başarılı bir genel yayın müdürüydü. 7 Mart 1990 sabahı gazeteye gitmek için evinden çıkıp arabasına binerken iki kiralık katil tarafından öldürüldü.

▲ ***Nezih Demirkent (1930-2001):*** Haydarpaşa Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra mesleğe 1950'de *Son Saat* gazetesinde başladı. *Yeni Sabah, Yeni Gazete* ve *Hürriyet*'te çalıştı. *Dünya* gazetesinin sahibi oldu. 1982'den 1992'ye kadar Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığını yaptı ve Cemiyet'e büyük bir güç kazandırdı.





◄ ***İhsan Ada (1921-1988):*** Rodos'ta doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Mesleğe 1943'te *Vatan*'da başladı. *Halkçı, Ulus, Tanin, Ekspres, Yeni Ekspres, Yeni Tanin*'de çalıştı. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın tüzüğünün hazırlanmasında önemli katkıları oldu. Milletvekilliği yaptı. Yaşamının son yıllarını Haydarpaşa'da bir otel odasında geçirdi.

▼ ***Nail Güreli :*** 1932'de İstanbul'da doğdu. Mesleğe 1952'de *Hizmet* gazetesinde muhabir olarak başladı. *Son Posta, Son Telgraf, Tan, Akşam, Vatan, İkdam,* Hürriyet Haber Ajansı, *Hürriyet, Güneş* ve *Milliyet*'te çalıştı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Sendikası yarışmalarında 12 ödül kazandı. 1959'da yılın gazetecisi seçildi. Türkiye Gazeteciler Sendikası başkanlığı yaptı. 1994'te Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı'na getirildi ve bu görevini Nisan 2001'e kadar sürdürdü. Basın özgürlüğünün ve mesleğin saygınlığının korunmasında yoğun uğraş verdi.



◄ ***Metin Toker (1924-2002):*** İstanbul'da doğdu. Galatasaray'dan sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni ve Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. Gazeteciliğe, liseden hemen sonra 1943'te, *Cumhuriyet*'te başladı. Bir süre *Zafer*'de çalıştı. Sonra da haftalık *Akis*'i çıkardı. İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü'yle evlendi ve Ankara'ya yerleşti. *Akis,* Türkiye'de siyasal dergicilik alanında bir dönemin başlangıcı sayılır. Yüksek tirajlara ulaştı. *Akis,* Demokrat Parti çevrelerinin büyük saldırılarıyla karşılaştı ama birçok gazeteci için bir okul oldu. Metin Toker, günün birinde *Akis*'in düşüşe geçtiğini görünce dergiyi kapattı ve ölümüne dek yazılarını *Milliyet*'te sürdürdü. Resim Metin Toker Kore'de savaş muhabirliği yaparken görülüyor.



◄ ***Metin Toker :*** 1942'de Galatasaray'da son sınıftayken.

► ***TGC Yönetim Kurulu:*** 1965'te Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu: (Soldan sağa) Nuyan Yiğit, Selâmi Akpınar, Halit Kıvanç, Kadri Kayabal, Burhan Felek (Başkan), Erol Simavi, Mustafa Yücel (Genel Sekreter), Recep Bilginer ve Faruk Demirtaş.

Demirel ve TGC Yönetim Kurulu: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu, 27 Ocak 1971'de Ankara'da Başbakan Süleyman Demirel'i ziyaret ederek kendisine İstanbul gazetecilerinin dileklerini bildirdi. İşte o ziyarete katılanlar: (Soldan sağa) Selâmi Akpınar, Recep Bilginer, Burhan Felek, Süleyman Demirel, Kadri Kayabal, Basın Yayın Genel Müdürü, Mustafa Yücel ve Şemsi Kuseyni.





◄ ***Mustafa Ekmekçi (1927-1997):*** Gazeteciliğe Konya'ya bağlı Ilgın ilçesinde başladı. İlk yazıları Konya'da *Öğüt* gazetesinde yayınlandı. Sonra *Ulus, Yeni İstanbul, Öncü, Milliyet, Yeni Ortam,* Türk Haberler Ajansı, *Yankı* ve *Cumhuriyet*'te çalıştı. Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin başkanlığını yaptı. Sosyal ve siyasal konulara her zaman devrimci bir açıdan yaklaşarak solcu çevrelerde büyük saygı ve sevgi yarattı.



► ***Doğan Hızlan:*** 1937'de İstanbul'da doğdu. Pertevniyal Lisesi'ni bitirdikten sonra hukuk öğrenimi yaptı. Gazeteciliğe 1954'te *Forum*'da başladı. *Yeni Edebiyat, Cumhuriyet, Yeni Gazete* ve *Hürriyet*'te sanat eleştirileriyle tanındı. Yıllar boyu *Gösteri* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. Açık oturumlar düzenledi ve sanatsal panellere katıldı. Geniş genel kültürü, edebiyat ve müzik bilgisiyle okuyucuları etkiledi. 1990'lı yılların sonlarında *Hürriyet* gazetesi Yayın Danışmanlığı'na getirildi.



▲ ***Orhan Erinç:*** 1936'da İstanbul'da doğdu. Mesleğe 1957'de *Son Posta*'da muhabir olarak başladı. *Yeni Sabah, Cumhuriyet, Gece Postası,* Türk Haberler Ajansı, *Güneş* ve *Cumhuriyet*'te çalıştıktan sonra 1993'te *Cumhuriyet*'e döndü. Ertesi yıl da genel yayın müdürü oldu. Uzun yıllar Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nde yönetim kurulu üyeliği ve genel sekreterlik yaptıktan sonra 2001'de başkanı oldu.

◄ ***Turgay Olcayto:*** 1937'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Mesleğe 1961'de *Son Posta*'da başladı. *Yeni İstanbul* ve TRT'de görev aldı. 1998'de Türkiye Gazeteciler Cemiyeti genel sekreterliğine atandı.

▲ ***Ragıp Duran:*** 1954'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Fransa'da hukuk eğitimi gördü. Gazeteciliğe 1978 yılında *Aydınlık* gazetesinde başladı. *Hürriyet, Cumhuriyet, Nokta, Özgür Gündem'*de muhabirlik yaptı. Agence France Presse (AFP), *Libération* ve Londra'da BBC'de çalıştı.

1980 yılında *Afgan Direnişçileriyle* adlı kitabı yayınlandı. Medya eleştirisi konusunda yayınlanmış üç kitabı var: *Apoletli Medya, Burası Dünya Polis Radyosu* ve *Medyamorfoz.* Çağdaş Gazeteciler Derneği, Türkiye Yayıncılar Birliği, Gazeteciler Meclisi, Nureddin Zaza (Paris Kürt Enstitüsü) ve Human Rights Watch (New York) Basın Özgürlüğü ödüllerine layık görüldü. Bağımsız İletişim Ağı BİA'da medya eleştirileri yazdı.

Halen, Galatasaray ve Kocaeli üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalışmakta.



▲ ***Mehmet Barlas:*** 1942'de Ankara'da doğdu. Mesleğe 1960'ta, babası Cemil Sait Barlas'ın çıkardığı *Son Havadis'*te başladı. *Cumhuriyet, Günaydın, Milliyet, Güneş, Sabah* ve *Yeni Şafak'*ta çalıştı. 1974-75 döneminde TRT'de İsmail Cem ve Hıfzı Topuz'la birlikte görev aldı. Haber dairesini yönetti.

du. Bunun sonucu olarak da Ekim 1961 seçimlerinde İstanbul'da AP listesinden bağımsız aday gösterildi ve seçildi. Aralık 1963'te İsmet İnönü'nün kurduğu üçüncü CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti'nde okul arkadaşı Metin Toker'in desteğiyle Gençlik ve Spor Bakanlığı'na getirildi.

Akşam 1962'de Ankara'da basılan ilk İstanbul gazetesi oldu. Yolaç ertesi yıl İzmir'de de *Akşam*'ı basmaya başladı ama, Dinç Bilgin'in bayileri örgütleyerek direnmesi üzerine, İzmir baskısı tutmadı. Yurtdışında gazete basma işini de ilk *Akşam* başlattı.

Akşam o yıllarda Talât Aydemir ve Prenses Süreyya'nın anılarıyla önemli tiraj aldı. "Her okuyucuya ikramiye" kampanyasıyla da lotaryacılığın ilk örneklerini verdi.

Tirajı 200 bine ulaşan *Akşam* 1965'te çöküşe geçti. Gazetenin masrafları artmış ve yazarların sol eğilimleri yüzünden reklam gelirleri azalmıştı. Malik Yolaç ne sağdaydı, ne solda. Apolitikti. Ama *Akşam* ona rağmen sola yönelik bir politika izlemiş, Malik de buna katlanmasını bilmişti. Ne var ki gazete parasal güçlükler nedeniyle teknolojik gelişmelere ayak uyduramıyordu. Yolaç sonunda 1971'de *Akşam*'ı Türk-İş'e satmak zorunda kaldı. Türk-İş ancak bir yıl dayanabildi ve gazeteyi başkasına devretti. *Akşam* bir süre de bayilere dağıtılmadan, resmî ilân alan bir gazete olarak yayınlandı ve 9 Ocak 1982'de kapandı.

1994'te *Akşam* adıyla yeni bir gazete çıkartıldı. Mehmet Ali Ilıcak'ın yayınladığı bu gazetenin, eski *Akşam*'la adından başka hiçbir benzerliği yoktu. *Akşam*'ın, "Her okuyucuya televizyon veriyoruz," diye başlattığı kampanya, sonradan gazete fiyatının aşırı ölçüde artırılması nedeniyle büyük gürültüler yarattı.

Hürriyet

Hürriyet 1960 yılına 257 bin tirajla girdi. Gazetenin sahibi Erol Simavi olarak görünüyordu. Yazı İşleri Müdürü Tahsin Öztin ve Genel Yayın Müdürü de Selçuk Çandarlı'ydı. Bir süre sonra Necati Zincirkıran ve daha sonra da Tahsin Öztin yazı işleri müdürlüğüne getirildi. Ankara bürosunu Emin Karakuş yönetiyordu. Gökşin Sipahioğlu ilginç fotoğraflarıyla gazeteye büyük bir canlılık kazandırıyordu. Eşref Şefik, Memduh Yaşa, Besim Üstünel, Yaşar Gürbüz, Vakur Versan, Cüneyt Arcayürek de çarpıcı yazılarla gazeteye renk katıyorlardı. O yıllarda *Yeni Sabah*, *Hürriyet*'le amansız bir mücadeleye giriş-

ti. Bu dönemde İlhan Turalı, Ferhan Devekuşuoğlu, Yüksel Baştunç, Aydoğan Önel de yazı işleri müdürlüğü yaptılar. Gazetenin tirajı

1968'de 780 bine ulaştı.

1969'da da pazar ekleriyle tirajı 970 bine yükseldi. Millî Birlik Komitesi eski üyelerinden Orhan Erkanlı da bu dönemde idare müdürlüğü görevine getirildi.

Milliyet

1960-1971 döneminde *Milliyet* en parlak yıllarını yaşadı. Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçi gazeteyi başarıdan başarıya ulaştırıyordu. Spor servisinin başında Namık Sevig, magazin bölümünde de Halit Kıvanç vardı. Ulunay, Çetin Altan, İlhami Soysal, Bedirhan Çınar, Sami Kohen, Ömer Sami Coşar, Hasan Yılmaer, Turhan Aytul, Ümit Deniz, Doğan Heper, Ali Gevgilili, Hasan Pulur gazetenin en okunan yazarlarıydı. Mümtaz Soysal, Talat Halman, Refik Erduran, Kemal Bisalman, İsmail Cem, Metin Toker, Burhan Felek, Bülent Ecevit ve Tarık Dursun da kadroda yer almışlardı.

Günaydın

Sedat Simavi'nin ölümünden uzun bir süre sonra 1968'de küçük oğlu Haldun Simavi *Hürriyet*'ten ayrılarak Veb Ofset'in başına geçti ve 26 Kasım 1968'de *Günaydın*'ı çıkarttı.

Haldun Simavi babasının yanında yetişmiş, Amerika'da eğitim görmüş bir gazeteciydi. Necati Zincirkıran'a göre Haldun Simavi, "Ortalarda görünmekten, hakkında konuşulmasından hoşlanmayan, içine kapalı, ama dünyaya açık, geniş ufuklu bir gazeteciydi. Babıâli'nin efsane adamıydı."(2)

Haldun Simavi yenilik getirmek istiyordu Babıâli'ye. Neydi Haldun'un kafasındakiler? Metin Münir bu konuda şöyle diyor:

"Amerika stili sansasyonel gazeteciliği ve ofset baskı tekniğini Türkiye'ye Haldun Simavi getirdi. Seks ve çıplaklık en önemli payandalarıydı. Bu anlamda onun gazeteleri basında seks ve çıplaklığın sembolüydü. Haberin doğru olması değil, ilginç olması önemliydi. Simavi'nin gazeteciliğinde cüretkârlık ve ataklık vardı. Bulduğu formüller doğru olacak ki, aktif gazetecilik yaptığı yıllar arasında çı-

---

(2) Necati Zincirkıran, "Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu", *Sabah*, 19 Ağustos 1994.

kardığı *Günaydın, Tan* ve *Gırgır* yenilenmesi zor satış rekorları kırdılar."(3)

Aziz Nesin de Haldun Simavi için şöyle demiştir:

"Gazeteciliği biraz bildiğimi sanıyordum. Ama o yenilikleri ilk kez *Günaydın*'da gördüm. *Günaydın* benim hiçbir zaman satacağına inanmadığım bir gazeteydi. Çok yanıldım. Gazetenin ilk sayısı çıktığı zaman Haldun Simavi'ye gittim. 'Bu gazete batar,' dedim. O da bana, '80 bin satsın, yeter,' dedi. Hangi 80 bin? Başlangıçta 80 bini zor sattı ama kupon yayınlamaya başlayınca tirajı 350 bini buldu."(4)

Kadroda şu gazeteciler yer alıyordu: Necati Zincirkıran, Aziz Nesin, Celalettin Çetin, Ertuğrul Akbay, Ergin Konuksever, Gündüz Sergengeçti, Yurdaer Acar...

Gazetenin birinci sayfasında çarpıcı resimler ve magazin haberlerine ağırlık veriliyordu.

Tercüman

27 Mayıs Devrimi'nden sonra *Tercüman*'da çalışanlar patrona başkaldırdılar. Yedi-sekiz aylık bir direnişten sonra gazetede çalışanlar Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan bir binbaşıyı gazeteye çağırarak durumu anlattılar. Binbaşı gazetecilere hak verdi ve gazete, çalışanların yönetimine geçti. Semih Balcıoğlu imtiyaz sahibi oldu ve 11 Ekim 1961'de gazete yeni bir yayın dönemine girdi.(5)

O sırada gazeteciler kendilerine parasal destek olacak birini arıyorlardı. Kemal Ilıcak'ı buldular. Ilıcak o yıllarda Esnaf Dernekleri'nin sahibi olduğu *Türkiye Birlik* adlı haftalık gazeteyi çıkarıyordu. 30 bin liraya gazeteyi satın aldı.

Tercüman Adalet Partisi'nin ve özellikle Süleyman Demirel'in sözcüsü durumuna geldi.

Kemal Ilıcak, kısa dönemde işlerini büyüterek önemli bir işadamı olarak tanındı.

Tanin

Hüseyin Cahit Yalçın'ın yayınladığı *Tanin* gazetesinin kapanışından 14 yıl sonra, Mart 1961'de *Tanin* adıyla yeni bir gazete çıkartıldı.

---

(3) Metin Münir, *Sabah Olayı*, s. 88.
(4) Demirtaş Ceyhun, *Babıâli'nin Şu Son Kırk Yılı.*
(5) Celalettin Çetin, *İşte Babıâli.*

Gazetenin imtiyaz sahibi Kasım Gülek, yazı işleri müdürü *Vatan*'ın eski yazı işleri müdürlerinden Hatay eski milletvekili İhsan Ada'ydı.

Kadroda şu yazarlar yer alıyordu. Aziz Nesin, Melih Cevdet Anday, Abdülbaki Gölpınarlı, Nevzat Üstün, Behçet Kemal Çağlar, Şahap Balcıoğlu, Oktay Verel, Raşit Aşçıoğlu, Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Kemal, Orhan Kemal.

Tanin'in devrimci bir çizgide yayın yapması kuşkulara yol açmış ve "Derin Devlet" 18 Mayıs 1961'de İhran Ada ile Aziz Nesin'in göz altına alınmasına karar verilmiştir.

Bu olaydan beş buçuk ay sonra da, 23 Kasım 1961'de ufak bir açıklamayla gazetenin kapandığı bildirildi.

Dünya

1960-1971 döneminde *Dünya* Bedii Faik'in yönetimindeydi. Falih Rıfkı Atay da başyazarlığını sürdürüyordu. Atay bir enfarktüs geçirdi. Sağlığı artık sürekli çalışmaya el vermiyordu. Tüm hisselerini Bedii Faik'e satarak gazeteden çekildi. 20 Mart 1971'de İstanbul'da 77 yaşında öldü.

Yeni Sabah

1960'lı yılların başlarında gazetenin imtiyaz sahibi yine Safa Kılıçlıoğlu, yazı işleri müdürü de Nezih Demirkent'ti. Safa Kılıçlıoğlu 27 Mayıs Devrimi'nden sonraki olaylardan çok etkilenmişti. "Fikir İşçileri Kanunu" diye adlandırılan "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetleri Tanzim Eden Kanun"un 4 Ocak 1961'de 212 sayılı kanunla değiştirilmesine büyük tepki gösterdi. Bu kanun işverenlere yeni yükümlülükler getiriyordu. Basın İlân Kurumu'nun kurulmasını öngören ve 2 Ocak 1961'de yayınlanan 195 sayılı Kanunu da Kılıçlıoğlu çok kötü karşılamış ve, "Bu kanunlardan sonra artık Türkiye'de gazetecilik yapılamaz," demişti. 11-13 Ocak 1961'de gazete patronlarının üç gün gazete çıkartmamalarında Kılıçlıoğlu başrolü oynamıştı.

Sonunda Kılıçlıoğlu bu işlerden bıktı ve 30 Haziran 1964'te gazetesini kapattı. Kılıçlıoğlu *Yeni Sabah*'ın kapanışını şöyle anlatır: "O tarihlerde Türkiye'nin hiçbir müessesesinde –AP ve AA dahil– telex ve telefoto yoktu. *Yeni Sabah* dünyanın en modern aletleriyle çalışıyordu. Gazete kapandığında Türkiye'de alıcısı hiçbir gazetede bulunmadığından, telex ve telefotoyu Tahran'a sattık. 30 Haziran 1964 gü-

nü, yani gazetenin tatil edildiği gün, bütün arkadaşlarla kucaklaşarak gözyaşları arasında veda ettik. O güne kadar Türkiye'de kapanmış da çalışanlarına muntazam kıdem tazminatı vermiş hiçbir gazete yokken biz kıdem tazminatlarını kuruşuna kadar ödedik."[6]

Gazete kapandıktan sonra Safa Kılıçlıoğlu haftalık *Meydan* dergisini çıkardı, sonra da Hakkı Devrim ve Nezihe Araz'la birlikte *Meydan Larousse*'u yayınladı.

Yeni İstanbul

1960'lı yılların başında gazetenin yazı işleri müdürü İlhan Bardakçı'ydı. Muzaffer Sosyal, Fikret Adil de yazılarını sürdürüyorlardı. Orhan Koloğlu bir süre Yazı İşleri Müdürlüğü yaptı. Tevfik Rüştü Aras da zaman zaman başyazılar yazdı.

Gazetede Vecdi Bürün, Necip Fazıl Kısakürek, Refik Halit Karay, Arif Nihat Asya, Halide Nusret Zorlutuna ve Tarık Buğra'nın yazıları çıkıyordu.

Yine o yıllarda gazete birkaç kez sahip değiştirdi: Habib Edip Törehan gazeteyi sattı. *Yeni İstanbul*'un sahibi olarak önce Gökhan Evliyaoğlu'nun, sonra Taha Akburak'ın, daha sonra Yavuz Uzan'ın adları görüldü.

1968'de Hasan Yılmaer, Ömer Sami Coşar, Kurtul Altuğ, Nail Güreli kadroya katıldılar.

1970'de gazete magazin ağırlıklı bir kimlik kazandı. Gazeteyi 1950'nin sonlarında, o zamana kadar basın çevrelerinde hiç adı duyulmamış müteahhit Kemal Uzan satın almıştı. Genel Yayın Müdürü Yavuz Uzan, müessese müdürü Mehmet Uzan, yazı işleri müdürü Renda Poğda oldu. Cemal Kutay, Teoman Erel, Nezihe Araz ve Ratip Tahir Burak da kadroya girdiler.[7]

Son Havadis

Ankara'da kurulan *Son Havadis* gazetesi, 1960'da İstanbul'a taşındı ve 27 Temmuz 1960'ta ilk sayısı yayınlandı. Gazetenin ilkesi "sosyal güvenlik"ti.

Kadroda şu isimler yer aldı: Sabahattin Selek, Şahap Balcıoğlu, Aziz Nesin, Mehmet Seyda, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Halûk Ak-

(6) Safa Kılıçlıoğlu'nun Demirtaş Ceyhun'a mektubu, 5 Mart 1985.
(7) Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 249.

gün, Mehmet Barlas, Hami Tezkan, Peyami Safa, Gökhan Evliyaoğlu, Ali Fuat Başgil, Orhan Seyfi Orhon, Mümtaz Faik Fenik, Cevdet Perin, Mehmet Ali Yalçın, Tekin Erer, Hikmet Saim, İlhan Bardakçı...

Cemil Sait Barlas'ın 1964'te Hendek'te bir araba kazası sonucu ölmesi gazete için büyük bir darbe oldu. Ama bir süre sonra *Son Havadis* yine yayınını sürdürdü. 1969'da Mithat Perin genel yayın müdürlüğüne getirildi. Baş yazıları Mümtaz Faik Fenik yazdı. Eski bakanlardan Ruknettin Nasuhioğlu, Tahir Kutsi Makal, Abdullah Uraz, Ragıp Şevki Yeşim, Sedat Ağralı da kadroda yer aldılar.

Ulus (Ankara)

1960'ta başyazılarını Yakup Kadri Karaosmanoğlu yazıyordu. Bir süre sonra onun yerini Cihat Baban aldı. Bülent Ecevit'in de köşesi vardı. Faruk Güvenç, Fikret Otyam, Özcan Ergüder ve Namık Zeki Aral'ın da yazıları çıkıyordu.

1961'de CHP genel sekreterliğine getirilmiş olan İsmail Rüştü Aksel *Ulus*'un sahibi durumuna geldi. Genel yayın müdürü Seyfettin Turhan oldu. Ratıp Tahir Burak'ın da yarım sayfa boyu siyasal karikatürleri çıktı.

Bir süre sonra Beyhan Cenkçi ve Ülkü Arman, İbrahim Cüceoğlu, Fikret Ekinci, Yurdakul Fincancıoğlu, Ali İhsan Göğüş, Şinasi Nahit Berker, Besim Üstünel, Sadun Tanju, Erdoğan Tamer ve Altan Öymen de sütun sahibi oldular.

Haber (Ankara)

Haber 1958 sonlarında Ankara'da DP'yi tutan bir gazete olarak çıktı. 5 Eylül 1965'te de İstanbul'da tekrar yayınlanmaya başlandı. Bu kez sahibi ve kurucusu Mehmet Ali Yalçın'dı. Kayhan Türkçü yazı işleri müdürlüğüne getirildi. Başyazıları Bahadır Dülger yazıyordu. Sabri Esat Siyavuşgil, İlhan Bardakçı, Tarık Buğra, Atıf Sakar ve Mehmet Seyda da kadroya alındılar.

Gazete 1977 sonlarında yayınına son verdi.

Öncü

26 Ağustos 1960'da Ankara'da çıkmaya başladı. Genel Yayın Müdürü Altan Öymen'di. Kadroda şu yazarlar yer aldı: Müşerref Hekimoğlu, Aydın Yalçın, Erdoğan Tokatlı, Öcal Uluç, Erol Ülgen, Mete

Akyol, Mustafa Ekmekçi, Güneş Tecelli, Hıncal Uluç, Selçuk Altan ve Örsan Öymen.

Öncü 1962'de kapandı.

Vatan

1960'ta Ahmet Emin Yalman *Vatan*'dan ayrıldıktan bir süre sonra gazete Naim Tirali ve Cemal Reşit Eyüboğlu'nun yönetimine girdi. Naim Tirali 1962'de milletvekili seçilince gazeteyi Ankara'ya taşıdı, ama *Vatan* Ankara'da barınamadı, yeniden İstanbul'a getirildi.

O dönemde gazetenin başyazarı Nizamettin Nazif'ti. Hesapsız masraflara girişen Nizamettin Nazif gazeteyi büsbütün çıkmazlara soktu. O yılların unutulmayan bir olayı da Nizamettin Nazif'in İzmir Fuarı için çıkartacağı bir ilâveye ilân toplamasıdır. Sovyetler Birliği'nden alınan ilân, *Vatan*'ın ekinde çekiçli oraklı bir kapak olarak yayınlanınca kıyametler koptu. Konu Meclis'e getirildi ve *Vatan* yıprandı.

Naim Tirali yıllar sonra *Vatan*'ın çöküşü hakkında şöyle demiştir: "Türkiye'nin büyük sermayeye ve geniş iş deneyimine dayanan bir döneme girmesiyle *Vatan*'ın görevi sona ermiştir. Ahmet Emin Yalman'dan başarılı bir işadamlığı beklenemezdi. Daha sonra *Vatan*'ı yıllarca tek başına sürdürmek zorunda kalışım da benim iş alanında ne denli beceriksiz olduğumu gösterir."

Bu çöküntü döneminde Yalman, anılarını yazdı ve 19 Aralık 1972'de yaşama veda etti.

VIII

12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve Dikta

(1971-1983)

12 Mart 1971'den önceki günlerde ve aylarda Türkiye bunalımlı bir hava içindeydi. Ülkede sosyal ve ekonomik bir düzensizlik vardı, Anayasanın öngördüğü devrimler yapılamıyordu. Fiyatlar yükseliyor, eşitsizlik artıyordu. İşyerlerinde sık sık grevler oluyor, işyerleri işgal ediliyor, işçiler işten çıkartılıyor, polisle işçiler arasında çarpışmalar oluyordu. Gençler boykot kararları alarak derslere girmiyor, fakülteleri işgal ediyorlar, üniversiteler kapatılıyor, polisle öğrenciler arasında kanlı çarpışmalar oluyor, yüzlerce öğrenci tutuklanıyor ve hükümet gençlik olaylarına çözüm getiremiyordu. Bunun yanı sıra ülkücü gençler, solcu öğrencilerin düzenledikleri toplantıları ve öğrenci lokallerini basıyorlar ve yine kanlı olaylar çıkıyordu. Aşırı solcu gençler de çeşitli eylemlere girişerek adam kaçırıyor, banka şubelerini ve işyerlerini basıyorlardı. ODTÜ bir savaş alanına dönmüş, güvenlik kuvvetleriyle öğrenciler arasındaki çarpışmalarda 1 kişi ölmüş, 32 kişi yaralanmıştı. ODTÜ zırhlı birliklerce kordon altına alınmış, helikopterler ve askeri keşif uçakları üniversiteyi denetim altına almıştı. Amerikan Büyükelçiliği önünde bir toplum polisi vurulmuş, Edirnekapı'da 2 toplum polisi kurşunlanmıştı...

Hükümet bu karışıklıkları önleyecek güçte değildi. İş çevreleri güvensizlik içinde oldukları için hükümete karşı bir tutum almışlardı. Orduda da huzursuzluklar artmış ve çeşitli gruplar darbe hazırlıklarına girişmişti. Bu gruplardan biri, bazı devrimci üniversite profesörleri ve gazete yazarlarıyla da işbirliği yapıyordu. Bu grupta yer alan yazarlar arasında şu adlara rastlanıyordu: İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu. Ama orduda ağırlığı olanlar, profesör ve yazarlarla işbirliği yapan bu grubu

son dakikada dışladılar ve 12 Mart darbesi onların yönetiminde yapıldı.

Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzalayıp Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sundukları muhtırada şöyle deniyordu:

"Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürmüştür.

"Türk Milletinin sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetler'in bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla, meclislerimizde değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

"Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silâhlı Kuvetleri, komutanların kendisine vermiş olduğu görevi yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya ele almaya kararlıdır."

Bu muhtıranın duyurulması üzerine Başbakan Süleyman Demirel, derhal görevinden istifa etti. Ve bu olay coşkuyla karşılandı. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), Devrimci Avukatlar Derneği, Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı, Üniversite Asistanlar Derneği, Türk-İş ve DİSK gibi örgütler Ordu'nun işe karışmasını destekleyen bildiriler yayınladılar.

CHP genel başkanı İsmet İnönü süratle yeni seçimlere gidilmesini istedi. Parti Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise görevinden istifa ederek Muhtıra'ya karşı olduğunu belirtti. TİP de Muhtıra'ya karşı olduğunu açıkladı.

Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Nihat Erim, 76 kişinin katılmadığı Meclis'te, Ecevit grubunun karşı oylarına rağmen güvenoyu aldı (8 Nisan 1971).

Aradan üç hafta bile geçmeden 11 ilde Sıkıyönetim ilân edildi (27 Nisan 1971).

Artık sıra basına gelmişti. Önce *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri

10 gün süreyle kapatıldı (28 Nisan 1971). Ardından da *Ant* dergisi ile *Bugün* ve *Yeni Sabah* gazetelerinin süresiz olarak kapatıldığı ilân edildi.

Ordunun sınırsız desteğini alan Nihat Erim'e göre, Anayasa Türkiye için bir lüks sayılırdı (9 Mayıs 1971). Aynı gün İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 78 kişiyi tutukladı, 91 kişiyi gözaltına aldı ve 222 kişinin de arandığını bildirdi. Bunun ardından 19 ilde 427 kişinin gözaltına alındığı açıklandı. Prof. Bahri Savcı, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Muammer Aksoy ve Prof. İsmet Sungurbey de bunların arasındaydı (19 Mayıs 1971).

Tutuklamalar birbiri ardı sıra devam ediyordu. 20 Mayıs'ta TÖS, İLK-SEN, Dev-Genç ve TİP üyesi 357 kişinin gözaltına alındığı açıklandı. Ertesi gün de bu listeye 10 öğretim üyesinin ve birçok yazar, gazeteci, sendika ve dernek yöneticisinin adları eklendi. TİP Genel Başkanı Behice Boran da ertesi hafta gözaltına alındı. Tutuklananlara işkence yapıldığı duyuluyor ve hoşnutsuzluklar artıyordu.

Bu arada İsrail Başkonsolosu kaçırıldı (18 Mayıs) ve beş gün sonra ölü bulundu. Sinan Cemgil ve iki arkadaşı Adıyaman'da öldürüldü. TİP Genel Sekreteri Şaban Erik tutuklandı. Tabii senatör Ekrem Acuner'in Cemal Madanoğlu'nun ve Osman Köksal'ın dokunulmazlıkları kaldırıldı. Madanoğlu tutuklandı....

BASIN VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YOK EDİLİŞİ

Anayasa Değişikliği

Ordu komutanlarının gölgesinde ülkeyi yöneten Nihat Erim Hükümeti'nin ele aldığı konulardan ilki, 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğüyle ilgili 22. ve 27. maddelerini değiştirmek oldu. Parlamento da bu değişiklikleri 22 Eylül 1971'de onayladı.

1961 Anayasası gazete ve dergilerin ancak yargıç kararıyla toplatılmasını öngörüyordu. Değişiklikten sonra 22. madde şu biçime sokuldu:

"...Gazete ve dergiler, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir."

Yani, toplatma yetkisi böylece savcılara da verilmiş oluyordu. Toplatmaya neden olacak suç iddiaları da "devletin, ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün bozulması", "millî güvenlik", "kamu düzeni" ve "genel ahlâk" gibi çok esnek şeylerdi. Gazeteciler ve Türkiye Gazeteciler Sendikası buna geniş tepki gösterdiler, ama hükümet bunlara boş verdi.

Sıkıyönetimin Tutukladığı Gazeteciler

Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1972'de yayınladığı bir raporda Sıkıyönetim'in değişen sürelerde şu gazetecileri gözaltına aldığını belirtiyordu:

"Altan Öymen, Oktay Kurtböke, Hilmi Karabel, Uluç Gürkan, İlhami Soysal, Ali Sirmen, Turhan Selçuk, Yaşar Kemal, Erol Türegün, Özer Esmer, Doğan Avcıoğlu, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Çetin Altan."

Turhan Dilligil, Doğan Koloğlu, Alpay Kabacalı, Sabri Yıldız daha önce açılmış davalardan dolayı mahkûm edilip cezaevine alındılar. Çetin Altan milletvekilliği sırasında yaptığı bir konuşmadan ötürü mahkûm oldu. *Ant* dergisi yazı işleri müdürü Osman S. Arolat 141 yıl hapis istemiyle yargılandı.[1]

İlhan Selçuk, 27 Nisan 1971'de yayınlanan "Hoş geldin Tanzimat Kafası" başlıklı yazısından dolayı, Yazı İşleri Müdürü Oktay Kurtböke'yle birlikte tutuklandı ve *Cumhuriyet* 10 gün süreyle kapatıldı. Bu dava aklanmayla sonuçlandı ama, İlhan Selçuk bu kez de Madanoğlu davasından yargılandı ve Ziverbey Köşkü'nde işkence gördü.[2]

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun 11. Kongresi de Sıkıyönetim dönemi içinde 11 Eylül 1972'de İstanbul'da toplandı. Federasyon temsilcileri, bu kongre nedeniyle gazetecilere moral vermek üzere Sağmalcılar Cezaevi'nde yatan Çetin Altan, Doğan Koloğlu, Alpay Kabacalı ve Sabri Yılmaz'la görüşerek kendilerine çiçek verdiler.

Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Azra Erhad da o dönemde "Babeuf Çevirisi" nedeniyle tutuklandılar, sonra da aklandılar.

Yine aynı dönemde rastlanan gülünç olaylardan biri de Altan Öymen, Emil Galip Sandalcı ve Erdal Öz'ün uçak kaçırma olayıyla ilişkileri bulunduğu iddiasıyla gözaltına alınmalarıydı.

---

(1) Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, s.158-199.

(2) Alpay Kabacalı, a.g.e.

Prof. Mümtaz Soysal da *Anayasaya Giriş* kitabında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, yargılandı, 6 yıl 8 ay hapse mahkûm oldu, ama karar Askeri Yargıtay'da bozulduğu için aklandı.

12 Mart Döneminin Bilançosu

Komutanların gölgesinde kurulan Nihat Erim (Mart 1971-Mayıs 1972), Ferit Melen (Mayıs 1972-Nisan 1973) ve Naim Talu (Nisan 1973-Ekim 1973) hükümetleri dönemlerinde basın hep büyük baskılar altında görev yaptı. Askeri rejim, ancak 14 Ekim 1973'te yapılan seçimler sonunda sona erdi. O günlerde cezaevlerindeki gazeteci ve yazarlar için şu cezalar istenmişti:[3]

Çetin Altan (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Doğan Koloğlu (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Osman Arolat (25 yıl hapis, 9 yıl sürgün),
Can Yücel (15.5 yıl hapis, 9 yıl sürgün),
Mehmet Emin Bozarslan (13.5 yıl hapis, 4.5 yıl sürgün),
Ahmet Hamdi Dinler (8.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Yaşar Uçar (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Mete Dural (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Abdullah Nefes (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Erdoğan Berktay (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Tektaş Ağaoğlu (7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün),
Mümtaz Soysal (6 yıl hapis, 2 yıl 2 ay sürgün),
Süleyman Ege (30 yıl hapis, 16 yıl sürgün),
Vahap Erdoğdu (34 yıl hapis),
Muzaffer Erdost (30 yıl hapis, 12 yıl sürgün),
Turhan Dilligil (5.5 yıl hapis),
Zeki Kılıç (1.5 yıl hapis),
İsmail Beşikçi (13 yıl hapis),
Abdülkadir Billurcu (4 yıl, 1 ay hapis).

Alpay Kabacalı'nın belirttiğine göre o aylarda çeşitli nedenlerle cezaevine alınmamış mahkûmlar da vardı: Atilla Tokatlı, Rasih Nuri İleri, Ahmet Angın, Özkan Mert, Nezihe Meriç vb.

12 Mart dönemi sonrası sivil yönetime işte bu durumda gelindi.

---

(3) Alpay Kabacalı, a.g.e, s. 206-207.

EKİM 1973-EYLÜL 1980 DÖNEMİNDE TERÖR

14 Ekim 1973'te yapılan genel seçimlerle Türkiye'de siyasal ortam normale dönmüş oluyordu. Önce bir genel af çıkartıldı ama 142. maddeyle mahkûm olmuş olanlar bundan yararlanamadılar. Onlar, ancak Anayasa Mahkemesi'nin bir kararıyla 1974'te özgürlüğe kavuşabildiler.

Bu dönemde önce Demirel, sonra Ecevit-Erbakan, sonra yine Demirel, daha sonra Sadi Irmak ve yine son olarak da Demirel iktidara geldi. Gazetecilerin o yıllarda bu hükümetlerle başlarının dertte olduğu pek söylenemez. 12 Mart dönemi basında ve siyasal çevrelerde acı anılar bırakmıştı. Hükümetin başında olan liderler basını kendilerine düşman etmemeye özen gösteriyorlardı.

Ama özgür düşüncenin düşmanı artık devlet değil, yeraltı güçleriydi. Bu dönemde yapılan saldırıların ve işlenen cinayetlerin korkunç bir bilançosu vardır:

"Prof. Muammer Aksoy ile Prof. Uğur Alacakaptan'ın evlerine patlayıcı madde atıldı." (14 Mayıs 1975)

"İstanbul Üniversitesi, öğrenci çatışmaları yüzünden süresiz kapatıldı." (12 Kasım 1976)

"Ecevit'in seçim otobüsü Niksar'da silâhlı saldırıya uğradı." (Nisan 1977)

"Taksim'de DİSK'in düzenlediği mitinge, damlardan ve üst kat pencerelerden ateş açıldı; 34 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı." (1 Mayıs 1977)

"Ankara savcı yardımcısı Doğan Öz evinin önünde öldürüldü." (24 Mart 1978)

"Doç. Server Tanilli evinin önünde ağır yaralandı." (7 Nisan 1978)

"Doç. Bedrettin Cömert bir arabadan açılan ateşle öldürüldü." (1 Temmuz 1978)

"Mamak'ta yüzlerine kadın çorabı geçirmiş kişiler, bir otobüsü otomatik tabancalarla taradılar; 2 kişi öldü, 20 kişi yaralandı." (8 Ağustos 1978)

"Gevaş'ın Bahçesaray yaylalarında, bir çarpışmada 15 kişi diri diri yakıldı, üç kişi silâhla öldürüldü, bir köy ateşe verildi." (7 Eylül 1978)

"Niğde Aksaray'da bir kişinin tutuklanmasını protesto eden sağ

eğilimli 1500 kişinin yaptığı yürüyüş sırasında 3 resmi araç yakıldı, toplam 51 dükkân, işyeri ve bir parti merkezi tahrip edildi." (8 Ekim 1978)

"*Politika* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Özgür, İstanbul'da işkenceyle öldürüldü." (22 Kasım 1978)

"Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi Dr. Necdet Bulut öldürüldü." (27 Kasım 1978)

"Prof. Cavit Tütengil öldürüldü." (8 Aralık 1978)

"Prof. Ümit Doğanay vuruldu." (21 Aralık 1978)

"Kahramanmaraş Olayları: Ölü sayısı 104, yaralı sayısı 1052." (23-27 Aralık 1978)

"Abdi İpekçi öldürüldü." (1 Şubat 1979)

"Mihri Belli'ye ateş edildi." (Nisan 1979)

"*Politika* gazetesi Genel Yayın Müdürü Aydın Engin tutuklandı." (12 Mart 1980)

"Sadun Aren gözaltına alındı." (18 Mart 1980)

"Muzaffer Erdost tutuklandı." (26 Mart 1980)

"*Orta Doğu* gazetesi başyazarı İsmail Gerçeköz yaylım ateş sonucu öldürüldü." (4 Nisan 1980)

"Ümit Kaftancıoğlu öldürüldü." (11 Nisan 1980)

"Trabzon'da gazeteci Muzaffer Feyzioğlu öldürüldü." (15 Nisan 1980)

"Altı ayın bilançosu: 1069 ölü." (16 Nisan 1980)

"Nihat Erim öldürüldü." (19 Temmuz 1980)

"Türkiye Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler öldürüldü." (22 Temmuz 1980)

"14 kentte 24 kişi öldürüldü." (1 Ağustos 1980)

"3'ü CHP'li, 3'ü MHP'li, 3'ü DİSK'li 19 kişi öldürüldü."

12 Eylül'e işte böylesine huzursuz, güvensiz ve kanlı bir havayla gelindi. Bu hava, Ordu'nun yapacağı bir darbeyi haklı gösterecek bir ortam yaratmıştı.

ABDİ İPEKÇİ (1929-1979)

Abdi İpekçi Türkiye'nin yetiştirdiği en dürüst ve en değerli gazetecilerden biriydi. Mesleğinde ve özel yaşamında, kişisel ilişkilerinde ahlâk kurallarından hiç uzaklaşmamış, hep ölçülü, dengeli, objektif kalmış onurlu bir gazeteciydi.

Adı hem batı basınının, hem sosyalist ülkeler basınının, hem de üçüncü dünya basınının onur listesinde çok kolayca yer alabilecek nitelikteydi.

Türk-Yunan ilişkilerini düzeltebilmek için Uluslararası Basın Enstitüsü çerçevesi içinde yıllar boyu nasıl hiç bıkmadan girişimlerde bulunduğunu hep biliyoruz.

Abdi dünyanın ünlü liderleriyle yaptığı tüm konuşmalarda gerilimleri azaltacak, ulusları, toplumları birbirlerine yaklaştıracak yollar izledi. Yaptığı girişimleri çoğu zaman yazılarında yansıtmadı bile. Çalışmalarıyla, başarılarıyla övünmekten çekinirdi. İç politikada da gerilimleri azaltmak, barışı sağlamak, özgürlüğü, düşünce çoğulculuğunu, demokrasiyi gerçekleştirmek, Türkiye'yi rayına oturtabilmek için nasıl uğraştığını, didindiğini Abdi'nin yakınları çok iyi bilirler.

Uluslararası Basın Enstitüsü'nün toplantılarında Abdi, dünyanın her eğilimindeki gazetecilerine kendini sevdiren, saydıran, güven sağlayan, Türk gazeteciliğinin en güzel örneğini veren bir kişi oldu. Tüm ünlü yabancı gazeteciler Abdi'den hep sevgiyle, dostlukla söz ettiler.

Uluslararası Basın Enstitüsü 1976'da, UNESCO'ya karşı bir kampanyaya girişmişti. Abdi bunu önlemek için elinden geleni yaptı. Enstitünün müdürü Peter Galliner'le UNESCO arasında bir yakınlaşma sağlayarak gerilimleri önlemeye çalıştı. Ama UNESCO'ya karşı girişilen kampanya, kişisel girişimleri çok aşan bir olaydı. Enstitü, Abdi'ye rağmen bu kampanyayı sürdürdü. Ama sonunda yine Abdi kazandı ve Enstitü Kasım 1978'de, UNESCO Genel Konferansı'ndan birkaç gün önce, bu kampanyayı durdurdu. Abdi yazılarında bundan hiç söz etmedi.

Özgeçmişi: Abdi 1929'da İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1948'de *Yeni Sabah*'ta gazeteciliğe başladı. 1950'de *Yeni İstanbul*'a geçti. Orada üç yıl çalıştıktan sonra *İstanbul Ekspres*'te yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1954'te de *Milliyet*'in başına geçti. Önce Ali Naci Karacan'la, sonra da Ercüment Karacan'la tam bir uyum içinde çalıştı. Yakın dostları Hasan Pulur, Ali Gevgilili ve Turhan Aytul'la birlikte gazeteye büyük bir canlılık kazandırdı. Abdi çok başarılı bir yazı işleri müdürüydü. Sayfaların mizanpajını uzun yıllar kendi yaptı, başlıkları kendi hazırladı, başyazı ve röportajlar yazdı. 1960'ta Basın Ahlâk Yasası'nı hazırladı. Gazeteciler Sendikası Başkanlığı'nda bulundu. Uluslararası Ba-

sın Enstitüsü Yönetim Kurulu'na seçildi. *İhtilâl'in İç Yüzü, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Liderler Diyor ki* adlı kitaplar yazdı ve 1 Şubat 1979 günü evine dönerken arabasının içinde kurşunlanarak öldürüldü.

14 yıl sonra 24 Ocak 1993'te bir bombayla Abdi İpekçi gibi arabasının içinde öldürülen Uğur Mumcu Abdi'nin öldürülmesinden üç yıl sonra onun için yazdığı bir yazıda şöyle demişti:

"Geçen bu zamana karşın İpekçi cinayetinin üzerindeki giz perdesi henüz kaldırılmadı. İpekçi'nin katil sanığı Ağca bir ihbar sonucu Beyazıt meydanında ülkücülerin egemen olduğu bir kahvede yakalandıktan sonra gelişen olaylar, cinayetin üzerindeki giz perdesini daha da kalınlaştırdılar. Önce Ağca, tutuklu bulunduğu Kartal Maltepe askeri tutukevinden örgütlü bir biçimde kaçırıldı, sonra bütün Türkiye'de elini kolunu sallayarak dolaştı. Bir ara İran'a geçti, orada yaşadı, Türkiye'ye giriş yaptı, sonra yine yurtdışına çıktı. Bu kez de Sofya'da Vitoşa otelinde kaldı. Sofya'da karargâh kurmuş kaçakçılardan sahte pasaport sağlayarak çeşitli Avrupa kentlerinde yaşadı.

"Malatyalı yoksul bir ailenin çocuğu olan Ağca, İpekçi cinayetini kimlerin emriyle işledi? Kimlerce korundu?

"İpekçi cinayeti üzerindeki kuşku bulutları, Ağca'nın Papa'ya Saint Pierre meydanında sıktığı kurşunla daha da karışık bir niteliğe döndü. Ağca'ya kimler destek olmuştur?

"Nereden bakılırsa bakılsın, İpekçi cinayeti henüz aydınlanmış değildir."(4)

Hâlâ da öyle. Uğur Mumcu cinayeti de aydınlanmadı.

Abdi İpekçi'nin kızı Nükhet İpekçi İzet de 1 Şubat 1999'da babasının ölüm yıldönümü dolayısıyla katillere seslenerek şöyle dedi:

"Kendinizi bir dönemin görevlisi sayabilir misiniz. Devlet erkânından hanımlar ve beyler tarafından şereflendirilmiş olabilirsiniz. Bizim için her daim katil olarak kalacaksınız."

12 EYLÜL'DE DEMOKRASİYE VURULAN DARBE

1978-1980 yıllarında Türkiye'nin ifçinde bulunduğu huzursuzluk ortamı ordunun girişeceği yeni bir darbe için elverişli bir hava yaratmış gibiydi. Demokrasiye güven azalmış ve hükümet tüm gücünü yitirmişti. 12 Eylül 1980 sabahı radyolar Kuvvet Komutanları'nın yö-

---

(4) Abdi İpekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet,* (Uğur Mumcu'nun önsözüyle)

netime el koyduklarını bildiren bir mesaj yayınladılar. Bir numaralı bildiride şöyle deniyordu:

"Yüce Türk Milleti,

Türk Silâhlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur..."

Daha sonra yayınlanan bildirilerde Parlamento ve Hükümet'in dağıtıldığı, tüm yurtta sıkıyönetim ilân edildiği, Parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı açıklandı. Beş kuvvet komutanı tüm yetkileri kendilerinde topladılar ve oluşturdukları kurula Millî Güvenlik Konseyi dediler. Demirel ve Ecevit tutuklanarak Hamzakoy'a gönderildi.

Böylece yeni bir dönem başlatılmış oluyordu. Büyük Millet Meclisi'nin tüm yetkileri Millî Güvenlik Konseyi'ne geçti. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin de Millî Güvenlik Konseyi başkanına, yani Kenan Evren'e geçtiği ilân edildi. Emekli Amiral Bülent Ulusu başbakanlığa getirildi. Millî Güvenlik Konseyi kararlarının Anayasa'ya aykırı olmayacağı bildirildi. Bu, tam bir dikta yönetimiydi.

Darbenin faturası basına ödetiliyordu. Gazeteler Sıkıyönetim'in denetiminden geçiyor, Konsey Başkanı Kenan Evren ve Konsey üyeleri de basını yakından denetliyorlardı.

İlk etkinlik olarak *Demokrat, Aydınlık* ve *Hergün* gazeteleri kapatıldı (12 Eylül 1980). Onun ardından Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi Genel Sekreteri Mehmet Genç iki gün gözaltına alındı ve TGS Ankara Şubesi 9 Aralık 1980'e kadar kapatıldı. Bunu, 25 Eylül'de *Bursa'nın Sesi* gazetesinin kapatılması izledi. Yazı işleri müdürü ve sayfa sorumlusu tutuklandı.

Hürriyet'ten Oktay Ekşi ve Bedii Faik, *Tercüman*'dan Rauf Tamer ve gazetelerin sorumlu yazı işleri müdürleri hakkında soruşturma açıldı. (10 Ekim 1980).

İlhan Erdost'un Ölümü

Onur yayınları sahibi İlhan Erdost ve Muzaffer Erdost, 7 Kasım 1980'de evlerinden alınıp bir askeri araçla Mamak Cezevi'ne götürüldüler. İşkenceler yolda başlatıldı. Askerlerin başında bulunan Şükrü Bağ adında bir astsubay, İlhan Erdost'u döven erlere, "Analarını ağlatmazsanız ben sizin ananızı ağlatırım," diyordu. Araca bindirilir-

ken başlayan, aracın içinde süren ve cezaevinde şiddetlenen dayak yaklaşık 45 dakika sürdü. Yere yıkılan İlhan Erdost bir daha ayağa kalkamadı.

Şükrü Bağ, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde "kasten adam öldürmeye azmettirmek" suçundan 10 yıl, 8 ay hapse mahkûm oldu. Ancak Askeri Yargıtay'ın bu kararı bozmasından sonra serbest bırakıldı. Döverek ölüme neden olan 7 er, 8-10 yıl hapis cezasına çarptırıldılar.[5]

Kapkara Bir Liste

1981, 1982 ve 1983 yılları Türk basın tarihinin türlü baskılar altında yaşanan bir dönemidir. Kimler tutuklanmamış ve kimler hakkında dava açılmamıştı ki... İşte haklarında kovuşturma yapılan gazeteci, yazar ve sanatçı adları: Oktay Akbal, Nazlı Ilıcak, Mehmed Kemal, Ahmet Kabaklı, Adalet Ağaoğlu, Mehmet Ali Zarifoğlu, Aydoğdu İlter, Yaşar Kemal, Adnan Özyalçıner, Sadun Aren, İdris Çetik, Rıza Zelyut, Asım Bezirci, A. Kadir, Arif Damar, Uğur Kökten, Okay Gönensin, Demirtaş Ceyhun, Işık Yurtçu, Aydın Engin, Feyzullah Özer, Yılmaz Ateş, Orhan Birgit, İlyas Yeşil, Lütfü Oflaz, Tarık Akan, Ali Özgentürk, Nihat Behramoğlu, Yılmaz Güney, Ali Sirmen, Yalçın Küçük, Hüseyin Baş, İlhami Soysal, Fatma Girik, Rauf Tamer, Tekin Sönmez, Nahit Duru, Hikmet Çetinkaya, Hasan Kıyafet, Şiar Yalçın, Süleyman Ege, Oktay Taş, Çetin Özbayrak, Adil Avşaroğlu, Genco Erkal, Alparslan Işıklı, Tamer Kayaş, Emil Galip Sandalcı, Fehmi Işıklar, Hasan Basri Çıplak, Orhan Erinç, Leylâ Yurdakul, Gani Bozaslan, Seçkin Türesay, Erol Türegün, Engin Ünal, Süheyla Taşçıer, Bülent Erandaç, Salim Bayar, Kayhan Sağlamer, Tanju Cılızoğlu, Metin Toker, Ali Kocatepe, Fatih Güllapoğlu, Veyis Sözüer, Necdet Sevinç, Abdurrahman Pala, Ali Bademci, Özcan Özgür, Teoman Erel, Doğan Heper, Yazgülü Aldoğan, Pınar Kür, Talip Apaydın, Cezmi Kırımlı, Müjdat Gezen, Savaş Dinçer, Mahmut Tali Öngören, Aziz Nesin, Nadir Nadi, Ataol Behramoğlu, Niyazi Dalyancı, Süleyman Coşkun, Atilla Aşut, Zeki Erkan, Behice Boran, Hasan Çapçı, Oya Baydar, Mehmet Ali Özgür, Niyazi Satıh, Hayati Asılyazıcı, Muharrem Şimşek, İlhan Selçuk, Doğu Perinçek, Aslan Başer Kafaoğlu...[6]

(5) Mustafa Balbay, "Onu Ancak Öldürebildiler", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1994.

(6) *Basın 80-84*, Çağdaş Gazeteciler Derneği yayınları, 1984.

Dikta Yönetiminde Kapatılan Gazeteler

12 Eylül 1980-12 Mart 1984 arasında Sıkıyönetim kararıyla şu gazetelerin yayınları durduruldu[7]:

Millî Gazete, dört kez, 72 gün,
Cumhuriyet, dört kez, 41 gün,
Tercüman, iki kez, 29 gün,
Günaydın, iki kez, 17 gün,
Güneş, bir kez, 10 gün,
Milliyet, bir kez, 10 gün,
Tan, bir kez, 9 gün,
Hürriyet, iki kez, 7 gün.

Gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı da şöyle:[8]

Cumhuriyet 28, *Tercüman* 27, *Hürriyet* 14, *Milliyet* 14, *Millî Gazete* 4, *Dünya* 4, *Akşam* 3, *Son Havadis* 3, *Hergün* 2, *Arayış* 2, *Hayat* 2, *Nokta* 2, *Yankı* 1, *Demokrat* 1, *Politika* 1, *Adalet* 1, öteki yayın organları 75.

Bu dönem içinde gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara verilen mahkûmiyet kararlarının toplamı da 316 yıl, 4 ay ve 20 gün hapis.

SIKIYÖNETİM KANUNU DEĞİŞİKLİKLERİ

Millî Güvenlik Konseyi yönetime el koyduktan bir hafta sonra, 19 Eylül 1980'de, Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesini değiştirerek Sıkıyönetim Komutanlığı'na haberleşmeye sansür koyma yetkisini verdi. 3. madde şöyle oldu:

"TRT kurumunun yayınları dahil olmak üzere telefon, telsiz, radyo ve TV gibi her çeşit araçlarla yapılan yayın ve haberleşmeye sansür koymak..."

Konsey 28 Aralık 1982'de de aynı yasada yeni bir değişiklik yaparak Sıkıyönetim Komutanlığı'na şu yetkileri de tanıdı:

"Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayın, haberleşme, mektup, telgraf vb. mesajları kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayınını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını ve taşınmasını yasaklamak veya sansür koymak... bun-

(7) a.g.e., s. 198.
(8) a.g.e., s. 198.

ları toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant basan yerlerini kapatmak... yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını

izne bağlamak.

"...Özel maksatla kamunun telâş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız, mübalağalı havadis ve haber yayanlar 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. (Madde 16)"

1982 ANAYASASI'NDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ

Millî Güvenlik Konseyi 1962 Anayasası'na kesinlikle karşıydı. Yeni bir Anayasa hazırlamak için bir Danışma Meclisi oluşturuldu. Bu tasarı Meclis'te 7'ye karşı 120 oyla kabul edildi. (23 Eylül 1982). Millî Güvenlik Konseyi, bazı ufak değişiklikten sonra, tasarıyı 19 Ekim 1982'de kamuoyuna duyurdu. Kenan Evren yaptığı bir konuşmada, Anayasa'yı tanıtma konuşmalarının eleştirilmesinin yasak olduğunu bildirdi. Parti yöneticilerine on yıl politika yasağı getirildi. Evren Anayasa'ya kefil olduğunu söyledi ve halkın tasarıya "Evet" demesini istedi. Anayasa, baskılar altında halkoylamasıyla 7 Kasım 1982'de kabul edildi, tek aday Kenan Evren de 7 yıl için cumhurbaşkanı seçildi.

Yeni Anayasa'nın geçici 15. maddesi, Millî Güvenlik Konseyi'nin ve Danışma Meclisi'nin her türlü kararlarından dolayı cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiasının ileri sürülemeyeceği ve o dönemde çıkarılan kanunların ve Kanun Hükmündeki Kararnameler'in Anayasa'ya aykırılığının iddia edilemiyeceği hükmünü getirdi. Yani, 12 Eylül 1980'den 12 Eylül 1982'ye kadar geçen dönem tabulaştırılmış ve Anayasa Mahkemesi'nin kapıları o döneme kapatılmış oldu.

Yeni Anayasa'da iletişim özgürlüğüyle ilgili birçok madde yer alır.

Düşünce özgürlüğü: Anayasa'da iletişim özgürlüğüyle ilgili en önemli madde 25 ve 26. maddelerdir. Her şeyden önce yeni Anayasa'nın düşünce özgürlüğüne bakışı ve yaklaşımı yanlıştır, çünkü, Anayasa düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü birbirinden ayırmaya kalkmıştır. 25. maddeye göre "Kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz."

Bu ne demektir? İstediğiniz gibi düşünebilirsiniz. Bu düşünceleri-

nizi kendi içinizde sakladığınız sürece bu, suç olmaz. Bundan doğal ne olur? İstediğiniz gibi düşüneceksiniz, ama bunu kimseye söylemeyeceksiniz. Zaten kim bilecek kafanızın içinden geçenleri?

Ama düşüncelerinizi açıklamaya kalktınız mı durum değişiyor. O zaman iş, "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti"yle ilgili Anayasa'nın 26. maddesi kapsamına giriyor.

Oysa düşünce özgürlüğü ile düşünceleri açıklama, yani anlatım özgürlüğü aynı şeydir. Anlatılmayan düşüncenin özgürlüğü nasıl olur? Böyle bir anlayış uluslararası belgelere de ters düşer. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre "Bir insanın düşüncelerini serbestçe anlatma özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerini her türlü iletişim aracı ile... yaymak özgürlüğünü de kapsar." (madde 19)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre de "Her bireyin anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşünce serbestliğini ve ... düşünceleri alma ve yayma özgürlüğünü de kapsar..."[9]

1991'de yayınlanan Terörle Mücadele Kanunu da aynı dar anlayış içinde düşünce özgürlüğünü yasaklamıştır.

26. maddede düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün tanımı yapılıyor. Bu maddenin ilk iki fıkrasında bu alandaki özgürlüğün "resmi makamların müdahalesi olmaksızın" kullanılacağı belirtildikten sonra 3. fıkrada; "Radyo, TV, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine" bağlanabileceği vurgulanıyor. Böylece Radyo, TV ve sinemada sansür sistemine açık kapı bırakılmış oluyor.

Yine aynı maddede, "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz," deniyor. Bunda da hedefin Kürtçe olduğu anlaşılıyor.

27. maddede; "yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenebileceği" belirtiliyor. Bu da sansür demek oluyor.

28. maddede; "Basın hürdür, sansür edilemez," dendikten sonra, "kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın" yapılamayacağı vurgulanıyor.

Yine 28. maddede üç kez tekrarlanan ve 30. maddede de yer alan bir suç unsuru var: "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez birliğine" yönelik yazılar vb. Bu gibi ayrıntıların Anayasa'da değil, ceza ya-

(9) İlhan Lütem, "Düşünceleri Anlatım Özgürlüğü", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1995; Çetin Özek ve Bülent Tanör, "MGK'nın Gölgesinde Düşünce Ayıbı", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1994.

salarında yer alması gerekirdi. Anayasa bu açılardan yasaklayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Anayasa'nın 133. maddesi ilk biçimiyle Radyo ve TV istasyonlarının ancak devlet eliyle kurulacağını vurguluyordu. 8 Temmuz 1993'te yapılan bir değişiklikle bu maddedeki devlet tekelciliği kaldırıldı ve "Radyo ve TV istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" dendi.

Prof. Bülent Tanör "Anayasa'da Basın Özgürlüğünün Yeri" konusunda *Özgür Basın*'ın bir sorusunu şöyle yanıtlamıştı: "Eğer Anayasa basın özgürlüğüne hiç yer vermeseydi, ya da Türkiye'de bir Anayasa olmasaydı bu özgürlük daha mı güvensiz olacaktı? Bu sorunun cevabı kendi içindedir; Türk basını 'Matbuat kanun dairesinde serbesttir' diyor. 1876 Kanunu Esasisi'ndekinden daha fazla güvenceli değildir. Bu, tabii, iki gerçeğin altının bir daha çizilmesini gerekli kılmaktadır:

"1. 1982 Anayasası'nın işlevi özgürlüğü korumak değil, sınırlama ve ihlalleri meşrulaştırmaktır.

"2. Anayasa'nın sistematiği, basın özgürlüğünün sadece ilgili özel maddelerinde gösterilen sebeplerle değil, genel sebeblerle ve anlaşılması güç kavramlarla sınırlanabilmesini de mümkün kılmaktadır."[10]

BASIN KANUNU DEĞİŞİKLİĞİ

15 Temmuz 1950'de kabul edilmiş olan Basın Kanunu'nun birçok maddesi 10 Kasım 1983'te değiştirilerek ağırlaştırıldı. Bu değişikliklerdeki önemli özellikler şunlar:

Para cezaları artırıldı. Örneğin 25. maddedeki ağır para cezası 5.000 liraydı; bu ceza 150.000 liraya yükseltildi. Enflasyon ölçüleriyle bu normal bir yaklaşımdı, ama sonraları bu cezalar da çok gülünç oldu.

36. madde gereği oluşturulan Toplu Basın Mahkemeleri kaldırıldı.

Basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı dava açma süresi 3 aydan 6 aya çıkartıldı (madde 35).

"Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye so-

(10) *Özgür Basın,* Aralık 1989.

kulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanması" ile ilgili 31. madde değiştirildi; buna, "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, millî egemenliğe, Cumhuriyet'in varlığına, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe kamu yararına, genel ahlâka ve genel sağlığa aykırı olan basılmış eserler" tanımı eklendi. Böylece dışarıdan getirtilen eserlerin yasaklanmasına birçok ayrıntı eklenmiş oldu ve Bakanlar Kurulu sansürü kondu.

OLAĞANÜSTÜ HAL KANUNU'NUN BASINA GETİRDİĞİ YASAKLAR

25 Ekim 1983'te kabul edilen Olağanüstü Hal Kanunu, Bölge Valiliği'ne iletişim alanında şu yetkileri verdi:

— Gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilânı ve benzerlerinin çoğaltılmasının ve dağıtılmasının yasaklanması ve toplatılması;

— Resim, plak, ses ve görüntü bantlarının denetlenmesi ve yasaklanması;

— Her nevi sahne oyunlarının ve filmlerinin denetlenmesi ve gerektiğinde yasaklanması (madde 11);

— Özel maksatla kamunun telâş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız ve mübalağalı havadis, haber yayınlayanların 3 aydan bir yıla kadar hapisleri. Bu suçların basın ve yayın organları aracılığıyla işlenmesi durumunda cezaların bir misli artırılması (madde 25).

1990'da bu yasanın uygulanması yolunda Bakanlar Kurulu'nun yayınladığı Kanun Hükmünde Kararname ile bu kanunda saptanan cezalar büsbütün ağırlaştırıldı.

12 Eylül 1980'de kurulan Dikta Yönetimi, Kasımı 1983'te yapılan genel seçimlerin ardından kurulan sivil yönetimle sona erdi. 7 Aralık 1983'te Turgut Özal başbakan oldu ama, Kenan Evren, 7 yıllık süresi sona erinceye kadar, yani Kasım 1985'e kadar Çankaya'da kaldı.

GAZETELER: 1971-1983 YILLARINDA

Cumhuriyet

12 Mart 1971 darbesinden sonra, İlhan Selçuk'un 27 ve 28 Nisan'da çıkan yazıları üzerine darbeciler *Cumhuriyet*'i yıkmak için planlı bir girişime geçtiler. İlhan Selçuk ve Yazı İşleri Müdürü

Oktay Kurtböke tutuklandı ve gazete 29 Nisan'da kapatıldı. Bu olay *Cumhuriyet*'in Yönetim Kurulunda, ortakların Nadir Nadi'ye karşı giriştikleri bir kampanyanın başlangıcı oldu. Yönetim Kurulu Nadir Nadi'nin iki kız kardeşi Leylâ Uşaklıgil ve Nilüfer Nun, onların eşleri Bülent Uşaklıgil ve Niyazi Nun, Doğan Nadi'nin varisleri ve Yunus Nadi'nin eşi Nazime Nadi'nin temsilcilerinden oluşuyordu.

Yönetim Kurulu'nda, İlhan Selçuk'un tutuklandığı gün Nadir Nadi sıkı bir sorguya çekilmiş ve kendisine şöyle denmişti:

"Gazetenin kapanmasına neden olan İlhan Selçuk'un yazısını yayınlanmadan önce gördünüz mü? Yazdığı o yazıyla gazetenin kapanmasına neden olan İlhan Selçuk'un durumu, görev kusuru olarak nitelendirilebilir ve bu nedenle sözleşmesi feshedilebilir miydi?"(11)

Nadir Nadi o yazıyı, yayınlanmadan önce görmüş, okumuştu ve İlhan'ın sözleşmesinin bu yüzden feshedilmesini asla düşünmüyordu. Yönetim Kurulu toplantısında kendisine karşı böyle saldırgan bir tutum alınmasına çok sinirlendi ve toplantıyı bırakıp gitti.

Bunun üzerine, şirketin genel kurulu toplantıya çağırıldı. Nadir Nadi'ye karşı olan ortaklar şöyle dediler: "Nadir Nadi genç yazara öteden beri içten duygularla bağlanmış, birçok konuda İlhan Selçuk'u kayıtsız şartsız desteklemişti. Tutumunda herhangi bir değişikliğe yanaşmamaktadır. Sivri sayılabilecek birçok yazının girmesine izin vermiştir..."

Toplantı sert bir hava içinde geçti. Ortaklar Nadir Nadi'nin "Verdiği izahatı yerinde bulmadıklarını" belirttiler. Bu durum karşısında Nadir Nadi toplantıyı bırakıp çıktı.

Yeni Yönetim Kurulu 4 Ağustos 1971'de gazetede bir açıklama yayınlayarak "*Cumhuriyet*'in, demokrasinin fikir ve esaslarını bozan, yıkan, yıkmaya çalışan her kuvvetle savaşacağını" ilân etti ve gazetenin "aşırı uçlara eğilmeyen bir yol izlemesi" gerektiğini vurguladı.

Bu açıklama Nadir Nadi'ye çok ağır gelmişti, o da 6 Ağustos'ta gazetede çıkan son yazısında şöyle dedi:

"Aşırı uçlar deyimi, yıllardan beri tutucu çevrelerin bize karşı kullandığı bir propaganda silâhıydı. Atatürk ve devrim ilkelerini titiz bir dikkatle savunmaya ömür boyu önem vermiş biri olarak, bu yazı beni hayal kırıklığına uğrattı... Tam 41 yıl hizmet ettiğim *Cumhuriyet*'ten üzülürek ayrılıyorum."

---

(11) Emin Karaca, *Cumhuriyet Olayı*.

Nadir Nadi'nin istifasıyla damatların darbesi başarıya ulaşmış oluyordu. Yeni yöneticiler İlhan Selçuk'un yerine Cihad Baban'ı, Oktay Akbal'ın yerine Fikret Ekinci'yi aldılar. Sadun Tanju'nun, Şükran Ketenci'nin de işlerine son verdiler, yazı işleri müdürlüğüne Ziya Nebioğlu'nu getirdiler.

Bu değişikliklere *Cumhuriyet* okurları ilgisiz kalamıyorlar ve gazeteye protestolar yağdırıyorlardı. Gazetenin tirajı düştükçe düştü. Yeni yöneticiler batağa saplandıklarını anlamaya başladılar. Önce Leylâ Uşaklıgil gazetenin izlediği yeni politikayı onaylamadığını açıkladı, sonra öteki ortaklar da gazetenin çıkmazda olduğunu gördüler. Olağanüstü bir Genel Kurul toplantısı düzenlendi. Reşat Atabek, Leylâ Uşaklıgil, Cavit Orhan Tütengil yönetim kuruluna seçildiler. Sadun Tanju kurumun müdürlüğüne, Oktay Kurtböke de yeniden yazı işleri müdürlüğüne atandı. Bunun ardından da 20 Temmuz 1972'de gazetede yayınlanan bir açıklamayla, eski kadronun Nadir Nadi'nin yönetiminde yeniden işbaşına geldiği bildirildi. Bundan böyle gazetede şu yazarların yazılarının yer alacağı açıklanıyordu:

İlhan Selçuk, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Prof. Gülten Kazgan, Orgeneral Refik Tulga, Prof. Bahri Savcı, Prof. Cavit Orhan Tütengil, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Muammer Aksoy, Prof. İlhan Arsel, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Nermin Abadan, Prof. Ragıp Sarıca, Rauf Mutluay, Prof. Afet İnan, Dr. Erdal Atabek, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat, Prof. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Lütfi Duran, Adnan Saygun, Vedat Günyol, Hıfzı Topuz...

Cumhuriyet'in bu ilk bunalımı böylece darbecilerin tam bir yenilgisiyle sona ermiş oluyordu.

20 Temmuz 1972'de eski yazarların gazeteye dönmelerinden bir süre sonra da bunalımlı olaylar devam etti.

Uğur Mumcu'nun 1975'te gazeteye girmesi büyük canlılık kazandırdı. Yazı işlerinde bazı değişiklikler oldu. Gazeteyi zaman zaman Oktay Kurtböke, Orhan Erinç, Turhan Ilgaz, Çetin Özbayrak yönetti. Hasan Cemal o sıralarda Ankara temsilcisiydi. Nadir Nadi, yazılarını ve davranışlarını beğendiği için kendisini 2 Nisan 1981'de Genel Yayın Müdürlüğü'ne getirdi. Müessese Müdürlüğü'ne de Nadir Nadi'nin kardeşi Leylâ Uşaklıgil'in kızı Emine Uşaklıgil atandı. Emine Uşaklıgil teknolojik yeniliklere yönelerek gazeteye yeni tesisler kazandırdı. Ama bu uygulamalar gazeteyi milyarlarca borca sürükledi.

Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal, Yazı İşleri Müdürü Okay Gönensin ve Müessese Müdürü Emine Uşaklıgil o dönemde büyük bir güç oluşturdular. Ama gerçekçe bütün güç İlhan Selçuk'taydı.

Nadir Nadi bir yandan da gazetede, yönetim kurulunun dışında bir yayın kurulu oluşturdu. Bu kurul İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Yalçın Bayer, Ahmet Tan, Hikmet Çetinkaya, Hasan Cemal ve Okay Gönensin'den oluşuyordu.

Milliyet

1971-1983 yılları arasında *Milliyet*'in en önemli olayı 1979 yılı Şubat'ında Abdi İpekçi'nin vurulması oldu. Ali Naci Karacan'ın ölümünden sonra gazetenin tek başına sahibi olan Ercüment Karacan'ın Abdi İpekçi'ye sonsuz bir güveni vardı. Bütün yetkiler Abdi'nin elindeydi. O ölünce Ercüment Karcan büyük bir bunalıma düştü. Gazetede Abdi'nin yıllardan beri birlikte çalıştığı yakın arkadaşları vardı: Hasan Pulur, Ali Gevgilili, Turhan Aytül, Doğan Heper, Nurettin Demirkol. Ama gazetenin beyni Abdi İpekçi'ydi. Başyazıları da o yazıyordu. Gazetede hiç kimse Abdi'nin nitelikleri ve yetkileriyle onun yerini alamazdı. Bu yüzden de Ercüment çok bocaladı. Gazeteyi satıp dışarıya gitmeyi aklına koymuştu.

O sıralarda herkes Koç'ların gazeteyi alacaklarını sanıyordu. Ama öyle olmadı. Aydın Doğan 1979 sonlarında önce gazeteye ortak oldu, sonra da tümünü satın aldı. (Bkz. Bölüm XI, Yoğunlaşmalar ve Holdingler).

O yıllarda *Milliyet*'te şu gazeteci ve yazarların adları vardır: Abdi İpekçi, Turhan Selçuk, Refi Cevat Ulunay, Ümit Deniz, Burhan Felek, Yılmaz Çetiner, Orhan Duru, Altan Öymen, Ahmet Oktay, Altan Erbulak, Haldun Taner, Ömer Sami Coşar, Örsan Öymen, Mustafa Ekmekçi, İlhami Soysal, Refik Erduran, İsmail Sivri, Çetin Altan, Vasfiye Özkoçak, Orhan Tokatlı, Ali Gevgilili, Metin Toker, İsmail Cem, Cüneyt Arcayürek, Erdoğan Alkin, Teoman Erel, Nail Güreli, Haslet Soyöz, Halit Kıvanç, Peyami Safa, Reşat Ekrem Koçu, Necmi Tanyolaç, Sami Kohen, Leylâ Umar, İlhan Bardakçı, Namık Sevik, Gündüz Kılıç, Kahraman Bapçum, Rafet Genç, Mete Akyol, Çetin Özkırım, Eşfak Aykaç, Faruk Demirtaş, Turhan Aytul, Zeynep Oral, Akal Atilla, Yekta Okur, Çetin Emeç, Necdet Baytok, Yalvaç Ural, Nuri Çolakoğlu, Kasım Yargıcı, Özgen Acar, Coşkun Aral, Mehmet Barlas, Sadun Tanju...

Hürriyet

Hürriyet bu yıllarda İzmir, İstanbul, Ankara, Adana, Almanya ve Erzurum'da yeni basımevlerini ve Ankara'da Kavaklıdere bürosunu açtı.

1970'li yıllarda Nezih Demirkent Genel Yayın Yönetmeni olarak gazeteye yön verdi. Arda Gedik de önce Hürriyet Holding Genel Koordinatörü, sonra da *Hürriyet* Genel Müdürü olarak gazeteye büyük başarılar kazandırdı.

Erol Simavi 1981 sonlarında Genel Yayın Müdürlüğü'ne Çetin Emeç'i getirdi.

Dünya

1970'li yılların sonlarında Falih Rıfkı Atay'ın gazeteden ayrılmasından sonra Bedii Faik *Dünya*'nın tek patronu oldu, gazete artık inişe geçmişti. Tiraj düşüyordu. Bedii Faik 1974 sonlarında gazeteyi İhsan Altınel adlı bir işadamına sattı. Beyhan Cenkçi Genel Yayın Müdürlüğü'ne getirildi. Ama yaklaşık iki yıl sonra Cenkçi *Dünya*'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Bedii Faik ile İhsan Altınel arasında da anlaşmazlıklar baş gösterdi, Bedii Faik *Dünya*'dan uzaklaştı. Gazete İhsan Altınel Holding'e bağlı şirketlerden biri durumuna geldi. Holding şu kuruluşlardan oluşuyordu: İntur İnşaat ve Turizm, Alpşer Alüminyum, Press Döküm, Prefabrik Konut, *Dünya,* İmplast İnşaat ve Plastik, İnturizm, Şansal Ticaret.[12]

Dünya'yı 1978 başlarında Mete Akyol yönetti ise de gazete ekonomik bunalımdan kurtulamadı ve 1979'da arsa karşılığı *Hürriyet*'e devredildi.

12 Eylül'den hemen sonra *Dünya*'nın yönetimini Orhan Birgit üstlendi ama o da 1981'de gazeteden ayrıldı. Onun üzerine Erol Simavi *Dünya*'nın yönetimini *Hürriyet* genel müdürü olan Nezih Demirkent'e bıraktı. Kısa bir süre sonra da gazeteyi Demirkent'e devretti ve *Dünya* bir ekonomi gazetesi oldu.

Öteki Gazeteler

Yeni İstanbul: gazetenin adı 1 Nisan 1973'te değiştirilerek *İstanbul* olmuştu. Gazetenin sahibi ise hâlâ Kemal Uzan'dı.

---

(12) Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 450.

10 Ocak 1975'te Tekin Erer başyazarlığa ve Genel Yayın Müdürlüğü'ne getirildi. Ziyat Ebüzziya ve 1979'da Peyami Safa kadroya alındı.

24 Aralık 1981'de gazetenin adı yine *Yeni İstanbul* oldu.

Akşam: 9 Ocak 1982'de kapandı.

Son Havadis: Başyazarı Mümtaz Faik Fenik 24 Temmuz 1974'de öldü ve bir süre sonra Ziyat Ebüzziya başyazarlığa getirildi.

Bulvar: 10 Ocak 1982'de kuruldu. Gazetenin sahibi Nazlı Ilıcak'tı. Gazete 30 Kasım 1988'de kapandı.

Türkiye: 29 Mart 1972'de kuruldu. Gazetenin sahibi Enver Ören, Genel Yayın Müdürü Gökhan Evliyaoğlu idi.

Kadroda; Vecihi Önal, Yalçın Özer, Ergun Göze, Mustafa Necati Özfatura'nın adları yer alıyordu. İsmet Giritli, Reha Oğuz Türkkan, Zeyyat Hatiboğlu, Nevzat Yalçıntaş'ın da zaman zaman yazıları yayınlandı.

Millî Gazete: 12 Ocak 1973'de kuruldu. Yazar kadrosunda Abdurrahman Dilipak, Kemal Altuğ, Hasan Akçay, İsmet Özel ve Sadık Albayrak'ın adları yer alıyordu.

Gazete bir süre sonra Selahattin Alıç'ın yönetimine geçti. Genel yayın müdürlüğü'ne Abdülkadir Özkan, yazı işleri müdürlüğüne de Hasan Karakaya getirildi.

Gazeteyi daha sonra da Hazım Oktay Başer satın aldı.

Güneş: 13 Şubat 1982'de Ömer Çavuşoğlu, Ahmet Kozanoğlu ve Güneri Cıvaoğlu tarafından çıkartıldı. Genel yayın müdürlüğünü de Güneri Cıvaoğlu üstlendi.

Kadroda şu yazarlar yer aldı: Refik Erduran, Çetin Altan, İsmail Cem, Melih Aşık, Necati Doğru, Altemur Kılıç, Rüştü Şardağ, Cüneyt Arcayürek, Necmi Tanyolaç...

Gazeteyi bir buçuk yıl sonra 1983 Temmuz'unda Mehmet Ali Yılmaz adında Trabzonlu bir işadamı satın aldı.

ANKA

ANKA, 1972'de Ankara'da, Altan Öymen tarafından bağımsız bir ajans olarak kuruldu. İlk başlarda Almanya'nın WDR radyosuna haberler veriyor ve Alman DPA ajansıyla da işbirliği yapıyordu. O zaman Türkiye'nin en yüksek tirajlı gazetesi olan *Günaydın* da ANKA'nın ilk yerli müşterisi oldu. Ajansın çekirdek kadrosu Müşerref

Hekimoğlu, Örsan Öymen, Hasan Cemal ve Sevgi Soysal'dan oluştu. ANKA kısa zamanda saygınlık kazandı ve bütün gazeteler ajansa üye oldular. Ajans daha ilk başlarda bir ekonomik bülten yayınlayarak kamu ve özel sektörden ilgi gördü ve kendini kabul ettirdi.

Ajansın beşinci yılında Altan Öymen CHP'den aday gösterilerek ANKA'dan ayrıldı ve yerini Müşerref Hekimoğlu'na bıraktı. O da ajansı, çalışanların katıldığı bir anonim ortaklığa dönüştürdü. Yönetim Kurulu belirli birimlerde çalışan 6 kişiden oluşuyordu. Sayısız gazeteciye okul olan ajansın kadrosunda yaklaşık 30 kişi çalışıyordu.

ANKA'da görev almış kişiler arasında şunlar vardır: Uluç Gürkan, Uğur Mumcu, Teoman Erel, Füsun Özbilgen, Ergin Konuksever, Ahmet Tan, Yazgülü Aldoğan, Varlık Özmenek, Ahmet Abakay, Gül Önet, Kuvvet Başarır, Oktay Kurtböke, Mustafa Sönmez Nuri Çolakoğlu, Dinç Tayanç, Fikret Bila, Derya Sazak, Zafer Mutlu, Ayşegül Dora, Ragıp Duran, Metin Aksoy, Murat Çelik... Her biri basında ya da TV'de ad yapmış ünlü gazetecilerdir.

ANKA kuruluşundan beri hiçbir holdinge bağlı olmadan ve abone ücretlerinin dışında hiçbir destek görmeden bağımsızlığını sürdürmüş bir ajanstır.

IX

Turgut Özal Dönemi

(Aralık 1983 – Nisan 1993)

Kasım 1983 genel seçimleriyle Türkiye'de yeni bir dönemin başlaması bekleniyordu. Millî Güvenlik Konseyi'nin desteğini alan ANAP'ın genel başkanı Turgut Özal, yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Böylece Türkiye parlamenter rejime dönmüş oldu. Ama Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak görevini sürdürdüğü için birçok alanda askeri güçlerin ağırlığı kendini gösteriyordu. Baskıların henüz sonu gelmiş değildi. Anayasa'nın geçici 15. maddesine göre MGK'nin dokunulmazlığı vardı. Konsey üyelerinin, Danışma Meclisi'nin kararları hakkında cezai, mali ve hukuki hiçbir sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve hiçbir yargı merciine başvurulamazdı.

SÖZDE LİBERALLİK İÇİNDE DEVLET TERÖRÜ

Parlamenter rejime geçiş, demokrasi ortamının yaratılmasına yetmiyordu. Dikta rejimlerinde çıkartılan yasaların hepsi yürürlükteydi. Polis ve güvenlik güçleri, yasal ve yasadışı geniş yetkiler elde etmişlerdi; bakanlıklardan hiçbir talimat beklemeden her türlü baskıya yönelebiliyorlardı. Hükümet bunları önleyebilecek güçte değildi. İki başlı bir rejim kurulmuştu sanki. Bir de yeraltı güçleri vardı ki, hükümet ve adalet mekanizmasının sorumluları bunların karşısında hâlâ güçsüz kalıyor ve işlenen cinayetlerin gerçek katillerini bir türlü ele geçiremiyordu. Bunları destekleyen işbirlikçilere karşı da bir şey yapılamıyordu.

Bilanço

Turgut Özal gerek başbakanlığı, gerek cumhurbaşkanlığı döneminde gazetecilerle çok iyi ilişkiler içindeydi. Onları sık sık telefonla

arıyor, konuta ya da köşke çağırarak sohbetler ediyordu. Ama bunlar Köşk'ün has adamları olan gazetecilerdi, yoksa Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde ya da Sıkıyönetim Savcılıkları'nda sürünenler değil. Özal döneminin korkunç bir bilançosu oldu. İşte bunun örnekleri:

Demokratik bir düzene geçilmesi için Aydınlar Dilekçesi'ni imzalayan yüzlerce kişi hakkında soruşturma açıldı. (22 Mayıs 1984)

Muzır Yasası, bir sansür yasasına dönüştürüldü. (6 Mart 1986)

Prof. Muammer Aksoy evinin önünde uğradığı silâhlı saldırı sonucu öldürüldü. (31 Ocak 1990)

Olağanüstü Hal Bölgeleri'nde basın özgürlüğünü yok eden kararnameler yayınlandı. (10 Mayıs 1990, 15 Aralık 1990)

Gazeteci-yazar Turan Dursun öldürüldü. (4 Eylül 1990)

Prof. Bahriye Üçok, bombalı bir paketin patlamasıyla öldürüldü. (6 Ekim 1990)

Terörle Mücadele Kanunu çıkartıldı. (11 Nisan 1991)

Sabah gazetesi muhabiri İzzet Keser, Cizre'de başından vurularak öldürüldü. (23 Mart 1992)

Özgür Gündem ve *Yeni Ülke* gazetelerinin yazarı, Türk-Kürt kardeşliğinin militanı Musa Anter, 74 yaşında Diyarbakır'da sokak ortasında öldürüldü. (20 Eylül 1992)

Gazeteci-yazar Uğur Mumcu, otomobiline yerleştirilen bir bomba ile öldürüldü. (24 Ocak 1993)

Yüzlerce gazeteci hakkında dava açıldı, binlerce yıl hapis istendi, sayısız gazete ve dergi yasaklandı, yüzlerce kitap toplatıldı. Türk basın tarihinin hiçbir döneminde böyle bir gazeteci kıyımı olmamıştır. Abdülhamit döneminin "Basın Rezaletleri" bunların yanında hiç kalır.

1988'de Cezaevlerindeki Dergi Yöneticileri

Veli Yılmaz (*Halkın Kurtuluşu,* 748 yıl ağır hapis); Alaaddin Şahin (*Halkın Yolu,* 130 yıl); Candemir Özler (*Savaş Yolu,* 23 yıl); Erkan Tuskan (*İlerici Yurtsever Gençlik,* 123 yıl); Bektaş Erdoğan (*Kitle,* 36 yıl); İrfan Aşık (*Partizan,* 17 yıl); Feyzullah Özer (*Kitle,* 17 yıl); Hüseyin Ülgen (*Genç Sosyalist,* 12 yıl); Mustafa Çolak (*Özgürlük,* 9 yıl), Galip Demircan (*Halkın Kurtuluşu,* 15 yıl); Ersan San (*Güney,* 7 yıl); Osman Taş (*Halkın Kurtuluşu,* 661 yıl); Fikret Ulusoydan (*Halkın Sesi,* 30 yıl); Muhittin Göktaş (*Kıvılcım,* 7 yıl); Remzi Küçükertan

(*Devrimci Proletarya,* 7.5 yıl); Mustafa Tütüncübaşı (*Halkın Sesi,* 42 yıl); Hacı Ali Özer (*Emeğin Birliği*).

Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü* adlı kitabında, bu listeye ayrıca 32 kişinin daha adını eklemektedir.

Alpay Kabacalı'nın yayınladığı başka bir listeye göre 1989 yılında gazetelere karşı açılan davaların dökümü şöyledir:

Sabah: 46 tazminat ve 38 ceza davası,
Bugün: 10 tazminat ve 7 ceza davası,
Hürriyet: 35 tazminat ve 22 ceza davası,
Gazete: 19 tazminat ve 25 ceza davası,
Milliyet: 21 tazminat ve 16 ceza davası,
Güneş: 8 tazminat ve 4 ceza davası,
Cumhuriyet: 3 tazminat ve 10 ceza davası,
Millî Gazete: 4 tazminat ve 5 ceza davası,
Türkiye: 4 tazminat ve 2 ceza davası,
Günaydın: 14 tazminat ve 5 ceza davası,
Tan: 18 tazminat ve 19 ceza davası,
Tercüman: 9 tazminat ve 11 ceza davası,
Yeni Nesil: 8 tazminat ve 15 ceza davası,
Zaman: 8 tazminat ve 4 ceza davası,
Toplam: 14 gazete, 211 tazminat ve 183 ceza davası.

Uluslararası Basın Enstitüsü'nün Özal'a Uyarısı

Türkiye'de basına karşı açılan davalar ve gazetecilerin tutuklanması uluslararası meslek çevrelerinde geniş tepkiler uyandırıyordu. Uluslararası Basın Enstitüsü Müdürü Peter Galliner'in Aralık 1988'de Başbakan Turgut Özal'a yolladığı bir mektup bunun örneklerinden biridir. Galliner bu mektubunda şöyle diyordu:

"Türkiye'nin, 1949'dan beri Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olduğunu ve konsey statüsünün, üye ülkeleri, basın ve ifade özgürlüğünü güvence altına almakla yükümlü kıldığını hatırlatmama izin veriniz.

"Yine anımsatmak isterim ki, Türkiye sivil yönetime döneli beş yıl geçmiştir.

"Özellikle dikkatimizi çeken beş konu şunlardır:

"1. *Milliyet* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Eren Güvener ve aynı gazetenin yazarı Mehmet Ali Birand'a karşı 'Kürdistan İşçi Partisi' adı verilen kuruluşun lideriyle yapılan bir söyleşiyi kısmen yayınladıkları gerekçesiyle açılan dava.

"2. *Cumhuriyet* gazetesi Ankara Bürosu Şef Yardımcısı Erbil Tuşalp aleyhindeki dava.

"3. *2000'e Doğru* dergisi Yazı İşleri Müdürü Fatma Yazıcı aleyhine açılan çok sayıda soruşturma ve davalar.

"4. *Yeni Açılım* dergisi Yazı İşleri Müdürü Şefik Çalık'ın mahkûmiyeti.

"5. Kendilerine 'sosyalist basın' adını veren gruplar tarafından çıkarılan dergilere karşı süren baskılar.

"Bu son konuda bugüne kadar verilen cezalar toplam 5000 yılı aşmıştır. Söz konusu öteki davalarda savcılık, ifade özgürlüğüne inananların kabul edemeyeceği, uzun süreli hapis cezaları talep etmektedir. Söz konusu yazı işleri müdürlerinin tümü mevcut basın yasaları çerçevesinde ve yalnızca görüşlerini açıkladıkları için yargılanmaktadır.

"Yukarıda saydıklarımız, Türkiye'nin eskimiş basın kanunlarına ve ifade özgürlüğünü sınırlayan öteki kanunlarına dayandırılan çok sayıdaki baskıların yalnızca beş örneğidir.

"Türkiye, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvurmuştur. Ülkenizin basın yasalarıyla ifade özgürlüğünü düzenleyen yasaları, topluluğa üye ülkelerin (ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin) yasalarına ters düşmektedir. Zaman geçirmeksizin bu yasaları demokrasinin en temel ilkelerine uygun olarak, köklü bir şekilde değiştirmenizi talep ediyoruz. Avrupa demokratik kamuoyunu, AT'ye katılma çabalarınızı desteklemek ve Türkiye'yi topluluğun tam üyesi olarak kabul etmek konusunda ancak böylelikle ikna edebilirsiniz."

1980-1990 YILLARININ KORKUNÇ BİLANÇOSU

Yapılan araştırmalara göre 1980-1990 yılları arasında açılan basın davalarının sayısı 2000'in üstünde olmuştur.[1] 3000 gazeteci, yazar, sanatçı ve yayıncı sanık olarak yargılanmıştır.

Çıkan yazılarla gazete ve dergilerin kapatılmasına neden olmuş yazı işleri müdürlerine, toplam 5000 yıldan fazla hapis cezası verilmiştir.

1980'den 1989'a kadar uzanan dönemde 850 yayın yasağı kon-

(1) Ali Tevfik Berber, *Cumhuriyet* gazetesi, 24 Nisan 1960.

muştur. Bunların 440'ını Bakanlar Kurulu'nun, Basın Kanunu'nun 31. maddesine dayanarak aldığı kararlar oluşturmuştur.

1984'ten sonra "devletin güvenliğini zedeleyici yayın yapanlarla" ilgili davalar Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde görülmeye başlanmıştır. DGM'ler, kuruldukları günden 1990'a kadar 300 yayın için toplatma kararı vermişlerdir. Bunların çoğu siyasal nitelikli dergiler için olmuştur. Bölücülük ve komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle 30 derginin 225 sayısı toplatılmış ve açılan davalarda 2000 yılı aşkın hapis cezaları istenmiştir. Bu cezaların çoğunluğu paraya çevrilirken bu olanakları bulamayan *2000'e Doğru* ve *Yeni Çözüm* dergilerinin sorumluları, savlara göre yurtdışına kaçmışlardır.[2]

Türk Basınının Kara Yılı: 1990

Basın Konseyi'nin yayın organı *Özgür Basın,* 1990 yılını şöyle anlatıyor:

"Türk Basını 1990'da alışılmış bir kara yıl daha yaşadı. 1990 yılı içinde, birincisi silâhlı sindirme, cinayet ve başıbozuk grupların taşlı sopalı saldırısı; ikincisi güvenlik birimlerinin ve bazı işgüzarların keyfi davranışı; üçüncüsü yasal görünümlü anayasa-dışı hukuksal baskı ve nihayet dördüncüsü dava açma, toplatma, basımevi kapatma, gazete merkezlerinde arama, gözaltı ve tutuklama, dövme, yayın durdurma türünden ağır baskılar. 1990 yılında Türk basınının gündelik meslek hastalıkları halinde sürüp gitti."[3]

Anka Ajansı'nın bir haberine göre, 1990 yılı içinde 49 gazete ve dergi hakkında 586 dava açıldı: 363 ceza davası, 223 hukuk davası.

Ceza davaları: 203 gazeteci ve yazar hakkında toplam 2814 yıl hapis istendi. Sadece Cumhurbaşkanı'na hakaretten 17 gazeteci hakkında dava açıldı.

Hukuk davaları: 49 gazete ve dergi için toplam 64 milyar 117 milyon para cezası öngörüldü. Tazminat davalarının hemen hemen tümü günlük gazetelere karşı açıldı.

Sabah gazetesi toplam 85 davayla başı çekiyordu. Onu *Tan* (75 dava); *Hürriyet* (74); *Milliyet* (42); *Güneş* (32); *Cumhuriyet* (21); *Tercüman* (16); *Millî Gazete* (14); *Zaman* (9) ve *Türkiye* (5) izliyordu.[4]

---

(2) Ali Tevfik Berber, *Cumhuriyet* gazetesi, 24 Nisan 1960.

(3) *Özgür Basın,* Kasım-Aralık 1990.

(4) Bizim Gazete, 1991.

Yayın Durdurma: 424 ve 425 sayılı kanun hükmünde kararnameler[5] çerçevesi içinde *2000'e Doğru* ve *Halk Gerçeği* dergilerinin yayını haziranda durduruldu. Dergileri basan Ilıcak Matbaası 10 gün süreyle kapatıldı. Bu kararnameler nedeniyle bazı sol dergiler, basımevi bulmakta güçlük çektikleri için yayınlarına uzun süre ara vermek zorunda kaldılar. *2000'e Doğru* 8 kez, *Nokta* 2 kez, *Yüzyıl* bir kez toplatıldı. Bu üç dergiye açılan 15 hukuk davasında toplam 536 milyon lira tazminat istendi.

Davalar: Basın davalarında sol siyasal dergiler önemli yer tuttu. 17 sol dergiye karşı 142 ceza davası açıldı. Bu dergilerde çalışan 101 gazeteci için 1894 yıl hapis cezası istendi. Bu dergiler 69 kez toplatıldı, çalışanlar gözaltına alındı.

İslâmcı militan *Ak Doğuş* dergisine karşı 22 ceza davası açıldı. Dergide çalışan 30 kişi için toplam 249 yıl ceza istendi. Dergi 5 kez toplatıldı.

Dövme Olayları: İçişleri Bakanlığı'nın genelgesine karşın polisle gazeteciler çeşitli kez karşı karşıya kaldılar. Basın Konseyi'ne yansıyan bilgilere göre bu olaylarda polis memurları 30 gazeteciyi dövdüler, yaraladılar, fotoğraf makinelerini kırdılar, filmlerine el koydular.

Yıl içinde 90 gazeteci tutuklandı ya da gözaltına alındı. Açılan davalardan 18 gazeteci aklanarak çıktı.[6]

Türkiye İnsan Hakları Vakfı da 1990 yılını "Basın İhlalleri Yılı" ilân etti.

MUZIR YASASI

ANAP hükümeti 1986'da basına yeni bir boyunduruk hazırlığına girişti. Çünkü tutucu çevreler, gazete ve dergilerin açık saçık resimler yayınlamalarından yakınıyordu. Çare bulundu: Elde 1927'den kalma bir yasa vardı: Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu. 21 Haziran 1927'de kabul edilmiş, ondan sonra da hemen hemen hiç uygulanmamıştı; ANAP'ın hukukçuları bu yasayı ele alıp yeniden yazdılar. Tüm maddeler değiştirildi. Yasayı allayıp pullayıp Mec-

(5) 424 sayılı ve 10 Mayıs 1990 tarihli kararname 15 Aralık 1990'da yürürlükten kaldırıldı.

(6) *Özgür Basın,* Kasım-Aralık 1990.

lis'e getirdiler. Değişiklik tasarısı büyük gürültülere yol açtı. Eski yasada bu kanuna uymayanlara karşı, 25 liradan 100 liraya kadar para cezaları öngörülmüştü. Bu cezalar 2 milyon liradan 10 milyon liraya ve bazı durumlarda 30 milyon liraya kadar çıkartıldı. Yazı ve resimlerin incelenmesi için Başbakanlık bünyesinde bir kurul oluşturuldu. Kurul üyelerinin Millî Güvenlik Kurulu üyelerinden, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim, Kültür ve Sağlık Bakanlıkları ve Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından seçilmeleri öngörüldü. Eski yasa, bu işi Matbuat Cemiyeti üyelerine, muallimlere, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ve Talim Terbiye Dairesi'ne bırakmıştı. Kurul yeni biçimiyle politik bir organ oluyordu. Muzır Yasası böylece bir baskı yasasına dönüştü. Yasa 6 Mart 1986'da kabul edilerek yürürlüğe girdi. Sonra 11 Mayıs 1988'de bir daha değiştirilerek bugünkü biçimini aldı.

Savcılar bu yeni yasayı titizlikle uygulamaya başladılar. İlk yıl içinde, yalnız İstanbul İkinci Asliye Ceza Mahkemesi'nde 7 yayın organına 31 ayrı davadan toplam 7 milyarlık para cezası verildi. *Playboy* dergisi, 11 davadan 3 milyar 855 milyon liraya mahkûm oldu.[7]

TERÖRLE MÜCADELE KANUNU

Terörle Mücadele Kanunu 1991 Nisan'ında Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı ve Yıldırım Akbulut'un başbakanlığı döneminde çıktı. O sıralar dikkatler Körfez Savaşı'na çekilmişti.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Nisan'ın ilk günlerinde Körfez Savaşı'nın sona erdirilmesi konusunda bir karar almış ve çarpışmalar durmuştu. Saddam Hüseyin aynı günlerde Kuzey Irak'taki Kürtlere karşı bir saldırı eylemine girişmişti. Bu eylem, Fransa, Amerika ve İngiltere'nin ortak girişimleriyle durdurulduktan sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri Lüksemburg'da toplanarak Kuzey Irak'ta bir Kürt Koruma Bölgesi'nin oluşturulmasına karar verdiler. Amerika, 10 Nisan'da, Provide Cemfort diye adlandırılan operasyonla Kuzey Irak'ta, Kürt göçmenler konusunda müdahaleci bir rol oynamaya başladı.

İşte tam o günlerde, Terörle Mücadele Kanunu tasarısı Meclis'e getirildi. Bu tasarı, Ceza Kanunu'nun 140, 141, 142 ve 163'üncü maddelerinin kaldırılmasını öngören tasarıyla birlikte Meclis'e sunuldu.

(7) Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 231.

Bu 141 ve 142'inci maddeler, 1936'da, Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılırken Faşist İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınmış maddelerdi. Komünizmi önlemek amacıyla İtalyan Ceza Kanunu'nda yer alan bu maddeler, sosyal bir sınıfın diğerleri üzerinde egemenliğini şiddet kullanarak kurmak, sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak ya da ülke içinde kurulmuş ekonomik ve sosyal düzeni şiddet kullanarak devirmek, yahut ülkenin siyasal ve hukuksal düzenini yıkmak için propaganda yapanların ve dernek kuranların cezalandırılmasını öngörüyordu.

1938'de yapılan bir yasa değişikliğinde "şiddet kullanma" ögesi kaldırıldı ve salt düşüncenin açıklanması suç sayıldı.[8]

11 Nisan 1991'de Meclis işte bu maddeleri kaldırdı, ama bunun yanı sıra, kaldırılan maddeleri hiç aratmayacak olan Terörle Mücadele Kanunu'nu kabul etti. Halit Çelenk'in belirttiği gibi, "düşünce suçları kalkıyor" diye sevinenlerin, bu sevinçleri gırtlaklarında kaldı. Terörle Mücadele Yasası, bir yandan 141-142. maddeleri kaldırmış, ama öte yandan yeni bir düşünce suçu üretmiştir: Yasanın 8. maddesi şöyledir:

"Hangi yöntem, maksat ve düşünceyle olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz." Bu maddede belirtilen yazılı ve sözlü propaganda; basınla, radyo ve televizyonla, bülten ve afişlerle, bildirilerle, kasetlerle, toplantılarda yapılan konuşmalarla, verilen demeçlerle düşünce açıklanmasıdır.

"Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef almak" ne demektir? Bölgesel bir federasyon önerisi, devletin bütünlüğünü bozmayı hedef almak demek olabilir. O halde bu konuda görüş belirtmek terör suçu sayılacaktır.

Demokratik rejimlerde bölücülük girişimleri, ancak şiddet kullanılırsa suç sayılır; yoksa, bu konuda görüş belirtmek ne ceza kanunlarının, ne de basın kanunlarının kapsamına girer. Ancak savaş durumlarında bu gibi olağanüstü önlemlerin alındığı görülmüştür. Fransa'da da devletin bütünlüğüne karşı propagandaya yasak getirilmesine, sömürgecilik döneminde, Cezayir'in ya da Madagaskar'ın bağımsızlık savaşı verdiği sıralarda rastlanmıştır, yoksa normal gün-

(8) Halit Çelenk, *Laiklik ve Antiterör Yasası* (Uğur Mumcu'ya Armağanı), s. 268-271.

lerde değil. Örneğin Bask'ların, Breton'ların ya da Korsikalı'ların bağımsızlığı için her zaman türlü yazılar yazılır ama bunlar, Basın Kanunu'nun değil, Ceza Kanunu'nun kapsamına girer. Bunlar düpedüz düşünce ve anlatım özgürlüğü çerçevesinde ele alınır.

Kanunun birinci maddesine göre, "Terör örgütü, iki veya daha fazla kimsenin aynı amaç etrafında birleşmesiyle" meydana gelmiş sayılır.

Altıncı maddeye göre, "Terör örgütlerinin bildiri veya açıklamalarını basanlara ağır para cezası verilir."

"Terörle mücadelede görev almış kamu görevlilerinin hüviyetlerini açıklayanlar veya yayınlayanlar ağır para cezasıyla cezalandırılır."

Yedinci maddeye göre, bu konundaki suçu işleyen gazetelere "bir ay" önceki ortalama satış tutarının % 90'ı kadar ağır para cezası verilir".

Bu maddeler, gazetecilerin çalışmalarını kısıtlayıcı nitelikte olduğu için hukukçular ve basın bu kanuna geniş tepki gösterdiler.

OLAĞANÜSTÜ HAL BÖLGESİ'NDE 430 SAYILI KARARNAME

Millî Güvenlik Konseyi'nin 25 Ekim 1983'te çıkardığı olağanüstü Hal Kanunu'nun bazı maddeleri, 15 Aralık 1990'da 430 sayılı kanun hükmünde kararnameyle değiştirildi. Bu kanunun bazı maddeleri daha önce de birkaç kez (413, 421, 424 ve 425 sayılı kararnamelerle), değişikliğe uğramıştı. Ama daha sonraları Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı ve Yıldırım Akbulut'un başbakanlığı döneminde yapılan değişiklik ötekileri de kendi kapsamına aldı.

Basında çok geniş tepkiler yaratan bu son kararnamenin, basın özgürlüğüyle ilgili maddelerinin getirdiği hükümler şunlar:

Olağanüstü Hal Bölgesi'ndeki etkinlikleri yanlı yansıtmak; gerçekdışı haber ve yayınlar yapmak suretiyle bölgedeki kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasına ya da halkın heyecanlanmasına neden olacak veya güvenlik kuvvetlerinin görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek şekilde yayınlanan her türlü basılmış eser, kitap, dergi, gazete, broşür, afiş benzeri matbuatın basılmasını, çoğaltılmasını, yayınlanmasını ve dağıtılmasını, bunlardan bölge dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını Olağanüstü Hal Bölge Valisi yasaklar veya izne bağlar. Yasaklanmış

kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuayı toplatır; bu önlemlerin yetersiz kalması halinde Vali'nin önerisi üzerine İçişleri Bakanı bu yayınların, bölge içinde ya da dışında basılıp basılmadığına bakılmaksızın yayınların durdurulması için ihtarda bulunur. Yayın durdurulmazsa bunları basan matbaaları bir aya kadar kapatabilir (Madde 1).

Bölgede görevli ve yetkililerin aldıkları önlemler, yaptıkları uygulamalar ve kullandıkları yetkiler neden gösterilerek, kişisel haklarına saldırı olursa, günlük gazeteler bir ay önceki ortalama satış tutarının % 75'i oranında tazminat ödemeye mahkûm edilirler. Görevli ve yetkililere karşı yazılı hakaret suçlarının, gerçeğe aykırı yazı, haber, havadis, fotoğraf veya belge yayınlanması ya da her türlü olay ve belgelerin tahrif edilerek yayınlanması suretiyle işlenmesi halinde, ilgili maddelerdeki cezalara ek olarak 100 milyon liradan 200 milyon liraya kadar ağır para cezası verilir (Madde 6).

1991-1993 YILLARININ KARANLIK TABLOSU

1991 yılının ilk yarısı Yıldırım Akbulut'un, beş ayı Mesut Yılmaz'ın, son ayı da Süleyman Demirel'in başbakanlığında geçti.

Gazeteciler Cemiyeti'nin raporlarına göre ilk 11 aylık dönemde gazete ve gazeteciler için 73 dava açıldı. Davaların dökümünde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "basına dava açma" rekorunu elinde bulundurduğu belirlendi. Nitekim Özal, Sepetçiler Kasrı'nda, "Basın sayesinde zengin olduğunu ve bir milyar liraya yakın tazminat aldığını" açıkladı.

1991 yılında, 77 gazete ve dergi toplatıldı. Toplatılmaya gerekçe, çoğunlukla "Bölücülük ve sınıf farkı yaratma" oldu.

Bu konuda rekor *Yeni Ülke* gazetesi ile *2000'e Doğru* dergisi tarafından kırıldı. Haftalık *Yeni Ülke* gazetesinin 49 sayısından 19'u, Terörle Mücadele Kanunu'na aykırılıktan toplatıldı. Ayrıca haber ve yorumlar nedeniyle bu gazeteye 55 dava açıldı.

2000'e Doğru dergisi, çıkmaya başladığı 1987'den 1991'e kadar, 116 kez yargı karşısına çıktı, 26 kez toplatıldı, "424 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname" gereğince de sonunda süresiz kapatıldı. Derginin sorumlusu Doğu Perinçek hakkında 8 dava açıldı. Derginin Yazı İşleri Müdürü hakkında ise 80'den çok dava açıldı.

Basın Konseyi'nin yaptığı araştırmaya göre de 1991'in ilk 8 ayın-

da 21 olayda 44 gazeteci saldırıya uğradı. Konseyin yaptığı açıklamaya göre 1989'da 24 olayda 48 gazeteci, 1990'da 27 olayda 54 gazeteci saldırıya uğramıştı. Saldırıların çoğu kamu görevlileri tarafından oluşturuldu. Kaymakam, savcı, seçim kurulu görevlileri ve hatta yargıçlar bu listede yer aldı.

Gazetecilerin Durumu

Ocak-Mart 1991 döneminde çeşitli gazetelerden 695 kişinin işine son verildi. Bunlardan 385'i *Günaydın*, 250'si *Güneş*, 42'si *Milliyet*, 18'i *Hürriyet*'te çalışıyordu.

Fotospor gazetesi Mart, 1991'de 142 kişinin işine son verdi.

Temmuz ayında *Cumhuriyet* 42, *Tercüman* 100, Eylül ayında *Güneş* gazetesi 59 kişiyi açıkta bıraktı. Böylece Ocak-Ekim döneminde işsiz kalan gazetecilerin ve görevlilerin sayısı 1841'e eyükseldi.[9]

Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin yayınladığı bir rapora göre, 1992-1993 yılları, 160 yıllık basın tarihinin en karanlık dönemi olarak nitelendirilebilir.[10] Bu dönemde öldürülen gazeteci sayısı âdeta rekor derecede artmış ve sayıları 19'a ulaşan "faili meçhul" cinayetlere kurban giden gazeteciler, ne yazık ki bazı kamu görevlileri tarafından kamuoyuna "militan" olarak yansıtılmıştır.

Raporda bildirildiğine göre 1992'de, 12, ertesi yıl da 7 gazeteci saldırılar sonucu öldürülmüş, bunlardan 16'sının katilleri bulunamamıştır. Gazeteci cinayetlerinin aydınlatılmamasından da basın sorumlu tutulmuştur. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ)'nun Türkiye raporunu hazırlayan dört kişilik heyetin başkanı Robert Bakker, Türkiye'de, özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki gazetecililik koşullarını Latin Amerika ülkeleri Peru, Elsavador ve Guatemala'daki koşullara benzetmiştir. Gazeteci cinayetleri konusundaki görüşlerini açıklayan Bakker, "Üç taraf var," demiştir: "Devlet, PKK ve Hizbullah. Hizbullah'ın gazetecileri öldürdüğüne dair çok ciddi kuşkular vardır. Devletin gazeteci öldürdüğü konusunda bir bulgu yok, ancak öldürmediği konusunda da bir bulgu yoktur."

Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin raporuna göre, "Demokratikleşme vaadiyle iktidara gelen DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin görev başında olduğu bir dönemde, düşünce ve basın özgürlüğüne yönelik

(9) Cemil Özyıldırım, *Bizim Gazete*, Ocak 1992.

(10) *Basın Güncesi*, 1992-93.

baskılarda ancak askeri rejimlerde rastlanabilen uygulamalara gidilmiştir. Evrensel ve değişmez tanımına rağmen düşünce ve basın özgürlüğü kavramı çoğu kez siyasal tercihlere, olaylara, kişilere ve kurumlara göre değişik yorumlanmıştır."

Raporda belirtildiğine göre 1992'de 111, ertesi yıl da 89 gazeteci gözaltına alınmış, 57 gazeteci tutuklanmış, 36 gazeteci hakkında açılan davalar sonucu 229 yıl 4 ay hapis, 16 gazeteci için 124 milyar para cezası, 17 gazeteci ve yayın organı için de 193 milyar 465 milyon lira tazminat istenmiştir.

Basın Konseyi'nin açıkladığına göre de Kasım 1991'den Mart 1993'e kadar geçen süre içinde 309 gazeteci saldırıya uğramıştır. Bu saldırıların 15'i silâhlı, 3'ü bombalı olmuştur. Saldırıların 161'i, gazeteciler görevleri başındayken yapılmıştır.

Ayrıca 34 gazete ve dergi bürosuna saldırı düzenlenmiştir. 134 gazeteci görev yaparken hakarete uğramış, 165 gazetici gözaltına alınmış, 9 gazete bürosu çeşitli bahanelerle basılıp aranmış, 27 gazetecinin çektiği fotoğraf filmi, bir gazetecinin görüntü ve ses bandı elinden alınmış, 17 gazetecinin fotoğraf makinesi kırılmıştır.(11)

1993 yılının 30 Nisan-5 Mayıs günlerinde de yalnız İstanbul'da, bu beş günde 7 gazeteci, polis saldırısına uğramış ve tartaklanarak dövülmüştür: *Hürriyet*'ten Selami Öz ve Turgut Özen, *Milliyet*'ten Musa Ağacık, *Meydan*'dan Ümran Aras, *Türkiye*'den Mehmet Beytül, *Sabah*'tan Ahmet Uçar ve *Cumhuriyet*'ten Ahmet Şık.(12)

1992'de 13 yıl 8 aylık kesinleşen hapis cezalarına karşılık, 1993 içinde 93 gazeteci hakkında açılan davaların sonuçlanması üzerine, 115 yıllık hapis cezası kesinleşmiştir.

Olağanüstü Hal Bölgesi'nde gazetecilik yapmanın koşulları tamamen kalkmış, bölgede şiddet eylemlerini sürdüren PKK, uzun süre gazete ve ajans bürolarını çalışamaz hale getirmiştir.

Düşünce ve Basın özgürlüğünü en çok Terörle Mücadele Kanunu etkilemiştir.

Sol, sosyalist ve İslâmcı basına yönelik baskılara medya tekelleri sessiz kalmış, hatta zaman zaman baskıları onaylamıştır.

İzzet Keser (23 Mart 1992), Musa Anter (20 Eylül 1992) ve Uğur Mumcu (24 Ocak 1993) da bu dönemde öldürülmüşlerdir.

---

(11) *Özgür Basın,* Mart 1993.

(12) a.g.k., Nisan 1993.

ÇETİN EMEÇ'E KURŞUN

Hürriyet gazetesi yönetim kurulu üyesi ve köşe yazarı Çetin Emeç 7 Mart 1990 sabahı Suadiye'de evinin önünde biri maskeli, silâhlı iki kişinin açtığı yaylım ateşiyle, şoförüyle birlikte otomobilinin içinde öldürüldü. Çetin Emeç'e sıkılan kurşunlar Atatürkçü, laik, çağdaş ve Batı uygarlığına yönelmiş basına sıkılan kurşunlardı. Çetin uzun yıllar gazetelerde yazı işleri müdürlüğü, genel yayın yönetmenliği ve genel koordinatörlük gibi görevler yapmış, yazılarıyla hiçbir çevrenin aşırı düşmanlığını çekmemiş bir kişiydi.

Sadun Tanju'nun anlatımıyla Çetin Emeç, "sosyal ve siyasal hayatımızın başdöndürücü değişim ve gelişme sancıları içindeki olaylara bakış ve değerlendirişleriyle yönetimi ve toplumu derinden etkileyen çok yetenekli" bir gazeteciydi.[13]

Emin Çölaşan da, "Acaba niçin öldürülmüştü Emeç," diye soruyor. "Katillerin amacı neydi? Toplumda ses getirmek için mi, görüşleri nedeniyle mi, yoksa başka nedenlerle mi?"

Belli olmadı.

Çetin Emeç'in hastaneye götürülürken yolda can vermesinden sonra gazetelere telefon eden bazı kişiler, olayı, "Türk-İslâm Komandoları" ve "Dev-Sol" örgütlerinin üstlendiğini söylediler.

Çetin Emeç'in öldürülmesinin basına, laik düzene ve demokrasiye yönelik sistemli ve planlı saldırılardan biri olduğu belirtildi. Basın meslek kuruluşları 7 Mart 1990'da bir açıklama yaparak Meclis'i, "terörün önlenmesinde ve arkasındaki karanlık güçlerin ortaya çıkartılmasında" göreve davet ettiler.

Çetin Emeç kimdi? 1935'te İstanbul'da doğan Çetin, *Son Posta* gazetesinin sahibi ve başyazarı Selim Ragıp Emeç'in oğluydu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, 1952'de *Son Posta*'da gazeteciliğe başladı. Babası, İstanbul'da Demokrat Parti'de görevler almış ve milletvekili seçilmişti. Bu yüzden 27 Mayıs 1960'tan sonraki günlerde Yassıada'ya gönderildi, orada kör oldu ve 1970'de öldü.

Çetin *Son Posta* kapatıldıktan sonra *Ses* ve *Hayat* dergilerinde ve *Hafta Sonu* gazetesinde çalıştı. Sonra *Milliyet*'in genel yayın müdürlüğüne getirildi. Son görevi de *Hürriyet*'te genel koordinatörlüktü.

---

(13) Sadun Tanju, *Çetin Emeç: Bir Basın Şehidinin Anatomisi*, 1992.

TURAN DURSUN'A KURŞUN

Turan Dursun'a, ölümünden yaklaşık bir ay önce Cağaloğlu'nda rastlamıştım.

"Sıra bende," dedi, "biliyorum beni de öldürecekler. Tehdit mektupları geliyor, ama yapacağım bir şey yok!"

Prof. Muammer Aksoy, Ocak 1990'da öldürülmüş, onu Mart'ta Çetin Emeç izlemişti. Turan Dursun her gün şeriatçı çevrelerden gelen tehditler altında yaşamını sürdürüyordu.

4 Eylül 1990 günü Koşuyolu'ndaki evinden çıkmış, markete gidiyordu. Katiller kendisini bekliyorlardı. Onu çapraz ateşe aldılar. Susturucu takılmış silâhlarla 7 el ateş edildi ve Turan Dursun yere yığıldı. Cesedi bir saat yerde kaldı. Başından, ağzından kan boşanıyordu. Üzerine gazete örttüler. Ne acı bir görüntü; üzerine gazeteler örtülmüş bir gazeteci cesedi... Sokağa biriken meraklılar Turan Hoca'nın ölüsünü seyrediyorlardı. Sonra cesedi bir kamyonetin arkasına atarak Haydarpaşa Hastanesi'ne götürdüler. 13 yaşındaki bir çocuktan başka kimse silâh seslerini duymamış ve saldırganları görmemişti.[14]

Turan Hoca'nın cenazesi Ankara'da, dinsel bir tören yapılmadan alkışlar arasında toprağa verildi.

Kimdi Turan Dursun? Turan Hoca vurulduğu zaman 56 yaşındaydı. Babası imammış, çocukluğunda din eğitimi görmüş, müftü olmuştu. Aydın bir kişiliği vardı, inançlarını yitirince müftülük yapamayacağını anladı, dinin ilahi değil, sosyal bir olay olduğunu görünce görevinden istifa etti. Yaşamını kazanmak için çöpçülük bile yapmaya razı oldu, iş bulamadı. Sonunda Ankara'da, TRT'de radyo program yapımcılığı buldu, burada bir süre birlikte çalıştık, sonra ayrılmak zorunda kaldı. İstanbul'a gelip yerleşti. *2000'e Doğru* ve *Yüzyıl* dergilerinde çalışıyordu. Ölümünden az önce Almanya'ya gitmeye hazırlanıyormuş, çağırmışlar, gidip konuşmalar yapacakmış. Ona bu olanağı tanımadılar.

Turan Dursun cinayetinden sonra basında onun hakkında çok yazı çıktı. İşte örnekler:

Uğur Mumcu: "Türkiye, özellikle son 6-7 yıldır çeşitli terör örgütlerinin kolayca at oynatabildikleri bir alan olmuştur. Turan Dur-

(14) *Özgür Basın,* sayı 16-17-18, Ağustos, Eylül-Ekim 1990.

sun'u kimler öldürdü? Kimlerin öldürdüğü ad ad bilinmiyor. Belki katillerin kimlikleri hiç bilinmeyecek de! Ama İslâm dinini eleştiren eski din adamını kimlerin, niçin öldürebilecekleri herhalde biliniyor." (*Cumhuriyet*, 6 Haziran 1990)

Ali Sirmen: "İran Televizyonu'nun Turan Dursun'un ölümünü müjde verir gibi ilk haber olarak yayınlaması, olaydaki İran parmağı kuşkularını artırıyor." (*Cumhuriyet*, 7 Eylül 1990)

Bekir Coşkun: "Katillerin kimler olduğu belli değil. Ama Türkiye'yi, şeriat düzenine karşı çıkan Atatürkçülerin öldürüldüğü bir ülke haline kimlerin getirdiği ortada." (*Sabah*, 7 Eylül 1990)

Mustafa Ekmekçi: "Almanya'daki gericilerin foyalarını ortaya çıkarmak için Turan Dursun gibi yürekli, bilgili biri gerekliydi. Yazık!" (*Cumhuriyet*, 9 Eylül 1990)

Talat Halman: "Hainler kol gezmeye başladı yine. Fikir hür, vicdan hür yazar Turan Dursun kahpece öldürüldü." (*Milliyet*, 10 Eylül 1990)

Yazgülü Aldoğan: "Evet, infaz, çünkü Turan Dursun kimi çevrelerde yargılanmış, hüküm verilmiş, iş bir tek infaza kalmıştı." (*Günaydın*, 12 Eylül 1990)

İlhami Soysal: "Turan Dursun'u, onun bilgisinden, aydınlıktan korkanlar öldürdü. Karanlığı sevenler, bulanık suda balık avlamayı sevenler." (*Milliyet*, 12 Eylül 1990)

Oktay Ekşi: "Turan Dursun, toplumun genellikle benimsediği değerleri sorgulayan bir yazardı. Kanaatlerine katılmak pek çoğumuz için imkânsız denecek kadar zordu. Ama kanaatleri ifade etme hakkı, onların içeriğinden daha da önemliydi ve korunmalıydı." (*Özgür Basın*, Ağustos, Eylül, Ekim, 1990)

UĞUR MUMCU'YA BOMBA

Uğur Mumcu Cumhuriyet tarihinin en dürüst, en yürekli, en devrimci gazetecilerinden biriydi. Tüm meslek yaşamı; Atatürk ilkelerini ve laikliği savunmak ve yolsuzlukların üzerine yürümekle geçti. Türkiye'nin "tam bağımsızlığından" yanaydı, özgürlükçüydü. Devleti ve milleti soyanların başdüşmanı oldu. Yobazların, hırsızların, vurguncuların karşısına dikildi. Din sömürücüleriyle savaştı, şeriatçıların boy hedefi oldu. Faili meçhul cinayetleri araştırmaktan hiç bıkmadı. Hiçbir partiye ve kişiye bağlanmadı ve ödün vermedi. Behice

Boran ve Mehmet Ali Aybar'la yaptığı konuşmalar değerli birer belge oldu. Bunların yanı sıra Almanya'ya gidip şeriatçıların şeyhi Cemalettin Kaplan'la görüşmekten çekinmedi. Her toplantıya, panele, imza gününe katılmaktan korkmadı. Her imza gününde yüzlerce okuyucu ona ulaşabilmek için kuyruk oluşturuyordu. "Atatürkçüyüm, öyleyse vurun" diyerek alnı açık, başı dik, yobazların üzerine yürüdü. İnsan haklarının savunucusuydu. Terörün karşısındaydı. "Araştırma gazeteciliği"nin en başarılı örneklerini vererek basında bir çığır açtı.

Uğur Mumcu bir kış günü, 24 Ocak 1993'te saat 13 sıralarında eşiyle birlikte evden çıktı. İbni Sina Hastanesi'nde tedavi gören bir dostunu ziyaret edecekti. Eşinden önce otomobiline bindi. Kontak anahtarını çevirir çevirmez olay yerinde can verdi. Cesedi otomobilin parçalarıyla birlikte yaklaşık, 3.5 metre yükseklikteki parmaklıkları aşarak bitişikteki bahçeye fırladı.

Saldırıyı ilk önce "İslâmi Kurtuluş Örgütü" adına bazı kişiler üstlendi.

Sonra gazete ve televizyonları arayan başka kişiler, saldırının "İslâmi Büyük Doğuş Akıncılar Cephesi (İBDC) ile PKK adına yapıldığını söylediler.

Kimdi Uğur Mumcu? Uğur, 22 Ağustos 1942'de Kırşehir'de doğmuştu. 1966'da Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1969-1972 yıllarında Ankara Üniversitesi'nde Prof. Tahsin Bekir Balta'nın yanında İdare Hukuku asistanı olarak çalıştı. Bir süre serbest avukatlık yaptı. 12 Mart 1971'de Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Uğur Alacakaptan'la birlikte tutuklandı. 7 yıl hapse mahkûm oldu, Yargıtay'ın kararı bozması üzerine serbest bırakıldı. Askerliğini, 1972 - 1974 yıllarında Ağrı'nın ilçesi Patnos'ta "Sakıncalı Piyade" olarak yaptı.

İlk yazılarını *Yön*'de yayınlayan Mumcu, 1974'te gazeteciliğe başladı. *Türk Solu, Devrim* ve *Ant* dergilerine yazılar yazdı. Sonra Anka Ajansı'nda ve *Yeni Ortam* gazetelerinde çalıştı. 1975'te *Cumhuriyet*'e köşe yazarı oldu. "Gözlem" başlıklı köşesinde aralıksız 1991 Kasım'ına kadar yazdı. 6 Kasım 1991'de İlhan Selçuk ve yaklaşık 80 *Cumhuriyet* çalışanıyla birlikte gazeteden ayrıldı. Bir süre *Milliyet*'te köşe yazarlığı yaptı. 8 Nisan 1992'de *Cumhuriyet*'teki yönetim değişikliği üzerine yeniden gazetesine döndü.

Mumcu 1979'da Türk Hukuk Kurumu'nun Yılın Hukukçusu

ödülünü ve Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti'nin inceleme ve röportaj dallarındaki ödüllerini aldı. *Nokta* dergisi Mumcu'ya, 1985'te Yılın Demokrat Gazetecisi ödülünü verdi.[15]

DİNÇ BİLGİN YASAYI ÇİĞNEYEREK BAYRAM GAZETESİNİ YOK EDİYOR

Turgut Özal döneminin önemli bir olayı, Gazeteciler Cemiyeti'nin yılda iki kez, Kurban ve Şeker bayramlarında yayınladığı *Bayram Gazetesi*'nin, yasalar çiğnenerek yok edilmesi oldu.

1952 tarihli Basın Mesleği Yasası Şeker Bayramı'nın ikinci ve üçüncü günleriyle, Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde gazetelerin çıkmasını yasaklamış ve bu hak her kentte basın kartı taşıyan üyesi en çok olan gazeteci cemiyetlerine verilmişti.

Yasanın amacı gazetecilere bayramlarda dinlenme olanağı sağlamak ve gazeteci cemiyetlerine üyelerine sosyal yardımlar yapabilmek için gelir kazandırmaktı.

Gazeteci cemiyetleri bu olanaktan yararlanarak işsiz ve dışlanmış gazetecilere bayramlarda yazı yazdırıyor, en değerli yazarları *Bayram* gazetelerinde topluyor, elde edilen reklam gelirleriyle de gazetecilerin sosyal gereksinmelerini karşılıyor, dispanserler açıyor, dinlenme tesisleri kuruyordu. Gazeteci cemiyetleri böylece patronların ve devletin karşısında direnebilecek bir güç kazanmış oluyordu.

1992 yılının 11 Haziran'a rastlayan Kurban Bayramı'nda bir gazete patronu yasayı hiçe sayarak bu geleneği bozdu. *Sabah* gazetesi o bayram, yasa tanımadan yayınını sürdüreceğini açıkladı. Basın Mesleği Yasası'na göre bayram günleri yasaya aykırı olarak gazete çıkarmanın cezası 10 bin liraydı. Ne değeri vardı bu 10 bin liranın? Tek sütun bir reklam parası bile bunu karşılardı. Gözünü para bürümüş patronun amacı, her türlü yasayı delerek daha çok kazanmaktı.

Daha önce de 1985'te *Günaydın* grubuna bağlı *Ayrıntılı Haber* gazetesi yasayı delme girişiminde bulunduğu için para cezasına mahkûm olmuştu. Bunun üzerine Anayasa Mahkemesi'ne başvuran gazete yöneticisinin istemi orada da reddedilmiş ve mahkeme bayramda gazete yayınlanmasını yasalara aykırı olduğuna karar vermişti.

Bu kez Gazeteciler Cemiyeti sonuna kadar savaşta kararlıydı. Tür-

---

(15) *Uğur Mumcu'ya Armağan*, Ç.G.D. Yayınları, Ankara, 1994.

kiye Gazete Sahipleri Sendikası da Cemiyet'i destekledi. Dokuz gazete sahibi bu konuda bir protokol imzalayarak bir bildiri yayınladılar. Onlar da *Sabah*'ın bu haksız rekabetine karşı çıkıyorlardı.

Ne var ki, artık yasalara güven kalmamıştı. Basından sorumlu Devlet Bakanı Gökberk Ergenekon, bu konuda bir demeç vererek yürürlükteki yasayı bilmediğini, fakat okuduğu gazetenin bayramlarda yayınlanmamasından büyük bir eksiklik duyduğunu belirtti.[16]

Basın kuruluşları basından sorumlu olup da basınla ilgili yasaları bilmeyen bu bakanın sözlerine sert tepki gösterdiler. Gazeteci cemiyetlerinin tümü Başbakan Süleyman Demirel'e, Başbakan yardımcısı Erdal İnönü'ye ve Devlet Bakanı Gökberk Ergenekon'a birer telgraf çekerek bakanın istifasını istediler. Tabii Bakan buna aldırmadı.

Sabah gazetesi genel yayın müdürü Zafer Mutlu, bayramlarda yayına devam edeceklerini açıkladı.

Gazete cemiyetleri her ilde mahkemeye başvurdular; sonuç alınamadı.

Cemiyet Onur Kurulu; Dinç Bilgin, Zafer Mutlu ve Güngör Mengi'nin üyelikten ihraçlarına oy birliğiyle karar verdiler.

Gazeteciler Cemiyeti'nin 30 üyesi de *Sabah* olayındaki sessiz tutumu karşısında Basın Konseyi'nden istifa etti. Basın Kartları Komisyonu da Dinç Bilgin ile Güngör Mengi'nin sürekli basın kartlarını iptal etti.

Ama ne oldu? Ertesi bayramı öteki gazeteler de çıktı ve *Bayram Gazetesi* tarihe karıştı.

GAZETELER: 1983-1993 YILLARINDA

Sabah

Bu dönemin önemli olaylarından biri *Sabah* gazetesinin yayınlanmasıdır. *Sabah*'ın kökü İzmir'e ve *Yeni Asır*'a dayanıyor. *Yeni Asır* 1895'te Selânik'te kurulmuştu. Kurucuların biri Fazlı Necip (1863-1932), öteki de Dinç Bilgin'in dedesi Abdurrahman Arif'ti (1865-1918). *Yeni Asır* sonra İzmir'e taşındı ve Ege'nin en büyük gazetesi oldu. Gazeteyi Dinç Bilgin'in babası Şevket Bilgin (1894-1978) yönetiyordu. Şevket Bilgin'in ölümünden bir süre sonra *Ye-*

(16) *Yasaya Saygı*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eylül 1992.

ni Asır'ın İstanbul'da çıkartılması düşünüldü, İzmir'deki makinelerden biri sökülüp Mecidiyeköy'e taşındı. *Yeni İstanbul*'un eski makineleri kiralandı. Ama Dinç Bilgin'in asıl hedefi yeni bir gazete çıkarmaktı.[17]

Dinç Bilgin ilk önce, 1982'de İmar Bank'ın sahibi Kemal Uzan'la yeni bir gazete çıkarma konusunda anlaştı. Ama imtiyaz sahibinin kim olacağı konusunda uyuşma olamadı.

Dinç Bilgin bunun üzerine Galasataraylı işadamı Selahattin Beyazıt'a başvurdu. O da öteden beri bir gazete çıkarmayı düşünüyordu. Bilgin, Selahattin Beyazıt'tan bir çek aldı.

Citibank'tan 200 milyon ve Yapı Kredi Bankası'nın Genel Müdürü Hüsnü Özyeğin'den 100 milyon lira kredi alan Bilgin, rakiplerinin dağıtım şirketi Gameda'dan da 175 milyon lira avans alarak İstanbul'da gazetecilik yapma hayalini gerçeğe dönüştürdü.[18]

Bilgin, *Sabah* gazetesini çıkarmak için *Tan*'la ününü pekiştiren Rahmi Turan'ı kadrosuna transfer etti. Gazete 22 Nisan 1985'te yayınlanmaya başlandı. Bu arada, aralarında Zafer Mutlu, Aydın Öztürk ve Akgün Tekin'in bulunduğu *Günaydın* gazetesinin 20 üst düzey görevlisi de Sabah'a transfer oldu. "Hayırlı Sabah'lar" sloganıyla okuyucuyla buluşan *Sabah* gazetesinin tanıtımını Cenajans üstlendi. Birinci yılın sonunda gazetenin genel yayın yönetmenliğine Zafer Mutlu getirildi.

Dinç Bilgin'in amacı *Günaydın* tipi bir gazeteyle 700 bin tiraj yapabilmekti. İlk sayının ancak yarısı satılabildi. Ama tiraj yavaş yavaş yükseldi ve gazete tutundu.

Dinç Bilgin *Sabah* girişiminden bir süre sonra, 10 Ekim 1985'te, *Yeni Asır*'ı da İstanbul'da basmaya başladı, piyasaya 80 bin gazete sürüldü, ama bu iş tam bir fiyaskoyla sonuçlandı.

Sabah yıldan yıla tirajını yükselterek zaman zaman Türkiye'nin en fazla basan gazetesi durumuna geldi. Bu başarıda neler rol oynuyordu?

— Rahmi Turan ve Zafer Mutlu'nun izledikleri yayın politikasının bunda büyük etkisi oldu. Yani, bol resim, büyük başlıklar, çarpıcı haberler, canlı bir görüntü, orta kültür düzeyindeki insanların ilgisini çekebilecek yazılar, heyecan yaratabilecek duygusal olaylar,

(17) Metin Münir, *Sabah Olayı.*

(18) "Basında Yeni Oluşum Hareketi", *Hürriyet,* 10 Ağustos 2003.

uzun yazı dizilerine yer vermeden çabuk okunabilecek yazılara ağırlık vermek...

— Bol ikramiye dağıtmak, peşpeşe promosyon kampanyaları düzenlemek.

Sabah bu canlılığını ATV yayınlarıyla da sürdürmesini bildi, *Sabah* ATV'ye destek oldu, ATV'de *Sabah*'a.

Sabah kadrosunda şu gazeteciler yer aldı: Zafer Mutlu, Güngör Mengi, Mehmet Barlas, Güneri Cıvaoğlu, Hasan Cemal, Okay Gönensin, Çetin Altan, Zülfü Livaneli, Osman Ulagay, Cengiz Çandar, Ahmet Vardar, Ali Kırca...

Söz: Dinç Bilgin 1987'de *Sabah*'ın yanı sıra bir de üst kültür düzeyindeki okur için bir gazete çıkarmaya yöneldi. Erol Aksoy ve Ercan Arıklı'yla birlikte *Söz* gazetesini çıkardılar. 1987 Kasım'ında yayına başlayan *Söz* üç ay kadar yaşayabildi ve fiyaskoyla kapandı.

Hürriyet

Hürriyet Vakfı 1981'de gazeteci adayları için başlattığı eğitim programını bir dönem başarıyla sürdürdü. Teknolojik gelişmeler, basının hukuksal sorunları, dış politika, şiddet, özgür bir toplumda basının görevi, basının geleceği, devlet-medya ilişkileri konularında seminerler düzenlendi.

Vakıf bu etkinliklerinin yanı sıra bir de gazetecilik okulu projesini ele aldı. *Hürriyet*'in Şişli'deki binasında Orhan Birgit'in başkanlığında, Prof. Niyazi Öktem'in ve Hasan Yılmaer'in yönetiminde birkaç aylık eğitim kursları düzenlendi. Kursları başarıyla bitirenler *Hürriyet*'te görev aldılar.

Gazetenin genel yayın yönetmenliği'ne Çetin Emeç'ten sonra, Haziran 1984'te Seçkin Türesay getirildi, Emeç de Genel Koordinatörlüğe atandı.

Ekim-Aralık 1988'de genel yayın yönetmenliğini Erol Türegün üstlendi. Özcan Ertuna *Hürriyet*'in genel müdürlüğünü yaptı. 1989'da Çetin Emeç Genel Yayın Koordinatörü oldu.

Çetin Emeç'in teroristlerce vurulmasından sonra Rahmi Turan gazetenin başına getirildi.

Mart 1990'da da gazetenin Ankara temsilcisi Ertuğrul Özkök'ün genel yayın yönetmenliğine getirilmesiyle *Hürriyet*'te yeni bir dönem başladı. Doğan Hızlan da yayın danışmanlığına getirildi.

Cumhuriyet

1983-1993 yıllarında *Cumhuriyet*'i sarsan en önemli olay, gazeteyi 50 yıl ayakta tutmuş olan Nadir Nadi'nin 20 Ağustos 1991'de ölmesi oldu. Nadir Bey'in ölümünden kısa bir süre sonra gazetede sürtüşmeler daha açık bir biçimde ortaya çıktı. Hasan Cemal, İlhan Selçuk'un gazeteye egemen olmasından rahatsız oluyordu. Bardağı taşıran son damla, Osman Ulagay'ın, 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra ANAP-DYP koalisyonunu SHP'ye karşı destekleyen bir yazısı oldu. İlhan Selçuk 24 Ekim 1991 tarihli yazısında, Ulagay'ı, SHP'nin iktidar olmasını engellemeyi amaç edinen bir komplonun parçası ve TÜSİAD yazarı olmakla suçladı. Konu Yayın Kurulu'na götürüldü. İlhan Selçuk, Ulagay'ın haftada 5 değil 3 gün yazı yazmasını önerdi. Gerçekte konu ideolojikti. Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Ali Sirmen ve Hikmet Çetinkaya kendisini destekledi. Hasan Cemal ile Okay Gönensin İlhan Selçuk'a karşı geldiler. Ahmet Tan ile Yalçın Bayer de çekimser kaldılar.

Konu Yönetim Kurulu'na getirildi. Ama Yönetim Kurulu kendini her alanda yetkili görüyordu ve Yayın Kurulu'na yetki tanımaktan yana değildi. Yani, Yönetim Kurulu İlhan Selçuk'u desteklemedi. Bunun üzerine Yayın Kurulu Başkanı Osman Nuri Torun, Berin Nadi ve İlhan Selçuk görevlerinden istifa ettiler. Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Ali Sirmen, Ali Ulvi, Sami Karaören, Mustafa Ekmekçi, Şükran Ketenci ve onları izleyen 80 kişi de gazeteden ayrıldılar.

Uğur Mumcu gazeteden ayrılırken şöyle diyordu: "Son yıllarda Türkiye'de liberalizm adı altında kolaycılık ve vurgun düzeninin alt yapısı oluştu. Bunun bir ideolojisi var. Hasan Cemal bu ideolojiye yakındır. O, havuzbaşı kokteyllerinin adamıdır, gizli sağcıdır. İşadamlarının aleyhinde yazı yazdığımız gün, Hasan Cemal onların kokteyllerinde boy gösterir. Gazetede kendi imparatorluğunu ilân etmeye kalktı."(19)

Cumhuriyet okurları; öğretmenler, yazarlar ve sanatçılar, aydınlar bu ayrılışlara büyük tepki gösterdiler. Gazete bir "beyin kanaması" geçiriyordu. *Cumhuriyet*'in okunmaması için kampanyalar düzenlendi. Toplantılara katılanlar arasında şu kişiler yer alıyordu:

(19) Zeynep Atikkan, Süleyman Sarılar, *Kapalı Kapılar Ardında Cumhuriyet, Hürriyet*, 18 Kasım 1991.

Aziz Nesin, Müjdat Gezen, Leylâ Erbil, Gencay Gürsoy, Bilgesu Erenus, Edip Akbayram, Esin Afşar, Sadık Gürbüz, Asım Bezirci, Cem Karaca, Hasan Kıyafet, Reha İsvan, Zuhal Olcay...

O sıralarda Hasan Cemal de *Cumhuriyet*'te "Nadir Nadi'ye Mektuplar" diye bir dizi yazıya başladı, ama Berin Nadi, eşinin adının bu polemiğe karıştırılmasını protesto ederek yazıları durdurdu. O dönemde gazetede yeni isimler yer aldı: Haluk Şahin, Seyfettin Gürsel, Yurdakul Fincancı, Zülfü Dicleli, Murat Belge, İlter Turan, Nazan İpşiroğlu, Haluk Özdalga...

Gazete 8 Kasım'dan 29 Kasım'a kadar büyük sarsıntılar geçirdi ve tiraj üç hafta içinde 106 bin'den 62 bin'e düştü.

Gazetenin borçları 44 milyara yükseldi. Tiraj da 1992 Şubat'ında 41 bin'e düştü. Emine Uşaklıgil, Kemal Uzan'la anlaşma yollarını aramaya koyuldu. Uzan ise Cumhuriyet Matbaacılık Şirketi'ne haciz koydurdu.

14 Mart'ta Gazeteciler Cemiyeti'nde "*Cumhuriyet*'i nasıl kurtaralım" diye bir toplantı yapıldı. Bundan bir süre sonra da 8 Nisan 1992'de *Cumhuriyet*'in Genel Kurul toplantısı düzenlendi. Hasan Cemal ve arkadaşlarının gazeteyi ele geçirme girişimi tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Yönetim Kurulu'na Prof. Çetin Özek, Alev Coşkun, Atilla Coşkun, Nezih Neyzi seçildiler. Okay Gönensin, Kerem Çalışkan ve hukuk danışmanları Nihat Türel, Gülçin Çaylıgil de kuruldan istifa ettiler. Osman Ulagay, Meral Tamer, Hasan Cemal ve Emine Uşaklıgil de gazeteden ayrıldılar.

İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Füsun Özbilge, Ali Ulvi, Sami Karaören, Ergun Balcı ve Şükran Ketenci beş aylık bir direnişten sonra gazeteye geri döndüler.

Bu dönüşlerden sonra 1992 Nisan'ında yeni yayın kadrosu şöyle oluştu: İmtiyaz Sahibi Berin Nadi; Genel Yayın Yönetmeni Özgen Acar; Yayın Koordinatörü Hikmet Çetinkaya; Yazı İşleri Müdürleri Füsun Özbilgen ve Celâl Başlangıç.

Oktay Akbal ile Ali Sirmen geri dönmedi, onlar *Milliyet*'te kaldılar. Bir süre sonra Füsun Özbilgen ve Celâl Başlangıç gazeteden ayrıldı, Özgen Acar da genel yayın koordinatörlüğünü bıraktı, yerini Orhan Erinç aldı.

Zaferi kazanan İlhan Selçuk'un adı yine yayın kadrosunda yer almıyordu, oysa tüm yetkiler İlhan Selçuk'ta toplanıyordu.

Milliyet (1983-1993)

Milliyet bu dönemde iyi bir gelişme gösterdi. Ortalama net satışı 200 binden 500 bine yükseldi.

Bu gelişmeye 1983 Mayısı'nda gazetenin Genel Koordinatörü olan Tarhan Erdem'in büyük katkısı oldu. Aynı yıl İdari İşler Genel Müdürü Yekta Okur, Yazı İşleri Müdürü Doğan Heper, Dizi Yazılar Müdürü Nail Güreli, Araştırma Müdürü Altan Öymen, Spordan Sorumlu Müdür Namık Serik'ti. Birkaç ay sonra da Altan Öymen yayın ve haberler müdürlüğü'ne atandı.

Gazete ertesi yıl, Bilgisayar Okulu diye bir köşe oluşturdu ve 100 kişiye birer ev bilgisayarı vermek için bir promosyon kampanyası düzenledi, bir de konut servisi kurdu. Bunlar tirajın artmasında rol oynadı.

Mayıs 1985'te *Milliyet* Ödülleri Yarışması başlatıldı. Aynı yıl Mehmet Barlas başyazarlığa getirildi. Altan Öymen yayın koordinatörü, Tufan Türenç yazı işleri müdürü oldu.

Ocak 1986'da Melih Aşık "Açık Pencere" yazılarını yazmaya başladı.

Ekim 1987'de Altan Öymen başyazarlığa getirildi.

Milliyet o dönem iki büyük kayıp verdi, "Politika Kazanı"nı yazan Örsan Öymen 22 Temmuz 1987'de, 49 yaşında; 22 yıl *Milliyet*'te çizen Altan Erbulak da 1 Mayıs 1988'de yaşama veda ettiler.

Aynı yıl, 10 Temmuz 1988'de Hasan Pulur eski yuvasına dönerek "Olaylar ve İnsanlar"ı yeniden canlandırdı. Orhan Tokatlı da haftada birkaç kez "Ankara Kulis"i yazmaya başladı.

1991 Nisan'ında Çetin Altan *Milliyet*'e döndü. *Cumhuriyet*'ten ayrılan Yalçın Doğan da aynı yıl *Milliyet*'e geçti. Mümtaz Soysal düzenli yazmayı bıraktı. Yavuz Donat'ın adı "Vitrin" köşesinde görüldü.

Ertesi yıl, 1992'de *Cumhuriyet*'te önemli değişiklikler olunca Uğur Mumcu'nun ve Ali Sirmen'in yazıları da *Milliyet*'te yer aldı. Ne var ki *Cumhuriyet*'in durumu düzelince, Uğur Mumcu üç ay sonra kendi gazetesine döndü. *Milliyet*'teki son yazısında da şunları vurguladı:

"*Milliyet* gazetesi güç günlerimizde bana ve arkadaşlarımıza kucak açtı. Bu üç ayda *Milliyet* gazetesinin çağdaş anlamıyla tam bir gazetecilik ortamı olduğunu, bu ortamın güven duygusuna dayalı arkadaşlık ve dostluk ilişkileriyle geliştiği, gazetelerde hep yakındığı-

mız tek adam yönetimi yerine gazetenin yorum özgürlüğüne dayanan demokratik ve çağdaş bir anlayışa yönetildiğini şu üç ayda gördüm..."

1992 Ekim'inde gazete üst yönetiminde görev değişimi oldu. Genel Yayın Yönetmenliği'ne Doğan Heper'in yerine Umur Talu, Genel Koordinatörlüğüne de Altan Öymen'in yerine Yalçın Doğan atandı.

Milliyet 1993 Ağustos'unda da Cağaloğlu'ndaki binasından Bağcılar Mahmutbey'deki Doğan Medya Center'e taşındı.[20]

Tercüman

1983-93 yıllarında, yeni Turgut Özal döneminde Kemal ve Nazlı Ilıcak'lar Demirel'i ve Doğru Yol Partisi'ni destekleyerek Özal'ı her fırsatta eleştirdiler. Özal'la *Tercüman*'ın ilişkileri hiç düzelmedi. Oysa o yıllarda gazetenin tirajı yaklaşık 300 bindi.

Kadroda şu adlar yer alıyordu: Nazlı Ilıcak, Rauf Tamer, Ahmet Kabaklı, Semih Balcıoğlu, Ergun Göze, Taha Akyol, Rahmetullah Karakaya, Tarık Buğra, Orhan Tahsin, Ünal Tanık, Ergun Kaftancı, Halil Kakınç, Zeynep Kakınç, Zafer Atal, Günyüz Tuna...

1991'de gazetenin durumu hiç iyi değildi Sekiz aydır ücretlerini alayaman *Tercüman* çalışanları 5 Ağustos'ta işi bıraktı. Çalışanların muhasebenin önünde kuyruğa girmesi nedeniyle gazete baskıya verilemedi. Çalışanları, ertesi gün gazetenin sahibi Kemal Ilıcak'la anlaştılar. Bu anlaşmaya göre kendilerine 500'er bin lira ödendi.[21]

Ama bu olaydan bir hafta sonra gazete yöneticileri, *Tercüman*'ın çıkmasına engel oldukları gerekçesiyle 100 kişinin tazminatsız olarak işlerine son verdiler.

Bunun üzerine Türkiye Gazeteciler Sendikası olaya el koyarak yasal girişimleri başlattı.

Gazetede çalışan Rahmetullah Karakaya'nın açıkladığına göre; Kemal Ilıcak bu bunalımlı döneminde Şevki Özpeynirci adında eski bir *Tercüman* çalışanından bir milyar lira borç istemişti. Bu borç Ilıcak'ı kurtaramadı. Süleyman Demirel'in önerisiyle, *Tercüman*'a ait 6.5 milyon metrekare bir arsa, aşırı bir fiyatla İlksan denen İlköğ-

(20) Halil İbrahim Gürcan, *Miliyet* "Türk Basınında 50 Yıllık Bir Ekol", Anadolu Üniversitesi, 2000.

(21) *Özgür Basın,* Ağustos 1991.

retim Sendikası'na satıldı. "İlksan Olayı" denen bu yolsuzluk olayı medyada yer bulunca, Kemal Ilıcak bir tansiyon krizi geçirerek Ankara Hacettepe Hastanesi'ne kaldırıldı ve 9 Nisan 1993'te orada öldü.(22)

Bu olay en çok Şevki Özpeynirci'yi üzmüştü. Kemal Ilıcak'a verdiği krediyi kanıtlayabilmek için elinde hiçbir belge yoktu. Ilıcak'ın cenazesinin kaldırıldığı gün bir kalp krizi geçirdi ve on gün sonra da gözlerini yumdu.

Tercüman bir süre sonra kapandı. Kemal Ilıcak'ın holding girişimi de böyle bir fiyaskoyla sona ermiş oldu.

Zaman

Zaman gazetesi, 3 Kasım 1986'da kuruldu. Yazar kadrosunda Fehmi Koru, Ali Bulaç, Mehmet Doğan, Hüseyin Hatemi, Adnan Pekşen ve Fikret Eratan gibi kişiler vardı.

Bir yıl sonra, Aralık 1987'de kadro genişletildi, Prof. Nevzat Yalçıntaş, Ziyat Ebuzziya, Şevgi Ezgi, İsmail Hekimoğlu, Nezih Uzel gibi imzalar gazetede yer aldı.

Güneş

19 Şubat 1982'de işadamı Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu ile gazeteci Güneri Cıvaoğlu tarafından kurulan *Güneş*'in tirajı büyük reklam kampanyasıyla kısa zamanda yükseldi. Hisse senetlerinin el değiştirmesi sonucu gazetenin imtiyazı 1 Ocak 1984'te işadamı Mehmet Ali Yılmaz'ın eline geçti, kadroda değişiklikler oldu ve Mehmet Barlas genel yayın yönetmeliğine getirildi. Mehmet Ali Yılmaz milletvekili seçildi, bakanlık yaptı. Gazete patronluğunun bu aşamalarda katkısı olduğu belliydi.

Barlas bir süre sonra gazeteden ayrıldı, yerini Metin Münir, daha sonrada Uluç Gürkan aldı.

Bu arada Mehmet Ali Yılmaz gazeteyi 80 milyon dolara Asil Nadir'e sattı.(23) Onun da 1991'de mali bunalımlara düşmesi üzerine gazete Nisan 1992'de kapandı.

---

(22) Rahmetullah Karakaya, *İkitelli'de Biten Babıâli,* s. 129, Scala Yayıncılık, 1998.

(23) Metin Münir, "Bu fiyat *Güneş*'in gerçek fiyatının neredeyse on katıydı," diyor, *Sabah.*

Sonunda *Güneş*, basımına 6 Mart 1992'de süresiz ara verdiğini açıkladı. Gazetede çalışan 263 kişi kendilerine önceden haber verilmediği için gazeteden bir süre ayrılmadılar. Kapatılırken 217 milyon lira borcu bulunduğu için gazetenin elektrikleri kesilmişti.[24]

(24) *Gazete*, Nisan 1992.

X

Son Dönem: Demirel, Koalisyonlar, Necdet Sezer, AKP

(1993-2003)

1993'TE DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİ

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, 17 Nisan 1993'te Çankaya Köşkü'nde bir kalp krizi geçirerek ölmesinden sonra, 16 Mayıs'ta yapılan üçüncü tur oylamada, 431 milletvekilinden 244'ünün oyunu alan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçildi. Kısa bir süre sonra DYP başkanlığına adaylığını koyan Tansu Çiller de Parti Genel Başkanlığına getirildi.

Cumhurbaşkanının, Meclis'te en büyük parti olan DYP'yi hükümeti kurmakla görevlendirmesi gerekiyordu. Demirel de 14 Haziran 1993'te bu görevi Tansu Çiller'e verdi. Ne var ki DYP tek başına Meclis'te çoğunluğu sağlayacak durumda değildi. Tansu Çiller bu durumda SHP ile bir koalisyon kabinesi kurmanın en olumlu yol olacağını düşünerek Erdal İnönü'yle anlaştı. Böylece 20'si DYP'den 12'si de SHP'den olmak üzere bir kabine kuruldu ve bu kabine 5 Temmuz 1993'te Meclis'ten güvenoyu aldı.

SİVAS KIYIMI VE OLAYLAR

1993 yılının en korkunç olayı Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri'ne katılan, 37 yazar, şair ve sanatçının Madımak Oteli'ni ateşe veren şeriatçılarca dumandan boğularak öldürülmeleri oldu. Olayda 43 kişi de yaralandı.

Aziz Nesin'in 1 Temmuz'da yaptığı bir konuşmayı bazı yerel gazeteler çarpıtarak manşetten vermişler ve bunu okuyan bazı kişiler,

cuma namazından sonra camilerde toplanan cemaati kışkırtarak olayı başlatmışlardı. Şeriatçılar tekbir sesleriyle ve "Şeytan Aziz", "Sivas Aziz Nesin'e mezar olacak" sloganlarıyla bir yandan Hükümet Konağı'nı taşa tutmuşlar, öte yandan da Kitap Fuarı'nı tahrip etmişlerdi. Bazıları da Atatürk heykeline saldırdıktan sonra Pir Sultan Abdal heykelini yıkmışlardı.

Azgın göstericiler daha sonra konukların kaldığı Madımak Oteli'nin önünde toplandılar. Sayıları on bine varan bu kalabalık, görevli polis ve askerleri aşıp otele saldırdılar. Kapı ve pencerelerden içeriye tutuşturulmuş paçavralar, tahtalar ve kâğıt tomarları attılar. İtfaiyenin yangını söndürmesini engellediler. Otelde kalanların otuzu arka kapıdan kaçmayı başardıysa da kaçamayanlar canlarını kurtaramadı. Aziz Nesin itfaiye merdiveniyle yangından kurtarıldı, ama 37 kişi duman ve alevler içinde can verdi.

Öldürülenler arasında yazar Asım Bezirci, Hasret Gültekin, ozan Muhlis Akarsu, Nesimi Çimen de vardı. Şair Metin Altınok yaralı olarak kaldırıldığı Gülhane Askeri Hastanesi'nde yaşamını yitirdi.

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı Nusret Demiral 124 sanıktan 29'unun idamını, 38'inin 15 yıla kadar hapsini istedi. Ayrıca Aziz Nesin de olayların sorumlusu olarak gösterildi ve hakkında idam isteğiyle suç duyurusunda bulunuldu.

1997 sonuna kadar süren duruşma ve yargıtay kararlarından sonra sanıklar 20 yıldan 6 aya kadar uzanan cezalara çarptırıldılar.

Aynı yıl 13 Kasım'da, İsmail Beşikçi sekizinci kez cezaevine girdi. Yaşamının 16 yılı cezaevinde geçen Beşikçi için toplam 100 yıl hapis ve 10 milyar para cezası verildi. Beşikçi'nin 36 kitabından 32'si yasaklanmıştı.[1]

1993'te yitirdiklerimiz: O yıl yitirdiğimiz gazeteci, yazar, şair ve kültür adamları şunlar: Uğur Mumcu (51); gazeteci Emil Galip Sandalcı (71); gazeteci Kemal Ilıcak, ressam Sabri Berkel, Cemal Madanoğlu (86); Nejat Eczacıbaşı (80); şair Sabahattin Kudret (73); şair yazar Rıfat Ilgaz (82); yazar Samim Kocagöz (77); ressam Abidin Dino (80); müzik sanatçısı Nida Tüfekçi (64); ressam Ali Avni Çelebi (89); dil bilimci Ömer Asım Aksoy; yazar, edebiyatçı Berna Moran (70); Prof. Macit Gökberk; İhsan Sabri Çağlayangil (85); gazeteci Muzaffer Soysal (70); gazeteci Bedırhan Çınar (74).

(1) *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, cilt, 4, Y.K.Y., s. 405.

Bir toplantıda "Türk milleti sahtekârdır," dediği için Türklüğe hakaret savıyla yargılanan Aziz Nesin tek celsede aklandı.

10 Aralık'ta *Özgür Gündem* gazetesini basan polis, tüm çalışanları gözaltına aldı. 13 gün sonra, çalışanların 16'sı serbest bırakıldı, Müessese Müdürü ile Genel Yayın Yönetmeni tutuklandı.

1994'TE REFAH'IN GÖRECELİ ZAFERİ

Mart 1994'te yapılan İl Genel Meclis seçimlerinde partiler şu oranlarda oy aldılar: DYP % 21.4; ANAP % 21; Refah % 19; SHP % 13.6; DSP % 8.8; MHP % 8; CHP % 4.6. Sonuçlar Refah Partisi'nin zaferi olarak yorumlandı.

Kürt parlamenterler Meclis'te gözaltına alındı.

28 Nisan 1994'te yayınlanmaya başlayan Kürt ağırlıklı *Özgür Ülke* gazetesinin 247 sayısından 220'si toplatıldı. Daha önceki yıllarda çıkan *Özgür Gündem* gazetesi de 14 Nisan 1994'te kapatılmıştı. *Özgür Gündem*'in 7 yazar ve muhabiriyle 13 dağıtımcısı, "faili meçhul" cinayetlerle öldürülmüş ve 2 muhabiri de kaybolmuştu.[2]

TBMM, Çiller'in malvarlığıyla ilgili bir önergeyi 14 Temmuz'da reddetti.

DEP partisi 26 Haziran'da Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.

28 Haziran 1994'te Hürriyet Holding'e % 50 payla ortak olan Aydın Doğan 9 Ağustos'ta Holding'in % 20 hissesini daha satın aldı.

Özgür Ülke gazetesinin büroları bombalandı, 1 kişi öldü, 20 kişi yaralandı.

1994'de yitirdiklerimiz: Yazar Tarık Buğra (76); Foto muhabiri Selahattin Giz (80); Ressam Selim Turan (79); Ressam Nedim Günsur (70); Ressam Cihat Burak (79); Cazcı Erol Pekcan; tiyatro sanatçısı Bedia Muvahhit (97); gazeteci Firuzan Tekil (80); gazeteci Muzaffer Celasun (73); gazeteci Yekta Ragıp Önen (89); gazeteci Ziyat Ebuzziya (83); gazeteci Mücahit Topalak (80); gazeteci Ahmet Uran Baran (61); gazeteci Şahap Balcıoğlu (71); ressam Attika Galatalı (58); gazeteci Burhan Arpad (84); Tangocu Şecaattin Tanyerli (73); gazeteci, yazar Rüştü Şardağ.

---

(2) a.g.k., cilt, 4, s. 432.

1995'TE REFAH BİRİNCİ PARTİ

Bu yılın en önemli siyasal olayları CHP ile SHP'nin Halk Partisi çatısı altında birleşmesi ve koalisyona katılan iki partinin yani DYP ile CHP'nin birlikte erken seçim kararı vermeleri oldu.

24 Aralık'ta yapılan genel seçimlerde Refah Partisi oyların % 21.4'ünü alarak Meclis'te 158 milletvekiliyle birinci parti durumuna geldi.

ANAP, oyların % 15.6'sıyla 132 milletvekili çıkardı. DYP de % 19.2 ile 135 milletvekilliği kazandı. DSP % 14.6 ile 76, CHP % 10.7 ile 49 milletvekilini Meclis'e soktu. MHP ise oyların % 8.2'sini aldı, ama milletvekili çıkartamadı.

Aynı yıl Yaşar Kemal, Almanya'da *Der Spiegel* dergisine verdiği bir demeçten ötürü DGM'ye verildi.

İstanbul'da Gaziosmanpaşa ilçesi Gazi Mahallesi'nde, Alevilerin gittiği bir kahvehane 12 Mart 1995 gecesi otomatik silâhlarla tarandı bir kişi öldü. Daha sonraki günlerde çıkan olaylarda 22 kişi öldü, 109 vatandaş ve 34 polis yaralandı.

İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Algan Hacaloğlu, Türkiye'de işkence ve yargısız infazlar olduğunu resmen doğruladı.

Yeni Günaydın gazetesinin sahibi Bekir Kutmangil İstanbul'da öldürüldü.

1995'te yitirdiklerimiz: Gazeteci yazar Onat Kutlar (59); gazeteci yazar Aziz Nesin (80); Mehmet Ali Aybar (87); Bilge Karasu (65); yazar Aziz Çalışlar (53); ressam Nejat Melih Devrim (72); eleştirmen Rauf Mutluay (70); Tiyatro sanatçısı Sadri Alışık (70); gazeteci-yazar Kemal Sülker; karikatürcü Nehar Tüblek (71); gazeteci, TRT'ci Doğan Kasaroğlu; gazeteci Çetin Özbayrak (56); Bekir Kutmangil (39); gazeteci Ahmet Vehbi Belgil (79); gazeteci Mithat Seroğlu (82); gazeteci Samih Tiryakioğlu (86); gazeteci, iktisatçı Aslan Tufan Yazman (82); spor yazarı Halûk San (84); gazeteci Selahatttin Şar (81).

AZİZ NESİN (1915-1995)

Yarım yüzyıl Türk basınına ve mizah edebiyatına damgasını vurmuş olan Aziz Nesin, 5 Temmuz 1995'te Çeşme'de öldü. Aziz Nesin Türkiye'nin en üretken yazarıydı. Yüz kadar kitap ve binlerce dergi ve gazete yazısı yazdı. Kitaplarının baskı sayısı 6 milyona ulaştı. Bun-

ların bazıları 24 dile çevrildi (İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Arapça vb.) Öyküleri 28 dilde yayınlandı. 9 oyun, 7 anı kitabı, 7 şiir kitabı, 10 roman ve 46 öykü kitabı yazdı.[3] Aziz Nesin işte böylesine üretici yazardı.

1915'te Heybeliada'da dünyaya gelen Aziz Nesin'in gerçek adı Mehmet Nusret'ti. Kuleli'yi ve Ankara'da Harp Okulu'nu bitirdikten sonra yedi yıl orduda görev aldı, 1944'te üsteğmenken Ordu'dan çıkarıldı. Bir süre bakkallık, muhasebecilik gibi işler yaptıktan sonra, *Karagöz* ve *Yedigün* dergilerinde çalıştı, 1945'te de *Tan* gazetesinde köşe yazarlığına başladı. 30 yaşındaydı, henüz adı duyulmamıştı, 4 Aralık 1945'te *Tan*'ın gericilerce saldırıya uğrayıp makineleri parçalandıktan sonra Aziz, önce *Cumartesi* adlı haftalık bir dergi çıkardı, sonra da 1946'da Sabahattin Ali ile birlikte *Markopaşa*'yı yayınladı. Aziz Nesin, adını o zaman bütün Türkiye'ye duyurdu.

Aziz'in yaşamı ondan sonra poliste, Birinci Şube'de, Savcılık'ta ifade vermek, mahkemeden mahkemeye koşmak ve her fırsatta tutuklanmakla geçti, ama yine de hep yazdı.

Aziz Nesin ilk hapis cezasını, Amerikan yardımına karşı yazdığı 16 sayfalık bir broşürden aldı; 10 ay hapis ve 4 ay da sürgün cezasına çarptırıldı.

İkinci hapis cezası 16 aydı, o cezayı da Politzer'in *Felsefe Dersleri*'ne yazdığı önsözden aldı. Ama bunların yanı sıra, tüm yaşamı boyunca kendisine Türkiye'de ve yurtdışında sayısız ödül verildi.

Türkiye'de hiçbir yazar onun gibi gündemde kalmadı. Aziz her fırsatta günün adamı oldu. Günün birinde "Türk halkı aptal ve enayidir. Yüzde 60'ı aptaldır. Bu, tüm Türkiye aptaldır demek değildir," dedi ve kıyametler koptu. Onun ardında da şöyle dedi: "Türk insanının aptallığından ve tembelliğinden söz ederken, nezaketen sahtekârlığından bahsetmemiştim. Biz aynı zamanda sahtekâr bir milletiz."

Bu da yetmedi, bir süre sonra da şöyle dedi. "Daha önce Türklerin % 60'ı aptaldır demiştim, Kürtlerin de % 80'i aptaldır, devlet kuramazlar."

Daha ne vecizeler söylemedi ki, işte birkaç örnek:

"Toplum olarak zekâmız kıt. Geçen 300 yıl boyunca sadece özel dersane, dolmuş ve gecekonduyu bulmuşuz. Bu ayıbı taşıyor, utanıyorum."

(3) Metin Aksoy, *Ölümsüz Aziz Nesin*, C.G.D.



"Türk halkının en büyük icadı, yoğurda su katıp ayran yapmaktır."

"Hezarfen Ahmet Çelebi'nin Galata Kulesi'nde uçtuğu yalandır, adam düşmüştür."

"Türkiye, dünyanın en kötü anayasasını yapan ve ona kefil olan adama oy verdi."

"Uygarlık haritası olsa orada yerimiz yok. Uygar ülkelerin tarihinde yüzlerce bilimadamı var, bizde bin yıllardan beri yok."

"Ben Türk insanını sevmiyorum, kendi halkımı sevmiyorum, ama o sevmediğim halkın ayrılmaz bir parçasıyım."

"Biz her şeyi maymun gibi dışarıya bakarak, bazen de zorlanarak aldık."(4)

Aziz Nesin, az daha 2 Temmuz 1993'te, Sivas Madımak Oteli'nde yakılıyordu. Yangın dumanından boğulmak üzereyken, son anda pencereye dayanan itfaiye merdivenleriyle dördüncü kattan inerek ölümden kurtuldu. Aziz bu konuda şöyle demişti:

"10 bin ya da 15 bin insan sekiz saat boyunca, Şeriat isteriz, diye uluyarak oteli kuşatırken devlet neredeydi? İtfaiye merdiveninden yarı baygın indirilirken beni döven ya da itfaiye arabasının içinde elindeki çengelli sırıkla bana saldıran ve söven o sakallı Belediye Meclisi üyesi ne oldu?

"Otel yakılıp yıkıldıktan ve 37 aydın yanarak öldükten sonra birkaç bakanla yetkili kişiler helikopterle Sivas'a geldiler. Bütün bu faciadan en çok sorumlu olması gereken İçişleri Bakanı, olaydan sorumluyu buldu ve dünyaya ilân etti; sorumlu bendim..."(5)

Son yıllarda Salman Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri*'ni yayınlayacağını açıklamıştı, bir yığın tehdit aldı. "Kitabı Mart'ta yayınlayacağım, katiller ellerini çabuk tutsun," dedi.

Ben Aziz Nesin'i, 27 Mayıs Devrimi'nin ilk haftalarında Ankara'da Müşerref Hekimoğlu'nun evinde tanıdım. Millî Birlik'çilerden Muzaffer Özdağ da oradaydı. Uzun uzun tartışıldı. Aziz, Millî Birlik'çilere yol göstermeye çalışıyordu. Bir ara Muzaffer Özdağ, "Siz bizden korkmuyor musunuz?" diye soracak oldu. Aziz, "Ben cezaevlerinde çok yattım, korkmam," diye yanıt verdi.

Aziz Nesin'le birçok kez birlikte olduk. En son, ölümünden bir-

(4) *Bizim Gazete*, Eylül 1992.

(5) Aziz Nesin, "Suçlu Ayağa Kalk", *Uğur Mumcu'ya Armağan.*

kaç ay önce beni Teşvikiye'deki evine çağırdı. Apartman dairesine demir parmaklıklı kapı yaptırmışlardı, ama Aziz kapıyı bile açık bırakmıştı. Bana son tasarısını anlattı, şeriatçılığa karşı İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlenmesini istiyordu. Dışarıdan basın çevrelerinin katılımını sağlamak için neler yapabileceğimi sordu. Galiba son isteği bu konferansın düzenlenmesiydi; olamadı.

Vasiyetnamesinde; gömülüşü sırasında söylev verilmemesini, dinsel tören yapılmamasını, çiçek konulmamasını istemişti; öyle oldu.

1996: ANAYOL VE REFAHYOL

1995 sonunda yapılan genel seçimlerin sürprizli sonuçlar vermesinden sonra, partiler arasında yeni hükümeti kurma arayışları büyük bir güncellik kazandı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 9 Aralık'ta hükümeti kurma görevini Necmettin Erbakan'a verdi. Ama Erbakan bu işte başarılı olamadı. Bunun üzerine Tansu Çiller hükümeti kurmakla görevlendirildi. O da başaramayınca Demirel, ANAP Başkanı Mesut Yılmaz'dan yeni bir koalisyon tasarısı istedi. ANAP'la DYP bu kez anlaştılar. 3 Mart'ta bir protokol imzalayarak 33 bakandan oluşan bir liste hazırladılar. Bakanların 17'si DYP'den, 16'sı da ANAP'tan geliyordu. Program Meclis'e sunuldu ve yeni hükümet, 12 Mart'ta 80 çekimser, 207 ret oyuna karşılık 257 oyla güven aldı. Bu koalisyon hükümetine Anayol Hükümeti dendi.

Ne var ki, bu hükümetin yaşamı üç ay bile sürmedi. Erbakan güven oylamasındaki çoğunluğu Anayasa'nın öngördüğü koşullara uymadığını ileri sürerek Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı. Mahkeme de güven oylamasını geçersiz olduğuna karar verdi.

Bu durum üzerine Refah Partisi ile DYP arasında birtakım pazarlıklar oldu. Çiller ve Erbakan birbirlerini Yüce Divan'a gönderme girişimlerinden vazgeçtiler. Erbakan başbakan oldu, Çiller de başbakan yardımcısı. Yeni hükümet 8 Temmuz'da, 265 ret oyuna karşılık 278 oyla Meclis'ten güven aldı ve Refahyol Hükümeti göreve başladı.

Yılın en önemli siyasal olaylarından biri Başbakan Necmettin Erbakan'ın Ekim başlarında Mısır ve Libya gezisi oldu. Libya'da Kaddafi'yle yapılan görüşmede Libya Devlet Başkanı'nın Erbakan'ı küçümseyen davranışlarda bulunması geniş tepkilere yol açtı.

Yıllarca yankıları süren ve son yılların tarihine damgasını vuran

bir olay da Susurluk'ta, Kasım'ın ilk günlerinde, Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ, ülkücü Abdullah Çatlı ve bir kadının ölümü, DYP milletvekili Sedat Bucak'ın yaralanmasıyla sonuçlanan kaza oldu. Milletvekili Sedat Bucak'ın İnterpol'ce aranan bir zanlıyla birlikte arabada bulunması ve otomobilden birtakım silâhların çıkması, olaya yeni boyutlar kazandırdı. Gazeteler devlet içinde bazı çetelerin oluşturulduğunu açığa çıkardılar. MİT de işin içindeydi. Meclis'te Susurluk Araştırma Komisyonu kuruldu. Hazırlanan rapora göre MİT, uzun süre kanun kaçaklarını ve özellikle ülkücüleri çeşitli görevlerde kullanmıştı. Basın uzun uzun, devlet-polis mafya-uyuşturucu kaçakçılığı ve politikacılar üzerinde durdu. Ama her şeye karşın Susurluk davası çözülemedi ve sanıklar mahkûm edilmedi. Meclis ve Adalet bu karanlık güçler karşısında âciz kaldı.

Yılın başka bir olayı da cezaevlerinde başlatılan ölüm oruçlarıydı. Tüm direnişlere karşın Hükümet'in ödün vermez tutumu yüzünden onlarca genç cezaevlerinde yaşamlarını yitirdiler. Tutuklu annelerinin gösterileri ve aydınların desteği dış basın ve televizyonlarda da geniş yankılar uyandırdı.

Sanatçı Şanar Yurdatapan, yurtdışında yayın yapan bir TV'deki konuşması yüzünden bölücülük suçuyla gözaltına alındı.

Özgürlük ve Dayanışma Partisi ÖDP kuruldu.

1996'da yitirdiklerimiz: Vehbi Koç (95); ses sanatçısı Zeki Müren (65); gazeteci, grafiker Çetin Özkırım (66); ses sanatçısı Hamiyet Yüceses, ses sanatçısı Tanju Okan; yazar Kemalettin Tuğcu (94); devlet sanatçısı Mükerrem Berk (79); gazeteci Şinasi Nahit Berker (76); yazar Edibe Dolu (65); Foto muhabiri Ahmet Tuna (79); gazeteci İrfan Derman (79). Kıbrıs'ta gazeteci Kutlu Adalı öldürüldü,

Aynı yıl "Düşünceye Özgürlük" adlı kitaba imza koydukları için 1074 yazar topluca yargılandı. Sanatçı Şanar Yurdatapan da bu yüzden tutuklandı.

Hürriyet'in İstanbul'daki binasıyla Doğan Grubu'nun Ankara'daki matbaası kimliği belirlenemeyen kişilerce kurşunlandı.

Gazete ve dergi binalarına 33 kez baskın yapıldı. Gazete, dergi ve radyolar için 165 toplatma ve yayın yasağı verildi.

Basınla ilgili 91 dava mahkûmiyetle, 21 dava aklanmayla sonuçlandı. 111 yeni dava açıldı.

RTÜK tarafından da radyo ve TV'ler için 115 uyarı ve 38 kapatma cezası verildi.

1994-1996 YILLARINDA CEZAEVLERİNDEKİ GAZETECİ VE YAZARLAR

Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın kayıtlarına göre son 14 yıl içinde 2.689 kişi işkence altında yaşamını yitirmiştir. 1994 sonlarında cezaevlerinde bulunan "düşünce suçluları"nın sayısı 104'e yükselmiştir. Bunların 65'i gazetecidir.(6)

Terörle Mücadele Kanunu beşinci yılına girerken Ekim 1995'te cezaevlerinde bulunan aydın, gazeteci ve yazarların sayısı 112'ye, kapatılan gazete sayısı da 15'e yükselmiştir.(7) Adalet Bakanlığı'ndan verilen bilgilere göre Terörle Mücadele Kanunu kapsamında açılan davaların % 80'i sekizinci maddeye dayandırılmıştır.

Bu yasayla birlikte çok sayıda sendikacı, yazar, gazeteci hakkında "bölücülük" savıyla inceleme, soruşturma ve dava açılmış ve bunların büyük bir bölümü, hapis ve para cezalarına çarptırılmıştır. Yalnız 1994'te 5.404 kişi bu yasa nedeniyle yargılanmış, 765 kişiye toplam 114 milyar 307 milyon para ve 557 yıl hapis cezası verilmiştir.

Yargıtayda onaylanan 42 davada, toplam 84 yıl 5 ay hapis cezası kesinleşen sosyolog-yazar İsmail Beşikçi'nin, daha önce hapis cezalarıyla birlikte aldığı 6 milyar 900 milyon lira para cezasının hapse çevrilmesi sonucu toplam cezası 198 yıl 5 ayı bulmuştur.

Tüm Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde (1995 Ekim'inde); mevcut dava sayısının 6.091, tutuklu yargılanan sanık sayısının 6.975, tutuksuz yargılanan sanık sayısının da 16.917 olduğu saptanmıştır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde, Terörle Mücadele Kanunu' nun 6, 7, ve 8. maddeleri gereğince açılan 2.298 dava bulunmaktadır.(8)

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin, 27 Mart 1996'da Genel Kurul'a sunduğu Çalışma Raporuna göre, 1995 yılında 4 gazeteci öldürülmüş, 4 gazeteci kaçırılmış, 22 gazeteci tutuklanmış, 40 gazeteci gözaltına alınmış, 13 yayın organı kapatılmış ve 77 yayın organı toplatılmıştır.

Gazeteci-yazar Onat Kutlar 1994'ün son günlerinde Taksim'de,

(6) Yahya Koçoğlu, *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1994.
(7) Evin Göktaş, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1995.
(8) Evin Göktaş, a.g.k.

The Marmara Oteli'nin pastanesine konan bombanın patlaması sonucu yaralanmış ve 11 Ocak 1995'te ölmüştür.

Yeni Günaydın gazetesinin sahibi Bekir Kutmangil 23 Mayıs 1995'te uğradığı silâhlı saldırı sonucu yaşamını yitirmiştir. Giresun'da yayınlanan *Son* gazetesi sahibi Nail Aydın, 30 Temmuz 1995'te tabancayla öldürülmüştür. *Yeni Politika* gazetesinin Bitlis muhabiri Seyfettin Tepe, gözaltında bulunduğu Bitlis Emniyet Müdürlüğü'nde 30 Ağustos 1995'te ölü olarak bulunmuştur.

Güvenlik güçleri tarafından bürolarında arama yapılan 15 gazete ve derginin gereçlerine el konulmuştur. 1995'te 8 gazete bürosuna saldırı yapılmıştır. Ayrıca 2 gazeteci güvenlik güçlerinin, 2 gazeteci kamu görevlilerinin, 5 gazeteci de diğer kişilerin saldırısına uğramıştır.

Uluslararası Basın Enstitüsü'nün, Mayıs 1995'te Seoul'de yapılan Genel Kurul Toplantısı'na sunduğu raporda da 1995'in ilk iki ayında Türkiye'de 1.260 gazete ve dergiye el konulduğu, Şubat sonunda ceza ve tutukevlerinde 103 gazeteci ve yazarın bulunduğu, Mehmet Ali Birand, Yaşar Kemal, Fikret Başkaya, Haluk Gerger gibi önde gelen gazeteci, romancı ve aydınların da baskıya hedef oldukları belirtiliyor. Raporda şöyle deniyor: "Hükümetlerin bugüne kadar verdikleri sözler tutulmadı, antidemokratik anayasayla düşünce özgürlüğünü kısıtlayan yasalar değiştirilerek hukuki reformlar gerçekleşmedi..."(9)

METİN GÖKTEPE

Baskı, şiddet ve dayak yöntemleriyle halkı ve gazetecileri sindirmeye alışmış olan güvenlik güçlerinin, demokratik yöntemlere geçmeleri, geri kalmış ya da dikta rejimiyle yönetilmiş ülkelerde kolay olmamaktadır. Hükümet ne kadar demokrasi ilkelerini uygulamaya çalışırsa çalışsın, bazı polis görevlileri geleneksel şiddet yollarından vazgeçmiyorlar. Hükümetin ve adalet sorumlularının çoğu zaman, suçları ne olursa olsun, güvenlik sorumlularını korumaları da şiddete başvurulmasını destekleyecek niteliktedir. Ama bu tür olaylar her ülkede devlet ve güvenlik güçlerine olan güvenin yitirilmesine yol açmaktadır.

(9) Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1994-1995 Çalışma Raporu.

1996 yılının ilk günlerinde bunun en çirkin örneği, Metin Göktepe olayı oldu. Gazeteciler Cemiyeti'nin raporuna göre, *Evrensel* gazetesi muhabiri Metin Göktepe ile *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Kerem Ilgaz ve *Yeni Yüzyıl* muhabiri Murat İnceoğlu 8 Ocak 1996 günü Eyüp'te bir cenaze olayını gazeteleri adına izlerken, polis tarafından engellenerek, gözaltına alınmak istenmişler ve tartaklanmışlardı. Bu arada Metin Göktepe, polisçe gözaltına alınmıştı. Ertesi gün Eyüp Spor Salonu'nun yanındaki arsada cesedi bulundu.

Bunun üzerine Gazeteciler Cemiyeti, görgü tanıklarının ifadelerinin ve Adli Tıp tutanağının ve raporunun ortaya koyduğu gerçeği dikkate alarak olayın üzerine gitti.

Yetkili ve sorumlu kişilerin, başlangıçta, gözaltına alınanlar listesinde Göktepe'nin adının bulunmadığını ve duvardan düşerek öldüğünü söylemeleri, bu olayın da "faili meçhul" cinayetler arasına sokulmak istendiğini gösterdi.

Gazetecilerin kararlı direnişleri kamuoyunda da destek gördü. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ile ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz sorumluların bulunması için her türlü yardımı yapacaklarını belirttiler.

Sonunda bu dava, kamuoyunun beklentilerine yanıt vermeden sonuçlandı.(10)

1997: ERBAKAN, TARİKATLAR VE SİNCAN OLAYI

1997'nin basında geniş yankılar uyandıran ilk önemli olayı, Başbakan Erbakan'ın 12 Ocak'ta Başbakanlık Konutu'nda cemaat liderlerine verdiği iftar yemeği oldu. Bu yemeğe sarıklı ve cüppeli 51 tarikat ve cemaat lideri davet edilmişti. İlk kez Ankara'da, Atatürk'ün kurduğu laik bir rejimin Başbakanı, Başbakanlıkta provokasyon havası taşıyan bu tür bir gösteri düzenliyordu. Medya günlerce bu olaydan söz etti. Bu çok sakıncalı bir gidişti.

Türkiye'de 500 tarikat ve bunlara bağlı 5000 kadar şeyh olduğu açıklandı. Erbakan bunlardan güç alıyordu.

İşte o sıralarda, Susurluk'la birlikte bütün yolsuzlukları protesto etmek için, "Aydınlık İçin 1 Dakika Karanlık" eylemleri başlatıl-

(10) Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1994-1995 Çalışma Raporu.

dı. RP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan ise bu eylemlere "Mum söndü oynuyorlar" diye karşılık verdi. 1 Dakika Karanlık Eylemleri Şubat başından 9 Mart'a kadar uzatıldı. Daha sonra da Eylül sonunda yeniden canlandırıldı.

Yine o günlerde Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi de bardağı taşıran damla oldu. Sincan'da Refah'lı Belediye, ilçe alanına Kudüs'teki Mescid'i Aksa benzeri bir çadır kurdurtmuş ve İran'ın Ankara Büyükelçisi de törene davet edilmişti. Şeriatçı Hamas ve Hizbullah liderlerinin posterleri de alana asılmıştı. Olay geniş yankı uyandırdı. 3 Şubat'ta Sincan'a giden bir kadın TV muhabiri de şeriatçılarca dövüldü.

Bu olay üzerine 4 Şubat sabahı bir tank konvoyu ilçeye girdi. Şeriatçılar büyük bir paniğe kapıldı. Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir de bu olay üzerine, "Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptık," demekle yetindi. Gazeteler ve televizyonlar günlerce bu olayı yorumladılar.

28 Şubat'ta böyle bir havada, toplanan Millî Güvenlik Kurulu'nda bu olay gündeme getirildi ve askerler, şeriatçı eğilimleri geliştirmeye çalışanlara dur dedi. Erbakan, "Orduyla uyum içindeyiz," demişti, Genelkurmay Genel Sekreteri Tuğgeneral Erol Özkasnak da bu sözlere, "Ordu Atatürk'e inananlarla uyum içindedir," diye yanıt verdi.

Başbakan Erbakan 25. kez hacı olmak için masrafları Başbakanlık'tan karşılanmak üzere tüm ailesiyle birlikte 24 Nisan'da Mekke'ye gitti.

Başbakan'la Ordu arasında başgösteren gerginlik sonucu Erbakan 18 Haziran'da istifa etmek zorunda kaldı. Refahyol Hükümeti böylece tarihe karışmış oluyordu.

Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Demirel yeni hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi. ANAP, DSP, DTP (Demokrat Türkiye Partisi)'den oluşan koalisyon hükümeti 12 Temmuz'da Meclis'ten güvenoyu aldı.

Yeni hükümetin ilk işi 8 yıllık kesintisiz eğitim tasarısını Meclis'ten geçirmek oldu. Bu olaylar haftalarca gazetelerin manşetlerini oluşturdu.

Medya: Ya basın ne durumdaydı? 1997 yılı içinde 49 gazete, 29 dergi ve 23 kitap toplatıldı. 147 dava açıldı. Sonuçlanan davalarda 89 mahkûmiyet kararı çıktı. Radyo ve TV'lerde 75 yayın engelleme cezası verildi.

1997'de yitirdiklerimiz: Alpaslan Türkeş (80); şair, edebiyatçı Cahit Külebi (80); Prof. Bahri Savcı (82); seramikçi Füreya Koral (87); Prof. Cahit Arf (87); gazeteci Turhan Dilligil, gazeteci Mustafa Ekmekçi (70); gazeteci Sadi Borak (86); gazeteci Mete Buharalı (60); gazeteci Rakım Çalapala (88); gazeteci Tekin Erer (76); gazeteci Mustafa Gürsel (53); spor yazarı Dr. Tarık Özerengin (82); gazeteci, işadamı Feyyaz Tokar (66).

1998: MESUT YILMAZ DEVRİLİYOR

Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden'in emekliye ayrılmasıyla 6 Ocak'ta yerine Ahmet Necdet Sezer seçildi.

Yeni yılın ilk olayı, 16 Ocak'ta Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılması ve Erbakan'la birlikte parti yöneticilerine 5'er yıl siyasetten men cezasının verilmesi oldu. Ama daha parti kapatılmadan önce 17 Aralık 1997'de Erbakan'ın avukatı İsmail Alptekin'in başkanlığında Fazilet Partisi adında bir yedek parti kurulmuştu. Refah kapatılınca partideki milletvekillerinden 133'ü Fazilet Partisi'ne geçti. Fazilet Refah'ın devamı sayılıyordu. Ama Erbakan yasaklı olduğu için bu partide yer alamıyordu.

Gazeteler ve televizyonlar bu konuya çok geniş yer ayırdılar. Susurluk Olayı'nın araştırılması, cezaevlerindeki başkaldırı ve ölüm oruçları, Abdullah Öcalan'ın Suriye'den Rusya'ya, oradan İtalya'ya kaçması, Meclis'te yolsuzluk iddiaları, 6 Mayıs gösterilerinde 269 kişinin gözaltına alınması ve kendilerine devlet sanatçısı ünvanı verilen 77 sanatçıdan 8'inin bu ünvanı geri çevirmeleri, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Siirt'te yaptığı bir konuşmadan dolayı 10 ay hapis cezasına çarptırılması ve 23 Eylül'de de bu cezanın onaylanması medyada geniş, yankılar uyandırdı.

25 Kasım'da muhalefetin verdiği bir gensoru önergesinin 314 oyla kabul edilmesi sonucu Yılmaz Hükümeti düştü ve yeni bir hükümet arayışlarına geçildi. Yıl sonuna kadar yeni bir kabine kurulamadı.

12 Mayıs'ta İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal'a silâhlı bir saldırı düzenlendi.

Medya: Medya dünyasında neler oldu?

İzmit'te 40 yıldır yayınlanan *Hürses* gazetesi kapandı.

1 Mayıs olaylarında çeşitli gazete ve TV'lerde çalışan 10 kişi yaralandı, 11 gazeteci hakkında yeni dava açıldı.

Amerika Basın Özgürlüğü Örgütü, Türkiye'yi iletişim özgürlüğü yönünden en kötü dördüncü ülke olarak gösterdi.

Kapatılan *Özgür Gündem* gazetesindeki bir yazısı yüzünden 10 ay hapse mahkûm edilen Ragıp Duran Saray cezaevine gönderildi.

Star gazetesi, yayına başladı (Mart 1998).

Av. Eşber Yağmurdereli yeniden cezaevine kondu.

Gazeteci Doğu Perinçek 14 aylık hapis cezasını çekmek üzere Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne konuldu.

İnsan Hakları Derneği'nin raporuna göre 1998'de Türkiye'de faili meçhul cinayetlere kurban gidenlerin sayısı 192, yargısız infaz, işkence ve gözaltında ölenlerin sayısı da 128'di.

1998'de yitirdiklerimiz: Yazar Prof. Adnan Berk (76); Ses sanatçısı Safiye Ayla (91); Prof. Pertev Boratav (91); Yazar Bekir Yıldız (63); Necdet Calp (76); Av. Faruk Eren (85); Prof. Lütfi Duran (77); Sinemacı Osman Seden; Sinema Sanatçısı Erol Taş (72); Tiyatro sanatçısı Ali Sururi (84); Gazeteci Yavuz Gökmen (52); gazeteci Doğan Can (65); Foto muhabiri Sami Önemli (74); gazeteci Fasih İnal (77); TRT'ci İlhan Baş (66); karikatürcü Ali Ulvi Ersoy (74).

1999: DSP-ANAP-MHP KOALİSYONU

25 Kasım 1998'de Mesut Yılmaz hükümetinin devrilmesinden sonra ülkede bir hükümet bunalımı yaşandı. 7 Ocak'ta Demirel yeni hükümeti kurma görevini DSP başkanı Bülent Ecevit'e verdi, 17 Ocak'ta da Ecevit başkanlığında bir azınlık hükümeti kuruldu. Bu hükümetin görevi ülkeyi yeni seçimlere götürmekti.

18 Nisan'da yapılan genel seçimlerden DSP oyların % 22,17'sini alarak 137 milletvekili çıkardı. MHP % 17,98'le 129, ANAP % 13,22'yle 86, DYP % 12,03'le 85 milletvekilliği kazandı.

Demirel yeni kabineyi kurmakla Bülent Ecevit'i görevlendirdi. DSP başkanı da MHP ve ANAP'la bir koalisyon oluşturdu. Ecevit'in başkanlığındaki hükümette MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz başbakan yardımcılıklarına getirildi. Hükümet 9 Haziran'da Meclis'ten güvenoyu aldı. Gazeteler ve televizyonlar haftalar boyu bu olayları yorumladılar.

Yılın en önemli olayı ise Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi oldu. Bu olay da her gün manşetlerden verildi.

Önemli olaylardan biri de 17 Ağustos'taki Marmara depremiydi. Bu depremde 14 bin kişi yaşamını yitirdi, 27 bin kişi de yaralandı. On binlerce kişi evsiz kaldı.

21 Mart'ta Nevruz bayramı sırasında Gazi Mahallesi'nde ve Yenibosna'da olaylar çıktı, 8 polis ve gösterici yaralandı, 725 kişi gözaltına alındı.

Kamuoyunu ilgilendiren bir olay da İstanbul eski belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kesinleşen 10 aylık hapis cezasıydı. Erdoğan 25 Mart'ta cezasını çekmek üzere Pınarhisar Cezaevi'ne giderek teslim oldu. 24 Temmuz'da da cezasını tamamlayarak cezaevinden çıktı. Bu olay da günlerce büyük başlıklarla gösterildi ve TV haber bültenlerinde ön sırayı aldı.

Yılın en önemli terör olayı da üniversite öğretim üyesi, eski Kültür Bakanı, gazeteci ve yazar Ahmet Taner Kışlalı'nın 21 Ekim'de Ankara'da arabasına yerleştirilen bir bombayla öldürülmesi oldu. Ahmet Taner Kışlalı kimdir: 1939'da doğdu. Kabataş Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1967'de Paris Üniversitesi Hukuk ve İktisadi Bilimler Fakültesi'nde Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimi doktorası yapıp profesör olan Kışlalı, 1977'de CHP'den milletvekili seçilmiş, 1978-79 yıllarında da kültür bakanlığı yapmıştı. *Cumhuriyet*'te köşe yazıları yazıyordu. Atatürkçü Düşünce Derneği'nin de yönetim kurulu üyesiydi.

Cumhuriyet yazarı Oral Çalışlar gazetede çıkan röportajları içeren bir kitabın yayını dolayısıyla, 18 Mayıs'ta 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Medya: Medyayı yakından ilgilendiren bir olay da Gazeteciler Cemiyeti'nin "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi," başlıklı bir belge yayınlaması oldu. (Bkz. Bölüm X, Alt Bölüm Basın Ahlâk Yasaları)

1999'da yitirdiklerimiz: Gazeteci Ergun Balcı (60); Yazar Salâh Birsel (80); Şair-yazar Can Yücel (73); General Muhsin Batur (79); Sinema ve TV uzmanı Mahmut Tali Öngören (68); Yazar Fakir Baykurt (60); Müzik sanatçısı Barış Manço (56); Karikatürcü Tekin Aral (58); Yazar Tahir Kutsi Makal (62); Yazar Behzat Ay (63); Gazeteci Oktay Kurtböke (63); Kemal Gezer (76); gazeteci Türkân Aker (60); gazeteci Kemal Bisalman (64); gazeteci Kemal Deniz (75); gazeteci Tayyar Şafak (57); gazeteci Faruk Şensoy (56); gazeteci Halit Talayer (69); gazeteci Gülçin Telci (53).

2000: SEZER CUMHURBAŞKANI

Yılın ilk büyük olayı 17 Ocak'ta Beykoz-Kavacık'ta bir villaya yapılan baskında Hüseyin Velioğlu'nun liderliğindeki terör örgütü Hizbullah'ın ortaya çıkartılması oldu. Çeşitli yerlerde bahçelere gömülü 57 ceset bulundu. Bu örgüt 156 cinayetten sorumluydu. Daha önceki yıllarda PKK'ya karşı devlet güçleriyle işbirliği yaparak 500 PKK militanını öldürdüğü iddia edildi. Operasyonlarda 1235 kişi yakalandı, bunların 256'sı tutuklandı. Türkiye yeni yüzyıla böyle bir operasyonla girdi, gazeteler, televizyonlar ve radyolar haftalar boyu bununla ilgili haberleri duyurdular.

Yılın ikinci büyük olayı Ahmet Necdet Sezer'in 5 Mayıs'ta yapılan 3. tur oylamada Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı seçilmesi oldu. Bu olay demokratik ve laik Türkiye Cumhuriyeti'ne büyük bir güç kazandırdı.

Öteki olaylara gelince onların arasından, batık bankalar operasyonu, TBMM'de liderler arasında varılan bir anlaşmayla tüm sanık başbakan ve bakanların 25 Haziran'da aklanması, cezaevlerindeki ölüm oruçlarına karşı alınan insanlıkdışı önlemler, *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerine yapılan bombalı ve silâhlı saldırılar vurgulanabilir.

Yine aynı dönemde İnsan Hakları İstanbul Şubesi İşkence İzleme Komisyonu'nun yaptığı bir açıklamadan da söz edilebilir. Bu açıklamaya göre, İstanbul'un her karakolunda ve Türkiye'nin her köşesinde işkenceler devam etmektedir. "Hortum Süleyman, Rambo, Şaplakçı, Hacı, Gestapo Müdür" gibi adlar almış kişiler işkenceci olarak tanınmaktadır.

Medya: 2000 yılında şu olaylar üzerinde duruldu; Yılın başlarında medyada büyük bir işsizlik sorunu yaşandı. Gazeteciler Cemiyeti raporlarına göre, basın-yayın kurumlarında, idari-teknik-hizmet ve yayın birimlerinden 2000'i aşkın basın çalışanı işsiz kaldı. Gazete ve gazetecilere saldırı, hakaret, tehdit, engelleme ve yasaklama olayları da sürdü.[11]

Aralık 2000'de cezaevlerinde birbiri ardı sıra başlayan ölüm oruçları da medyada geniş ölçüde yer aldı. Buna tepki olarak da DGM olayların büyütülmesini önlemek için bu tür olaylara yayın yasağı koydu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de bu yasağı protesto etti, ya-

(11) Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 2000-2001 Çalışma Raporu.

yın yasağının Anayasa'nın 28. maddesine aykırı olduğunu, Basın Yasası'nın Ek 1. maddesine göre yayın yasağı konamayacağını, bu yasağın halkın bilgi edinme hak ve özgürlüğüne aykırı olduğunu belirtti ve kaldırılmasını istedi. *Bizim Gazete, Cumhuriyet* gazetesi ve Çağdaş Hukukçular Derneği de bu itiraza katıldılar.

Polis, F tipi cezaevlerini protesto eden tutuklu ve hükümlü yakınlarına çok sert tepki gösterdi. Aralık 2000'de olayları izleyen gazeteciler polisin saldırısına uğradı. Kanal D, *Hürriyet, Cumhuriyet* ve *Evrensel* muhabirleri yumruklu ve tekmeli saldırı sonucu yaralandılar.

Uğur Mumcu, Abdi İpekçi ve A. Taner Kışlalı cinayetleri: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 30 Mayıs 2000'de, Uğur Mumcu cinayetiyle ilgili soruşturmanın hâlâ bir sonuç vermemesi üzerinde bir bildiri yayınlayarak şunları belirtti:

"Mumcu'nun 7 yıl önce öldürülüşünden bu yana, suikastın aydınlatılması yönünde sürekli çaba harcayan, yetkili makamları uyaran TGC gelişmelerin kararlı takipçisi olmuştur.

"Gerek Mumcu suikastının, gerek 21 yıl önceki Abdi İpekçi'den bu yana Ahmet Taner Kışlalı'ya kadar pek çok gazetecinin ve yazarın yaşamına mal olan faili meçhul cinayetlerin aydınlığa kavuşturulması ve gerçek faillerin yargıya teslim edilip cezalandırılmaları hukuk devletinin üstünlüğü için umut verici olacaktır.

"Soruşturmaları yıllardır savsaklamış, örtülmüş, engellenmiş ve karanlıkta bırakmış bu cinayetlerin aydınlatılabilmesinde siyasal iradenin rolünü gözardı etmiyor ve kesin sonuca varabilmek için gerek ulusal, gerek uluslararası politikada bir değişimin gerekliliğini vurgulama ihtiyacını duyuyoruz."

Dünya Basın Özgürlüğü Günü ve Türk Basını

Dünya Basın Özgürlüğü Günü olan 2 Mayıs 2000'de Türkiye'de de bir şeyler söylemek gerekiyordu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti bu özgürlük özlemini şöyle dile getirdi:

"Gazetecilik ilân-reklam piyasasının ve kâr-borsa oyunlarının basit bir uzantısı haline sokuluyor. Her özelleştirme ihalesinde medyayı görmemiz rastlantı değil.

"En koyusundan en incesine doğru sıralarsak: Gazeteci öldürülüyor, gazeteci işkence görüyor; gazeteci mahkûm ediliyor; gazeteci fiziki şiddete uğruyor; gazeteci kaçırılıyor; gazeteci sansür ediliyor; gazeteci yasakların şiddetiyle cenderede tutuluyor; gazeteci tehdit edi-

liyor; gazeteci tazminat baskısında kalıyor; gazeteci ilân-reklam kafesine sokuluyor; gazeteci iş ve ücret baskısıyla bunaltılıyor; gazeteci oto-sansüre zorlanıyor; gazeteci oto-sansürü kabulleniyor; gazeteci kalemini kırıyor, satıyor.

"1999'da dünyada 39 gazetecinin öldürüldüğünü biliyoruz. 450' ye yakın gazetecinin gözaltına alındığını, 650 kadarının saldırıya uğradığını, 350 yayının sansür edildiğini, 85 gazetecinin cezaevlerinde olduğunu, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü 2000 Raporundan öğreniyoruz.

"Ölüm... Baskı... Ceza... Tehdit... Hapis... Tabii ki bunlar en şiddetlileri ve öncelikle yok edilmesi gereken özgürlük katliamları.

"Bugün dünyanın en demokratik sayılan ülkelerinde bile binlerce gazeteci, koyu ve kaba biçimde ticarileşmiş medya gruplarının bünyesinde, kafesteki kuşlar kadar özgür olabiliyor.

"Birçok ülkede gazetecilerin âdeta vahşi bir ormanda 'av' haline gelmelerinin dışında, ormanlardan, açık alanlara çıkıldığında da gazetecilerin bir medya sirkine rehin düşebildiklerini görüyoruz.

"Basın özgürlüğü, iletişim özgürlüğü ve demokratik bir medya ortamı için her gün, her cephede mücadele etmemiz gerekiyor."

2000'de yitirdiklerimiz: Eski diplomat yazar Semih Günver (83); Afiş ve grafik uzmanı Mengi Ertel; Karikatürcü Mıstık (Mustafa Eremektar, 70); Karikatürcü Ferruh Doğan (68); yazar Prof. Mina Urgan (85); yazar Zeyyat Selimoğlu (77); Sinema sanatçısı Kemal Sunal (56); Spor yazarı sunucu Cenk Koray (56); Sinemacı Faruk Kenç (90); gazeteci Ahmet Raif Ertem; yazar, hukukçu Alim Şerif Onaran; ses sanatçısı Ahmet Kaya (43); gazeteci, sanatçı Ergun Köknar; Karikatürcü Necmi Rıza Ayça (87); gazeteci Odhan Baykara (62); gazeteci Mücahid Beşer (69); gazeteci Mete Bilginer (63); gazeteci İbrahim Çamlı (81); gazeteci Oğuz Öngen (69); gazeteci Mithat Perin (87); foto muhabiri Cemal Işın (86).

2001: İKİZ KULELER

2001 yılında dünya tarihine damgasını vuran en önemli olay, 11 Eylül'de, New York'ta İkiz kulelerin intihar uçaklarıyla yıkılması oldu. Tarihin en büyük terör olayı olarak adlandırılan bu olay, yalnız Birleşik Amerika'da değil tüm dünyada çok geniş yankılar uyandırdı. Birçok ülkede özgürlüklerin sınırlandırılması, önce Afganis-

tan'ın, sonra da Irak'ın tüm uluslararası kural ve antlaşmalara aykırı olarak işgal edilmelerine bu terör olayı bahane edildi.

Bizde ise yılın en önemli olayları yine bankalardaki yolsuzluklar, devletin bunlara el koyması ve yöneticilerin tutuklanması oldu. Sabah Grubu'nun patronu Dinç Bilgin de tutuklandı.

Aynı yıl Fazilet Partisi kapatıldı, hemen ardından Saadet Partisi kuruldu. Onu da Adalet ve Kalkınma Partisi AKP'nin kuruluşu izledi.

Kemal Derviş New York'taki görevini bırakarak Türkiye'ye geldi ve Devlet Bakanlığı'na getirildi.

Medeni Kanun'da aile hukukunun temellerini etkileyen köklü değişiklikler yapıldı.

Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bakanı Hüsamettin Özkan arasında büyük bunalımlara yol açan sert tartışmalar oldu.

Medya: 2001 yılında medyada en önemli olayların başında Dinç Bilgin'in tutuklanmasının yanı sıra, "Maaşa bağlanan gazeteciler" konusu yer aldı. Yurtbank'ın eski sahibi Ali Balkaner, bazı ünlü gazetecilerin borsayla ilgili haberleri verirken manipüle edildiklerini, yani çıkar karşılığı oyuna getirildiklerini öne sürdü. Bu sav medya dünyasında büyük yankılar uyandırdı. Gazeteciler Cemiyeti bu konuda soruşturma açılmasını istedi. Bazı adlar açıklandı. Olayın yorumları haftalarca basında geniş yer topladı.

İkinci önemli olay işten çıkarmalar ve basında yaratılan işsizlik sorunuydu. Basın Konseyi, Ocak ve Şubat 2001 aylarında 3000 gazetecinin işsiz kaldığını açıkladı.[12]

Başka bir konu, tüketicinin korunması hakkındaki yasaya aykırı olarak bazı gazetelerin promosyon kampanyaları düzenlemeleriydi. *Hürriyet, Milliyet, Sabah, Star* ve *Akit* gazeteleri bu yüzden 5 trilyona yakın para cezalarına çarptırıldılar.

Çok ilginç bir konu da, Danıştay'ın verdiği bir "içtihatla birleştirme kararıydı" yani değişik mahkemelerin, yasaları değişik biçimlerde yorumlayarak verdikleri kararlar arasındaki çelişkilerin önlenmesi için aldığı karardı.

Kararın konusu Radyo ve TV kuruluşlarında % 10'dan çok his-

(12) *Özgür Basın,* Ocak-Şubat 2001, sayı: 141-142.

sesi olan şirketlerin devletten taahhüt almalarının sınırlanmasıydı. Amaç tekelleşmeyle önlenmesiydi. Özel girişim özgürlüğünün, kamu yararı amacıyla sınırlandırılması isteniyordu.

Danıştay kararına göre radyo ve televizyon kuruluşlarında belli oranda hissesi olanlar, yani holdingler kamu yönetimlerinden taahhüt işi alamazlar. Bu kuruluşların kamu kesimiyle çıkar ilişkisine girmeleri engellenmiştir. Bu yasak, bu kuruluşların dolaylı bir biçimde taahhüt işi almalarını da önler. Danıştay'ın bu kararı holding çevrelerinde geniş tepkilere yol açtı. Ama tekelleşmeyle savaşta basının çok önemli bir işlevi olduğu da kesindi. (Bkz. Bölüm XI, Yoğunlaşmalar ve Holdingler.)

2001 Mayısı'nda, TBMM Başkanlığı, muhabirlerin başkanlık divanı kulislerinde dolaşmalarını yasakladı. Bütün mesleksel örgütler bunu protesto ettiler. Bu tepkilerin sonucu yasak kaldırıldı.

RTÜK başkanı Nuri Kayış Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki bir söyleşide, RTÜK'ün, kurulduğu günden bu yana (yani, 1994'ten bu yana) yayın kuruluşlarına toplam 13.000 gün yayın durdurma cezası verdiğini, bunun yaklaşık 36 yıl ettiğini, bu cezaların 8600 gününün bölücülük, 2021 gününü de irticai yayınlar dolayısıyla verildiğini belirtti.

Yılın en önemli medya haberi, yeni Radyo ve TV Yasası'nın Meclis'ten çıkması oldu. "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Yasayı değiştiren 4676 sayılı yasa" diye adlandırılan bu yasanın çıkması geniş tepkilere yol açtı. Tasarı Meclis'te kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanlığına gönderildi. Ama Necdet Sezer 16 sayfalık bir gerekçeyle tasarıyı geri çevirdi. Cumhurbaşkanı'nın karşı çıktığı hükümler; para cezaları, Radyo-TV Üst Kurulu'nu Başbakanlık Denetleme Kurulu'na bağlanması, tekelleşme ve internet yayıncılığı gibi konuları kapsıyor. 5680 Sayılı Basın Kanunu'nda da değişiklikler getiriyordu.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Çağdaş Gazeteciler Derneği ve Türkiye Gazeteciler Sendikası bu yasayı Meclis'e geri gönderdiği için Cumhurbaşkanı'nı kutladılar.

TRT, RTÜK, Basın Kanunu değişikliklerini içeren 17 Mayıs 2001 tarihli ve 4676 sayılı yasa Cumhurbaşkanı'nın direnişi sonucu o yıl yürürlüğe giremedi. 2002 yılında yeniden gündeme alındı ve 15 Mayıs 2002'de 4756 sayılı yasa olarak yayınlandı. Yasanın getirdiği ağır para cezaları 2002 yılı çerçevesi içinde ele alındı.

2002 yılının önemli olaylarından biri de hapisteki gazetecilerin sayısının tartışılması oldu.

Merkezi Amerika'da bulunan Gazetecileri Koruma Komitesi'ne göre, dünyada en çok gazeteci hapseden ülke Türkiye idi. Komiteye göre 1993'te 74, 1994'te 86, 1995'te 78, 1996'da 37, 1997'de 29, 1998'de 27, 1999'da 18 gazeteci hapisteydi.

Basın Konseyi'ne göre, 1 Ocak 2001'de hapiste olduğu resmi kayıtlarda görülen 39 gazeteciden sadece biri gazetecilikle ilgili eylemler nedeniyle hapsedilmişti.[13] Konsey başkanı Oktay Ekşi bu konuda şöyle dedi:

"Kemal Evcimen adındaki o gazetecinin hapiste olduğunu saptadık. 2'si hakkında yapılan yargılamanın adil olup olmadığından kuşku duyduk. 9 gazeteci hakkında yeterli bilgi sahibi olamadık. Kalan 27 gazeteci elimizde bulunan bilgilere göre gazetecilik dışı eylemlerden tutuklu veya mahkûmdur."

Yine o dönemde Basın Konseyi, anlatım özgürlüğünü Avrupa Konseyi standartlarına göre düzenlenmesini öneren bir paketi Meclis Başkanlığı'na verdi. Anayasa'nın çeşitli maddelerinin değiştirilmesi amacıyla TBMM'de kurulan Uzlaşma Komisyonu çalışmalarında da önerilerin bazıları göz önünde tutuldu. Ancak Konsey'in üzerinde durduğu birçok maddeler Anayasa'da İkinci Değişiklik paketine kaldı.[14]

Basın Konseyi'nin Genel Değerlendirmesi

Basın Konseyi'nin 2001 sonunda yayınladığı bir rapora göre, "Türk basını 2001 yılında en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşadı. Mahkemeler, kapatma kararları, baskılar ve gazetecilere yönelik faili saldırıların yanında yılın en önemli sorunlarından biri, kitlesel işsizlik oldu.

"Türkiye'nin ekonomik yapısındaki sıkıntıların ve kötü yönetimlerin faturası çalışanlara çıkarıldı. Türk basın tarihinde bu ölçüde bir işsizlik sorunu daha önce yaşanmadı. 2001 yılı boyunca işten çıkarılanların toplamı 3 bine ulaştı.

"Geçtiğimiz yıl batık bankalar sayesinde devlet en büyük 'medya patronu' oldu. Birleşik Basın Dağıtım, Bir Numara Yayıncılık, Sabah

(13) a.g.k., sayı 143-144, Mart-Nisan 2001.
(14) a.g.k., sayı 149-150, Eylül-Ekim 2001.

Haber Ajansı, Gelişim Yayıncılık, Kiss FM, Radio Sport, Şık FM, Gala TV, Vira TV, Cine-5, Multicanal, Playboy TV, Super Sport, Maxi TV, Radyo 5, Radyo Vira, Kablonet, Anet, Medya Pazarlama (MEPAŞ), CTV (kablolu), C Haber Ajansı ve BRT, el konulan bankalarla birlikte Bankacılık Denetleme Kurulu'nun kontroluna geçti.

"Pek çok gazeteci ve yazara, sadece fikir ve kanaatlerini açıkladıkları için çeşitli hapis cezaları verildi. Bunların bir kısmı paraya çevrildi.

"*Yeni Gündem* ve *Akit* gazeteleri yayın hayatına son verdi.

"*Yeni Gündem*'in OHAL bölgesinde 72 kez toplatılması hakkında 54'de dava açılmıştı, ama gazete "ekonomik terör"e yenik düştü.

"8 yıldır hayatını sürdüren *Akit* gazetesi de kendi anlamıyla hukuksuz bir şekilde ve astronomik tazminat cezaları yüzünden yayın hayatına son verdi. Ancak ertesi gün aynı kadro *Anadolu'da Vakit* gazetesiyle okuyucu karşısına çıktı.

"*Yeni Evrensel* 40, *İkibinde Yeni Gündem* 33, *Yeni Asya* 30 gün kapalı kaldı. *Günlük Evrensel* 30, *Yeni Asya* 6, *Akit* 2, *Anadolu'da Vakit* 2 kez toplatıldı.

"*Radikal*'in 5, *Sabah*'ın 4, *Takvim*'in 4, *Star* ve *Yeni Asya*'nın 3'er gün süreyle resmi ilânları kesildi.

"RTÜK tarafından TV'ler hakkında toplam 1407, radyolar hakkında toplam 2651 gün yayın durdurma kararı alındı.

"TV'lerdeki yayın durdurma sürelerinin 731'i "irticai", 475'i "bölücü", radyolarda ise 1812 irticai, 662'si bölücü yayınlar gerekçe gösterilerek alındı."[(15)]

Ölen üyelere hapis cezası: İnsan Hakları Derneği'nin Ankara'daki genel merkezinde, 22 Ocak 2001 günü bir arama yapıldı ve "33 yasak yayın" ele geçirildi, derneğin yönetim, denetim ve onur kurulu üyelerine de dava açıldı. Sonuçta 46 kişiye üçer ay hapis cezası verildi. Mahkûm olanlar arasında daha önce yaşamını yitirmiş iki kadın da vardı: Ayşe Nur Zarakolu ve Nebahat Altınok.[(16)]

2001'de yitirdiklerimiz: Nezih Demirkent (71); Gazeteci Abbas Parmaksızoğlu (85); gazeteci ve edebiyatçı Ahmet Kabaklı (77); gazeteci Turhan Gürkan (75); spor yazarı Saim Kavur (84); yazar ve müzikolog Faruk Yener (78); gazeteci, senaryo yazarı, çevirmen Engin

(15) *Özgür Gündem*, sayı 153-154, Ocak-Şubat 2002.

(16) *Cumhuriyet* gazetesi, 8 Haziran 2003.

Bilginer (56); spor yazarı İslâm Çupi (69); gazeteci İbrahim Özkan (71); yazar ve şair Necati Cumalı, *Cumhuriyet* gazetesi imtiyaz sahibi Berin Nadi.

Nezih Demirkent: İstanbul doğumlu olan Nezih Demirkent İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra mesleğe, 1950'de *Son Saat*'te başladı. *Yeni Sabah, Yeni Gazete* ve *Hürriyet*'te çalıştı. 1970'ten 1981'e kadar *Hürriyet*'e yön verdi. 1982-1992 yıllarında Burhan Felek'in ölümünden sonra Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı'nı yaptı. Basın özgürlüğüyle ilgili her olayda gazetecilerin sesini yansıttı. Cemiyeti bir yere oturttu. Bütün meslektaşlarına her zaman sıcak bir ilgi gösterdi ve yardım etti. *Hürriyet*'ten ayrıldıktan sonra *Dünya* gazetesinin sahibi oldu ve *Dünya*'yı bir ekonomi gazetesine dönüştürdü. Çeşitli mesleksel dergiler yayınladı. Kitabevleri açtı. Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın başkanlığını yaptı.

2002: BÜYÜK ÇÖKÜNTÜ

2002 yılı, Türkiye'de Atatürk devrimleri açısından bol bol ödün verme ve çöküntü yılı oldu.

Her şey Başbakan Bülent Ecevit'in rahatsızlığıyla başladı. Başbakan'ın hasta olduğu her halinden belliydi. Büyük bir rahatsızlık geçiriyor ama bu kamuoyuna açıklanmıyordu. Bülent Ecevit bunu daha ne kadar sürdürebilecekti. Uzun zaman kabine toplantılarına katılamadı, evine kapandı, gazetecilerden kaçtı. Çok seyrek olarak ekrana çıktığı zamanlarda yorgun, yıpranmış ve çökmüş bir adam görüntüsü verdi.

Belki de o durumda başbakanlıktan ve parti liderliğinden ayrılması daha iyi olurdu. Hükümet yıpranmaz ve partisi dağılmazdı. Ama öyle olmadı, en yakınları ve güvendiği kişiler ya partiye egemen olacaklarını umdular, ya da kuracakları yeni bir partiyle DSP'ye oy veren tüm seçmenleri peşlerinden sürükleyeceklerini sandılar.

Devlet Bakanı Kemal Derviş de DSP'den kopmak isteyenlere son dakikaya kadar umut verdi. Dışişleri bakanı İsmail Cem'in önderliğinde 63 milletvekilinin katıldığı yeni bir parti kuruldu. Erken seçimlere böyle bir hava içinde girildi.

Siyasal ortam zaten karmakarışıktı. Avrupa Birliği'ne girebilmek için hazırlanan uyum paketi birtakım hoşnutsuzluklara yol açmıştı. Anadolu'da öğretim ve yayın özgürlüğü üzerinde de kolayca an-

laşma olanağı yoktu. Koalisyon ortakları karşılıklı ödünler vermek zorunda kaldılar. Ordunun duyarlılığını da göz önünde tutmak gerekiyordu.

Seçimler koalisyon ortakları için büyük bir yenilgi oldu. Katılma oranı % 80'i bile bulmadı. Yalnız AKP ve CHP barajı aşabildi. DSP, ANAP ve MHP tek milletvekili bile çıkaramadılar. AKP oyların yaklaşık % 35'i ile 363 milletvekilliği kazanarak tek başına iktidar oldu. Seçim yasasının böyle bir sonuç verebileceğini önceden kestirmek için politika falcısı olmak gerekiyordu. Ama koalisyon partileri Seçim Yasası'nın yarattığı bu dengesizlik ve adaletsizliğin kendi çıkarlarına hizmet edeceğini düşünmüşlerdi; kazdıkları kuyuya düştüler.

Bu arada Çukurova Holding'ten Cem Uzan Genç Parti'yi kurarak seçimlere katılmış ve çok büyük harcamaları gerektiren başarılı bir seçim kampanyasıyla oyların % 7,27'sini alarak beşinci parti durumuna gelmişti. Bozuk düzenden hoşnut olmayıp da yeni arayışlar içinde olan suskun çoğunluk oylarını ya AKP'ye verdi ya da Genç Parti'ye.

2002'de düşünce alanında önemli bir olay, Yargıtay'ın "İnsan hakları yüzyılın en önemli konusudur. İşkence insanlığa karşı işlenen bir suçtur" diye aldığı bir karar oldu.

Basına Öldürücü Cezalar

1950'de yayınlanmış olan 5680 sayılı Basın Yasası 53 yıl içinde 15 kez değiştirilmiş ve öngörülen cezalar da artırılmıştır. Basın Yasası son olarak 2001 yılında 4676 sayılı yasayla, Radyo ve Televizyon kuruluş ve yayınlarını değiştirirken ele alınmış ve Cumhurbaşkanı'nın itirazları üzerine geri çevrilmişti.

Sonunda Basın Yasası'ndaki cezalarla ilgili maddeler, 15 Mayıs 2002 tarihli ve 4756 sayılı yasayla değiştirilerek son biçimini aldı. Yasanın birçok maddesinde yer alan para cezaları akla gelmez ölçülerde ve basın araçlarını batıracak ölçüde yükseltildi. Yasa değiştirilirken bunu kamuoyu pek duymadı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, öteki gazeteci cemiyetleri ve Basın Konseyi bu değişikliklere itiraz ettiler ama bunları ne TBMM önemsedi ne de kamuoyu. Tasarıya itiraz edildiği dönemde DSP, ANAP, MHP koalisyonu iktidardaydı, onlar istemese yasa geçmezdi, ama karşı koymak istemediler. Meclis'teki gazeteci kökenli milletvekillerinin de tasarıyı değiştirmek için etkili bir savaş verdikleri söylenemez.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Orhan Erinç, para cezalarının artırılması konusunda 9 Haziran 2003'te *Cumhuriyet*'te çıkan bir yazısında kanun değişikliğinde sorumluluğu olan kişileri şöyle sıralıyor:

"Değişiklik önergesini veren üç ANAP milletvekili.

"Uyarıları dikkate almayan DSP, MHP ve ANAP genel başkanları.

"Grup başkanı ya da başkanvekillerinin kaldırdıkları parmaklara uyarak oy kullanan iktidar milletvekilleri (DSP'den, öldürücü cezalara karşı çıkan ve ret oyu kullanan gazeteci milletvekilleri hariç).

"Yasa değişikliğinin 'ne kadar güzel' olduğunu yazıp söyleyerek Cumhurbaşkanı'nı eleştiren ya da sessiz kalmayı yeğleyen basın iletişim özgürlüğü havariliğine soyunmuş olan gazeteci ve yazarlar.

"Yasa değişikliğine, o dönemdeki partilerinin konumu nedeniyle ret oyu vermelerine karşın halen AKP sıralarında oturan ve oylarına sahip çıkmayan milletvekilleri.

"Ana muhalefet partisi konumundaki CHP'nin, sorun kendilerine anlatıldığı halde ilgisiz kalan yöneticileri ile milletvekilleri."

İşte artırılan cezalardan birkaç örnek:

"Basılmış eserler (yani mevkutelerde, süreli yayınlarda, gazetelerde, dergilerde, haber bültenlerinde, meslekiçi bültenlerde) o eserin yayın yeri, yılı ve basanın, ya da yayıncının adları ve işyerleri gösterilmezse sorumlular 10 milyar liradan 50 milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır." (Madde 4 ve 20)

"Süreli yayın çıkarılması izne bağlı değildir. Ancak bu konuda bir beyanname verilir. Yayın sahibinin adı, sorumlu müdürün adı, ikametgâhı, gazete ya da derginin, bültenin adı, ne sürelerde çıkarılacağı bildirilir. Bu bilgilerde yanlışlık yapılmışsa cezası 10 milyar liradan 30 milyar liraya kadar ağır para cezasıdır. Örneğin derginin adresini değiştirdiniz ve bunu bildirmediniz, mahkeme sizi 10 milyar lira para cezasına mahkûm edebilir." (Madde 9, 11 ve 21)

"Gerçeğe aykırı beyanname vermenin cezası 20 milyar liradan 100 milyar liraya kadar para cezasıdır." (Madde 22)

"Beyannamenin içeriğindeki değişiklik 5 gün içinde mülkiye âmirliğine bildirilmezse cezası 10 milyondan 50 milyon liraya kadardır. Örneğin yazı işleri müdürü değişmiş ya da derginin adresi değişmiş, bunu dergiye yazmışsınız ama vilayete 5 gün içinde bildirmemişsiniz: 50 milyar liraya mahkûm olabilirsiniz (Madde 10 ve 23). Nite-

kim *Arkeoloji ve Sanat* dergisi adres değişikliğini bildirmediği için 2003 yılı ortalarında 15 milyar lira para cezasına mahkûm oldu."

"Gazetenin, derginin ya da bülteninizin her sayısından ikişer adedini yayını izleyen çalışma gününde Cumhuriyet Savcılığına ve Vilayete, vermeyecek olursanız 30 milyardan 100 milyar liraya kadar cezaya mahkûm olursunuz." (Madde 12 ve 24) vb...

Bu öldürücü cezaların yanı sıra, Basın Kanunu'nun Birinci Maddesi ne diyor? Basın serbesttir!... İşte böyle bir serbestlik. Acaba dünyanın neresinde böyle gülünç cezalar vardır? Bu cezaların, liberal eğilimli bir koalisyon hükümeti zamanında ağırlaştırıldığını da düşünmek çok acıdır.[17]

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları

13 Nisan 1994'te kabul edilen 3984 sayılı Radyo-TV Yasası'nda önemli değişiklikler yapan 15 Mayıs 2002 tarihli ve 4756 sayılı yasa da kabul edildi. Radyo ve TV'lerdeki hisse oranları ve yabancı ortaklıkların hisseleri bu yasayla saptandı. Bu yasanın görüşülmesi ve onaylanması da büyük tepkilere yol açtı. Bu kanun basın tarihinin dışında kaldığı için yasanın incelenmesine bu kitapta yer ayırmıyoruz.

Medya: 2002 yılında medya alanında büyük olaylar ve kavgalar oldu; tam bir karmaşa yaşandı.

---

(17) Deniz Kavukçuoğlu, 8 Haziran 2003'te *Cumhuriyet*'te çıkan köşe yazısında bu konuya değinerek şöyle diyor: "Nezih Başgelen, 25 yıldır çok değerli arkeoloji ve sanat tarihi kitaplarının yanı sıra bir de *Arkeoloji ve Sanat* adında bir dergi yayınlıyor. Derginin adresi, dokuz yıl önce Şişli'den Beyoğlu'na taşınınca değişmiş. Yeni adres İstanbul Valiliği'ne, belediyeye, diğer gerekli yerlere bildirildiği gibi son dokuz yılda çıkan dergilerin künyesinde de yer almış. Fakat Nezih Başgelen, nedendir bilinmez, tam dokuz yıl sonra 'adres değişikliğini bildirmediği', dolayısıyla da 'Basın Kanunu'na muhalefet ettiği' gerekçesiyle cezaya çarptırılmış. Derginin yayını durdurulmuş. Beyoğlu Cumhuriyet Savcılığı, Nezih Başgelen'e, yayına devam edebilmesi için '10 gün içinde 15 milyar 900 milyon lira ceza ödemesini, aksi halde hakkında kamu davası açılacağına yönelik ön ödeme önerisi' göndermiş.
Nezih Başgelen, 'Ekonomik krizleri güçlükle aşan derginin belki de artık yayın hayatından çekileceğini' söylüyor. 'Bu parayı 10 gün içinde ödememiz mümkün değil, daha sonra ceza 24 milyar liraya çıkacak, bunu hiç ödeyemeyiz,' diyor. Elinde adres değişikliğine ilişkin olarak dokuz yıl önce yaptığı başvuruların kopyaları var. Fakat mahkeme kararından önce kendisini çağırıp sormamışlar. İtirazda bulunmuş. Şimdi sonucu bekliyor."

Vatan gazetesi: Büyük olaylardan biri, Dinç Bilgin'in sağ kolu sayılan, *Sabah* gazetesinin kuruluşundan beri başında olan Medya Grup Başkanı Zafer Mutlu ile gazetenin Başyazarı Güngör Mengi, Genel Yayın Müdürü Tayfun Devecioğlu, yazar Selahattin Duman, Bilâl Çetin, Yavuz Donat, Tayfun Hopalı, Zülfü Livaneli, Salih Memecan, Ercan Arıklı ve arkadaşlarının *Sabah*'tan ayrılarak Aydın Doğan'ın desteğiyle *Vatan*'ı çıkarmaları oldu. *Vatan*'ın tirajı sekiz ay içinde 180 bine kadar yükseldi.

İkinci bir olay, İş Güvencesi Yasası tasarısını 9 Ağustos 2002'de kabulüyle basında çalışanların bu yasadan yararlanarak toplu işçi çıkarılmasına karşı korunmaları oldu. Türkiye Gazeteciler Sendikası bu yasa tartışılırken başarılı bir savaş vererek gazeteci haklarının korunmasını sağladı.

Dağıtım: Üçüncü bir olay, dağıtım alanındaki tekelin aşılması ve yeni bir örgütün oluşturulması oldu. (Bkz. Bölüm XII, Tematik Yaklaşımlar)

Yayın ilkeleri: Başka bir olay, Doğan Medya Grubu'nun 24 Ağustos 2002'de bir "yayın ilkeleri" belgesini yayınlaması oldu. (Bkz. Bölüm XII, Tematik Yaklaşımlar.)

Magazin Kültürü: Üzerinde durulan bir başka konu da magazin gazeteciliği ya da "Televole kültürü" idi. Radikal gazetesi Türkiye'nin her gün bir avuç ünlünün macerasıyla yatıp kalktığını vurguladı.(18)

Uzmanlar, devlet yetkilileri, vatandaşlar, hatta magazinciler bile rahatsızlıklarını saklamadılar.

Okuyucu ve izleyici magazin konularına neden bu ölçüde önem verdi. Prof. Nurçay Türkoğlu bu olayı şöyle yorumladı: "Toplum hayatın karmaşası içerisinde tutunacak bir dal olarak magazini buluyor. Çünkü seçim, siyaset, terör, savaş, bilinmez gelecekle ilgili sorunlar. Toplum da kendini rahatlatan, kafa yormayan magazini izliyor. Bütün gün çalışmış, yorulmuş; akşam eve geldiğinde rahatlamak istiyor. Magazin haberleri geçici dayanak oluyor. Magazin insanda hoş duygular uyandırıyor. Ancak şu anda magazin insanları rahatsız edici, insanların özel hayatına saygı göstermeyen bir halde. Medyayı günah keçisi yapamayacağımız gibi, halkı da kültürel düzeyi düşük diye suçlayamayız."(19)

---

(18) *Radikal*, 30 Ekim 2002.

(19) Nurçay Türkoğlu, *Radikal*, 20 Ekim 2002.

Yine *Radikal* gazetesinde yapılan bir araştırmaya göre, "Magazin programları, hangi mankenin kiminle birlikte olduğunu iletmesinden başka özelliği olmayan programlara dönüşmüştür. Spor-magazin programı diye hazırlanan programlar aşırı düzeyde erotizm ve cinsellik içermektedir. Manken ve sanatçıların özel yaşamlarının ayrıntılı görüntülerle ekrana getirilmesi tasvip edilemez."[20]

Medya gruplarının savaşları: 2002 yılının önemli olaylarından biri de medya grupları patronları arasında başlatılan tartışmalar ve aylarca süren polemikler oldu.

Tartışılan konulardan biri, *Milliyet* gazetesinin Korkmaz Yiğit adındaki bir işadamına satılması, kısa bir süre sonra da geri alınması sorunuydu.

MHP İstanbul Milletvekili Nazif Okumuş, Doğan Holding Yönetim Kurulu Başkanı Aydın Doğan'a bu konuda şu soruyu sordu:

"*Milliyet*'i Korkmaz Yiğit'e sattınız. Sonra vazgeçtiniz. Yiğit'e size ödemiş olduğu paraları iade ettiniz. Ama onun deyimiyle bir bölümünü iade etmediniz. Doğru mu?[21]

"Ben Korkmaz Yiğit'e gazetemi 300 milyon dolara sattım. 90 milyon dolar kapora aldım. Sonra bana Alaattin Çakıcı'yla ilgili bir kaset getirdi. Bu kaseti görünce, 'Bu iş olmaz,' dedim. Alaattin Çakıcı'yla ortak olan bir adamı tutmazlar. Ben istiyordum ki o vazgeçsin. 'Paramın yarısını ver, yarısı size helâl olsun,' dedi. Ben de peki, dedim, yarısını verdim, gitti. Eve gittim. Bizim bu paraya ihtiyacımız yok. Yarın torunlarımıza mafyanın parasını aldı diyecekler, dedim. Bunun için de adamı arayıp buldum, parasını geri verdim..."

Aydın Doğan, Nazlı Ilıcak'la ilişkileri konusunda şunları söyledi:

"Bu hanımefendi benim gazetemde üç yıl yazdı, bir gün en ufak bir müdahale olmadı. Şimdi neden bana bunu yapıyor? *Hürriyet*'te yazı yazmadı diye yapıyor. Söz verdik, yazdırmadık. Çünkü baktık ki işin suyu çıkıyor. Oğlu promosyonları vermedi, hapse girdi..."[22]

Medya savaşları 2002 yılında şu gruplar arasında oldu:

- Doğan Grubu
- Bilgin Grubu

---

(20) *Radikal*, 20 Ekim 2002.

(21) *Hürriyet*, 13 Ağustos 2002.

(22) *Hürriyet*, 13 Ağustos 2002.

• Karamehmet Grubu

• Uzan Grubu

Bu kavgaların temelinde şu olaylar yatıyor: Doğan Medya Grubu *Sabah* gazetesini ve ATV'yi satın almak için 2 Ekim 2002'de BDDK'ya (Başbakanlık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na) 500 milyon dolarlık bir teklif götürmüştü.[23] BDDK ise *Sabah*'ı ve ATV'yi aylık 200 bin dolara Ciner'e kiraladı. BDDK Doğan Grubu'nun önerisini kabul etmeyince hava kızıştı. Bunun üzerine Aydın Doğan, *Sabah* gazetesinde çalışanların önemli bir topluluğunu alarak *Vatan* gazetesinin kurulmasını sağladı. Gerçek hedef Dinç Bilgin'di.

Oysa Dinç Bilgin Etibank davası yüzünden hapse girip çıktıktan sonra Aydın Doğan kendisine destek olmuştu. Belki de Aydın Doğan'ın amacı Turgay Ciner ve Mehmet Emin Karamehmet'in *Sabah*'ı ele geçirmelerini önlemekti. Ama Dinç Bilgin Aydın Doğan'a rağmen Karamehmetler ve Turgay Ciner'le anlaştı.

Bunun üzerine de Doğan Grubu, Dinç Bilgin ve Turgay Ciner'e karşı bir saldırı kampanyası başlattı. Turgay Ciner ve *Sabah* Grubu da Doğan Grubu'nu, Petrol Ofis'i ele geçirmesi ve başka birtakım yolsuzluk iddialarıyla, karşı kampanyaya giriştiler.

Öte yandan da Doğan Grubu'nun dağıtım örgütü Yaysat'a karşı Birleşik Basın Dağıtım'ı kurdular.

Karamehmetler'in *Akşam* Grubu, *Sabah* Grubu'nu yanında Doğan Grubu'na karşı kampanyaya katıldı.

Medya grupları arasında bu tartışmalar olurken, Adalet Bakanlığı 2002 Mart ayının başlarında, "Basın Kanununda Değişiklik" yapılmasına dair bir yasa tasarısını Meclis'e getirdi. Tasarı basın çevrelerinde geniş tepkilere yol açtı. Hükümetin amacı Avrupa Birliği'ne katılmak üzere 19 Mart 2002 gününe kadar birtakım özgürlük yasalarını çıkarmaktı. Ulusal programın gerekçesi demokratik toplum düzenini kurmak ve hukukun üstünlüğünü kabul etmekti. Oysa Anayasa'ya göre özgür ve sansürsüz olması gereken basının görevi bu tasarıyla hiçe sayılıyor ve sınırlandırılmak isteniyordu.[24] Basın Konseyi bu tasarının antidemokratik olduğunu açıkladı.

Yine aynı yıl Makedonya'nın Ohrid kentinde yapılan Uluslararası PEN Kulüpleri Federasyonu'nun 68. Kurultayına sunulan bir ra-

---

(23) Gürkan Özen, *Türk Solu* dergisi, 21 Kasım 2002.

(24) *Özgür Basın,* Mart-Nisan 2002.

porda da, "Türkiye'de anlatım özgürlüğünün endişe verici boyutlarla kısıtlandığı ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde 456 yazar, gazete hakkında dava açılmış olduğu" belirtiliyordu.

2002'de yitirdiklerimiz: Şair ve yazar Melih Cevdet Anday (87); şair Ece Ayhan (71); tiyatro sanatçısı Şükran Güngör (76); Anayasa hukukçusu Bülent Tanör (63); türkücü Mahzuni Şerif; yazar Mehmet Fuat (76); arkeolog Ekrem Akurgal; gazeteci Sadullah Usumi (75); gazeteci Salim Bayar (79); gazeteci Kenan Harunoğlu (77); gazeteci Seyfettin Turhan (79); gazeteci Rakım Ziyaoğlu (96); gazeteci Bilgin Peremeci (67); gazeteci Kâzım Yenisey (69); gazeteci Yalçın Özer (54).

2003: IRAK'A SALDIRI; ULUSLARARASI SAYGISIZLIK

2003 yılının ilk ayları, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Amerika'nın Irak'a saldırı hazırlıklarının yorumlarıyla geçti. Dünyanın dört bir yanından protestolar yükseldi, gösteriler düzenlendi, bildiriler yayınlandı. Barış yandaşları saldırıyı önlemek için seferber oldular. Ama Başkan Bush'un saldırı planı önlenemedi. İngiltere Başbakanı T. Blair, İtalya Başbakanı Berlusconi ve İspanya Başbakanı Azner de saldırganlara destek oldular ve tüm devletlerarası hukuk kuralları ve Birleşmiş Milletler antlaşmaları ve kuralları çiğnenerek saldırı başlatıldı. Amaç sanki Irak petrollerine el koymak değil de kitle imha silâhlarını ele geçirmekti. Bütün gizli silâh senaryosu fiyaskoyla sonuçlandı ve Irak bütün barışsever dünya halklarından yükselen protestolara karşın işgal edildi.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bir yanda barışı savunan iletişim araçları vardı, bir yanda da Amerikan saldırısını destekleyenler, savaşı kışkırtanlar ve Türkiye'yi savaşa sürüklemek için her türlü provokasyonu yapanlar.

Birçok yayın organı inandırıcılığını yitirdi. Savaş çığırtkanlığı yapanlar, olayları saptıranlar, barıştan yana olanları Saddamcılıkla suçladılar. "Embedded" denen İngilizce bir sözcük bu ortamda Türkiye'ye sokuldu. Bu sözcük bir şeyi, örneğin bir çiviyi bir yere yerleştirmek, tahtaya saplamak, bir yere iliştirmek, eklemek, gömmek anlamına geliyordu. İletişimde de bu sözcük, bazı gazetecilerin belirli kılıklarda ya da kimliklerde bir yerlerde görevlendirilmesi, tanklarla

cepheye gönderilmesi anlamında kullanıldı. Bunlara "satılmış gazeteciler," "gizli örgüt ajanları" da denebilir. İşte Irak savaşında da bu tür gazetecilere iletişim üstü görevler verildi. Medya çok güç günler yaşadı. Oysa uluslararası iletişim ahlâk kuralları, gazetecilerin savaş kışkırtıcılığı yapmalarını yasaklıyordu. Savaştan yana olanlar, Türkiye'nin, Amerikan saldırısına destek olması gerektiğini savunarak iletişim ahlâk kurallarını çiğnediler.

Öte yandan holding patronları arasındaki karşılıklı saldırılar ve hesaplaşmalar tüm çirkinliğiyle devam etti.

2003'ün ilk aylarında yitirdiklerimiz: Gazeteci Yalçın Eğilmez (67); gazeteci Halûk Durukel (82); gazeteci Hikmel Bil (85); Foto muhabiri Nurettin Verel (75); yayıncı Ercan Arıklı (63); kültür adamı Çelik Gülersoy (73).

XI
Yoğunlaşmalar ve Holdingler

Bizde ilk holding temelleri 1960'lı yıllarda atılmış olsa gerek. Vehbi Koç'un yanında 44 yıl en üst düzeyde görevlerde bulunan Bernar Nahum *Koç'ta 44 Yılım* adlı anılarında, Koç Holding'in kuruluşunu şöyle anlatıyor:[1]

"1950'li yıllarda Koç camiası Otomotiv Grubu'nda olduğu gibi öteki dallarda da gelişiyordu... Şirketler çoğaldıkça bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine ortak olmaları gündeme geldi... Yöneticiler arasında toplantılar düzenlendi. Bu arada Filiz Ofluoğlu (Mücap Ofluoğlu'nun eşi) Koç Grubu'nda çalışmaya başlamıştı. Aynı zamanda Robert College'de ekonomi dalında öğretim üyeliğini devam ettiriyordu. Bir gün Vehbi Koç'un Büyükada'daki yazlık köşkünde ortaya bir tez attı. 'Artık Koç camiasının, Koç Grubu'nun, Koç Topluluğu'nun bir tek dam altında toplanması zamanı geldi,' dedi.

"Bu tek dam ne olacaktı? Holding. Filiz Ofluoğlu Amerika'da ekonomi okumuştu. Holdingin ne olduğunu biliyordu. O toplantıya katılanlara holdingleşmenin ne kolaylıklar sağlayacağını anlattı."

Bernar Nahum anılarını şöyle sürdürüyor:

"Vehbi Koç'un önerisi üzerine bir Amerikan danışmanının bize yol göstermesi kararlaştırıldı... Bu konuda çeşitli kişilerden, avukatlardan alınan önerilerle, özellikle Osman Nuri Torun ve Ahmet Dallı'nın teşvikiyle Koç Holding'in kurulmasına Ekim 1963'te karar verildi ve Koç Holding Kasım 1963'te resmen kuruldu."

Demek ki bizde holdingleşmenin kırk yıllık bir tarihi var.

Danıştay'ın 10 Nisan 2001'de verdiği İçtihatları Birleştirme Kurulu kararına göre, "Holding, bir anonim ortaklığın başka bir ya da

(1) Bernar Nahum; *Koç'ta 44 Yılım*, s. 263-269.

birden çok anonim ortaklığın yönetimine etken olacak biçimde pay senetlerini satın alması ve bunun sonucunda etkilerde bulunmasıdır."

Yani, bu biçimde kurulan ve adına holding denen anonim şirket, değişik alanlarda etkinlik gösteren başka şirketlerle işbirliği yaparak çalışma alanını genişletmektedir.

3984 sayılı Radyo TV Kanunu'nun, 29. maddesinde, radyo ve televizyonların bir konuyu etkileme gücü göz önünde tutularak, bu alandaki ortaklıkların ve hissedarların yapısına ve bu kurumların çalışmalarına birtakım sınırlar getirilmiştir.

O da şudur: Radyo ve TV kuruluşlarına hissedar olan gerçek ve tüzel kişilerin hisselerinin toplamı % 10'dan fazla olursa, o ortaklıklar devletten ya da öteki kamu kuruluşlarından taahhüt işi alamazlar.

Amaç radyo ve televizyonları ellerinde bulunduran kuruluşların, bu güçlerine dayanarak taahhüt işlerine girişmelerini önlemektir. Bütün Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da da tekelleşmeleri ve holdinglerden gelecek baskıları önlemek için birtakım yasal önlemler alınmıştır. Böyle olduğu halde holdingler her yerde yasaları delme ya da değiştirme çabası içinde olmuşlardır. Bunun son örneğini 2003 yılı Haziran ayının ilk günlerinde ABD'de gördük. Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın oğlu Michael Powell'in başkanlık ettiği Federal İletişim Komisyonu (FCC), medya patronlarının yeni TV kanalları kurmalarına ya da satın almalarına olanak tanıyan yeni bir düzenlemeyi kabul etti.[2] Bu karara göre gazete sahipleri kendi kentlerinde TV kanalı kurabilecekler ve ulusal çapta yayın yapan TV kanallarının sayısını da artırabilecekler. Haberde komisyondaki üç Cumhuriyetçi üyenin karara olumlu oy kullandıkları, iki demokrat üyenin de karara karşı çıktığı belirtildi. Büyük medya grupları elbette bu olayı sevinçle karşılamışlardır.

Komisyonun bu kararı, Amerikan kamuoyunda medyaya olan güvenin azaldığı ve Demokrat Partililerin medyada tekelleşmelere karşı kampanyalarını yoğunlaştırdıkları bir döneme rastlamış oldu. Karar öncesinde komisyona 500 binden çok protesto telinin gönderildiği bildirildi.

Bu kararın uygulanmasıyla bir medya grubu artık ülke çapındaki

---

(2) "Medyada Tekelleşme İzni", *Cumhuriyet*, 4 Haziran 2003.

TV kanallarının % 45'ine egemen olabilecek duruma geldi. Önceki dönemde bu oran % 35'ti.

Bu durumda Walt Disney ve Nars Corp gibi büyük holdinglerin medya dünyasında egemenlik kurmaları bekleniyor.

Bizde de 1970'lerden bu yana iletişim sektöründe büyük yoğunlaşmalar oldu. Gazeteler, dergiler, dağıtım kuruluşları ve televizyonlar büyük holdinglerin yönetimine geçti.

1948'e kadar, gazete patronları hep gazetecilikten yetişmiş kimselerdi. Genelde patron gazetenin başyazarı olurdu. Tanzimat'ta da, İstibdat'ta da, Meşrutiyet'te de durum aynıydı. *Sabah*'ın sahibi Mihran Efendi gibi başyazar olmayan patronlar azdı.

Cumhuriyet'in başlarından İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar patron-gazeteci geleneği sürdürüldü. Gazete sahipleri gazetecilikten yetişmiş kimselerdi. Yunus Nadi *(Cumhuriyet)*; Necmettin Sadak *(Akşam)*; Halil Lütfü Dördüncü, Zekeriya ve Sabiha Sertel *(Tan)*; Ahmet Emin Yalman *(Vatan)*; Ali Naci Karacan *(Milliyet)*; Cihat Baban ve Ziyat Ebüzziya *(Tasvir)*; Hakkı Tarık ve Asım Us *(Vakit)*; Cemalettin Saracoğlu *(Yeni Sabah)*; Selim Ragıp Emeç *(Son Posta)*; Etem İzzet Benice *(Son Telgraf)*; Faruk Gürtuna *(Hergün)*; Şevket Bilgin *(Yeni Asır)*; Sedat Simavi *(Hürriyet)*; Falih Rıfkı Atay *(Dünya)* patron-gazetecilerin son örnekleri oldu.

1948-1950 yıllarında işadamları basınla ilgilenmeye başladılar ve Babıâli'de yeni bir dönem başladı.

İŞADAMLARININ GAZETE SAHİPLİĞİ

Yeni Sabah

1948'de bu yeni dönemi başlatan kişinin Safa Kılıçlıoğlu olduğu ve sonra 1964'te, nasıl bir düş kırıklığıyla bu işi bıraktığı bundan önceki bölümlerde anlatılmıştı (Bkz. Bölüm V, Cumhuriyet Dönemi, Gazeteler; Bölüm VI, Demokrat Parti Dönemi, Gazeteler; Bölüm VII, Millî Birlik ve AP Dönemi)

Yeni İstanbul

Dışarıdan basına gelen ikinci işadamının İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da paralar kazanmış olan Habib Edip Törehan olduğu ve *Yeni İstanbul*'un Aralık 1949'da çıkartıldığı belirtilmişti.

(Bkz. Bölüm VI, Demokrat Parti Dönemi, Gazeteler; Bölüm VII, Millî Birlik Hükümetleri ve AP Dönemi, Gazeteler.) 1970'li yıllarda bu gazeteyi başka bir işadamı, Kemal Uzan satın aldı. (Bkz. Bölüm VIII, 12 Mart Muhtırası, Gazeteler.)

Tercüman

Basına Babıâli dışından gelen dört işadamının 1954'te Cihat Baban'ın çevresinde toplanarak *Tercüman*'ı çıkarttıkları ve sonra da bu gazeteyi Ragıp Kutman adında başka bir işadamının aldığı önceki bölümlerde anlatılmıştı. (Bkz. Bölüm VI, Demokrat Parti Dönemi, Gazeteler.) Gazete 27 Mayıs Devrimi'nden sonra sahipsiz kalmış ve o karmaşa sırasında Kemal Ilıcak gazeteyi ele geçirmişti. (Bkz. Bölüm VII, Millî Birlik ve AP Dönemi.)

Akşam

1957'de basına dışarıdan gelen ilk işadamı Malik Yolaç oldu. (Bkz. Bölüm VI, DP Dönemi, Gazeteler.) Gazetenin 1971'de Türk-İş'e satıldığı görülmüştü. (Bkz. Bölüm VII, Millî Birlik Hükümetleri ve Demokrat Parti Dönemi Gazeteler.)

Güneş

Gazeteyi ilk önce Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu adlarında iki işadamıyla Güneri Cıvaoğlu'nun birlikte çıkardıkları anlatılmıştı. (Bkz. Bölüm VIII, 12 Mart Muhtırası, Gazeteler.) Gazeteyi 1 Ocak 1984'de Mehmet Ali Yılmaz adında başka bir işadamının satın aldığı ve onun da *Güneş*'i bir süre sonra Asil Nadir'e sattığı belirtilmişti. (Bkz, Bölüm IX, Turgut Özal Dönemi, Gazeteler.)

HOLDİNGLEŞMELER

Kemal Ilıcak

Kemal Ilıcak 1960'lı yılların başlarında *Tercüman*'a sahip olduktan sonra büyük işlere girişti. *Tercüman* Gazetecilik ve Matbaacılık Ortaklığı'nın yanı sıra, elektrik ve telekomünikasyon alanında Mistaş Mümessillik, İhracat ve İthalat Ortaklığını, Meriç Tekstil Ortaklığı'nı, Tarımsan'ı, Ter-Oto'yu, Tercüman Motorlu Araçlar'ı, Kervan Kitapçılığı, Termos Tercüman'ı, Mesken Sarayı'nı, Martaş'ı, Mor-Su

Sanayi Ürünleri'ni, Saba Kırklar Otomobilciliği, Ansiklopedi Yayınları'nı kurdu.

Gazete milliyetçi ve tutucu çizgisiyle büyük tiraj sağlıyordu. Ama gazetenin SSK'ya borçları da 8.5 milyar lirayı aşıyordu.[3] Holding, Kemal Ilıcak'ın 1993 Nisanı'nın başlarında Hacettepe Hastanesi'nde ölmesiyle sona erdi (Bkz. Bölüm IX, Turgut Özal Dönemi, Gazeteler).

Asil Nadir Grubu (1988-1991 Günaydın, Tan, Güneş)

Kıbrıslı işadamı ve Londra'da kurulmuş Polly Peck'in patronu olan Asil Nadir, 1988'de Türkiye'de bazı gazeteleri satın almaya kalktı. Önce Haldun Simavi'nin elindeki Veb Grubu ile *Tan* ve *Günaydın* gazetelerini ve Gelişim Grubu'nu 43 buçuk milyar liraya satın aldı, sonra da *Güneş*'i. Böylece Türk basınında % 30'u aşan bir pazar payına sahip oldu. Günlük üç gazete, 5 dergi, bir ekonomik haber bülteni ve modern bir matbaa Asil Nadir grubunca yönetiliyordu.

Asil Nadir bunların yanı sıra, Fransa'da Gökşin Sipahioğlu'nun kurduğu SIPA Press Fotoğraf Ajansı'nı da ele geçirdi. Ama anlaşmaya göre vermesi gereken 30 milyon frankı ödeyemediği için SIPA'yı bırakmak zorunda kaldı.

Asil Nadir'in parlak dönemi 1991'de Londra'daki işlerinin bozulması üzerine sona erdi. *Günaydın* ve *Tan* gazetelerinde çalışanlar 8 aylık maaş, ikramiye ve yaklaşık 50 milyar tutarında kıdem tazminatını alamadıkları için direnişe geçtiler. İcra'ya başvuruldu. *Günaydın*'da çalışanlar yönetime el koyarak *Yeni Günaydın*'ı ve *Süper Tan*'ı çıkardılar. Gazeteleri önce Mustafa Süzer, sonra Selahattin Beyazıt, daha sonra da Ahmet Özal satın almak istedi, anlaşamadılar. Haziran 1993'te her iki gazeteyi de Kutman Yayıncılık A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Bekir Kutmangil adında genç bir işadamı satın aldı. Kutmangil bir süre sonra vurularak öldürüldü.

İhlas Holding

Türkiye gazetesinin ve İhlas Holding'in kurucusu Enver Ören 1939'da Denizli'de doğdu, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirdi, basın dışında çeşitli işler yaptıktan sonra 22 Nisan 1970'te *Türkiye* gazetesini kurdu. Gazete muhafazakâr ve islâmcı çevrelere ses-

(3) Tülay Bilginer, "Devlet Terörü'yle 35 Trilyonumu Aldılar", *Nokta*, 30 Ağustos 1992.

leniyor ve özel okuyucuya bir abonman ve dağıtım sistemiyle ulaşıyordu.

Türkiye kısa zamanda tiraj aldı ve 1990'da ilk beş büyük gazete arasına girdi. 1996'da gazetenin baskı sayısı 713 bine yükseldi.

Enver Ören gazete patronluğu ile yetinmeyerek başka alanlara da el attı, otomobil endüstrisine ve bankacılığa yöneldi. Bir süre sonra TGRT (Türkiye Gazete Radyo ve Televizyon)'yi kurdu.

1996'da İhlas Holding içinde iletişim alanında şu ortaklıklar yer alıyordu:

• *Türkiye* gazetesi,

• TGRT,

• İhlas Haber Ajansı,

• *Türkiye Çocuk* (haftalık),

• Aylık dergiler: Tekstil Teknik, Konfeksiyon Teknik, Medikal Teknik, Tekstil Terbiye, Yapı Malzeme, Turizm Teknik, Plastik Ambalaj,

• Yay-Sat (dağıtım),

• İhlas Gazetecilik.

İhlas Holding'in iletişim alanı dışındaki ortaklıkları da şunlardı:

İhlas Pazarlama, Yurtbank, Otomobil A.Ş., International Hospital, İhlas Ev Aletleri, İhlas Fuarcılık, İhlas Gıda, İhlas Otomotiv, İhlas Dış Ticaret, Kristal Sıvı.[4]

Derken, 10 Şubat 2001'de İhlas Holding birdenbire çöktü, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) İhlas Finans Kurumu'na el koydu.[5] Böylece Enver Ören'in kontrolünde olan İhlas Finans tasfiyeye tâbi tutuluyordu. *Türkiye* Gazetesi, TGRT, Kristal Kola, İhlas Ev Aletleri ve İhlas Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı da bu operasyonun içinde kalıyordu. "Bu operasyonla mağdur yatırımcı sayısının 200 bini aştığı, bunun da piyasanın yüzde 10'u demek olduğu konuşuluyordu."

BDDK'nın kararında, "Bankalar Kanunu'nun 14. maddesindeki şartların oluştuğu saptanan İhlas Finans Kurumu'nun faaliyet izninin kaldırılmasına karar verildiği" belirtiliyordu.

İhlas kurumunun yaptığı açıklamada da, "Kurumun mevcutları borçlarını fazlasıyla karşılayacak düzeyde olduğu ve müşterilerin bu

(4) Mustafa Sönmez, "Medya, Amaç mı, Kâr mı?", *Forum* dergisi, Kasım 1995.
(5) Mustafa Sönmez, *Filler ve Çimenler*, s. 108.

konuda endişe etmelerine mahal olmadığı" açıklanıyordu (2 Eylül 2002'de gazetelerde çıkan bir açıklama).

Öte yandan holdingler arasındaki karşılıklı suçlamalar çerçevesi içinde, İhlas Grubu'na saldırılar 2002 yılı Ağustos ayında da devam etti. Günlük gazetelerin birinde "Rekor Suçlama" başlıklı bir haber yayınlandı. Bu yazıda, "Enver Ören ve İhlas Finans Kurumu yöneticilerinin dolandırıcılık iddiasıyla yargılanacakları" ileri sürülüyordu.

İhlas Grubu da 2 Eylül 2002'de gazetelere bu konuda tam bir sayfalık bir açıklama gönderdi. Bu yazıda şöyle deniyordu:

"Kâr-zarar ortaklığı esasına göre Nisan 1995'te faaliyete başlayan, şu an tasfiye halindeki İhlas Finans Kurumu, elbette ülkede yaşanan ekonomik krizden ve hesap sahiplerinin çok yoğun para çekme taleplerinden etkilenmiştir.

"10 Şubat 2001'de BDDK'nun kararıyla faaliyetine son verilmiş olup halen tasfiye sürecinde ödemelerini devam ettirmektedir.

"Konu İstanbul DGM Başsavcılığı'nca soruşturulmuş ve sonuçta herhangi bir suç işlenilmediği tesbit edilerek 23.10.2001'de takipsizlik kararı verilmiştir.

"İhlas Finans Kurumu, faaliyetinin durdurulduğu tarihe kadar, 6 yıl içinde hesap sahiplerine 532 milyon dolar kâr payı dağıtmış, devlete de 342 milyon dolar vergi ödemiştir.

"Kanunların öngördüğü sıraya göre devlete olan vergi borcu, SSK, işçi alacakları karşılığı olarak 50 trilyondan fazla ödemede bulunulmuştur.

"Alacak ve borç ilişkisi, sürecin tamamlanmasıyla birlikte bütünüyle tasfiye edilmiş olacaktır."

Erol Aksoy Grubu

Bankacılıktan gelen Erol Aksoy'un, medya dışındaki işleri şunlar olmuştur: İktisat Bankası, Emek Sigorta, Avrupa ve Amerika Holding, Fakto Finans, İktisat Finansal, Uzman Hayat Sigorta, Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı... Kendisine o zamanlar "Altın Bankacı" deniyordu.

Aksoy'un yurtdışında da dört bankası vardı: Park Avenue, Banque Internationale de Commerce-BRED, İktisat Bank Moscow ve Trade Deposit Bank.[6]

(6) Mustafa Sönmez, a.g.e., s. 110.

Aksoy bir süre sonra Denizli İktisat Bankası'nın da sahip oldu. 1984'te İktisat Bankası'nı büyüterek üst düzeylere yükseltti. 1986'da ilk "leasing ve factoring" şirketini kurdu. 1999'da İktisat Bankası'nın yurtiçinde 62 şirketi, yurtdışında da iki temsilciliği ve 1321 kişiden oluşan personeli vardı. İktisat Bankası o dönemde Türkiye'nin 20. büyük bankası durumuna geldi.

Erol Aksoy 1987'de de Dinç Bilgin ve Ercan Arıklı ile birlikte *Söz* gazetesini çıkardı. Aksoy'un katılımı % 25 oranındaydı. Ama bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı; *Söz* ancak üç ay dayanabildi.

Aksoy bu olaydan bir süre sonra *Hürriyet*'in hisselerinin % 25'ini aldı, Show TV ve Cine 5'i de ele geçirdi.

1996'da Aksoy Grubu'nun elindeki medya kuruluşları şunlardı: Show TV, Cine 5, Show Radyo, Alo Show, Marie-Claire, AKS-TV Filmcilik ve Reklamcılık, İletişimsan-Eksen Yayıncılık ve Dağıtım, MEPAŞ Pazarlama, Universal Yayıncılık, Uluslararası Moda ve Yayıncılık.

Ama bu girişimler umulan sonuçları vermeyince Erol Aksoy *Hürriyet* hisselerini Aydın Doğan'a bıraktı. Show TV'yi de Karamehmet'lere. Aksoy'un elinde sadece bir dergi grubu ile Cine 5 kaldı.

Aksoy bu işlerin dışında uluslararası çapta bir resim koleksiyonu oluşturmuş, yat ve yalı sahibi olmuştu. Ne var ki, Aralık 1999'dan başlayarak 2001 Martı'na kadar süregelen "Bankalar Krizi" içinde BDDK, Erol Aksoy'un İktisat Bankası'na da el koydu ve Banka, kısaca Fon denen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. Aksoy'un koleksiyonundaki tabloları, oturduğu yalı haczedildi ve açıkartırmayla satışa çıkartıldı.

Aydın Doğan Grubu

Medyada ilk büyük holdingleşmeyi Aydın Doğan gerçekleştirdi.

1936'da Gümüşhane'nin Kelkit kasabasında doğan Aydın Doğan, Erzincan Lisesi'ni bitirdi ve İstanbul'da Yüksek Ticaret Okulu'nda okuduktan sonra da 1958'de iş hayatına atıldı. Önce taşımacılık, müteahhitlik, otomobil, kamyon ve traktör bayiliği yaptı. Sirkeci otomotiv çevrelerinde genç ve atak bir pazarlamacı olarak kendini tanıttı. Koç Grubu'nun desteğini sağladı. 1970'de Tekirdağ'da bir fabrika kurdu. 1975'te otobüs karoseri işlerine girişti. Koç Grubu'nun yöneticilerinden İnan Kıraç'la dost oldu.

Milliyet'i yöneten Abdi İpekçi'nin 1979'da karanlık güçler tara-

lından kurşunlanarak öldürülmesinden sonra, gazetenin sahibi Ercüment Karacan basın dünyasından çekilmeye karar vermişti. Gazetesini satılığa çıkardı. O dönemde herkes *Milliyet*'i Koç Grubu'nun satın alacağını düşünüyordu. Ama Koçlar gazeteyi Aydın Doğan'ın almasını uygun gördüler ve kendisini geniş ölçüde desteklediler. Koç Grubu geri planda kaldı. Bununla birlikte Aydın Doğan, Koçlar'a her zaman çok saygılı davrandı ve Koç Grubu, Aydın Doğan'ın yönettiği medyada hiçbir zaman eleştiri konusu olmadı. Bu bir vefa borcuydu.

Aydın Doğan ilk önce, 1979'da *Milliyet*'in hisselerinin %75'ini satın aldı. Bir yıl sonra, Ekim 1980'de de tümünü.

1980'li yıllarda çeşitli alanlarda büyük işlere girişerek Doğan Şirketler Grubu'nu oluşturdu. Bu grup, 1989'da şu ortaklıklardan kuruluyordu:

Milliyet-Doğan Şirketler Grubu, Milliyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.

Doğan Şirketler Grubu, Holding, A.Ş.: Milta Tatil Köyleri Turizm A.Ş., Susan Su Ürünleri A.Ş., Anadolu Otomotiv A.Ş., Milteknik Elektromekanik A.Ş., Ray Sigorta A.Ş., Doğu Otomotiv Mamul İhracat Pazarlama A.Ş., Konut İnşaat A.Ş., Tekaş Gıda ve Tüketim Maddeleri A.Ş., Bosstay Tarımsal Ürün Değerlendirme A.Ş., Doğan Otomobilcilik A.Ş., Otobüs Karoseri A.Ş., Otokar Pazarlama A.Ş., Koza İnşaat A.Ş., Milpa Sınai Ticaret Ürünleri Pazarlama A.Ş., Doğan İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Bu şirketler Aydın Doğan'a muazzam bir güç kazandırdı. Bütün bu ortaklıklar *Milliyet*'in gölgesinde gelişti.

Hürriyet'in satın alınması: 1994 yılı Aydın Doğan'ın yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. O dönemde *Hürriyet*'in sahibi olan Erol Simavi, gazetesini ve tüm işlerini İsviçre'den yönetiyordu. Siyasal ve parasal hiçbir hırsı olmadığı için de *Hürriyet*'in başından ayrılmayı düşünüyordu. Oysa daha 55 yaşındaydı. Önce bütün yönetimi oğlu Sedat Simavi'ye bıraktı.

O yıllarda *Hürriyet*'in parasal durumu hiç de kötü değildi. 1970'li yılllarda Hürriyet Holding oluşturulmuştu. Şirketin ortakları Erol Simavi, Belma Simavi, Melek Simavi ve Sedat Simavi idi.

Holding şu ortaklıklardan oluşuyordu:

Medya: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. *(Gösteri, Tempo, Detaline Turkey)*;

Hürgün Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. *(Haftasonu, TV'de 7 gün, Elele, Çarşaf)*; İdeal Yayıncılık A.Ş. *(Playmen, Blue Jeans)*; Hürriyet Haber Ajansı, Hürgüç Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., SüperKanal TV, Video, Radyo ve Haber Hizmetleri A.Ş., Hür Yay A.Ş.

Medya dışı işler: Hür Sigorta, Tam Sigorta, Altın Tavuk Tarım, Koçullu Tavukçuluk, Hür İş Tarım İşletmeleri, Pen Turizm ve Okul İşletmeciliği, Hür-Ok Okul Mazeme ve Kırtasiye, Hür-Pa, Hürriyet Gösteri ve Sanat Ürünleri...

Vakıflar: Erol Simavi Hürriyet Vakfı, Sedat Simavi Vakfı.

Ne var ki bütün bu şirket bolluğu içinde *Hürriyet* zarar ediyordu. Gereksiz promosyonlar yüzünden gazetenin borçları 71 milyon dolara yükselmişti.

Erol Simavi bu durumda gazeteyi satmaya karar verdi. İlk önce, 1993'te *Hürriyet*'in hisselerinin % 25'i İktisat Bankası ve Show TV sahibi Erol Aksoy'a satıldı. Bir yıl sonra da, 1994 Temmuz'unda Aydın Doğan bütün holdinge sahip oldu.

Aydın Doğan Grubu'nun Son Durumu

Aydın Doğan Grubu çeşitli dallarda bugün 89 şirketten oluşuyor.(7)

Medya alanında şu kuruluşlar yer alıyor: Hürriyet Gazetecilik A.Ş., Milliyet Gazetecilik A.Ş., Yaysat A.Ş., DYG İlan ve Reklam Hizmetleri A.Ş., Doğan Ofset Yayıncılık, Doğan Raks Satış, Pazarlama ve Dağıtım A.Ş., Doğan Kitapçılık A.Ş., Doğan Haber Ajansı, Doğan Basım ve Dağıtım İşleri A.Ş., Simge Yayıncılık A.Ş., Milliyet Haber Ajansı, Hürriyet TV Film Prodüksiyon A.Ş., Doğan Prodüksiyon A.Ş., ANS Uluslararası Yapım, Yayın, Reklamcılık A.Ş., Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş., Doğan Media International, D Finans Ticaret A.Ş., Zweigniderlasung Deutschland, Doğan Daily News, Doğan Dağıtım Satış ve Pazarlama, Milliyet Intertent Hizmetleri, Doğan Medya Pazarlama, Basın İşletmecilik, Doğan Bilgi Teknolojileri A.Ş. (28 Ortaklık).

Doğan Medya Yayın Holding'in yayınladığı günlük gazetelerin Mayıs 2003'ün ilk haftasındaki satışları şöyle:

Hürriyet: 412.700
Posta: 410.600

---

(7) Mustafa Sönmez, a.g.e., s.138.

Milliyet: 253.700
Vatan: 180.000
Tercüman: 113.000 (Dünden Bugüne, Ilıcaklar)
Gözcü: 112.000
Radikal: 42.500
Fanatik: 188.800
Finansal Forum: 8.750
Daily News: 1.750
Toplam: 1.713.000
Türkiye'de gazete satışlarının toplam % 43'ü.
Dergiler: 25 dergi; *Tempo, Aktüel, Burda, Rizzoli* vb.
TV: Kanal D, CNN Türk, Euro D.
Radyolar: Hür FM, Radyo Freko, Radyo D, vb.
Kitap yayınları: Doğan Kitap (DK), DN-R Stores Kitapevleri.

Doğan Medya Grubu, reklam pastasının yılda yaklaşık % 38-43 arasında değişen bir payını almaktadır. Yazılı basının payı yaklaşık % 43'tür, görsel medyanın payı da % 22-23 kadardır.[8]

Aydın Doğan 1979-1980'de *Milliyet*'i aldığı dönemde basın dışındaki işi sadece otomotiv alanındaydı. 1980'de turizme el attı, 1990'larda bankacılığı, finans işlerine ve özelleştirme ihalelerine, Çelik Halat, Bodrum Marina, Ray Sigorta şirketlerini ele geçirdikten sonra 2000 yılında İş Bankası ile ortaklaşa 1.2 milyon dolara Petrol Ofisi'ni satın aldı. Petrol işi, Doğan grubuna daha geniş olanaklar kazandırdı.

Grubun 2001 yılındaki cirosunun % 14'ü medyadan, % 25'i finanstan, % 60'ı da akaryakıt sektöründen gelmiştir.[9] Bu da petrol işinin ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

Doğan Grubu yayıncılık sektöründe en büyük pazar payına sahiptir. Medya grubunda 5 bin 350 kişi çalışmaktadır. 2002 yılında 1000'e yakın gazetecinin işine son verilmişti. Bunların 135'i de sarı basın kartı sahibidir. Ama bir süre sonra bunlardan 81'i yeniden işe alınmıştır.

Yazılı basında pazar payının büyük olmasına karşılık TV ve radyo alanında durum aynı değildir. Türkiye'de 16'sı ulusal olmak üzere 260 TV kanalı vardır. Grubun en güçlü kanalı Kanal D ise büyük rakiplerle karşı karşıyadır.

---

(8) Mustafa Sönmez, a.g.e., s.138.
(9) Mustafa Sönmez, a.g.e., s.145.

Zaman gazetesinden Nuriye Akman'ın yazdığına göre, Aydın Doğan kendini 68 kuşağından değil, 1990'lı yılların solcularından saymaktadır. Doğan'a göre *Milliyet* biraz solda yer almaktadır, *Hürriyet* ise "daha çok devlet gazetesidir."

Cumhuriyet'te Leyla Tavşanoğlu'yla yaptığı bir konuşmada Aydın Doğan şöyle demiştir.(10)

"1980'li yılların başında Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu *Güneş* gazetesinin kurucusu olarak geldiler. Belli bir süre sonra gittiler. Onların arkasından Mehmet Okumuş geldi, o da gitti. Ondan sonra Mehmet Ali Yılmaz geldi; o da gitti. Peşinden Asil Nadir geldi; o da dayanamadı gitti. Derken Bekir Kutmangil *Günaydın*'ı aldı; öldürüldü.

"Geleneksel medya patronlarının hepsi gitti. Medyayı iş edinmek için bu işe girenler kalıyorlar, ama 'Ben bunu elimde bir silâh olarak kullanayım, bir gün lâzım olur,' diyenler kalıcı olmuyorlar..."

Aydın Doğan konuşmasını şöyle sürdürmüş:

"Mehmet Emin Karamehmet değerli bir insan, bir işadamı. *Akşam* gazetesini satın aldı. Ona dedim ki, 'Mehmet Emin Bey, bu gazeteden para kaybediyorsun. Oysa bundan para kazanman gerekir.'

"'Nasıl kazanacağım?' diye sordu. Ben de, 'Gazeteye biraz zaman ayırırsın. Biraz haberciliğe önem verirsin, zaman zaman promosyon yaparsın, reklam işine eğilirsen para kazanırsın.'

"Karamehmet, 'Benim işim çok. Bunları yapamam,' deyince ben, 'Her yıl 40-50 milyon dolar kaybedeceğine, kapat,' dedim.

"Bana şu yanıtı verdi: 'Bir gün lâzım olur!'

"Bir gün lâzım olur diye yayıncılık yapılmaz.

"*Star* gazetesi de öyle. Bir gazete için kullandıkları kağıdı 400 bin liraya alıyorlar. Gazeteyi 150 bin liraya satıyorlar. Bu değirmenin suyu nereden geliyor?

"Enver Ören'e, 'Sen İhlas Finans'ı hortumla, getir gazete, televizyona koy,' demedim.

"Dinç Bilgin'e, 'Bankanı, yayın kuruluşunu batır,' demedim.

"Erol Aksoy'a, 'Bankayı dolandır,' diye öğüt vermedim. Hepsi ölçüsüz, hesapsız kitapsız işler yaptılar. Hep şunu düşündüler: 'Bir gün siyasi iktidardan şunu alırım, güç odağından bunu alarım.'

"Hepsi medyayı silâh olarak kullanmaya kalktılar."

---

(10) Leyla Tavşanoğlu, *Cumhuriyet*, 11-12 Ağustos 2002.

Doğan Grubu, bütün bu dallardaki ciroları ve kazançlarıyla son yıllarda Türkiye'nin en çok vergi ödeyen holdingi durumuna gelmiştir.[11]

Dağıtım: Basında dağıtım işlerini 1960-1980 arasında iki büyük ortaklık düzenliyordu. Biri Gameda Dağıtım Şirketi. Bu örgütü *Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet, Günaydın* ve Tifdruk Matbaacılık Şirketi kurmuştu. Bu şirket daha sonraları Yay-Sat'a dönüştü. İkincisi de Erol Simavi'nin kurduğu Hür Dağıtım.

Sabah'ın kuruluşundan sonra da Dinç Bilgin BBD denen Birleşik Basın Dağıtım'ı kurdu.

Bunların yanı sıra Nezih Demirkent Süper Dağıtım şirketini oluşturdu.

Uzanlar da kendi dağıtım örgütünü kurdu.

Karamehmet Grubu

Aydın Doğan Grubu'ndan sonra ikinci sırada Karamehmet Grubu yer alır.

Çukurova ortaklığının kurucuları Karamehmetzâde Hafız Mehmet Bey ile Eliyeşil Sadık Paşa, Çukurova'da büyük toprak sahipleriydiler. Tarsus'u 1918 sonlarında Fransızlar işgal edince Çukurova'nın ileri gelenleri direniş eylemlerine giriştiler, 1920 Martı'nda Tarsus Müdafa-i Hukuk Teşkilatı ve bir süre sonra da ikinci bir Tarsus Müdafa-i Hukuk Heyeti oluşturuldu. Bu grubun başkanı Eliyeşil Sadık Paşa'ydı ve Karamehmetzâde Hafız Bey de heyette yer alıyordu.

Fransızların Tarsus'u boşaltmalarından sonra Eliyeşil ve Karamehmet aileleri Çukurova'da büyük güç kazandılar. Eliyeşiller CHP divan üyeliğe seçildiler ve 1925'te de Karamehmetlerle birlikte Mavromati İplik Fabrikası'nı satın alarak büyük endüstri işlerine giriştiler.

Bu fabrika 1942'de Bakanlar Kurulu kararıyla Çukurova Sanayi İşletmeleri adını aldı. 1949'da 3 bin işçi çalıştıran fabrika, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşlarından biri oldu. Çukurova bir yandan da iş makineleri temsilciliği yapıyordu.

1954'te kurulan Pamukbank Çukurova'ya yeni olanaklar kazandırdı. Eliyeşil ve Karamehmet aileleri bankanın önemli ortakları arasında yer aldılar. Banka 1960'larda Çukurova'nın egemenliğine geçti.

(11) Mustafa Sönmez, *Filler ve Çimenler*, s.144-145.

Çukurova grubu, 1979'da Ayhan Şahenk'ten Yapı Kredi'nin hisselerini aldı. 1980 Mart'ında da öteki hisseleri toplayarak Yapı Kredi'nin yönetimini ele geçirdi. İnterbank'ın önce % 13'ünü, sonra da tamamını satın aldı. Ama bu banka 1990'larda Cavit Çağlar'a bırakıldı.

Çukurova Grubu bir süre sonra da bilişim sektörüne el attı ve Turkcell'i kurdu.

Ne var ki bu gelişmelerin yanı sıra, Çukurova'nın patronu, Mehmet Emin Karamehmet, 1989'dan beri batık olan Pamukbank'a taze sermaye koymadı. Banka battı ve 3 katrilyon zarar vatandaşın sırtına yüklendi. Banka batarken, Karamehmet öteki işlerini çok iyi götürüyor ve 8 milyar dolarlık servetiyle dünyanın 29'nucu zengini durumuna geliyordu. Pamukbank batınca banka, BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu)'nun yönetimine, yani Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi.

O günlerde Pamukbank Çukurova Grubu'nun öteki bankası Yapı Kredi ile birleşmek için BDDK'ya başvurdu, ama bu dilek olumlu karşılanmadı. Öte yandan Danıştay da Pamukbank'ın Fon'a devriyle ilgili kararı bozunca işler büsbütün karıştı.

O sırada Aydın Doğan, Pamukbank'ı almak için Fon'a başvurdu. Amaç Turcell'in ve Yapı Kredi'nin hisselerini ele geçirmekti. Bu olaylar basında Doğan Grubu ile Karamehmet Grubu arasında şiddetli tartışmalara neden oldu.

Çukurova Grubu'nun patronu Mehmet Emin Karamehmet *Cumhuriyet* gazetesinde Leyla Tavşanoğlu'yla yaptığı bir söyleşide şöyle demiştir:[12]

"Çukurova Grubu yurtiçinde ve dışında 150'yi aşkın şirketiyle sanayi, ticaret, turizm, inşaat, ulaşım, gemicilik, medya, bankacılık, sermaye piyasaları, sigortacılık, diğer finansal hizmetler, iletişim ve bilgi teknolojilerinde faaliyet gösterir. Bu şirketlerde 32 bin kişi direkt olarak çalışmakta, direkt ve dolaylı, grubumuzdan ücret alanların sayısı ise emeklilerle birlikte 80 bin kişiyi geçmektedir. Grubumuz her gün 22 milyondan fazla kişiye hizmet ulaştırmaktadır.

"Toplam varlığımız (2000 yılı değerleriyle) 24 milyar 200 milyon dolardır. Toplam öz kaynaklarımız 2 milyar 100 milyon dolardır. 2000 yılında toplam gelirimiz 8 milyar 600 milyon dolar olmuştur.

(12) Leyla Tavşanoğlu, *Cumhuriyet*, 27-29 Ekim 2002.

"1996'dan beri grup toplam 9 milyar 335 milyon dolar vergi ödemiştir."

Çukurova Grubu'nun medya sektörüne girişini Karamehmet şöyle anlatmıştır:

"Biz *Akşam* gazetesine ilk olarak 1977'de sahip olduk. *Akşam*'ı alarak siyasal ve sosyal olaylar karşısındaki tutumumuzu ortaya koymak istedik. Gazetenin başında Kayhan Sağlamer vardı. Olaylar öyle bir hızla gelişti ki düşüncelerimizi gerçekleştiremedik. 12 Eylül geldi, *Akşam*'ı devrettik.

"Biz asla medyayı bir silâh gibi kullanmadık. Bunu aklımızdan bile geçirmedik. Amacımız topluma bilgiyi doğrudan aktarmaktı. Bir de ticari amacımız var. O da şirketlerimizin reklam bütçelerini ve tanıtımlarını kendi medyamızda yaparak kâr eder durumda olmak. Sermayenin basına bakışı arttıkça ürün kötüleşiyor. Halk güvenmiyor basına. Devleti yönetmeye kalkışanların sonunu kötü görüyorum.

"Medya sahibi olmanın amacı, Ankara ve siyasete baskı ile köşeyi dönme oldu mu, bunlar gizli tutuldu mu, arkada kötü niyet aramak gerekir.

"Şimdi dış güçlerin de kullanmak istediği bir medya gücü var. Bakın IMF'yle ilgili haberlere. Bunun örnekleri Türk medyasında görülüyor.

"Siyasetçinin, bürokratın hamisi gibi kendini göstermek, canı istediğinde onu yok etmek için elindeki basın gücünü kullanarak kurulan sıcak ilişkiler Türkiye'ye çok zarar verdi. Neredeyse hükümeti yıkıp yenisini kuracak kadar ileri gitti bu ilişkiler."

Karamehmet ailesinin kurduğu ortaklıklar:

Medyada: Akşam gazetesi (54 bin); *Güneş* gazetesi (130 bin); *Cumhuriyet* (46 bin; hisselerinin % 40'ı); *Tercüman* (33 bin); Show TV, Sky TV ve Digitürk.

Medya ortaklıkları: Aslı Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Basın Yatırım Sanayi ve Ticaret A.Ş., Mepaş Medya Pazarlama, Eksen Yayıncılık, MTM Haber Yatırım A.Ş.

Bankacılık ve çeşitli dallar: Bank Kreiss AG, Banque de Commerce et de Placements, Pamukbank, Pamuk Factory, Pamuk Finansal Kiralama, Pamuk Yatırım, Yapı Kredi, Yapı Kredi Sigorta, Türkiye Genel Sigorta, Genel Yaşam Sigorta, Halk Reasürans, Tekstil Kimya, Çukurova Holding, Demir Toprak, Endüstri Holding, Eterpark, Turkcell...

Sanayi-İnşaat: Yaklaşık 30 ortaklık.
Servis: Yaklaşık 40 ortaklık.

Bilişim: 20 kadar ortaklık, Superonline.
Ticaret: 6 ortaklık.

Dinç Bilgin Grubu

İzmir'de *Yeni Asır* gazetesi sahibi Dinç Bilgin'in 80'li yılların başlarında İstanbul'a yerleşerek 1985 Nisan'ında *Sabah* gazetesini yayınladığı IX. Bölümünün "Gazeteler" başlığıyla anlatılmıştı.

Sabah yıldan yıla tirajını yükselterek zaman zaman Türkiye'nin en fazla basan gazetesi durumuna geldi.

Dinç Bilgin zamanla şu ortaklıkları kurdu: Sabah Yayıncılık A.Ş., Bugün Yayıncılık, Ekonomi Yayınları Sanayi ve Ticaret A.Ş., Dönemli Yayıncılık A.Ş., Medya Basın Servisleri Ticaret A.Ş., Gelişim Yayınları A.Ş.

Mustafa Sönmez *Filler ve Çimenler* adlı medya savaşlarıyla ilgili kitabında, Bilgin'in etkinlikleri konusunda şöyle diyor:(13)

"Bilgin ailesi, sektörde kendine yer açmakla kalmayıp yerini büyütmek için, her yolu normal ve yasal gören bir anlayışla sürekli bir büyüme başlattı. Kâh sektörün geleneksel güçleriyle yarışarak, kâh sektöre dışardan giren sermayeyle didişerek büyüyen *Sabah* bir dizi etik kuralı hiçe saydığı gerekçesiyle sık sık eleştirildi."

Dinç Bilgin zamanında değişik işlere girişti ve şu kurumları kurdu:

Medya Holding, ATV, Medya Basın Servisleri, Bir Numara Yayıncılık, IPR Ulusal TV, Dönemli Yayıncılık (Aktüel...), Gelişim Yayınları, *Yeni Yüzyıl*, Birleşik Basın Dağıtım BBD, *Takvim, Bugün, Fotomaç*.

Dinç Bilgin'in iletişim dışındaki ortaklıkları 1996'da şu kurumlarda yer alıyordu. Pamukbank, İnterbank, Yapı Toko Bano Rusya, Bank Kreis (Almanya); Inter Overseas (İzlanda); Inter Capital (İzlanda); Çukurova Çelik, Halk Sigorta, Securo Card.(14)

Yeni dönemin kuralları, işadamlarına sadece gazete ve dergi basarak, TV kanalı işleterek sermayeyi büyütmenin mümkün olmadığını öğretti. Reklam ve satış gelirlerine rağmen büyümenin yolu, ancak

---

(13) Mustafa Sönmez, *Filler ve Çimenler*, s. 1491.
(14) Mustafa Sönmez, "Amaç mı, Kâr mı?", *Forum* dergisi, Kasım 1995.

bir sanayi kompleksi haline gelmek ya da bankaların ve öteki sanayi-hizmet şirketlerinin yer alacağı bir holding yapısını kurmak ve sermayeyi büyüterek okuyucu ve izleyicinin çoğunluğunu kapmak ve sektöre görülmedik ölçüde bir fon akışı sağlamak gerekiyordu.

Bu amaçla teknolojiler yenilendi, ölçekler büyütüldü ve sektör İkitelli'deki plazalara taşındı.

Bilgin, ezeli rakibi Aydın Doğan'la yarışabilmek için bankacılığa da girdi ve Etibank'ı, 1997 sonunda Cavit Çağlar'la birlikte, Etibank'ı Özelleştirme İdaresinden 155,5 milyon dolara satın aldı. Banka kısa bir süre sonra tümüyle Bilgin'in oldu.

Ancak Bilgin kaynaklarını kendi şirketleri lehine kullanınca Etibank'a el kondu. Banka üç yıl sonra 500 milyon dolarlık bir açıkla Başbakanlık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu TMSF'ye devredildi."

Böylece Dinç Bilgin Sabah Grubu üzerindeki egemenliğini yitirmiş oluyordu. *Sabah*'ın ve ATV'nin mülkiyeti Karamehmet ile Park Grubu'nun patronu Turgay Ciner'e bırakıldı.

Uzan Grubu

Cem Uzan'ın babası Kemal Uzan 1950'li yıllarda stadyum müteahhidi olarak tanınmıştı. 50'li yılların sonlarında *Yeni İstanbul* gazetesini satın aldı. Gazeteyi Tünel'deki İstanbul Altıncı Daire'den Babıâli'ye taşıdı. Sonra gazete patronluğundan vazgeçerek çimento fabrikaları, elektrik santralleri ve bankacılık alanlarında büyük başarılara ulaştı.

Uzanlar, elektrik ve çimento sektörlerinin özelleştirilmesinde büyük etkinlik gösterdiler. Ladik, Şanlıurfa, Bartın, Van, Lalapaşa, Ergani, Eskişehir ve Gaziantep çimento fabrikalarını özelleştirme idaresinden alarak Rumeli Çimento adı altında topladılar. Kepez ve Çukurova Elektrik İşletmelerini gruba kattılar. 2002 yılında da Zeytinoğlu ailesinin Eskişehir Çimento Fabrikası'nı ele geçirdiler. Haziran 2003'te de Enerji Bakanlığı, Çukurova Elektrik A.Ş., yani ÇEAŞ'ın Kepez Elektrik İşletmelerinin imtiyazını iptal etti.

Rumeli Holding, Rumeli Elektrik, Şanlıurfa Çimento Cestaş, Eltem, Standart İnşaat, Tunceli Pamuk ve Yapı Ticaret kuruldu.

Telekomünikasyon alanında Telsim'i kurdular. Cem Uzan 1990 yılında Ahmet Özal'la birlikte Star TV'yi oluşturdu. Almanya'dan yayın yaparak özel televizyonculuğun kurucusu oldular. Sonra da Kral

TV, Metro FM, Kral FM ve Radyo Blue'yi oluşturdu. Kanal 6, Star 8, Star 6, Starmax'ın yönetimini ele geçirdi.

İmar Bankası ve Adabank Uzanlar'ın yönetimine geçti. İmar Bankası'na 2003 Haziran'ında BDDK el koydu.

Star TV'den uzun bir süre sonra *Star* gazetesini çıkardı ve kendi dağıtım örgütünü kurdu. Bütün güçlüklere karşın *Star* 358 bin tirajıyla Türkiye'nin en çok satan üçüncü gazetesi durumuna geldi. 2002'de de günlük *Damga* gazetesini yayınladı. Onun da tirajı 40 binle *Cumhuriyet* ve *Radikal*'e yaklaştı.

Star TV ve *Star* gazetesi 2002 genel seçimlerinde Cem Uzan'ın Genç Partisi'nin kampanyasını yaptı ve bu parti, seçimlerde tahminleri çok aşan bir sonuca ulaştı.

Uzan Grubu bu başarılarını yanı sıra cep telefonları alanında uluslararası bir skandala neden oldu. Telsim, Motorola'ya ve Nokia'ya olan borçlarını ödemediği için dış basında çok sert eleştirilere hedef oldu.

Uzan Grubu ile Doğan Grubu arasındaki rekabet de telefon dinleme olaylarının ortaya çıkmasına ve bu konuda kovuşturmalar açılmasına neden oldu. Doğan Medya Grubu Başkanı Mehmet Ali Yalçındağ ile Doğan Medya Grubu Mali İşler Koordinatörü Soner Gedik'in telefon konuşmaları gizlice banda alınmış ve Star TV'de yayınlanmıştı. Doğan Grubu temsilcileri bu yüzden DGM başsavcılığına başvurdular. Bu konuşmaların dinlenmesi Anayasa'ya aykırı olduğu gibi, "Cürüm işlemek için çete oluşturmak" suçunun da kapsamına giriyordu.

Turgay Ciner Grubu

Turgay Ciner 2000 yılına kadar medya dünyasında adı hiç duyulmamış bir kişiydi. Madencilikte ve çeşitli sektörlerde yatırımlar yapmış bir işadamı olarak tanınıyordu.

Cumhuriyet'te 22-25 Eylül 2002'de Leylâ Tavşanoğlu'nun sorularını yanıtlayan Turgay Ciner, 18 yaşında işe başlayarak İstanbul Ticaret Odası'na yazıldığını, 23 yaşında da 2 milyon dolarlık bir iş hacmine ulaştığını anlatıyor.

Ciner, 1978 Mart'ında Park Grubu'nu oluşturarak oto yedek parça üretim satım ve ithal işlerine giriyor, 1980'li yılların ikinci yarısında yurtiçi ve yurtdışı tarımsal motor ve yedek parça üretimini geliştiriyor, entegre tesis taahhütleri ve tekstil sanayi tesislerine yöneli-

yor, 1990'lı yılların başlarında özelleştirme projelerinden yararlanarak enerji ve madencilik alanlarına el atıyor, 1995 yılında Türk Hava Yolları çerçevesinde uçaklara hizmet veren Havaş'ı satın alıyor, Çayırhan-Beypazarı kömür madenini de eline geçiriyor. Çayırhan Termik Santrali'ni grubuna katıyor. Bor işine el atıyor. Daha sonra da medyaya.

Turgay Ciner basın ve medya alanına girişini Leylâ Tavşanoğlu'na şöyle anlatıyor:

"Biz bozuk işletmeleri tamir edip satabilecek duruma getirmekle şöhret kazandık. Biz basın ve medyaya bir endüstri olarak bakıyoruz. Bu alanda da çarpık yapılanma olduğunu gördük.

"Dinç Bilgin'in isteği üzerine, 1999'da *Sabah* gazetesi üzerinde bir araştırma yaptık; kabul etmedik. 2000 yılında bize bir daha yaklaştılar. Televizyon, gazete ve pazarlama şirketlerine ortak olduk. Ama bir hafta sonra Etibank'a el kondu ve çeşitli rahatsızlıklar ortaya çıktı. Dinç Bilgin'le eşit anlamda ortak olduk.

"*Cumhuriyet* bir gönül işidir. *Cumhuriyet*'i herhangi bir biçimde parasal bir sonuç çıkarma amacıyla yaklaşmıyoruz. Zaten *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi olunamaz. *Cumhuriyet*'in sahibi Türkiye'de yaşayan 68 milyon kişidir. *Cumhuriyet* gazetesi 253 ortaklı bir şirkettir. Ortaklar içinde her kademede insan var. Hapiste yatmış olanı işkence görmüş olan, güzeli, çirkini. Ben *Cumhuriyet*'in bu yapılanması içinde sadece Turgay Ciner ile Çapanlar'ın (Gündüz ve Günay Çapan) olmadığını biliyorum."

Turgay Ciner'in bugün medyada 4, enerji ve madencilikte 13, savunma sanayiinde 1, ticaret, finans, hizmet ve ulaştırma sektöründe 15 şirketi var. Bunlar Park Grubu adı altında toplanmış. Bu işletmelerde 12 bin kişi çalışıyor.

Ciner, bu konuda da şöyle diyor:

"Benim hedefim çalışan sayısını 50 bine çıkarmak, 50 tane de okul yaptırmaktır."

Turgay Ciner'in medyadaki başlıca kuruluşları şunlar:

Medya Holding, 1 Numaralı Yayıncılık, ATV Televizyonculuk, Sabah Yayıncılık, Sabah Pazarlama, Birleşik Basın Dağıtım, Medya İpek Holding, Yeni Gün Haber Ajansı (*Cumhuriyet* % 40); *Takvim.*

Sanayi ve madencilik alanında: (13 ortaklık) Park Holding A.Ş., Park Enerji Yatırım Holding, Park Termik Elektrik Sanayi, Park Elektrik Dağıtım, Çatalağzı Elektrik Üretim, Ankara Enerji Üretim,

Park Teknik Elektrik Madencilik Sanayii, Park Maden Enerji Sanayii, Park İnşaat Turizm Maden Sanayii, Park Elektrik Madencilik, Park Enerji Ekipmanları, Eti Soda Üretim, Ceytaş Madencilik.

Hizmet-Ulaştırma-Turizm (17 ortaklık): Park-Savsan, Riva Menkul Değerler, Yazeks, Penyelüks, Ceysan Ceyhan Dokuma Sanayii, Havaş, Çinerler Oto Servis İnşaat, Turizm, Park Otelcilik, Park Sigorta, Mark Marina vb.

Dağıtım: Turgay Ciner medyaya her şeyden önce dağıtımdan girdiğini ve dağıtım tekelini yıktığını söylüyor.(15)

Yeni dağıtım örgütünde şu gazeteler yer alıyor: *Akşam*, Çukurova grubu dergileri ve *Cumhuriyet.*

Genelde gazete ve dergi dağıtımının % 60'nı Doğan Grubu sağlamaktadır, % 40'ı da BBD.

Ya Cumhuriyet?

Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Yıldız'ın belirttiğine göre(16) Cumhuriyet Vakfı'na bağlı dört şirket vardır:

— Yeni Gün A.Ş.,
— Çağ Pazarlama A.Ş.,
— Yeni Gün Holding A.Ş.,
— Yapım-C A.Ş.

Holding'in ortakları arasında Haydar Veziroğlu, Gülizar Cengiz, Turgay Ciner, M. Emin Karamehmet, Günay Çapan, hatta Aydın Doğan da vardır.

Gazetenin künyesine göre imtiyaz sahibi Cumhuriyet Vakfı adına İlhan Selçuk'tur.

Gazeteyi yayınlayan "Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık A.Ş." dir.

Ortakların pay oranı ise belirtilmemektedir. Ama söylenenlere göre payların % 40'ı Turgay Ciner'in, % 40'ı M. Emin Karamehmet'in elindedir.

İslâmi Sermaye'nin Denetimindeki Gazeteler:

Onların da başlıcaları şunlardır: *Yeni Şafak* (Albayrak); *Zaman* (Fethullahçılar'a yakın); *Türkiye* (İhlas); *Vakit* (A. Dilipak).

---

(15) Leyla Tavşanoğlu, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 2002.
(16) İbrahim Yıldız, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 2003.

HOLDİNGLEŞMENİN ETKİLERİ

1) Medyada Tekelleşme, her şeyden önce düşünce ve anlatımda çoğulculuğa karşı bir oluşumudur.

Kitle iletişim araçlarının paralı ellerde toplanması, düşünce ve anlatım özgürlüğünü kısıtlar. Medyada çalışanların sayısı azalır. Medya genelde tekdüzeliğe yönelir.

Ne var ki holdingler görünüşte, çeşitliliği koruyor izlenimini vermek için değişik eğilimlerde yayın organlarına yer verebilirler.

Ya da büyük bir gazetenin içinde çeşitli görüşleri yazanlar bulunabilir. Gerçekte ise bunlar göstermeliktir. Bu ayrıntılar gazete ya da derginin gerçek politikasını ve eğilimini değiştiremez.

Örneğin bir gazete bütün havasıyla, manşetleri, başlıkları, başyazarları, haberleri ve magazin yazılarıyla savaşı desteklerken, aynı gazetede birkaç köşe yazarının savaş karşıtı yazılar yazması gazetenin yönünü değiştirecek güçte değildir. Basına, televizyonlara ve radyolara egemen medya holdingleri, kamuoyunu diledikleri gibi yönlendirir.

Buna gösterilecek tepki bir tür yayın organlarını izlememek ve okumamaktır. Ama ne yazık ki okuyucunun ve izleyicinin alışkanlıkları vardır, bundan kolay kolay vazgeçemez.

2) Tekelleşmeler sendikacılığa karşıdır.

Bunun en yakın örneği, Aydın Doğan'ın 1991'de *Milliyet*'te başlattığı sendikasızlaştırma baskıları olmuştur. Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası Başkanı sıfatıyla Aydın Doğan'ın başlattığı bu eylem, tekelleşmelerin güçlenmesiyle bütün medya alanına yayılmıştı.

Aydın Doğan'ın *Hürriyet*'e sahip olmasından sonra aynı yöntem 1994'te orada da uygulanmış ve Toplusözleşmeler yapılamamıştır.

Bugün artık gazetelerde sendika üyesi gazeteci kalmamış gibidir.

3) Tekellerin başındaki kişiler, iktidarı paylaşmak ve hükümetten çeşitli çıkarlar sağlamak için türlü türlü ödünler vermekte ve medyada çalışan gazetecileri baskı altında tutmaktadırlar.

4) Büyük sermayeye dayanan medya, magazin programlarının ve haberciliğin de gelişmesine yol açmış, bu da bir kültür yozlaşmasına neden olmuştur.

5) Küçük ve orta çaptaki yayın organları zamanla yok olmakta ve holdinglerin sınırsız egemenliği kurulmaktadır.

İletişim organlarına sahip olmak çok büyük sermayeyi gerektirdi-

ği için medyada tekelci sermaye egemen olmakta ve ufak yatırımlarla gazete ve dergi çıkarma olanağı bulamamaktadır.

6) Türkiye'de medya zamanla bir paralel iktidar mekanizması oluşturmaktadır. Yöneticilerin medyadan gelen baskılara karşı koyamadıkları da zaman zaman görülmektedir.

Medya güya 4. kuvvettir, bazı medya patronları ve gazete yöneticileri kendilerini hükümetlerin de üstünde görür ve kendilerini kamuoyu yerine koyarlar. Oysa arkalarında güç, kamuoyu değil, holding gücüdür. Medya o holdingin hizmetindedir. Holding için ise önemli olan medyanın getireceği kazanç değil, medyanın baskısıyla çeşitli alanlarda elde edeceği kazançlar, özelleştirmelerden yararlanma, kamu isteklerini elde etme olanaklarıdır.

7) Tekelci sermaye ve holdingler dışa bağımlıdır, IMF'den çıkarları vardır. Böyle bir bağımlılık da ülkenin bağımsızlığıyla bağdaşamaz.

XII
Tematik Yaklaşımlar

BASINDA PROMOSYON

Promosyon dar anlamda bir kişinin ilerlemesi, derece almasıdır. Genelde ise bir ürünün tanıtımı için yapılan faaliyetlere promosyon denir. Örneğin yeni çıkan bir malın daha geniş kitlelere ulaşması için ona bir promosyon fiyatı konur, reklam kampanyalarıyla o mal tanıtılır. Bu, bir reklam ve tanıtma fiyatıdır.

Basında ise promosyon, gazetelerin armağan vermesi, piyango ve lotarya düzenlemeleri anlamında kullanılıyor. Yabancı ülkelerde armağan dağıtılmasına pek rastlanmaz. Fransa'da dergiler ve yayınevleri bu tür kampanyalar düzenler, ama gazeteler böyle işlere girişmez.

Türk basın tarihinde gazetelerin kuponla hediye dağıtmalarının birkaç örneği görülmüştür, ama bunların hiçbiri 1988-96 yıllarındaki kampanyaların çapında olmamıştır.

Promosyon kampanyasının ilk örneğini, 1928 yılında *Cumhuriyet* gazetesinin verdiği anlaşılıyor. Yunus Nadi anılarında, Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kabulü nedeniyle bazı gazetelerin tiraj yitirdiklerini ama *Cumhuriyet*'in bundan fazla etkilenmeden yaklaşık 10-15 bin baskı yaptığını belirttikten sonra, "Bu durumda yeni yeni okuyucu kazanma yöntemleri bulmamız gerekirdi," diyor. Bunun için de *Cumhuriyet* o yıl hediye kuponları vermeye başlıyor. Toplam 7 bin lira değerinde binden fazla kupon dağıtıyor. Kuponları kesenler indirimli alışveriş yapıyorlar.

1929'da *Cumhuriyet* başka tür bir kampanya başlatıyor. Gazetedeki kuponları kesenler, belirli mağazalardan bir ürün alırken o kuponları veriyor ve % 10 indirimli fiyat ödüyorlar.[1]

(1) Emin Karaca, *Cumhuriyet Olayı.*

Vakit gazetesi 1929'da ilk yarışmalardan birini düzenliyor: O günlerde Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü*'nü yayınlamaya başlıyor. Yazılarda bilinçli olarak bazı yanlışlar yapılıyor. Bu yanlışları bulanlara *Çalıkuşu* romanı hediye ediliyor.(2) Daha sonraki yıllarda da bazı okurlara ücretsiz abone, takvim ve ufak armağanlar dağıtılıyor.

Akşam da o dönemde okuyucularına bu tür ufak hediyeler veriyor.

25 Temmuz 1931'de kabul edilen Matbuat Kanunu ise ikramiye dağıtımını kesinlikle yasaklıyor. Kanunun 36. maddesine göre, "Gazete ve mecmualar kendi adlarına piyango, tombala vs. gibi herhangi bir suretle talih ve kura oyunları tertip edemeyecekleri gibi böyle tertiplerin kupon ve yazı ilânları gazete ve mecmualarda yayınlanamaz. Aykırı hareket edenler 200 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasıyla mahkûm olurlar."

Bu yasadan sonra gazeteler kupon dağıtmaktan vazgeçiyorlar. Ne var ki 1950'de çıkartılan Basın Kanunu'nda bu maddeye yer verilmiyor ve gazeteler yavaş yavaş lotaryacılık işine sarılıyorlar. Mümtaz Faik Fenik 1958'de *Zafer*'de çıkan bir yazısında lotaryacılık tehlikesine değinerek şöyle diyor:(3)

"Yarışmalar, piyangolar, gazetecilikte bir gaye değil, bir araç sayılmalıdır. Bir gazete eğer kendi görevlerinin dışında işi piyangoculuğa döküp sürüm sağlamaya kalkışırsa o zaman değişir... Tiraj piyangodan yükselirse bunun ne irfanla, ne de okuma aşkıyla alâkası yoktur. O zaman küçücük bir piyango bileti çıkarıp satmak, 8 sayfa gazete kâğıdı için döviz israf etmekten çok daha akla yakındır."

Lotaryacılık demek ki 1950'li yılların sonlarında gelişmeye başladı. Abdi İpekçi, *Milliyet*'te 1960'lı yılların başlarında ufak bir hediye kampanyası düzenledi. Sonra *Akşam*, 1962'de "Her okuyucuya ikramiye" kampanyası başlattı. *Milliyet* 1985'te büyük promosyon kampanyalarına girişti. Önce buzdolabı, çamaşır makinesi, fırın gibi ev eşyaları, sonra da otomobil, ev, arsa dağıttı.

Bunlardan sonra kuponlu armağan dağıtımı işini, Haldun Simavi'nin 1966'da çıkarttığı *Son* gazetesi ele aldı. *Son*, magazin türü bir gazeteydi, büyük renkli resimler, heyecan verici başlıklar ve kısa yazılardan oluşuyordu. Tirajı 1967'de 350 bine yükseldi. Kuponla oto-

---

(2) Ayhan Yetkiner, *Bizim Gazete*, 6 Mart 1993.

(3) Orhan Erinç, *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1994.

mobil ve ev dağıtmaya kalktı ama tutunamadı. Başka gazeteler de aynı yöntemi denedi, bunun yanı sıra TV'de reklamlara da ağırlık verdiler.

1980'li yılların başlarında TRT yönetim kurulu kararıyla bu tür reklamlar bir süre yasaklandı ama bu yasağa pek de uyulmadı. Hele özel televizyonlar her tür reklam almaya başlayınca kuponla armağan dağıtımı genişledi.

1988'de gazeteler 54 çeşit armağan dağıttılar. Basma yapılan % 50 indirim yüzünden TV reklamlarında da bu gazetelerin büyük ağırlığı oldu. O yıl gazeteler karton modeller dağıtarak aralarında büyük rekabete giriştiler. Buna "Karton Savaşları" dendi. Bu işi önce *Milliyet* başlattı.

1989'da gazeteler ansiklopedi ve otomobil dağıtımına yöneldiler. *Günaydın* ve *Hürriyet* her hafta bir otomobil kampanyasıyla tirajlarını artırdılar. Sonra *Hürriyet* dayalı, döşeli ve hizmetçili ev kampanyası yaptı. *Tercüman* uçak hediye etti. Ne var ki uçağı kazanan okuyucunun gümrük vergisini ve alan kirasını ödemesi gerekiyordu. Armağan kazananların ayrıca veraset ve intikal vergilerini ödemek zorunda olmaları kötü sürprizler yaratıyordu.

Günaydın, Sabah, Güneş, Hürriyet, Milliyet ve *Tercüman* arasında amansız bir armağan yarışması oldu. Bu altı gazete 1989 yılı boyunca 52 çeşit armağan dağıttı.[4] Bursa'da *Hâkimiyet* gazetesi de peynir, süt ve tereyağı dağıtımı yaptı.

1989 yılının kuponla armağan dağıtımında şunlar ön planda yer alıyordu: Tatil olanakları (290); otomobil (287); TV (427); bisiklet (1300); yastık (10.000); piyango bileti (2000); bulaşık makinesi (106); müzik seti (175); çanta (1111); poster (173); Lego (200); para (355 milyon); fırın (54); makyaj seti (50); çamaşır makinesi (91); bebek (200); ansiklopedi (70); video (76); yatak örtüsü (50); soba (50).

O yıl içinde Türkiye'de toplam 618 milyarlık reklam harcaması yapıldığı saptandı, bunun 298 milyarını TV, radyo ve basın oluşturdu. Yalnız gazetelerin (dergilerin dışında) TV'ye yaptıkları harcama 37 milyara yaklaşıyordu.[5]

Promosyon kampanyaları, 1990 ve 1991'de de aynı hızla süregel-

(4) İsmet Berkan, *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1990.
(5) İsmet Berkan, a.g.k.

di. Gazeteler dağıtılan hediyelere yeni çeşitler eklediler: Sihirli kolye *(Bugün)*; 5 villa *(Bugün)*; akupunktur cihazı *(Türkiye)*; Kuran elifbası ve ilmihal *(Zaman)*; yabancı dil kursları *(Hürriyet)*; en güzel aşk fıkraları *(Meydan)*; Pınar Süt *(Yeni Asır)*; Çin malı yelpaze *(Günaydın)*; BMW *(Hürriyet)*; süper karavan *(Sabah)*; zayıflama aleti *(Sabah)*; oyuncak *(Hürriyet)*; ansiklopedi *(Sabah, Milliyet)*; Sevgili Peygamberimiz *(Türkiye)* vb...

1991 başlarında promosyon kampanyalarıyla tirajlar şu rakamlara ulaştı: *Sabah* 900 bin, *Türkiye* 845 bin, *Milliyet* 650 bin, *Hürriyet* 603 bin, *Bugün* 323 bin, *Günaydın* 170 bin.

Aynı dönemde *Cumhuriyet*'in tirajı hiçbir promosyon kampanyası yapmadığı halde 132 bindi.

Aynı yıl içinde *Sabah, Hürriyet, Milliyet, Tercüman* ve *Türkiye* gazetelerinin sorumluları arasında kampanyaların durdurulması konusunda yazışmalar ve görüşmeler oldu. Gazeteler 2 Mart 1993'te aralarında bir protokol imzalayarak 1 Eylül 1993'e kadar yeni bir kampanya yapmama kararı aldılar, ama buna uyulmadı.

Piyango düzenleyen gazetelerin, Milli Piyango İdaresi'nden önceden izin almaları gerekirken birçok gazetenin buna uymadığı görüldü.

1992 yılında *Sabah, Hürriyet, Milliyet* arasındaki "ansiklopedi savaşı"nın bu üç büyük gazeteye maliyetinin 1.5 trilyon liraya yükseldiği saptandı.[6] Ansiklopedi dağıtımına başlamadan önce *Sabah*'ın satışı 592 bindi, promosyonun desteğiyle bu tirajı birkaç gün içinde 1 milyon 486 bine yükseldi. Gazete bu yüzden yurtiçinde ve Avusturya'da 2 milyon 100 bin cilt ansiklopedi bastırmak zorunda kaldı. Buna karşılık *Hürriyet* ve *Milliyet*'in tirajı düştü. Bunun üzerine *Hürriyet* de 21 Kasım 1992'de *Ana Britannica*'yla yeni bir kampanya başlattı. Ondan bir gün sonra da *Milliyet Büyük Larousse*'un dağıtımına girişti: "Biz 1968'in *Larousse*'unu değil 1992'nin *Larousse*'unu veriyoruz," diye kampanyayı sürdürdü.

1993'te *Hürriyet* diş macunu, *Sabah* da deterjan dağıttı. Bu kampanyalar yüzünden 1993 Mayıs'ında *Milliyet*'in tirajı 943 bine, *Hürriyet*'inki 713 bine yükseldi. *Cumhuriyet*'inki 58 bine düştü.

Gazeteciler Cemiyeti ise aşırı boyutlara ulaşan bu yarışmalara tepki göstererek bununla basının saygınlığını yitirdiğini belirtti.

(6) *Bizim Gazete*, Aralık 1992.

Bu kampanyalar yüzünden günlük gazete tirajlarının toplamı 1994 başlarında 5 milyona yükseldi, ama promosyonlar kesilince toplam tiraj önce 4 buçuk, sonra da 2 buçuk milyona düştü. Gazeteler promosyona 4 trilyon lira harcadılar, bazı gazeteler bu yüzden maaş ikramiye ve tazminat ödeyemez duruma düştüler.[7]

Promosyon yarışı *Hürriyet*'in Aydın Doğan'a satılmasına neden oldu. *Hürriyet*'in ve *Günaydın*'ın eski genel yayın müdürü Necati Zincirkıran bunu şöyle anlatıyordu: "Lüzumsuz promosyon yarışı yüzünden *Hürriyet* çok para kaybetti. Bir gazete 100 araba veriyor, bizimkiler 101 diyor. Satışları izliyorum, *Hürriyet* tiraj almıyor, öteki gazete 200 bin fazla satıyor. Bu böyle devam edebilir mi?"

Hürriyet 1 Ağustos 1993 tarihli sayısının sürmanşetinde, "Görülmemiş fırsat 5 değil, 10 değil, 25 değil, 100 değil, tam 150 otomobil" dağıtacağını duyurmuştu. Ertesi gün *Sabah,* "150 değil, 151 otomobil" vereceğini ilân etti. *Hürriyet* otomobil sayısını 155'e çıkardı. *Sabah* da, "Madem öyle, işte böyle, *Sabah* 200 otomobil dağıtacak" diye artırmayı erişilmez ölçülere ulaştırdı.

1994-1995 döneminde rekabet ticari ölçüleri aştı. Gazeteler birbirlerine karşı kişilik haklarını hiçe sayan hakaretlere yöneldiler, basın saygınlığını yitirdi. Gazeteler züccaciye, mutfak ve ev konusunda uzmanlaştılar. Gaziantep'te bir gazete alay olsun diye, mezar yeri vermeye kalktı (*Olay* gazetesi). Aydın'ın Çine ilçesinde çıkan *Yeni Ufuk* gazetesi de prezervatif dağıtacağını ilân etti. *Akşam* gazetesinin televizyon kampanyası da medya dünyasında bir şok etkisi yarattı.

Gazeteciler Cemiyeti'nin 1994-1995 Çalışma Raporu'nda da belirttiği gibi, "Promosyon yarışı gazetelere fiyat artışını getirdi, fiyatlar 40 bin oldu. Televizyon kampanyalarıyla tirajı bir milyona ulaşan, ama kademeli fiyat artışları sonucu 400-350 bine düşen *Akşam*'ın fiyatı ise rekor bir düzeyde 75 bin lirayı buldu."

1994'te gazeteler, karşılığı nakit olmayan piyango ve çekilişler için Milli Piyango'dan yaklaşık 1 trilyon liralık izin aldılar. Gazeteler izin aldıkları çekiliş ve piyangolar için katılımcılarına 936 milyar 931 milyon liralık nakit olmayan ikramiye dağıtmayı vaat ettiler.[8]

Böylece, çekilişe tâbi olmayan bu tür organizasyonlar Milli Piyango İdaresi'nin denetiminden de çıkıyordu. Gazeteler çekiliş yerine

(7) a.g.k., Haziran 1994.
(8) *Anka,* 14 Aralık 1994.

kuponla hediye verme yoluna gittiler. Ocak-Eylül 1995 döneminde 171.9 milyar liralık ikramiye tutarı için izin alındı.

Gazeteler promosyon kampanyaları yüzünden inanılırlıklarını yitirdiler. İnsanlar haber okumak için değil, kupon kesmek için gazete alma alışkanlığı edindiler. Gazetelerin tirajı, haber verme alanındaki başarılarına göre değil, verdikleri ikramiyelerin değerine göre belirlendi. İnsanlar gazetelerin içeriğine ve eğilimine hiç bakmadan birkaç gazete birden almaya başladılar; basın bu ekonomik düzenin yarattığı lotaryacılık sistemine dönüştü.

1996 Eylül'ünde ise yeni bir durum ortaya çıktı. Sanayi Bakanlığı'nın bir tebliği ve onun ardından TBMM'nde kabul edilen bir yasa, geniş ve ilginç tartışmalara yol açtı.[9] "Yeni düzenlemeyle kültüre ve yayıncılığa yönelik olanların dışında promosyonlar yasaklandı. Ancak bir süre sonra, iki büyük grubun, yeni gazetelerini ana gazeteyle birlikte yüksek fiyatla satma yoluna saptıkları, böylece yasayı deldikleri görüldü. Önceleri her iki gruba karşı sert bir tavır takınan iktidarın, yasanın delinmesi karşısında ilgisiz durumu, sonraları siyasal tablodaki değişimle birlikte iktidar medya ilişkilerinde yeni durumlar yarattı.

"Gazeteciler Cemiyeti promosyonu tümüyle reddettiğini belirtti. Cemiyete göre, "Promosyon bir tanıtma aracı olarak kullanılmalı, bir satış amacı haline dönüşmemelidir. Promosyon makul ölçülerde olmalıdır. Promosyon olarak, basının niteliğine ve saygınlığına yaraşır armağanlar, örneğin kitap, ansiklopedi ve diğer kültür araçları verilmelidir."

Sanayi Bakanlığı'nın tebliği, gerçekte o günün koşullarına yanıt verebilecek nitelikte bir belge olarak kabul edildi. Şöyle deniyordu o belgede:

"Bakanlığın yazılı izni alınmadıkça bilet, kupon, iştirakçı numarası, oyun, çekiliş, yarışma ya da belirli bir bedelle katılım ya da benzeri yollarla okuyucuya söz konusu süreli yayın dışında ikinci bir mal ya da hizmetin dağıtımı yapılamaz ve kampanyalar düzenlenemez..." (Bkz. Belge 5)

15 Ocak 1997'de yayınlanan promosyon yasasıyla da bu hükümlere aykırı davrananlara verilecek cezalar saptanıyordu. (Bkz. Belge 6)

---

(9) *Çalışma ve Hesap Raporu*, 1996-1997, s. 14.

Ondan sonraki yıllarda basın, zaman zaman promosyon konusunda sorunlar yaşadı.

Örneğin; 1998 Ocak ayında, gazetelerin vaat ettikleri ikramiyeleri alamayan *Akşam* ve *Günaydın* okuyucularının açtıkları davalardan ötürü her iki gazete de mahkûm oldu.

Yine aynı yıl Mart ayında promosyon olarak dağıttıkları televizyonun bandrol bedellerini TRT'ye ödemedikleri gerekçesiyle nitelikli dolandırıcılık iddiasıyla yargılanan *Akşam* gazetesi, eski sahibi Mehmet Ali Ilıcak, Yayın Kurulu Başkanı Can Aksın ve Yönetim Kurulu eski üyesi Emin Şirin tutuklandı.

1998 Haziran'ında da gazetelerin kültür promosyonu dışında promosyona devam etmeleri üzerine Tüketici Mahkemesi'ne başvurularak *Hürriyet, Milliyet, Sabah, Posta, Takvim, Bugün, Akşam* ve *Yeni Günaydın* gazeteleri hakkında Bakanlık dava açtı.

Yeni Günaydın gazetesinin sahibi Mehmet Saruhan, buzdolabı kuponu biriktiren okurlara buzdolaplarını vermediği iddiasıyla Şişli 4. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından 6 yıl 9 ay hapse mahkûm oldu.

MEDYA'YA TEŞVİK KREDİLERİ

Hükümetler her yıl kalkınma planlarına uygun olarak çeşitli sektörlerde kendilerine destek olan firmalara krediler sağlarlar. Bu teşvikler vergi indirimi, gümrüksüz makine ithali veya ucuz kredi elde etme biçimlerinde olur.

Basın ve yayın hizmetleri de "özel önem taşıyan sektörler" arasına alındığı Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller dönemlerinde, medya kuruluşlarına toplam 2.6 trilyonluk teşvik kredisi dağıtıldığı belirtiliyor.[10] Bu teşviklerin Nisan 1993'teki dökümü şöyle:

Sabah: 699 milyar 263 milyon TL.
Hürriyet: 425 milyar 570 milyon TL.
Milliyet: 334 milyar 683 milyon TL.
Türkiye: 229 milyar 646 milyon TL.
Zaman: 49 milyar 551 milyon TL.

(10) Mahmut Tali Öngören, "Basın Özgür Olmak İstiyor mu?", *Uğur Mumcu'ya Armağan.*

Ekim 1993'te açıklanan bir belgede de Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın dağıttığı teşvikler şöyle sıralanıyor.(11)

Milliyet: 765 milyar 439 milyon TL.
Sabah: 613 milyar 363 milyon TL.
Hürriyet: 298 milyar 199 milyon TL.
Türkiye: 116 milyar 712 milyon TL.

Ayrıca televizyon yatırımları için şu teşviklerin yapıldığı belirtiliyor:

Milliyet Haber Ajansı: 89 milyar TL.
Satel (Sabah TV): 70 milyar TL.
A Yapım TV (Sabah): 44 milyar TL.
Hürriyet Radyo Prod.: 5 milyar TL.
MBI Filmcilik (İnterstar): 9 milyar TL.
Teleon (Uzanlar): 116 milyar TL.

Refah Partisi'nin Nisan 1996'da, Meclis başkanlığına verdiği soruşturma önergesinde de Tansu Çiller'i destekleyen *Sabah* Grubu'na, 24 Aralık 1995 seçimlerinden önceki üç hafta içinde Halk Bankası'ndan yaklaşık 4.5 trilyonluk kredi verildiği öne sürüldü.(12)

GAZETECİ CEMİYETLERİ VE SENDİKALARI

Türkiye'de gazeteciler kendi aralarında bir dernek kurmak için ilk kez 1908'de, İkinci Meşrutiyet'in ilânının ertesi günü, Sirkeci'de bir gazinoda toplanarak ateşli konuşmalar yaptıktan sonra aralarından bir komisyon seçtiler. Bu komisyon iki yıllık bir süre içinde zaman zaman toplanarak Matbuatı Osmaniye Cemiyeti diye adlandırdıkları bir derneğin tüzüğünü hazırladı. Ama gazeteciler bir türlü Cemiyetin kongresini toplayamadı. Bu yüzden de dernek doğmadan öldü.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti (1917):

Gerçekleşmeyen bu tasarıdan sonra gazeteciler arasında bir dernek kurma işi ikinci kez 1917'de ele alındı. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın içindedir o dönemde. Osmanlı Devleti'nin dostu Almanlar, Türkiye'de bir basın örgütünün bulunduğunu sanarak bu derne-

(11) Nursen Erol, *Cumhuriyet,* 7 Ekim 1993.
(12) *Cumhuriyet,* 29 Nisan 1996.

ğin temsilcilerini Almanya'ya çağırdılar. Bunun üzerine gazeteciler baktılar ki bu tür çağrılara karşılık verebilmek için örgütlenmek gerek, hemen bir dernek kurmaya karar verdiler. "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" böyle doğdu. Zamanın en yaşlı gazetecisi sayılan Mahmut Sadık Bey'in başkanlığında geçici bir yönetim kurulu seçildi. Kurucular Yunus Nadi'yi ikinci başkanlığa, Ahmet Emin Yalman'ı da genel sekreterliğe getirdiler.[13]

İlk Kongre 15 Şubat 1917'de Beyoğlu'nda, Galatasaraylılar Yurdu'nda toplandı. Gazeteciler kongre başkanlığına Halit Ziya Uşaklıgil'i, sekreterliklere de Hüseyin Ragıp Baydur ile İsmail Suphi Soysallıoğlu'nu seçtiler. Tüzük kabul edildi. İlk yönetim kuruluna şu üyeler seçildi:

Başkan: Hüseyin Cahit Yalçın; Genel Sekreter: Ahmet Emin Yalman; Üyeler: Yunus Nadi, Mahmut Sadık, Muhittin, Celâl Nuri İleri, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Ragıp Baydur, Enis Tahsin Til, Kâzım Şinasi Dersan, İsmail Müştak Mayokan, Hüseyin Tosun, Davit Fresko, Keçevan ve Margaritis.

Haysiyet divanı: Halit Ziya Uşaklıgil, Şâti, Rıza Tevfik, Muslihittin Adil, Adnan ve Mithat Şükrü.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, savaş yıllarında, sonra da Mütareke döneminde her yıl kongresini düzenlemiş ve mesleksel konuları tartışmıştır. Bu gelişme dönemleri içinde derneğin adında bazı değişiklikler olmuştur: 1920'de derneğin adı "Türk Matbuat Cemiyeti"ne çevrilmiş, 1923'ten sonra "Matbuat Cemiyeti", 1930'da "İstanbul Matbuat Cemiyeti" olmuştur. 1935'te de Atatürk'ün isteğiyle derneğin adı "Basın Kurumu"na dönüşmüştür. O yıl toplanan Kongrenin açılışında gazeteciler "İstanbul Matbuat Cemiyeti" adına Atatürk'e bir bağlılık telgrafı çekmişler, Atatürk de kendilerine "Basın Kurumu'na" diye başlayan bir telgrafla karşılık verince derneğin adı derhal Basın Kurumu olmuştur.[14]

(13) Enis Tahsin Til, *Vatan*, Nisan 1955.

(14) O yılın yönetim kurulunda şu üyeler vardır: Başkan Hakkı Tarık Us; İkinci Başkan: Ahmet Şükrü Esmer; Genel Sekreter: Etem İzzet Benice; Muhasip üye: Halil Lütfi Dördüncü; Yönetici: Fuat Duyar; Üyeler: Mümtaz Faik Fenik, Zeki Cemal Bakiçelebioğlu, Sait Kesler; Haysiyet Divanı: Asım Us, Necmettin Sadak, Refik Ahmet Sevengil, Selim Ragıp Emeç, Neşet Halil Atay.

Türk Gazeteciler Birliği (1930):

İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin yanı sıra 17 Şubat 1930'da Ankara'da yeni bir dernek kuruldu. Türk Gazeteciler Birliği adını alan bu dernek uzun ömürlü olmadı ve 1935'te dağıldı.

Basın Birliği (1939):

Bu birlik, Basın Kongresi'nin kararlarından esinlenerek Haziran 1938'de çıkartılan özel bir kanunla kurulmuş bir örgüttür. Kanuna göre Türkiye beş basın bölgesine bölünmüştür: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Trabzon. Her bölgede bir basın birliğinin kurulması öngörülmüştür.

Bu kanun üzerine İstanbul'daki "Basın Kurumu" dağıtılmış, Hakkı Tarık Us'un başkanlığında bir "İstanbul Basın Birliği" kurulmuştur. Bu birliğin yarı resmî bir niteliği vardır. Bütün İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazetecilerin mesleksel tek örgütü bu birlik olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sona erince İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilânı ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla Türkiye'de demokratik bir ortama girilmiş, faşizmden esinlenerek kurulmuş örgütlerin dağıtılması istenmiştir. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu yabancı ülkelerdeki basın örgütlerini incelemek için Hüseyin Cahit Yalçın'ı Avrupa'ya göndermiş, o da dönüşte verdiği raporda dışarıda bizim Basın Birliği'ne benzer bir örgütün bulunmadığını belirttiği için Birlik, 1946 Haziran'ında yayınlanan bir kanunla dağıtılmıştır.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (1946):

Basın Birliği'ni dağıtan yasa çıkar çıkmaz, Birliğin yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğu, Sedat Simavi'nin başkanlığında, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler'in katılımıyla 10 Haziran 1946'da bir araya gelerek Gazeteciler Cemiyeti'ni kurdular:

Sedat Simavi başkan seçildi. Hakkı Tarık Us ise Cemiyet'ten ayrılarak Basın Birliği Derneği adında başka bir dernek kurdu.

Sedat Simavi 1948'de *Hürriyet*'i kurduğu için, başkanlık görevini sürdürmek istemedi ve ertesi yıl başkanlıktan ayrıldı. Kurul onun yerine Burhan Felek'i seçti. Felek'in bu ilk başkanlık dönemi üç yıl sürdü (1949-1952). O yıllarda CHP devrilmiş, DP iktidara gelmişti, basın büyük bir özgürlük savaşı içindedir. Gazeteciler Burhan Felek'ten daha güçlü birini başkanlığa getirmek isterdiler, Cevat Fehmi Başkut başkan oldu.

Başkut yedi yıl (1952-1959) başkanlıkta kaldı. Cemiyet'e büyük bir saygınlık kazandırdıktan sonra yine iç çekişmeler yüzünden başkanlığı bıraktı. Burhan Felek yeniden başkan seçildi. Felek'in bu başkanlık dönemi ölümüne dek 23 yıl sürdü (1959-1982). Onun dönemi hem 12 Mart'a rastlar, hem de 12 Eylül'e. Felek askeri darbeler karşısında çok yumuşak olmuş ve demokratik bir direnişi desteklemeyerek uyumlu bir yol izlemeyi yeğlemiştir.

Burhan Felek'in Osmanlı geleneğine dayanan zarif yapısı böyle bir politikayı gerektirmiştir.

Felek'ten sonra Nezih Demirkent başkanlığa getirilir. Nezih Demirkent, on yıl süren başkanlığı döneminde Gazeteciler Cemiyeti'ne büyük olanaklar kazandırır. Yılda beş gün bayramlarda gazete yayın hakkı en çok üyesi olan cemiyetlere verildiği için Gazeteciler Cemiyeti yayınladığı "Bayram Gazetesi"nden önemli bir gelir elde etmiş ve bunu sosyal yardım işlerinde kullanmıştır. Ayrıca emekli gazetecilere ufak bir emekli aylığı, evlenme, çocuk ve ölüm yardımları ödemiştir. Basın Dispanseri iki yılda 70 bin hastaya bakacak duruma gelmiştir. Basın Müzesi'ni ve Darıca'daki Huzurevi'ni kurmuştur. Üyelere yılbaşı hadiyeleri dağıtılmış, *Bizim Gazete* yayınlanmış ve gazetecilerin hakları her yerde, ödün vermeden savunulmuştur.

1992 Kongresi'nde Nezih Demirkent başkanlığı bırakır ve yerine Necmi Tanyolaç seçilir. Tanyolaç'ın talihsizliği, onun döneminde *Sabah* gazetesinin yasayı çiğneyerek *Bayram Gazetesi* geleneğini bozması ve öteki gazetelerin de bir bayram sonra aynı yolu izlemeleri olmuştur. Cemiyet böylece en büyük gelir kaynağını yitirmiştir.

Yine Tanyolaç'ın döneminde en önemli olaylardan biri Gazeteciler Cemiyeti'nin adının 12 Haziran 1993'te Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Gazeteciler Cemiyeti olmasıdır. Bu karar 2 bini aşkın üyesi olan Gazeteciler Cemiyeti'nin yıllarca Ankara Gazeteciler Cemiyeti'ne karşı sürdürdüğü bir savaşın başarılı sonucudur...

Mart 1994'te yapılan genel kurul toplantısı yönetim kurulunda bazı değişikliklerle sonuçlandı ve başkanlığa Nail Güreli getirildi.

Nail Güreli TGC'de 6 yıl yönetim kurulu üyeliği ve 7 yıl da başkanlık yaptıktan sonra Nisan 2001'de başkanlıktan istifa etti ve yerine Orhan Erinç seçildi.

Son yıllarda TGC'nin çeşitli alanlarda büyük etkinlikleri oldu. Bunların içinden şunların altı çizilebilir: Radyo ve TV yasası üzerinde değişiklik önerileri; Basın Yasası değişiklik önerileri; Saldırıları

kınama; Tekelleşmeye karşı çıkışlar; Toplu işten çıkartmalara karşı tepkiler; Sosyal sorunlar; Promosyona karşı direniş; Gazeteci hak ve sorumlulukları; İletişim özgürlüğünü savunma; Konrad Adenauer Vakfı'nın desteğiyle düzenlenen Yerel Medya Seminerleri...

Basın Birliği Derneği (1946)

Uzun süre basın kurumuna başkanlık etmiş olan Hakkı Tarık Us ise Gazeteciler Cemiyeti'ne katılmamış, üç-beş arkadaşıyla birlikte aynı yıl "Basın Birliği Derneği"ni kurmuştur. Bu yüzden sonu gelmeyen anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar Hakkı Tarık Us'un ölümüne kadar sürmüştür.

Ankara Gazeteciler Cemiyeti (1946)

İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulmasının yanı sıra Ankaralı gazeteciler de Temmuz 1946'da Ankara Gazeteciler Cemiyeti'ni kurdular.

Kuruluş toplantısı Mümtaz Faik Fenik'in başkanlığında yapıldı. Cemiyet başkanlığına Mekki Sait Esen, yönetim kurulu üyeliklerine Fethi Giray, Nusret Baban, Cüneyt Arcayürek ve Nizam Payzin seçildi. Ankara Gazeteciler Cemiyeti uzun yıllar İstanbul'daki Cemiyetin çalışmalarına benzer etkinlikler yaptı. 1960'lı yıllarda Beyhan Cenkçi'nin başkanlığı döneminde Ankara'daki cemiyet büyük projeler gerçekleştirdi, gazetecilerin mesken sorunlarına çözümler getirdi, Çankaya'da görkemli bir basın sarayı yaptırdı.

İstanbul Gazeteciler Sendikası (1952)
Türkiye Gazeteciler Sendikası (1963)

1952'de çıkan "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkileri Düzenleyen Kanun", gazetecilere sendika kurma hakkını tanır tanımaz İstanbul gazetecileri kendi aralarında toplantılar yaparak bir sendika kurma işine giriştiler. *Vatan*'dan İhsan Ada ve Burhan Arpad, *Akşam*'dan Hıfzı Topuz ilk tüzük tasarısını hazırladılar. O zaman her gazeteden iki temsilci seçilerek hazırlık toplantıları yapıldı ve birkaç ay içinde ilk gazeteciler sendikası kuruldu. Büyük bir hızla gelişen İstanbul Gazeteciler Sendikası'na bir yıl içinde aşağı yukarı bütün gazeteciler üye oldu.

Sendika, gazetecilerin sosyal haklarını korumak için çalışmalara girişti: Asgarî ücretlerin kabulü, Toplusözleşme, yıllık izin, tazminat,

iş anlaşmazlıklarının çözümü, grev hakkı, meslek içinde eğitim, gazetecilerin özgürlük ve sosyal güven içinde çalışmaları gibi konular ele alındı. Bunların üzerinde durulması hem gazete sahipleri arasında, hem de hükümet çevrelerinde çok geniş tepkilerle karşılandı.

Sendika, 18-20 Nisan 1955'te de Türkiye Gazeteciler Konferansı'nı düzenledi. Ankara, İzmir ve Bursa gazeteciler sendikalarının katıldığı bu konferansta, basın özgürlüğü ve gazetecilerin sosyal hakları geniş tartışmalara konu olunca, iş başındaki Demokrat Parti Hükümeti büyük bir tepki gösterdi ve Başbakan, İstanbul Valisi'nden sendikanın kapatılmasını istedi. Bunun üzerine Vali Fahrettin Kerim Gökay, Sendika yönetim kurulunu hemen Valikonağı'na çağırtarak Başbakan Adnan Menderes'i kararından vazgeçirtecek bir bildiri hazırladı ve bunu Yönetim Kurulu'na imzalatarak sendikanın kapatılmasını önledi.

Ama hükümet Sendika'yı bundan kısa bir süre sonra, başka bir nedenle kapattı ve Gazeteciler Sendikası 9 ay kapalı kaldı.

İstanbul, İzmir, Ankara Gazeteciler Sendikaları bir süre sonra aralarında birleşerek 18 Nisan 1958'de, Sendikalar Federasyonu'nu kurdular. Federasyon'un ilk kongresi 24-25 Mayıs 1958'de Ankara'da toplandı.

1963'te yeni bir örgütlenmeye gidildi ve İstanbul Gazeteciler Sendikası, Türkiye Gazeteciler Sendikası adını aldı.

Gazetecilerin sendikalaşma eğilimi, 12 Eylül 1980'den sonra her alanda örgütlenmeye, dernek ve sendika kurmaya karşı gösterilen baskı sonunda azalmaya başladı. Gazete patronları açık açık sendikalara cephe aldı. Önce bunu 1991 sonlarında *Milliyet* gazetesi başlattı.

Sendikasızlaşma:

Bu olayı aradan on bir yıl geçtikten sonra Aydın Doğan şöyle anlattı:[(15)] "Bugün Türkiye'de devlet hariç, hiçbir kuruluşta sendika kalmadı. Bunun suçunu, bana göre, işverenlerde değil de sendikalarda aramak gerek. Bakın, yıl 1991'di. O yıl biz *Milliyet* olarak adam çıkaramadık. Çünkü, çıkardığımız takdirde astronomik rakamlar ödemek zorunda kalacaktık. O dönem *Sabah* gazetesinde sendika yok ve teknolojik gelişmeye girmiş. Aynı şey *Hürriyet*'te var. Ama *Cum-*

(15) Leylâ Tavşanoğlu, "Aydın Doğan'la konuşması", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 2002.

huriyet'le *Milliyet* geri kalmışlardı. Bir yandan da sendikasız bir işyeri de düşünemiyorum. Çareler aramaya başladım. Çok uğraştım, çözüm bulamadım.

"Sonunda gazetenin saygın isimlerini bir araya topladım. Prof. Mümtaz Soysal, Sami Kohen, Altan Öymen, Doğan Heper, Bedri Koraman... Tabloyu önlerine koydum. 'Bir teklifim daha var. Bir kayyum kursunlar. Gazetenin gelirlerini bu çalışanlara dağıtalım,' dedim. Kabul etmediler. Ne yapabileceğimi konuşmak için Türkiye Gazeteciler Sendikası Başkanı Ziya Somer'e gittim; kabul etmedi.

"Sonunda düşündüm. Ya ben sendikasızlığı kabul edecektim, ya da benim arkama teneke bağlayacaklardı... Gazetedeki akıllı arkadaşlarımı toplayarak o koşullarda sendikadan çıkmamız gerektiğini anlattım. Gazetede herkes sendikadan çıktı. Çıkanların hepsi de bugün hayatlarından memnun."

Peki sendika bu olayı nasıl karşıladı? Aydın Doğan'ın sözünü ettiği "akıllı gazeteciler"e karşı sendikanın tepkisi ne oldu?

Türkiye Gazeteciler Sendikası 1989-1992 Yönetim Kurulu Raporu'nda bu olay şöyle anlatılır:

"*Milliyet* gazetesi işvereninin sendikanın varlığına kasteden girişimi, sendikamızı meşru müdafaa durumunda bırakmıştır. *Milliyet* işverenini uyarmak için kamuoyundan yardım istemekten başka yol kalmamış ve *Milliyet* için boykot kararı alınarak uygulamaya konulmuştur."

Sendikanın bu protestosu Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ)'e duyuruldu. Dünya çapında 54 ülkede 200 binden fazla gazeteciyi temsil eden FIJ de bu protesto eylemine katıldı. Avusturya, Yunanistan, Belçika, İspanya, İsviçre, Fransa, Almanya, İsveç, Portekiz, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Büyük Britanya, Hollanda, Finlandiya, Norveç gazeteci sendikaları da bu protestoyu desteklediklerini bildirdiler.

Ancak bu protestoların Aydın Doğan'ı etkilediği söylenemez. Gazetedeki sendika üyeleri noter kanalıyla sendikadan ayrıldıklarını açıkladılar.

Sendikanın boykot kararı üzerine Aydın Doğan, Sendika'nın "haksız rekabet" yaptığını ileri sürerek mahkemeye başvurdu. *Milliyet* gazetesi işvereni, "Ben gazetemde sendika istemiyorum," dediği için sendika savunma durumundaydı. Mahkeme boykot çağrısının durdurulması kararıyla yetindi.

Hürriyet'in Genel Yayın Müdürü Ertuğrul Özkök de 1994 Temmuz'unda gazetesinin sendikaya karşı olduğunu belirterek şunları söyledi: "Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında sendikayla birlikte yürümek mümkün değil. Biz eskiden beri liyakata göre ücret verilmesini savunuyoruz. Sendika bizi olumsuz etkiliyor. Bizim şu anda yaptığımız sözleşme, Toplusözleşmede var olan bütün hakları koruyor. Sendikanın çağın gereklerine göre çalışması gerekirdi..."(16)

Sendika Genel Başkanı Orhan Erinç bu konuda yayınladıkları bir bildiride Özkök'e şöyle yanıt verdi:

"Sendikamız üyelerinden, patronun hazırladığı bir 'hizmet sözleşmesi'nin imzalanması istendi. Bu, sendikasızlaştırma eyleminin ilk adımını oluşturmakta, bilerek ya da bilmeyerek bu tuzağa düşen üyelerimizden, daha sonraları sendikadan istifa etmeleri istenmektedir... Hizmet sözleşmesi aslında tuzaklarla doludur.

"Ücretlerin belirlenmesi, hafta tatili ve günlük çalışma saatleri de işverenin keyfi kararlarına bağlı hale gelmektedir.

"TGS, çalışma barışının her zamankinden daha sağlıklı kurulmasının gerektiği bir dönemde, Ortaçağ zihniyetiyle gazetecilerin hızla örgütlerinden koparılma baskılarını durdurmak için her türlü girişimi yapacaktır."

Aydın Doğan *Hürriyet* gazetesini satın alınca aynı sendikasızlaştırma eylemi orada da kendini gösterdi. Aynı yöntemler orada da uygulandı: Sendikadan istifa için baskı, yeni tür hizmet sözleşmeleri ve sendika düşmanlığı.

Orhan Erinç 10 Ağustos 1994'te yayınlanan bir bültende de şunları duyurdu:

"Sendikanın önerdiği Toplusözleşmede var olan bütün hakların korunacağını söylüyorlar. Öyleyse üyelerimize istifa baskısı yapılmasının ne gereği vardı.

"...*Hürriyet*'teki sendikasızlaştırma baskıları ve uygulamalar yalnızca basın tarihimiz açısından değil, demokrasimiz açısından da tehlikeli bir duruma geldiğimizi vurguluyor."

Sendikasız gazeteci çalıştırma eğilimi, bir süre sonra tüm medyada egemen oldu. Türkiye Gazeteciler Sendikası böylece büyük bir darbe yedi.

Son yıllarda yalnız dört yerde sendika aracılığıyla toplu iş sözleş-

---

(16) Orhan Erinç, *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1994.

mesi imzalanıyordu: Anadolu Ajansı, *Cumhuriyet*, Anka ve UBA. Sendika yönetim kurulu bu haklarını yitirmemek için uzun savaşlar verdi, ama olumlu sonuç alınamadı. Sendikayı tanıyan tek işveren Anadolu Ajansı kalmıştı.

Türkiye Gazeteciler Sendikası işten atılan gazetecileden yana oldu. Onların haklarını savundu.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu FIJ'le yakın ilişkiler kurarak onların Türk gazetecilerle ilgilenmelerini sağladı.

TGS, 23 Mart 2001'de Ankara'da "Temiz Medya" için bir dayanışma toplantısı düzenledi. Toplantıda şöyle denildi:

"Gazetecilik işkolunda yaklaşık 8-10 yıldır sendikasızlık hüküm sürüyor. Geçmişte sesimiz pek duyulmuyordu. Ancak şimdi zorlamalarla, sendikalaşma düşüncesi ön plana çıkmaya başladı. Şimdi bu ortamda gazetecilerin bir 10 yıl daha beklemeye tahammülleri olduğunu sanmıyoruz."

TGS her iletişim aracında asgari bir kadro olması önerisini ortaya attı ve bunu savundu.

RTÜK yasasına karşı çıktı.

Sosyal Güvenlik Yasası'nda, çalışanların haklarını savunacak öneriler getirdi.

Basında para cezalarının artırılmasına karşı geldi.

Meslek örgütleriyle yeni ilişkiler kurulması için toplantılar düzenledi. 21 Ekim 1998'de Ankara'da düzenlenen toplantıya Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Ankara ve İzmir Gazeteciler cemiyetleri, Çağdaş Gazeteciler Derneği başta olmak üzere tüm mesleksel örgütler çağrıldılar.

Toplantının sonunda yayınlanan deklarasyonda şu noktalar vurgulandı:

1- Gazetecilik mesleğinin karşı karşıya olduğu sorunların, ülkenin içinde bulunduğu sorunlardan soyutlanması mümkün değildir. Ülkemizde egemen olan tekelci sermaye, bütün ağırlığını gazetecilik işkolunda da göstermektedir. Sermaye, tek yanlı uygulamalarla, genelde bütün emekçilere, işkolumuzda ise basın emekçilerine vahşi kapitalizmin koşullarını dayatmaktadır.

Kadrosuz çalıştırma; telif hakkının suistimali; bordro ücreti ile gerçek ücretin farklılaştırılmasıyla vergi kaçakçılığı yapılması; muhabir, kameraman ve foto muhabirlerinin 212 sayılı yasa kapsamında çalıştırılmaması; basın emekçisinin tek bir ücret karşılığında ürettiği

haber, fotoğraf ya da görüntünün işverene ait olan bütün gazete, radyo ve televizyonlarda kullanılması anlamına gelen havuz sistemi uygulaması; basın emekçilerinin çoğunun köle ücretiyle çalıştırılması; taşeron şirketleri aracılığıyla çalışanların dayanışmasının kırılması; patronların gizli ya da açık yollu tehditleriyle sendikal örgütlülüğün engellenmesi gibi sorunlar, işkolumuzda bütün meslek örgütlerinin dayanışma içinde mücadele ederek insan hak ve özgürlüklerine uygun bir düzeye çıkarılması gereken konulardır.

Gazetecilik işkolumuzdaki bu mücadele, sendikanın öncülüğünde bütün meslek örgütlerinin dayanışması ve basın emekçilerinin katılımıyla gerçekleştirilecektir.

2- Gazetecilik mesleğinin ve basın emekçilerinin karşı karşıya bulunduğu sorunların temelinde, sendikal örgütsüzlüğün yattığı görüşünden hareketle, bütün basın emekçilerini sendikaya üye olmaya çağırıyoruz. Meslek örgütleri olarak, sendikaya üye olan basın emekçileri üzerinde işverenler tarafından uygulanacak her türlü baskı ve tehdite karşı göstereceğimiz ortak tepkinin, çalışanlar için güvence olacağına inanıyoruz.

Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası (1954)

Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası, 29 Haziran 1954 tarihinde 18 gazete sahibi tarafından kuruldu.

Çağdaş Gazeteciler Derneği (1978)

ÇGD 1978'de Ankara'da devrimci gazeteciler tarafından kuruldu. Dernek, Ankaralı gazeteciler arasında siyasal ve mesleksel bir dayanışma sağlamaya yöneldi. 12 Eylül Darbesi'nden sonra demokratik bir düzenin kurulabilmesi için, sivil toplum örgütleriyle birlikte yapıcı etkinlikler düzenledi. 1982 Anayasası'na karşı da kampanya yürüttü.

İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya ve Eskişehir'de şubeler açtı. Kısa zamanda üyelerinin sayısı 2 bine ulaştı.

ÇGD 1992'de Türkiye çapında bir Basın Kurultayı düzenledi. Mesleksel konularda araştırmalar yayınladı: *Devlet ve Basın; Uğur Mumcu'ya Armağan; Basın Güvencesi; Baskın mı Basın mı?; Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme; Basın 80-84; İfade Özgürlüğü Hapiste; Türkiye'de, Gazetecilik ve Gazeteler; İktidar ve Basın Kartı, Aziz Nesin* (2 cilt).

ÇGD komşu ülkelerin gazetecilik örgütleriyle de ilişkiler kurdu ve Bulgaristan, Romanya, Moldovya, Yunanistan, Arnavutluk, Kıbrıs (Rum Kesimi) ve eski Yugoslavya'nın katıldığı Balkan Gazeteciler Konfederasyonu'na kurucu üye oldu.

ÇGD, 1994 Nisan'ında da Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'na katıldı.

Dernek genel başkanlığına Ahmet Abakay ve Rafet Genç'ten sonra Ağustos 1989'da Mustafa Ekmekçi seçildi. Son olarak da 2003'de ÇGD başkanlığına Doğan Tılıç getirildi.

Ankara'da Ortak Bir Örgüt: G-9 Platformu

Avrupa Gazeteciler Birliği (AEJ) Türkiye Temsilcisi Doğan Tılıç'ın girişimleriyle, Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti, Diplomasi Muhabirleri Derneği, Ekonomi Muhabirleri Derneği ve Parlamento Muhabirleri Derneği 2000 yılının başlarında bir araya gelerek, Ankara'daki meslek örgütleri arasında bir ortaklık geliştirmenin adımlarını attılar. Örgütler arasındaki bu birlikteliğe Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Ankara Temsilciliği de katıldı. Böylece, kısaca G-7 (Gazeteci-7) adıyla anılan bir dayanışma doğdu.

Daha sonra platforma ad olan G-9, "gazeteci" sözcüğünün G'si ile birleşen örgütleri temsil etmektedir.

G-9 Platformu'nun amaçları şunlardır: Gazetecilik örgütlerinin kendi alanlarındaki ilişkiyi geliştirmek, mesleki değerleri hep birlikte ve daha güçlü bir şekilde savunmak, gazetecilikte yaşanan güven ve saygı erozyonunu durdurup mesleğin saygınlığını yükseltmek, karşılaşılan mesleki sorunlara ortak çözümler aramak, gazeteciler ve gazeteci örgütlerinin dağınıktan kurtulup güçlü bir mesleki örgütlenme çatısı altında birleşmeleri için çaba sarfetmek, bu çabaları yeni iletişim ortamı koşullarına uygun etkin bir sendikal örgütlenmeye kanalize etmek, basın özgürlüğü ve halkın haber alma hakkına hep birlikte sahip çıkmak, gittikçe yok edilen özlük haklarını koruyup geliştirmek.

G-9, yukarıda sayılan hedeflere ulaşabilmek için, gazetecilik örgütlerinin birbirlerinin kurumsal kimliklerine saygı duyarak, birbirleriyle ve diğer meslek örgütleriyle çekişmeden, ortak projeler ve etkinlikler gerçekleştirerek meslek ilkelerine dayalı kollektif bir reflex kazanmayı ve gazetecilerin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesini hedefler. Medya sahiplik ve sermaye yapısının çalışanlar aleyhine iş-

leyen tekelleşme sürecine karşı, uluslararası ilişki ve dayanışmayı geliştirici çalışmalar yapar.

Türkiye Düzeyinde 60'a yakın Gazeteci Dernek ve Sendikası

Bugün Türkiye'deki gazeteci örgütlerinin sayısı 60'a yaklaşmıştır. Bütün büyük kentlerde birer gazeteci derneği vardır. Bunların dışında da İstanbul'da ve Ankara'da iletişimin çeşitli dallarında birçok dernek kurulmuştur: Türkiye Spor Yazarları Derneği, Parlamento Muhabirleri Derneği, Ekonomi Muhabirleri Derneği, Polis Yazarları Derneği, Dış Basın Derneği, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık Muhabirleri Derneği, Türk Haber Sendikası (THS), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Haber-Sen gibi.

Bunların yanı sıra Fethullahçı sayılan yazarların etkin oldukları Yazarlar ve Gazeteciler Vakfı gibi örgütlerden söz etmek gerekir.

Çağdaş Gazeteciler Derneği Başkanı Doğan Tılıç *Medyayı Anlamak* adlı araştırmasında bu konuda şöyle diyor:

"Ülke çapında 60'a yakın fazla basın meslek örgütünün olması, aslında bir örgüt yokluğu anlamına geliyor. Gazeteciler güçsüzleşiyor, seslerini duyuramıyorlar ve çalışma koşulları üzerinde pek söz söyleyemiyorlar.

"...Mesleğin üzerine oturduğu yapısal durum, gazeteciliğin alabildiğine bireysel bir iş olması ve gazeteler arasındaki büyük gelir farklılıkları birleştirmeyi zorlaştıran faktörlerden bazılarıdır..."

Ekonomi uzmanı gazeteci Mustafa Sönmez de aynı konuya parmak basarak şunları söylüyor:

"Orta düzeyde kadrolu bir gazeteci 500-1.000 dolar arası maaş alırken, üst düzeydekiler 5.000 dolardan 10.000 dolara kadar çıkabilen olağanüstü paralar alabiliyorlar. Öte yandan, çok sayıda insan "stajyer muhabir" adı altında yıllarca hiç ücret almadan ve sigortalanmadan çalıştırılıyor."

İşte bu koşullar altında gazeteciler arasında bir bütünleşme ve dayanışmada sağlanamıyor.

Basın ve İletişim Kongreleri, Kurultayları, Şûraları

Basın Kongresi (1935): Cumhuriyet döneminde Türkiye çapında ilk basın kongresi 25 Mayıs 1935'te Ankara'da toplanmıştır. Bu, hükümet kararıyla, yukardan gelme emirle düzenlenmiş bir kongredir.

Kongreye 117 gazeteci katılmış, Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Basın Yayın Genel Müdürü Vedat Nedim Tör de konuşmalar yapmıştır.

Türkiye Gazeteciler Konferansı (1955): (Bkz. Bölüm XII, Tematik Yaklaşımlar, Türkiye Gazeteciler Sendikası)

İkinci Türk Basın Kurultayı (1975): İkinci Basın Kurultayı, Birinci Basın Kongresi'nden 40 yıl sonra, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans salonunda toplandı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün düzenlediği bu kurultaya 1805 delege çağrılmıştı. Toplantıda basının görevi ve sorumlulukları, çalışan ve çalıştıran ilişkileri, yasal sorunlar ve taşra basınının sorunları tartışıldı.

Birinci İletişim Kongresi (2000): 1-3 Mart 2000'de İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin girişimi ve Tekofaks'ın desteğiyle, 17 iletişim fakültesi dekanının, basın, radyo ve TV kuruluşlarının katkılarıyla gerçekleştirildi.

İkinci İletişim Kongresi (2001): 24-26 Temmuz 2001'de İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi ile Aria'nın işbirliğiyle sağlandı. İletişim kongrelerinin her ikisini de Prof. Nükhet Güz düzenledi.

İletişim Şûrası (2003): Radyo ve Televizyonlardan Sorumlu Devlet Bakanlığı, RTÜK, TRT ve Basın-Yayın-Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla 20-21 Şubat 2003'te Ankara'da toplandı. Toplantının amacı "basın, radyo ve TV yayıncılığı ve internet konularının demokratik ve bilimsel bir tartışmaya" açılmasıydı.

İLETİŞİMDE ETİK KURALLARI

Basın Ahlâk Yasası, Türk basınında ilk kez 27 Mayıs 1960'tan sonra ele alınmış, önemli bir konudur. Gazeteciler, kendi sorunlarını aralarında çözerek devletin ve adliyenin basınla ilgili işlere çok sık karışmamasını sağlamak amacıyla, bir basın ahlâk yasasının hazırlanması için Devrim'in hemen ilk günlerinde Abdi İpekçi'nin girişimiyle İstanbul'da bir komite kurdular. Bu komite 10 maddelik bir tasarı hazırladı. Ankara, İzmir ve Eskişehir'den gelen basın temsilcileri de bu tasarıyı inceleyip onayladılar. Bu yasa 24 Temmuz 1960'ta, Gazeteciler Cemiyeti'nde Basın Bayramı dolayısıyla düzenlenen bir törenle basın temsilcilerince imzalandı ve hemen yürürlüğe girdi. Yasa şöyleydi:

◀ ***Uğur Mumcu (1942-1993):*** Kırşehir'de doğdu. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Kısa bir süre avukatlık yaptı. Yıllar boyu *Cumhuriyet*'te yazdı. Araştırmacı gazeteciliğin öncüsü oldu. Yolsuzluklarla, kaçakçılarla, terörü destekleyenlerle, üçkâğıtçılarla, şeriatçılarla, "liboş" dediği çıkarcı liberal oportünistlerle savaştı. Gizli bir örgütün, otomobiline yerleştirdiği bombanın patlamasıyla yaşama veda etti. Yazdığı kitaplardan *Sakıncalı Piyade, Silah Kaçakçılığı* ve *Bir Pulsuz Dilekçe* çok sayıda baskı yaptı. Uğur Mumcu'nun yeri yıllar boyu doldurulamayacak.

DEMOKRASİ KAZANACAK...
UĞUR MUMCU
1942-1993

▶ Semih Poroy'un çizgisiyle Uğur Mumcu.



▲ ***Ertuğrul Özkök:*** 1947'de İzmir'de doğdu. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nu bitirdikten sonra Paris'te Fransız Basın Enstitüsü'nde doktora yaptı. Hacettepe Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak iletişim dalında çalışmalarına başladı. Aynı yıllarda çeşitli düşünce dergilerine yazılar yazdı. Bir süre sonra da *Hürriyet*'in patronu Erol Simavi kendisinden, gazetenin durumunu değerlenmek için günlük raporlar istedi. Bu görevdeki başarısı üzerine, önce Ankara Bürosu'nun başına getirildi, sonra da geniş yetkilerle gazetenin genel yayın müdürlüğüne atandı. Gazetenin sahip değiştirmesi, yani Erol Simavi'nin yerine Aydın Doğan'ın patron olmasından bir süre sonra da Özkök, çok daha geniş yetkilerle gazetenin bütün sorumluluğunu yüklendi ve Doğan Medya Grubu'nda en yetkili göreve getirildi. Yukarıdaki resimde, Ertuğrul Özkök eşi Tansu'yla bir Anadolu gezisinde. Soldaki resimde ise, 1971'de Paris'te Hıfzı Topuz'un apartmanında Abidin Dino'yla sohbette.





▶ ***Erol Simavi:*** 1930'da İstanbul'da doğdu. Işık Lisesi'ni bitirdikten sonra babası Sedat Simavi'nin yanında çalışmaya başladı. 1953'te babasının ölümünden sonra kardeşi Haldun Simavi'yle birlikte *Hürriyet*'i yönetti. Haldun Simavi gazeteden ayrılarak Veb Ofset İleti Matbaacılık Şirketi'ni kurduktan ve *Günaydın*'ı yayınladıktan sonra *Hürriyet* Erol Simavi'ye kaldı. Kısa zamanda gazeteye çok büyük bir güç kazandırdı. Hürriyet Holding'i kurdu. Erol Simavi 1994'te bütün hisselerini Aydın Doğan'a satarak gazeteden ve Holding'den ayrıldı.



◀ ***Kemal Ilıcak (1932-1993):*** İstanbul Gazetecilik Yüksek Okulu'nda okuduktan sonra *Son Telgraf* ve *Gece Postası* gazetelerinde muhabir olarak çalıştı. Esnaf Dernekleri adına *Türkiye Birlik* gazetesini yayınladı. 1961'de *Tercüman* gazetesinin yönetimini ele aldı. Bir süre sonra holdingleşti, ama iş hayatında büyük başarısızlıklara uğradı.



◄ ***Aydın Doğan:*** 1936'da Gümüşhane'nin Kelkit kasabasında doğdu. İstanbul'da Yüksek Ticaret Okulu'nda okuduktan sonra 1958'de iş hayatına atıldı. Taşımacılık ve otomotiv bayiliği yaptı. Koç Grubu'nun desteğiyle Tekirdağ'da bir fabrika kurdu. 1979'da *Milliyet*'in hisselerinin %75'ini, 1980'de ise tümünü satın aldı. Doğan Şirketler Grubu'nu oluşturdu. 1994'te *Hürriyet*'e sahip oldu.

► ***Turgay Ciner:*** 1957'de İstanbul'da doğdu. Hopa kökenlidir. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde okudu. Öğrencilik yıllarında yedek parçacılık işlerine girişti. Sanayi dallarında girişimlerini sürdürdü. Park Holding'i kurdu. *Sabah*'ın yönetimine egemen oldu. *Cumhuriyet*'in hisselerinin % 40'ını elinde bulunduruyor.



▪ ***Mehmet Emin Karamehmet:*** 1944'te Tarsus'ta doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Robert Kolej'de, yükseköğrenimini de İngiltere'de Dover College'da yaptı. 1970'te İstanbul'da Çukurova şirketinde işe başladı. Uzun bir süre sonra da Çukurova Şirketler Grubu'nun yönetim kurulu başkanı oldu. 1977'de *Akşam* gazetesine sahip olduysa da sonra gazeteyi devretti. Daha sonraları *Akşam*'ı yeniden denetimi altına aldı. Show TV'ye de sahip oldu.





▲ ***Dinç Bilgin:*** 1940'ta İzmir'de doğdu. Tekstil Mühendisliği eğitimi için İngiltere'ye gitti. Leeds'te üç yıl okuyup 1960 Haziran'ında İzmir'e döndü. İzmir İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'ne yazıldı ve babasının gazetesi *Yeni Asır*'da çalışmaya başladı. 1964'te Akademi'yi bitirdi. 1979'da *Demokrat İzmir* gazetesini, ardından da, *Ege Ekspres*'i satın aldı. *Yeni Asır*'ın tirajı o yıl 120.000'e yükseldi. Babası Şevket Bilgin ölünce gazetenin yönetimini tümüyle ele aldı. Sonra da İstanbul'da *Sabah* serüvenine girişti.



◀ ***Militan Gazete Satıcıları:*** 1990'lı yılların sonlarında devrimci gençler sol eğilimli gazeteleri Taksim'de İstiklal Caddesi'nin başında, Mecidiyeköy'de ve kentin başka işlek yerlerinde toplu halde satmaya başladılar. İşte bunlardan ikisi.

▶ ***Gazetecinin gardrobu:*** Ali Ulvi Ersoy (1924-1998).



Levent Şahverdi Arşivi

▲ ***Basın Özgürlüğü 2003 ödülü, Topuz'a:*** Sansürün kaldırılışının 95. yıldönümü ve "Geleneksel Gazeteciler Günü" dolayısıyla düzenlenen "Basın Özgürlüğü Ödülleri", Dolmabahçe Sarayı Hasbahçe'de düzenlenen törenle sahiplerine verildi. Büyük Seçici Kurul'un değerlendirmesine göre, kişi dalında "Basın Özgürlüğü 2003" ödülüne layık görülen gazeteci Hıfzı Topuz'a ödülü, TGC Başkanı Orhan Erinç tarafından verildi. Topuz, yaptığı konuşmada, ödülün yaşamında bugüne kadar aldığı en büyük armağan olduğunu belirterek, "Bu ödülü hak etmiş ve bu uğurda canlarını vermiş olan Abdi İpekçi, Uğur Mumcu gibi arkadaşlarıma adamak istiyorum," dedi.



sansür

Mebusan Meclisinde 1909 Basın Kanunu tartışmaları

Türkiye Medyası Aydın Doğan'ın piyasasına teslim edilmeyecektir

DÜNYA

VATAN

POSTA

GÜNCEL

Gazetecilere bak



'yanıltması'

HÜRRİYET

KRİMİNAL PATRON'LA DÜNYA BIRAKILAMAZ

ISPARTA'DA D. P. LİLER BEŞ GAZETECİYİ DÖVDÜ

TAN

Gazetecileri dövdüler

ISPARTA'DA D. P. LİLER BEŞ GAZETECİYİ DÖVDÜ

OSMANLI

Cumhuriyet

DÜNYA

MEDYA 'KRİMİNAL PATRON' YANDAŞ'A BIRAKILAMAZ

İŞTE BAŞBAKANIN ÇOK GİZLİ SUÇ DOSYASI

Basın Ahlâk Yasası (1960)

1. Bir amme müessesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel ve ahlâka aykırı maksat ve menfaatlere âlet edilemez ve kamu çıkarına zarar verici bir şekilde kullanılamaz.

2. Yazı, haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:

a) Ahlâka aykırı veya müstehcen yayında bulunulmaz,

b) Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.

c) Kamu çıkarlarını ilgilendirmeyen hallerde fertlerin özel hayatları küçük düşürücü şekilde sergilenemez.

d) Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunamaz.

3. Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden, tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınamaz, doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.

4. Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilemez.

5. Haber başlıklarında, haberin içerdiği hususlar tahrif edilemez.

6. Kamu çıkarları mutlak lüzum göstermedikçe, "gizli" kaydıyla verilen malûmat yayınlanamaz.

7. Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.

8. Haber kaynağının, yazı veya resimlerde, yayın tarihi için konulan zaman kaydı ihlâl edilemez.

9. İlân, reklam mahiyetindeki haber, resim ve yazıların, ilân veya reklam olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

10. Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı, yollanacak haklı cevap ve tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamiyle giderecek şekilde en kısa zamanda yayınlanır."

Basın Şeref Divanı (1960)

Basın Ahlâk Yasası'nın uygulanmasını kontrol etmek için de bir organa gerek vardı. Basın Şeref Divanı bu amaçla kuruldu. İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı'nın başkanlığında, baro, gazete sahipleri ve

gazete sendikaları temsilcilerinden kurulan Divan'ın görevi, Basın Ahlâk Yasası'na aykırı tutum ve davranışları inceleyerek uygunsuzlukları halkoyuna bildirmek olacaktı. Basın Ahlâk Yasası'na uymayı kabul eden gazeteler, bu Divan'ın vereceği kararlara da uymayı kabul ediyorlardı. İlk yıl başarılı bir çalışma yapan Divan ne yazık ki sonraki yıllarda verimli olamadı ve zamanla yok oldu.

Basın Konseyi (1986)

1960'ta kurulan Basın Şeref Divanı'nın birkaç yıl içinde işlemez duruma gelmesinden sonra 1960'lı, 70'li ve 80'li yıllarda basın büyük bunalımlar geçirdi. Zaman zaman gazeteler ve gazeteciler saygınlıklarını yitirdiler. İşte bunun üzerine 1986'da Oktay Ekşi'nin girişimiyle gazeteciler 9 kişilik bir çalışma grubu oluşturdular. Oktay Ekşi, Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Teoman Erel, Orhan Erinç, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer'den oluşan bu grup, sık sık toplanarak 294 gazetecinin önerilerini aldılar ve bir taslak hazırlayarak bunu gazetecilerin eleştirilerine sundular. Gelen önerilerin ışığında iki belge hazırlandı: Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi.

Basın Konseyi'nin statüsü böylece saptandı. Bu Sözleşme ve Meslek İlkeleri, çeşitli toplantılarla gazetecilerin ve gazete sahiplerinin onayına sunuldu ve kabul edildi.

Konseyin üç organı vardır:

1. Basın Konseyi Üyeler Kurulu,
2. Temsilciler Kurulu,
3. Basın Konseyi Yüksek Kurulu.

Temsilciler Kurulu şöyle oluşuyor:

1. Günlük gazete ve haftalık dergi temsilcileri (günlük satışı 5 bini bulan gazeteler ve net satışı 10 bini bulan haftalık dergiler),
2. Radyo ve TV sahiplerinin temsilcileri,
3. Ajans sahipleri ya da temsilcileri (tirajı 500 bini bulan gazetelere ve ulusal çapta yayın yapan radyo ve TV'lere servis yapanlar),
4. Yüksek Kurul'un, Temsilciler Kurulu üyeleri arasından seçtiği 60 gazeteci,
5. Basın kuruluşlarının başkanları,
6. Yayınevi sahipleri,
7. İletişim fakültelerinin dekanları,

8. Hukuk, kültür ve spor kesiminden seçilecek 18 kişi.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu da şöyle oluşur:

1. Temsilciler Kurulu'nca seçilecek 11 üye (6'sı basından, 5'i basın dışından),

2. Gazete sahipleri ya da belirleyecekleri, en az 10 yıldan beri basın kartı taşıyan gazetecilerden birer temsilci (gazetenin net satışı 50 binin üstünde olacak),

3. Ajans sahipleri ya da onların belirleyecekleri birer temsilci,

4. Radyo ve TV sahipleri,

5. Gazeteciler Cemiyeti'nden 3 temsilci,

6. Gazeteciler Sendikası temsilcisi,

7. İşverenler sendikası temsilcisi.

Gelir kaynakları: Konsey, gelir sağlamak için Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı adında bir kurum oluşturmuştur.

Özgür Basın: Konsey, kuruluşundan beri iki ayda bir çıkan *Özgür Basın* adıyla dergi yayınlar. Dergide Konsey'in çalışmalarına, yapılan başvurulara, basın olaylarıyla ilgili haberlere yer verilir.

Basın Konseyi çalışmalarının değerlendirilmesi: Konsey, on altı yıllık bir çalışma dönemi içinde kendini kabul ettirmiş görünüyor. Gazete ve dergilerdeki yozlaşmalardan, mesleksel yetkilerin kötüye kullanılmasından, gazetecilere yapılan saldırılardan doğan tepkiler Konsey'e iletiliyor, ama Konsey'in yaptırım gücü yoktur. Konsey yapılan haksızlıkları, saldırıları kınar, gazetecileri ve medyayı uyarır, bazı şikâyetleri haksız bulduğunu açıklar, hükümete ve TBMM başkanlığına gerekli durumlarda raporlar verir, yasa tasarıları hakkında görüş bildirir. Yapısı gereği Konsey böyle çalışır. Konseyin, iletişim araçlarını karşısına alarak onlarla savaşa girmesi söz konusu olamaz. Meslek ilkelerine saygınlık sağlama yolunda yapılan çabalarla yetinilir.

Basın Konseyi Meslek İlkeleri

Konseyin ilk kuruluşunda kabul edilen ilkeler, 22 Nisan 1995'te değiştirilerek şöyle olmuştur:

İletişim özgürlüğünü; ülkemizde insanca yaşamanın, saydam bir yönetime kavuşmanın ve demokratik sistemin temel koşulu sayan biz gazeteciler:

İletişim Özgürlüğü'nü, Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'nın bir aracı sayarak;

Kanun koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, iletişim özgürlüğünü kısıtlamalarına, her zaman ve her yerde karşı çıkacağımıza kendi özgür irademizle söz vererek;

Gazetecilikte temel işlevin, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu göz önünde tutarak;

Basın Konseyi'nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin vermeme kararlılığını vurgulayarak;

Yukarıdaki bölümü de içeren, Basın Meslek İlkelerine uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımızı, kamuoyu önünde açıklarız.

1. Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeni ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.

2. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.

3. Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlâka aykırı özel amaç ve çıkarlara âlet edilemez.

4. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

5. Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

6. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.

7. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

8. Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan, o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

9. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilân edilemez.

10. Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

11. Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu, kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

12. Gazeteci, görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.

13. Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınır.

14. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15. Yayın tarihi için konan zaman kaybına saygı gösterilir.

16. Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC) 1992

World Association of Press Councils, 22-24 Ekim 1992'de Yeni Delhi'de bir araya gelen Basın Konseyleri ve Benzeri Kuruluşlar Üçüncü Uluslararası Konferansı'nda kuruldu. Konferansa İngiltere, Avustralya, Hindistan, Türkiye, Sri Lanka, Finlandiya, Yeni Zelanda ve İsveç temsilcileri katılmıştı. Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi de bu konferansta Birlik Başkan Yardımcılığı'na ve Yürütme Kurulu Üyeliği'ne seçildi.[17]

Birliğin kuruluşundan iki yıl önce de İngiltere'de, Basından Şikâyetler Komisyonu oluşturulmuş ve başkanlığa Prof. Lord Oliver McGregor of Durris getirilmişti.[18]

WAPC 16-17 Mart 1996'da İstanbul'da bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda bazı temsilciler, Dünya Basın Konseyleri Birliği'nin Uluslararası Basın Konseyi'ne dönüşmesini önerdiler.[19]

Birliğin Dördüncü Genel Kurulu toplantısı ve Yedinci Kongresi de 19-21 Eylül 1998'de İstanbul'da yapıldı. 2002 başlarında da Oktay Ekşi WAPC başkanlığına seçildi.

Konsey, 2002 yılı sonlarında da İstanbul ve Kuzey Kıbrıs'ta 7 ülke temsilcisinin katıldığı bir toplantı düzenledi.[20]

Birlik 2002 başlarında şu ülke konseylerinden oluşuyordu: Tayvan, Mısır, Fiji, Gana, Nepal, Kuzey Kıbrıs, Tanzania, İsrail, Bangladeş, Honolulu (ABD); British Columbia (Kanada); Manitoba (Kanada); Avustralya, İngiltere, Sri Lanka, Yeni Zelanda, Nijerya ve Türkiye.

---

(17) *Özgür Basın*, Eylül-Ekim 1992.
(18) a.g.k., Ağustos-Eylül-Ekim, 1990.
(19) a.g.k., Şubat-Mart 1996.
(20) a.g.k., Kasım-Aralık 2002.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi (1998)

1946'da kurulan Gazeteciler Cemiyeti ile ondan kırk yıl sonra, 1986'da kurulan Basın Konseyi'nin aralarındaki ilişkilerin her zaman düzgün olduğu söylenemez. Bu ilişkiler zaman zaman bunalımlara neden olmuş ve Cemiyet'in, 19 Kasım 1997'de yapılan genel kurulunda bir Meslek İlkeleri İzleme Komitesi kurulması kararlaştırılmıştı. İyi de Komite gazetecilerin hangi ilkelere uymadığını saptayacaktı? Her şeyden önce bu ilkelerin bilinmesi gerekiyordu.

İşte bu amaçla gazeteci Umur Talu'nun yönetiminde bazı çalışmalar yapıldı ve bir tasarı hazırlandı.

Tasarıda şu konular üzerinde duruldu:

1. Gazeteci tanımının saptanması;
2. Evrensel insan hakları metinlerindeki temel hak ve özgürlüklere dayanılması;
3. Gazeteci hak ve sorumluluklarının belirtilmesi;
4. Taslağın demokratik ve katılımcı bir biçimde oluşturulması;
5. Taslağın kesinleşmiş biçiminin bile, ileride demokratik katılımlarla gözden geçirilmesine açık kapı bırakılması.

Komitenin hazırladığı taslak, çeşitli çevrelerden gelen önerilerle genişletildikten sonra, Kasım 1998'de Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu'nca kabul edilerek kesinleşti. Cemiyetin yayınladığı bu bildirge, uluslararası düzeyde üzerinde durulan hemen hemen bütün ilkelere yer verdiği için çağdaş bir niteliktedir.

Özellikle gazetecinin temel görevleri ve ilkeleri bölümünde yer alan aşağıdaki madde, uluslararası gazeteci örgütlerinin yıllardan beri titizlikle üzerinde durdukları, ama şimdiye kadar Türkiye'de basın ahlâk yasalarında yerini bulamamış bir ilkedir.

"Gazeteci başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıkları saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefe inanç ayrımcılığı yapmadan, tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti ve düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır.

"Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz.

"Gazeteci her türden şiddeti haklı gösteren, özendiren, kışkırtan yayın yapamaz."(Bkz. Belge 3)

Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri (2002)

27 Mayıs 1999'da Aydın Doğan'ın önerisiyle Doğan Medya Grubu içinde bir yayın konseyi oluşturuldu. Konseyin üyeleri şunlardı: Ertuğrul Özkök, Oktay Ekşi, Doğan Hızlan, Doğan Heper, Hakkı Devrim ve Mehmet Ali Yalçındağ.

Konsey, grupta çalışan altı gazeteciyi bir araya getirerek Basın Meslek İlkeleri Komisyonu diye adlandırılan bir kurul seçti. Kurul birkaç aylık bir çalışma sonunda, Medya Grubu'nun yayın ilkelerini saptadı. Bu ilkeler, grupta çalışanlarca iki yıla yakın bir süre incelendikten sonra, 22 maddelik bir ilkeler metni oluşturdu. Bu metin de 24 Ağustos 2002'de grupta çalışanların bilgisine sunuldu. *Hürriyet* buna "Okurla Sözleşme" adını verdi.

Gazeteciler Cemiyeti'nin yayınladığı Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi'nde ele alınan ilkelerin pek çoğu Doğan Medya Grubu İlkeleri arasında yer almadığına göre, bu metnin, meslek ahlâk kurallarına yeni bir şey katmadığı, hatta biraz da geride kaldığı söylenebilir. (Bkz. Belge 4)

GAZETECİLİK EĞİTİMİ

Bizde, gazetecilik eğitiminin başlatılması için ilk girişim 1947'de oldu. O zaman Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sedat Simavi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne bir yazı göndererek, Üniversite çerçevesi içinde böyle bir eğitim programını uygulayacak bir enstitünün kurulmasını istedi. Rektörlük, bu öneriyi olumlu karşıladı ve Üniversite Senatosu 24 Kasım 1949'da İktisat Fakültesi'ne bağlı bir Gazetecilik Enstitüsü'nün kurulmasına karar verdi.

Enstitü, 1950'de 479 öğrenciyle derslere başladı. Öğrenci sayısı çok yüksekti, çünkü yüksek eğitim görmemiş gazeteciler, bir üniversite diploması almak hevesindeydiler. Polis memurları için de böyle bir durum vardı, onlar da enstitüye devam ederek bir yüksek okul diploması almayı umuyorlardı. Ama öğrencilerin büyük bir bölümü hemen döküldü, dersler kendilerine pek ilginç gelmemişti.

Öğretim üyesi bulmak da kolay değildi. O yıllarda Türkiye'de yalnızca meslekten yetişmiş gazeteciler vardı, yalnız iki kişi gazetecilik eğitimi görmüştü: Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel. Yalman'ın ders verecek zamanı yoktu, Zekeriya Sertel de yurtdışındaydı.

Öğretim görevi Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Cevat Fehmi Başkut'a, Enis Tahsin Til'e, Hasan Refik Ertuğ'a, Burhan Felek'e ve Şükrü Baban'a düştü.

Onlar da kısa zamanda yıprandılar, genel kültür dersleri ağırlık kazandı. Bu bocalama dönemi, Enstitü, İstanbul Basın Yayın Okulu oluncaya kadar devam etti. Ne var ki, o dönemde Prof. Orhan Tuna ve Metin Kutal, Enstitü'ye bir kişilik kazandırmak için büyük çaba gösterdiler.

Ankara'da Gazetecilik Yüksek Okulu'nun kurulması da ilk kez 1962 Haziran'ında ele alındı. Gazeteciler böyle bir okulun kurulması için Birleşmiş Milletler Bürosu'na başvurdular, büro da bu girişimi UNESCO'ya duyurdu. UNESCO beni 18 Haziran 1962'de bu tasarıyı incelemek için Ankara'ya gönderdi. Orada görüştüğüm kişilerin hepsi böyle bir okulun kurulmasından yanaydılar. UNESCO Millî Komisyonu da bu girişimi destekliyordu. Önce okulun Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde kurulması olanaklarını araştırdık, derslerin İngilizce olması yüzünden bu girişim olumlu sonuç vermedi. Sonra Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Suud Kemal Yetkin'le görüştük. Rektör önerimizi olumlu karşıladı ve okulun Siyasal Bilgiler Fakültesi içinde kurulmasını önerdi. Fakülte Dekanı Prof. Bedri Gürsoy da tasarıya sıcak baktı ve öneriyi Profesörler Kurulu'na götürdü. Kurulda üye Prof. Nermin Abadan-Unat, Prof. Bahri Savcı tasarıyı desteklediler ve Kurul 26 Haziran 1962'de Fakülte içinde böyle bir bölümün kurulmasına karar verdi.

Hemen bir bildiri tasarısı hazırladık. Bunu Basın Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Karasapan, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Metin Toker, Gazeteciler Sendikası Başkanı Beyhan Cenkçi, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Nail Mutlugil ve Seyfettin Turan'a imzalattık. UNESCO Genel Müdürü René Maheu de o günlerde Ankara'daydı, bildiriyi kendisine sunduk, UNESCO'nun tasarıya eksper, malzeme ve burs yoluyla destek vermesi hemen kabul edildi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun temelleri böylece atılmış oldu.

UNESCO ilk olarak Brüksel Üniversitesi'nde Sosyal İletişim Bölümü yöneticisi Prof. Roger Clausse'u, okul programının hazırlanması için Ankara'ya gönderdi. Sonra TV Gazetecisi Georges Pitoeff okulda ders verdi, 4 genç UNESCO bursuyla dışarıya gönderildi (Yurdakul Fincancı, Haluk Şahin, Oya Tokgöz ve Aysel Aziz).

Okul böylece rayına oturtuldu ve 1965-66 öğretim yılında eğitim başladı.

Bunun yanı sıra, 1965 Haziran'ında Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun kabul edilmesiyle 1966'da İstanbul'da ilk Özel Gazetecilik Okulu açıldı. Bunu 1967'de Ankara'da açılan Başkent Özel Gazetecilik Yüksek Okulu izledi. Bunun ardından da İzmir'e Karataş Özel Gazetecilik Yüksek Okulu geldi.

Ne var ki, her dalda açılan yüksek okullara karşı tepkiler geliyor ve Milli Eğitim Bakanlığı başıboş bir biçimde özel okulların açılmasını hoş karşılamıyordu. Eylül 1971'de yayınlanan bir yasayla özel yüksek okulların devletleştirilmesi kararlaştırıldı.

Bu yasa çerçevesi içinde İstanbul Özel Gazetecilik Yüksek Okulu İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne, Başkent Özel Gazetecilik Okulu Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne, Karataş Özel Gazetecilik Yüksek Okulu da İzmir İktisadi Ticari İlimler Akademisine bağlandı.

Bunun yanı sıra Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde de Televizyonla Eğitim Enstitüsü kuruldu. Bu enstitü, 1975'te Sinema TV Yüksek Okulu'na dönüşü. Sonra İletişim Sanatları Sinema TV ve Basın Yayın Bölümleri oluşturuldu.

1983'te yüksek okulların durumu yeniden ele alındı, bu kez de Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi içinde kurulan BYYO doğrudan Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı bir yüksek okul oldu. Ankara Akademisi'ne bağlanmış olan okul Gazi Üniversitesi'ne, İzmir Akademisi'ne bağlanmış olan okul Ege Üniversitesi'ne, İstanbul İktisat Fakültesi içinde kurulmuş olan BYYO İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne, İstanbul Akademisi içindeki BYYO da Marmara Üniversitesi'ne bırakıldı. Eskişehir Anadolu Üniversitesi içindeki iletişimle ilgili bölümler de İletişim Fakültesi'ni oluşturdular.

1992'de yapılan son bir değişiklikle de bu yüksek okulların adı İletişim Fakülteleri'ne çevrildi. Bunların yanı sıra Konya'da Selçuk Üniversitesi içinde bir İletişim Fakültesi kuruldu.

1992'de kurulan Galatasaray Üniversitesi içinde de bir iletişim fakültesi açıldı. Böylece İletişim Fakülteleri'nin sayısı 8'e yükselmiş oldu (3 İstanbul, 2 Ankara, 1 İzmir, 1 Eskişehir, 1 Konya).

1992-93 eğitim döneminde İletişim Fakülteleri'ne 1428 öğrenci alındı, toplam öğrenci sayısı 5955'e ve aynı dönemde lisans diploması alanların sayısı da 792'ye yükseldi.

Bu fakültelerde lisansüstü düzeydeki öğrenci sayısı da 738'e çıktı.[21] İletişim Fakülteleri'nde eğitim programlarının, günümüzün gereksinmelerini ne ölçüde karşıladığı ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin ne ölçüde bu programlara uydurulduğu her zaman tartışma konusu olmuştur.

Türkiye'de iletişim fakültelerinin ve iletişim konularını içeren ve değişik adlarla kurulan fakültelerin sayısı 21'e yükselmiştir. Bunun yanı sıra Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde aynı dalda eğitim veren 5 fakülte vardır. Bu fakülteler şu üniversitelerde kurulmuşlardır:

Akdeniz Üniversitesi (Antalya); Anadolu Üniversitesi (Eskişehir); Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi (Erzurum); Bahçeşehir Üniversitesi (İstanbul, Vakıf); Başkent Üniversitesi (Ankara, Vakıf); Ege Üniversitesi (İzmir); Erciyes Üniversitesi (Kayseri); Fırat Üniversitesi (Elazığ); Gazi Üniversitesi (Ankara); Bilgi Üniversitesi (İstanbul, Vakıf); İstanbul Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi (Vakıf); Marmara Üniversitesi (İstanbul); Selçuk Üniversitesi (Konya); Galatasaray Üniversitesi (İstanbul); Kocaeli Üniversitesi (Hereke); Yeditepe Üniversitesi (İstanbul, Vakıf); Kültür Üniversitesi (İstanbul, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Vakıf); Maltepe Üniversitesi (İstanbul, Vakıf); Mersin Üniversitesi.

Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Girne A merikan Üniversitesi.[22]

Sonuç doyurucu mu? Bu kadar çok sayıda iletişim fakültesinin açılması acaba olumlu sonuçlar vermekte midir?

Bu soruya Doç. Dr. Hülya Yengin şöyle yanıt veriyor:

"'İletişim Eğitimi'nde kurumsal bilgilendirme ve mesleksel uygulamaya yön verme bir arada olmalıdır. Çünkü iletişim alanında teori ve pratik içiçe geçmiş ayrılmaz bir bütündür.

"İletişim fakülteleriyle kitle iletişim araçları sahip ve çalışanları arasında, başta meslek etiği olmak üzere birlik ve uyum sağlanması ile öğrenci istihdamı çözüm bekleyen konulardır."

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi eski dekanlarından Prof. Oya Tokgöz de bu konuda şöyle demektedir:

---

(21) Abdülrezak Altun, *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteler.*

(22) Doç. Funda Savaş-Gün, *Ders Notları.*

"Medya sektöründe, 'alaylı/mektepli' ayrımının evrim geçirdiğini söylemek mümkündür. Ancak başlangıçta olduğu gibi bugün de, gazetecilik/iletişim eğitimi mezunları için medya sektöründe iş bulmak sorun olmaya devam etmektedir. Her mezun olan öğrenciye sektörde iş yoktur. Medya sektörünün çalıştırmak istediği eleman bakımından geliştirdiği bir 'insan kaynakları politikası' mevcut değildir. Sektörde çalışan iletişim eğitimi görmüş olanların sayısı hakkında çeşitli tahminler yapılmakla birlikte, kapsayıcı bir araştırma yapılmamıştır. Bununla birlikte, 'mektepli'ler arasında iş bulamayanlar kadar medya sektöründe önemli bir yerlere gelmişlerin de bulunduğu artık bir gerçektir."[(23)]

İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI

İlk girişim: İletişim Araştırmaları Merkezi

İletişim alanında araştırma merkezinin kurulması için ilk girişim, UNESCO Millî Komisyonu Başkanı Prof. Suat Sinanoğlu ve Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent'in desteğiyle, Hıfzı Topuz, Hüsamettin Ünsal ve İbrahim Çamlı tarafından 1984 yılının son aylarında yapıldı. İlk hazırlıkların ardından da 21 Kasım 1984'te, İstanbul Sheraton Oteli'nde bir danışma toplantısı düzenlendi.

Toplantıya katılanların başlıcaları şunlardı:

Hıfzı Topuz, Nezih Demirkent, Orhan Erinç (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri); Recep Bilginer (TGC İkinci Başkanı); Prof. Suat Sinanoğlu (UNESCO Millî Komisyonu Başkanı); Prof. Muhteşem Giray (Mimar Sinan Üniversitesi Rektörü); Prof. İsmet Giritli (Marmara Üniversitesi BYYO Müdürü); Prof. Kayıhan İçel (İstanbul Üniversitesi BYYO Müdürü); Adnan Özaktar (Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı); Doç. Dr. Sinan Fişek (Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Dekan Yardımcısı); Hüsamettin Ünsal (Ege Üniversitesi); Prof. Sami Şekeroğlu (Mimar Sinan Üniversitesi); İsmail Cem (*Güneş* gazetesi); Doç. Dr. Niyazi Öktem (İstanbul Üniversitesi); Onat Kutlar (Yazar); Alaaddin Asna (Halkla İlişkiler); Betül Mardin (Halkla İlişkiler); Doç. Dr. Şirin Tekeli; Ferruh Doğan (Karikatürist); Ali Gevgilili (Gazeteci); Zeynep Atikkan (Gazeteci); Or-

(23) Prof. Oya Tokgöz, "Türkiye'de İletişim Eğitimi", *Kİ* dergisi, 2003, 6/1.

han Birgit (Hürriyet Vakfı Müdürü); İbrahim Çamlı (Halkla İlişkiler); Cem Şaşmaz (Reklamcılık); Turhan Ilgaz (Gazeteci); Necat Aşkın (Gazeteci).

Sheraton toplantılarında bir tüzük komitesinin kurulmasına ve komitenin şu üyelerden oluşturulmasına karar verildi:

Hıfzı Topuz, Prof. Kayıhan İçel, Prof. İsmet Giritli, Orhan Erinç, Ali Gevgilili, Alaaddin Asna, Hüsamettin Ünsal. Tüzük Komitesi, ertesi hafta Gazeteciler Cemiyeti'nde toplanarak çalışmalara başladı. Komiteye Prof. Aysel Aziz, Prof. Ünsal Oskay ve Recep Bilginer de katıldı.

İletişim Araştırmaları Vakfı Tasarısı

Tüzük Komitesi, Kasım 1984-Nisan 1985 arasında Gazeteciler Cemiyeti'nde on toplantı düzenledi ve araştırma merkezi tasarısını bir vakıf tasarısına dönüştürdü.

Ankara'da bulunan ve Sheraton toplantısına gelmemiş olan davetliler de aralarında toplanarak İstanbul'da alınan kararların ışığında çalışmalar yaptılar. Ankara Komitesi; Doç. Dr. Korkmaz Alemdar, Doç. Dr. Aysel Aziz, Doç. Dr. Oya Tokgöz, Doç. Dr. Raşit Kaya, Doç. Dr. Ertuğrul Özkök ve Prof. Nermin Abadan-Unat'tan oluşuyordu.

Ankara'dan gelen önerilerinin de ışığında Tüzük Komitesi bir Vakıf Senedi tasarısı hazırlandı.

İletişim Araştırmaları Derneği (İLAD)

Vakfın kurulması büyük güçlüklerle karşılaştığı için kurucular, 1986 sonlarında bu projeyi bir dernek projesine dönüştürmeyi yeğlediler, çalışmalar o yönde yapıldı ve hazırlanan tasarının adı İletişim Araştırmaları Derneği Tüzük Tasarısı oldu.

Ne var ki tasarıda, derneğin, "bölgesel ve uluslararası iletişim araştırma merkezleriyle" araştırmalar yapabileceği vurgulanmış olduğu için tüzüğün, Bakanlar Kurulu'nca onaylanması gerekiyordu. Bu onaylama süreci de iki yıllık bir zaman gerektirdi. Sonunda tüzük 21 Temmuz 1989'da Bakanlar Kurulu'nca onaylandı ve 6 Eylül 1989'da *Resmi Gazetede* yayınlandı.

Derneğin kurucuları şunlardı: Hıfzı Topuz, Hüsamettin Ünsal (Gazeteci); Ferruh Doğan (Karikatürist); Alaaddin Asna (Marmara İletişim Fakültesi Dekanı); Mustafa Gürsel *(TV Gazetecisi);* Ahmet

Oktay (Köşe Yazarı); Oktay Kurtböke (Gazeteci); Prof. Aysel Aziz (Yeditepe Üniversitesi).

Derneğin ilk genel kurul toplantısı Ekim 1989'da İstanbul'da Mülkiyeliler Birliği salonunda yapıldı ve yönetim kuruluna şu üyeler seçildi.

Hıfzı Topuz, Oktay Kurtböke, Hüsamettin Ünsal, Prof. Korkmaz Alemdar, Alaaddin Asna, Prof. Niyazi Öktem, Prof. Aysel Aziz.

Dernekte şu üyeler aktif rol oynadılar: Prof. Korkmaz Alemdar, Prof. Aysel Aziz, Prof. Nermin Abadan-Unat, Prof. Oya Tokgöz, Prof. Raşit Kaya, Prof. Niyazi Öktem, Prof. Mesut Önen, Prof. Aydın Uğur, Prof. Haluk Şahin, Prof. Özden Cankaya, Orhan Koloğlu, Füsun Özbilgen, Hüsamettin Ünsal, Prof. Şermin Tekinalp, Prof. Ayseli Usluata, Prof. Jale Sarmaşık, Prof. Funda Savaş Gün, Doç. Necla Polat, Prof. Nurçay Türkoğlu.

Yayınlar: Üç aylık İletişim Araştırmaları Bülteni; Basında Tekelleşmeler (TÜSES'in desteğiyle) 1989; Yarının Radyo TV Düzeni (TÜSES'in desteğiyle, 1990; Araştırma Teknikleri (Prof. Aysel Aziz).

Sempozyumlar: İletişimde Maxwell-Murdoch Olayı, Basın Müzesi, 29 Eylül 1990; Özel Radyo-TV Paneli, Ocak 1991 (konuşmacılar arasında Bülent Ecevit de bulunuyordu); Türkiye'ye Yönelik Uydu Yayınları, 17 Mart 1990, Basın Müzesi (başlıca konuşmacılar: Emin Başer, Prof. Tunca Toskay, Emre Dağdeviren, Ersin Salman, Prof. Mesut Önen); Belediyeler ve İletişim, 30 Mart 1991, Gazeteciler Cemiyeti; Medyanın Sorumluluğu, Sepetçiler Kasrı, 14 Ocak 1994; Medya-Çıkar İlişkileri 1994, Anadolu Üniversitesi; Kitle İletişiminde Etik, Kasım 1994; Globalleşen Dünyada Medya, Prof. Armand Mattelard'la söyleşi, 2002; Uluslararası Gazeteciler Federasyonu FIJ-IFJ temsilcileriyle gazetecilerin çalışma koşulları üzerinde söyleşi, 2002.

YEREL BASIN

Eskiden yerel gazetelere "taşra gazeteleri" ya da "Anadolu gazeteleri", daha eskiden de "vilayet gazeteleri" denirdi. Bu deyimler zamanla anlamlarını yitirdiler.

Yerel gazete diye İstanbul ve Ankara dışında çıkan gazetelere diyoruz. Bunların yerel konulara daha çok yer ayırmaları gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkede yerel basın, başkent

basınından daha çok gelişti. Bazı kentlerde yerel gazeteler il sınırlarını aşarak bölgesellik kazandılar, bunlara Bölgesel Gazeteler dendi.

Bizde ilk bölgesel gazete Mithat Paşa'nın Tuna Valisi bulunduğu sırada, 1864'de, Ruscuk'ta çıkardığı *Tuna* gazetesidir. Önceleri haftada bir çıkan bu gazete, sonraları haftada iki kez yayınlanmaya başlamış ve 1 Haziran 1877'ye kadar sürekli olarak çıkmıştır.

Tuna'nın ilk sayıları Türkçe ve Bulgarca idi, 9. sayıdan sonra iki dil birbirinden ayrılmış, gazetenin Türkçe ve Bulgarca sayıları ayrı ayrı yayınlanmıştır.

Tuna'dan sonra ikinci bölgesel gazete 1867'de Erzurum'da yayınlanan *Envar-ı Şarkiyye*'dir.(24) *Tuna* gazetesi gibi *Envar-ı Şarkiyye*'nin masrafları da il bütçesinden karşılanmıştır. Yani, o dönemlerde il gazeteleri, devletin çıkarttığı bir çeşit resmi gazetelerdir. *Envar-ı Şarkiyye*'nin adı 1929'da *Erzurum* olmuşsa da, bundan kırk yıl sonra, 1969'da, Erzurum İl Genel Meclisi *Envar-ı Şarkiyye* adıyla yeni bir gazete çıkartılmasına karar vermiş ve *Envar-ı Şarkiyye* yeniden yaşama kavuşmuştur.

Bu gazetenin ilginç bir yanı da ilk başlarda bazı sayfaların Ermeni harfleriyle Türkçe basılmış olmasıdır.

Mithat Paşa, Tuna valiliğinden sonra Bağdat'a atanınca orada *Zevra* adlı Türkçe-Arapça bölgesel bir gazete yayınlatmıştır. Bu gazete de bölgesel gazetelerin tarihinde önemli bir yer tutar.

Başka hangi gazeteler vardır o dönemde? 1869'da Bursa'da *Hüdavendigâr* yayınlanmıştır; Diyarbakır'da *Diyarbekir;* Konya'da Konya... Bunların bazısında, Ermeni harfleriyle dizilmiş sayfalar vardır *(Hüdavendigâr, Diyarbekir)*; bazısında Rum harfleriyle dizilmiş sayfalar *(Konya);* bazısında da Süryanî harfleri kullanılmıştır *(Kevkeb Medinho, Şifuro).*

Tütengil, 1874 yılında Türkiye'de 24 il gazetesinin çıkmış olduğunu yazıyor.

Cumhuriyet'ten sonra yerel gazetecilikte ayrıca büyük bir gelişme oldu. Öyle ki, 1990'da Türkiye'de yayınlanan günlük gazetelerin sayısı 327'ye yükseldi. Günümüzde günlüklerin dışında 265 de haftalık gazete yayınlanıyor. Haftada 2, 3, 5 ya da 10 günde bir, 15 günde bir, ayda bir yayınlananlarla birlikte sürekli yayın sayısı 773'ü buluyor.

Önemli olan günlük yerel gazetelerdir. Bu gazetelerde çalışanla-

---

(24) Muammer Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi.*

rın sayısı 1991'de 1.900'dü.[25] Bunların 361'i Bursa'da çıkan 6 yerel günlük gazetede çalışıyordu. Yerel gazetelerden 110'unun sahip ve yazı işleri müdürlerinin aynı olduğu görülüyor. 167 gazetede de sahip ve yazı işleri müdürleri aynı soyadını taşıyorlar. Demek ki, bunlar baba-oğul, kardeş ya da karı-koca insanlarca yönetiliyor.

Tirajlar Ankara, İzmir, Adana ve Bursa'nın dışındaki illerde 150-1500 arasında oynuyor.

İstanbul ve Ankara dışında en çok sayıda gazete şu illerde yayınlanıyor: Adana, Hatay, Balıkesir, Antalya, Aydın, Bursa, Çanakkale, Gaziantep, Erzurum, Denizli, İçel, İzmir, Kars, Konya, Mardin, Ordu, Tokat, Zonguldak.[26]

Günümüze kadar yayınını sürdüren yerel gazetelerin en eskisi *Yeni Asır* ve *Yeni Adana*'dır. *Yeni Asır* 1895'te Selânik'te kurulmuş ve sonra yayınını İzmir'de sürdürmüştür.

Yeni Adana'nın ilk deneme sayısı 9 Eylül 1918'de, Fransız işgalinin başladığı günlerde Pozantı'da bir vagonun içinde basılmış, daha sonra 25 Aralık 1918'de yayına başlamıştır. Gazetenin kurucuları Ahmet Remzi Yüregir ve arkadaşı Avni Doğan'dır.

1994'te parasal bunalımlar geçiren gazete, 77 yıllık arşivini satışa çıkarmış ve gazetenin kurtarılması için Yaşar Kemal, Arif Keskiner, Ali Özgentürk, Şener Şen, Necati Doğru, Celal Başlangıç ve Savaş Ay'ın katıldığı bir komite oluşturulmuştu.[27]

En uzun geçmişi olan öteki yerel gazeteler de şunlardır: *Antalya* (1922); *Bartın* (1924); Trakya'da *Yeşil Yurt* (1925); *Yeşil Giresun* (1925); *Ülker* (Kayseri, 1927); *Turan* (Elazığ, 1930); *Siirt* (1937).

Gelir Kaynakları ve Prestij Sorunu

Yasa, tüzük ve yönetmelik gereği yayınlanması zorunlu olan ve reklam niteliği taşımayan ilânlar, özel idarelerin, belediyelerin, köylerin, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin ilânları ve Devlet İhale Kanunu'na göre verilmesi gereken ihale ilânlarına "resmi ilânlar" denir. Bunların dağıtımını Basın İlân Kurumu örgütler ve bu ilânlar genelde yerel gazetelere verilir. Yerel basının en büyük gelir kaynağını bu ilân-

(25) Kenan Şanlıer, "Yerel Basın", *Bizim Gazete*, Ocak 1992.
(26) Oya Tokgöz, *Türkiye'de Yerel Gazetecilik Olgusu.*
(27) Celal Başlangıç, "Yeni Adana'nın İkinci Kurtuluş Savaşı", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1994.

lar oluşturur. Gazeteler ölüm, doğum, evlenme ve toplantı ilânlarından da gelir sağlar.

Yerel gazeteleri çıkaranlar bu yayınlardan genelde büyük bir prestij sağlar. Bunların birçoğunun siyasal partilerle yakın ilişkileri vardır, onlardan da destek görürler.

Yerel gazeteler genelde küçük matbaacılık işletmeleri biçiminde çalışırlar, muhabir kadroları çok zayıftır, haber malzemesi bakımından zorluk içindedirler.(28)

Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre, Türkiye'deki yerel gazetelerin sayısı 900'e yakındır.(29) En çok sayıda gazete şu illerde yayınlanmaktadır: Samsun 60, İçel 37, Hatay 36, Adana 34, Konya 26, Zonguldak 26, Balıkesir 26, Muğla 25, İzmir 24, Bursa 21, Ordu 22, Antalya 20.

Yerel basın üzerinde değişik bir araştırma yapan AA İstanbul eski bölge müdürlerinden Atilla Girgin, yerel gazetelerin görünümünü şöyle anlatıyor:

Yerel gazetelerin büyük bir bölümünün sahiplerinin asıl işleri matbaacılıktır;

Yarıya yakın bir bölümü aile şirketidir;

Önemli bir bölümü can çekişerek yayınını sürdürmektedir;

Teknoloji ve donanım çok eskidir;

Bazıları yalnızca resmi ilân almak için kurulmuştur;

Bazıları gazeteyle siyasi baskı kurar ve prestij sağlarlar;

Gazete sahipleri arasında yerel politikacılar, işadamları, kırtasiyeciler, fırıncılar, taksi şoförleri, turşucu ve ciğerciler de vardır;

Gazeteciler genelde bayilerde görülmezler;

Yerel radyo ve TV'ler bunların reklam gelirlerine darbe vurmuştur;

Gazeteler yazı ve dizgi yanlışlarıyla doludur;

Haberler çok sınırlıdır;

Yerel kültürel, ekonomik, sanatsal ve toplumsal olayları sergilemekten uzaktırlar;

Haberler "altın makas" diye adlandırılan yöntemle, ulusal gazetelerden makaslanır;

Gazete sahipleri arasında işbirliği ve dayanışma da yoktur.

---

(28) Oya Tokgöz, *Türkiye'de Yerel Gazetecilik Olgusu.*
(29) Atilla Girgin, *Yerel Gazetecilik.*

Yerel gazetecilerin eğitimi: Yerel medyada çalışan gazetecilerin eğitimi için Konrad Adenauer Vakfı ile Türkiye Gazeteciler Cemiyeti arasında 1996'da bir anlaşma imzalandı. Almanlar yerel gazetecilerin eğitimi için Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırlayacağı programlara katkıda bulunmayı üstlendiler. Bu anlaşma gereğince yurdun çeşitli bölgelerinde 1997'de üç, 1998'de altı, 1999'da altı, 2000'de üç, 2001'de dört, 2002'de beş, 2003'te de iki, toplam 27 eğitim semineri düzenledi. Bunlara 1600'ün üzerinde gazete, radyo ve TV çalışanları katıldı.

DAĞITIM

1960'lı yıllara kadar Türkiye'de gazete dağıtımı örgütsüz bir biçimde ve normal taşıt araçlarıyla yapılıyordu. İstanbul gazeteleri önceleri trenle, sora da otobüsle büyük kentlere gönderiliyor ve dağıtım öyle sağlanıyordu. Örneğin Ankara dağıtımını, Akba Kitabevi' nin sahibi Bilal Akba üstlenmişti. İzmir'de ve öteki büyük kentlerde de yerel dağıtımı sağlayan bayiler vardı.

Gazetelerin çıkışında tren ve otobüs saatleri göz önünde tutuluyordu. Tirajlar artınca bazı gazetelerin kamyonla gönderilmesi yoluna gidildi. Bir-iki gazete uçakla taşımacılığı denedi ama bu iş başarılı olamadı.

İstanbul'da gazetelerin taşra dağıtımını yapan birkaç büyük gazete bayii vardı; tüm dağıtım işlerini onlar yapıyordu. Bu bayiler bazı gazetelerin dağıtımına özen gösterirler, bazılarını ise batırırlardı. Yeni çıkan gazete ve dergi paketlerinin hiç açılmadan geri gönderildiği de olurdu. Ufak sermayeyle çıkartılan bir gazete ya da dergi, bayilerden kısa zamanda para gelmediği için dayanamaz ve batardı.

Ankara'ya gazeteler bir gün sonra ulaşırdı, taşra kentlerinde ise, İstanbul gazeteleri 2-3 gün geç dağıtılırdı.

İstanbul gazeteleri Ankara, İzmir ve Adana'da baskıya başlayınca dağıtım sorunları bir ölçüde çözülmüş oldu.

Ülke çapında dağıtım işinin düzenlenmesi amacıyla ilk olarak 1960'ta Gameda (Gazete ve Mecmua Dağıtım Limited Şirketi) kuruldu. İlk kurucular *Tercüman, Günaydın* ve *Milliyet*'ti. Bir süre sonra *Cumhuriyet* ve *Dünya* da bu ortaklığa katıldı.

Buna karşılık *Hürriyet* de 1962'de *Hür Dağıtım*'ı oluşturdu.

Gameda 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişerek şu gazete ve dergile-

rin dağıtımını üstlendi: *Milliyet, Milliyet Sanat, Milliyet Çocuk, Hey, Milliyet Kardeş, Cumhuriyet, Günaydın, Tan, Gölge Adam, Gırgır, Fırt, Vizon, Tercüman, Bulvar, Yankı, Hayat, Yeni Asır, Son Havadis, Ana Britannica, Şey, Red Kit, Karacan Oxford, Bravo, Playboy, Tarih Toplum, Bilim ve Teknik, İktisat, Commodore, Tommiks* vb.

Hür dağıtım da şu yayınları ele aldı; *Hürriyet, Güneş, Millî Gazete, Daily News, Dünya, Türkiye, Zaman, Çarşaf, Hafta Sonu, TV'de 7 Gün, Nokta, Büyük Larousse, 20. Yüzyıl, Görsel Dünya, Limon, Ayna, Mandrake, Beyaz Dizi, Kelebek, Teleskop, Erkekçe, Kadınca, Sızıntı, İslâm, Playmen* vb.

Ücret anlaşmazlıkları nedeniyle Hür Dağıtım 1978'de kapatıldı. Yerine, 1979'da Hürriyet Holding Pazarlama ve Dağıtım Koordinatörlüğü kuruldu.

Sabah gazetesi çıktıktan sonra dağıtım alanında yeni bir örgütlenme oldu. *Sabah*'ı önceleri Gameda dağıtıyordu. *Sabah* sonra Gameda'dan ayrıldı ve Hürriyet'çilerle birlikte Birleşik Basın Dağıtım'ı (BBD) kurdu.

Yay-Sat: Milliyet ve İhlas Holding de kendi aralarında Yay-Sat'ı (Yayın-Satış Pazarlama ve Dağıtım) oluşturdular.

Bir süre sonra Aydın Doğan *Hürriyet*'i satın alınca, *Hürriyet* BBD'den ayrıldı. BBD, *Sabah* ve *Zaman* yayınlarına kaldı. Bu ortaklık ülke çapında 1200'den fazla bayilik oluşturdu ve Yay-Sat şu yayınların dağıtımını üstlendi:

Milliyet, Hürriyet, Türkiye, Meydan, Posta, Spor, Cumhuriyet, Evrensel, Millî Gazete, Orta Doğu, Dünya, Gırgır, Gölge Adam vb.

Yay-Sat böylece 34 günlük gazete ve 250 derginin dağıtımını sağlamış oluyordu.

Birleşik Basın Yayın Dağıtım ise şu yayınları dağıtıyordu:

Sabah, Bugün, Fotomaç, Fotospor, Zaman, Özgür Gündem, Aydınlık, Yeni Yüzyıl, Takvim, Akşam, Günaydın, Süper Tan.

Dağıtım işinde 1996 Mayıs'ında bir aşama oldu. Yay-Sat ile Birleşik Basın Dağıtım aralarında bir tekelleşmeye giderek Bir-Yay (Birleşik Yayın Dağıtım A.Ş.) adı altında 5 milyar sermayeli yeni bir ortaklık kurdular. Yeni örgüt, gazetelerde satış tutarının % 30'u haftalık, aylık yayınlarda ve kitaplarda % 45'i olarak, bir dağıtım tarifesi uygulayacağını bildirdi.[30]

(30) *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1996.

Ne var ki bu anlaşma 2002 Eylül'ünde bozuldu. Birleşik Basın Dağıtım ile Yay-Sat ayrıldılar. Şöyle bir örgütlenme ortaya çıktı:

Yay-Sat: (Doğan Grubu, İhlas Grubu ve Dinci yayınlar) *Hürriyet, Milliyet, Radikal, Posta, Gözcü, Fanatik, Finansal Forum, Fanatik, Tercüman, Türkiye, Evrensel, Millî Gazete, Vakit, Yeni Şafak, Orta Doğu, Dünya, Yeni Asya, Vatan...*

Birleşik Basın Yayın Dağıtım BBD: (Turgay Ciner, Dinç Bilgin ve Karamehmetler grupları): *Sabah, Akşam, Takvim, Cumhuriyet, Fotomaç, Güneş.*

Medya Pazarlama: (Uzan Grubu) *Star, Hayat...*

AZINLIK BASINI

1950'li yıllardan bu yana, Türkiye'de yaşayan Musevi, Rum ve Ermeni azınlıkların sayısında azalmalar oldu. İsrail Devleti kurulduktan sonra Museviler İsrail'e göç etmeye başladılar ve Musevilerin sayısı azaldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkartılan Varlık Vergisi ve 1955'teki 6-7 Eylül Olayları da dışarıya göçlere neden oldu. Azınlıkların sayısı azaldıkça basınında da hiçbir gelişme olmadı. Günümüzde azınlık basınının durumu şöyledir:

Musevi Basını

Cumhuriyet döneminde Musevilerin yayınladığı en önemli gazeteler: *El Tiempo* (1871-1930; 1947-1972); *El Telegrafo* (1872-1930); *La Boz del Oriente* (1931-1939); *La Tienda de Yaakov* (1931-1933); *El Jugueton* (1909-1931); *La Boz de Türkiye* (1939-1949); *Chabat; Atikva; La Vara; La Tuz; La Trompeta; La Vera Luz.*

Şalom: Ekim 1947'de kurulan bu gazete haftalıktır. Türkçe ve İspanyolca dilinde yayınlanır. Zengin bir içeriği vardır. İç ve dış haberlere, özellikle Musevi cemaatıyla ilgili olaylara, yorumlara, edebiyat ve sanat eleştirilerine, Musevi tarihine yer verir. Tirajı yaklaşık 4000. Kadroda şu kişiler vardır: Avram Leyon, Esther Morgues-Algrante, Beki Luize Behar, David Yahya, Moşe Anav, Moiz Mizrahi, Isak Grosman, Nesim Benbaneste, Moşe Grosman.(31)

Göztepe Kültür Derneği dergisi: 1988'de kurulmuştur, Türkçedir, ücretsiz dağıtılır. Yaz ayları dışında aylık yayınlanır.

---

(31) Selim Kaneti, *La Presse en ladino sous la République en Turquie.*

Tiryaki: Ağustos 1944'te yayına başladı, aylıktır. 48 sayfa olarak yayınlanır. Dergi genelde Türkçedir ama bazı konular Judeoespanyol dilinde yazılır.[32]

Ermeni Basını

Türkiye'de başlangıçtan bugüne Ermenice 601 gazete ve dergi çıkartıldı. Günümüzde ise Ermenice günlük yalnız iki gazete vardır:

Jamanak: 1908'de Misak Sarkis Koçunyan tarafından kurulmuştur. 60 yılı aşan bir süre gazeteyi Ara Koçunyan yönetmiştir. Günümüzde de yönetim Koçunyan ailesindedir. Pazar dışında her gün yayınlanır. 4 sayfadır. Tirajı 1000-1500 arasında değişir. *Jamanak,* Türkiye'de yayınlanan gazetelerin en eskisidir.

Marmara: 1940'ta kuruldu. 4 sayfadır. Tirajı yaklaşık 1500'dür. Gazetenin 1996'daki sahibi Robert Haddeler'dir.

Agos: haftalık, Nisan 1996'da yayına başladı. Genel Yayın Müdürü Hrant Dink'tir, 10 sayfadır (8'i Türkçe); Tirajı, ilk sayı 5000.

Dergiler: *Surp Pırgiç* (Patrikhane'nin organı, aylık); *Jıbit* (3 aylık, çocuk dergisi); *Hobine* (3 aylık); *Nor San* (3 aylık).[33]

Rum Basını

1931'den bu yana Türkiye'de Rumca 155 gazete ve dergi çıkartılmıştır. Bunlardan günümüze iki gazete kalmıştır:

İho: 1977'de kurulmuş günlük gazetedir, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıdır. Tirajı 1000 kadardır.

Apoyevmatini: 1925'te kurulmuş, günlük, Rumca, siyasal haber gazetesidir. Tirajı 1000 kadardır. Sahibi Dr. Y. Adosoğlu' dur.[34]

DERGİCİLİK

Bizde dergiciliğin 110 yılı aşan bir tarihi vardır. Zafer Toprak ilk Türkçe derginin *Vakayı-i Tıbbiye* (1849-1851) olduğunu ve bunun 28 sayı çıktığını yazıyor.[35] Bunu *Mecmua-i Fünun* (1862-

(32) Kamil Özer, *Türkiye'de Gayrimüslim Azınlık Basını.*

(33) Ziyat Ebüzziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını, Türkiye'de Yabancı Dilde Basın,* İstanbul Üniversitesi Yayınları.

(34) Leyla Tavşanoğlu, *Cumhuriyet* 5 Nisan 1996.

(35) Zafer Toprak, *Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı;* Vedat Günyol, *Cumhuriyet Sonrası Sanat ve Edebiyat Dergileri; Türkiye'de Dergiler, Ansiklopediler.*

1867) izliyor. Ondan sonra *Mir'at* (1862-1864); *Mecmua-i İber-i İntibah* (1864); *Ceride-i Askeriye* (1865-1866); *Mecmua-i İbretnüma; Takvim-i Ticaret* (1866-1873); *Ayine-i Vatan* (1867); *Tuhfet-ül Tıb* (1867); *Cüzdan* (1873) dergileri geliyor.

Abdülaziz döneminde temelleri atılan dergicilik yine aynı dönemde *Dağarcık, Kırk Anbar, Keşkül, Mirat-ı İber, Muharrir, Derme-Çatma, Yadigâr ve Mecmua-i Ulûm*'la gelişiyor.

Abdülhamit döneminde de bütün baskılara karşın edebiyat ve bilim dergilerinde gelişmenin sürdüğü görülüyor. *Mecmua-i Ebüzziya, Hafta, Rehber-i Fünun, Gayret* ve *Servet-i Fünun* bu dönemde yayınlanıyor.

Ahmet İhsan Tokgöz'ün 1891'de çıkardığı *Servet-i Fünun,* bir döneme damgasını vuran bir dergi oluyor. Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğünü yaptığı bu dergide Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Şuayip ve Mehmet Cavit gibi yazarların yazıları çıkıyor.

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde *Sırat-ı Mustakim, Ceride-i Sofiye, Sebil-ür Reşad, Beyan ül Hak, Sada-yı Hak, İslâm Mecmuası, Ceride-i İlmiye* ve *Mahfil* gibi islâmcı dergiler yayınlanıyor, ama bunların yanı sıra Batı'ya açık ve pozitivist dergiler de çıkartılıyor. *Ulûm-u İktisadiye* ve *İçtimaiye Mecmuası* ve *İçtihat* bunlardan örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan birincisini Mehmet Cavit, Rıza Tevfik ve Ahmet Şuayip çıkarmıştı, ikincisini de Abdullah Cevdet. *İçtihat,* her alanda Doğu'ya cephe almış, Batı hayranı bir dergidir.

1908'de Faik Sabri Duran ile Ubeydullah Esat *Resimli Kitap* adlı dergiyi yayınlarlar. Bu magazin türü dergilerin ilki sayılır.

Magazin türü yayınların öncülerinden biri de 1909'da çıkan *Şehbal*'dir. Yazarlar arasında Halit Ziya Uşaklıgil, Hıfzı Tevfik Gönensay, Faik Ali ve Hüseyin Sadettin bulunur.

Öte yandan *Türk Yurdu, Genç Kalemler* ve *Felsefe* gibi Türkçü ve Batı'ya açık dergilerin yanında, Sosyalist Partisi başkanı Hilmi'nin çıkardığı *İştirak* da sosyalizmin organı olmuştur.

Halka Doğru dergisi 1913'te yeni bir akımı başlatıyor. Celâl Sahir, Halide Edip, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Kâzım Nami Duru, Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Mehmet Emin gibi yazarlar bu dergide yazıyorlar.

1918'de yayına başlayan *Yeni Mecmua* Ziya Gökalp'in Türkçü ve korporatizme yönelik düşüncelerini yansıtıyor.

Mütareke döneminin ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yer alan dergiler arasında şunlar var:

Kurtuluş (1919-1920): Beş sayı yayınlandı. Sol eğilimli bir dergidir.

Meslek (1918-1925): Muhittin Birgen, Kör Ali İhsan, Memduh Şevket Esendal. Bu dergi Marx'la Durkheim'in bir sentezini yapmaya yönelmiştir.

Aydınlık (1921-1935): 31 sayı yayınlanır. Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkasının düşüncelerini yansıtır.

Dergâh (1921-1937): Dergi, yeni bir sanat ve kültürde milliyetçiliğe yönelmiştir. Toplumdan çok kişiye ve ruha ağırlık verilmiştir. Yazarlar: Mustafa Nihat Özön, Yahya Kemal, Şekip Tunç, Abdülhak Hamit, Abdullah Şinasi Hisar, Halide Edip Adıvar, Hasan Ali Yücel, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, Fuat Köprülü, Nurullah Ataç ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ydu.

Yeni Mecmua (1923): Falih Rıfkı Atay, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Ahmet Refik, Hüseyin Rahmi, Avram Galanti, Necmettin Sadak, Ahmet Ağaoğlu.

Millî Mecmua (1923-1928): Dergide devrimin ilkeleri ve ulusçuluk konuları ele alınmıştır. Yazarlar: Emin Erişirgil, Halil Nimetullah Öztürk, Şekip Tunç, Mehmet Mesih Akyiğit.

Resimli Ay (1924-1931): Türkiye'de Marksist düşünce ve yorumların tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Dergide şu yazarların adları yer almıştır: Sabiha Sertel, Nâzım Hikmet, Suat Derviş, Sabahattin Ali, Ercüment Behzat Lav.

Hayat Mecmuası (1926-1930): Kemalizme bağlı bu derginin düşünce yönünü sosyolog Mehmet İzzet çizmiştir. Dergide şu kişilerin yazıları çıkmıştır: Emin Erişirgil, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fuat Köprülü, Fazıl Ahmet Aykaç, Şekip Tunç, Ali Canip, Necmettin Sadak.

Güneş (1927-1928): Orhan Seyfi Orhon'un 15 günde bir çıkardığı bu dergide her eğilime yer verilmiş ve Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin gibi yazarların yazı ve şiirleri yayınlanmıştır.

Meşale (1928): Yusuf Ziya Ortaç dergiyi 8 sayı çıkartabildi. Yazarlar sürrealist (gerçeküstü) akımdan yararlanarak Yedi Meşaleciler topluluğunu oluşturdular.

Türk Kooperatifçisi (1930-1932): İzmir'de çıkan bu dergide, or-

taklaşa çalışma ve kooperatifçilik savunulmuştur. Yazarlar: Muhittin Birgen, İsmail Hüsrev Tökin, Nazmi Topçuoğlu'dur.

Kooperatif (1932-1934): Ahmet Hamdi Başar'ın yönettiği bu dergide ticaretin Türklerin eline geçmesi savunulur.

Yedigün (1932-1950): Sedat Simavi'nin çıkardığı bu dergi uzun yıllar hem magazin niteliğinde, hem de bir düşün dergisi olarak büyük satış yaptı. Dergide şu imzalar görülüyordu: Hüseyin Cahit Yalçın, Nurullah Ataç, Mahmut Yesari, Ramiz, Sadri Ertem, Selim Nüzhet Gerçek, Necip Fazıl Kısakürek, Şükûfe Nihal, İsmail Habib Sevük, Murat Sertoğlu, Hikmet Feridun Es, Turhan Tan, Vedat Nesin (Aziz Nesin takma adıyla ilk şiirleri); Doğan Avcıoğlu'nun şiirleri.

Ülkü (1933-1949): Adını Atatürk'ün verdiği bu dergi, Ankara Halkevi'nin organı olarak çıktı. Dergide şu imzalar yer aldı: Recep Peker, Ahmet Ağaoğlu, Mustafa Nihat Özön, Reşit Galip, Necip Ali, Fuat Köprülü, A. Kutsi Tecer, Ceyhun Atuf Kansu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Pertev Boratav, Behçet Kemal Çağlar, Cahit Sıtkı Tarancı, Samet Ağaoğlu, Halil Vedat Fıratlı, Malik Aksel.

Varlık (1933): Yaşar Nabi Nayır'ın yayınladığı bu dergi, 60 yıldan uzun bir büre sayısız yazarın ve şairin imzalarını sayfalarında toplamış ve birçok genç için okul olmuştur. Dergide şu imzalar görülmüştür: Kemalettin Kamu, Cevdet Kudret, Abdülhak Şinasi Hisar, Ziya Osman Saba, Sabri Esat Siyavuşgil, Behçet Kemal Çağlar, Feridun Fazıl Tülbentçi, Nahit Sırrı Örik, Ahmet Muhip Dranas, Sait Faik, Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet Anday, Memet Fuat, Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Kemal, Tarık Dursun K., Tahsin Yücel, Fazıl Hüsnü Dağlarca...

Kadro (1932-1935): Dergi kapitalizme ve komünizme karşı devletçi ve laik Kemalist devrimin ideolojisini sosyalist bir açıdan oluşturmaya çalışmıştır. Yazarlar şu kişilerdir: Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Belge, Şevki Yazman ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Çığır (1933-1948): Hıfzı Oğuz Bekata'nın yönetiminde Ankara'da yayınlandı. Önceleri Faşizmin ve Türkçülüğün etkisindeydi. 1943'ten sonra değişti.

Fikir Hareketleri (1933-1940): Dergide çoğu zaman, demokrasinin toplumca benimsenmesi ve orta sınıfın güçlenmesi konuları üzerinde durulmuştur. Yazarları: Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Cevat

Emre, Osman Ergin, Samet Ağaoğlu, Servet İskit, Cemil Birsel, Pertev N. Boratav'dır.

Atsız Mecmua (1931): Nihal Atsız'ın yayınladığı Türkçü dergide özellikle köylünün sorunları ele alınmıştır.

Orhun (1933-1934; 1943-1944): Nihal Atsız'ın yönetimindeki bu dergi ırkçılığa yönelmiştir.

Ağaç (14 Mart 1936-Temmuz 1936): Necip Fazıl Kısakürek'in yönetiminde 17 sayı çıkmıştır.

Bozkurt (1939-1942); *Gökbüro* (1939-1942); *Ergenekon* (1938-1939): Bunlar Reha Oğuz Türkkan'ın yayınladığı Türkçü dergilerdir.

Yeni Adam (1934-1980): İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun yayınladığı bu dergide ırkçılığa karşı cephe alınmış ve ırkçılık bilimsel açıdan eleştirilmiştir. Dergide şu yazarların yazıları çıkmıştır: Cevat Memduh Altar, Nurullah Ataç, Zeki Faik İzer, Hüseyin Avni Şanda, Kerim Sadi, Fikret Mualla da zaman zaman *Yeni Adam*'da çizmiştir.

Ayda Bir (1935-1936): Orhan Seyfi Orhon'la Yusuf Ziya Ortaç'ın birlikte çıkardıkları bu dergide her türlü ideolojiye yer verilmiştir. Dergide şu imzalara rastlanmıştır: Reşat Nuri Güntekin, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Peyami Safa, Nurullah Ataç, Ahmet Haşim.

Yücel (1935-1956): Atatürkçü bir dergidir. Muhtar Enata'nın öncülüğünde yayınlanmıştır. Dergide şu kişilerin yazıları çıkmıştır: Muhlis Ete, Vasfi Rıza Zobu, Yusuf Mardin, Mithat Cemal Kuntay, Ali Fuat Başgil, Yaşar Nabi Nayır, Behçet Kemal Çağlar, Sabahattin Ali, Samet Ağaoğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Munis Faik Ozansoy, Vedat Günyol, Necati Cumalı, Cahit Külebi, Cevat Kudret, Haldun Taner, Celal Sılay, Başaran, Sabahattin Kudret...

Adımlar (1943-1944): Dergi, Ankara'da Behice Boran'ın yönetiminde 12 sayı çıktı. *Adımlar*'da şu imzalar bulunuyordu: Muzaffer Şerif Başoğlu, Burhan Arpad, Hüsamettin Bozok ve Nermin Menemencioğlu.

İnsan (1938-1943): Hümanizme ve Türk Rönesansı'na yönelik bir dergiydi. Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Muzaffer Şerif, Hilmi Ziya Ülken'in sorumluluğunda çıkmıştır. Dergide Erol Güney, Kâzım Köni, Orhan Veli, Abidin Dino, Behice Boran, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Suud Kemal Yetkin'in imzalarına rastlanır.

Ses (1939-1948): Yusuf Ahıskalı'nın yönetiminde olan bu der-

gi sol çizgide olmuş ve dergi sol görüşleri yansıtmıştır. Dergide şu kişiler yazmıştır: Sadri Ertem, Suphi Nuri İleri, Abidin Dino, Suat Derviş, Fahri Celâl, Asaf Halet Çelebi, Bedri Rahmi Eyüboğlu, İlhan Berk, Nail V., Abidin Nesimi, Hüseyin Avni Şanda, Fikret Mualla, Nâzım Hikmet (Nurettin Eşfak takma adıyla), Aziz Nesin, Şerif Hulûsi, Attilâ İlhan...

Yürüyüş (1941-1943): Fazıl Mahmut Ülkü'nün yönettiği bu dergiye önceleri Abdullah Cevdet, İbrahim Hoyi, Salih Zeki Aktay yön vermiş, 15. sayıdan sonra dergi Ömer Faruk Toprak'la Rıfat Ilgaz'ın yönetimine girmiştir. Dergide; Hüsamettin Bozok, A. Kadir, Cahit Irgat, Salah Birsel, Sait Faik Abasıyanık, Samim Kocagöz, Orhan Kemal, Suat Taşer ve Fethi Giray'ın adlarına rastlanır. Nâzım Hikmet'in de *Yürüyüş*'te İbrahim Sabri takma adıyla şiirleri çıkmıştır.

Sol eğilimli başka dergiler: *Sokak* (1940); *Küllük* (1940); *İnsanlık* (1940); *Hür Gençlik* (1946).

Yurt ve *Dünya* (1941-1945): Türk soluna yön veren bir dergidir. Derginin kurucuları Behice Boran, Pertev N. Boratav ve Adnan Cemgil'di. Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Muzaffer Şerif, Hüseyin Avni, Sabahattin Ali, Burhan Arpad, Cemil Meriç de dergiye sürekli yazdılar. *Yurt* ve *Dünya* Marksist düşüncenin yayılmasına katkıda bulundu.

Çınaraltı (1914-1944): Orhan Seyfi Orhon'un yönetiminde çıkan bu dergi İkinci Dünya Savaşı'nda Almanları ve ırkçılığı destekledi. Tüm Turancı ya da ırkçı yazarlar bu dergide toplandılar: General Erkilet, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Fethi Tevetoğlu, Reha Oğuz Türkkan, Peyami Safa...

Yeni Edebiyat (1941-1943): Bilimsel sosyalist eğilimli olan bu dergi 26 sayı çıkabildi. Yazarlar arasında o dönemin ünlü solcuları yer alıyordu: Naci Sadullah, Sabahattin Ali, Zeki Baştımar, Suat Derviş, Reşat Fuat Baraner (takma adı Karahafızlı ve Ali Rıza); Orhan Kemal (Orhan Raşit); Suphi Taşhan, Suat Taşer, Abidin Dino, Neriman Hikmet, Emin Türk Eliçin, Mehmet Seyda ve Mazhar Lütfi adıyla Nâzım Hikmet.

Ant (15 Mart 1945-Ağustos 1945): 15 günlük bir dergi olarak 10 sayı yayınlandı. Kadroda şu isimler vardı: Muvaffak Şeref, Sabahattin Eyüboğlu, Adnan Cemgil, Arif Damar (Barikat); Enver Gökçe, Mehmed Kemal, İlhan Başgöz, Niyazi Berkes, Pertev Boratav, Suat Taşer... (*Ant* adıyla 1967-71'de de yeni bir dergi yayınlandı).

Gün (1945): Sahibi Esat Adil Müstecaplı, yazı işleri müdürü de Hasan Tanrıkut'tu. 22 sayı çıkabilen bu dergide de bilimsel sosyalist eğilimli yazarların yazıları yer alıyordu: Mehmet Ali Aybar, Rasih Nuri İleri, Fehmi Yazıcı, Orhan Kemal, Kemal Sülker (Asım Sarp); Aziz Nesin, Cahit Irgat, Şerif Hulûsi, Arif Damar (Barikat); Nâzım Hikmet (Nurettin Eşfak); Sabahattin Ali, S. Göğceli (Yaşar Kemal)...

Söz (1946): Ankara'da çıkan bu derginin sahibi Asaf Ertekin'di. Yazı kadrosu yine Marksist yazar ve şairlerden oluşuyordu: Behice Boran, Zeki Baştımar, Adnan Cemgil, Halil Aytekin, Pertev Boratav, İlhan Başgöz, Hulusi Dosdoğru, Cahit Irgat, Mehmed Kemal... Dergi ancak 7 sayı çıkabildi.

Görüşler (1945): Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in yayına hazırladıkları haftalık bir dergiydi. Tek sayı çıkabildi. 4 Aralık (1945) olayları sırasında *Tan* gazetesiyle birlikte yok oldu.

Büyük Doğu (1943-1944): Necip Fazıl Kısakürek'in kurduğu bu dergide önceleri Fikret Adil, Sait Faik, Ziya Osman Saba, Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sabahattin Kudret Aksal, Oktay Akbal, Özdemir Asaf gibi yazarlar ve şairlerin yazıları çıkıyordu. Sonraları *Büyük Doğu* şeriatçı çevrelerin organı oldu.

Aile (1947-1952): Vedat Nedim Tör'ün yönettiği bu dergide şu kişiler yazdı: Nurullah Ataç, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri, Refik Halit Karay, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Veli...

Yığın (1946-1947): Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin doğrultusundaydı. A. Kadir, Orhan Kemal, Müntekim Ökmen, Cahit Irgat, Abidin Dino, H. Bozok, Orhan Arpad'ın yazılarını ve Nâzım Hikmet'in şiirlerini yayınladı.

Zincirli Hürriyet (1947): Mehmet Ali Aybar, İstanbul'da Şubat 1947'de *Hür* gazetesini çıkardı, ama *Hür* ancak altı ay çıkabildi ve Sıkıyönetimce kapatıldı. Bunun üzerine Aybar, 5 Nisan 1947'de *Hür*'ü İzmir'de *Zincirli Hürriyet* adıyla çıkarmaya başladı. Bu kez de CHP'li gençler gazeteye karşı gösteri düzenlediler. *Zincirli Hürriyet* ancak 3 sayı çıkabildi. Aybar, bu gazetede, Amerikan etkisine ve Truman Doktrini'ne karşı çıkıyordu. Yazılarında Cumhurbaşkanı İnönü'ye hakaret ettiği için dört yıl hapse mahkûm oldu; 1949'da tutuklandı ve 1950'de çıkan Af Yasası'yla serbest bırakıldı.

Seçilmiş Hikâyeler (1947-1957): Salim Şengil'in Ankara'da çıkardığı bu dergide ilerici yazarlar ağırlıktaydı. *Seçilmiş Hikâyeler*'de sık sık şu imzalar yer aldı: Nezihe Meriç, Şahap Sıtkı, Orhan Kemal, Öz-

demir Asaf, Ahmet Munip Dranas, Cahit Sıtkı, Edip Cansever, Turgut Uyar, Faruk Toprak, Memduh Şevket Esendal.

Hafta (1949): Tahsin Demiray'ın çıkardığı bu magazin türü dergide şu imzalar göründü: Sezai Solelli, Cemil Cahit Cem, Oğuz Özdeş, Zahir Güvemli, Faruk Yener, Adalet Cimcoz, Feyyaz Tokar ve Faruk Geç.

Yaprak (1949-1950): Ankara'da dışişleri kadrosunda Mahmut Dikerdem'in yardım ve desteğiyle çıktı. Mahmut Dikerdem de dergiye M. Fırtınalı takma adıyla yazılar yazdı. Dergide şu imzalar yer alıyordu: Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat, Sabahattin Eyüboğlu, Abidin Dino, Orhan Kemal, Necati Cumalı, Cahit Külebi, Cahit Sıtkı Tarancı, Başaran, Sabahattin Kudret...

Türk Folklor Araştırmaları (1949-1980): Türk Halkbilgisi Derneği'nin organı olarak 31 yıl yayınlandı.

Yeditepe (1950-1984): Hüsamettin Bozok'un çıkardığı bu 15 günlük edebiyat ve sanat dergisi sonra aylık oldu. 8 sayfalık bu dergide şu imzalar yer aldı: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat, Adnan Benk, Memet Fuat, Melih Cevdet Anday, Hıfzı Topuz.

Pazar Postası (1950-1959; 1991'den bu yana): Cemil Cahit Barlas'ın Ankara'da çıkardığı *Pazar Postası*'nda; Bülent Ecevit, İlhami Soysal, Fethi Naci, Muzaffer Erdost gibi yazarların yazıları çıktı. Dergi 1958'de İstanbul'a taşındı, 1959'da kapandı. *Pazar Postası* 1991'de Aydın Doğan Grubu'na bağlı olarak, Canan Barlas'la Mehmet Barlas'ın yönetiminde 15 günlük bir düşünce gazetesi olarak yeniden yayına başladı. Gazetede şu imzalar görünüyor. Murat Belge, Zülfü Dicleli, Taha Akyol, Prof. Doğu Ergil, Nâki Özkan, Mehmet Ali Kışlalı, Tınaz Titiz.

Türk Dili (1951): Türk Dil Kurumu'nun organıydı. önceleri Agâh Sırrı Levend'in, sonra da Ömer Asım Aksoy'un yönetimindeydi. Türk dilini savunan tüm yazar ve şairlerin yazılarını yayınladı.

Yeryüzü (1951-1952): 11 sayı çıktı. Dergide şu yazar ve şairlerin yazıları yer aldı: Fethi Naci (Oktay Deniz takma adıyla); A. Kadir, Rıfat Ilgaz, Arif Damar, Ahmed Arif, Mehmed Kemal, Memet Fuat, Tahsin Yücel, İlhan Berk ve Şükran Kurdakul.

Beraber (1952-1953): 9 sayı çıktı. Daha önce *Yeryüzü* dergisinde yazanlar, *Beraber*'in de kadrosunu oluşturuyordu.

Yeni Ufuklar (1952-1976): Dergiyi önce *Ufuklar* adıyla Vedat Günyol ile Orhan Burian birlikte kurdular. 1953 Ekim'inde derginin

adı *Yeni Ufuklar* oldu ve dergi Vedat Günyol'un yönetiminde 275 sayı çıktı. Yeni serinin önsözünde derginin "İyiyi, Doğruyu, Haklıyı bulmaya" yöneldiği belirtiliyordu. Yazarlar arasında şu kişiler vardı: Sabahattin Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday, Tarık Dursun K., Samim Kocagöz, Cavit Orhan Tütengil, Orhan Kemal, Muzaffer Erdost, Fakir Baykurt, Fethi Naci, Demir Özlü, Azra Erhat, Ferit Edgü, Orhan Çubukçu, Selim İleri...

Mavi (1952-1956): Dergide, "Garip" akımına karşı gelen şairlerin yazılarına ve şu imzalara yer verildi: Ahmet Oktay, Ferit Edgü, Demirtaş Ceyhun, Hilmi Yavuz, Ece Ayhan, Orhan Duru...

Yenilik (1952-1957): Naim Tirali yönetiminde yayınlandı. Dergi sanat ve edebiyatta yenilikleri yansıtmaya çalıştı.

20. Asır (1952): Osman Nebioğlu'nun yayınladığı bu dergiyi Adnan Tahir yönetiyordu. Dergide şu kişilerin yazıları çıktı: Reşat Ekrem Koçu, Hasan Ali Ediz, Eflatun Cem Güney, Baki Süha Edipoğlu, Adli Moran, Hıfzı Topuz, Şahap Balcıoğlu.

Resimli Hayat (1952): Şevket Rado'nun yönetiminde tiftruk baskıyla çıktı. Yazı işleri müdürü uzun yıllar Hikmet Feridun Es'ti. 1956'da adı *Hayat*'a dönüştü. Renkli resim ve röportajlarla *Hayat* magazin alanında bir çığır açtı.

Türk Düşüncesi (1953-1960): Kurucusu Peyami Safa olan derginin amacı Türk düşüncesini Batı düşünceleriyle uzlaştırmaktı. Yazarlar: Peyami Safa, Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Agâh Sırrı Levent, Nurettin Sevin, Ahmet Ateş, Reşat Ekrem Koçu'ydu.

Şairler Yaprağı (1954-1957): Necdet Gürcan'ın çıkardığı bu dergide şu imzalar vardı: Turgut Uyar, Metin Eloğlu, İlhan Berk, Ercüment Behzat Lav, A. Kadir, Cemal Süreya, Ahmed Arif...

Akis (1954-1968): Metin Toker'in Ankara'da yayınladığı bu dergi, *Time* ve *Newsweek* örneği haber dergilerinin bizde ilki oldu. *Akis* kısa zamanda DP'ye karşı muhalefetin organı durumuna geldi. Tirajı yaklaşık 35 bindi. *Akis*'te çalışan ve *Akis*'e yazanlar arasında şu adların altı çizilebilir: Cüneyt Arcayürek, Yusuf Ziya Ademhan, Kurtul Altuğ, Süleyman Ege, İlhan ve Turhan Selçuk, Güneri Cıvaoğlu, Teoman Erel, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, Atilla Karaosmanoğlu...

Devir (1954-1955): Altemur Kılıç'ın çıkardığı bu dergide yazanlar: Semih Tuğrul, Refik Erduran, Müşerref Hekimoğlu, Hıfzı Topuz, Kemal Tahir, Sadun Tanju, Orhan Azizoğlu...

A Dergisi (1956-1960): Asım Bezirci, Edip Cansever, Demir Özlü, Ülkü Tamer, Hilmi Yavuz, Adnan Özyalçıner, Kemal Özer, Onat Kutlar, Erdal Öz, Cemal Süreya, Konur Ertop, Doğan Hızlan...

Mülkiyeliler Birliği Dergisi (1956): Ankara'da Mülkiyeliler Birliği'nin organı olan bu derginin yazı kadrosu Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğrencilerinden ve öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Ama Siyasal Bilgiler çıkışlı olmayan araştırmacıların yazılarına da dergide yer verilir.

Çağrı (1957-1975): F. Hüsnü Dağlarca, Sami N. Özerdim, Ali Püsküllüoğlu, Enver Gökçe. Sonraları tutucu bir kadro dergiye egemen oldu: Mehmet Kaplan, Abdülkadir Karahan, Arif Nihat Asya...

Dost (1957-1973): Nezihe Meriç ve Salim Şengil'in yönetiminde yayınlandı. Attilâ İlhan, Edip Cansever, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Asım Bezirci ve Fethi Naci...

Kim (1958-1968): Şahap Balcıoğlu, Ali İhsan Göğüş, Orhan Birgit, Özcan Ergüder'in yönetiminde olan *Kim*, Demokrat Parti'ye karşı güçlü ve başarılı bir muhalefet yaptı. Dergide sürekli yazı yazan gazeteciler de şunlardı: Emil Galip Sandalcı, İlhami Soysal, Fikret Otyam, Refik Erduran, Halit Refiğ, Tarık Dursun K., Ferruh Doğan, Mim Uykusuz. Yöneticiler ve yazarlar 27 Mayıs öncesi tutuklandılar.

Türkçe (1960-1964): Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yönetiminde, Konur Ertop'un yazı işleri müdürlüğü yaptığı bu dergi 43 sayı yayınlandı. Yazarlar: Ömer Asım Aksoy, Turan Oflazoğlu, Özdemir Asaf, Hilmi Yavuz...

İmece (1961-1970): Köy Enstitüleri'nden çıkanların dergisi olan İmece Sabahattin Eyüboğlu ve Şeref Tekben'in desteğiyle çıkartıldı.

Yön (1961-1970): Cemal Reşit Eyüboğlu, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'un girişimleriyle çıkarıldı. Derginin ilk sayısında tanınmış tüm ilerici aydın ve sanatçıların imzalarıyla bir bildiri yer aldı. 27 Mayıs sonrası Türkiye'sinde sol düşüncenin gelişmesinde *Yön*'ün büyük rolü oldu. *Yön*'de başlıca şu kişiler yazıyordu: Uğur Mumcu, Mustafa Ekmekçi, Mümtaz Soysal, Fethi Naci, Çetin Altan, Tüfekçi (Mihri Belli).

Ataç (1962-1964): Şükran Kurdakul'un yönetiminde yayınlandı.

Yeni İnsan (1963-1971): Celâl Sılay'ın çıkardığı bu dergide, İsmet Zeki Eyüboğlu, Tezer Özlü, Haldun Taner, Oktay Rıfat, Mehmet Seyda, Edip Cansever ve Cemal Süreyya'nın yazıları yayınlandı.

Yeni Dergi (1964-1975): Memet Fuat'ın yönetiminde aylık sanat dergisi olarak çıktı, yazarlar arasında tartışmalar düzenledi, başka ülkelerdeki sanat ve edebiyat olaylarını yansıttı. Türk Edebiyatı'nın gelişmesinde katkısı oldu. *Yeni Dergi*'de sık sık şu adlar okunuyordu: Oktay Rıfat, Demir Özlü, Fethi Naci, Onat Kutlar, Ülkü Tamer, Edip Cansever...

Soyut (1965-1977): Güner Altıntaş, Muzaffer Buyrukçu, İsmet Zeki Eyüboğlu, Afşar Timuçin, Sait Maden, Fethi Naci.

Papirüs (1965-1970): C. Süreya'nın yönetiminde yayınlandı.

Cem (1966-1968): Abidin Özgünay'ın yönetiminde Tarık Zafer Tunaya gibi düşünürlerin katkısıyla Alevilerin görüşlerini yansıtan *Cem* dergisi, ilk çıktığında 18 sayı yayınlandı. Sonra 80'li yılların sonlarında yeniden çıktı.

Ant (1967-1971): Kurucuları: Yaşar Kemal, Fethi Naci, Doğan Özgüden. Bilimsel-sosyalist, siyasal bir dergi olarak çıktı. Yazarları arasında Mehmet Ali Aybar ve Prof. Sadun Aren de vardı.

Devrim (1969-1971): Uluç Gürkan, Hasan Cemal ve İlhami Soysal, *Yön* kapandıktan sonra bu dergiyi yayınladılar.

Halkın Dostları (1970-1971) İsmet Özel'in yönetiminde çıktı. Dergide Ataol Behramoğlu, Murat Belge ve Bedrettin Cömert'in yazıları çıkıyordu. 16. sayısında kapatıldı.

Yankı (1973-1978): Mehmet Ali Kışlalı ve İlhan Çevik'in yönetiminde ve Kemal Ilıcak'ın desteğiyle siyasal haber dergisi olarak Ankara'da yayınlandı.

Türkiye Defteri (1971-1975): Yazarlar: Naci Çelik, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Selim İleri, Leyla Erbil, Hilmi Yavuz. Dergide Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Fahri Erdinç için özel sayılar düzenlendi.

Ortam (Nisan 1971-29 Kasım 1971): Sol eğilimli bir dergi olarak Kemal Bisalman tarafından çıkartıldı. Dergide şu imzalar yer alıyordu: Osman Arolat, Aydın Engin, Hayati Asılyazıcı, Prof. Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy, İlhami Soysal, Ali Sirmen. Daha sonraları dergi *Yeni Ortam*'a dönüştü.

Milliyet Sanat (1972): Akal Atilla ve Zeynep Oral'ın yönetiminde çıkan bu 15 günlük dergide, güncel sanat konuları üzerinde tartışmalar düzenlendi, özel sayılar çıkartıldı. Dergide hemen hemen bütün sanat yazarlarının adları yer aldı. 2000'de derginin biçimi ve tüm kadrosu değiştirildi.

Aydınlık: (1971-1980) Dr. Şefik Hüsnü'nün komünist geleneğini yeni koşullar altında sürdürmek isteyen derginin başlıca yazarları şunlardı: Mihri Belli, Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Erdoğan Güçbilmez, Cengiz Çandar, Atıl Ant, Gün Zileli, Mahir Çayan, Seyhan Erdoğdu... Derginin kadrosu daha sonraları ikiye bölündü.

Türk Solu (1972-1980): Bilimsel-sosyalist kadroların katılımıyla yayınlandı. Başlıca imzalar şunlardı: Şerif Tekben, Mihri Belli, Ahmet Say, Vahap Erdoğdu, Muzaffer Erdost.

Özgür İnsan (1972-1978): Bülent Ecevit'in yönetiminde çıkan bu dergide, 70'li yılların CHP'li genç kadrosunun siyasal eleştiri ve araştırma yazıları yayınlandı. Sabahattin Selek, Turan Güneş, Deniz Baykal ve Alev Coşkun'un da sık sık yazıları çıktı.

7 Gün (1973-1978): Kurtul Altuğ'un yönetiminde haftalık haber dergisi olarak Ankara'da yayınlandı.

Oluşum (1974): Önceleri Fahrünisa Kadıbeşgil'in sonraları da Cemal Süreya ile Enis Batur'un yönetiminde çıktı.

Türkiye Yazıları (1977-1983) Cemal Süreya ile Ahmet Say'ın yönetiminde yayınlandı. Derginin yazarları arasında şu kişiler yer alıyordu: Vecihi Timuroğlu, Ali Püsküllüoğlu, Demir Özlü, Arif Damar, Hilmi Yavuz, H. İ. Dinamo, Metin Altıok, Muzaffer Erdost...

Sanat Emeği (1978-Eylül 1980): Barış Pirhasan'la Turgay Fişekçi'nin yönetimindeki bu dergide şu imzalar yer alıyordu: Orhan Taylan, Ali Taygun, Can Yücel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Talip Apaydın...

Eleştiri (1979-): Cevdet Kudret, Vedat Günyol, Mustafa Nihat Özön...

Edebiyat Cephesi (1979-1980): Demirtaş Ceyhun'un yönettiği bu dergide Rauf Mutluay, Özdemir İnce, Afşar Timuçin, Arif Damar, Cengiz Bektaş ve Nurer Uğurlu'nun yazıları yer aldı.

Gösteri (1980): *Hürriyet* tarafından Doğan Hızlan'ın yönetiminde yayınlanıyor.

Sanat Olayı: (Ocak 1981-Temmuz 1982; Aralık 1983-1987): Birinci dönem Ülkü Tamer ve Alpay Kabacalı yönetiminde; ikinci dönem Attilâ İlhan yönetiminde çıktı.

Bilim ve Sanat (1981-1989): Varlık Özmenek'in yönettiği bu dergi, 12 Eylül'ün getirdiği baskı havasının hemen ardından ileri çevrelerin ilgiyle izledikleri bir yayın organı oldu. Dergide şu imzalar yer aldı: Prof. Bahri Savcı, Server Tanilli, Uluç Gürkan, Kemal Sülker, Prof. Doğu Ergil, Prof. Sadun Aren, Çetin Yetkin, Prof. Emre

Kongar, Mehmed Kemal, Nevzat Helvacı, Ataol Behramoğlu, Remzi İnanç, Afşar Timuçin, Nezih Danyal, Ferruh Doğan, Haluk Gerger, İlhan Tekeli, Mahmut Dikerdem, Hıfzı Topuz...

Yeni Düşün (1986-): Devrimci bir yazarlar kadrosunun katkılarıyla yayınlandı. Kadroda şu imzalar yer alıyordu: Prof. Sadun Aren, Fethi Naci, Ataol Behramoğlu, Can Yücel, Kemal Sülker, Arif Damar, Özdemir İnce, Ferruh Doğan, Atilla Birkiye, Şükran Kurdakul, Tomris Uyar, Oya Baydar, Ali Taygun, Oya Köymen (Yönetmen)...

Tiyatro...Tiyatro... (1991): Kurucusu Mustafa Demirkanlı. Yazarları: Dikmen Gürün Uçarer, Ahmet Levendoğlu, Özdemir Nutku, Hülya Nutku, Sevda Şener, Ayşegül Yüksel.

Adam-Sanat (1985): Anadolu Yayıncılık Ortaklığı'nın yayınladığı bu aylık derginin Genel Yayın Yönetmeni Turgay Fişekçi'dir. Dergide en çok görünen imzalar şunlardır: Mehmet H. Doğan, Demir Özlü, Uğur Kökden, İnci Asena, Semih Gümüş, Server Tanilli, Bertan Onaran, Vakur Kayador.

Adam Öykü (1996): İki aylık öykü dergisi. Genel Yayın Yönetmeni Semih Gümüş.

Nar (1995): İki aylık edebiyat dergisi. Genel Yayın Yönetmeni Raşit Çavaş.

Çeşitli Dergiler: *Aktüel* (Dinç Bilgin Grubu); *Tempo* (Aydın Doğan Grubu); *Klips* (Aydın Doğan Grubu); *Nokta* (Dinç Bilgin Grubu); *Borsamatik, Autoshow* (Aydın Doğan Grubu); *Autohaber* (Dinç Bilgin Grubu); *Atlas* (Aydın Doğan Grubu); *Capital* (Aydın Doğan Grubu); *Ekonomik Forum* (TOBB); *Nefes* (Alevi dergisi); *Argos, Evrensel Kültür, Global, Ekonomi, Sızıntı, İletişim, Hayat, Haftalık, Vizon, Elele, Ekonomist, Gözlemci, Aktüel, Hülya, Antik Dekor, AD, Bazaar, Blue Jean, Art Home, Hey Girl, Tüketici, Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, National Geographic, Esquire, Country Homes, Cosmo Girl, House Beautiful, Pera, Time Ok, Alem, Focus, IT, PC Pratik, Cosmopolitan, Elle, Marie-Claire, CHIP, PC Extra, Astroloji, Tek Satellite, Lezzet Güneşi, Mutfak, Mobidik, CD Room Data, Sağlık Genetik, Bebeğim, Magazin, HS Hafta Sonu, Yasak Meyve, Kaçak Yayın, Kül Öykü, Virgül, İnsancıl, Çağdaş Türk Dili, E, Eski, Dördüncü Boyut, Kitap-lık, İstanbul'da 550 Yıl, Bilim ve Ütopya, Platin, Tek Borsa, Auto-Vision, Otosyle, Deniz Magazin, Bilim-Çocuk, Popüler Tarih...*



KADIN DERGİLERİ

Bizde kadınlar için ilk süreli yayın, *Terakki* gazetesinin 1868'de yayınladığı *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir.[38] Ali Raşit ve Filip Efendi'nin çıkardığı *Terakki*'nin kadın sorunlarına önem vermesi o zaman için çok ilginç bir konudur. Selim Nüzhet Gerçek'in *Türk Gazeteciliği*'nde bu ilk kadın gazetesinden alınmış iki yazı var. Biri bir okuyucu mektubudur. Şöyle deniyor bu mektupta:

"Ey hemşireler, şimdiye kadar her birimiz bir yol tutarak böyle bilgisizlik ve gaflet içinde yaşamaktan ne yarar gördük? Şu gazete bize esaslı nasihatlar veriyor. Eğer yazdığı şeyler fena olsaydı, devletimiz şimdiye kadar çoktan yasak ederdi. Kocamın anlattığına göre erkekler de bu gazeteyi okuyorlarmış. 'Sevgili eşlerimiz istediğimiz terbiyeye ulaşır, biz de onlarla övünürüz' diyorlarmış."

İkinci yazıdan alıntı: "Bir yandan yeni okullar açılmakta ve şimdikiler düzene girmekte olduğundan, bundan sonra kızlar okuldan çıkmış ve okumuş yazmış olacaklar ve artık eski kadınlar gibi öyle hocaların şeytanlıklarına aldırmayacaklardır..."

Terakki'nin kadın sayısı bir yıl kadar yayınlandıktan sonra 1869'da *Kevkebi Şarkî* (doğu yıldızı) adıyla çıkmaya başlamıştır. Bu gazetenin kaç sayı çıktığı belli değil.

Filip Efendi'nin çıkardığı *Vakit* ve Teodor Kasab'ın çıkardığı *İstikbâl* gazeteleri 1875'te birer kadın sayısı yayınlamaya başlamışlardır.

Günlük gazetelerin yayınladıkları özel kadın sayılarından sonra ilk kadın gazetesi *Şükûfezar*'dır.[39] 1885'te Arife Hanım adında bir kadın çıkarmıştır gazeteyi. Bütün yazarlar da kadındır. Arife Hanım birinci sayıda çıkan bir başyazıda şöyle demektedir:

"Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alaylı gülüşlerine hedef olmuşuz, bunun aksini isbat etmeye çalışacağız."

Prof. Dr. Yasemin G. İnceoğlu ile Yeşim Korkmaz'ın birlikte yazdıkları *Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler* kitabında şöyle deniyor:

"Tanzimat döneminde günlük gazetelerde de kadının toplumsal konumu konusunda tartışmalar başladı. Bunlara zaman zaman kadınlar da katıldılar, 1867'de yayınlanmaya başlayan *Terakki* gazete-

(36) Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği.*

(37) Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler.*

sinde kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitilmesi, kadınlara çalışma hakkı tanınması konularında ve birden çok kadınla evliliğe karşı yazılar yer aldı. İlk kez kadın okuyucuların mektupları yayınlandı.

"Bu gazete, 1888 yılından itibaren kadınlar için *Muhadderat-ı Terakki* (Örtülü Kadınların İlerlemesi) adıyla bir de haftalık çıkardı. Bu gazete kadın haklarına sahip çıkmaya çalıştı, ayrıca batı dünyasındaki kadın hareketlerine de dikkat çekti.

"Tanzimat dönemi, Türk kadını için bazı konuların kaleme alınmaya başlandığı bir zaman olmuştur. Tanzimat dönemi kadınlara resmi eğitim verilmesinin de başlangıcıdır. Bunun meyveleri daha çok Meşrutiyet döneminde olacaktır."[38]

Terakki'nin yanı sıra *Aile* (1880); *İnsaniyet* (1882); *Mürüvvet* (1888); *Ayine; Parça Bohçası*'ın kadın konularına eğildikleri görülüyor. Ama en önemli yayın *Hanımlara Mahsus Gazete* oluyor.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra kadınlar için çıkartılan gazete ve dergilerin birdenbire çoğaldığını görüyoruz. Şunlar vardır kadın yayınları arasında:

Demet (1908, Celâl Sahir); *Muhasin* (1908, Mehmet Rauf); *Kadın* (1908, Süleyman Bahri); *Hanımlar Âlemi* (1908); *Kadın* (1908, Selânik); *Kadınlar Dünyası* (1912, Ulviye Mevlan Hanım).

Mütareke yıllarında da İstanbul'da Sedat Simavi, kadınlar için aylık üç dergi çıkarmıştır: *İnci* (1919); *Hanım* (1921); *Yeni İnci* (1922). Bu dergilerin üçü de sürekli olmamıştır. Yine aynı yıllarda Mehmet Rauf'un *Süs* adlı haftalık kadın dergisi yayınladığı görülüyor.

Kadınlar için çıkarılan süreli yayınlar üzerinde çok zengin bir araştırma yapan Aslı Davaz-Mardin Harf Devrimi'nden (1928) 1996 yılına kadar 195 dergi ve gazetenin çıkmış olduğunu belirtiyor.[39]

Bu dönemin ilk gazetesi 1929'da yayınına başlanan *Hanımlar Âlemi*'dir.

Aslı Davaz-Mardin, incelediği dönemde çıkan dergilerin yıllara göre sayısını şöyle saptamış:

1929'da 1 dergi, 1930-1940 arası 12 dergi, 1940-1950 arası 17 dergi, 1950-1960 arası 22 dergi, 1960-1970 arası 16 dergi, 1970-1980 arası 22 dergi, 1980-1990 arası 44 dergi, 1990-1996 arası 63 dergi.

---

(38) Prof. Dr. Yasemin G. İnceoğlu ve Yeşim Korkmaz, *Gazetecilik 24 Saat, Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler.*

(39) Aslı Davaz-Mardin, *Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya.*

Bu süreli yayınların 153'ü İstanbul'da, 20'si Ankara'da çıkmış. Bunların 102'si resimli siyah-beyaz, 72'si resimli renkli, 21'i de resimsiz olarak yayınlanmıştır.

Hem sahibi hem de yayın sorumlusu kadın olan ilk iki dergiden biri İffet Halim Oruz'un 1947'de çıkardığı *Kadın Gazetesi*'dir, ikincisi de yine aynı yıl Nezihe Saim Güngör'ün yayınladığı ve kendini "sosyal aile gazetesi" olarak tanıtan *Güngör* gazetesidir.

Kadın gazeteciler üzerinde bir araştırma yapan Ayşe Asker[40] Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki kadın gazetecilerle Cumhuriyet dönemindeki kadın gazetecilerin özelliklerini şöyle belirtiyor:

"İlk kadın gazetecilerin varlıklı ve tanınmış aile kızları olmalarına karşılık, günümüzde ilk kadın gazeteciler çoğunlukla orta sınıfın kızlarıdır.

"İlk kadın gazeteciler özel eğitim almış kimselerdir. Oysa günümüzdekiler Cumhuriyet döneminde eğitimde sağlanan fırsat eşitliğinden yararlanmışlardır. Çoğunluğu Basın Yayın Yüksek Okulu (İletişim Fakülteleri) mezunları oluşturur.

"İlk kadın gazeteciler kadın hakları konusunda yazılarla gazeteciliğe başlamışlardır. Bugünkü kadınlar daha çok 80'li yıllarda mesleğe girmişlerdir. Bunda ülkenin toplumsal ekonomik gelişmesi yanında aldıkları gazetecilik eğitiminin de rolü vardır. Kadın haklarına olan ilgileri ise kişisel çabalarından öteye geçmemektedir.

"İlk kadın gazeteciler için gazetecilik, seslerini duyurabilmeye yarayan bir araçtı, bugün ise bir meslektir."

ÇOCUK DERGİLERİ

Bizde çocuklar için çıkartılmış dergileri[illegible] oldukça eski bir tarihi vardır. İlk çocuk gazetesine 1869'da rastlı[illegible]ruz. O tarihlerde Sıtkı Efendi adında bir kimse *Mümeyyiz* gazetesi[illegible]çıkartmaktadır.

Çocuklar için ikinci gazete 1875'te yayınl[illegible]ın günlük *Sadakat* gazetesinin çıkardığı *Çocuklara Mahsus Sadak*[illegible]ır. Bu çocuk gazetesinin o zaman büyük ilgi topladığı ve ilk sayı[illegible]n 3000 basıldığı anlaşılıyor.

Çocuklara Mahsus Sadakat 7'nci sayıda [illegible]leğiştirerek *Etfal* (Çocuklar) oldu.

---

(40) Ayşe Asker, *Kadın Gazeteciler*.

Bundan sonra, 1878'de *Bahçe* adında bir çocuk gazetesi çıkartıldı. Bu gazetede genellikle daha bilimsel yazılar, hesap oyunları yayınlanmış ve yarışmalar düzenlenmiştir.

Ahmet Mithat Efendi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 1879'da rüştiye (ortaokul) öğrencileri için *Çocuklara Tercüman-ı Hakikat* adlı haftalık bir özel sayı yayınladı.

On dokuzuncu yüzyılda çıkan çocuk gazetelerinin sonuncusu da 9 Mayıs 1896'da yayınlanmaya başlayan *Çocuklara Mahsus Gazete*'dir.

İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanan çocuk dergileri arasında şunları görüyoruz:

Çocuk Dünyası (1912); *Çocuk Duygusu* (1913); *Çocuk Dostu* (1914); *Talebe Defteri* (1915).

Cumhuriyet'ten sonra ise şu gazete ve dergiler çıkıyor:

Çocuk Dünyası (1926-29), Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu.

Çocuk Sesi: 1932 yılında çıkmaya başlayan bu dergiyi, o yıllarda Galatasaray Lisesi ilkokulunda öğretmen Mehmet Faruk Gürtunca kurdu. 25 yıl kadar yayınlanan bu dergi, o dönemde yetişen çocukların, gençlerin ilgiyle okudukları ve etkilendikleri bir yayındır.

M. F. Gürtunca 1933'te *Afacan* diye de daha küçük çocuklara seslenen bir dergi çıkardı.

Gürbüz Çocuk: 1929'da Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yayınlamaya başladığı bu gazetenin adı 1935'te *Çocuk* oldu.

Yavru Türk (1936, İstanbul); *Genç Liseli* (1936, İstanbul); *Arkadaş* (1941, İstanbul, Cemal Nadir ve Muhtar F. Enata).

Doğan Kardeş: Yapı Kredi Bankası'nın 23 Nisan 1945'te kurduğu Doğan Kardeş dergisi çocuk yayınlarında çığır açan bir dergidir. Yirmi beş yıl Vedat Nedim Tör'ün yönetiminde çıkan bu aylık dergi öğrenci dünyasına büyük bir canlılık getirdi.

Karınca (1952, Ramazan Arkın); *Milliyet Kardeş* (1938); *Tercüman Çocuk; Türkiye Çocuk; Hürriyet Çocuk...*

GÜLMECE VE KARİKATÜR DERGİLERİ

Bizde ilk karikatürler 1867'de Arif Arifaki adında bir yayıncının çıkardığı *İstanbul* adlı dergide yayınlandı.[41]

---

(41) Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, c. I.

Ancak, *İstanbul* dergisinden 15 yıl önce, İstanbul'da *Boşboğaz Bir Adam* adındaki Ermenice ilk gülmece dergisini 1852'de Hovsep Vartaryan Paşa (1815-1879) yayınlamıştır. Ermeniler bundan dört yıl sonra da *Meğu* adlı başka bir gülmece dergisi çıkartmışlar.

Türkçe ikinci gülmece gazetesinin *Letaif-i Asar* olduğu anlaşılıyor. Selim Nüzhet Gerçek *Türk Gazeteciliği* adlı kitabında, "1868'de Ali Reşit ve Filip Efendi'lerin kurduğu *Terakki* gazetesinin haftalık bir de gülmece nüshası vardır ki bu ilk gülmece gazetesi olmak bakımından önemlidir. Bu gazetenin bir ismi de *Letaif-i Asar*'dır," diyor.

Turgut Çeviker, "Çizgiye yer vermeyen *Terakki*'nin Aralık 1870'te ad değiştirerek *Terakki Eğlencesi* olduğunu, birkaç ay sonra da, 5 Şubat 1871'de, tam sayfa karikatüre açıldığını" yazıyor.

Bu sıralarda Teodor Kasab önce Fransızcı ve Rumca, 1869'da da Türkçe *Diyojen* dergisini yayınlıyor. Ama dergide karikatür yoktur. İlk karikatür *Diyojen*'in 120'nci sayısında çıkar. Dergide topu topu 3 karikatür yer almış, üçüncü karikatür yüzünden de *Diyojen* 2 ay kapatılmıştır.

Diyojen ancak 184 sayı çıkabilmiş, bu süre içinde de üç kez kapatılmıştır. Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik ve Âli Bey vardı yazarlar arasında. *Diyojen*'in kapatılması 31 Aralık 1873 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de şöyle anlatılıyordu:

"*Diyojen,* mizah gazetesi olduğunu bahane ederek genel âdaba aykırı ve hükümet kurallarına uymayacak bir yolda dil kullanmaya alışmıştır. Kendisine yol değiştirmesi defalarca ihtar edilmiş ve gazete birkaç kere kapatılmışsa da *Diyojen* kendi mesleğinde dayatarak bazı kişilerin onuruna dokunacak yazılar yayınladığı için süresiz kapatılmıştır."

Diyojen sonra yeniden çıktı. 12 Mart 1876'da da kesin olarak kapatıldı.

İşte *Diyojen*'in kapanmasına yol açan fıkra:

"Bir vakitten beri duyulduğuna göre Hükümet bütün meseleleri ortadan kaldırıp denize dökmek istiyormuş. Halbuki bu, çoğumuzun işine gelmez. Biz meselesiz yaşayamayız. Birbirimize kinimiz, garazımız olmasa ne ile eğleneceğiz? *Akşam* işret meclislerinde kimlere sövüp sayacağız? Hükümet de kalkmış, 'Ben ortalıkta mesele bırakmayıp hepsini halledeceğim,' deyip gidiyor. Meseleleri ortadan kaldırmak bizi mahvetmek demektir. İnşallah bu meseleler or-

tadan kalkmaz. Kalkarsa hâlimiz fena. Hamdolsun, Hükümet o niyetine nail olamadı ve olamayacak..."

Teodor Kasab kimdir? *Diyojen*'i çıkaran Teodor Kasab 1835'te Kayseri'de doğmuştur. 11 yaşında İstanbul'a gelir. Kırım Savaşı çıktığı zaman Fransızlar gelmiştir ve Teodor bunlarla ahbaplık kurar. Subaylardan biri bu akıllı Rum çocuğuyla ilgilenir, alır kendisini Paris'e götürür. Teodor Kasab orada Fransa'yı, Fransız basınını ve Fransız mizahını tanıyacak ve bunlar kendisine yeni ufuklar açacaktır. Bir süre sonra İstanbul'a gelen Teodor Kasab'ın gazeteciliğe atıldığını görüyoruz. Önce *Diyojen*'i çıkarır, sonra *Çıngıraklı Tatar* ve *Hayal* adlı gülmece dergilerini ve günlük *İstikbâl* gazetesini. 1877'de *Hayal*'de "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" yazısıyla bir karikatür yayınlanır. Elleri, ayakları zincire vurulmuş bir karagöz karikatürüdür bu. Hükümet, "Vay," der, "bu Anayasa'ya hakarettir!..." Üç yıl hapse mahkûm olur T. Kasab.

Hayal'in son sayısında kovuşturmaya neden olan bir fıkra da şudur:

"Aldığımız ihtarname üzerine şimdi fâni dünyaya veda etmemiz gerekiyor. Allah rahmet eylesin, iyi adamdı deyiniz. Sakın ağlamayınız, gülünüz. Bu dünya kimseye kalmaz. Canım boğazıma gelmiş olduğu halde herkese selâmda kusur etmek istemem. İşte sesim kısılmaya başladı. Ca...nım...çı...kı...yor... Çık...tı!..."

Bir süre sonra Teodor Kasab kefaletle hapisten çıkar. Ama gülmece gazetesi yayınlamaktan vazgeçer, bir fırsatını bulup Paris'e kaçar.

1868'den 1873'e kadar beş yıllık bir deneme, gülmece dergilerinin tuttuğunu göstermektedir. Neden tutmuştur bu iş? Çünkü bizde bir gülmece geleneği vardır da ondan. Bektaşi fıkraları vardır, Nasrettin Hoca vardır, Karagöz vardır, İncili Çavuş vardır, Orta oyunu ve meddah vardır... Bütün bunlar halkı hazırlamıştır gülmece dergilerine. O dönemin dergileri önce biraz bocalamışlardır elbette. Çünkü gülmece dergisi dış ülkelerden kopya edilen bir dergi türüdür. Kopyanın iyisi de olur, kötüsü de. Ama çok kısa bir süre sonra gülmece gazeteleri halkın dilini kullanmaya başlamış ve o havaya uymasını bilmişlerdir. Türk gülmece basının temelleri atılmış, yol açılmıştır böylece.

Saydığımız bu ilk dergilerden sonra *Lâtife* çıkar (1873); *Şafak* çıkar (1874); *Kahkaha* çıkar (1874); daha sonra *Geveze* (1875); *Meddah* (1875); *Çaylak* (1876)...

Böylece Birinci Meşrutiyet'e gelmiş oluruz.

O koşullar altında gülmece basınının gelişmesi söz konusu olmaz elbette, 1908'i beklemek gerekir. İkinci Meşrutiyet bir süre sınırsız bir özgürlük getirir gülmece gazetelerine. Sayısız gülmece gazetesi çıkar bu yıllarda: *Davul, Dalkavuk, Çekirge, Falaka, Boşboğaz, Eşref, Züğürt, Cadaloz, Adam sen de, Eşşek, Kibar, Malum, El Üfürük, Karagöz, Püsküllü Belâ, Curcuna, Coşkun Kalemler, Yuha, Laklak ve Kalem.*

Kalem en çok etki uyandıran dergilerden biridir o dönemde. Cemil Cem çizer; Salâh Cimcoz, Celâl Esat Arseven, Refik Halit Karay yazar. İki yıl sonra *Kalem, Cem* olur. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geniş etkileri olacaktır Cem'in.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Sedat Simavi *Hande*'yi yayınlar (1916). Ama askere alınır o yıllarda. *Hande*'yi yaşatamaz. İki yıl sonra *Diken*'i çıkartır (1918). *Diken* o yılların en büyük gülmece gazetesi olur. S. Simavi sonra, 1921'de *Güleryüz*'ü yayınlar. O da kendi döneminde çok etkisi olmuş bir mizah gazetesidir.

Refik Halit de *Aydede*'yi çıkartır bir yandan.

Sonra yeni gülmece gazeteleri çıkmaya başlar. Yusuf Ziya Ortaç 1923'te *Akbaba*'yı kurar. *Papağan* yayınlanır (1927); Burhan Cahit *Morkaya Köroğlu*'nu kurar (1928). Sedat Semavi önce *Karagöz*'ü çıkartır (1935); ertesi yıl da *Karikatür*'ü.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, savaş yıllarında ve hemen savaştan sonra Cumhuriyet yıllarının iki büyük mizah gazetesi vardır: *Akbaba* ile *Karikatür.* Birer okul olmuştur bunlar. Biri Cemal Nadir Okulu'dur, öteki Ramiz Okulu.

İkinci Dünya Savaşı sona erince gülmece basınında yeni bir akımın başladığını görürüz. Sabahattin Ali ile Aziz Nesin *Markopaşa*'yı çıkartırlar. Bu, o zamana kadar hiç alışılmamış sosyal ve politik bir gülmece türüdür. Halk tutar bunu. *Markopaşa* o döneme kadar eşi görülmemiş baskı sayısına ulaşır. Sabotajlar başlar. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tutuklanır. Dergi kapatılır. Ama yeni bir yön verilmiştir artık gülmeceye. *Nuh'un Gemisi* çıkar... Akım devam eder.

Türk gülmece basınında ondan sonraki dönem 1950'lerde başlar. İlhan Selçuk'la Turhan Selçuk *41 Buçuk*'u çıkartırlar. Sonra *Tef* yayınlanır, *Dolmuş* kurulur. Bu yeni bir gülmece ve karikatür anlayışıdır. Bunda hem modern karikatür anlayışı vardır, hem de toplumsal eleştiri. Aziz Nesin, İlhan Selçuk, Adnan Veli toplumsal

açıdan yapılan gülmecenin sayısız örneklerini verirler bu dönemde.

Ondan sonra, 70'li yıllarda *Gırgır* (1972) dönemi başlar. Haldun Simavi grubu içinde Oğuz Aral'ın yönetiminde çıkan *Gırgır* dergisi tüm gülmece ve karikatür dünyasında bir olay olur. *Gırgır*'ın tirajı 300 bine ulaşır: Böyle bir tiraj dünya karikatür basınında görülmüş şey değildir. Onu *Fırt* (1975); *Çarşaf* (1976); *Mikrop* (1977); izler. Sonra *Avni, Dıgıl, Pişmiş Kelle, Hıbır, Leman* ve *Öküz* yayınlanır.

1996'da en yüksek tirajı sağlayan gülmece dergisi Leman'dır: 93.000 tirajla.

Karikatürcüler: Turgut Çeviker bizde ilk karikatürleri Ermeni ve Rum sanatçıların yaptığını belirtiyor.(42) Tanzimat döneminde ilk karikatürcü olarak *Çıngıraklı Tatar*'da çizen K. Opçanadassis'i görüyoruz. Aynı dönemdeki öteki karikatürcüler şunlar: Nişan G. Berberyan, Santr, Tınghır, FNZ/P. N., Delemak Ekserciyan. İçlerinde iki de Türk var: Ali Fuat Bey ve Rıza.

İkinci Meşrutiyet döneminde, ilk ünlü karikatürcünün adı Cemil Cem'dir (1882-1950). Önce Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan Cemil Cem, Paris, Roma ve Viyana büyükelçiliklerinde görevde bulunduktan sonra 1910'da basıp istifayı kendisini karikatüre verir. *Kalem*'i çıkartır önce, sonra da *Cem*'i. 1929'a kadar, demek ki aşağı yukarı yirmi yıl, o dönemin en ünlü karikatürcüsü oluyor Cem.

Kimler vardır o yıllarda? Rıfkı adında, *Aydede*'de çizen bir karikatürcü dikkati çeker. Mütarekede bütün devrimci aydınların Kurtuluş Savaşı'nı desteklediği günlerde, Rıfkı İstanbul Hükümeti'ne hizmet etmiş, Divanı Harp'lerde görev almış, sonra kaçıp Mısır'a yerleşmiş ve orada da karikatürün ilk kurucularından biri olmuştur.

Sonra Sedat Nuri İleri'nin adına rastlıyoruz (1888-1943). O da karikatürlerini İleri'de çizmiştir sonra da, *Yedigün*'de, *Karikatür*'de, *Akbaba*'da ve *Cumhuriyet*'te. Çok modern bir sanatı vardır Sedat Nuri İleri'nin.

Gazetelerde ise karikatür Cemal Nadir Güler'le başlıyor (1902-1949). İlk karikatürünü 1920'lerde *Diken*'de yayınlayan Cemal Nadir'in sonra *Akbaba*'da tek tük karikatürleri çıkıyor. 1928'de *Akşam*'a geliyor ve orada günlük karikatürlerini çizmeye başlıyor. Bu, bizde bir dönemin başlangıcıdır. Günlük gazetelere böylece karikatür gir-

(42) Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü.*

miş olur. Dergi ve gazetelerde de Ratip Tahir, Abidin Dino, Orhan Ural, Necmi Rıza, Ramiz, Münif Fehim, Togo, Sururi çizerler.

1948-50'lerde ise bir gelişme olur bu alanda; yeni kuşak karikatürcüler gazete ve dergileri doldurmaya başlarlar: Semih Balcıoğlu, Ali Ulvi Ersoy, Altan Erbulak, Turhan Selçuk, Ferruh Doğan, Mustafa (Mim) Uykusuz, Mıstık, Bedri Koraman, Oğuz Aral, Yalçın Çetin, Suat Yalaz, Güngör Kabakçıoğlu, Eflâtun Nuri, Selma Emiroğlu, Tonguç Yaşar, Nehar Tüblek, Cafer Zorlu, Zeki Beyner Oral, Nezih Danyal, Yurdagün Göker...

1950 kuşağı, Türk karikatüründe yeni bir akım yaratmış, karikatüre yeni bir öz, bir biçim ve bir eylem kazandırmıştır. "Genel olarak bu kuşağın çabaları, yazıya dayanmayan bir çizgi mizahı yaratmak, yeni bir karikatür estetiğini uygulamak biçiminde olmuştur."[(43)]

90'lı yıllarda gazetelerde ve dergilerde siyasal karikatür çizen Turhan Selçuk, Ali Ulvi, Ferruh Doğan, Semih Balcıoğlu, Bedri Koraman gibi 50 kuşağı karikatürcülerin yanı sıra genç karikatürcülerin imzaları da çok sık görülür. Onların en başarılıları şunlar: Behiç Ak, Semih Poroy, Kamil Masaracı, Salih Memecan, Haslet Soyöz, İsmail Gülgeç, Musa Kart, Ercan Akyol, Zafer Temoçin, Nuri Kurtcebe, Latif Demirci...

KÜRTÇE BASIN

Kürt Basın Tarihi'ni yazan Müslim Yücel'in belirttiğine göre ilk Kürtçe gazete *Kürdistan*'ı, 1898'de Kahire'de Mithat Bedirhan çıkarmış ve bu gazete 1902'ye kadar yayınını sürdürmüştür.[(44)]

Kürdistan'ı izleyen Kürtçe ya da Kürtçe-Türkçe öteki gazeteler şunlardır:

Şark ve Kürdistan (İstanbul, 1908); *Kürt Teâvün ve Terakki* gazetesi (Kürt yardımlaşma ve ilerleme gazetesi, İstanbul, 1908); *Kürdistan* (İstanbul, 1908); *Amid-Sevda* (İstanbul, 1909); *Peyman* (Diyarbakır, 1909); *Roji Kurd* (İstanbul, 1913); *Yekbun* (İstanbul); *Hetawi Kurd* (İstanbul); *Jin* (İstanbul, 1918); *Kürdistan* (İstanbul, 1918); *İrfan* (Siverek, 1919); *Ağrı* (1929-1930).

Müslim Yücel'in belirttiğine göre, 1948-1992 yıllarında da İstan-

(43) Turgut Çeviker, a.g.e.
(44) Müslim Yücel, *Kürt Basın Tarihi.*

bul, Ankara, Diyarbakır, Ağrı, Bismil, Van, Gaziantep, İzmir, Batman, Beşiri, Bitlis, Hakkari, Kızıltepe, Urfa, Dersim, Aydın ve Doğubeyazıt'ta 119 gazete ve dergi çıkarılmıştır.

Yine aynı kaynağa göre 1950-1966 yıllarında Silvan, Kars, Tatvan, Elazığ, Erzincan, Viranşehir, Hınıs, Ardahan ve Bingöl'de birçok gazete ve dergi yayınlanmıştır.

Müslim Yücel Kürt gazeteleri konusunda genel olarak şöyle diyor:

"İlk çıkan yayınlarda çoğunluk Kürtçe iken, 90'dan sonra çıkan yayınlarda Türkçe daha bir ön plana çıkıyor. *Kürt Teavün Terakki, Peyman, Roji Kurd, Yekbun, Hetawi Kurd, Kürdistan, Şark Kürdistan* gibi gazete ve dergiler, Türkçe-Kürtçe yayınlanıyor. Musa Anter'in yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *İleri Yurt* ise Kürtçe çıkıyor. Üstelik Diyarbakır'da; üstelik "Kımıl" adlı Kürtçe şiirle. 90'lı yıllarda ise Kürt basını Türkçe ve Kürtçe olarak basın tarihinde yerini alıyor. *Welat* gazetesini *Welatê Me, Azadiya Welat, Rewşen, Jiyana Rewşen* izlerken, *Yeni Ülke*'yi *Özgür Gündem, Özgür Gümdem'i Özgür Ülke, Yeni Politika* izliyor. Bu arada kimi gazeteler de Türkçe-Kürtçe yayınlanıyor. *Azadi* gazetesinin kimi sayfaları, özellikle kültür-sanat sayfaları Kürtçe veriliyor. Daha sonra yayınlanan *Dengê Azadi* aynı geleneği sürdürüyor. Yine *Roj, Jiyana Nû,* aynı gelenekten devam ediyor.

"Özellikle 90'lı yıllardan itibaren çıkan Kürt gazetelerinin çoğunda Türk devrimcileri yer alıyor. Bunlar arasında Türk aydınının yüz akı İsmail Beşikçi, Fikret Başkaya, Halûk Gerger, Ertuğrul Kürkçü, Yalçın Küçük, Bilgesu Erenus, A. Başer Kafaoğlu, Ragıp Duran gibi gazeteci ve yazarlar, Türk gazetecileri içinde saygın bir yere sahiptir."

Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün 22 Haziran 1999'da yayınladığı bir araştırma raporuna göre de o tarihlerde ülkemizde çıkan Kürtçe gazete ve dergiler şunlar:

AzadiyaWelat (İstanbul, tirajı 2500, haftalık); *Deng* (İstanbul, aylık); *Hevi* (İstanbul, aylık); *Jiyana Rewşen* (İstanbul, aylık); *Nubihar* (İstanbul, aylık); *Tirêjên Baweri* (İstanbul, aylık); *Roza* (İstanbul, üç aylık); *Serbestî* (İstanbul, üç aylık); *War* (İstanbul, üç aylık); *Zend* (İstanbul, üç aylık).

MUHAFAZAKÂR VE İSLÂMCI BASIN

İslâmcı basın son yıllarda önemli güç kazanmış ve bu tür gazetelerin hem sayıları, hem de tirajları artmıştır. Bu bölümde yer alan gazetelerin yaklaşık tirajları şöyledir:

Zaman (Fethullahçı) 330 bin
Türkiye (Işıkçı) 115 bin
Yeni Şafak (AKP) 106 bin
Vakit (Köktendinci) 57 bin
Milli Gazete (Saadetçi) 13 bin
Yeni Asya (Nurcu) 7 bin
Yeni Mesaj (Haydar Baş) 3 bin

Bu âlemde en etkili dergiler de şunlardır:
Fethullahçı: *Aksiyon, Sızıntı, Yağmur*
Köktendinci: *Cuma*

İslâmcı çevrelerin yönetiminde dört de TV kanalı vardır.
Kanal 7, Samanyolu, Mesaj TV, Işık TV.
İslâmcı ağırlıklı iki de haber ajansı bulunmaktadır:
İhlas Haber Ajansı ve Cihan Haber Ajansı

MİLLİYETÇİ GÜNLÜK GAZETELER

Günlük gazeteler içinde MHP eğilimli gazetelerin tirajları da şöyledir:

Yeni Çağ 28 bin
Orta Doğu 4 bin

XIII
Sonuç ve Değerlendirme

Basın on dokuzuncu yüzyılın başlarından bugünlere nasıl geldi? Bugün nerelerdeyiz?

1940'lı ve 50'li yılların basını özgür müydü? Asla. Bunun ayrıntılarını kitabın ilgili bölümlerinde gördük. Gazeteler devletin, iktidar partisinin, savcıların, polisin, "derin devlet"in baskısı altındaydı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden ya da basın savcılığından gelen bir telefon darbesiyle gazeteler süresiz kapatılıyor, gazeteciler susturuluyordu.

Basının teknik olanakları çok kısıtlıydı. Teknolojik gelişmeler ancak 1950'li yıllarda başladı.

Gazetelerin dağıtım olanakları çok kısıtlıydı. Ülke çapında dağıtımı olan İstanbul gazeteleri bazı illere bir-iki gün gecikmeyle gidiyordu.

Gazete sahipleri genelde gazetelerin başyazarlarıydı. Basın, gücünü ne büyük sermayeden alıyordu, ne de mafyadan. Bununla birlikte zaman zaman reklam verenlerin ve parti kodamanlarının gazeteler üzerinde etkileri de görülmüyor değildi. Bu etkiler zamanla çok gelişti ve başka boyutlara ulaştı.

Gazetelerde sayfa sayısı da genelde 12'yi, 16'yı pek aşmıyordu. Ne var ki okuyucu gazetede ne aradığını biliyor, seçimini kolayca yapıyor, en çok bir saatin içinde gazetedeki bütün haberleri ve yorumları okumuş ve mesajlara ulaşmış oluyordu.

Bugün ise sayfaların yükü altında eziliyorsunuz. Alın pazar gazetelerini, *Hürriyet* 82 sayfa, *Milliyet* 104 sayfa, *Sabah* 84 sayfa, *Star* 84 sayfa, *Vatan* 54 sayfa, *Akşam* 46 sayfa, *Radikal* 38 sayfa...

Hepsi reklam ve magazin ağırlıklı. Okuyucu ne okuyacağını şaşırıyor. Gazetelerin çoğu kafa ütülemiyor mu? Dikkatler topluma egemen olan, "establishment" ya da "nomenklatura" denen ayrıca-

lıklı ve varlıklı çevrenin, "toplumun kreması" denen sosyete yıldızlarının, televizyonlarda televole programlarında ün kazanmış ses sanatçılarının, yıldızların, showman'lerin özel yaşamları üzerine çekiliyor. Mehmet Ali Erbil'in, Hülya Avşar'ın, Ebru Gündeş'in, İbrahim Tatlıses'in, Deniz Akkaya'nın, Pınar Altuğ'un kimlerle çıktığını, nerelere gittiklerini tüm ayrıntılarıyla izliyorsunuz. 84 sayfalık gazeteleri ve pazar eklerini bunlar dolduruyor.

Eskiden gazete göze değil, kafaya seslenirdi. Fotoğraf, haberi zenginleştiren ikincil bir eleman niteliğindeydi. Televizyon çıkınca göze seslenen görüntüler genelde dış basında önemini yitirdi. Gazeteler orijinal haber ve yorumda ağırlık kazandı. Ama bizde öyle değil, gazeteler hâlâ görüntüde televizyonlarla yarış ediyorlar. Başarıyorlar mı? Asla. Okuyucu ve izleyici, görsel haberleri TV'de buluyor. Ama bunu anlayamayan gazeteler renk ve baskı tekniklerindeki gelişmelere dayanarak hâlâ kör bir yarışı sürdürüyorlar. Otuz yıldan beri gazetelerin toplam tirajı hiç arttı mı?

Ya manşetler? Eskiden manşet, yani tam sayfa, büyük harflerle verilen başlıklarda neler vardı? Savaş, yangın, deprem, su baskını, büyük bir uçak ya da deniz kazası, devlet başkanının ölümü gibi olağanüstü haberler. Bunların da sayısı yılda sekizi, onu geçmezdi.

Şimdi öyle mi ya? Bütün gazeteler her gün papuç kadar harflerle her olayı, akıllara durgunluk verecek ölçüde abartıyorlar. Yayın yönetmenleri manşet olmazsa gazete satılmazmış, okunmazmış gibi sakat bir inanç içindeler.

Her gün önemli bir haber olmayabilir, ama yazı işleri müdürü bir olayı mutlaka manşete çıkarması gerektiğine inanıyor. Neler çıkmıyor manşetlere. Alın birkaç örnek:

"Gücümüz Bu Kadar"

"Olacağı Buydu"

"Çocuklar Ucuz Kurtuldu"

"Ellerimiz Kırılsın"

"Türkiye Diriliyor"

"A. D. Kapı Önünde Yalvarıyor"

"Müjde, Büyüyoruz"

"Tarikat Cinayeti"

"12 Yaşındaki N'yi Nasıl İğfal Ettiler"

"Yargıcın ilginç beraat kararı"...

Okuyucu her gün bu tür manşetleri görünce elbetteki basına olan güvenini yitiriyor.

Bir de sür-manşetler var. Onlar büsbütün rezalet. Çoğu zaman gazetenin kendi reklamları, incir çekirdeğini doldurmayacak bir dizinin haberi ya da bir ek, sür-manşet konusu oluyor. Bazen de şöyle sür-manşetler görüyoru: "Thank you Sertab."

Ya köşe yazısı furyasına ne demeli? Yıllardan beri kendisini tanıtmış, sevdirmiş büyük saygınlığı olan köşe yazarları var. Basının prestijini onlar koruyorlar. Yazıları çoğu zaman sağlam bir yorum, bazen de haber değeri taşıyor, yankı uyandırıyor, Türkiye'nin gündemini oluşturuyorlar. Ama onların oranı yüzde on bile değil. Ne yazık ki sağa sola çamur atanlar, dönekler, bel kemeği olmayanlar, genel bilgi dağarcığını hiç dolduramamış olanlar magazin basınında hiç de az değil.

Ya bugün okuyucuyu isyan ettiren yolsuzluklar, banka hortumlamalar, özelleştirme dolapları, kısır soruşturmalar, orman yağmaları, kaçak villalar, vurgunlar, hazine ve sit alanlarının bölüşülmesi, katiller, hırsızlar, çeteler...

Millet kanıksadı artık bunları. Bu tür haberler çoktandır önemini yitirdi. Çoğu zaman bunlar manşet konusu bile olmuyor.

Bomba gibi patlatılan bir olayı, merak ediyorsunuz. Nasıl geliştiğini öğrenmek istiyorsunuz. Ertesi gün gazetenizi alıyorsunuz; o konuda tek satır yok. Rezalet değil mi? Gazeteler iz süremiyorlar. Olaylar magazin gözlüğüyle değerlendiriliyor. Amaç kamu hizmeti değil, bir günlük heyecan yaratmak. Kötülüklerin üstüne gitmek. Çözüm önermek hiç şart değil.

Okuyucu da bunun farkında; hiç şaşırmıyor. Biliyor ki o skandal haberini veren gazetenin yönetmeni ertesi gün türlü baskılarla karşılaşacak ve olayın üzerine gitmekten vazgeçecektir. Neden? Şu olasılıklar akla geliyor:

Gazetenin ya da holdingin patronuna başka bir gruptan büyük bir tepki geliyor. "Ben de senin kirli çamaşırlarını ortaya çıkartırım," diyorlar ve olay kapanıyor.

Bu tür baskılar rakip bir gruptan gelebileceği gibi iktidar çevrelerinden de gelebiliyor ve gazeteler yine susmak zorunda kalıyorlar.

Skandal haberini veren gazete, olayı bu biçimde duyurmakla belki de şantaj yapıyordur. Karşısındaki gruptan istediği ödünü alarak

konuyu kapatıyordur. Okuyucu, işi yoksa olayın aydınlanmasını beklesin dursun.

Holdinglerin çıkarları da çoğu zaman bu tür olayların üzerine gidilmesine olanak sağlamıyor. Karşıda muazzam bir vurguncular koalisyonu var. Kimler yok ki o koalisyonda? Politikacılar, bankacılar, sanayiciler, mafya, "derin devlet"...

Temiz eller artık "kirli eller"e uzanamıyor.

Bir de şu var: Basın ahlâk yasalarında yer alan ilkelerden biri, "savaş kışkırtıcılığı yapmamak"tır. Bu ilke, hem UNESCO'nun 1978'de yayınladığı "İletişim Araçlarının Temel İlkeleri Bildirgesi"nde var, hem de "Türkiye Gazeteciler Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi"nde (1998). Bu son bildirgede: "Gazeteci, her türden şiddeti haklı gösteren, özendiren, kışkırtan yayın yapamaz", "Gazete uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır" deniyor.

Oysa bizde bazı büyük gazeteler 2003 Nisan'ında açık açık savaş kışkırtıcılığı yapmadılar mı? Savaşta Türkiye'nin ne büyük çıkarları(!) olduğunu her gün haykırmadılar mı? Bu savaş çığırtkanlığı okuyucuyu etkiledi mi, yoksa basına olan güvenini yitirmesine mi neden oldu?

Savaşta birilerinin çıkarı vardı, ama kimlerin? Medyanın arkasındaki holdinglerin bu kampanyalarda hiç etkisi olmadı mı acaba?

Türkiye'de siyasal ve ekonomik yaşama yön veren ve sırtını IMF'ye dayayan bir koalisyon var. Medyaya da yön veren bu koalisyon şu baskı gruplarından oluşuyor:

— Politikacılar,

— Sermaye çevreleri (holdingler, IMF'ci finans grupları, büyük ticaret ve işadamları, müteahhitler, Anadolu kökenli iş çevreleri, çokuluslu ortaklıkların uzantıları).

— Mafya,

— Derin devlet,

— Diyanet çevreleri ve tarikatlar.

Bu gruplar arasında Silâhlı Kuvvetler'in, Adalet'in, bürokratların, aydınların, sanatçıların, üniversite kadrolarının, Devlet Başkanı'nın yeri yok mu? Evet, zaman zaman onların da ağırlığı oluyor ama son dönemlerde topluma, daha çok gerici ve karanlık güçler, lâiklik ve Atatürk düşmanları yön verdi. O güçler Sivas Kıyımı'nın anılmasından bile ürküyorlar.

Bu baskı gruplarının kendi aralarında, bazen medyanın da katıldığı koalisyonlar oluyor.

Bu koalisyonlar bazen politikacılar, medya ve derin devlet arasında kuruluyor, bazen sermaye çevreleri ve medya arasında, bazen de politikacılar, diyanet çevreleri, medya ve sermaye grupları arasında.

Bir kamu hizmeti yapmakla görevli olan ve bu nedenle kendisine birtakım ayrıcalıklar tanınan medya, gerçekte bir kamu hizmeti mi yapıyor, yoksa bu ayrıcalıklardan yararlanarak bazı çıkarlar ve üstünlükler mi elde ediyor?

Bir bakıyorsunuz, bir gazeteci çıkmış, bütün yöneticileri küçümseyerek hepsine meydan okuyor. Bir bakıyorsunuz, başka bir gazeteci sırtını Amerika'ya dayayarak tüm ulusal değerleri hiçe sayıyor. Başka biri tüm Atatürkçülere ve laiklere en çirkin sözlerle saldırıyor. Bunlara yer veren medya bir kamu hizmeti yapıyor denebilir mi?

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'ni hazırlayan Umur Talu 14 Haziran 2003'te *Star*'da çıkan bir yazısında şöyle diyor:

"Türkiye'de 'kitle medyası, halkın gazetesi, kamuoyunun sesi, vatandaşın nefesi' diye geçinen tüm büyük medya bu siyaset-ticaret-medya karmaşasında fırsat mücadelesi ve çıkar ittifakı yaptı.

"Çünkü siyaset-ticaret-medya üçgeni, büyük bir adaletsizlik atmosferinde, haklılığın ve haksızlığın birbirine fazlasıyla karıştığı bir hava yaratıyor.

"Böyle bir ortamda ne hukuk, hak ve adalet eksenine oturur, ne siyaset hakkaniyet kaynağı olabilir, ne iş dünyasında adil bir rekabet sağlanabilir, ne de gazeteci rahat nefes alabilir"

Umur Talu'nun sözünü ettiği "ticaret" elemanı daha geniş çapta "büyük sermaye" olarak ele alınabilir. Değerli dostum Emre Kongar da medya-büyük sermaye ilişkisi konusunda şöyle diyor:

"Ben, medyadaki büyük sermayenin şu yaptıklarına karşıyım:

"1- Medya sahibi olmayan büyük sermayeye karşı haksız rekabet yaratması, yani serbest teşebbüsün rekabet özgürlüğünü zedelemesi,

"2- Haberleri sınırlaması ve saptırması, üstelik bunu kendi çıkarları için yapması, yani haber alma özgürlüğünü bozması,

"3- Devleti ve kamuoyunu, kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda baskı altında tutması, yani siyasetçileri, bürokratları, üniversiteleri ve yargıyı tehdit etmesi.

"Bu üç yanlıştan dolayı medyadaki bir bölüm büyük sermayenin demokrasi için önemli bir tehdit oluşturduğu görüşündeyim."(1)

Emre Kongar medya-siyaset ilişkilerinin Özal dönemiyle birlikte iyice sıklaştığını vurguladıktan sonra şunları yazıyor:

"Bu sıkı fıkı ilişki, medyanın büyük kamuoyunu oluşturma gücü ile siyasetin iktidar gücü arasında birtakım açık ve gizli ittifakların kurulmasına ve kurumlaşmasına yol açtı.

"(...) Siyasal iktidar ve onun aracı olan siyasal partiler ile medya patronları arasında ilişkiler ortak menfaat noktasında doruk noktasına ulaştı.

"(...) Bir süre sonra gerek siyasal partilerin kendi aralarındaki rekabet, gerekse medya holdinglerinin birbirleriyle olan pazar kavgası, bu tür ilişkilerin kamuoyu önünde tartışılması ve herkesin kirli çamaşırlarının ortaya dökülmesi sonucunu doğurdu.

"Medyadaki holdingler, birbirleri hakkındaki çirkin iddiaları, rakiplerinin "ipliğini pazara çıkarmak" amacıyla kullanır oldular.

"Bunun en tipik örneği; Uzan Grubu ile Doğan Grubu arasındaki kavgada görüldü.

"...Böylece medya-ticaret-siyaset ilişkileri, kamuoyunun önünde, her grubun rakipleri hakkındaki iftiralar da dahil olmak üzere, en çirkin yönüyle yer aldı.(2)

Bu da 6 Temmuz 2003 Pazar günkü *Cumhuriyet*'in başyazısından bir paragraf:

"Medyanın hali, kelimenin tam anlamıyla acıklıdır; iş ve piyasa yaşamında tartışmalı çıkarlar yumağına dolanmış bulunan basın-yayın hayatımızda, gazeteler iktidarla zorla balayı yaşamak çabalarına girmişlerdir. Bu gayret, bir dalkavukluk niteliğine dönüşüyor; iktidar-medya zoraki işbirliğinde kimi zaman ortak payda, Çankaya'ya karşı saldırı düzenine erişiyor."

Bu kitabın sonunda basının tarih sürecindeki gelişimine yeniden bir göz atarken üzerinde duracağım şöyle bir olay var. 1919-1922 yıllarında İstanbul'daki işbirlikçi gazetelerin yazdıkları ile bugün Amerikan hayranı olan gazetecilerin yazıları arasında bir benzerlik yok mu?

---

(1) Emre Kongar, *Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe,* s. 122, Remzi Kitabevi 2003

(2) Emre Kongar, a.g.e, s. 323.

Mütareke yıllarında İstanbul'daki işbirlikçi yazarlar, özellikle Ali Kemal, Refi Cevat Ulunay ve yandaşları Türkiye'nin çıkarını İngiltere'yle işbirliğinde görüyorlar, bazıları da coşkulu yazılarla Amerikan Mandası'nı savunuyorlardı. Onlara göre Millî Mücadele'nin hiçbir başarı şansı yoktu. Bu serüven düş kırıklığıyla sona erecek ve Türk ulusu on binlerce şehit verecekti. İşbirlikçiler ne Türk Ulusu'na güveniyorlardı, ne Mustafa Kemal'e, ne Ankara'daki Ulusal Hükümet'e, ne de Batı Anadolu'da kahramanca savaşlar veren Ordu'ya.

Bugün de, işgal döneminin işbirlikçileri gibi, ulusa hiç güveni kalmamış, tüm umutlarını emperyalist Amerika'ya bağlamış, çağdaş manda yanlısı gazeteciler yok mu?

Onların da sonu Mustafa Kemal'in idamı için fetva veren şeyhülislâmcıların ve 150'liklerin sonuna benzemeyecek mi?

Ali Kemal kâbusu medyada hiç kimsenin uykusunu kaçırmıyor mu acaba?

Belgeler

BELGE 1
İletişim Araçlarının Temel İlkeleri Bildirgesi
(UNESCO, Paris, 22 Kasım 1978)

(UNESCO'nun 20. Genel Konferansı'nda 22 Kasım 1978'de alkışlarla kabul edilen bu bildirgenin özgün adı şöyledir: İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Geliştirilmesine, Irkçılık, Apartheid ve Savaş Kışkırtcılığıyla Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunmasına İlişkin Temel İlkeler Bildirgesi)

Madde 1

Barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesi, insan haklarının geliştirilmesi, ırkçılıkla, Apartheid'le ve savaş kışkırtıcılığıyla mücadele, özgür bir haber dolaşımı ve daha yaygın ve dengeli bir haber dağılımını gerektirir. Bu amaca ulaşmak için kitle iletişim araçlarının yapabileceği çok önemli katkılar bulunmaktadır. Haberin, ele alınan konunun değişik yönlerini içermesi oranında bu katkılar daha etkin olacaktır.

Madde II

1. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen, düşünce, anlatım ve haber alma özgürlüğünün kullanılması, barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde çok önemli bir ögedir.

2. Kamunun habere ulaşmasının güvence altına alınması, kamunun kullanabileceği haber kaynakları ve araçlarının çeşitliliğiyle olur. Böylece herkesin gerçeklerin doğruluğunu araştırabilmesi ve olayları yansız olarak değerlendirebilmesi sağlanır. Bu amaçla gaze-

telerin, haber verme özgürlüğü ve habere ulaşabilmek için her türlü olanakları bulunmalıdır. Aynı biçimde kitle iletişim araçlarının da halkların ve bireylerin kaygılarına duygusuz kalmaması önemlidir, böylece haber sürecine kamunun katılımı özendirilmiş olur.

3. Kitle iletişim araçları dünyanın her yerinde, barışın ve uluslararası anlayışın güçlenmesi, insan haklarının gelişmesi, ırkçılıkla, Apartheid'le ve savaş kışkırtıcılığıyla mücadele edilmesi amacıyla, görevleri gereği, özellikle sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğin oluşmasına, yabancı işgaline, ırk ayrımcılığına ve baskının her türlüsüne karşı mücadele eden ve kendi ülkesinde seslerini duyuramayan baskı altındaki halkların kendi durumlarını anlatma olanağı tanımakla insan haklarına katkıda bulunur.

4. Kitle iletişim araçlarının bu Bildirge'nin ilkelerinin geliştirilebilmesi için tüm gazetecilerin ve iletişim araçlarında çalışan her kişinin, gerek kendi ülkelerinde, gerek başka ülkelerde mesleklerinin gereğini yerine getirirken kendilerine en iyi güvenlik koşullarını sağlayan bir korunmadan yararlanmaları zorunludur.

Madde III

1. Barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesine ve ırkçılık, Apertheid'e ve savaş kışkırtıcılığına karşı mücadelede kitle iletişim araçlarının önemli bir katkısı vardır.

2. İletişim araçları, önyargıların ve bilgisizliğin doğurduğu saldırılara, ırkçılığa, Apartheid'e ve insan haklarının diğer ihlallerine karşı mücadelede, başka halkların amaçları, beklentileri, kültürleri ve gereksinimleri konusunda haber yayarak, halklar arasında birbirleri hakkında bilgisizliğin ve yanlış anlamaların ortadan kaldırılmasına, bir ülkenin halkını, diğer halkların gereksinim ve arzuları konusunda duyarlı hale getirmeye, tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin, hakları ve onurlarına ırk, cinsiyet, dil, din ve ulus farkı gözetilmeksizin saygı duyulmasını sağlamaya ve yoksulluk, yetersiz beslenme ve hastalıklar gibi insanlığa acı veren dertlere dikkat çekmeye katkıda bulunurlar. İletişim araçları böylece devletlerin, uluslararası gerginliklerin azaltılmasını ve uluslararası anlaşmazlıkların barışçı ve hakça çözümlere ulaştırmasını en iyi sağlayabilecek politikaların oluşturulmasını sağlar.

Madde IV

Kitle iletişim araçlarının, barış, adalet, özgürlük, karşılıklı saygı ve anlayış havası içinde, insan haklarının bütün insanlar ve uluslar arasında yaygınlaştırılması ve ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanması için gençlerin eğitilmelerinde önemli bir rolü vardır.

Madde V

Düşünce, anlatım ve haber alma özgürlüğüne saygı göstermek ve haberlerde her türlü görüşlerin yansıtılmasını sağlamak gerekir. Yayınlanan ya da dağıtılan bir haber, barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesine, insan haklarının gelişmesine ya da ırkçılık, Apartheit ve savaş kışkırtıcılığına karşı çıkılması konusundaki çabalara ciddi ölçüde zarar veriyorsa, bu haberde söz konusu olan kişilerin kendi görüşlerinin de yayınlanması gerekir.

Madde VI

Haberin dolaşımında yeni bir dengenin ve daha iyi bir karşılıklılık ilkesinin yerleştirilmesi, adaletli ve kalıcı bir barışın kurulmasına ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının sağlanmasına yardımcı olur. Bunun için de gelişmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasındaki haber dolaşımında ve gelişme yolundaki ülkelerin kendi aralarındaki haber dolaşımında var olan eşitsizlikleri düzeltmek gereklidir. Bu amaca ulaşabilmek için gelişme yolundaki ülkelerdeki haberleşme araçlarının güçlenmelerine, yayılmalarına ve bütün ülkelerdeki kitle haberleşme araçlarıyla işbirliği yapmalarına olanak sağlayacak koşullar ve kaynaklara sahip olmaları gerekir.

Madde VII

Kitle iletişim araçları, Birleşmiş Milletler'in çeşitli organları tarafından alınan kararların temelini oluşturan, evrensel çapta kabul edilmiş amaç ve ilkeler konusundaki tüm bilgileri, daha geniş bir alana dağıtmakla, barışın ve uluslararası anlayışın güçlenmesine, insan haklarının geliştirilmesine, daha doğru ve hakça bir uluslararası bir ekonomik düzenin kurulmasına etkin bir biçimde katkıda bulunurlar.

Madde VIII

Mesleksel örgütler, gazetecilerin ve kitle habercilik araçlarında çalışan başka kişilerin eğitiminde rol alanlar ve bunların işlevlerini sorumlu bir biçimde yerine getirmelerine yardım eden kişiler, mesleki ahlâk yasalarını hazırlarken ya da uygulamalarını sağlarken bu Bildirge'nin ilkelerine özel bir önem vermelidirler.

Madde IX

Bu Bildirge'nin ruhuna uygun olarak, haber dolaşımını daha özgür ve haber dağılımının daha yaygın ve daha dengeli olmasına yönelik koşulların yaratılması, bu meslekte çalışan herkesin görevlerini yaparken korunmalarını sağlayacak koşulların yaratılması uluslararası topluluğun görevidir. UNESCO bu alanda değerli katkılar sağlayabilecek bir konumdadır.

Madde X

1. Haber alma özgürlüğünü ve bununla ilgili uluslararası belge ve anlaşmaları güvence altına alan anayasal hükümler çerçevesinde, bütün dünyada iletişim araçlarına ve kendilerini mesleksel olarak haber dağıtımına adamış kişilere, bu Bildirge'nin amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak koşulların yaratılması ve yaşatılması gereklidir.

2. Özgür bir dolaşım, daha yaygın ve daha dengeli bir haber dağıtımının özendirilmesi önemlidir.

3. Bu amaçla, gelişmiş devletlerin gelişmekte olan ülkelerdeki kitle iletişim araçlarının güçlenmesi ve yayılması için gerekli olan koşul ve kaynakların sağlanmasını kolaylaştırması gerekir. Ayrıca bu ülkelerin hem kendi aralarında hem de gelişmiş ülkelerdeki kitle iletişim araçlarıyla işbirliği yapmalarını desteklemeleri zorunludur.

4. Aynı biçimde, hak eşitliği ve karşılıklı yarar ve insanlığın ortak mirasını oluşturan değişik kültürlere saygı temeli üzerinde tüm devletler arasında –özellikle birbirinden farklı ekonomik ve toplumsal sistemleri olan devletler arasında– iki yönlü ve çok yönlü haber alışverişinin, özendirilmesi ve geliştirilmesi zorunludur.

Madde XI

Bu Bildirge'nin tam etkili olabilmesi için, üye ülkelerin yasama ve yürütmeye ilişkin yasa ve kararnameleri ve diğer yükümlülükleri-

ni göz önünde tutarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilkeleri ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1966 yılında kabul ettiği Sivil ve Siyasal Haklar Konusunda Uluslararası Anlaşma'nın ilgili ilkeleri uyarınca iletişim araçlarının çalışabilmesi için uygun koşulların güvence altına alınması zorunludur.

BELGE 2
Avrupa Konseyi Basın Meslek İlkeleri

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, profesyonel gazetecilerin Avrupa çapında uygulaması gereken mesleklerine dair ahlâki kuralları şu şekilde belirlemiştir.[1]

1- Günümüzde, demokratik yaşamın çok önemli parçaları olan, bilgilendirme ve iletişim konusunda, medyanın, topluma karşı ahlâki sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları da, kişisel davranışların, demokratik hayatın ve toplum bilincinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

2- Gazetecilik mesleği hak, yükümlülük, özgürlük ve sorumluluk gibi birçok kavramı içinde barındırır.

3- Gazeteciliğin temel ahlâki prensiplerinden biri de; haber ile yorum arasındaki belirgin ayrımın çizilmesi ve bunların karıştırılmasının önlenmesidir. Haber gerçeklere ve verilere dayalı bilgilendirmedir. Yorum ise yazanın, yayınlayanın veya medya şirketlerinin düşüncelerini, inançlarını, kişisel yargılarını içerir.

4- Haber yayını, gerçeklere dayandırılmalı ve doğruluğu ispatlanabilir olmalıdır. Haberin sunumunda ve betimlemelerde tarafsız davranılmalıdır. Haber başlıkları ve özetleri mümkün olduğunca doğruları ve eldeki verileri yansıtmalıdır.

5- Yorumlar, genel düşünceler veya günlük olaylar üzerine yapılabilir. Yorum sübjektif olduğu için, doğruluğu üzerine eleştiri yapılamaz. Bunun yerine, bizler yorumların dürüst ve ahlâklı olmasını sağlamalıyız.

6- Bazı kişiler veya kuruluşlarla ilgili yapılan yorumlarda, gerçekler ve veriler çarptırılmamalı ve gizlenmemelidir.

---

(1) *Özgür Basın*, Haziran-Temmuz 1993.

Bilgi Edinme Temel İnsan Hakkıdır

1- Medyanın temel işlevi insanlara bilgi sağlamaktır ve sahip olduğu haklar, halkın bilgi edinme hakkıyla bağlantılıdır.

2- Bilgi edinme, Avrupa Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Avrupa İnsan Hakları Bildirgesi'nin 10. maddesine, Avrupa Sınırlararası Televizyonu Bildirgesi'nin 9. maddesine ve tüm demokratik yasal düzenlemelere göre temel bir insan hakkıdır. Bu hakkın sahibi halktır. Halka bu hakkı sağlayan gazetecilerdir. Gazeteciler, bilgi iletirken, haberlerin doğruluğunu, yorumların dürüstlüğünü temin eder ve hiçbir devlet ya da özel otoritenin müdahalesine izin vermez.

3- Devlet otoriteleri, bilgilendirme hakkının kendine ait olduğunu düşünmemelidir. Bu otoriteye sahip olanlar, medya içinde çoğulculuğu, serbest ifade özgürlüğünü, bilgilendirme hakkını sağlar ve sansürü ortadan kaldıran düzenlemeleri yapar. Avrupa Bakanlar Komitesi, bu gerçeğin farkında olduğunu, 29 Nisan 1992 yılında, Anlatım ve Bilgilendirme Özgürlüğü üzerinde yayınladığı deklarasyonla ispatlamıştır.

4- Medyanın editör, muhabir ve mal sahibi gibi farklı konumlardaki kişilerden oluştuğu gözönünde tutularak, medyanın özgürlüklerinin korunması yanında medya içindeki özgürlüklerin de iç baskılardan korunması gerekiyor.

5- Haber kurumları kendilerinin, halkın bilgi edinme temel hakkını sağlama koşuluyla sınırlandırılmış, sosyo-ekonomik kurumlar olduklarını gözönünde bulundurmalıdırlar.

6- Haber kurumları, medya içindeki mal sahipleri ve yöneticilerinin kimliklerini ve medya içindeki ekonomik kazançlarının boyutlarını halka açıkça göstermelidirler.

7- Haber kurumları, muhabirler, editörler ve mal sahipleri ile ayrılmaz bir bütündür. Bu bağlamda, insanların temel hakkı olan bilgi edinme hakkına saygı gösterildiği sürece, yayıncı ve mal sahibinin yasal sınırlar içindeki ideolojik fikirlerine de saygı gösterilir.

8- Gazetecilerin, mutlak haber alma kaynaklarımız olduğunu gözönünde bulundurarak, onların ifade özgürlükleri korunmalıdır. Daha genişlemiş bir Demokratik Avrupa için, mesleki gizlilik kavramları yasal olarak her ülkedeki yasal düzenlemelerle bütünleştirilip yayılmalıdır.

9- Ne editörler ne de muhabirler, haberleri kendilerine ait bir

mal gibi görmeli, halkın temel bir hakkı olarak algılamalıdırlar. Bunun sonucu olarak, medya haberin içeriği ve kalitesini, reklam gelirlerini veya okuyucu sayısını artırıcı bir etken olarak kullanmamalıdır.

10- Bilgiyi ahlâki kurallar içinde yaymak için, hedefin belirli bir kitle değil, her bir birey olduğu gözönünde bulundurulmalıdır.

Gazeteciliğin Fonksiyonu ve Ahlâki Etkisi

1- Modern teknolojinin yardımıyla, gazetecilerin yerine getirdiği, iletişim ve bilgilendirme işlevleri, kişi ve toplumların gelişmesinde önemli bir rol oynar. Bu işlevler demokratik yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer demokrasiler gelişmek istiyorsa, halkın devlet işlerine katılımını sağlamak zorundadır. Eğer halk devlet işleriyle ilgili ihtiyaç duyduğu bilgiyi edinemezse, bu katılım sağlanamaz.

2- Bilgilendirmenin özellikle kültürel ve eğitici bakımından önemi Parlamenter Asamblesi'nin 1067 sayılı tavsiyesinde belirtilmiştir.

3- Bu önemli rolden, medyanın halkın fikirlerini yansıttığı veya devlet otoritesini temsil eden okul gibi kültürel ve eğitici kurumların yerini aldığı fikrini çıkarmak yanlış olur.

4- Medya, eğitsel ve kültürel konularda halkın ve devlet kurumlarının yapması gereken görevleri yapmaya kalkarsa, bir otorite şekline dönüşür ve birçok özel konuda fikirleri empoze etmeye başlar.

5- Gazeteciler doğru, tarafsız haberleri veya dürüst yorumları değiştirmemeli veya bunları kendi çıkarları doğrultusunda kesinlikle kullanmamalı ve halkın düşüncelerini şekillendirmeye çalışmamalıdır. Bütün bunların yasal olarak yapılmaması; kişilerin temel haklarına ve demokratik değerlere saygının etkisidir. Bu yüzden; araştırmacı gazetecilik, doğru haber ve yorum ilkeleriyle sınırlandırılmıştır.

6- Gazetecilikte; haber ve yorumların içeriğindeki kişilerin masumiyeti ihtimali gözden kaçırılmamalı ve yargılanmak durumunda olan kişiler üzerinde kişisel yargılamalar yapılmamalıdır.

7- Kişilerin özel hayatlarını gizli tutma hakkını saygı gösterilmelidir. Devletle ilgili işlerde görevli insanlar, özel hayatlarını devlet işlerini etkilemediği sürece gizli tutma hakkına sahiptirler. Bu gibi işlerle görevli insanlar sırf bu yüzden özel hayatlarını gizli tutma hakkından mahrum bırakılamazlar.

8- Özel hayatın gizliliğine saygı ve ifade özgürlüğü kavramları ara-

sındaki denge, Avrupa İnsan Hakları Bildirgesi'nin, özel hayatın gizliliğiyle ilgili 8. ve ifade özgürlüğü ile ilgili 10. maddelerinde belirtilerek kurulmuştur.

9- Gazetecilik mesleğinde, haber elde edilirken, yasalara ve genel ahlâka saygılı olunmalıdır.

10- Hatalı veya yanlış haber, başlık veya yorumla, ilgili kişilerin endişelerine ve istemlerine saygılı olarak, medya bu tip haber başlığı veya yorumu otomatikman ve hızla doğrulamalı veya düzeltilmelidir. Bu konuda da devletin yasal yaptırımları mutlaka sağlamalıdır.

11- Bu hakkın uygulanması için, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler arasında 2 Temmuz 1974 tarihinde karara bağlanan 26 nolu "cevap verme hakkı-basına karşı kişilerin durumu" konulu çözüm önerisinin hayata geçirilmesi gerekir.

12- Gazetecilerin, işlerini iyi ve bağımsız olarak yapabilmeleri için, onların iyi ücret almaları ve iyi çalışma koşullarına sahip olmaları garanti altına alınmalıdır.

13- Her türlü devlet otoritesi ve ekonomik güce sahip kişi ve kurumlar, gazetecilerin bağımsız ve tarafsız olarak işlerini yapma özgürlüklerine herhangi bir etki yapmaktan kaçınmalıdırlar.

14- Gazetecilikte, bilgi sağlama aracı olan makaleler, sansasyonel ve tartışılabilir tarzda yapılarak toplumu ilgilendiren asıl konularda halkın kafasını karıştırmamalıdır. Gazeteciler, mesleki görevlerini, prestij veya kişisel nüfuz kazanmak gibi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmamalıdır.

15- Gazeteciler, yeni teknolojilerin kullanımıyla hız kazanan ve güç bir süreci olan bilgi iletme görevlerini yaparken, mesleki gerekliliklerine bağlı kalmalıdırlar.

Editör Kadrosunun Yönetim Kuralları

Gazetecilik işinde, yayıncı, gazete sahibi ve muhabirler iç içe yaşarlar. Bunun sonucu olarak, editör kadrosu, kendi içinde, muhabir, yayıncı, mal sahibi arasındaki profesyonel ilişkileri, sendikal haklardan ayrı olarak bir düzene sokmalıdır. Bu kurallar, ayrıca editör sıfatındakiler içinde geçerli olmalıdır.

Çalışma ve Özel Koruma Şartları

1- Toplumlarda, savaş, terörizm ve azınlıklara karşı ayrım gibi durumlarda tansiyon ve fikir ayrılıkları artar. Böyle durumlarda med-

ya, demokratik hakları ve insani değerleri koruma görevi üstlenmelidir. Medya problemlerin çözümü için toleranslı ve barışçı yolları savunmalı, şiddete, kültürel, cinsel veya dinsel herhangi bir ayrıma karşı çıkmalıdır.

2- Hiç kimse demokratik değerlerin korumasından geri kalamaz. Bunun sonucu olarak medya, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin eski Yugoslavya'da yaptığı gibi, farklı gruplar arasındaki karşılıkla anlayış, güven ve toleransı cesaretlendirici bir rol oynamalıdır.

3- Medyanın, özellikle televizyon kanallarının göz önünde tutması gereken bir nokta da çocuklar ve gençler üzerinde etkili olan, erotik, şiddet içeren ve ülkenin dilini yanlış kullanan programların yayınından kaçınması gerekliliğidir.

Gazeteciliğin Ahlâkı ve İç Düzeni

1- Medyanın dikkat etmesi gereken koşullar ve temel ilkeler yukarıda sıralanmıştır. Medya, ahlâki kuralların iradesinde serbest yayın hakkı, doğru ve dürüst bilgi ileterek insanların temel hakkını garanti altına almak görevini üstlenmelidir.

2- Gazeteciliğin temel prensiplerinin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için; gazetecilikle ilgili fakültelerden, yargı organlarından, yayıncılardan, muhabirlerden ve medya kuruluşları temsilcilerinden oluşan bir kontrol mekanizması kurulmalıdır. Bu mekanizma, gazeteciliğin ahlâki kurallarından sorumlu olmalı ve bilgi edinme hakkına sahip olan halkın, gazetecilerin yaptığı işler konusunda pozitif veya negatif yargılarının oluşmasına yardımcı olmalıdır.

3- Bu şekilde kurulan kendi kendini konrol mekanizmaları, her sene, basının yayınladığı bilgilerin doğruluğunu araştırmak için bu bilgileri gerçeklerle karşılaştırarak sonuçları yayınlayabilirler. Bu uygulama halkın, medyanın ahlâki standartları konusunda bilgi edinmesini sağlayacak ve övgüye değerliğin ölçüsü olacaktır. Uygun, doğru bir mekanizma medyanın yanlış hareketlerini hemen düzeltmek konusunda yardımcı olabilir.

Çözüm Önerileri

1- Parlamenterler Asamblesi, medya iletişimi ve insan hakları konusunda, 428 (1970) sayılı çözüm önerisini, kültürel ve eğitsel anlamda baskının azaltılması ile ilgili olarak da 1983 yılında yayınlanan 963 sayılı çalışmasını hatırlatmaktadır.

2- 26 Haziran 1991 tarihinde, Kültür ve Eğitim Komitesi, Helsinki'de "Gazetecilik Ahlâkı" üzerine bir toplantı düzenlemiş ve Körfez Savaşı sırasında medyanın oynadığı rol konusunda bir dizi endişesini dile getirmiştir.

3- 1970'ten beri Parlamenterler Asamblesi ve Avrupa Parlamentosu, gazetecilik ahlâkı konusunda iyi hazırlanmış kurallar yayınlamaktadır. Fakat, bunların uluslararası kullanım alanları ve pratikteki etkileri sınırlı kalmaktadır.

4- Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin halkları, ortak bir Avrupa Bilgilendirme alanı dahilinde veya imkânlarından artan miktarda yararlanırlar.

5- Asamble, Bakanlar Konseyi'ne önerir ki;

a) Kendi ülkelerinde bilginin nötrlüğünü, tarafsızlığını, fikir çeşitliliğini, cinsiyet eşitliğini, medya üzerinde etkili olacak yasalarla garanti altına almalı,

b) Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) gibi hükümet dışı organizasyonlarla işbirliği halinde, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler arasında Avrupa Basın Ombudsman Teşkilatı'nı kurmalı ve bu teşkilatın görevi de bilgilerin doğruluğunu kontrol edici, ülkelerin kendi içlerinde kendi kendini denetleme mekanizması gibi çalışmalıdır.

c) Kitle iletişim organları ve basınla ilgili eğitim verecek okulların kurulmasını desteklemek, özendirmek.

d) Asamble'nin gazeteciliğin ahlâkı konusunda çözüm önerilerini kabul etmek ve bu temel kuralların, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde uygulanabilirliğini desteklemek.

BELGE 3
Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi (1998)

Giriş

Aşağıda tanımı yapıldığı üzere, her gazeteci, basın-yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı, uyulmasını gözetmelidir.

Basın-yayın organlarında, gazeteci olmadıkları halde çeşitli biçimlerde gazetecilik faaliyetine katılanlar ile dışarıdan Türkiye'ye ve

Türkiye'den dışarıya dönük yayın yapanlar da bu sorumluluklar kapsamındadır.

Basın-yayın organları yöneticileri; genel yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazeteciler ile yayınların meslek ilkelerine uygun olmasını gözetir.

Gazetecinin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün, meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir.

Meslek ilkeleri, gazetecinin ve basın-yayın organlarının özdenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlarıdır.

İnsan ve Yurttaş Hakkı:

Herkes bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın özgürlüğü, temel insan haklarındandır.

Bu hakların, demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır.

Gazeteci Tanımı:

Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli, elektronik veya dijital basın ve yayın organında; kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup çalıştığı işletmeyle ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir.

Basın ve yayın alanındaki her işletme, çalıştırdıkları gazetecileri, yasaların gazetecilere tanıdığı haklardan yararlandırmak zorundadır.

Gazetecinin Sorumluluğu:

Gazeteci; basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmeli.

Gazetecinin halka karşı sorumluluğu, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklardan önce gelir.

Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hiz-

metten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır.

Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle, sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

Gazetecinin Hakları:

1. Gazeteci, tüm bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşma ve kamu yaşamını belirleyen, halkı ilgilendiren tüm olayları izleme, araştırma hakkına sahiptir.

Gazetecinin karşısına çıkarılacak gizlilik ve sır gibi engeller, kamusal işlerde yasaya, özel işlerde açık ve ikna edici gerekçelere dayandırılmalıdır.

2. Gazeteci, çalıştığı basın ve yayın organının kendisiyle yaptığı sözleşmede de kaydedilmiş olması gereken temel çizgisini dikkate alır.

O temel çizgi dışındaki ve onunla çelişen veya orada açıkça belirtilmemiş olan tüm telkin, öneri, istek ve talimatı reddetme hakkına sahiptir.

3. Gazeteci, inanmadığı bir görüşü savunmaya veya meslek ilkelerine aykırı bir iş yapmaya zorlanamaz.

4. Gazeteciler, özellikle de yazı işleri çalışanları, basın-yayın işletmesinin işleyişini belirleyen, etkileyen önemli kararlardan haberdar edilmeli ve gereğinde kararların alınmasına katılmalıdır.

5. İşlevi ve sorumlulukları ışığında, gazeteciler örgütlenme hakkının yanı sıra, görevinin maddi ve manevi güvencesini sağlayan kişisel sözleşme yapma hakkına sahiptir. Gazeteci ekonomik bağımsızlığını garanti eden, toplumsal rolüne ve emeği ile yeteneğine uygun bir ücret almalıdır.

6. Gazeteci, kaynakların gizliliği ilkesi uyarınca, kaynağını açıklamaya ve tanıklık yapmaya zorlanamaz. Kaynak izin verdiği takdirde gizlilik ortadan kalkabilir. Kaynağı tarafından açıkça yanıltıldığı durumlarda gazeteci kaynağını açıklayabilir.

Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri:

1. Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca, gazeteci, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.

2. Gazeteci; bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini ne pahasına olursa olsun savunur.

3. Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan, tüm uluslararası, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararasında nefreti düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır.

Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz.

Gazeteci; her türden şiddeti haklı gösteren, özendiren, kışkırtan yayın yapamaz.

4. Gazeteci; kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz. Kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karar verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır.

5. Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemez ve metinler ile belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.

6. Gazeteci; bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanamaz.

7. Gazeteci; kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiçbir amaç için, izin verilmedikçe, özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez.

8. Gazeteci; yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür.

Gazeteci; istismar edilmemesi, kötüye kullanılmaması ve kabul edilebilir boyutlar çerçevesinde yapılması kaydıyla, cevap hakkına saygılı olmalıdır.

9. Gazeteci; kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiçbir şekilde açıklayamaz.

10. Gazeteci; çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanıksız suçlamalardan kesinlikle uzak durur.

11. Gazeteci; bir bilginin, haberin yayınlanıp ya da yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz.

Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, işadamından bürokratına kadar, haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini ve ilişkisini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.

12. Gazeteci; mesleğini reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıkla karıştıramaz.

İlân-reklam kaynaklarından herhangi bir telkin, tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.

13. Gazeteci; hangi konuda olursa olsun elde ettiği bilgileri geniş biçimde yayın konusu yapmadan kendi yararına kullanamaz. Mesleğini, ne şekilde olursa olsun, (yasaların ve yönetmeliklerin kendisine tanıdığı hakların dışında) ayrıcalıklar kazanmak amacıyla kullanamaz.

14. Gazeteci; her ne amaçla olursa olsun tehdit ve şantaj gibi yollara başvurmaz. Gazeteci bu şekilde baskılara da karşı koyar.

15. Gazeteci; her türlü baskıyı reddeder ve çalıştığı basın-yayın organındaki yöneticileri dışında, kimseden işiyle ilgili bir talimat alamaz.

16. Gazeteci sıfatını taşımayı hak eden herkes, meslek ilkelerine en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder. Ülkesindeki yasalara saygılı olmakla birlikte, hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak yalnızca meslektaşlarının ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarının kararlarını dikkate alır.

17. Gazeteci; devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslararası politika konularında, önyargılara değil, halkın haber alma hakkına dayanır. Onu, mesleğin temel ilkeleri ve özgürlükçü demokrasi kaygıları yönlendirir.

Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları

Haber-Yorum: Haber ile yorum ve görüş ayırımı açık yapılmalı, okurun ve izleyicinin neyin haber, neyin yorum olduğunu kolayca seçebilmesi sağlanmalıdır.

Fotoğraf-Görüntü: Fotoğraf ve görüntünün güncel olup olmadığı açık biçimde belirtilmeli, canlandırma görüntülerde de bu, izleyicinin farkedebileceği biçimde ifade edilmelidir.

Haber-İlân-Reklam: Haber ve yorum metinleri veya görüntüleri ile ilân-reklam amaçlı metinlerin ayrımı hiçbir karışıklığa yer bırakmayacak ölçüde yapılmalıdır.

Yargı: Hazırlık soruşturması sırasında, soruşturmayı zaafa uğratıcı yönlendirici biçimde haber ve yorumdan kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü önyargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır. Gazeteci yargı sürecinde taraf olmamalıdır.

Yargı kararı kesinleşmedikçe, bir sanık suçlu ilân edilmemelidir. Haberlerde ve yorumlarda suçluymuş gibi değerlendirmeler yapılmamalıdır.

Çocuk: Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda, sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır.

Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır.

Cinsel saldırılar: Cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri ve kimlikleri, açık kamu yararı olmadıkça yayınlanmamalıdır.

Kimlik veya özel durum: Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel eğilimine, hastalığına veya fiziksel, zihinsel özürlü olup olmamasına dayandırılmamalıdır. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılmamalıdır.

Sağlık: Sağlık konusunda sansasyondan kaçınılmalı, insanlara umutsuzluk veya sahte umut verecek yayın yapılmamalıdır. Tıbbi alandaki araştırmalar, kesinleşmiş sonuçlar gibi yayınlanmamalıdır. İlaç tavsiyesinde mutlaka uzmana danışılmalıdır.

Hastanelerde araştırmalar yapan, bilgi ve görüntü almaya çalışan gazeteci, kimliğini belirtmeli ve girilmesi yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmelidir.

Yetkilinin, hastanın veya yakınının izni olmaksızın, hastane ve benzeri kurumlarda hiçbir yolla ses ve görüntü alınmamalıdır.

Hediye: Yayın öncesi kararlarda ve yayınlarda ilgili önyargı, kuşku yaratacak her cinsten kişisel hediye ve maddi menfaat reddedilmelidir.

Müessese çıkarı: Gazetecinin bir basın-yayın organındaki işlevini "Hak ve Sorumluluk Bildirgesi"ndeki hakları, sorumlulukları ve gö-

revleri belirler. Gazeteci, bu mesleki çerçeve ile yayın organının çizgisi dışında, müessese çıkarı söz konusu olsa dahi, hiçbir faaliyette gönüllü olarak veya zorla katılmamalıdır.

Özeleştiri: Gazeteci ile basın-yayın organları, tekzip ve cevap hakkı gibi zorunlulukların dışında da yanlışları düzeltmeli ve özeleştiri yapmalıdır.

Taraf olma: Gazeteci ve yayın organı, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir.

Yayın organı yahut yorumcu, siyasi, ekonomik ve toplumsal tercihlerinin doğrultusunda yayın yapabilir. Bu durumda bu tavır açıkça ortaya konulmalı, ayrıca yorum ile haber-olay ayırımı kesin biçimde yapılmalıdır.

Özel Hayat: Asıl olan kamu yararıdır. Özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca durumlar şöyle sıralanabilir:

a) Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın,
b) Toplumu kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın,
c) Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması,
d) İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi.

Bu durumlarda dahi, özel hayatın kamuya açılan kesiti, mutlaka konuyla doğrudan ilgili olmalı veya ilgili kişinin özel hayatının onun kamusal faaliyetini de etkileyip etkilemediği gözetilmelidir.

Bilgi-belge: Doğrudan kamu yararı olmadıkça sahibinin izni dışında belge, fotoğraf, ses yahut görüntü alınmamalıdır.

Kamu yararı söz konusu olduğunda dahi, yukarıdakilerin başka hiçbir şekilde elde edilmeyeceğine kesin kanaat getirilmiş olması gerekir.

Haber için para: Gazeteci belge veya görüntü sağlamak amacıyla, bir suçla ilgili sanık, tanık veya onların yakınlarına para teklif etmemeli ve vermemelidir.

Sarsıcı durumlarda: Üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda, gazetecenin olaya yaklaşımı ve araştırması insani olmalı, gizliliklere uyularak duygu sömürüsünden kaçınılmalıdır.

Suçlu yakınları: Gazeteci, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmemelidir.

İntihar olayları: İntihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmamalıdır. Olayı gösteren fotoğraf, resim veya film yayınlanmamalıdır.

Ekonomik, mali bilgi: Yasalarla yasaklanmış olmasa dahi, gazeteci, elde ettiği ekonomik-mali bilgileri geniş biçimde yayınlanmadan önce, kendisinin yahut yakınlarının çıkarları için kullanmamalıdır.

Gazeteci, kendisinde veya yakınlarında bulunan hisse senedi ve benzeri mali araçlar konusunda, yayın organındaki sorumluları, bu menkul kıymet sahipliği hakkında doğru bilgilendirmediği sürece yayın yapmamalıdır.

Gazeteci, hakkında haber ve yorum yazdığı ya da yazmayı tasarladığı taşınır ve taşınmaz kıymetlerin doğrudan veya dolaylı alım satımını yapmamalıdır.

Ambargo-Önceden görme "Açıklanmaması kaydıyla": Gazeteci, kendi çabasıyla elde etmedikçe, bir kaynağın verdiği bilgi veya belgenin yayınlama tarihi konusundaki isteğe uymalıdır. Gazeteci röportaj, haber, yorum veya görüntü, yayın şekli ne olursa olsun, hazırlığını yayın organındaki sorumlular dışında kaynağı da dahil, kimseye denetlettirmekle yükümlü değildir.

Gazeteci, açıklanmaması kaydıyla *(off the record)* verilen bilgiyi ve sarfedilen sözleri yayınlamamalıdır.

Rekabet: Gazeteci, rekabet nedeniyle de olsa, bir başka gazeteciye bilinçli ve açık mesleki zarar vermekten kaçınmalıdır. Bir meslektaşının yayınını engelleyici davranışlarda bulunmamalıdır.

Kaynak gösterme: Gazeteci, başta ajans haberleri olmak üzere, bir meslektaşının ve herhangi bir yayının sunduğu bilgileri kullandığında da mutlaka kaynağı belirtmelidir.

Gazeteci olmayanlar: Bir yayın organında sürekli veya zaman zaman, gazetecilik kapsamına giren alanlarda faaliyet gösterenlerin asıl sıfatları, asli işleri uygun şekilde belirtilmeli, kamuoyu, onların temel konumu hakkında bilgilendirilmelidir.

Özdeşleşme: Gazeteci, uzmanlık alanı ne olursa olsun, öncelikle gazetecidir. Polis muhabiri polis veya sözcüsü, spor muhabiri, kulüp yöneticisi veya sözcüsü, herhangi bir partiden sorumlu muhabir onun üyesi veya sözcüsü gibi davranmamalı ve bu yönde yayın yapmamalıdır.

BELGE 4
Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri (2002)

1. Gazetecilikte temel işlev, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan ve hiçbir baskının etkisi altında kalmadan, en kısa zamanda ve edinilebilen tam bilgiyle kamuoyuna iletmektir.

2. Gazeteci, mesleki çalışmalarını her türlü çıkar ve nüfuz ilişkisinin dışında tutar; herhangi bir siyasi partide aktif görev almaz.

Doğan Medya Grubu'nun "ekonomi" ve "finans" konularında yayın yapan bölümlerinde çalışanlar, hisse senedi sahibi olamazlar ve borsalarda dolaylı yahut dolaysız hisse senedi alıp satamazlar.

3. Gazeteci, görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan uzak durur.

Doğan Medya Grubu çalışanları, bağlı oldukları birim yöneticisinin izni olmadan gezi davetlerini kabul edemezler.

4. Yayına konu edilen veya edilmesi düşünülen kişilerden ve kurumlardan meslek etik ve geleneklerine aykırı hiçbir hediye ve ayrıcalık kabul edilemez.

5. Yayınlarda hiç kimse, ırk, cinsiyet, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları veya yaşı nedeniyle aşağılanamaz ve kınanamaz.

6. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.

7. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliğini taşıyan lakap ve ifadeler kullanılamaz.

8. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilân edilemez.

9. Soruşturması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın ve bundan ne sonuç alındığı belirtilmeksizin ve/veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz.

Doğan Medya Grubu'na bağlı basın organlarında yanlış haberi veren ve/veya yayınlanan gazeteci "ihtar"dan, "iş ilişkisinin kesilmesi"ne kadar uzanan bir yaptırımın hedefi olur.

10. İnandırıcı makul nedenler gösterilmedikçe kimse, yasaların suç saydığı eylemlerle itham edilemez.

11. Kişilerin özel yaşamı –ilgilinin açık veya kapalı rızası olduğu anlamına gelen yaşam şekli veya kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında– yayınlara konu edilemez.

12. Kamu yararı olmadıkça, gizli kamera kullanmak, gizlice ses kaydı yapmak, özel mülke izinsiz girmek gibi, ilgilinin kişilik haklarına saldırı sayılabilecek yöntemlerle haber üretilemez.

13. Sanıkların, suçluların akrabaları ve yakınları, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir edilemez.

14. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

15. Haber kaynağının –kamuoyunu yanıltmayı amaçladığı haller hariç– gizliliğine azami saygı ve titizlik gösterilir.

16. Haberlerin araştırılması, hazırlanması ve yayınlanmasında her zaman dengeli, gerçeğe bağlı ve objektif davranılması şarttır.

a) Yayınlanan haberde suçlanan tarafın görüşüne yer verilir. İlgilinin yanıt vermemesi veya kendisine ulaşılamamış olma hali aynı haberde belirtilir.

b) Yayınlanan alıntılarda, kişinin anlaşılmaz ya da gülünç duruma düşmesine neden olacak özetleme ve değişiklik yapılamaz. Yayınlanan alıntılarda kaynak ve tarih açık olarak belirtilir.

c) Bütün kamuoyu araştırmaları, yapan kuruluşun adı, kimin talebi ve finansmanı ile yapıldığı, tarih ve görüşülen kişi sayısı ve araştırma metodu açık olarak belirtilerek yayınlanır.

17. Şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici, bireyleri topluluklar ve uluslararasında nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.

18. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların, bu nitelikleri tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

19. Yayın tarihi için konan zaman (ambargo) kaydına uyulur.

20. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı gösterilir, gereği yapılır.

Doğan Medya Grubu basın organları, hatalarını düzeltme amacına yönelik, düzenli olarak devreye giren mekanizmalar oluştururlar.

BELGE: 5
Promosyon Tebliği (1996)

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan:
Basın Kuruluşları Promosyon Kampanyaları Hakkında Tebliğ

Amaç

Madde 1- Bu Tebliğ, kamu yararına uygun olarak tüketicinin ekonomik çıkarlarını korumak ve bu alanda gerekli tedbirleri almak amacıyla düzenlenmiştir.

Kapsam

Madde 2- Bu Tebliğ, yazılı basın kuruluşları ile bu kuruluşlarla doğrudan veya dolaylı bağlantı kurmak suretiyle her türlü promosyon kampanyası yapan diğer gerçek ve/veya tüzel kişiler hakkında uygulanır.

Dayanak

Madde 3- Bu Tebliğ, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 1 ve 31'nci maddeleri ile 3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Teşkilat ve görevleri Hakkında Kanun'un 33'ncü maddesindeki görev ve yetkiler çerçevesinde düzenlenmişti:

Esaslar

Madde 4- Bu Tebliğ'in yürürlük tarihinden itibaren, yazılı basın kuruluşları tarafından düzenlenecek promosyon kampanyaları aşağıdaki usul ve esaslara göre gerçekleştirilir.

Bu Tebliğ'in yürürlük tarihinden itibaren, yazılı basın kuruluşlarınca Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan yazılı izin alınmadıkça her ne amaç da ve şekilde olursa olsun, bilet, kupon, iştirakçı numarası, oyun, çekiliş, yarışma veya belirli bir bedelle katılım ya da benzeri yollarla iştirak karşılığında okuyucularına söz konusu süreli yayın dışında ikinci bir mal veya hizmetin taahhüdü ve dağıtımı yapılamaz ve buna ilişkin kampanyalar düzenlenemez.

Yazılı basın kuruluşları yayınları ile doğrudan veya dolaylı bağlan-

tı kurulmak suretiyle diğer gerçek ve/veya tüzel kişiler tarafından yukarıda öngörülen usullerle düzenlenen her türlü kampanya hakkında da bu fikri hükmü uygulanır.

b) Promosyon kampanyasına ve bu kampanyaya ilişkin her türlü reklam ve ilâna başlanmadan önce, aşağıdaki belge ve bilgilerle birlikte yazılı izin için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na başvurulması zorunludur.

Yazılı basın kuruluşları;

1- Promosyon dağıtım kampanyasının hangi ürün, ürünler ya da ürün gruplarını kapsadığını, bunların menşei ile hangi şartlarla hak sahiplerine verileceğini, kampanyanın başlangıç ve bitim tarihini,

2- Yazılı basın kuruluşu ile promosyon konusu ürünün imalatçı ve/veya ithalatçısı arasında akdedilen sözleşmenin aslını veya noterde onaylı örneğini,

2- Kampanyaya konu ürün, ürünler ya da ürün gruplarının cinsi, markası, adedi, standart ölçüleri, parça adedi ve rengi ile orjinal markası ile kampanyayı düzenleyen kuruluş ve bu ürünlerin imalatçısı ve/veya ithalatçısı arasında akdedilen sözleşmede öngörülen teknik özelliklerini gösterir belge ve bilgileri,

4- Dağıtımı taahhüt edilen ürün, ürünler ya da ürün gruplarının menşei ülke standardı ve sözleşmede öngörülen özelliklere uygun olduğuna dair menşei ülkeden alınan geçerli belgenin ve Türk Standartları Enstitüsü'nden alınan uygunluk belgesinin aslını,

5- Promosyon dağıtımını düzenleyen yazılı basın kuruluşunun varsa imalatçı ve/veya ithalatçıdan aldığı teminatların nelerden ibaret bulunduğunu gösterir belge ve bilgileri.

6- Dağıtımı taahhüt edilen ürün, ürünler ya da ürün gruplarına ilişkin promosyon kampanyalarına katılacak iştirakçilerin tahmini sayısını,

7- Yazılı basın kuruluşunun son bir aylık dönemindeki ortalama günlük tirajı ile promosyon olarak verilecek ürün ya da ürün gruplarının yazılı basın kuruluşu ile promosyon konusu ürünün imalatçı ve/veya ithalatçısı arasında akdedilen sözleşmede öngörülen ürün/ürün grupları bedelinin çarpımı sonucu bulunacak miktarı tutarında banka teminat mektubu veya hazine bonosu ile devlet tahvilinin millî bir bankaya Bakanlık adına bloke edildiğini gösteren ilgili banka tarafından düzenlenen belgeyi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na ya-

zılı izin başvurusu ile birlikte vermekle yükümlüdürler. Bu bilgi ve belgelerin herhangi birinin eksikliği halinde yapılan başvurular de-

ğerlendirmeye alınmaz.

Madde 5- Yazılı basın kuruluşları promosyon kampanyalarını aşağıdaki kurallara uygun olarak yürütürler.

a) Yazılı basın kuruluşları her kampanya için ayrı ayrı olmak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan yazılı izin almadan kampanyalara ve bu kampanyalara ilişkin reklam ve ilânlara başlayamazlar.

Kampanya reklam ve ilânlarında bu yazılı iznin alınmış olduğu hususu açıkça belirtilir.

b) Aynı anda, her ne şekil ve ad altında olursa olsun üçten fazla sayıda promosyon kampanyası düzenlenemez ve başlatılamaz. Bu kampanyalardan dağıtımı taahhüt edilen ürün, ürünler veya ürün gruplarının tüketicilere dağıtımı tamamlanmadan ve bu husus sözkonusu yayınla komuoyuna duyurulmadan yeni kampanya başlatılamaz.

c) Kampanyaya tâbi ürünlerin dağıtımına son kuponun yayınından itibaren 15 gün içerisinde başlanması ve en geç 45 gün içerisinde tamamlanması zorunludur. Ancak bu süreler mücbir sebeplerin gerçekleşmesi ve bunun belgelenmesi halinde Bakanlık izniyle uzatılabilir.

d) 30 kuponu aşan promosyon kampanyalarında her 30 kupon için en az bir yedek kupon verilir.

e) Promosyon kampanyası sonunda yazılı basın kuruluşlarınca taahhüt edilen ürün/ürünlerin ya da ürün grup veya takımlarının (c) bendinde belirtilen süre içerisinde dağıtımının tamamlanamaması, hiç verilmemesi, kısmen ya da eksik verilmesi halinde tüketiciler Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na başvurabilirler. Bakanlık tüketici şikâyetini haklı bulduğu takdirde, bu şikâyet giderilinceye kadar teminatlar iade edilmez ve uygulanacak işlemler hakkında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca ayrıca düzenleme yapılır.

Madde 6- Yazılı basın kuruluşlarınca düzenlenen promosyon kampanyalarıyla ilgili olarak, tüketicilerden doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir şekil ve ad altında katılım payı, katkı payı, ön ödeme, taksit, nakliye bedeli, vergi, harç, fon ve buna benzer ödeme yapılması istenemez.

Madde 7- Promosyon dağıtımına konu ürün, ürünler veya ürün grupları 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve bu Kanun'a göre yapılan düzenlemeler kapsamındadır.

Madde 8- Promosyon kampanyası süresince yazılı basın kuruluşu yayının satış fiyatı, promosyon konusu ürün/ürünler olarak verilmesi taahhüt edilen mal veya hizmetin yol açtığı maliyet artışı nedeniyle artırılamaz.

Madde 9- Yazılı basın kuruluşlarınca düzenlenen ve hizmetin sunulmasına ilişkin olan promosyon kampanyaları da bu Tebliğ kapsamındadır.

Madde 10- Bu tebliğ ile ilgili olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca istenilen her türlü bilgi ve belgelerin doğru olarak gösterilmesi, asıl ve onaylı kopyalarının verilmesi hususunda 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 27 ve 25/2'nci maddesi hükümleri uygulanır.

Madde 11- Bu Tebliğ'e aykırı hareket edenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesi hükümleri uygulanır.

Geçici Hükümler

Madde 12- Bu tebliğ'in yürürlük tarihinden önce başlamış bulunan, ancak, bu tarih itibariyle sona eren veya devam etmekte olan promosyon kampanyaları, 9.1.1996 tarihli Yazılı Basın Kuruluşları Tarafından Düzenlenen Promosyon Kampanyaları ile ilgili TRKGM 95/124-125 sayılı Tebliğ hükümlerine göre sonuçlandırılır.

Bu madde kapsamındaki promosyon kampanyalarına konu mal ve hizmet taahhüdü veya dağıtımı bölünemez. Mal veya hizmetin ayrılmaz ya da tamamlayıcı parçaları ayrı kampanya olarak düzenlenemez ve promosyon kampanya süresi bu amaçlarla uzatılamaz. Kampanya konusu mal ve hizmet bedelinin bir bölümünün tüketici tarafından karşılanması, bu mal ve hizmetin ikinci ürün sayılmasına engel teşkil etmez.

BELGE: 6
Promosyonla İlgili Yasa, Kanun No.4226
Kabul Tarihi: 15.1.1997

Madde 1- 23.2.1995 tarihli ve 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 11'nci maddesine aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

Süreli yayın kuruluşlarınca düzenlenen ve her ne amaç ve şekilde

olursa olsun bilet, kupon, iştirak numarası, oyun, çekiliş ve benzeri yollarla süreli yayın dışında ikinci bir ürün verilmesinin taahhüt edildiği kampanyalarda; kitap, dergi, ansiklopedi, afiş, bayrak, poster, sözlü veya görüntülü manyetik bant veya optik disk gibi süreli yayıncılık amaçlarına aykırı olmayan kültürel ürünler dışında hiçbir mal ya da hizmetin taahüdü ve dağıtımı yapılamaz.

Her halükârda bu mal veya hizmetin piyasa değeri, tüketicinin ilgili kampanya süresince süreli yayını satın almak için ödediği toplam bedelin % 50'sini aşamaz ve bu şekildeki kampanyaların süresi 60 günü geçemez. Kampanya konusu mal veya hizmet bedelinin bir bölümünün tüketici tarafından karşılanması, bu mal veya hizmetin ikinci ürün sayılmasına engel değildir.

Kampanya süresince, süreli yayının satış fiyatı, ikinci ürün olarak verilmesi taahhüt edilen mal veya hizmetin yol açtığı maliyet artışı nedeniyle artırılamaz. Kampanya konusu mal veya hizmetin ayrılmaz ya da tamamlayıcı parçaları da yarı bir kampanya konusu haline getirilemez. Bu kanunun uygulanmasında, ikinci ürün olarak verilmesi taahhüt edilen her bir mal veya hizmete ilişkin işlemler bağımsız bir kampanya olarak kabul edilir.

Madde 2- 4077 sayılı kanunun 25'nci maddesine dördüncü fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra, beşinci fıkra olarak eklenmiştir.

11'nci maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarına aykırı hareket edenler hakkında 500.000.000 lira para cezası uygulanır. Aykırılık ülke düzeyinde yayın yapan süreli yayın ile gerçekleşmişse cezanın 20 katı uygulanır. Bakanlık, ayrıca süreli yayın kuruluşundan kampanyanın ve kampanyaya ilişkin her türlü reklam ve ilânın durdurulmasını ister. Bu isteğe rağmen aykırılığın devamı halinde, reklam ve ilânın durdurma zorunluluğunun doğduğu tarihten itibaren her sayı için bir milyar TL para cezası uygulanır.

Kaynakça

Aksoy, Metin, *Devlet ve Basın,* Ç.G.D., Ankara, 1993.

Aksoy, Metin, *Ölümsüz Aziz Nesin,* Ç.G.D., 1996.

Aksoy, Metin, *Mahmut Tali Öngören, Tek Başına Orkestra,* Tihl Yayınları, Ankara, 2002.

Altun Abdülrezak, *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteler,* Ç.G.D., 1995.

Atılgan, Semra, *Gazeteciler'in Yasal Hakları,* BAS-HAŞ, İstanbul, 2001.

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri,* Milliyet Yayınları, 1998.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1960.

Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vakayi-i Mühimme,* İstanbul, 1909.

Baştunç, Yüksel, *Babıâli'nin Saklı Dünyası,* BAS-HAŞ, İstanbul 2001.

Baykal, Hülya, *Türk Basın Tarihi,* Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990.

Bedii, Faik, *Matbuat Basın Derken... Medya 1-2-3-4,* Doğan Kitap, İstanbul, 2001-2003.

Belli, Şemsi, *Babıâli-Babıâli,* Kağnı Yayınları, İstanbul, 1989.

Demirtaş, Ceyhun, *Babıâli'nin Şu Son Kırk Yılı,* Milliyet Yayınları, 1989.Coşar, Ömer Sami, *Millî Mücadele Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1967-1984.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri,* İstanbul, 1970.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Basın Tarihi,* İstanbul, 1970.

Çapanoğlu Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalist Hareketler ve Sosyalist Hilmi,* Pınar Yayınevi, İstanbul, 1991.

Çetin, Celâlettin, *İşte Babıâli,* Cem Yayınları, İstanbul, 1991.

Çeviker, Turgut, *Gelişme Sürecinde Türk Karikatürü,* 4 Cilt, Adam Yayınları, 1986-1992.

Davaz-Mardin, Aslı, *Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya,* Kadın Eserleri Kütüphanesi, İstanbul, 1998.

Demirkent, Nezih, *Medya Medya,* Dünya Yayınları, 1995.

Demirkent, Nezih, *Salı Yazıları,* Cilt 2-3 Dünya Yayınları, 2000-2002.

Djivéléguian A., *Le Régime de la Presse en Turquie,* Émile Larose, Libraire-Éditeur, Paris, 1912.

Erer, Tekin, *Basında Kavgalar,* Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965.

Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi,* Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1960.

Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği,* 1931.

Girgin, Atilla, *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik,* İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2001.

Gürcan, Halil İbrahim, *Türk Basınında Elli Yıllık Bir Ekol: Milliyet Gazetesi,* Anadolu Üniversitesi, 2000.

Güvenir, M., *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.

İçel, Kayıhan, *Kitle Haberleşme Hukuku,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995.

İhsan Ahmet (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım,* İstanbul, 1930.

İnceoğlu, Yasemin; *Korkmaz, Yeşim, Gazetecilik 24 Saat...,* BAS-HAŞ, İstanbul, 2002.

İnuğur, Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi,* Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982.

İnuğur, Nuri, *Türk Basın Tarihi,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

İnuğur, Nuri, *Türk Basınında "İz" Bırakanlar,* Der Yayınları, İstanbul, 1988.

İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri,* İstanbul, 1939.

Kabacalı, Alpay, *Sekseninci Yaşında Nadir Nadi,* Tüyap, 1988.

Kabacalı, Alpay, *Türk Yayın Tarihi,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987.

Kabacalı, Alpay, *Türkiye'de Basın Sansürü,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990.

Kalyoncu, Cemal, *Derin Gazeteciler,* Zaman Kitap, İstanbul, 2002.

Karaca, Emin, *Cumhuriyet Olayı,* Altın Kitapları Yayınları, İstanbul 1994.

Karaca, Emin, *Milliyet Olayı,* Altın Kitapları Yayınları, İstanbul, 1995.

Karakaya, Rahmetullah, *İkitelli'de Biten Babıâli,* Scala Yayınları, İstanbul, 1998.

Koçoğlu, Yahya, *Kurşunla Sansür,* Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Koloğlu, Orhan, *Basımevi ve Basının Gecikme ve Sonuçları,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.

Koloğlu, Orhan, *Bir Zamanlar Babıâli,* Gazetciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998.

Koloğlu, Orhan, *Havas-Reuter'dan AA'ya,* Ç.G.D., Ankara, 1994.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Kongar, Emre, *Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Kozanoğlu, Zeynel, *Anıt Adam Osman Nevres Hasan Tahsin,* İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İzmir, 1947.

Kudret, Cevdet (Solak), *Abdülhamit Devrinde Sansür,* Milliyet Yayınları, 1977.

Moschopoulos, Nicéphore, *La Presse dans la Renaissance Balkanique,* Réimpression du "Messager d'Athénes, Athénes, 1951.

Mumcu, Uğur, *Gazetecilik,* um:ag, Ankara, 1998.

Münir, Metin, *Sabah Olayı,* Altın Kitapları, İstanbul, 1993.

Nadi, Nadir, *Uyarmalar,* Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1961.

Nadi, Nadir, *Perde Aralığından,* Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964.

Nadir Nadi'yi Uğurlarken, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1992.

Odabaşı, Yılmaz, *Güneydoğu'da Gazeteci Olmak,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 1994.

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi,* Yeni Adım, İstanbul, 1968.

Otmanbölük, Günvar, *Babıâli'nin Yarım Asırlıkları,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1986.

Özkırımlı, Atilla, *Yazarları da Vururlar,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.

Özmenek, Varlık, *Medya ve Terörizm,* Tez Yayınları, Ankara, 1999.

Özsoy, İskender, *55 Yılın Tanıkları,* BAS-HAŞ, İstanbul, 2001.

Öztürk, Ali Haydar, *Dünden Bugüne Babıâli,* Birleşik Dağıtım, İstanbul.

Saydur, Mehmet, *Marko Paşa Gerçeği,* Çınar Yayınları, İstanbul, 2001.

Saruhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 4 Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1993-1996.

Seçim, Filiz - Turhan, Seyfettin, *Haber Ajansları,* Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1994.

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi,* İstanbul, 1969.

Sertel, Yıldız, *Susmayan Adam,* Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2002.

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım,* Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968.
Sönmez, Mustafa, *Filler ve Çimenler,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Şapolyo, Enver Behnan, *Her Yönüyle Basın,* Ankara, 1965.
Tanju, Sadun, *Bir Basın Şehidinin Anatomisi, Çetin Emeç,* İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1992.
Tanju, Sadun, *Eski Dostlar,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
Tanju, Sadun, *Dolu Dizgin,* Ali Naci Karacan, Karacan Yayınları, 1986.
Tartanoğlu, Ali, *Baskın "Basın"mı?,* Ç.G.D., Ankara, 1994.
Tılıç, L. Doğan, *Utanıyorum ama Gazeteciyim,* İletişim Yayınları.
Tugay, Asaf, *İbret, Abdülhamit'e verilen jurnaller ve jurnalciler,* Okat Yayınevi, İstanbul.
Tunçay, Mete, *Arif Oruç'un Yarın'ı,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
Türkiye'de Dergiler, Ansiklopediler 1949-1984, Gelişim Yayınları, İstanbul 1984.
Türkoğlu, Nurçay, *Kitle İletişimi ve Kültür,* Naos Yayınları, İstanbul, 2003.
Uğur Mumcu'ya Armağan, Ç.G.D., Ankara, 194.
Yalman, Ahmed Emin, *Gördüklerim Geçirdiklerim,* Cilt 1 1888-1922, Cilt 2 1922-1971, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
Yasaya Saygı, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.
Yaşar, Muammer, *Envar-ı Şarkiyye,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.
Yazıcı, Nesimi, *Takvim-i Vekayi,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1983.
Yust K., *Kemalist Anadolu Basını,* (Orhan Koloğlu), Ç.G.D., Ankara, 1995.
Yücebaş, Hilmi, *Ulunay,* İstanbul, 1968.
Yücel, Müslim, *Kürt Basın Tarihi,* Aram Yayınları, İstanbul, 1998.

Raporlar

Anadolu Basın Semineri, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1977.
Basın 80-84, Ç.G.D, Ankara, 1984.
Basın 94/95, Ç.G.D., Ankara, 1996.
Basın Dünyası, Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Basın Enstitüsü Bülteni, 1967-1972.
Basın Kurultayı 92, Ç.G.D., Ankara, 1993.

Basın Güncesi, Ç.G.D., Ankara, 1994.
Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1-5 Mayıs 1939.
Gazeteciler Cemiyeti ve Kırk Yıl, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.
Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No.1-90, 1988.
İletişim Olayları, Seminer, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1983.
Özgür Basın, Basın Konseyi Aylık Bülteni.
Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, Ankara, 1986.
Türkiye'de Yabancı Dilde Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.
Ulusal Tanıtım Şurası, 29 Nisan 1999, İstanbul, TASEAD
Uluslararası Anlayış ve Kitle İletişim Araçları, Seminer, Ankara, 1980.

Dizin

Türk basınının, 19. yüzyılda başlayan ve Avrupa'nın hiçbir ülkesinde rastlanmayan zorluklar, ilginçlikler ve zaman zaman da trajikomik olaylarla dolu serüveni:

- Bir zamanların, ülke çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutan idealist ve cesur gazetecileri ile şimdiki "medya" gazeteciliği;
- Baskıcı yönetimlere karşı özgürlük mücadelesi veren bir zamanların basını ile günümüzün, kendi içinde çıkar savaşına girmiş basını;
- Basında ilk sansür, yasaklanan sözcükler ve yakılan kitaplar;
- Basına sağlanan çıkarlar, promosyon savaşları...

56 yıllık usta gazeteci-yazar Hıfzı Topuz, 175 yıllık Türk basın tarihinin öyküsünü anlatıyor...